FRANCKESCHE
STIFTUNGEN

Franckesche Stiftungen zu Halle

Oeconomia Temporum Novi Testamenti, Exhibens Gubernationem Dei In Ecclesia

Majus, Johann Heinrich

Francofurti ad Moenum, MDCCXXI.

VD18 11274050

Nutzungsbedingungen
Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.
Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.
Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use
All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.
Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.
For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

urn:nbn:de:gbv:ha33-1-199398

Visual Library

150 L 9

Franckesche Stiftungen zu Halle

Ex bibl. Scholae Lat

Anno Ætat. 64. Aº. 1737.

IOHANN. HEN RICUS MAIUS
S. THEOL. D. EIUSD. ET LING. ORIENT. PROF.
ORDIN. CONSISTOR. PRINCIPAL. ASSES. STIPEND.
EPHOR9. PÆDAGOGIARCHA ET SUPERINTEND.

Peter Fehr sculpsit Francf.

OECONOMIA TEMPORUM NOVI TESTAMENTI,

Exhibens

GUBERNATIONEM DEI IN ECCLESIA

AB

Adventu Messiae usque ad Finem Mundi,

Per

Omnes S. Graeci Codicis Libros, qui simul strictim breviterque explicantur, ostensa

A

D. JO. HENRICO MAJO,
SS. Theol. & Linguar. Oriental. Prof. P. in Academia Giessensi.

FRANCOFURTI ad MOENUM,
Apud Joann. Maximilian à Sande,
M DCC XXI.

Franckesche Stiftungen zu Halle

PRÆFATIO
Ad
BENEVOLUM & CANDIDUM
LECTOREM.

PRodit nunc etiam *Oeconomia Temporum*, brevi quasi tabella & succincto ordine exhibens Gubernationem DEI in Ecclesia Christiana sub Novo Testamento, non sine magno labore & ardentibus precibus, quibus divinam lucem & opem assidue imploravi, inter tot tantasque occupationes, quæ me in variis munerum diversorum partibus distrahebant distractumque tenebant, tandem cum DEO confecta. Quem scopum habuerim mihi præfixum, quidque in hoc opere præstiterim, nihil attinet prolixe commemorare, quum de his omnibus fuse diserteque sim præfatus ad *Oeconomiam Veteris Testamenti*, quæ ante biennium prodiit; unum quippe utrobique mihi institutum, unus ordo observatus fuit. Non possum tamen, quin data sumtave hac occasione cum ad excitandos informandosq; Studiosos, tum ad me defendendum contra iniquos & malevo-

 los

los quosdam Censores, pauca alibi prolixius dictis addam. In dies enim teporem magis magisque non absque dolore deprehendo apud bene multos, in legendis scrutandisq; divinis literis, quibus tamen impendere omne tempus debebant Theologiæ & Doctores & cultores, ac eo nomine non tam meas, quam D. *Lutheri* alio-rumq; virorum de Ecclesia Evangelica optime meritorum, querelas ac admonitiones, prout occurebant, adduxi; si forte aliquo pietatis reverentiæq; affectu à non nullis saltem reciperentur, ut evigilarent, & alacriter facerent, quæ DEUS, quæ demandati officii ratio, quæ salus propria & aliorum postulat atque efflagitat. Nec alia via nunc incedam, majoris autoritatis & securitatis gratia. *Megalandrum* in acie colloco, qui in præfatione ad Annotationes in aliquot Capita Matthæi * de seipso scribit, quod ab adversariis suis per vim in publicum tractus *nihil aliud spectaverit, quam si suo officio posset Studiosos ducere ad ipsos fontes, scilicet, ad ipsas sacras literas: quo sibi videatur non omnino infeliciter, per DEI gratiam, perfunctus, cum extent nunc ipsa Biblia, tum Ebræa, Græca, Latina, tum etiam Germanica, ita pro majore parte illustrata, ut quilibet (modo sit pius & studiosus) seipsum in sacris Scripturis saginare possit.* Quamobrem etiam dicit, *non invitum se videre suorum librorum interitum*, & metuendum, ne, dum nullus est libros faciendi finis, brevi tempore multitudo non optimorum librorum obruat paucitatem optimorum, & *rursus* tandem *ipsa quoque Biblia obscurata rediganter sub modium aliquod infelicius, quam prius*; quemadmodum post *Apostolos* accidisse constet, qui *Biblia* in lucem produxerint; sed posteritatem, auctis in immensum libris, eo tandem deduxisse rem, ut pro Bibliis Doctores, Patres, Concilia, postremo Decreta, Sophistas & infinitas hominum feces docere & discere cogeretur Ecclesia. Ad extremum monet graviter omnes,

* Tom. IIII. Jen. Lat. f. 293.

omnes, *ut ita scribamus, legamus, doceamus, discamus, ne relictis Bibliis denuo nobis acervemus Patres, Doctores, Concilia, Decreta, Articulos, Decretales, & colluviem humanarum traditionum & opinionum.* An paternis monitis locum reliquerint, quicunque in Scholis Theologicis docent discuntve, invidiæ declinandæ gratia, malo alterius Theologi, me multo doctioris, melioris & peritioris, quam meis verbis exponere, quæ digna quoque judicavit B. P. *Tarnovius*, ut Panegyrico, quem in Jubilæo Lutherano Rostochii A. MDCXVII. recitavit, ea in seretret & approbaret. *Plerique, qui professione sumus Theologi, omnibus rebus plus ocii, studii, temporis ac laboris, quam Scripturæ lectioni assiduæ tribuimus; ita ut decentum Theologis vix unum invenias, qui in vita semel Biblia tota attente perlegat: de mille non unum, qui tota intelligat: de decies mille nullum, qui eo studio singula in iis examinet, trutinet ac perpendat, quo plerique plana nobis facimus, quæ obscura & difficilia sunt in Homero, Pindaro, Ovidio, Virgilio, Dioscoride; ubi apices, syllabæ ac voces singulæ exactissima diligentia ponderantur.*

Hæc & plura ejusmodi alia effata, præter Oracula cœlestia, non exiguum mihi metum trepidationemque incusserunt, postquam docendi in publicis Scholis partes mihi impositæ sunt, easque proinde, pro gratia & viribus à DEO concessis, Sacrarum literarum scrutinio inprimis impendi, & Auditores ad ingrediendam suscipiendamque sanctissimi hujus studii rationem assidue adhortatus sum, eoque manu quasi duxi sequaces. Vellem etiam libens, si DEO sic visum esset, reliquum vitæ meæ spatium, quod non longum mihi promitto, istis laboribus unice tribuere ac immori, sentiens cum B. *Walthero* & mea faciens verba ac vota:

Una salus mihi sunt Sacra Biblia, sola voluptas,
Quicis perscrutandis immoror, immoriar.

Novam rixosam Theologiam, quam B. *Lutherus* post obitum suum adornaturos multos, vatidico quasi spiritu prædixerat, in qua de non necessariis & incertis quæstionibus periculosæ & intricatæ disputationes moventur, odi & fugio, DEO que meo gratias humiliter ago, quod hucusque nemini publice concesserit lites infelices, & his temporibus vulgares, mihi movere, ne ab uno necessario avocarer. Rogo etiam Dominun, ut me & Ecclesiam, quod *Mathesius* optare solitus est, deinceps, & semper *à Doctore glorioso, & Pastore contentioso, & inutilibus quæstionibus liberet.* Si vero DEO placuerit tentare me per maledicos, ut non vanis, sed certis rumoribus & nunciis accepi, ab aquilone mihi parari malum, divina ipsius ope ac fortitudine bonaque conscientia fretus, tela ignea Diaboli scuto fidei facile extinguam, & gladio spiritus larvas infernales concidam. In præfatione ad Oeconomiam Veteris Test. satis modeste exposui mentem meam, & præocupare studui optrectatores & suggillatores verbis Lutheri; cordatis autem doctisque viris gratias meaturum decentes significavi, si amice me monuerint erantemque in viam reduxerint. Homo sum, nilque humani à me alienum scio; neque tamen vel errare sponte, nedum in errorem alios inducere, aut in eo perseverare velim; hoc enim plane diabolicum esset, quod DEUS à me prohibeat in posterum, ut hucusque prohibuit. Testabuntur omnes mei auditores, quod nunquam ab iis petierim, ut mihi quid-

quam

quam crederent & tanquam verum reciperent, quod non habeat firma & perſpicua teſtimonia Scripturæ S. & ad hanc infallibilem regulam ſemper eos remiſi. Nulla ergo cauſa eſt, cur novus aliquis Inquiſitor hæreticæ pravitatis, vel, ut mollius dicam, Ariſtarchus, ſubdole hinc inde ſciſcitatus ſit, *quas ſchedas paſſim diſtribuerim, quæ molimina ſuſceperim, quas ſententias amplexus ſim, & quæ alia ſint, quæ me ſuſpectum reddere poſſint, de quibus accuſer, ſive ad explicandam Scripturam, ſive ad mores emendandos referantur*; etiam tum, cum ipſi reſpondebatur à Theologo, ad quem ſub fide ſilentii ſcripſerat, rumorem eſſe ὠὰ ἔσπτοτον, *qui aures ejus verberaverit; nullas ſe ſchedas ſcire, minime omnium autem ſe mihi in dogmaticis oppoſuiſſe, alias id haud intermiſſurum, ſi dogmata ſuſpecta hoc tempore ſparſiſſem.* Nemo pius, nemo Chriſtianus, nedum Theologus, eſt, qui me jure de errore aliquo accuſet, nemo, qui convincat. Diabolus, calumniarum & mendatiorum pater eſt, qui has nugas ſpargit, iisque fidem conciliare ac veritatis cognitionem, quæ ſecundum pietatem eſt, impedire & proſcribere allaborat. Quod qui non videt, cœcus eſt, ut Angelus Eccleſiæ Laodicenæ, collyrioque indiget: qui videt, & tamen obnititur ac contra ſtimulum calcitrat, malitioſus & maledicus eſt. Verum miſſis his querelis, paucis attingam, quæ ad *Oeconomiam* præſentem ſpectant. In ea concinnanda fidum me DEI oeconomum præſtare ſtudui, ex ore CHRISTI & Apoſtolorum pendendo, & ὀρθοτομίαν inſtituendo. In Hiſtoria Evangeliſtarum brevior fui, quam in aliis libris & ſcriptis Apoſtolorum, quia nuper admodum *Harmoniam Evangelicam* concinnavi, ibique fuſius omnia expoſui. Epiſtolas inſigniores difficilioresque illuſtrare ita ſum conatus, ut exiſtimem, attentos lectores ſenſum genuinum facilius ex conciſa, quam

dedi, circumscriptione assequi posse, quam ex spissis voluminibus commentatorum, vel ἰδίαν ἐπίλυσιν vel aliorum sequentium & propinantium. Optimos interpretes quidem etiam inspexi consuluique subinde, non tamen improvide eos sum secutus, sed meum adhibui judicium, & ab illis discedere, nulla mihi religio fuit, ubi simplicior apparuit explicationis ratio. Quorum vestigiis insistere ubique potuissem, nullos vidi, aut novi. *Wilhelmus Momma* enim Tomo secundo Oeconomiæ digressiones potius vel Locos communes tradere, quam seriem temporum & Librorum sacrorum observare videtur: nec ad finem perduxit, quod instituit. *Fridericus Lehmhoffius* quoq; in Catena sua ordinem non semper servavit, aut nobis ubique satisfecit. Neque nos omnibus placituros esse, scimus, atque eo nomine veniam ab æquis lectoribus petimus, donec meliora & elaboratiora, cum DEO & die, dare queamus. Eousque, & semper, optime valere omnes jubemus.

CONSPE-

CONSPECTUS OPERIS.

CAP. I. *De Ecclesia Novi Testamenti in genere.*

Cap. II. *De Novi Testamenti primordiis, tempore conceptionis & nativitatis Baptistæ ac Christi, hujusque fatis & gestis in pueritia.*

Cap. III. *De Ministerio Johannis Baptistæ, quo viam Domino paravit.*

Cap. IIII. *JESVS doctrina & miraculis inclarescit.*

Cap. V. *De rebus à JESV gestis, à Paschate secundo usque ad Pascha tertium.*

Cap. VI. *De actis Ministerii Christi à Paschate tertio usque ad quartum.*

Cap. VII. *De Historia ultimi Paschatos, de speciatim de passione & morte Domini.*

Cap. VIII. *De Resurrectione & Apparitionibus* JESV CHRISTI.

Cap. IX. *De Ascensione Domini in Cœlum.*

Cap. X. *De Ecclesiæ Apostolicæ initiis, incrementis & fatis Hierosolymæ.*

Cap. XI. *De Propagatione Ecclesiæ Christianæ extra Hierosolymam, inter Judæos.*

Cap. XII. *De Oeconomia gratiæ* DEI *inter Gentes manifestata.*

Cap. XIII. *De Fatis & Periodis Ecclesiæ per omnia tempora, usque ad consummationem Seculi.*

CAP. I.

OECONOMIA TEMPORUM NOVI TESTAMENTI.

CAPUT I.

DE *ECCLESIA NOVI TESTAMENTI IN GENERE.*

I.

Ecclesia Novi Testamenti, sive Christiana, illa est & dicitur, quam Christus ipse, in *plenitudine temporis* à DEO Patre in carnem missus, verbo collegit, Gal. IV. 4. sanguine pretioso acquisivit, Actor. XX. 28. & æternâ redemtione, quam Patres & fideles sub V. T. speraverunt exspectaruntque, facta, implevit promissiones, ac antiquato Vetere novum Testamentum sanxit super melioribus & amplioribus promissionibus, idque morte sua obsignavit, Hebr. VIII. 6. ff. IX. 12. 15. 16. 18. ff. *Definitio Ecclesiæ N. T.*

II.

Quomodo igitur Ecclesia Veteris & Novi Testamenti, ac ipsum etiam Testamentum utrumque, inter se conveniant dif- *Convenientia &*

differentia Vet. & N. T.

ferantve à se invicem, hinc satis apparet. *Conveniunt* enim quoad bona legata præcipua, ut sunt gratia fœderalis, justitia fidei, inhabitatio Spiritus sancti &c. Gen. XVII. 7. Ebr. XI. 9. 10. Act XV. 11. quoad objectum fidei justificantis, & modũ justificationis mediumq;, Messiam & fidem in eum, Actor. IV. 12 X. 43. XV. 11. Rom. IV. 3. ff. *Differunt* autem præcipuè ratione circumstantiarum & dispensationis modi. Ibi Christus spectabatur ut incarnandus, hic ut in carne manifestatus. Ibi obscurius, hic clarius bona spiritualia revelata sunt; quia ibi umbræ, hic imago & res ipsa, Hebr. X. 1. Unde prius testamentum adimplendum & antiquandum erat; posterius autem durabit usque ad consummationem seculi, Heb. VII. 18. VIII. 7. 8. 13. Ibi fœderati erant Israelitæ tantùm: hic omnes gentes & familiæ terræ, Gen. XII. 3. Tit. II. 11. Oeconomia gratiæ hîc singularis est, qua omnibus declaratur, quæ quantaque sit κοινωνία mysterii à seculis abscon-diti in DEO, sed in Christo retecti, Ephes. III. 2. -- 11. Rom. XVI. 25. 26. & gratiæ exundantis in nos in omni sapientia & prudentia, ut in dispensatione plenitudinis temporum omnia sub unum caput colligerentur in Christo, Eph. I. 8. 10. per prædicationem universalem, Matth. XXVIII. 19. Marc. XVI. 15. & effusionem Spiritus S. super omnem carnem, Joël. III. 1. seq. Actor. II. 16. ff. &c.

III.

Primordia Eccles. N. T. unde ducenda?

Quando initium sit constituendum Ecclesiæ Novi Test. non una omnium sententia est. Quidam à Christi nativitate, alii ab ejus prædicatione, nonnulli à morte, pars ab effusione Spiritus S. primordia ducunt. Quæ opiniones minime inter se pugnant, sed facile conciliantur, si latius extendamus initium, & statuamus, ut res est, Vetus Testam. sensum evanuisse, & Novum sensim vires acquisivisse, illiusque extrema & hujus initia in unum tempus coaluisse. Nam, tametsi cum Christo nato novum affulserit seculum & Testamentum, idque ab Angelo evangelizatum fuerit pastoribus, & postea per prædicationem Baptistæ,

ptistæ, ac ipsius Christi, clarius emicuerit, (Matth. XI. 12. 13.) & vi irruperit: non tamen mox ἀκμὴν habuit, sed Christus morte sua omnia complevit, ac vetus Test. cujus legibus & ceremoniis seipsum subjecit, tunc de jure abrogavit, novum autem sanguine suo obsignavit, per Apostolos in toto orbe promulgavit, & una testimonium ei præbuit signis & prodigiis &c. Hebr. II. 3. 4. donec combusto templo Hierosol. & de facto sublatis omnibus ceremoniis ad V. Test. pertinentibus, pleno libertatis jubare coruscavit. Conf. *Witsi.* de Oecon. fœd. L. III. Cap. III. p. 286. seq. Sed quia de his omnibus, ut & variis Ecclesiæ Novi Test. periodis atque fatis, Historiæ Evangelistarum, Acta & Epistolæ Apostolorum, ac tandem Apocalypsis Johannis, luculenter & plene nos erudiunt, inde brevem delineationem Oeconomiæ temporum tradituri B. C. D. sumus.

CAPUT II.

DE NOVI TESTAMENTI PRIMORDIIS TEMPORE CONCEPTIONIS ET NATIVITATIS BAPTISTÆ AC CHRISTI, HUJUSQUE FATIS ET GESTIS IN PUERITIA

I.

Diversam Oeconom. Novi Test. à Vet. Messiæ præcursor ostendit.

HArmonia utriusque Testamenti inter alia quoque hinc intelligi potest, quod Vetus in prædictione Johannis Baptistæ desinat, Novum autem ab ejus prædicatione incipiat, Mal. III. 1. 23. 24. Marc. I. 1. 2. Diversam tamen Oeconomiam à Veteris Test. dispositione in N. Testam. futuram, idem ille Messiæ præcursor ostendit diversa vitæ ratione, quam servavit, quæ proinde accuratius inspicienda est & colligenda est ex Historia Evangelica, cujus præloquium Lucas II. 1. -- 5. exhibet,

Luc. I. 5. ff. quo εὐαγγελιστογραφίας occasionem & causam, modum & finem aperit indicatque, nimirum, ut totius Oeconomiæ salutis in novissimis temporibus certum compertumque ordinem & fundamentum immotum haberent, quotquot DEum amarent, ejus amicitiam & gratiam ambirent, suamque salutem studiose quærerent.

II.

Conceptionis illius tempus notabile.

Multa mirabilia occurrunt circa & ante nativitatem Johanni. (1) Incidit conceptio & nativitas ejus in tempora Herodis M. Idumæi, Cæsaris & Senatus Romani gratia Regis Judææ, quibus de Juda omnis Regia & Ducalis potestas ablata fuit, & animi piorum Messiam ex vaticinio Jacobi Gen. XLIX. 10. exspectabant avide, Luc. II. 25. 38.

2. conceptio ipsa miraculosa.

(2) Conceptio fuit miraculosa, cum parentibus ortus sit è genere Sacerdotali, classis Abianæ (1. Chron. XXIV. 6. ff.) Patre *Zacharia*, & matre *Elisabetha*, justitiæ & pietatis laude inter Judæos claris, sed ætate ita provectis, ut nulla prolis spes iis esse posset, præsertim quia viri uxor sterilis erat. Accidit tamen, ut, cum senex vicibus suis pro more functurus adoleret in Templo, Angelus Domini ei subito apparuerit, ad aræ suffitoriæ dextram, & visione improvisa, eaque tempestate inusitata, territum Zachariam erexerit, & filium ex uxore sterili nascendum, in multorum gaudium & fructum promiserit, qui dignitate, donis, officiique singularis ratione, mortalium maximus sit futurus (Matth. XI. 11.) ac viam adventanti mox Messiæ, secundum vaticinia in Jesaia & Malachia de eo extantia, paraturus. Hoc nuncium, utpote à cœlesti genio profectum, humili fide & obsequio accipere debebat senex, sed diffidens rem miraculo confirmari petiit, & tale signum ab Angelo, divina indulgente clementia, impetrat, quod ei simul in pœnam promeritam cedebat, ut mutus esset usque ad eum diem, quo prædictio eveniret. Id Zacharias populo, foris benedictionem exspectanti, nutu significavit, qui hinc intellexit, quod visum divinum in interiore Templi parte conspexisset,

ſpexiſſet, & omen etiam ceſſaturi ac obmuteſcentis Sacerdotii Levitici colligere debuit. Poſt completos miniſterii dies uxor ex eo concipit, quæ, ne aut ſe, aut puerum, utpote Naſiræum futurum, pollueret, aut aliter fœtui noceret, domi ſe per quinque menſes continet, & tempus in DEI laudibus concelebrandis tranſigit. Luc. I. 5.--25. *Luc. I. 25. ff.*

III.

Verum multo plura & majora miracula occurrunt in Meſſiæ ipſius conceptione & nativitate. Nam ſexto ab Eliſabethæ conceptu menſe, idem Angelus *Gabriel*, qui Zachariæ ortum Filii prodigioſum nunciaverat, à DEO miſſus eſt in oppidum Galilææ inferioris, ignobile apud Judæos, cui nomen erat *Nazareth*, ad virginem, è regia Davidis ſtirpe, ſed tum ferè exciſa, (Jeſ. XI. 1.) & ad ſummam inopiam redacta, ortam, *Mariam* nomine, deſponſatam *Joſepho*, fabro lignario, quam & ſalutavit, & dum ſexus ſui fortunatiſſimam omnium appellavit, tacitè ſignificavit; mox tamen, ne vel metu turbaretur, vel animo diu fluctuaret, clarè expreſſit, eam à DEO Matrem electam Meſſiæ, regnum ſpirituale Davidis erecturi & perpetuò firmaturi, hunceque novo & ineffabili modo concepturam, ſuperveniente Spiritu S. ſacrique fœtus opificium peragente, ac Virtute altiſſimi, ſive æterno DEI Filio, ipſam obumbrante & humanam carnem aſſumente. Atque, ut magis confirmaretur virgo, eidem cum exemplum *Eliſabethæ* cognatæ, tum DEI omnipotentiam & gratioſam voluntatem conſiderandam propoſuit. Quibus perceptis Maria acquievit in nutu DEI, eique totam ſe commiſit, & ſtatim ſenſit Spiritus Sancti illapſum Filiique DEI obumbrationem ℣. 25.--39. Ita ἔνδοξος οἰκονομία, prout Patres Incarnationis myſterium vocant, in virgine illibata miraculoſè peracta fuit, prout Moſes & Prophetæ illam prædixerunt, Gen. III. 15. Jeſ. VII. 14. IX. 6. Jer. XXXI. 22. *Quam ſuperat Chriſti conceptio miraculoſiſſima.*

IV.

Non celavit hanc gratiam DEI mater Domini, ſed ad co- *De Viſita-*

Luc. l. 39. ſ. tione & colloquio Mariæ & Eliſabethæ.

gnatam viſitandam *Chebronem*, ubi Iſaac Abrahamo promiſſus, David coronatus, aliaque acta ſunt, quæ in Meſſiam ſpectabant, eo ſtudio properè contendit, ut de Oeconomia ſalutis admirabili cum ea colloqueretur, & magis confirmaretur. Nec ſpes eam fefellit. Simulac enim Eliſabetham ſalutavit, & cauſam ſui adventus illi expoſuit, accidit non ſine ingenti miraculo, ut infans in Eliſabethæ utero deliteſcens, Spiritu S. motus & ſentiens Domini, cui deſtinatus præcurſor erat, majeſtatem divinam, exſilierit, & cultum reverentiamque ſancta exſultatione ei exhibuerit. Ipſa etiam mater præcurſoris, ſpiritu prophetico plena & ab eo illuminata, Mariam matrem Domini agnovit, & quæ Dominus cum ea fecit, atque propterea eam beatam prædicavit, & dictorum omnium per Angelum perfectam conſummationem futuram, confidentiſſimè affirmavit, 39. - 46. Hiſce Maria inflammata, ſancto carmine celebravit beneficia divina, ſibi haud tantum exhibita, ſed etiam univerſo generi humano per Immanuelem præſtanda, vi pacti, cum ſanctis Patribus initi, ℣. 46. - 57. Conf. Orationem Hannæ 1. Sam. II. in qua ſimiliter, ut in hoc hymno, compendium eſt totius Oeconomiæ ſalutis, & multa inde Maria vel mutuata, vel potius eodem Spiritu afflata eadem locuta eſt. Per tres menſes Maria apud Eliſabetham commorata fuit, & piis colloquiis atque laudibus divinis totum tempus eæ transegerunt, & haud dubie animos multorum redemtionem Iſraëlis exſpectantium ſuo exemplo & hortatu erexerunt, ℣. 57.

V.

De nativitate Baptiſtæ, nomine ei dato, & cantico Zachariæ.

Naſcitur mox Johannes, ad quem videndum concurrunt vicini, in agris & villis tribus Judæ habitantes, cognatique Eliſabethæ, ac ei congaudent & congratulantur, prout Angelus prædixerat, ſupra ℣. 14. Latius quoque fama ſerpit, quando in circumciſione præter morem nomen *Johannis* puero inditum fuit, Patre, renitentibus matri cognatis, illud tabellis pugillaribus inſcriptum, ex Angeli præſcripto, ℣. 13. ſignificante; quo officii

officii ratio innuebatur, quod præco gratiæ, per Messiam recuperandæ, futurus sit. Mox lingua muti Patris laxata & soluta fudit laudes enarravitque, quæ ante novem menses in templo sibi accidissent, & quam propinquus Messiæ adventus esset, ad quem præparare omnes se debeant. Quæ omnia vicini atque finitimi non sine stupore & metu audiverunt, per totam regionem montanam Judææ divulgarunt, & præclara quæque de puerulo recens nato ominati, inque Messiæ jamjam venturi exspectationem incitati sunt. Pater autem reddito linguæ usu & donato ipsi Spiritu Prophetico, 1. Dominum DEUM Israëlis celebrat, quod gratiosissime populum suum inviserit, jamjam eum per Messiam redemturus, & cornu salutis erecturus, juxta prædictiones vatum omnium, promissiones Patribus factas, & jusjurandum Abrahamo datum. 2. Monet, liberatione, quæ per Messiam fieri debeat, non abutendum ad peccandi licentiam, sed Redemtori potius serviendum in vera sanctitate & justitia, per totam vitam. 3. Ad filium conversus, eundem propter adstantes alloquitur, eumque indicat futurum Prophetam altissimi, præcursorem Domini, ad parandas ei vias, per concionem pœnitentiæ, Evangelii, & Baptismum; ut miseri mortales ad vivam & salutarem cognitionem, beneficiorumque per Christum impetrandorum perceptionem perveniant, ut sunt gratuita peccatorum remissio, illuminatio, pax &c. 57. -- 80. *Luc. I. 57. ff.*

VI.

Maria domum reversa post tres menses gravida deprehensa est. Quod ubi vidit *Josephus*, cujus ex desponsatione vir, nec vel novit vel credidit, quæ divinitus acta cum illa essent, utrinq; premebatur. Quia enim justus erat, non putavit cohabitandum esse adulterio suspectæ: & quia simul benignus & manuetus fuit, noluit eam publicæ ignominiæ exponere, nedum in illa exemplum juxta legis rigorem statuere, Deut. XXII. 23. 24. Ideoque clam eam abdicare, dato libello repudii, statuit; sed monitus divinitus, eam assumsit, *Josephus, mysterii ignarus, sponsam repudiare volens,*

Matth. I. 18. seqq. monitus & informatus ab Angelo, in somnis ei apparente, partum Spiritus sancti esse διμιόγημα, non hominis, & dudum promissum Salvatorem JESUM ex Maria natum iri, juxta vetus Oraculum apud Jesaiam, VII. 14 non dubitavit conjugem virginem assumere ejusque tutorem & defensorem agere, nec malevolorum obtrectationes, quas facile præviderat, pensi habuit; castissime tamen cum ea habitavit, & à congressu conjugali, religione tactus, abstinuit, testisque omni exceptione major fuit, & est omni tempore, nullam sceleris suspicionem subesse, sed Dominum creasse novum quid in terra, Matth. I. 18.-25.

VII.

JESUS natus sub Augusto Bethlehemi, & manifestatus.

Transsumta ita Maria in sponsi ædes, dum exspectavit pariendi tempus, accidit, non sane fortuito, sed DEO potenter sapienterque procurante, ut florente Romanorum Imperio, & populo Judaico ei jam subjecto, juxta oraculum Gen. 49, 10. edictum ab *Octaviano Augusto* emanârit, quo descriptio universalis in Judæa imperabatur, acquisque in suam civitatem ire jubebatur; quò census ageretur per tribus, domus ac capita, quemadmodum receptum apud Hebræos erat. Itaque Josephus Bethlehemum, Davidis oppidum, contendit; quia ipse cum desponsa sibi uxore, Maria, ex domo & familia Davidis erat, prout ex Genealogia JEsu Christi, eum in finem à Matthæo Cap. I. 1.-18. & Luca Cap. III. 23. ff. relata, perspicuè constat, ut describeretur. Ibi cum essent, ac pariendi tempus impleretur, virgo peperit Filium illum suum primogenitum & unigenitum DEI, sicque pietatis mysterium maximum de DEO in carne apparente, innotuit & manifestatum fuit pastoribus in agro Bethlehemitico excubantibus, hominibus simplicibus & fide dignis, ab Angelo Domini, qui ad visum improvisum pavidos erexit, iisque lætissimum illud nuncium de nato Messia, Salvatore humani generis, in oppido Davidis Bethlehem, ubi nascendum illum Michas prædixit, Cap. V. 1. attulit, veritatem-

temque nuncii dato signa de inveniendo infante in præsepi, confirmavit, ac, ne eo, utpote parum splendido, offenderentur, repente adfuit ingens multitudo cœlestis exercitus Angelorum, laudes DEO canentium, ob immensam hominibus exhibitam in Christo charitatem & benevolentiam. Hoc hymno mirifice confirmati pastores, Bethlehemum properant, JESUM in præsepi inveniunt, rem divulgant, & admirationem apud omnes, qui audiverunt mirabile opus, excitarunt: ipsi etiam, exemplo Angelorum, DEUM collaudarunt, Luc. II. 1--- 21. *Luc. II. 1 ff.*

VIII.

Nobis datus & natus Salvator, proque nobis legi subjectus fuit, ut eos, qui sub lege erant, redimeret, Gal. IV. 4 cujus admirandi operis initium in *circumcisione* fecit; qua ipse quidem non indiguit, cum Legis Dominus & autor fœderis Gratiæ atque Salutis omnis sit: testari tamen ejus susceptione voluit, quod semen Abrahæ sit, & una se obstrinxit solenniter, ad legem non hac tantum in parte, verùm etiam in omnibus atque singulis præceptis, adimplendam, & hæreditatem cœlestem sanguine suo pretioso nobis impetrandam. Impositum ex more tum infanti nomen, non humano arbitratu sed divina autoritate, & JESUS nuncupatus is fuit, indicante Angelo, priusquam in utero virginis conciperetur, (Luc. I. 3. Matth. I. 21.) ut vel ex hoc nomine intelligerent miseri mortales, eum esse Salvatorem dudum promissum & exspectatum, nec ullum aliud nomen sub cœlo datum, in quo eos oporteat salvari, Actor. IV. 12. Ita constitit, & deinceps ex omnibus dictis & factis illius eluxit, JESUM esse CHRISTUM, quod qui non credit, salutis fundamentum convellit, negat & sua culpa perit. Hoc ergo nomen cum tota salutis Oeconomia, quæ in eo latet, imò haud obscure ex eo patet, probe cognoscendum & fide vera apprehendum; quo tota Scriptura tendit, & omnes Vates JESU Nazareno testimonium perhibent, Actor. X. 36. 38. 43. *Circumcisus, nomen JESU accepit.*

IX.

Matt. II. 2. seqq. a Magis quæsitus, inventus & adoratus fuit.

Sed Judæi terrenum somniantes Messiam, non viderunt lucem Mundi, tot illustribus testimoniis & documentis manifestatam. Quare visum DEO fuit, Gentibus extraneis Salvatorem recens natum revelare, & per eas Judæos excitare. Hinc factum est, ut Magi, Persarum Philosophi atque Theologi satis celebres, partim interius cœlesti luce collustrati, partim exterius stella singulari exciti, Hierosolymam venerint, confidenterque natum jam Judæorum Regem ibi quæsiverint, non sine magna Herodis & urbis consternatione. Cumque à convocata Synodo Rex intellexisset, Bethlehemi nascendum Messiam, juxta Michæ prædictionem, clam convocatis sapientibus, subdolo animo accurate inquirit tempus stellæ apparentis, atque illis locum indicat: qui, nil mali suspicantes, profecti, stella iterum affulgente duce & præeunte, exhilarati, JESUM invenerunt, inventum adorarunt, ac donis ei oblatis indigitarunt, in mirabili puero divinam Majestatem, regiam potestatem & humanam mortalitatem se agnoscere. Reditum autem, omnibus rite perfectis, meditantes, oraculo divino monentur, ne Hierosolymam repeterent, recta per aliam viam, sub auspiciis JESU, in regionem suam regressi sunt salvi & incolumes, ibiq; libere prædicarunt magnalia & mirabilia DEI, & præludia quasi Conversionis gentium præbuerunt. Matth. II. 1. .. 13.

X.

In Templo offertur, ubi Simeon admiranda de eo prædicit.

Interea dum Herodes frustra redeuntes Magos præstolatur, completi sunt dies purificationis, secundum Legem Mosis, præcipientem, masculinum fœtum exhiberi Domino offerrique sacrificium purgatorium & primogenitum, redimi; ficlis, JESUS, tametsi huic legi subjectus haud esset, a Parentibus DEO sistitur, pio instituto ac proposito. Quod dum fit, accidit, ut singulari DEI nutu *Simeon*, vir religiosissimus & justissimus, Propheticoque spiritu plenus, ac illo tunc actus, venerit in templum, & statim sanctum infantem ulnis exceperit, DEO gratias

tias pro missō, jam juxta promissa Vatum, Messia egerit, sibique pariter de beata analysi per datum Salvatorem ac toti humano generi gratulatus fuerit de præparata dudum & nunc per natum Redemtorem acquirenda salute Judæis & Gentibus. Hæc cum admirarentur vehementer Parentes, & recordarentur ante dictorum à Gabriele, Elisabetha & Pastoribus, Simeon benedictionem haud vulgarem iis impertitus est, sed omnino talem, qualem DEUS ipse in promissionibus Abrahamo factis insinuavit: animis eâ erectis tristia fata prædixit de filio, Salvatore catholico, infidelium culpa in ruina signumque contradictionis posito, & resurrectionem multorum in Israële, suo tempore certò exspectandam: de dolore maximo Matri imminente, deque revelatione cogitationum occultarum aliquamdiu inmultorum cordibus circa salutis viam rationemque. Luc. II. 22--36. *Luc. II. 22. seqq.*

XI.

Insigne hoc Simeonis de JESU testimonium & vaticinium omnes quotquot illud vel ipsi audiverunt, vel relatum accepe runt, commovere poterat ac debebat, ut cum divino sene avidissime & certatim Redemtori occurrerent, eumque ambabus manibus amplexarentur; nec dubium est, quin nonnulli, imo omnes, qui redemtionem isto tempore, quo adventum Messiæ adesse ex oraculis Propheticis persuasi erant, mox futurum exspectabant, id fecerint; præsertim quùm anus quædam vatidica, *Anna*, ob pietatis exercitia assidua nota cunctis ac laudata, eadem hora commodum superveniens, mente voceque prorsus consentiente succinuisset, ac publice confessa esset veritatem dictorum à *Simeone*, & illa ipsa plenius dilucidiusque exposuisset. Duplex hoc testimonium, publice de JESU recens nato perhibitum, omnes edocere poterat ac debebat, de tempore & regno Messiæ; sed plerique pravis Pharisæorum opinionibus imbuti, tanta mysteria ac luculenta testimonia susque deque habuerunt, & stolide derisérunt. Luc. II. 36.-- 39. *Cui concinit Anna vates, ætate & pietate insignis.*

XII.

Matth. II. 13. seq. De fuga Christi in Ægyptum.

His ita Hierosolymæ actis, Parentes domum redierunt cum infante benedicto; ibi tamen agere secure diu non potuerunt, sed mox experti sunt aliquod complementum vaticinii Simeonis, de Satanæ & Tyrannorum contra Messiam ejusque regnum machinationibus, cum Herodes vitæ pueri insidiaretur, ac Magos eo nomine Bethlehemo reversuros exspectaret. Nam fama de JESU in Templo oblato & Simeonis Annæque testimonio eidem palam dato, ad aures illius pervenit, ac illum movere potuit, ut cædem pueri jam ante animo conceptam protinus perficeret. Quod ne fieret, Pater cœlestis Josephum per Angelum monuit, ut in Ægyptum fugeret, ac ibi ad Herodis usq; mortem subsisteret. Non temere hoc factum, sed ita impletum fuit Oraculum, per Hoseam olim prolatum XI. 1. *ex Ægypto vocavi filium meum*, & tragicus eventus mox respondit Angeli monito; siquidem Herodes illusum se à Magis sentiens, publico edicto omnes parvulos, ex Davidis familia prognatos, âbimatu & infra, intra fines Bethlehemiticos convocari trucidarique jussit. Unde qui signa temporum è Vatibus intelligunt, colligere poterant, advenisse Messiam, cujus adventus characterem notabilem Jeremias XXXI. 15. ff. indicavit, luctum iteratum *Rachelis*, filios suos è medio sublatos in Ephratæis matribus deplorantis, & humanam consolationem renuentis. DEUS autem tantam Herodis crudelitatem ultus est severe, & variis morbis immissis tyrannum excruciavit & necavit; quo defuncto Angelus *Josephum* in somnis monuit, ut in patriam rediret, ac in Galilææ oris *Nazarethæ* consideret. Quod dum promte paratèque fecit, rursus impletum fuit oraculum Propheticum, JESUM *Nazarenum* vocatum iri. Sic typum fatorum Ecclesiæ Christianæ Christus præbuit, ac suo exemplo ostendit, eam persecutionibus obnoxiam diaboli & tyrannorum esse, sperare tamen etiam halcyonia debere. Matth. II. 13. -- 23.

XIII. Puer

XIII.

De pueritia & adolescentia Christi.

Puer autem divinus, JESVS, Nazarethæ à Parentibus educatus, pro tenui facultate, parco ac parabili victu, non tantum crescebat statura, viribus & robore corporis, sed etiam inprimis corroborabatur spiritu, cujus splendor & fortitudo subinde ita emicuit, ut facile observari potuerit, quod plenus sapientia cœlesti & gratia DEI singulari præditus esset, ac majus quid homine præ se ferret, Messiæque signa manifesta haberet, Jes. XI. 2. ff. Ps. XLV. 3. Hujus rei specimen illustre dedit publice in consessu Doctorum Hierosolymis, natus annos 12. cum stupore & admiratione omnium audientium; adeo ut dignus censeretur, qui locum inter Doctores obtineret. Nam non tantum attente auscultavit Magistros, in festo Paschatos ejus mysteria explicantes, sed etiam interrogationibus sapientibus ansam dedit imperitis, & traditionibus Pharisaicis imbutis animis, altius ascendendi, & Messiam quærendi, agnum DEI & Doctorem ad justitiam summum atque unicum; præluit certe rudimentis hisce officio suo Prophetico & majoribus factis ad salutem humani generis exantlandis, idque haud obscurè significavit, quando Parentibus anxie se quærentibus, & factum hocce tanquam nimis audax exprobantibus, respondit: an ignoratis, quod esse me oporteat in iis negotiis totum, quæ Patris mei cœlestis sunt? Quod tametsi non satis intelligerent, reverenter tamen habuerunt: & JESUS, pro humilitate sua & œconomiæ divinæ ratione, tum relicto templo descendit cum Parentibus domum, iisdemque obsecutus labores domesticos, serviles & fabriles sponte subiit, & ad annum trigesimum usque nil simile amplius gessit, quia semetipsum plenario omniscientiæ sapientiæque usu abdicavit, hincque profecit, sicut ætate, ita & gratia, apud DEUM pariter ac homines, donec officii demandati à Patre partes publicè auspicaretur. Luc. II. 40. -- 52.

Luc. II. 40. ſ.

CAPUT III.

DE

MINISTERIO JOHANNIS BAPTISTÆ, QVO VIAM DOMINO PARAVIT.

Mat. III. 1. ff.

I.

Johannes viam Christo parat per prædicationem & baptismum pœnitentiæ.

INterea Johannes viam Christo, ceu par erat, præparavit ministerio suo, quod principium erat Evangelii JESV CHRISTI, Marc. I. 1. idque auspicatus est afflictis rebus Judæorum in statu Politico æque ac Ecclesiastico, sub *Tiberio Cæsare*, *Pontio Pilato*, Judææ Procuratore, & Pontificibus duobus *Anna* atque *Caipha*, impiis hominibus, per vices Sacerdotium administrantibus. Non tamen temere vel sua sponte aggressus est hoc munus, sed verbo Domini ad ipsum facto admonitus in deserto, ubi hactenus latitaverat, ut prodiret ac officii partes fideliter perageret, secundum Prophetarum prædictiones, Jes. XL. 3. seqq. Mal. III. 1. Igitur Judæos ad novum regnum & Sacerdotium Christi excitaturus, eos ab externis rebus & operibus, quibus unice confidebant, ad interiora revocavit, ac eo nomine primo omnes ad μετάνοιαν adhortatus est, & immutationem mentis interdem prædicavit, primo in deserto Judææ, circa Hebronem, deinde ad omnem oram Jordanis. Simul & Baptismum docuit administravitq; non illum proselytorum, dudum in gente receptum, licet divinitus in V. T. haud imperatum, ac frustra adeo vel ex Genes. XXXV. 2. vel Ex. XIX. 10. probari solitum a quibusdam, sed novum, a DEO mandatum Joh. I. 33. qui μετανοίας dicitur, cum eam intendat, efficiat, confirmet. Nam Lutherо dicente, Cat. maj. p. 549. *pœnitentia proprie nihil aliud est, quam Baptismus, aut ejus exercitium*, Matth. III. 1.--4. Marc. I. 1.--5. Luc. III. 1.--7.

II. Non

II.

Non caruit felici succeſſu novus DEI legatus, eique autoritatem conciliavit inter alia vitæ inſtitutum ſingulare in victu & amictu, quo *Eliam* & *Nazaræos* referebat. Avide enim ad eum confluxerunt undique omne genus hominum, &, poſt actam pœnitentiam, ab eo ſacra aqua tingebantur ad remiſſionem peccatorum. Phariſæos autem & Sadducæos ubi accedere quoque vidit Johannes, durioribus verbis eos compellavit, ac futuram DEI iram nequaquam effugere poſſe, ſerio affirmavit, niſi maturè & vere pœniterent, ac mutationem in melius fructibus convenientibus declararent, præſumtionemque de Abrahamo Patre, cum degeneres ejus filii, imo progenies viperarum & ſerpentis infernalis ſint, tandem relinquerent, & fide potius reſpicerent in eum, in quem Abraham credidit, & per quem juſtificatus eſt. Dura hæc vox hypocritis non arriſit, turbæ tamen miniſterii ac regni cœlorum bonis excitatæ, ut & publicani atq; milites, ſanabiles ſe præbebant cupideque interrogabant, quid faciendum ſibi eſſet, cum ut iram futuram effugerent, tum ut regnum intrarent Meſſiæ, quibus ſingulis reſpondit, ut pœnitentiæ fructus quique charitatis & officii operibus per totam vitam demonſtrarent. Hoc modo anxia & impatiens Meſſiæ exſpectatio in multorum animis accenſa fuit, qui cum non ſtatim adeſſet, populus tacitis cogitationibus de Johanne apud ſe; diſceptabat, num forte is ipſe Meſſias eſſet, & modeſte diſſimularet; quam opinionem ut evelleret, aperte palamque cunctis nunciavit, ſe non Meſſiam ſed hoc longe inferiorem eſſe, quoad perſonam pariter ac officium, adfuturum mox Dominum, cui viam prædicatione & baptiſmo pœnitentiæ paraverit, qui multo efficacius docturus & Spiritu S. atque igne baptizaturus areamq; ex Judæis & Gentibus parandam probe purgaturus ſit, Matth. III. 4. -- 13. Marc. I. 5. -- 9. Luc. III. 7. -- 18.

Matt. III. 4. ſſ. Felici cum ſucceſſu.

II. Cum

III.

Christum baptizat & ita ad officium inaugurat, Spiritu S. & Patre id confirmante.

Cum ita Johannes magno cum successu viam Christo paraviſſet, adeò ut omnis populus undiquaque lavacro ad pœnitentiam uteretur, accidit destinato DEI consilio, ut JESUS, trigesimum agens annum, quo Lævitæ Sacerdotes ministerii partes capessebant, Josephus ad præfecturam Ægypti, & David ad regiam dignitatem evecti sunt, omnes illius typi, exiret Galilæa prodiret & baptismum à Johanne apud Jordanem peteret. At is, qui Christum antea nec viderat, nec noverat, Joh. I. 32. revelante Spiritu S. eum adesse nunc cognoscens, admittere noluit obnixeque prohibuit, utpote qui ipse potius illius baptismo indigeret. Verum JESU baptismum urgente ac dicente, id divinam voluntatem & ordinationem postulare, ut omnis justitia impleatur, s. typica, s. moralis, eum admisit, sicque baptizatus Salvator, & per baptismum inauguratus quasi publice ad officium suum fuit, cujus initium mox à precibus fecit, quibus apud Patrem tanquam Pontifex noster summus intercessit, ut hoc munus salutare orbi esset; easque ratas fuisse, hoc indicio constitit, quod, cœlis subito ruptis apertisque, Spiritus S. visibili specie columbæ inde descenderit in JESVM, sacratissimo ejus capiti insederit, & eum Messiam confirmaverit, ac ad officium tergeminum denuo unxerit, vel unctum Domini testatus sit: Pater quoque voce sonora & Filium & Mediatorem proclamaverit, & omnibus audiendum Doctorem commendaverit, inque eo solo acquiescere se affirmaverit, Matth. III. 13. -- 17. Luc. III. 21. -- 23. Sic fieri debebat secundum Prophetarum oracula, Devter. XVIII. 15. 18. 19. Es. XI. 2. XLII. 1. LXIX. Ut taceam typos Sacerdotum & summi Pontificis, qui ablutione & unctione numeri suo initiabantur. Exod. XXIX. 4. XL. 12. ff.

IV.

JESUS a diabolo

Inauguratus dictum in modum Salvator mox specimine illustri ostendit, quantus esset, & quam præclara omnia exspectari

ctari ab eo possent in destructione regni Satanici & liberatione humani generis ex illius potestate, juxta prædictiones V. T. quarum prima & præcipua fuit Genes. III. 15. simulac enim reversus est à Jordane, continuo actus, subductus expulsusque fuit ab eodem Spiritu S. quo replebatur, in desertum Judææ, ut à Diabolo tentaretur: idque multis modis fiebat. Nam & in solitudine dies 40. inter feras egit, miraculose jejunavit, & à diabolo invisibiliter ac ineffabiliter tentatus fuit: qui postea, eum esurire sentiens, assumta visibili specie ad illum accessit, sicut olim in Paradiso Evam aggressus est, & captata callide occasione Dominum nostrum 1. ad dubitationem diffidentiamq; de Patris cœlestis εὐδοκίᾳ solicitare ausus est. Quam veteratoris astutiam cum JESUS sapientissime eluderet, opponendo DEI mirabiliter conservantis benignitatem & potentiam, firmamq; suam fiduciam, Satanas eum contraria via tentavit, & 2. præcipitem daret & Messiam hocce miraculo probaret, impudenter & sophisticè Scripturam S. citando, audebat persuadere. Verum cum & hoc telum retorsisset JESUS, & nequaquam pertentandum DEUM objecisset, Diabolus 3. ostensis & prosplendore, ad turpissimam diabololatriam inducere illum sustinuit. Sed JESUS, divino zelo jam commotus discedere Satanam protinus jussit, quod ubi facere cogitur, Angeli sancti accedunt Dominum adoraturi eique ministraturi. Matth. IV. 1.-- 12. Luc. IV. 1.-- 14. Ita Dominus noster, & nostras tentationes, quas omnes in ipsum & cum ipso baptizati Christiani veri experiri debent, sanctificavit, & quibus armis vincendus esset Satanas, præmonstravit.

Mat. IV. 1. ff. tentatus eum vicit.

V.

Dum hæc per quadraginta dies in deserto agebantur, Johannes Baptista, ad testimonium de Christo perhibendum mis-

Johannes testatur

Joh. 1. 1. ff. de ejus Deitate, incarnatione, officio & beneficiis.

sus, hoc suo munere præclarè functus est, ac publice inque conspectu omnium sonora voce, maximo cum fervore, nec minore libertate inculcavit, quæ de JESU Messia ejusque regno consequendo necessaria erant. Nam cum Pater cœlestis proclamasset in Baptismo, eum esse Filium suum dilectum, tantæ personæ sublimitatem & divinam majestatem asserturus, primo multis argumentis solidissimis æternam ejus Deitatem adstruxit. Deinde magnum pietatis mysterium, quod verbum caro factum & DEus in carne assumta manifestatus fuerit, luculenter exposuit. Adhæc breviter & summatim officium & beneficia salutaria, inprimis gratiæ Evangelicæ donationem, cujus fons, autor & revelator sit, omnesque Prophetas & Doctores immane quantum superet, indicavit, & quoscunque ad Magistrum optimum humani generis voce cœlitus delata commendatum publice audiendum, invitavit; cum ex illius inexhausta plenitudine omnes fideles omni tempore acceperint & accipere possint thesauros gratiæ DEI infinitæ, in ipso reconditos, ad quos ea, quæ per Mosen, servum DEI fidelem, populo Judaico in V. T. data sint beneficia per Legem, nihili facienda. Eum igitur unice adeundum, tanquam thronum gratiæ & ἱλαστήριον Rom. III. 25. Ebr. IV. 16. vera pœnitentia & fide, eum rogandum, ut Patrem ostendat ejusque gratiosam voluntatem revelet, Joh. I. 1. -- 19.

VI.

Insigne testimonium coram legatione Synedrii perhibitum.

Inter ista autem testimonia vel hoc præcipuum est, quod legatis à Synedrio ad se missis & quærentibus, quis esset, an forte Messias? publice edidit, ubi aperte palamq; confessus est idem, quod non sit promissus ille Messias, nec Elias & Propheta, eo, quem erronee conceperant, sensu; sed duntaxat vocem clamantis in deserto, & viam parantis Domino, ut pridem Esaias prædixerit. Sed hoc persuadere legatis, utpote Pharisæis, & traditionibus assuetis, eoque in transversum raptis, non poterat, qui etiam Baptistæ officium criminati sunt, quod, cum nec Messias

sias, nec Elias, nec Vates aliquis esset, baptizandi & veteris ritus innovandi potestatem sibi sumeret, ex Sacerdotum decreto non datam. Iis tamen masculè respondit, quod divina autoritate baptizet (Joh. I. 33) & hoc ipso præsenti jam sed ignoto Messiæ viam paret, qui se longe sit superior. Joh. I. 19. -- 29. *Joh. I. 19. ff.*

VII.

Ita semel iterumque testando de Messia Johannes ingens in populo desiderium excitavit, Messiam præsentem videndi & cognoscendi. Quod cum JESUS non ignoraret, postero statim die ex deserto rediit ad Johannem, quem ubi hic adventare vidit, in testandi officio perrexit, & intento digito eum monstravit, & occasione Paschalis agni, cujus mactandi tempus propinquabat, *agnum DEI portantem peccata* totius *mundi* appellavit, ac breviter ita expressit, quæ Jesaias LIII. 6. & alii Vates de sacrificio expiatorio per Messiam solvendo prædixerunt. Quod insigne testimonium ut altius animos penetraret, certo signo divinitus patefactum sibi esse Baptista addit, JESVM esse CHRISTUM, cum eum antea de facie non noverit, Joh. I. 29. -- 35. Privatim quoque discipulos suos tradere JESU studuit, & duobus postridie pridianum testimonium repetiit, qui eo moti protinus secuti sunt JESVM, ac eo nomine ipsum audierunt. Joh. I. 35. 36. 37. *coram populo & discipulis.*

CAPUT IV.

JESVS DOCTRINA ET MIRACVLIS INCLARESCIT.

I.

JESUS, cum jam tempus esset, quo officium, ad quod missus & inauguratus jam fuerat, publice auspicaretur, adventantes Johannis discipulos blande interrogat, ad se invitat, & privatim *Jesu discipulos colligit.*

Joh. I. 38. seq. informat ita solide uno die, ut statim crediderint, ipsum esse Messiam, ac alios quoque adduxerint. Hoc fuit initium Ecclesiæ à Christo collectæ, tenue quidem, sed quod brevi in mensum crevit, aliis alios invitantibus. Nam unus discipulorum Johannis JESU adhærentium, *Andreas*, mox fratrem suum *Simonem* adduxit, quem JESUS, simulac intuitus illum est, utile in regno suo organon futurum, pro sua omniscientia cognovit, & novo *Petri* nomine illum insignivit; postridie autem, cum in *Galilæam* proficiscitur, eam gloria doctrinæ & miracolorum, primum illustraturus, prout Jesaias prædixerat (IX. 1.) incidit in *Philippum* Bethsaida ortum, eumque sequi se jubet, quod is non tantum promte fecit, sed mox etiam alios adducere Magistro allaboravit; siquidem *Nathanaëli* amico, adventum Messiæ scrutanti & exspectanti, nunciavit, invenisse se Messiam, JESUM Nazarenum, eidemque ex vulgari opinione dubitanti, num ex Nazareth aliquid boni venire queat? persuasit, ut ipse JESUM adiret, videret atque audiret, ut veritatem rei experiretur; qui simulac venit, è Christi alloquio omniscientiæ divinæ indicia deprehendit, iisq; in conscientia convictus, nihil amplius dubitavit, sed protinus eum DEI filium Regemq; Israëlis confessus est: quam confessionem JESUS non tantum probavit, sed auctam iri quoque ejus fidem, prædixit, si majora post hac signa viderit, Joh. I. 38. usque ad fin.

II.

Primum miraculum edit Kanæ in Galil. Tale vero signum mox edidit JESUS, aquam in vinum miraculose mutans, in convivio nuptiali *Kanæ*, oppido Galilææ. Quo ipso satis demonstravit gloriam suam, quam habuit non tantum ceu unigenitus à Patre, sed etiam qua Filius hominis ex unione personali accepit, nuncque ita declaravit aperte, ut discipuli ejus non parum in fide confirmati sint, quod revera Filius DEI & Redemtor mundi esset, Joh. II. 1. -- 12.

III. Postea

III.

Postea discipulos hunc in modum vocatos & se sequentes amplius instruere cupiens & aliis certum liberumque ad se aditum aperturus, Capernaumi domicilium sibi matrique suæ constituit, Joh. II. 12. non tamen multos adeo dies ibi privatis domesticorum institutionibus exegit, sed, quia officii ratio eum ad majora publicaque negotia vocabat, appropinquante Paschate Hierosolymam ascendit, ut, secundum Oracula vatum, Templum in maxima hominum frequentia, præsentia & gloria sua impleret, ac illustraret, Hag. II. 8. Mal. III. 1. ff. doctrinam Evangelii salutarem publicaret, eidemque miraculis fidem faceret. Protinus igitur Templum ingressus, variis superstitionibus, nundinationibus, cædibus, ac similibus sceleribus, maxime tunc profanatum, idque stupendo modo reformare aggressus est. Facto quippe ex funiculis per aream Templi dispersis flagello, venditores omnes boum & ovium fano ejecit, numulariorumq; & æs effudit, & mensas subvertit, ac gravissimè omnibus exprobravit, quod de quæstu potius quam animarum salute sollicîti domum Patris sui cœlestis deturpassent. Nemo ex tanta Sacerdotum, Levitarum, & populi multitudine resistere audebat, & discipuli deinceps intelligebant, ex maximo zelo pro domo DEI profectum hoc opus esse, quem David dudum indicaverit Ps. LXIX. 11. Judæi autem, qui colligere inde poterant, certe debebant, Messiæ indicium officiumque esse, ut filios Levi totumque cultum Leviticum repurgaret, imò finem brutis sacrificiis faceret, Mal. III. 1. ff. Jes. LIII. &c. inter se disceptabant ac dubitabant, ejus humilitate offensi, ac miraculo sibi probari volebant, divina autoritate tale quid à JEsu suscipi. His ille quidem signum dedit omnium maximum in Prophetarum scriptis luculentissime & frequentissime expressum, de Templi sui corporis per mortem destructione & instauratione; sed Judæi alio sensu perverse id acceperunt; hæsit tamen in multorum animis,

Capernaumi domicilium constituit, inde Hierosol. tenèdit ibiq; templum purgavit.

Joh. II. 13. ff. & intellectum recte fuit à discipulis, eventu complementoque post resurrectionem Christi dictum probante, Joh. II. 13. -- 23.

IV.

& multa miracula fecit.

Tametsi verò JESUS tum temporis miraculum facere noluit, quale ex incredulitate Judæi petebant; postea tamen plura fecit sua sponte in festo Paschatos, per quæ multi ad fidem deducti & convicti sunt, de divina ejus potentia, ac proinde Messiam esse crediderunt; ipse tamen seipsum iis confidentius non credebat, satis gnarus, pro sua omniscientia, quam infirma & inconstans illa fides esset; nec opus habuit, ut id exploraret longo temporis usu tractuve: quia cogitationes intimosque cordis humani recessus perspectos habebat, Joh. II. 23. 24. 25.

V.

Nicodemo viam salutis sciscitanti regenerationis necessitatem & oeconomiam gratiæ exponit.

Inter istos, qui miraculis perciti bonam de JESU opinionem conceperunt, fuit etiam *Nicodemus*, Judæorum princeps, qui noctu JESUM compellans aperte palamque suo & Collegarum nomine testabatur, se non posse non ex dictis factisque ejus in Templo colligere, quod Doctor esset ac Propheta maximus, dudum promissus & cœlitus nunc missus. Petebat igitur se plenius erudiri de vera via in cœleste regnum perveniendi, quod appropinquare Judæi credant, Johannes Baptista novè prædicaverit, eoque nomine Baptismum hactenus administraverit ad pœnitentiam & regenerationem, quâ tamen opus esse genti Judaicæ, haud videatur, cum ex Abrahamo ortum trahat, & Mosi adhæreat, Prophetæ magno. Cui JESUS serio regenerationis necessitatem inculcavit, tanquam unicam in cœlum viam, & mysterium non tantum non capienti, sed etiam ejus impossibilitatem ex carnali sensu evertere conanti, uberius exposuit illius rationem, quod ex aqua & spiritu desuper ac denuo quisque semel natus in mundum, regenerari & renasci cœlo debeat, ut alius, novus & spiritualis homo fiat, occulto prorsus & imper-

imperveſtigabili modo, qui effectibus ſe prodat manifeſtis, uti ventus; nequaquam igitur dubitari interrogarique, quomodo hæc fieri queant, ſed credi potius ſimpliciter debere ſibi, ſuo, Patris & Spiritûs ſancti nomine teſtificanti de re certiſſima & maximè neceſſaria, licet ſublimi & cœleſti, cum alia via in cœlum non pateat, quàm ea, quæ ipſe ſit, & quam aperiat, ſuo è cœlo deſcenſu & aſcenſu in cœlum, prout hoc non tantum typo ſerpentis ænei dudum adumbratum fuerit; ſed etiam Pater pro ſua erga totum orbem & genus humanum per peccata perditum, dilectione ab æterno decrevit per Filium ſalvare omnes, quotquot verè credituri ſint in Salvatorem & vitæ æternæ reſuperatorem, quem eum in finem miſerit in hunc mundum, ut mundus per ipſum ſalvetur, modo in eum credat & vera fide ſatisfactionem pro peccatis ab eo præſtitam accipiat; hoc unum enim ſerio & ſevere ſub ſalutis jactura exigi, ita ut is, qui non crediderit, jam judicatus & juſte condemnatus ſit, quia ſalutis viam dilucide monſtratam negligat, tenebras ignorantiæ & malitiæ magis amet, quàm lucem illam veram: quod minime faciat, qui ſalutis viam quærat, ſed præmonſtrantem lucem cupide ſequatur, in luce ambulet, opera lucis edat, eaque palam fieri cupiat, quoniam in DEO Deique ſpiritu regenerante & renovante patrata ſint, Joh. III. 1. -- 22. *Joh. III. 1. ſſ.*

VI.

Poſthæc JESUS relicta urbe Hieroſolymitana, *Judæam*, ac illam ſpeciatim ejus partem, quæ ſorti Judæ aſſignata fuit, peragravit cum diſcipulis, ut & ibi quæreret oves perditas domus Iſraël, promiſſionesque Patribus iis in locis datas explicaret & impleri in ſe oſtenderet, & jactis probe fundamentis de regeneratione, per diſcipulos (Joh. IV. 1. 2.) lavacrum regenerationis adminiſtraret, hocque ipſo conſpirare ſe cum Johanne, tum in Ænon baptizante, omnibus teſtaretur. Hinc, quæſtione oborta inter Baptiſtæ diſcipulos, utrum Chriſti an Johannis Baptismus *Hinc in Judæa docuit & per diſcipulos baptizavit. Joannes ſuos denuo ad eum remittit.*

Joh. III. 22. ptismus dignior esset, Johannes discipulis in memoriam revocavit, sua de JESU data sæpius testimonia, quod is sit Messias, cui adhærere, quemque audire omnes debeant, ac tantam inter se illumq; differentiam esse, quanta inter sponsum & paranymphum intercedat. Minime igitur offendi se, sed lætari potius, quod undique omnes ad JESUM confluant ejusque Baptismum suscipiant: illum enim crescere meritò autoritate, se autem, ministerio mox defunctum, minui oportere; quum ille & origine cœlesti & dignitate officii infinito modo præ se aliisque omnibus Doctoribus emineat, utpote secretorum omnium Patris conscius & interpres, qui à Patre eam ob rem missus Vates & Redemtor, unctus etiam qua homo Spiritu S. citra mensuram & immense, donatus insuper universali potestate sit, ut conferat salutem & vitam æternam, quam omnibus acquireret, vere credentibus, & incredulos damnet, Joh. III. 22.--36.

VII.

Baptista incarcerato, plures nactus discipulos, per Samariam tendit & mulierem civesque Sichar convertit.

Quod de se minuendo & Christo crescendo dixerat Johannes, mox eventus comprobavit, quando Herodes eum, libere incestum suum redarguentem, in carcerem conjecit, Matth. XIV. 3. 4. 5. Marc. VI. 17.--20. Luc. III. 19. 20. & Christus plures nactus est discipulos & baptizavit per discipulos, quam ipse, Joh. IV. 1. 2. eoque nomine relicta Judæa iterum in Galilæam abiit per *Samariam*, ubi ad fontem Jacobi, prope civitatem *Sichar*, cum muliere aquam hausturā de aqua vitæ exsilientem, loquitur, eamque ad veram pœnitentiam & sui cognitionem salvificam adduxit, quando illi omnem vitam ante & tunc turpiter in adulterio actam objecit, sicq; omniscientiam suam prodidit, & locum cultus à Patribus sanctis tritum, montem *Gerizim*, urgenti fœminæ respondit, nequaquam in loco hærendum, sed objectum modumque adorationis, qui totus spiritualis sit, considerandum esse, præsertim in N. T. adventante Messia, quem se esse, aperte professus est. His commota mulier

lier credidit, & civibus suis sine mora lætum de Messia nuncium attulit, eosque ad illum videndum & agnoscendum invitavit, qui magno numero protinus ad JESUM è civitate confluunt, & ubi eum audiunt, in eum credunt hospitioq; excipiunt liberaliter, & ut apud se maneret, rogant, ac aperte palamque fidem suam testantur, & profitentur, ipsum verum esse Sælvatorem mundi & promissum Messiam, Jes. 49, 6. Interea dum mulier renunciaverat civibus suis, quæ ex JESU audiverat, & ejus discipuli ex civitate cibos attulerant, Magistrumque defatigatum rogaverant, ut iis se recrearet, ille in salutem civium, quos adventuros præviderat, totus intentus, alium se habere cibum respondit, & discipulis de eo disceptantibus, quid velit, exponit, illosque monuit, ut ad messem spiritualem faciendam se accingerent, cujus primitias in Samaritanis visuri sint, fructus uberes & successum felicem promittens. Joh. IV. 4.--43. *Joh. IV. 42. ff.*

VIII.

In Galilæam abiens reguli filium sanavit.

Post biduum JESUS è Samaria in *Galilæam* abiit, non recto itinere ad mare Genesareth, sed occasum versus deflectens, & studiose patriam *Nazaretham* præteriens, propterea quod Prophetæ in patria parum æstimaretur, & alibi dociliores haberet auditores. Cui testimonio res ipsa fidem fecit; exceperunt enim illum Galilæi, quos visitaverat, & confirmare volebat antea Hierosolymis credere incipientes, (Joh. II. 23.) Quo nomine etiam *Canam Galilææ*, rediit, ut messem aliquam colligeret, & alibi quoque semen spargeret. Cujus negotii conficiendi opportunam occasionem dedit præfectus quidam regius, eum rogans ibidem, ut secum descenderet *Capernaumum*, & filium lethali morbo decumbentem sanaret. Redarguit quidem JESUS infirmitatem hujus palatini signis & prodigiis nitentis, postea vero cum petendo instaret, annuit, sed absens verbo puerum curavit, & patrem hac spe fretum domum redire jussit, qui dum paret, nihilque de veritate & efficacia dubitans abit, servi

Joh. IV. 43. ff. ipsi obviam fiunt ac lætum nuncium de restituto subito filio refe-
runt. Qua re vehementer confirmatus, cum omnia exacte
Christi verbis responderent, ejus divinam potentiam agnovit,
& expositis omnibus, ut gesta erant, totam familiam ad cre-
dendum in Christum induxit, Joh. IV. 43. usque ad fin.

IX.

In Synagogis docuit, sed Nazaretha ejectus.

Quo ex miraculo magis magisque inclaruit JESUS, ut fa-
ma de eo per universam regionem finitimam dimanaverit, ac
pro Messia vel insigni Propheta haberetur. Docuit enim in Sy-
nagogis passim publicè maxima cum efficacia, nec minore cum
applausu, *Nazarethæ* quoque, die Sabbathi, porrecto à ministro
volumine Jesaiæ vatis, locum insignem Cap. LXI. 1. 2. de se ipso
exposuit & impleri dixit, quod omnes audientes videntesque
Spiritum S. super se in Jordane descendentem, testari debeant
& de quo ex virtute Spiritûs, in concionibus & miraculis suis ef-
ficaci certissimi esse queant. Nec poterant hoc diffiteri audi-
tores, quin omnes testimonium ipsi vel inviti perhibebant, qua-
drare in eum optime, ex Esaia prælecta & exposita, admiraban-
turque & sentiebant verba gratiæ & efficaciæ plena; sed humi-
li ejus educatione in domo *Josephi* fabri & conditione offende-
bantur, quo minus ei prorsus assentirentur. Quapropter alia
spirabant exspectabantque miracula plura & majora à cive suo,
quàm alibi prodidisset; quæ cum in illorum gratiam facere nol-
let JESUS, eum suggillabant, quasi vel non haberet ubique co-
piam Spiritûs, quo se unctum dixisset, vel suis invideret. Op-
posuit autem illis talia de se cogitantibus & mussitantibus tritum
illud verbum: nullus propheta in patria sua acceptus est, ejusq;
veritatem experiri in se quoque æque ac veteres vates experti
sint, apud cives suos aperte testatus est. Atque ut intelligerent
Nazarethani, indignos se esse, quibus miracula fiant, *Eliæ* &
Elisæ exemplis ostendit, istos Prophetas exteris potius quam
Israëlitis talia patrasse, quum horum nulli ea fide præditi essent,

quâ

quâ decebat. Hanc exprobrationem indigne tulerunt, ac indignatione furoreque repleti protinus magno cum tumultu surgunt, ejecturi & è rupe præcipitaturi JESUM; sed is per medios hostes salvus & incolumis transiit, & hoc ipso satis magnum miraculum edidit ingratis civibus. Luc. IV. 14.--30. *Luc. IV. 14. seqq.*

X.

Relicta igitur JESUS ingrata patria habitatum concessit *Capernaum*, nobile emporium, multis frequentatum Judæis & Gentilibus, ut inde Evangelium commode propagari ad plures gentes potuerit, & sub imagine quasi minitante ostenderetur, fore, ut Judæis Evangelium respuentibus, illud ad gentes deferretur, quod ab Esaia IX. 1. luculenter prædictum fuerat, & tum impleri ceperat. Siquidem exorta lux salutaris est omni isti populo ad oram maris, ultra Jordanem & in Galilæa gentium, cum JESUS istas regiones adiret publiceque doceret, impletum esse illud tempus, quo vates venturum Messiam nunciavere, & appropinquasse regnum cœlorum, quod erecturum se DEUS per Messiam pollicitus sit, ad illud autem non sine vera pœnitentia & fide aditum patere Luc. IV. 31. Matth. IV. 13.--17. Marc. I. 14. 15. 21. *Capernaum concessit & ibi docuit.*

XI.

Promulgati Evangelii in Galilæa & dictorum factorumq; omnium testes JESUS mox adscivit, e tribu Zebulonis & Naphtali, initiumque à fratribus germanis fecit, *Simone Petro* & *Andrea*, quos jam ante ad se accedentes (Joh. I. 37. ff.) sed postea ad negotia sua redeuntes, sequi se denuo constanter voluit, relicto pristino vitæ genere, ut pro piscibus homines caperent. Quod ubi promte parateque fecerunt, mox aliam fratrum bigam, Jacobum majorem & Johannem vocavit, & æque habuit obsequentes ac priores. Matth. IV. 18.--23. Marc. I. 16.--21. *Apostolos legit.*

XII.

His testibus comitibusque instructus & auctus *Capernaum* Caper-

Marc. l. 12. seqq. naumum rediens in Synag. docet & obsessum liberat.

rediit, ac privatim haud tantum sed etiam publicè in Synagoga docuit efficaciſſimè, ita ut audientes attoniti & perculsi fuerint, sentientes orationis vim divinam ac longe diversam ab inani Scribarum loquacitate. Verbis etiam pondus addidit miraculis stupendis, quale etiam ibidem mox edidit, dum ex obsesso spiritum impurum ejecit, qui magna voce exclamavit, se probe noſſe, quis esset, nimirum Sanctus ille DEI, destructorque regni Satanæ, & ut missum se faceret, petiit. Verùm Salvator male adulanti dæmoni silentium perpetuum indixit, eumque ne mora exire jussit. Cui mandato cacodæmon obtemperare coactus, obsessum quidem convulsit elevatumque in terram projecit, quasi discerpere eum vellet, illæsum tamen relinquere & deserere debuit. Hujusmodi dictis & factis auditores permoti, divinam virtutem potentiamque JESU agnoverunt, doctrinamque Evangelii ab eo prædicatam acceperunt, nil pensi moderative habentes, quod alii sub novitatis titulo eam vulgo traducerent, & passim deprædicarunt; ita ut propter loci opportunitatem fama subito in circumjacentes Galilææ regiones & finitima loca dimanaverit. Marc. I. 21. - 29. Luc. IV. 31. - 38.

XIII.

Socrum Petri aliosque aegrotos sanat.

Egressus è Synagoga JESUS ac a Simone invitatus, ejus casam piscatoriam subire non dedignatus est, non tam cibi capiendi quam miraculi faciendi causa; siquidem socrum Petri gravissime febricitantem apprehensa manu in lecto decumbentem erexit, ac febrem, ut missam faceret vetulam, increpavit; omnipotenti huic imperio obtemperavit morbus illico, laborantemq; ita deseruit, ut subito receptis viribus, ex eadem omnipotenti Christi virtute, surrexerit & hospitibus ministraverit. Quod miraculum ubi per universam civitatem increbuit, allati ad Salvatorem sunt occidente Sole variis morbis vexati & à dæmoniis obsessi bene multi, quos omnes ac singulos sanavit, impositaque uni cuique manu, ut & φιλανθρωπίαν & carnis suæ salvificam potentiam

tiam demonstraret, sicque impleret etiam ex parte & à posteriori, quod Esaias Cap. LIII. 4. ubi clarissime de Messiæ officio & beneficiis vaticinatus est, dixit: *ipse infirmitates nostras suscepit & morbos portavit.* Impuros etiam spiritus, qui homines invaserant, omnipotenti verbo ejecit, clamantes, eum Filium DEI & promissum Messiam esse. Eorum tamen testimonium accipere noluit, ne suspecta magis quam aperta veritas per mendaces spiritus redderetur, ideoque illos loqui non sivit. Matth. VIII. 14.--18. Marc. I. 29.--35. Luc. IV. 38.--42. *Mat. VIII. 14. ff.*

XIV.

Sequenti die summo mane in locum quendam solitarium secessit, ut precibus sine impedimento vacaret, cum gratias Patri agendo pro felici ministerii inchoati jam successu, tum eundem rogando, ut deinceps quoque prosperare munus velit. Quod ubi discipuli ac turbæ animadverterunt, eum quæsiverunt, tandemque in deserto invenerunt & detinere secum perpetuo cupiverunt. Sed iis respondit, sibi etiam alibi Evangelium prædicandum regnumque DEI amplificandum esse, & mox inde digressus obivit totam Galilæam, docendo in Synagogis, ægrotos sanando & dæmonia ejiciendo. Quibus rebus longe lateque inclaruit; adeo ut exteræ quoque gentes male affectos ejus curæ salutari tradiderint: hos omnes dum benevole & promte sanat, ingentes turmæ hominum à Galilæa, Decapoli, Hierosolymis, Judæa & ora trans-Jordanina eum secutæ sunt, Matth. IV. 23--.26. Marc. I. 35.--40. Luc. IV. 42.--45. *Idem per totam Galilæam facit.*

XV.

Peragrata sic Galilæa rediit domum, quod simulac rescivit populus, ad eum in ædibus & agris undique confluxit, discipulis interea subinde ad pristinum vitæ genus opificiumque digressis. Accidit igitur, ut cum die quodam Dominus sive orandi sive docendi causa ad vicinum lacum se contulisset, ingens cœ- *Inde vêdiens è navi docuit, miraculosam piscatus*

Luc. V. 1. ff. turam largitur Petro sociisque.

tus ei immineret atque incumberet, ut ex navi conscensa, quæ Simonis erat, pro more doceret. Finita autem concione miraculum edidit omnibus stupendum, quando Simonem in altum provehere jussit, ad amplam piscium capturam faciendam. Id dum obsequiose exsequitur, tantam piscium multitudinem capit, ut duæ naves replerentur & onere pressæ profundius siderent, & prope submergerentur. Hinc agnita virtute divina Salvatoris Petrus ad ejus genua protinus accidit, suam professus indignitatem, attonitus cum aliis discipulis factus & confirmatus in officio piscandi homines & DEO adducendi, secutus Magistrum est cum sociis Luc. V. 1. -- 12.

XVI.

leprosum sanat.

Deinde iterum Galilæam peragravit, & cum in quodam illius oppido esset, adiit ipsum leprosus aliquis, plena fiducia rogans, ut se ab immedicabili morbo vel verbo, quod facile posset, si vellet, purgaret & liberaret. Id JESUS intima tactus misericordia fecit, extensa manu leprosum tangens, tanquam Dominus legis, & voluntatem facto testatus subito mundavit imperatum penitus. Ne tamen hoc divulgaret, gravissime interminatus est sanatum, eique injunxit, ut seipsum Sacerdoti sisteret, & pro purgatione sacrificium offerret. (Lev. XIV.) Sed magis etiam homo divulgavit miraculum, ut turbæ multæ undique confluxerint, ægrotos sanandos ei obtulerint, ac salutarem Evangelii doctrinam audiverint: nec poterat in villis & desertis locis latere. Tandem autem multis laboribus fatigatus in solitudinem se subduxit, ibidemque in precibus totus fuit. Marc. I. 40. -- 46. Luc. V. 12. -- 17.

XVII.

& paralyticum.

Post aliquot dies domum rediit clam; sed cum nec hic latere & quiete frui posset, sparso reditus rumore, protinus magna vis hominum ad eum confluit, quam ille sermone cœlesti, pro more, recreavit & emendavit, nil moratus Pharisæos & Scribas,

Scribas, dicta pariter & facta ejus ſtudioſe obſervantes. Tum etiam paralyticum per tegulas domus, ob turbas ambientes, ad ſe demiſſum, perſpecta ejus pariter & bajulorum fide in corde latente, illum animâ prius, peccata remittendo, ac deinde etiam, poſt blasphemiam à Phariſæis & Scribis tacite impactam, quaſi temerè Salvator divinam ſibi autoritatem hîc ſibi ſumeret, publice notatam & confutatam, omnipotenti verbo, corpore ſanat ſubito, atque ita declarat, divina ſe pollere autoritate & poteſtate, optimumque animæ ac corporis medicum. Quod miraculum auditores & ſpectatores in tantum ſtuporem conjecit, ut extra ſe rapti viderentur, & Chriſtum omni laudis & gloriæ genere decorarent. Marc. II. 1. -- 13. Luc. V. 17. -- 27.

Marc. II. 1. ff. Luc. V. 27. ff.

XVIII.

Matthæum vocat; & contra Phariſ. ſe defendit.

His rebus fiebat, ut populus ei adhæreret, & ſive domi agentem ſive foras prodeuntem audiret atque obſervaret. Ita poſthæc domo ad lacum egreſſum inſecutus eſt ingens cœtus, quem fideliter, ut ſolebat, inſtituit de ſalutis conſequendæ ratione. Finita concione ad ripam latius progreſſus, *Matthæum*, ad telonium ſedentem, vocavit diſcipulum, qui omnibus relictis è veſtigio eum ſecutus, & cum grata animi tum alios lucrifaciendi cauſa, convivium parat benefactori, & multos publicanos peccatoresque famoſos una ad illud invitat, ſimiliter pœnitentes. Quod cum indigne ferrent Phariſæi, atque ei pariter ac diſcipulis muſſitantes exprobrarent, hoc jure merito & officii ratione ab ſe fieri oſtendit, cum ægrotos ſanare & peccatores ad pœnitentiam vocare debeat. Sic diſcedere non ſine pudore coacti hoſtes ſunt, mox tamen, adſcitis Johannis, in cuſtodiam jam dati, diſcipulis, denuo JESUM adoriuntur, objicientes, eum non tam rigidum vitæ genus ſervare, jejunando & orando, ac Johannes inculcaverit. Ubi primum Johannis diſcipulis placide reſpondit, iisque Magiſtri de ſe teſtimonium in memoriam revocavit, Joh. III. 29. ac venturum adhuc tempus prædixit,

Marc. II. 13. seqq. xit, quo sui, se sponso ablato, jejunaturi & tristes futuri sint: deinde & Pharisæorum inveteratam de jejuniis & aliud id genus traditionibus, opinionem, rejecit, & appositis aliquot similitudinibus indicavit, παραδόσεις cum doctrina Evangelii, tanquam novo fœdere, misceri aut adaptari haud posse. Marc. II. 13. -- 23. Luc. V. 27. -- 39.

XIX.

Discipulos spicas Sabbatho vellentes defendit.

Tametsi autem hostes sæpe profligaverit JESUS, non tamen destiterunt ei discipulisque ejus insidiari. Quod paulo post iterum fecerunt. Cum enim discipulos in Sabbatho δευτεροπρώτῳ spicas vellere & edere observassent, illos statim carpunt & apud Christum quoque accusant, quasi Sabbathum profanarent. At Salvator factum discipulorum contra malevolos calumniatores defendit, tanquam licitum, exemplo Davidis 1 Reg. XXI. 6. è fine Sabbathi propter hominem instituti, & divina sua disponendi facultate. Marc. II. 23. -- 28. Luc. VI. 1. -- 6.

CAPUT V.

DE REBVS A JESV GESTIS A PASCHATE SECVNDO VSQVE AD PASCHA TERTIVM.

I.

JEsus claudum per 30. annos in Sabbatho sanat, blasphemiasque Judæorum

POsthæc appropinquante Judæorum festivitate solenni Paschali, JESUS Hierosolymam tendit, cum, ut Legi, cui sponte se subjecit, obtemperaret, communionemque cum veteri Ecclesia Israël. probaret: tum, ut in populi ibi confluentis frequentia, verbis pariter atque factis illustribus Messiam se denunstraret. Idque primum fecit ad piscinam Bethesda cognominatam, ubi ingens multitudo variis morbis laborantium decumbere

cumbere & exspectare aquæ motum solebat; placuit enim DEO aquis illis jam olim celebribus, & Davidis Messiæque regnum significantibus, Jes. VIII. 6. medicam sanandi virtutem, sub hujus adventum indere, atque sic excitare Judæos, ut fontes salutis per Christum aperiendos quærerent, Jes. XII. 3. Certo autem tempore Angelus Domini cœlitus descendebat, & aquam movendo turbidam reddebat, in quam qui primus intravit, protinus convaluit, quocunque detineretur morbo. Ibi cum paralyticus quidam per 38. annos sanitatem quæreret, sed obtinere non valeret, quia neminem habebat, qui eum in aquam simul ac turbabatur, projiceret, JESUS eum verbo sanavit, & lectum è vestigio asportare jussit. Quod ubi fecit, Judæi reprehenderunt, quia tum dies Sabbathi erat. At sanatus mandatum sanantis se allegavit, quem tamen non novit, sed deinceps demum in templo JESUM conspicatus, id Judæis renunciavit, qui benefactorem tanquam violatorem Sabbathi occidere cupiunt. JESUS autem recte, & exemplo Patris sui cœlestis, incessanter operantis diebus singulis in conservatione & gubernatione rerum creatarum, hoc factum probat, &, cum novum inde crimen blasphemiæ Judæi ei impingerent, id ipsum diluit ac solidis argumentis demonstravit, quod DEI Filius Deoq; æqualis prorsus esset, 1. generatim, quod eadem opera eademque prorsus ratione quâ Pater, patraret, ac in posterum patraturus esset, ad stuporem admirationemque omnium. 2. speciatim, quia corporaliter & spiritualiter mortuos pro arbitrio vivificare, judicare orbem universum, credentibus vitam æternam donare & reprobos damnare posset, quoad divinam haud tantum, sed etiam quoad humanam naturam. Ac ne cavillari possent Judæi, JESU de seipso testimonium suspectum esse, Salvator provocat ad Patris sui, Baptistæ, operum suorum & scripturarum Propheticarum testimonium, quæ omnia illi excœcati contemnerent, & se in Patris nomine venientem recipere nollent. Juste igitur eos damnari vel à Mose, de se testante. Joh. V. 1.-- 48.

Joh. V. 1. ff. diluit, & DEVM se probat.

II.

Matt. IV. 23. seq. Hominem manu captum restituit & alios agrotos.

His rationibus gravissimis ad sanam mentem reducise non sinebant Judæi, sed deinceps quoque omnia dicta & facta Salvatoris sinistre interpretati sunt, novamque calumniandi occasionem arripuerunt, cum JESUS paulo post Galilæam repetens, in Synagogis passim doceret, & ægrotos sanaret, interque hos etiam in Sabbatho hominem manu captum. Priusquam vero id faceret JESUS, prodire jussit aridam manum habentem, observatoresque suos interrogavit, benene an male facere Sabbathis fas esset, vitam hominis servare, vel perdere? & tacentibus illis ex obstinata animi malitia, iracundia pariter ac tristitia eam ob rem affectus, aridam manum restituit subito. Hoc beneficio magis quoque exacerbati Pharisæi, consilia de occidendo JESU ceperunt; atis cum discipulis ad loca Genesarcti co mari vicina recessit, eumque ingens hominum multitudo undiquaque adventans secuta est, ubi multos ægrotos & obsessos sanavit, non sine fama nominis amplissima, quam tamen minime captavit. Matth. IV. 23.-- 25. Marc. III. 1.-- 13. Luc. IV. 6.-- 12.

III.

XII. Apostolos eligit.

Cum igitur major subinde hominum multitudo confluceret, tandem a mari deflexit, inque vicinum montem ascendit solus, non tam quiescendi à laboribus quam orandi causa, quia electionem Apostolorum moliebatur, quam etiam, transacta in precibus nocte, postero die suscepit, atque ex discipulis XII. elegit, comites individuos & veluti legatos à latere, Evangelium per orbem terrarum prædicaturos, quos proinde Apostolos nominavit, quibusque facultatem sanandi morbos quoscunque & expellendi dæmones tribuit; ut ita etiam autoritatem sibi conciliarent. Quorum ordinem & nomina Evangelistæ recensent. Electos è monte descendens in loco campestri coram populo renunciavit, & multos ægrotos sanavit, adeo ut omnis turba certatim

tatim ipsum contingere desiderarent; quia virtutem quandam divinam experiebantur ex eo prodire, omnes sanantem. Matth. V. 1. Marc. III. 13.--22. Luc. VI. 12.--20. *Matth. V. 1. seqq.*

IV.

Electos Apostolos instruebat primum de beatitudine cœlesti, quomodo & ipsi eam consequi & alios ad eandem perducere possint atque debeant. Idque fecit in confluxu ingentis multitudinis, quam ubi vidit, in collem conscendit, &, accedentibus propius discipulis, per breves aphorismos, carni & rationi paradoxos, publice docuit, qui verè beati sint, & quibus mediis adspirare ad tantam felicitatem possint. I. Beatos prædicat *pauperes spiritu*, sive humiliter de se, suis viribus & operibus sentientes; veros autem duraturosque thesauros gratiæ, per Christum partos & in Evangelio oblatos, quærentes & fide arripientes: talium esse dicit totum regnum cœlorum, cum omnibus bonis ineffabilibus. II. *Lugentes* & deflentes miseriam atque paupertatem suam spiritualem, & ad DEUM misericordia divitem confugientes, (Ephes. II. 4.) quippe qui solatium gaudiumque reale in hac & futura vita accepturi sint, Joh. XVI. 20. Ps. 126, 5. Apoc. 21, 4. III. *Mites* & calamitates omnes mansueto spiritu sustinentes, atque ad μετάνοιαν ex paterna castigatione redeuntes, qui non hanc solum, sed cumprimis novam illam terram, (Jes. 66, 22. 2. Pet. 3, 13.) hæreditario jure possessuri sint. IV. *Esurientes & sitientes justitiam* illam DEI admirabilem, à JEHOVA, justitia nostra, partam & fide apprehensam, qui satiabuntur spiritualibus benedictionibus ἐν τοῖς ἐπουρανίοις (Ephes. I. 3.) V. *Misericordes*, & gratum animum propter misericordiam à DEO in remissione peccatorum gratuita per Christum acceptam, operibus misericordiæ testantes proximo, qui subinde misericordiam, qua quotidie indigent, consequentur uberiorem, in hac & futura vita. VI. *Puros corde*, qui ab omni corporis & spiritus labe se purgant & perficere sanctimoniam in *In monte docet 1. qui vere beati sint fierique queant?*

Matth. V. 2. segq. timore DEI ſtudent, 2. Cor. VII. 1. Spiritu ſanctificationis, cor novum creante, opitulante, & renovante ſpiritum mentis: illi enim purgati ita, oculis interioribus hîc in ænigmate quidem & velut in ſpeculo, ſatis tamen clare, in altera autem vita videbunt DEUM ipſum à facie ad faciem, 1. Cor. XIII. 12. Ebr. XII. 14. 1. Joh. III. 2. VII. *Pacificos* & pacificatores, pacemque ſectantes & ſervantes cum DEO & omnibus hominibus, Rom. XII. 18. amiſſam iterum quærentes vera pœnitentia, offenſos & diſſidentes cum DEO & proximo reconciliantes, 2. Cor. V. 20. quoniam illi filii DEI vocabuntur & erunt, talesque habebuntur ſi non coram mundo, tamen coram DEO, angelis & piis, & Patris cœleſtis hæreditate in æternum fruentur, VIII. Perſecutionem patientes ob juſtitiam, quam prædicant, confitentur, converſationeque & vita juſta teſtantur; quia illorum eſt regnum cœlorum. Quæ ſors licet omnibus fidelibus communis ſit, maxime tamen Apoſtolos manebat; eos proinde ſpeciatim compellat JESUS, inque ſubeundis & perferendis perſecutionibus patientes & lætos eſſe jubet, propoſita eadem ſorte, Prophetis olim obtingente, & mercede gratuita exſpectanda. Matt. V. 2 -- 13. Hæc, ut altius animos penetrent, rem antitheſi declaravit, & væ divitibus, ſalutis, ridentibus, mundo gratis, denunciavit, Luc. VI. 24. --27.

V.

2. de officiis Apoſt. & Chriſtianorum ſecundum legem, quam vindicat.

Poſt traditam ita beatitudinis viam, Salvator ad diſcipulos & Apoſtolos cumprimis ſe convertit, eosque monet, ut eandem viam doctrinamque aliis quoque ſedulo inculcent, cum ſint & eſſe debent *Sal terræ*, qui corruptam carnem corrigat & ſervet: item *Lux mundi*, doctrinæ puritate & vitæ ſanctitate prælucens tenebricoſis hominibus, ut illi etiam illuminentur, convertantur, & DEUM glorificent. Juxta Evangelium vero Legem retineri & urgeri jubet, cum ipſe eam nequaquam ita abrogaverit, ne amplius norma vitæ ſanctæ ſit, ſed impleverit, nos ab ejus maledictione liberaverit, ſuamque juſtitiam donare velit credenti-

dentibus, ut salvi fiant: qui tamen hanc gratiam trahere haud debeant ad peccandi licentiam, quasi vel sublata prorsus lex vel parvi æstimanda sit in minimis. Talia enim qui fecerit aliosve docuerit, eum minimum ac nullum futurum in regno cœlorum; maximum autem, qui & servaverit, & servandam instillaverit. Qua in re cum Pharisæi & Scribæ graviter errarent, & nec legalem, nec Evangelicam justitiam recte intelligerent, abundationem requirit, & hac occasione Legem per traditiones corruptam vindicat (α) in V. præcepto, quod nimis crasse & imperfecte tantum de homicidio manu perpetrato Scribæ interpretabantur, ac de ira quoque, cordis cogitationibus, verbis, gestibus & aliis signis voluntatem occidendi testantibus, intelligendum esse docet, eoque & offendenti & offenso præcipit, ut, si quacunque ratione impegisse se contra istam legem, recordatus fuerit, reconciliationis rationem mature ineat, ne pereat. Matth. V. 13.-27. (β) in VI. præcepto, quod similiter de externo duntaxat adulterii & fornicationis actu Scribæ intellexerunt, & concupiscentiam pravam diserte in lege vetitam, non vetitam duxerunt; quos proinde ex ipsa lege falsitatis redarguit, & adulterium commisisse eum saltem in corde ostendit, qui vel fœminam lascive aspexerit. Unde etiam fidele consilium suggerit, quomodo omnis immundicies per spiritualem mortificationem oculorum, manuum &c. tolli & evitari queat. Qua occasione divortiorum levitatem taxat, ac nonnisi ob fornicationem dimitti posse uxorem, dicit, juramentorumque temeritatem redarguit, per interpretationem Legis negativam & positivam, Matth. V. 27.-38. (γ) in *Lege Talionis*, quam ad vindictam privatam traxerunt; ubi ostendit, 1. nefas esse privato illatam injuriam ulcisci, verum eam, & majorem etiam imò duplicatam, sufferendam, quam vi repellendam esse, sive sub prætextu juris, sive violenter inferatur: 2. benefaciendum potius, etiam inimicis, adeoq; petentibus dandum gratis, absque ulla retributionis spe. Idq; ex præcepto de dilectione proximi deducit, quod depravatum

Matth. V. 13. seqq.

in præcepto V.

in sexto.

de dilectione proximi.

tum turpiter a Legisperitis sit, qui non alios pro proximis habue-
Matth. V. 38. seqq. runt, quam ex sua gente ortos & Judaismo addictos, cæteros omnes vero juste odio excipi posse putabant, & cum exemplum Patris cœlestis proponit, tum damnum præmii cum publicanis commune, qui benefactoribus amicisque benefaciant. Imo officia charitatis & humanitatis ex regula cordibus inscripta præstanda omnibus docet, & ad perfectionem contendere filios DEI jubet. Matth. V. 38. -- 48. Luc. VI. 27. -- 36.

VI.

Hypocrisin Phariss. redarguit 1. in Eleemosyna, 2. in Oratione, cujus veram rationem tradit.

Hinc Pharisaicam hypocrisin in operibus quibuscunque & cultu divino fugiendam præcipit, (1.) in *eleemosyna*, quam non ad ostentationem sed ad necessitatem & ex puro amore inque occulto dandam esse dicit, si gratiosam DEI remunerationem quis consequi velit. Matth. VI. 1. -- 5. (2.) in *Oratione*, quæ semotis arbitris in abdito potius conclavi, quam in publico, nec otiosis prolixisve verbis, Gentilium more, sed devote & breviter fieri debeat, cujus formulam quandam tradit, inque ea ostendit, ad quem dirigenda & quæ maxime necessaria sint, spiritualia nimirum bona, ut sunt: 1. *sanctificatio nominis divini* vera, fidelis & salutaris cognitio & vita sancta, qua sanctissimus Pater cœlestis celebretur ubique. 2. *adventus regni* gratiæ & gloriæ cum omnibus ejus thesauris ineffabilibus, per efficacem Spiritus Sancti operationem, ut templum SS. Trinitatis fiamus, & cum Christo regnemus perpetuo. 3. Voluntatis divinæ, cum Legalis tum Evangelicæ, præstatio, per auxilia gratiæ & impedimentorum, à Satana, carne & mundo objectorum, remotionem, ut ἰσάγγελοι simus. 4. Panis, fidelibus proprii & singularis, iisque solis adventitii & spirituali eorum necessitati indigentiæque promissi, suppeditatio, & per hunc jugis confortatio. 5. Debitorum s. peccatorum remissio, in infirmitate carnis contractorum, gratuita, per & propter Sponsorem ac Mediatorem, & reconciliatio cum proximo. 6. eluctatio è tentationibus malis, quibus Satanas affligere pios so-

let:

let: & 7. plenaria à malo liberatio & beata in cœlum migratio. Hæc omnia confidenter petenda & certo impetranda Salvator δοξολογίας subjecta innuit, qua confitentur fideles, EUM & posse & velle postulata dare, atque hoc glorioſum ei futurum. Quintam autem petitionem repetit Salvator, propter insitam humanæ naturæ pravitatem, quæ conceptam iram ob illatam injuriam alere & de vindicta sæpe cogitare solet, ac interim secura est de gratia DEI. Vanam esse hanc persuasionem, & frustra nos petere & exspectare remissionem peccatorum, nisi remiserimus hominibus quibuslibet lapsus quosvis, docet. 5...16. (3) in Jejunio, cujus veram rationem ostendit, rejecta falsa & simulata, 16.17.18. *Matt. VI. 1. seqq.* *9. in jejunio.*

VII.

Posthæc alia impedimenta removet Christus in regnum DEI intraturis, speciatim amorem bonorum terrenorum, qui maxime noxius est & totum cultum divinum corrumpit. A fluxis igitur & caducis citoque amissibilibus rebus ad cœlestia, quæ solida atque æterna sunt, animos oculosq; convertere suos discipulos jubet Dominus, qui, si illuminati fuerint, hæc tantum quærant, ac illa spernant; secus autem faciant, si tenebris adhuc immersi sint. Utraq; non simul quæri, nec DEO servire posse Mammonæ studiosos. Abjiciendam igitur esse anxiam curam τῶν βιοτικῶν, quia DEUS (α) vitam & corpus dans, etiam dare possit ac velit, quæ ad vitam sustentandam sint necessaria. (β) victum etiam avibus, neque serentibus, neque metentibus, sufficiat, & multo magis hominibus suffecturus sit. (γ) Staturam justam pro lubitu largiatur, sine hominis cura, adeoque cibum parare facile queat: (δ) amictum cito perituris floribus campi pulcherrimum & plus quam regium, præbeat, & hominibus vestes ad necessitatem libentius det. Adeoque dimissa solicitudine omni, Gentilibus propria, Cœlesti Patri, tam benigno & providò, fidendum, & regnum DEI primum quærendum esse, qui nobis reliqua omnia adjicere nosque ἀμεριμνους præstare velit. Matth. VI. 19.--34. *4. in avaritia, quæ cum cultu divino consistere nequeat. DEO fidendum ejusque regnum quærendum esse.*

VIII.

VIII.

Matth. VII. 1. seqq. 5. in judiciis temerariis.

Hinc temeraria judicia, Pharisæis & Scribis usitata, carpit, eaque fugere suos discipulos jubet, ne similem in modum ab aliis & ipso justissimo judice judicentur ac condemnentur, secundum legem talionis & proverbium inde desumtum. Dandum igitur potius condonandumque, ut idem nobis contingat; cum stolidi sit hominis, alios docere & ducere velle, sua autem peccata gravia non cernere. Ἐαυτοκρισίαν instituendam sedulo & in veris quoque judiciis prudentiam adhibendam, ne sanctum canibus aut margaritæ porcis dentur, non sine damno proprio. Illam autem prudentiam precibus seriis impetrari certo posse à Patre cœlesti, proniore ad dandum, quam est Pater aliquis terrenus. Regulam generalem observandam, omnibus & insitam, & à Lege Prophetisque confirmatam & explicatam: quæcunque volueritis, ut vobis homines faciant, eadem vos illis facite. Matth. VII. 1. - 13. Luc. VI. 37. - 42.

IX.

Viam deviam & seductores caveri debere.

Tradita hunc in modum via beatitudinis, monet Salvator, eam, licet ardua videatur, ineundam esse, tametsi à paucis inveniatur atque teratur; fugiendam autem latam portam & spaciosam viam, plerisque frequentatam, utpote quæ in exitium infelices improvidosque viatores deducat: ac eo nomine sedulo cavendos falsos doctores, qui è notis cum internis tum externis dignosci facile queant, cum ultro, nec vocati nec missi, veniant, sub ovina pelle lupinum animum occultent tandemque exserant, & ejusmodi fructus prodant, quibus gloria DEI obscuratur, studium pietatis labefactatur, & consolationis vivificæ fundamenta subruuntur; perinde ac arbor, qualis sit, bonæne vel malæ indolis, fructibus demonstret ipsa suis, & si spem patrisfamilias fallat, excindi cremarique soleat. Neque externam speciem aut professionem sufficere ad probandum verinomi-

minis Prophetam, vel Christianum, sed requiri, ut quis voluntatem Patris cœlestis quoad credenda & agenda exsequatur. Matth. VII. 13.-- 24. Luc. VI. 43.-- 46. *Nucleus. VII. 13. seqq.*

X.

Sermonem suum finit Dominus seria admonitione & declaratione, quinam fructuosi & infructuosi auditores sint: nec fructu caruit hæc concio; nam in stuporem admirationemque turbas conjecit efficax & dulcis Evangelii doctrina, à Salvatore proposita, quia spirabat divinam autoritatem atque vim, in flectendis & convincendis animis hominum, ita ut nemo non sentiret, longe altius quid subesse, ac in Scribarum & Pharisæorum frigidis sermonibus. Matth. VII. 24. -- 29. Luc. VI. 47. -- 49. *Sermonis effectus.*

XI.

Quemadmodum autem JESUS efficacem & potentem Doctorem verbis se demonstravit: ita quoque mox ipso opere talem se declaravit, quando, de monte descendens, primo *leprosum* quendam obviam sibi factum, & humili, fideli resignatoq; animo purgationem petentem, tactu verboque sanavit, & sanato præcepit, ne multis verbis tantum beneficium collaudaret; sed Sacerdoti semet ostenderet, ac, si mundum pronunciaret, munus à lege injunctum offerret, in testimonium contra suos calumniatores, qui hoc argumento convicti non possint non certo statuere, se esse verum Messiam. Deinde *Capernaumum* ingressus, Centurionis Romani servum, paralysi lethaliter laborantem, qui per Judæorum seniores & amicos opem ejus imploraverat, & vel verbulo unico absentem quoque JESUM curare puerum posse crediderat, subito restituit; eaque occasione prædicavit, Judæorum incredulitatem castigavit, & horum rejectionem, Gentilium vero conversionem prænunciavit. Mox Petri socrum febricitantem denuo restituit, ut ministrare *Leprosum sanat & Centurionis servum.*

Matt. VIII. 1. ff. Benefactori ejusque discipulis è vestigio potuerit. Quod miraculum cum subito per universam civitatem increbuisset, multos incitavit, ut, quotquot habebant ægrotos, variis morbis obnoxios, etiam à dæmoniis obsessos, adferrent: quos ille omnes benevole sanavit, & vaticinium de Messia, *ipse morbos nostros portavit*, ex parte quoque & à posteriori implevit, dum eos à morbis ex peccatis ortos liberavit. Matth. VIII. 1.--18. Luc. VII. 1.--11.

XII.

Viduæ Nain filium suscitat. Altero post die, quo Capernaumum rediit, inde digressus *Nain* versus ivit, cum Apostolorum discipulorumque turba, satis tempestive, cum viduæ filius unicus efferretur. Quo tristi spectaculo commotus, mortuum tactu affatuque resuscitavit & resuscitatum matri tradidit. Novo hoc miraculo quotquot aderant, perciti, DEUM collaudarunt, quod promissum Prophetam excitasset, & populum suum gratiose respexisset. Inde rumor de JESU per universam Judæam & vicinas regiones sparsus multum ad illustriorem ejus manifestationem fecit. Luc. VII. 1.--18.

XIII.

Legatio Johannis ad Christum, hujusq; responsio realis, Cum hunc in modum fama JESU crevisset, factum etiam est, ut Johannes Baptista, discipulis suis referentibus dicta & facta Salvatoris stupenda, ac dubitantibus, istene, an Magister, promissus Mundi Salvator esset? quosdam ex iis ad JESUM, in Nain adhuc hærentem, mitteret, &, ut illi valide instruerentur, convincerenturque, quæstionis elucidationem ab eo peterent. Cumque illo tempore JESUS multos à periculosis morbis & dæmoniis liberasset, factis potius quam verbis probavit, talem se esse, qualem Johannes sæpius testatus est, & renunciare discipulos visa auditaque Doctori suo voluit, subjiciens, beatos illos esse, qui Prophetis, de se testantibus, fidem adhiberent, (Jes. XXXV. 5. 6. LXI. 1. ff.) & sua humilitate non offenderentur. Hoc responso dimissis legatis JESUS coram

commendatio Joannis.

coram frequenti turba Johannem egregiè commendavit, cum à doctrinæ constantia, tum ab officii præstantia, quod de se, utpote majore, licet minimus aliis in statu isto exinanitionis videatur, testimonium perhibuerit verissimum, tametsi illud pleriq; contemserint, ac Pharisæi præsertim & Legisperiti consilium DEI salutare erga se ipsos nefarie repudiaverint, morosis pueris similes, qui nulla ratione moveri queant, nec sibi, qui omnibus omnia factus sit, crediderint. Paucos duntaxat Sapientiam DEI hypostaticam cum doctrina salutis veram justamque declarasse & celebrasse. Luc. VII. 18.--36. *Luc. VII. 18. seqq.*

XIV.

JESVS peccatricem absolvit & defendit.

Tametsi vero superior Christi sermo male habuisset Pharisæos, tamen vulpina pelle odium tegebant, & occasionem captabant eum reprehendendi. Invitavit igitur eum Simon, adhibuitque suæ sectæ convivas. Quod ubi rescivit mulier quædam famosa, sed pœnitens, triclinio se ingessit, lachrymis pedes JESU rigavit & capillis absterfit, unguentoque pretioso inunxit. Hospes molestè tulit, quod JESUS impudicam ferret, nec ab se repelleret, ac parum præclare de eo cogitavit. At JESUS proposita parabola Pharisæum proprio sermone constrinxit, humaniter reprehendit, mulieremque defendit, ac tandem absolvit, propterea quod fidem per charitatem operosam tam præclare testata esset. Luc. VII. 36.--50.

XV.

in Judæa docet & signa facit.

Posthæc perrexit in visitanda peragrandaque Judæa oppidatim & vicatim, & ubique regnum DEI prædicavit, prout antea facere consueverat, ad certitudinem confirmationemque fidei, & miracula etiam addidit in mulieribus nobilioribus, quæ benefactori è suis facultatibus necessaria subministrabant. Luc. VIII. 1.2.3. Inde domum cum Apostolis, quos perpetuos comites atq; testes esse voluit, reversus, simulac adventus ejus innotuit, à promiscua confluente turba ita obrutus fuit, ut ne cibum quidem *Domi dæmonem ejecit fabumque*

Marc. III. 20. seqq. tuetur tanquam divinum.

dem capere potuerit, cujus insaniam & furorem familiares JESU vix sedabant; Pharisæi quippe ac Scribæ per Beelzebulum ipsum dæmonia expellere calumniabantur. Quas calumnias Salvator variis solidisque argumentis refutavit, eosque blasphemiæ in Spiritum S. reos pronunciavit. Interim dum Mater fratresque eum convenire volunt, nec per confertam turbam possunt, indicantibus, qui proximi fuerant, respondet, se carnis cognationem non agnoscere, sed Apostolos & genuinos discipulos pro suis habere. Marc. III. 20. - 35.

XVI.

Parab. de semine in agro quadrupl. proposuit, eamque discipulis exposuit.

Calumniis Pharisæorum solide à JESU refutatis, plures ei favere & ad eum confluere cœperunt, quos domi & foris sedulo instituit, & juxta lacum per parabolas multa proposuit: 1. de semine in agro sparso, & maximam partem vel conculcato, vel a volucribus devorato, vel ardore Solis tacto, vel à spinis suffocato, parte tamen quadam fructus ferente uberrimos. Qua prolata parabola exclamavit: qui habet aures ad audiendum, audiat attendatque, quid ea sibi velit, sicque populum dimisit; discipulis tamen petentibus, post correptionem lenem, mysterium aperuit, reliquis autem propter cœcitatem & induirationem cordis malitiosam haud dari, dixit. DEUM quidem ait ubique seminare verbum Evangelii efficax, id tamen non ubique fructus proferre, culpa auditorum, qui 1.) negligant contemnantve verbum DEI, s. ex pigritia, sive mundi seductione, s. diaboli astutia: 2.) vertumni, mutabiles & πρόσκαιροι sint, qui curis secularibus, divitiis aut voluptatibus suffocati fructus ad plenam maturitatem haud proferant. Solos illos 4.) bonos esse auditores, qui verbum DEI attente audiant, retineant & multiplices fructus edant. Hanc expositionem JESUS proposuit Apostolis, ut eam aliis quoque inculcarent, & tanquam lumen quoddam clarissimum accenderent, semen verbi in toto terrarum orbe spargerent, & ad salutarem auscultationem ac recep-

tionem

ptionem ejusdem omnes atque singulos studiose cohortarentur. Id si faciant, plura semper bonæ fidei dispensatoribus divinitus datum iri. Marc. IV. 1.-- 26. Luc. VIII. 4.--19.

Marc. IV. 1. seqq. Luc. VIII. 4. seqq.

XVII.

Alio quopiam die confluenti in agro turbæ iterum per parabolas locutus est, ac 1. similem fere cum priore parabolam adhibuit de *satore* semen spargente, sed aliis vestitam circumstantiis, aliumque in finem; nimirum hunc, ut statum Ecclesiæ Novi Test. in hoc orbe delinearet, Evangelii exordium, progressum atque consummationem indicaret. 2. admirabile Evangelii incrementum è tenui initio ad summum fastigium emergens, parabola de grano sinapis in proceram arborem exsurgente, illustravit; & aliis insuper sermonibus parabolicis mysteria regni DEI expressit, privatimque discipulis edisseruit. Marc. IV. 26.--35.

Aliis par. Evangelii progressum & fructum declarat.

XVIII.

Cum totum diem docendo & sanando exegisset JESUS, & tamen turbæ discedere nollent, discipulis mandavit, ut de navi prospicerent, qua in Gadarenorum regionem trajicerent. Interea vero unus ex Scribis Magistrum adiit, eumque secuturum se dixit, quocunque iret. Cui JESUS, utpote gnarus, quod quæstum ex ea re captaret, placide respondit, nil sibi suppetere terrenarum opum, nec eas sperari debere. Alii cuidam meliore animo secuturo, sed Patrem prius humaturo, tantum non indulget, sed sine mora sequi se jubet, & ad vitam spiritualem cogitationes omnes & tempus conferre. Tum navim paratam conscendit; de improviso autem ingens exortus turbo fluctibus navigium operuit, Domino multis laboribus fesso dormiente, & tantam tempestatem studio vel excitante, vel permittente, cum, ut discipulorum profectus & fiduciam explorare, tum, ut suam potentiam & opem declararet. Utrumque enim statim sese exseruit. Nam discipulos metum diffidentiamque

Quosdam sequi se volentes corripit & instruit,

Tempestatem in mari sedat.

Matt. VIII. 18 ff.

amque prodentes redarguit primum, deinde & ventis marique silentium omnipotenti nutu imperat, ac dominum maris verumque adeo DEUM se demonstrat, (Ps. 62, 8. 77, 17. 20. 89, 10. Nah. I. 4 Zach. 9, 10.) Omnes mox incessit timor, indeque orta & admiratio & deprædicatio. Cum ita salvi incolumesque evaderent in regionem *Gergesenorum* s. *Gadarenorum*, occurrunt mox dæmoniaci duo, è monumentis prodeuntes, furiosi & adeo sævi, ut nemo illac transire posset. Qui cum scirent, JESUM venisse, ut solveret diaboli opera, ei obviam eunt cum tota dæmonum legione, (hoc enim nomen sibi esse princeps illorum dicebat) ejectionemque violentam deprecabantur, & quasi exprobrabant; sed non obtinentes id, rogant imperium sibi in porcorum gregem, ibi locorum pascentem, dari, quod ubi concessit illis JESUS, eum protinus immigrantes in lacum præcipitarunt atque suffocarunt. Pastoribus hæc referentibus, oppidani & vicini accurrentes JESUM rogarunt, ut à finibus suis discederet, quia majus malum metuebant ab eo, qui ipsa bonitas est & salus. Dæmoniaci autem illis meliores, JESUM sequi volebant; at ille redire ad suos & prædicare DEI beneficia justit. Matth. VIII. 18. -- 34. Marc. IV. 35. -- 41. V. 1. -- 21. Luc. VIII. 22. -- 40.

Dæmoniacos sanat ap. Gadarenos.

XIX.

inde redux paralyticum sanat.

Inde rursus conscensa navi Capernaumum rediit publice, statimque ei allatus est jacens in lecto *paralyticus*, cujus, ut & bajulatorem fidem cum pro sua omniscientia perspexisset, confidenti animo ægrotum esse jussit, eique peccata primum remisit, quæ causa morborum & omnis mali sunt: deinde quoque, cum quidam Scribarum blasphemæ ei blasphemiæ crimen impingerent tacitis cogitationibus, hanc remittendi peccata potestatem sibi quoque secundum humanam naturam assumtam competere, demonstraturus verbis & factis, integritatem corporis paralytico uno verbo omnipotenti concessit, ut id turba videns

dens admirata fuerit & collaudaverit DEUM, qui tantam potestatem indulserit hominibus. Matth. IX. 1.--9. *Matt. IX. 1. seqq.*

XX.

Matthæum vocat, & Pharisæos oggannientes refellit.

Posthæc JESUS domo egressus ad lacum denuo vocavit publicanum ad telonium sedentem, *Matthæum*, ad Apostolatum, qui protinus relictis omnibus comodis, efficaciter vocantem sequutus est, &, ut gratum animum benefactori testaretur, aliosque sui similes ad eandem vitæ emendationem excitaret, eum convivio cum publicanis excepit, qui peccatorum sensu compuncti & de sua salute solliciti, JESUM pariter sequebantur. Quod cum Pharisæi indigne ferrent, idque discipulis exprobrarent, factum defendit Magister, ostenditque, hoc merito & jure ab se fieri, ex officii, ad quod missus sit, ratione, ut Medicamanum spiritualiter ægrotis præstaret, ac peccatores ad pœnitentiam vocaret. Ita repulsi pudoreque suffusi, discedere coacti sunt; mox tamen adscitis Johannis in carcere detenti discipulis, denuo eum adoriuntur, & exprobrant, cur ipsius discipuli jejunia crebra & statas preces negligerent? Quibus ille distincte solideque respondit, ac primo quidem Johannis discipulis placide, revocando iis in memoriam Præceptoris de se testimonium, non debere jam sponsi familiares lugere, præsente sponso; venturum autem tempus, quo sponso per mortem sublato, satis jejunaturi & luctum isthoc signo testaturi sint. (Joh. III. 29.) Deinde & Pharisæorum discipulis falsæ respondet, quibusdam similitudinibus, & πατροπαραδόσεις inveteratas de jejuniis & id genus aliis opinionibus, monstrans, eas nequaquam cum Evangelii doctrina nova, ceu videri queat, congruere. Matth. IX. 9.--18.

XXI.

Jairi filiam resuscitat.

Hæc hunc in modum loquente JESU, accidit singulari DEI providentia, ut *Jairus*, Synagogæ Capernaumi Caput, in ædes convivales penetraret, ad pedes JESU procideret, proq;

filia

Matt. IX. 18. seqq. filia moribunda apud illum humiliter intereederet; certo credens, eum mortuam quoque puellam restituere facile posse. Cessit mox precibus Archi-Synagogi Salvator, & sine mora ad filiam contendit, licet multa adhuc fidei infirmitate eum laborare videret, quem tamen per miraculum inter eundum confirmavit. Nam comitanti turbæ frequenti se immiscuit mulier quædam, perpetuo & extraordinario sanguinis profluvio laborans per 12. annos, a medicis frustrata & exhausta, JESUque vestem a tergo contigit & sic salvam se fore, firma spe credidit. Nec fiducia eam fefellit. Prodiit enim ex Domino id sentiente protinus divina sanandi vis, ut a morbo prorsus liberatam se sentiret. Quod miraculum occultè patratum ne fileretur, JESUS ad afflictorum solatium manifestari voluit. Unde quis se tetigerit, quærit, &, cunctis negantibus, circumspicit, ut mulierem deprehenderet; quæ, cum videret, latere se haud posse, prodiit, & rem omnem territa exposuit. Eam JESUS confidenti animo esse & in pace abire jussit, satis habens fidem mulieris commendasse, & turbæ comitanti exemplum imitandi proposuisse. Et sane multum profuit Archisynagogo, qui interea triste nuncium de filiæ morte accepit. JESUS enim cum erexit, & ad similem fidem excitavit, cum omnia credenti possibilia sint, ac ingressus ædes, tibicinum, feralia carmina modulantium, & lugentium turbam secedere jubet, & ridentem nolentemque ejicit, ejectaque illa, puellam mortuam prehensa manu suscitat vitæque subito restituit, ut ambulare mox & edere potuerit, stupentibus parentibus. JESUS autem non suam gloriam sed hominum salutem quærens miraculum divulgari quidem prohibuit, sed obtinere non potuit. Matth. IX. 18. -- 17.

XXII.

Duos cæcos sanat. Digredientem ex ædibus Archisynagogi JESUM exspectabat turba ejecta in vicis, ubi alii etiam, ut fit, accurrebant, vel novi quid videre aut audire cupientes, vel Salvatoris opem expeten-

expetentes. Inter hos duo cœci erant, Judæis oculatiores, qui publica signorum concionumq; Christi fama excitati, fiduciam de eo conceperant, eoque illius opem implorabant. Hos ubi Salvator examinavit, & vere credere deprehendit, tactu sanavit subito, sed divulgari tum statim factum noluit: at restituti, contra Domini interdictum, ubique famam sparserunt. Deinde è *dæmoniaco* allato dæmonem expulit, admirantibus turbis, sed calumniantibus Pharisæis, & non divinæ virtuti sed Satanicæ collusioni factum adscribentibus, Matth. IX. 27.--35. *Matt IX. 29. seqq.* *& dæmoniaci.*

XXIII.

Inde Capernaumo exiens in patriam suam, *Nazaretham*, rediit, ibique denuo contemnitur, cum in Schola publice docereț; unde propter civium incredulitatem nec potuit nec voluit multa miracula patrare. Digressus igitur è patria, quarta vice Galilæam peragravit, Ecclesias & Synagogas visitavit, ac miraculis, pro re natâ; doctrinam Evangelii confirmavit. (Marc. VI. 1.--7.) Visa autem ubique hominum turba palante & errante, tanquam grege pastore carente, intima tactus misericordia est erga miseros, quod multa quidem messis, sed pauci operarii essent, monuit non tantum discipulos, ut messis Dominum hoc nomine orarent, sed ipse etiam XII. Apostolos convocavit, & concessa potestate miracula patrandi, eos nominatim emisit, ut perditis ovibus Israëliticæ domus prædicarent, instare regnum cœlorum, Matth. IX. 35. -- 38. X. 1. -- 8. Atque, ut expeditiores in obeundis muneris partibus essent, ab omni cura & onere βιωτικῶν & superfluorum eos immunes esse voluit, cum DEUS necessaria suppeditaturus & dignus operarius sit alimento, Matth. X. 9. Deinde instruit eos, quomodo gerere se debeant erga benevole se recipientes & repudiantes, prudenter, patienter & confidenter, freti præsenti ope divina, in periculis persecutionibusque maximis, certo obventuris: contra quæ mala Magister eos munit, proposito suomet exemplo & *Nazaretha denuo contemnitur, Galilæam visitat, 12. Apostolos mittit & instruit.*

Matt. X. 31. seqq. speciali providentia promissa 11.--31. ad confessionem constantem monet, cum abnegatione felicitatis terrenæ & necessitudinis domesticæ, atq; necessitate crucis suscipiendæ, sub spe præmii ingentis, quod etiam illis pollicetur, qui Apostolos recipit & refícit, 31.--42.

XXIV.

Discipulis Joannis rursus ad se missis idem resp. quod antea Vrbes quasdam ingratas increpat, laborantes invitat.

Cum vocati dimissique duodecim Apostoli specimina passim in Judæa ederent demandati muneris, JESUS interea digressus aliis in oppidis docuit, doctrinamque suam, pro more, miraculis confirmavit. Quæ ubi Johannes carceri jam manci-patus audivit, denuo duos è discipulis suis ad Christum misit, quæsitum, an is venturus Messias esset? Quibus Christus non aliud, quam antea fecerat, Luc. VII. 27. ff. (vid §. XIII.) responsum dedit, iisque abeuntibus Johannem magnis elogiis ornavit, ac affirmavit, inde a diebus prædicationis ejus regnum cœlorum omni vi (mit aller Macht) erumpere, advenire & insinuare se in corda hominum, ac inferentes se in illud summo studio, ad se rapere, quemadmodum Lex & Prophetæ prædixerint. Johannemque esse Eliam, & audiendum ac ei obtemperandum fuisse; a paucis vero sapientiam DEI in orbem venientem, & a Johanne monstratam, agnitam justam, acceptamque fideli obsequio esse, licet ipse Filius quoque regnum suum omnibus obtulerit, eosque benevole invitaverit. Hinc merito civitates istas, in quibus plurima edidit miracula, illæ tamen ad frugem non redierunt, objurgavit, ac nominatim Chorazim, Bethsaidæ & Capernaumo (ubi undecies fuit) gravius judicium interminatus est, quam quod Sodomitis subeundum in die judicii. Deinde gratias agit Patri suo, pro revelatione Evangelii facta parvulis & simplicibus, quam sua opinione sapientes & inflati repudiarint, non ex gratia DEI, sed suo merito regnum cœleste obtinere cupientes; cum tamen aliud visum DEO gratiose sit, qui totum salutis negotium sibi commiserit, ac neminem mysteria regni cœlorum vel cognoscere posse, nisi Filius ei revelaverit

laverit per Spiritum sapientiæ & revelationis. Se autem paratum esse ad subveniendum omnibus misere afflictis, & onus peccatorum sentientibus, & refocillationem fide petentibus, si modo vicissim subeant susciplantque jugum suum, commodum & leve gratia adjutis, & sibi unico Doctori & Salvatori constanter adhæreant, & cum credant, tum faciant patianturve, quæ iis præscripserit. Matth. XI. tot. *Matth. XI.*

XXV.

Discipulos suos Sabbatho spicas vellentes defendit, & seipsum, cum manu captum sanasset & dæmoniacum.

Circa idem tempus, paulo ante festum Paschatos, cum JESUS iterum per sata iret, (vid. Luc. VI. 1. ff.) Sabbato, ejusq; discipuli esurientes spicas vellerent ederentque, ac Pharisæi hoc nomine illos accusarent, Magister factum tanquam licitum defendit, exemplo Davidis, 1. Reg. XXI. 6. & Sacerdotum, in templo mactantium & edentium sine culpa, propter loci dignitatem ceremonialem, Lev. XXIV. 8. 9. Multo magis igitur insontes suos discipulos esse habendos, cum ipse adsit, per quem omnia sanctificentur, quique & templo major & ejus ceremonias abrogaturus, ac Dominus Sabbathi sit, hocque apud Hoseam VI. 6. jamdudum prædixerit. Quod si intellexissent Pharisæi, non condemnaturi sed potius concluduri fuissent, discipulos suos insontes esse. Inde digressus, eodem die in Synagogam veniens incidit in hominem tabidam manum habentem, quem, posteaquam Pharisæorum dubia validissime ex Devt. XXII. 4. solvisset, protinus sanavit; hostes tamen hoc miraculo sanati non sunt, sed egressi consilium de JESU perimendo ceperunt. Quo cognito illinc discessi, sequente ipsum ingenti hominum multitudine, quam & docere & sanare perrexit, palam tamen se facere vetuit, ut impleretur vaticinium Jesaiæ Cap. XLII. 1. ff. quo omnia, quæ de Messiæ humilitate, officio & victoria dilucide prædicta sint, in eo reperiantur; ut adeo frustra dictis factisve Jesu offensi fuerint calumniatores Pharisæi. Sed homines insanabiles neque iftis, neque novo edito miraculo, eoque insigni, quando

Matth. XII. tot.

dæmoniacum, cœcum & mutum subito, cum admiratione omnis turbæ, restituit, commoti, blaspheme dixerunt, eum *Beelzebulo* ope talia facere. Has calumnias validissimis argumentis diluit Salvator, atque ostendit, se nequaquam cum diabolo colludere, sed ejus hostem & victorem regnique Satanici destructorem esse, ac DEI digito, potentia ac Spiritu S. ejicere impuros spiritus; quod negari ne ab ipsis quidem possit, si veritati & conscientiæ elencho locum relinquere vellent: sed, cum reluctentur malitiose, & doctrinam suam, miraculis vere divinis confirmatam, libere voluntarieque abnegent, & oppugnent, atque Spiritus Sancti officium ac beneficia iis largissime per se ipsum quoque oblata & annunciata, pessime blasphement, sicque omnia salutis media repellant, cum Salvatore θεομαχῶσι, hoc peccatum nunquam iis remissum iri, sed æternum ipsos mansurum exitium, qui tam blasphemè de se suisque operibus, è quibus facile colligere potuerint, quis quantusque esset, sentiant & loquantur; hæc satis testari, quod genimina viperarum sint & diaboli instrumenta, cujus instinctu tantas eructent blasphemias, e corde pessimo. De iis proinde pœnas ipsos daturos futuro die judicii, quo etiam de otioso quovis verbo rationem reddere teneantur. Quidam Scribarum & Pharisæorum apologia Christi convicti cæterorum blasphemias non approbarunt, leviter tamen de superiore ejus miraculo sentientes, aliud insignius signum importune & inverecunde postularunt, ut eum tentarent, non ut fidem suam inde confirmarent. Quare tale non dabat, sed aliud ex Scriptura de Jona, qui typus CHRISTI erat, quo simul tacite eos ad Scripturæ S. scrutinium diligens ablegabat, ac exprobrabat iis, quod se interfecturi & ad pœnitentiam redituri haud essent, licet resurrecturus & per Apostolos pœnitentiam prædicaturus sit: quod tamen Ninivitæ ad concionem Jonæ fecerint, & Regina austri, audita Salomonis sapientia; qui proinde etiam condemnaturi sint generationem istam pravam Judæorum, se, qui Jona atque Salomone major esset,

Signum petentibus negat, & ineredulis pœnas denunciat.

esset, audire sequique nolentem. Unde eis tanquam relapsis & spiritualiter à Diabolo obsessis, gravissima & æterna supplicia denunciat. Quæ cum JESUS ad populum diceret, superveniunt tertia vice (Marc. III. 31. Luc. VIII. 19.) ejus mater & fratres, cum ipso collocuturi; sed is renunciantibus proxime adstantibus, iis credentes & voluntatem Patris facientes, præfert. Matth. XII. tot. *Matt. XIII. tot.*

XXVI.

Eo ipso die JESUS ad mare Genesareth progressus, consedit in littore, & conveniente subito ingenti hominum multitudine, navim conscendit, indeque per similitudines multas eam docuit, orsus I. à verbo DEI, certissimo salutis medio, cujus naturam, conditionem & virtutem, comparatione cum semine instituta, deprædicat, unaque ostendit, qui fiat, quod idem verbum non eundem apud omnes illud audientes fructum proferat, nimirum, quia pauciſſimi recte audiant & retineant in bono corde. Hinc 4. auditorum genera commemorat: (α) eorum, qui similes agro ad viam, ubi semen sparsum a transeuntibus vel conculcatur, vel ab avibus devoratur, auditum verbum statim vel amittant, vel perdant, sive ex pigritia, sive mundi seductione, sive diaboli astutia; (β) eorum, qui petricosi instar soli, non firmam habentes radicem, tempore persecutionis deficiant: (γ) illorum, qui terræ spinis obsitæ eoque semen exoriens suffocanti similes, sub curis mundanis, divitiis & voluptatibus fructum ad plenam maturitatem non perferant, sed pressi oneratique pereant: (δ) istorum, qui agri boni naturam imitantes, incorruptibile verbi semen fideli corde recipiant, firmiter retineant, & maturos fructus edant. Atque tales discipulos suos Salvator esse dixit, cum avide verbum audiverint, intelligere & servare studuerint, ad priores autem 3. classes Judæos retulit. Matth. XIII. 1.--24. *Septem parab. è navi proponit & exponit.*

II. Parabola docet, quis Ecclesiæ status in hoc orbe sit,

Mat. XIII. quod non omnes receptum verbum incorruptum servent, sed zizania quoque sive omnis generis corruptiones disseminentur, autore diabolo, dormientibus hominibus, quæ tamen, si manifestentur & erumpant, non vi evelli sed tolerari debeant, ne bonis simul damnum inferatur, & mali per benignitatem & longanimitatem DEI ad pœnitentiam ducantur, usque ad tempus judicii, quo DEUS ipse separationem per angelos facturus & cuique pro meritis retributurus sit, ℣. 24.--31. & 36.--44.

III. Similitudine indicatur, Ecclesiam ex paryis initiis incrementum maximum sumturam, ut aliunde gentes ad eam advolaturæ sint, ℣. 31. 32.

IV. Parabola ostendit Christus vim & efficaciam verbi occulte serpentem & penetrantem corda hominum, ut DEO grati acceptique fiant, per fidem, quæ subacta probe fert fructus in patientia, utiles etiam proximo, ℣. 33.

V. Evangelii & beneficiorum per Christum partorum ibique oblatorum, pretiositatem innuit, quorum causa omnia terrena negligenda sint, & primum regnum DEI cum thesauris latentibus quærendum, ℣. 44.

VI. Vel idem declarat, quod priore parabola, vel significat potius, tendere omnes debere ad unionem cum Christo, ut is habitet in corde, quem si habemus, omnia habemus, ℣. 45.

VII. Parabolæ de sagena s. everriculo in mare jacto & cujusvis generis pisces capiente, eundem scopum esse putant, ac illius de zizaniis. Chrysostomus existimat, hic eos notari, qui quidem veritatem cognoverunt, sed male vivendo pereunt. Differt forte in eo a parabola de zizaniis, quod hæc agat simpliciter de consummatione seculi, illa de consummatione τῦ αἰῶνος, ℣. 47.--51.

His parabolis propositis Christus quærit ex discipulis, an omnia intellexerint, cumque id affirmassent, eos adhortatur, ut, cum oeconomi mysteriorum DEI constituti sint, exemplo prudentis oeconomi, ea in penetralia cordis sui reponant, indeque ad

ad usum Ecclesiæ aliquando promant è Veteri & Novo Testam. *Mat. XIII.* 51.--54.

XXVII.

Hinc tertia vice in Patriam redit ibique in Synagoga docens a popularibus gravius etiam quam antea, (Marc. VI. 1. ff, & Luc. IV. 16.) contemnitur, 54.--58. Conf. *Calov.* Harmon. p. 63. *in patria rursus spretus.*

XXVIII.

Interea *Herodes Antipas*, posteaquam Johannem, se graviter ob incestum cum fratris uxore commissum, redarguentem, in carcerem conjecit, &, ad saltantis puellæ preces, decollavit, JESUM inclarescere audivit, eumque Baptistam redivivum putans, videre gestiit; sed JESUS accepto mortis illius nuntio a discipulis, propius accedere noluit, inque desertum Bethsaidæ se contulit, cum Apostolis, redeuntibus ac renunciantibus, quæ egissent ac docuissent, ut paululum requiescerent: latere tamen ibi non potuit, cum abeuntem vidissent multi, qui id alii aliis nunciantes, illuc pedestres ex omnibus oppidis concurrerunt. Quam multitudinem conspicatus Dominus, miserorum est misertus, quod essent perinde ac pastorem non habentes oves. Eos itaque salutari cibo Evangelii refecit, & ad vesperam usque docuit, & ægrotos sanavit, adeo ut discipuli eum monerent, dimittendam esse turbam in vicinos vicos, ut cibaria inveniat. At ille præbere famelicis cibos jussit, quos, cum sibi haud suppetere respondissent, ipse miraculose præbuit, præsentesque quinque panes hordeaceos & duos pisces ita multiplicavit, ut non tantum satiandis quinque mille hominibus sufficerent, verum etiam fragmentorum canistra duodecim superfuerint. Hoc miraculo commoti homines, eum agnoverunt vatem, quem olim promiserit DEUS, imo Regem facere voluerunt. Quod cum intelligeret, ipse solus in montem iterum recessit, orandi causa, discipulis navim conscendere & Capernaumum contendere jussis, ad quos quarta demum noctis vigilia venit, valde in remigando laborantes, *Secedit in desertum, ibique 5000. cibat 5. panibus & 2. piscibus; honorem fugit, in mari ambulat, ægrotos sanat.*

Matt. XIV. 14. ff.

borantes, propter ventum contrarium, per lacum ingrediens, eosque præterire volens; at turbatos discipulos spectrumque se vidisse, reputantes, bono animo esse jubet, & Petrum audacius ad se euntem, sed addubitantem, & mergi incipientem, porrecta manu prehendit, cumq; eo navim ingressus est: tum ventus confestim placatus fuit, & in Genesarethanum agrum venerunt, stupentibus & non satis considerantibus discipulis prius miraculum de panibus. Illius autem regionis incolæ simulac de adventu Christi audiverunt, ægrotantes attulerunt, & sanari ab eo petierunt, quos ille omnes restituit. Matth. XIV. tot. Marc. VI. 14. - 56. Luc. IX. 7. -- 17. Joh. VI. 1. -- 21.

XXIX.

Capernaumi in Synagoga de spirituali cibo disserit.

Altero post die turbæ videntes nec JESUM adesse, nec ejus discipulos, conscensis navigiis Magistrum quæsiverunt *Capernaumi*, & in Synagoga invenerunt, qui, cur discessisset ab ipsis, interrogatus, causam discessus aperuit, quod se non eo fine experent, ut cœlestem panem acciperent, quem dare cuperet, sed terrenum tantum desiderarent, ac severe eos monuit, utilium potius in omnem perennitatem permansurum cibum, quam hunc periturum, procurarent. Ad quæ cum exciperent Judæi, id se facere non posse, JESUS respondit, fide hoc fieri, nec hominis sed DEI opus esse, qui operari velit in omnibus media salutis non repudiantibus, ut credant in se fideque gustent cœlestia bona. Instantibus & signum petentibus par signo Mosis, Mannam in deserto Israëlitis dantis ficque fidem sibi conciliantis, etiam atque etiam confirmavit, Mannam fuisse typum duntaxat veri panis, qui non ex aëre sed de cœlo descendat, & vitam mundo det æternam. Seipsum JESUS designabat; sed terreni homines nonnisi de terreno pane Salvatorem loqui existimantes, perpetuo sibi dari istum panem petebant. Quare se illum panem esse, aperte profitetur, & quid sit profitque, panem talem fide comesse, declarat, & incredulitatem perse-

perseverantem iis exprobrat, quod, licet se viderint, sibi tamen non credant, sicque demonstrent, quod non sint de iis, quos Pater sibi dederit; tales enim ad se venire, per fidem tractos, ac talibus vitam se dare, huncque in finem de cœlo descendisse, ut benevolam Patris voluntatem faceret, & peccatoribus, salutem justitiamque esurientibus ac sitientibus, exponeret atq; daret. Sed nec his moti sermonibus emendatique sunt, imo carnalia tantum cogitantes mussitabant inter se, negabantque vera esse, quæ JESUS dixisset; quibus ille denuo exprobravit pertinaciam, quod Patri, trahere, docere & illuminare eos volenti per verbum & Spiritum suum, malitiose resistant, sibique Patrem referenti, ejusque nomine loquenti, non credant: & confirmavit amplius ante dicta, addiditque, se panem vitæ, & carnem suam vere cibum, & sanguinem vere potum esse, fide comedendum & bibendum, omnibus, qui salutem habere & in unionem mysticam venire volunt. Qui sermo durus visus fuit non tantum Judæis cœcis, sed etiam multis ex discipulis JESU. Quod cum pro sua omniscientia intelligeret, scandalum, ex suis verbis injustissime acceptum, removere studuit, & ad ascensionem suam in cœlos, quam visuri sint discipuli, provocavit, indeque colligere eos voluit, verissime abs se dictum esse, quod de cœlo descenderit, panis vitæ sit, carnem præbeat comedendam, quæ vivificam virtutem habeat ex spiritu, s. unione personali duarum naturarum, carnem nudi hominis nil prodesse, at vivificantem: hincque etiam verba quæ loquatur, non esse inania, uti alia hominis meri verba, sed spiritu & vita animata; digna adeo quæ recipiantur fide & obsequio. Obstare autem carnalem rationem & incredulitatem in plerisque, ut talia mysteria non percipiant, nec ad se veniant, a Patre licet suaviter tracti. Ex eo tempore multi auditorum CHRISTI retro abierunt; quare ad Apostolos conversus eos interrogavit, an & ipsi discedere vellent? Petrus autem è fervore fidei alios præveniens, negavit se velle, utpote satis certos, quod solus verba vitæ æternæ habeat

Joh. VI. 21. ff.

Joh. VI. 21. ff. beat & Filius DEI vivi sit. Quam ingenuam confessionem JESUS approbavit, ac merito apud se eos perseverare dixit, licet unum excipiat proditorem. Joh. VI. 21. -- 71.

CAPUT VI.

DE

ACTIS MINISTERII JESV CHRISTI A PASCHATE TERTIO VSQVE AD QVARTVM.

I.

JEsus docet, quæ vere pollnant hominem.

POsthæc JESUS Hierosolymam progressus, ad festum Paschatos tertium ministerii sui celebrandum; non tamen diu in Judæa hæsit, quod vitæ ejus Judæi insidiarentur, quare in Galilæam iterum se recepit, visitationemque Ecclesiasticam ibidem instituit, Joh. VII. 1. Pharisæi autem, omnia ejus dicta factaque aucupantes, insecuti, accusarunt ipsius discipulos, cum nil aliud observare vel reprehendere possent, quod illatis manibus cibum caperent, & veterum ea de re traditiones susqi deque haberent. Quos JESUS vicissim graviter redarguit, quod DEI mandata propter majorum institutum negligerent ac irrita redderent, parentibus debitum honorem, vano prætextu, denegando: & hypocriseos convicit illos, ex Jesaia, fraustraque DEUM coli mandatis hominum docuit, Matth. XV. 1. -- 9. Marc. VII 1. -- 14. Pharisæis hunc in modum refutatis & discedentibus, JESUS turbam ad se vocavit, eamque breviter erudiit de iis, quæ vere coinquinent homines, a quibus purgare se debeant, quod nimirum illa sint, quæ ex impuro corde & ore procedunt, non quæ in os intrant. Hæc sedulo meditanda turbæ inculcavit, & domum ingressus est, ubi discipuli ejus nunciant, Pharisæos Magistri sermone graviter offensos esse. Quibus

bus ille respondit, non mirum videri debere, cum nihil habeant admittantve divinæ lucis; eos igitur tanquam cœcos cœcorumque duces missos faciendos aliisque consulendum esse, qui instrui cupiant. Tum Petro, omnium discipulorum nomine explicationem dictorum petenti, stupiditatem exprobravit, & fontem pollutionis omnis venenatum, cor & inde prodeuntia polluentiaque mala, ostendit. Matth. XV. 9.-- 21. Marc. VII. 14.-- 24. *Matt. XV. 1.*

II.

Postea JESUS ad confinia Tyri & Sidonis, adeoque extremos terræ Palæstinæ terminos digressus, ut omnia perlustraret visitaretque loca, & Gentiles quoque è vicinia alliceret. Tametsi enim domum quandam ingressus latere voluit, non tamen potuit; siquidem mulier gentilis, *Syrophœnissa* genere, fama de Salvatore excita, & fidem egregiam firmamq; concipiens, eum adiit rogavitve, ut dæmonium ex filia sua expelleret. Verum JESUS ad vocem matris flebilem fide & charitate plenam, ne unicum quidem verbum respondit, & discipulis pro ea intercedentibus regessit, se non esse missum, nisi ad oves domus Israël perditas. His tamen verbis nihil deterrita, sed etiam audacior facta, orando institit, & repulsam a Christo semel iterumque datam fidei invictæ hypostasi repulit, & tandem laudem opemque retulit, ac domum ire jussa invenit dæmonium è filia egressum, eamque in lecto jacentem sedate & suaviter respirantem. Matth. XV. 21.-- 29. Marc. VII. 24.-- 31. *Puellam a Cacodæmone liberat.*

Hinc profectus per medios fines *Decapoleos* in *Trachonitidem*, trans Jordanem, ad Galilææ locum, eique adductus est surdus & mutus, ut illum restitueret, quem apprehensum extra turbam eduxit, mirabilique ratione sanavit, & spectatoribus præcepit, ut id nemini dicerent. Sed mandato minime obtemperantes, factum ubique divulgarunt & collaudarunt. Marc. VII. 31.-- 37. Mox magna hominum multitudo, cum in montem JESUS conscendisset ibique consedisset, confluxit, secum *Ægrotos multos sanat.*

Matth. XV. 21. ff.

ducens mutos, cœcos, claudos, debiles, & alios complures ægrotos, quos ille sanavit omnes, admirante DEUMque glorificante populo, cujus, per triduum secum commorantis & nil habentis, quod ederet, misertus, discipulos suos interrogavit, quot panes haberent, ac ubi intellexit, septem suppetere, paucosque piscículos, iis quatuor millia virorum, exceptis uxoribus & parvulis, cibavit, non tantum ad satietatem usque, sed etiam septem sportas fragmentis refertas reliquit. Ita turbas dimisit, ac ipse cum discipulis in fines *Dalmanutha* concessit. Matth. XV. 29.--39. Marc. VIII. 1.--11.

III.

Pharisæos signum petentes ad Jonam remittit.

Cum fama doctrinæ & miraculorum CHRISTI omnes regiones pervasisset, Pharisæi, timentes ne ab omnibus pro Messia agnoscerétur, è celebrioribus Synagogis & locis egressi, & Saducæos Herodianosque, quibus alioquin infensi erant, assumentes, eum tentabant, & quæstione de tempore & signis Messiæ nota, petebant ab illo signum majus, quam hactenus edidisset. At JESUS, perspecta hominum malitia, alte ingemuit spiritu, eosque redarguit, quod, cum naturalia signa temporum Messiæ dijudicare nequeant, quod tamen facile possent, si parem diligentiam in scrutandis sacris literis adhiberent. Quare aliud signum dandum negat, præter datum jamdudum in *Jona* (vid. Matth. XII. 39.) Matth. XVI. 1.--5. Marc. VIII. 11.--13.

fermentum Pharis. cavendum monet.

Hinc missis illis profectus est in Galilææ alteram ripam, & discipulos oblitos panes sumere in navi monuit, ut Pharisæorum, Sadducæorum & Herodianorum fermentum caverent. Quod cum illi male intelligerent de panis veri defectu, JESUS tacitas eorum cogitationes, pro sua omniscientia perspiciens, reprehendit, iisdemque in memoriam revocavit geminam cibationem miraculosam, & aliud se velle innuit. Tunc animadverterunt, quod corruptam Pharisæorum & Sadducæorum doctrinam fugiendam Magister significaret. Matth. XVI. 5.--13. Marc.

Marc. VIII. 14. -- 22. Bethsaidam ubi venit, adductus ipsi est cœcus, quem rogatu amicorum mirabiliter sanavit semel iterumque manus oculis imponendo, domum dimisit, vetans ne id cuiquam diceret. Marc. VIII. 22. -- 27. *Marc. VIII. 22. ff. cœcum sanat.*

IV.

Posthæc JESUS, confluentem turbam dimisit, & Apostolos etiam paululum submovit, ut solus esset, & preces ad Patrem cœlestem funderet. (Luc. IX. 18.) Quibus fusis ad discipulos reversus, & cum illis ad fines *Cæsareæ Philippi* progressus, inter eundum eos docuit (Marc. VIII. 27.) de sua persona & officio, methodo usus συζητητικῇ, quæritque primum ex discipulis, quid alii de se statuerent. Quorum omnium nomine *Petrus* respondens, confessionem edidit egregiam, brevibus quidem verbis, sed officium pariter ac personam Salvatoris JESU exprimentibus: *Tu es*, inquit, *ille* promissus *Messias*, *ille filius DEI vivi* simul, non hominis tantum, ut Oracula cœlestia monstrant. Ob quam confessionem spiritu & fide plenam, cœlitus a Patre luminum profectam, Christus Petrum, ac omnes discipulos idem credentes ac confitentes, beatum prædicavit, (Joh. XX. 29. Rom. X. 10.) asseruitque, quod per hancce fidelem confessionem de Petra salutis, vere Petrus & beatus, superque ea Ecclesia ædificanda & ita firmanda sit, ut portæ & vires omnes inferorum, diabolorum ejusque instrumentorum, ei non prævaleant, sed Ecclesia potius & omnes fideles, sua natura inferni captivi, insistentes petræ vera fide portas inferorum perrumpant & in regnum cœlorum penetrent. Ad hæc super ista petra ei reliquisque Apostolis & eorum successoribus claves regni cœlorum sive potestatem insignem contulit, solvendi ex inferni potestate omnes pœnitentes & credentes, ac ligandi impœnitentes & incredulos. (conf. Matth. XVIII. 18. Joh. XX. 23.) His ita gestis interdixit Salvator discipulis suis, ne cuiquam dicerent, quod ipse esset Messias, quem tam confidenter con-

Confessionem Petri

Christus probat & promissis dotat.

sui manifestationem

Matt. XVI. 13. ſſ. vetat, paſſionem nunciat.

confeſſi ſunt, priusquam ea omnia exantlaſſet, quæ de paſſione & reſurrectione illis tunc indicare cœperat; non enim creditu-ros plurimos domeſticorum teſtimoniis, & vulgus abuſurum ejusmodi manifeſtatione ad moliendum res novas; præſertim cum ipſi quoque Apoſtoli nondum ſatis firmati in hiſce myſteriis eſſent. Nam & Petrus auditis illis de perpeſſionibus & morte a Magiſtro prolatis, eum increpavit, & nequaquam talia illi evenire voluit. Quem proinde JESUS graviter redarguit & Satanam vocavit, ſibique offendiculo eſſe dixit, quod divina non æſtimaret ex decreto & voluntate divina, ſed ex carnis ſenſu & hominum judicio. Matth. XVI. 13.-- 24. Marc. VIII. 27.--34.

V.

Regulam de ſui imitatione præſcribit.

His huncin modum cum diſcipulis actis, JESUS turbam convocavit, eidemque, ut & diſcipulis communem regulam præſcripſit, omnibus & ſingulis, qui ſe ſequi ſuique diſcipuli genuini eſſe velint, ſtricte obſervandam. Poſtulavit autem hæc duo a ſui imitatoribus: 1. ut ſeipſos abnegent ac renuncient ſedulo & penitus omnibus animi corporisque viribus vitioſis, (Tit. II. 12.) 2. crucem calamitatesque confeſſionis veræ & pietatis cauſa ſuſtinendas patienter ferant, & nec mortem ipſam abſevandarum cauſa renunciare ſedulo nolit, omnia una cum animavelli finant; cum, qui vitæ commoditatumque ſuarum ſerma perditurus, contra vero propter ſe vitam felicitatemquo temporalem neglecturus, longe majora, ſpiritualia & æterna bona, cumulatiſſime recepturus tum, cum Filius hominis in ſui patris gloria venturus, ac pro ſuis quemq; factis remuneraturus ſit. Hujus glorificationis ſuæ ſpectatores aliquos ex præſentibus fore aſſerit, in quam per reſurrectionem introiit & poſtea per aſcenſionem in cœlos. Matth. XVI.

VI.

transfiguratur in monte.

Poſt ſex dies a confeſſione edita ab Apoſtolis, vel octavo die, ceu Lucas ſcribit, connumerans ipſum confeſſionis & trans-

transfigurationis diem, JESUS veritatem dictorum de passione, morte, subsecutura resurrectione gloriosa & glorificatione ineffabili, declaraturus, conscendit in montem Galilææ, assumtis tribus discipulis, Petro, Jacobo & Johanne, & inter orandum transformatus est coram iis, ut 1. species vultus alia facta fuerit & Solis instar resplenduerit, 2. corporis totius claritas vestes penetraverit, easque lucidas albasque reddiderit, ac aperte docuerit, in illius corpore totam Deitatis magnitudinem, (2. Pet. I. 16. ff.) & plenitudinem habitare: 3. Moses & Elias comparuerint, ac de exitu, quem habiturus impleturusque esset JESUS Hierosolymis, collocuti sint. 4. Petrus jucundo splendore affectus ibi perpetuo habitare optaverit. 5. lucida nubes discipulos obumbraverit, & vox Patris cœlitus delata dixerit: *hic est filius meus dilectus* &c. ut timore perculsi spectatores & auditores humi prociderint, quos JESUS erexit; erecti autem suspicientesque neminem nisi JESUM solum videbant, quibus is præcepit, ne cui visum illud dicerent, donec filius hominis a mortuis resurrexisset. Descendentes igitur de monte discipuli, memores traditionis Scribarum, Eliam oportere prius venire, quam Messias veniat, quærunt, quis illius effati & vaticinii præsertim Malachiani sensus sit? Quibus ille respondet, Eliam omnino venire debuisse prius, & restitutionem veræ doctrinæ incipere per pœnitentiam, prout Malachias prædixerit, & jam venisse ac præstanda præstitisse, licet cæci Judæi eum non agnoverint, sed contemserint. Sic & filium hominis ab eis passurum esse. Ex quibus verbis facile intellexerunt discipuli, Magistrum indigitare Johannem Baptistam, Matth. XVII. 1. -- 14. Marc. IX. 2. -- 14. Luc. IX. 28. -- 37. *Matt. XVII. 1. ff.*

VII.

Redux è monte Christus factus ad discipulos, invenit eos in frequenti turba cum Scribis disputantes, & cum de argumento colloquii interrogasset, ex turba accurrente & salutante aliquis *Daemonem ejicit è lunatico.*

Matt. XVII. 14. ff. aliquis queſtus eſt, dæmonem ex filio ab illius diſcipulis expelli non potuiſſe. Tum is adferri lunaticum juſſit, miſere a diabolo vexatum, eumque, poſteaquam acriter incredulitatem redarguit & fidem poſtulavit, momento ſanavit, comminatus ſpiritui impuro, ut ſine mora exiret, ac quærentibus diſcipulis ſecreto, cur ipſi ejicere dæmonem nequiverint, reſpondit, incredulitatem obſtitiſſe, fidei quippe omnia poſſibilia eſſe & orationi fideli, Matth. XVII. 14.-- 21. Marc. IX. 16.--25. Luc. IX. 38.-- 44.

VIII.

Paſſionem rurſus nunciat, & didrachma ſolvit. Inde digreſſus JESUS & Galilæam cum diſcipulis peragrans, doctrinam ſtupendis miraculis confirmabat, quæ cum diſcipuli admirarentur, eos talia cordi reponere voluit, ne poſthac offendantur paſſione ſua, de qua denuo ſermocinabatur; ſed præoccupati contriſtatique vehementer, ignorabant dicta, & interrogare quoque Magiſtrum de iis timebant. Matth. XVII. 21.-- 23. Marc. IX. 29. -- 32. Luc. IX. 44. -- 46. Finito itinere per Galilæam, (*paucis ante Paſcha hebdomadibus*) Salvatorem rediit: tunc exactores didrachmorum ad Petrum veniunt, quæruntque, an non JESUS ſolvere ſoleat ſiclum Templo & cenſum Imperatori Roman. dandum? Petrus non ignarus, Dominum promte ſemper numeraſſe δίδραχμα, id affirmavit, eaque de re Magiſtrum compellare volebat, ſed JESUS ejus ſermonem occupans, de jure ſe non teneri pronunciat, ad devitandum tamen ſcandalum jubet hamum in mare projicere, affirmans in primi piſcis extracti ore ſtaterem, id eſt, quatuor didrachma inveniri, quem pro utroque ſolvere debeat. Dicto mox reſpondit eventus. Matth. XVII. 24.-- 27.

IX.

Ambitionem Apoſt. carpit & Domi cum eſſet JESUS, ſciſcitatus eſt ab Apoſtolis, qua de re in via diſceptaſſent; ſiquidem diſputaverant inter ſe, quis maximus ipſorum futurus eſſet in regno cœlorum a Magiſtro inſtau-

instaurando, quod conceperant mundanum. Talia enim & animis agitasse, & verbis ambitiosius disceptasse eos, probe noverat, qui intimas cordis cogitationes perspectas habebat. At illi pudore suffusi consciique contentionis, Domino displicentis, primo quidem tacebant, deinde vero, JESU assidente eosque ad se vocatos instruente, quod eum, qui primas obtinere in regno cœlesti cuperet, ita se gerere oporteat erga alios, quasi omnium infimus & minister esset, nulla sui facta mentione generalius honestiusque quærunt, quis in regno Messiæ maximam adepturus esset dignitatem? Tum Christus, ambitionem falsamque de suo regno persuasionem repressurus, facto quopiam, quod eorum animos percelleret, rem docendam clarius proposuit, & puerulum obvium advocavit, in medio juxta se statuit, mox illum complexus & in ulnas recipiens sic allocutus est discipulos: certo certius affirmo, nisi conversi fueritis ab ambitione & omni malo, ad DEUM, & efficiamini sunt parvuli, qualis iste est, quem vobis sisto, simplices, credentes, obsequiosi & humiles, in DEI regnum nequaquam introibitis. Firmum igitur immotumque stat effatum: quicunque seipsum humiliaverit, demisseque de se senserit, sicut iste puerulus, ille maximus in regno cœlorum erit. Quisquis etiam susceperit unum ejusmodi parvulorum, eorundemque similium, in nomine meo, ac beneficiis affecerit, is me ipsum recipit, & id mihi factum reputo: imo non tam me quam Patrem, qui me misit, suscipit, & maximus reputabitur. Tunc interpellavit Johannes sermonem hunc CHRISTI, questus de quodam ejiciente dæmonia, & tamen ipsum non sequente, quem proinde vetuerit. At JESUS vetandum fuisse negavit, cum talis pro adversario haberi haud debeat, & mercedem pro levi officio accepturus sit. Hinc redit ad parvulos Salvator, & monet, ne quis eorum, utpote credentium, quenquam, quacunque ratione offendat, cum id facile & vulgare, imo necessarium sit, si pravitas mundi spectetur, non tamen impune futurum. Abjicienda

Matt. XVII. humilitatem commendat, exemplo parvulorum,

scandalum non dandum.

Matth. XVII.

propria cariſſimaque homini membra eſſe, ſi ſcandalorum inſtrumenta ſint, ni æternis flammis DEO pœnas dare cogantur; impios enim igne ipſo quaſi ſaliendos, ut torquendi durare queant. Igitur ſale ſapientiæ cœleſtis condiendos ſermones & actus omnes, ut & ſcandala reſecentur, & pax colatur, excluſa omni ambitione. Qua in re cum angelorum; tum Patris exemplum intuendum proponit, ſervientium etiam minimis eorumque ſalutem procurantium & omni ſtudio quærentium, inſtar paſtoris fidiſſimi. Deinde oſtendit, non propterea contemnendum eum, qui contumelia aliquem affecerit, ſed corripiendum fraterne eſſe, adhibitis certis gradibus, ac ſi nullum locum correptioni reliquerit, excommunicari eum valide poſſe, cum hæc data poteſtas Eccleſiæ ſit, eamque ratam habeat & faciat Pater rite exercitam, ac ipſemet Salvator præſens adſit & medius, ubicunque duo vel tres in ſuo nomine coëant. Quod ſi vero pœnitentia ducatur proximus, vel frater in nos peccans, ei ſæpiſſime condonandum, parabola docet Salvator, qua & benignitatem Patris cœleſtis in condonandis delictis & ſeveritatem in puniendis immiſericordibus proponit, ac hoc exemplo omnes ad imitationem invitat, & pœna deterret ab inhumanitate. Matth. XVIII. tot. Marc. IX. 33. usque ad fin. Luc. IX. 46.--51.

Correptio fraterna adhibenda.

X.

Ad feſtum tabernac. tendenti Samaritani tranſitum negant.

Poſthæc JESUS in Galilææ magis quam Judææ finibus ſe continebat, ſatis gnarus, inſidias ſibi a Judæis ſtrui. Unde, cum incideret feſtum tabernaculorum, cognatique ei perſuadere tentarent, ut in Judæam potius ſe conferret, ibique miraculis palam autoritatem atque fidem ſibi conciliaret, quam in Galilææ angulo lateret, (nondum enim prorſus fidem ipſi adhibebant, & ex Judææ procerum arbitrio pendebant,) illis reſpondit, opportunum eundi tempus ſibi nondum adveniſſe; eos autem ſine mora & periculo ire poſſe, utpote Judæis non inviſos, quos nec dictis nec factis offendiſſent. Eos igitur euntes ſubſecutus

secutus est post aliquot dies, non palam, sed subocculte, quum haud nesciret, tempus assumtionis suæ non adeo longe remotum esse; nolebat tamen per totum octiduum festi hostibus se antequam fieri oportebat, opprimendi spacium ansamve dare. Iter autem per Samariam facere volens, a Samaritanis receptus non est, indigne ferentibus Hierosolymam adoratum ea tempestate tendentes, cum suo templo in monte Garizim exstructo id probrosum putarent. Quam inhumanitatem discipuli igne vindicandam judicabant; at ille nequaquam se id decere testatus, ut qui venerit, non perditum, sed salvatum animas hominum, in alium vicum abiit, cui, cum se comitem perpetuum nonnemo sponte offerret, qui terrestria commoda spectabat, & alii, quem se sequi jusserat sine mora, iterumque tertio, post compositas res familiares, constantem sequelam promittenti, respondit, terrenas opes frustra ab se exspectari, & nec cunctari nec regredi ad pristinæ vitæ negotia debere veros sui sectatores, Joh. VII. 1.--11. Luc. IX. 51.--62. *Joh. VII.* *sequi se volentes instruit.*

XI.

Hinc in eodem itinere Dominus alios præter XII. Apostolos designavit LXX. discipulos, quos in omnia loca, quæ transiturus erat, præmisit, ac iisdem fere mandatis instruxit, quæ Apostolis dederat ante annum, Matth. X. 1.--16. Vid. pag. 49. Denuo quoque gravissimas pœnas contumacibus urbibus *Corazin, Bethsaidæ & Capernaumo* denunciavit, ut tanto fidentiores redderet discipulos in obeundis rite partibus officii, utpote certos, & obsequium & contemtum ipsorum in se Patremque suum redundare. Luc. X. 1.--17. *72. discipulos præmittit.*

XII.

Cum igitur JESUS initio festi non compareret, Judæi a Galilæis sciscitabantur, ubi esset, ac varii sermones, ut fit, boni malique, de eo ferebantur; nemo tamen aperte palamque pronunciare audebat, præ metu procerum. Medio autem festo adfuit ex improviso, & in templo docuit, admirantibus cunctis tantam *Infesto cum Judæis disputat libere eorumque insidias evadit.*

Joh. VII. Scripturarum peritiam, quum constaret, ipsum in Scholis haud institutum esse. Quibus respondet Salvator, suam doctrinam se a Patre cœlesti hausisse, ac DEUM timentes, ejusque voluntatem facientes, agnituros id facile, inter alia etiam inde, quod non suam sed Patris gloriam quæreret. Unde Judæis exprobrat, quod sibi non credant, ac, contra Mosen, de se interficiendo cogitarent, hocque ipsis inficiantibus in memoriam revocat miraculum, ante annum ab se factum (Joh. V. 1. ff.) vel aliud recentius, propter quod omnes obstupuerint, & interficiendi sui occasionem quæsiverint, sine ulla ratione, quum ipsimet masculos Sabbatho circumcidant absque illius alteriusve legis violatione. Nihil igitur esse, cur sibi indignentur, quod totum hominem sanum effecisset Sabbatho: nec ex specie externa personæ vel facti, falsum judicium ferendum, sed justum & verum, ex ipsa rei introspectione, verbique DEI, quod de se luculenter testetur. Hæc libere loquentem, cum audivissent nonnulli Hierosolymitani, mirati suspicatique sunt, proceres forte intellexisse, eum vere Messiam esse; dubium tamen subo-riebatur ex traditione Majorum, quod nemo patriam Messiæ primum adventantis perspectam habiturus sit, JESUM autem unde sit, latere neminem. Tum JESUS, justo zelo commotus, clara voce docuit, eos nequaquam scire, unde & quis esset, ac perperam existimare, ac si non aliam, quam terrenam originem atque auctoritatem haberet; cum & a Patre ab æterno genitus & in tempore missus sit. Ad hæc varie affecti sunt auditores. Quidam ei manus injicere cupiebant quidem, sed non audebant, quia tempus, quo pati morique debuit, nondum aderat; multi vero ex plebe in eum crediderunt, reputantes apud se, plura & majora miracula edere non posse Messiam, quam JESUS patrasset. Quo populi judicio benigno commoti Pharisæi, effecerunt, ut a Sacerdotum Principibus custodes Templi, captum eum, mitterentur. At JESUS conatum inforum vanum nunc fore prædixit; versaturum se enim apud illos adhuc parvo

parvo tempore, deinde discessurum ad Patrem inventumque haud amplius iri, quo venire increduli nequeant. Hæc illi exagitare atque eo trahere, ac si JESUS ad Græcorum dispersas nationes ire & alienigenis enarrare legem cuperet, præteritis Judæis. JESUS autem, ejusmodi calumniis nihil perterritus, perrexit docendo, & ultimo die, qui, ut superstitiosa gens putabat, capta occasione ex libatione aquæ de fonte Siloæ haustæ, effusa cum lætitia & decantatis verbis Jes. XII. 3. stetit in Templo magnaque voce clamavit, se, salutem sitientibus & credentibus, aquas solatifluas & uberrima Spiritus Sancti dona daturum gratis, Jes. LV. 1. LVIII. 11. Multi e populo his sermonibus perculsi, contendebant, eum Prophetam Messiæ adventum anteceſſurum, alii ipsum Messiam esse, quidam contra statuebant, propterea quod è Galilæa Messias haud esset venturus, sed è prosapia & urbe Davidis, Bethlehemo. Sic diversitas studiorum in populo extitit propter eum. Nonnulli enim ipsum capi & in jus trahi volebant: aliis id æquum haud videbatur. Quamobrem nemo ausus fuit ei manus injicere, & custodes templi, quibus id injunctum erat, re infecta redierunt ad Synedrium, interrogatique, cur eum non adduxissent, ingenue responderunt, se nullum unquam hominem audivisse loquentem tanta cum auctoritate, gratia & sapientia; quos acriter Pharisæi objurgarunt, turpiter deceptos dictitarunt, ac nullum è Pontificibus aut Pharisæis, penes quos jus cognoscendi de Prophetæ sit, & peritia in rebus ad religionem spectantibus sufficiens, in eum credere, sed fæcem populi duntaxat, legis imperitam, & propterea exsecrabilem. Furentes autem Collegas reprimit *Nicodemus*, qui ante biennium noctu JESUM convenerat, urgens, legem non pati, ut aliquis inauditus indictaq; causa condemnetur. Qui irati responderunt, JESUM non alios habere fautores & sectatores, quam Galilæos, factione occupatos, viderique sibi Collegam iis non meliorem; qui tamen si revolvere vellet omnium temporum historiam, facile deprehende-

Joh. VII.

de donis Spiritus S. dandis differit, vario effectu.

Joh. VII. ret, nullum ex Galilæa vatem excitatum a DEO esse. At ridiculum hoc argumentum nullum pondus apud cordatiores habuit, indeque evenit, ut tantæ machinationes irritæ fuerint, & re infecta Synedri discesserint. Joh. VII. tot.

XIII.

adulteram absolvit.

Postero die JESUS iterum in Templum se contulit, &, confluente turba, docere cœpit publice, nihil ausis prohibere Pharisæis & Scribis; captiosam tamen quæstionem ei proponunt, quid de desponsata nec dum nupta fœmina, in adulterio deprehensa, quam Moses lapidandam præceperit Lev. XX. 10. sentiret? Cum enim Romani capitalia supplicia Judæis eripuissent, & vero Mosi id repugnaret, utcunque JESUS respondesset, aliquid inde aucupaturos se putabant, quo vel apud Romanos Majestatis, vel apud populum libertatis imminutæ eum accusarent. JESUS igitur se proclinans, in terræ pulvere digito scripsit aliquid, imitatus ex parte Sacerdotem, suspectam explorantem, qui colligere pulverem & aquæ bibendæ immittere, maledictionesque libro inscribere debebat, Num. V. 17. 23. deinde sententiam urgentibus pronunciavit, adversariorum illum, qui nec ejusdem, nec similis peccati reus esset, primum lapidem in adulteram jacere debere. Quo audito singuli se subduxerunt, in propria conscientia convictos se sentientes, ac JESUM solum cum muliere reliquerunt, qui eam ab accusatoribus non condemnatam condemnare noluit, sed abire & cavere sibi a peccatis jussit. Joh. VIII. 1. -- 12.

XIV.

Lucem mundi se dicit probatque.

Alio iterum die, cum varii varia de se sentirent, JESUS aperte palamque professus est, se esse lucem mundi, olim promissam nuncque revelatam & præsentem, Es. 42, 7. Joh. I. 9. quam qui sequantur, verum lumen, ad æternam vitam ducens, habeant. Quod testimonium JESU de se ipso perhibitum mali-

malitiose Pharisæi repudiant, JESUS autem verum esse probat, quia non sit merus vel mendax homo, sed DEUS, utpote qui a Patre cœlesti veniat, ab eo genitus & missus, ac ad eum redeat, peracto Redemtionis munere. Talia mysteria eos ignorare, eoque carnaliter de se judicare, & se damnare; quod ipse non faciat, licet vere facere possit, quia non solus sed una cum Patre suo judicet atque pronunciet: qui Pater etiam de se testetur, Scripturarum oraculis, voce cœlitus delata, & miraculis operibusque divinis. Excœcati homines impie subsannant Salvatoris dicta, eumque producere jubent Patrem, ut coram audiant, qui testetur. At JESUS respondet, stulte illos quærere, ubi Pater suus sit? cum per se loquatur & operetur; neutrum vero ipsos cognoscere. Hæc libere licet loquentem in atrio mulierum nemo tamen comprehendere ausus fuit. Quare perrexit sceleratos reprehendere, cum sciret, multos in consilio se capiendi & necandi perstare, ac iisdem vere verbis, quibus nuper vanas machinationes ipsorum detexerat, Cap. VII. 34. addita gravi cominatione, eos propter incredulitatem incorrigibilem perituros. Quod illi iterum male intellexerunt & detorserunt; JESUS autem clarius ante dicta expositit, & validius adstruxit: unde tandem collegerunt, majorem eum videri, quam merum hominem; petunt igitur sibi dilucidius dici, quis esset? Tum ille, *omnino*, inquit, *sum id, quod loquor* inculcoque *vobis* identidem, ac inde a principio, semper testatus sum hucusque constanter, & tamen non creditis dicenti; (Joh. X. 24. s.) quare nolo plura nunc proferre, licet possem haberemque multa de vobis; repeto saltem hoc unum, quod is, qui me misit, verax sit, egoque ab eo hauserim, quæ ad mundum loquor. Sed nec hoc intellexerunt excœcati; unde remisit incredulos distulitq; in tempus exaltationis suæ, quo clarius sint cognituri, quis esset, si vellent, ac deprehensuri, se nihil facere aut dicere, quod non Pater docuerit, unaque secum faciat semper. His permoti multi credere in eum ceperunt, quos Salvator ad constantiam adhortatus

Joh. VIII.

idem repetit & explicat.

credentibus veram li-

Joh. VIII. bertatem promittit, & declarat, objectaque diluit.

hortatus est, si vere sui discipuli & ab omni servitute liberi esse velint. Quod stolidi homines de corporea & intrinseca servitute, quæ statum hominis personalem mutat, (*Selden.*) intellexerunt, eoque exceperunt, se semen Abrahæ, cui dominium orbis terrarum divinitus hæreditarioque promissum, ac de jure nunquam servos factos esse. Christus igitur diserte exprimit, se loqui de libertate spirituali, a servitute dira peccati, & pœnæ, omnibus mortalibus incumbente, quam libertatem *ipse* solus dare queat: nec esse, quod de Abrahamo Patre glorientur, cum ejus fidem & opera nequaquam imitentur, sed alium Patrem spiritualem habeant, diabolum, homicidam & mendacem, quia veritati, à Patre cœlesti hauſtæ, reluctentur & occidere se nitantur. Pari ratione, cum non tantum Abrahamum sed etiam DEUM suum esse Patrem jactitarent, hoc negavit, & hinc probavit, quod odio se prosequerentur internecino, qui ex DEO exiens venerit salvatum homines, ac, ne reponere possent jure, veritatem divinam de salute hominum non proferri, adillorum conscientiam provocat, an arguere se de ullo peccato ac convincere possint, sicut ipse eos arguat convincatq; ? & cum nemo elenchum instituere in se auderet, recte è concessis coarguit, quod sibi fidem non habeant, & ex DEO regenerati per verbum veritatis haud sint, Jac. I. 18. 1. Pet. I. 23. Illi de propria malitia & Salvatoris innocentia convicti, ad convitia calumniasque delabuntur, & objectum crimen in JESUM retorquent, eum Samaritanum esse & dæmonium habere, præsumtuose dicunt. JESUS, misso priore capite accusationis, in personam duntaxat redundante, posterius, quod in doctrinam inquum esset & auditores absterrere posset, diluit argumento irrefragabili, quod Patrem cœlestem & dictis & factis semper honoraret, eoque nihil ferret, quod ulla ratione ignominiosum ei esset, sed hypocrisin, traditiones & cultus electitios repudiaret, & diaboli opera destrueret. Male igitur se tanquam Filium & Legatum Patris ab illis contemni, quod Pater vindicaturus sit; bene

bene tamen hostibus consultum cupit, eosque propterea monet, ut suum sermonem servent, si mortem experiri nolint. Quæ iterum malitiose torquent, & ad Abrahami contemtum propriæque gloriæ studium trahunt. Posterius primo loco JESUS refellit, provocando ad Patrem, qui se glorificaverit hactenus testimoniis certissimis, sibi satis cognitum, adversariis autem incognitum, licet ejus se filios jactitent: prius ostendit verum, & se omnino majorem esse Abrahamo, ante ipsum extitisse, & Abrahamum per fidem spiritualibus oculis vidisse diem suum, & tempora Messiæ ita perspecta habuisse, ut de beneficiis per eum parandis certus lætusque crediderit se a morte æterna liberatum iri. Quibus verbis cum Deitatem sibi vindicare cognovissent Judæi, lapides tollunt, vindicaturi tantam, ceu putabant, blasphemiam, juxta legem Lev. XXIV. 16. At JEsus ad primum lapidationis impetum abscondit se paululum, infirmitatem humanæ naturæ acceptam non abscondens; deinde tamen divinæ virtutis documentum præbens, exivit è templo in conspectu omnium, per confertam turbam transiens salvus & incolumis. Joh. VIII. tot. *Joh. VIII.*

XV.

Hominem a nativitate cœcum sanat Sabbatho, & a Pharisæis expulsum confirmat.

Vix templum egressus incidit in hominem a nativitate cœcum, &, post discipulorum quæstionem de causa cœcitatis, ex vulgari Pharisæorum opinione erronea profectam, quasi malum pœnæ singulare ortum traheret ex singulari & graviori quodam delicto, s. ab infante in utero, s. a parentibus perpetrato, utri tribuenda esset, discussam negatamque, & indicatam permissionem atque directionem DEI singularem, in istiusmodi casu, ut opera patefierent Messiæ, & ipse se lucem mundi demonstraret, cœcosque duces convinceret, cœcum per contraria naturæ & observationi Judaicæ, Sabbathi, collyrio scilicet ex sputo & luto composito, & ablutione aquæ ex piscina Siloah imperata, sanavit, vicinis vel admirantibus, vel dubitantibus, & quærentibus

Joh. IX. bus, an ille ipse esset, per quem & quomodo tam subito curatus esset? Cumque cœcus ingenue confiteretur, JESU se tantum beneficium debere acceptum, & rem omnem enarraret, JESUM ipsum videre gestierunt, quem vero, ubi esset, iste nesciret, Pharisæi ad rigorosius examen eum deduxerunt, & postquam factum denuo & constanter repetiit, in diversa itum est, bene alii, alii secus de eo senserunt; cœcus autem interrogatus Prophetam illum esse dixit, nec tamen crediderunt Judæi, ac dubitarunt quoque, an cœcus ille fuerit, donec ex Parentibus ejus id didicissent, non tamen quomodo visum recepisset filius, scire se profitebantur, & ad filium quærentes remittebant, quia metuebant Judæos, excommunicationis fulmen pronunciantes in eum, qui Christum confiteretur. Filium igitur denuo advocant & insidiose, hypocritice ac invidiose de persona & miraculo Christi interrogant: ad quæ ille primo lenius, deinde instantibus excipientibusque adversariis, asperius respondet, atque ironice, an JESU discipuli fieri velint, quod toties quærerent toties asserta? & convitiantibus, ac in Mose acquiescentibus, malitiosam ignorantiam exprobravit, & probavit a manifesto & divino miraculo, quod edi ab homine nefario nequeat. Hoc argumento convicti convitia iterant cœcumque excommunicant, quem JESUS mox quæsivit & amplius instruxit in fide, ne in se tanquam nudum hominem crederet, sed DEUM verum quoque. Ille mox humili adoratione fidem testabatur, & JESUS illum hoc nomine beatum pronunciavit; contra vero judicium iramque divinam denunciavit cœcis Pharisæis, idq; eis negantibus constanter asseruit. Joh. IX. tot

XVI.

Pastorem æcumenicum se probat.

Mox officium suum vindicat pastorale, & Pharisæos redarguit, probatque, quod fures potius & latrones sint, quam veri Pastores; cum non intrent in ovile per ostium a DEO apertum, sed aliunde inscendant, nec eum successum habeant, quo gaudet

det rite vocatus & missus, cui Spiritus S. velut janitor aperiat ostium cordium apud auditores, ut vocem cœlestem in Scripturis sacris resonantem, audiant, ac præeuntem suosque probe cognoscentem & deducentem ἀρχηγὸν sequantur, in doctrina & vita, repudiato pastore alieno. Quam sententiam parabolicam cum non intelligerent, clarius per antithesin exposuit JESUS, affirmavitque, se esse ostium, & ducem tum pastorum verorum, tum ovium, & promisit, se audientes & sequentes bona quæque salutaria habituros. Quibus aliisque indiciis perspicue satis declaravit, se unum esse Pastorem illum bonum, quem oracula Prophetica designaverint, utpote qui animam suam pro ovibus ponat, easque redimat, & potentissime defendat, lupo resistat, eumque, ne nocere possit, abigat, non fugiat nec deserat oves, ut mercenarius facere solet, eoque ostendit, se non esse verum pastorem, cum non curet oves, sed sua duntaxat quærat commoda, nec tanquam sibi concreditas reputet oves, sed affectu tenerrimo & paterno recognoscat demandatum sibi gregem, vitamque pro eo fundat, ac adeo affectum ipso effectu probet, & omnes gentes nationesque ad ovile sacrum vocare unumque gregem & congregationem s. Ecclesiam Catholicam facere velit. Mox dilucidius nonnihil explicat, quod animam pro ovibus ponat, nempe ita, ut Patri satisfaciat & resurgat, testeturque, se non ex infirmitate sed voluntate mori. Hæc oratio varie affecit auditores. Increduli quippe multi calumniabantur, ipsum habere dæmonium, & insanire, dum tanta de se jactitet, quæ nemo sanus crediderit. Alii vero his contradixerunt, & verba atque facta Salvatoris divina esse agnoverunt. Joh. X. 1. -- 21. *Joh. X. 1. ff.*

XVII.

Peracto festo Tabernaculorum discipuli LXX. emissi antea ad Evangelium de regno Cœlorum appropinquante prædicandum, Hierosolymam redeunt, indeque egredienti Domino *Revertentes discipulos cum*

Luc. X. 17. ff. gaudio instruit, confirmat, beatos prædicat.

no occurrunt & gaudio exultantes referunt, quod etiam dæmonia ejecerint in ipsius nomine. Ad quæ Magister respondit, sibi id jam animo prævisum, quod Satanas cum regno suo fulguris instar e cœlo delapsurus sit, per Evangelii propagationem subitam, seque non pro ista tantum legatione dedisse, sed insterum quoque dare, potestatem vincendi Satanam, & resistendi valide quibusvis hostibus veritatis, quandocunque res ita exiget: justiorem tamen gaudii causam eos habere, quod nomina ipsorum scripta sint in cœlis, ubi perpetua & solida lætitia, ex cœlestium bonorum gustu, certo eos maneat. Mox & ipse spiritu exultante gratias Patri egit pro revelatione Evangelii ejusq; ad salutem acceptione a simplicioribus, & sibi tradita dispensatione gratiæ universalis. Deinde ad Apostolos conversus, eos beatissimos pronunciavit, quod se coram intueri & audire possent, cum plurimi Reges & Vates id exoptaverint, consecuti tamen haud fuerint. Quo tacite monebantur, ut in muneris demandati partibus fideles & impigros se præstarent. Hunc sermonem Evangelicum interrupit Legisperitus quidam, JESUM tum audiens & interrogans, quid faciendum sibi esset, ut vitam æternam hæreditate adiret; putabat enim JESUM aliquid derogare legi, eique contrarium docere. Tum JESUS, ut hominem melius convinceret, eum ad legem remisit, cujus summam ubi protulit de dilectione DEI & proximi, eamque JEsus approbavit & servandam inculcavit, is autem omni ex parte justum se venditavit, &, quis proximus suus esset, cui non officium præstitisset, superbe quæsivit, proposita parabola ita redarguit, ut ἀυτοκατάκριτος esset, ac juberet cum Samaritani exemplum imitari, qui homini lethaliter vulnerato omni ope adfuit. Luc. X. 17.- 38.

Legisperitum informat, quis sit proximus.

XVIII.

Bethaniæ de uno necessario disserit.

JESUS Hierosolyma in Galilæam profecturus transivit per Bethaniam, ubi religiosæ fœminæ erant, Maria & Martha, ei familiares, & probatæ, quæ prætereuntem invitabant & hospitio exci-

excipiebant: ac Maria quidem salutari Salvatoris doctrina capta, unice illi vacabat, Martha autem de parandis cibis sollicita, ægre ferens se solam relictam, JESUM appellavit, ut sororem auxilio sibi esse juberet; at ille monitricem intempestivam redarguit, quod cibum cœlestem, quem ipse præberet, negligeret, turbata & distracta rebus minus necessariis, Mariam autem collaudavit, quod optimam partem elegerit, nunquam ab ea auferendam. Luc. X. 38. -- 42. *Luc. X. 38. ff.*

XIX.

Modum & vim precationum docet,

Hinc profectus cum orasset seorsim in aliquo loco, aliquis ex ejus discipulis, qui formulam precum ab eo in concione montana traditam non audiverat, petiit, ut se orare doceret, quemadmodum Johannes discipulos suos docuerit. JESUS vero eam formulam repetiit, quam pridem tradiderat, cum totius Evangelii & necessariarum rerum omnium breviarium contineret, & hac occasione de necessitate & efficacia precum, sub parabolis disseruit, ut mandatis pariter ac promissis discipulos ad orandum excitaret. Luc. XI. 1. -- 14. Conf. Matth. VI. 9. -- 14. VII. 7. 8.

XX.

obsessum liberat, vario effectu auditores.

Inter hæc oblatus est Christo homo, a dæmone obsessus, quem expulso Cacodæmone illico uno verbo sanavit, admirantibus turbis, aliis autem vel blasphemantibus, vel tentantibus ipsum. Illis similem in modum respondit, ac fecit in simili criminatione, Matth. XII. 24. ff. iisque, qui vel neutras partes sequi volebant, vel ingrati pro tot beneficiis erant, denunciat graviores pœnas, quas relapsi experiantur. Quibus verbis commota mulier è media turba beatam pronunciavi Mariam, ob susceptum tantum Filium; at JESUS veræ beatitudinis viam monstrat esse devotam Evangelii auditionem, & fidelem custodiam. His autem negat aliud signum dandum, quam quod jam olim datum sit Ninivitis in Jona, illustri typo sui, & Salomone,

Luc. XI. 37. ſ. mone, qui utroque major ſit, & tamen à prava generatione haud recipiatur. Plura igitur miracula dare illis, nil aliud fore, quam lucernam ſub modio accendere, cum non credant. Quare monet ſerio omnes, ut diſpiciant, an interno lumine & oculo fidei prædíti ſint, luceque verbi ac ſpiritus regantur, nec ne. (Conf. Matth. VI. 22.) Luc. XI. 14. -- 37.

XXI.

In convivio cum Phariſ. de puritate mentis diſputat &c.

Poſthæc JESUS à Phariſæo ad prandium invitatus accubuit ſine lotione, quam ſtudio omiſit, ut occaſionem haberet primum facto, mox etiam verbis Phariſæorum hypocriſin, cultum DEI in externa munditie & excogitatis ritibus, neglecta cordis purificatione, conſtituentium, ac alia vitia, libere reprehendendi, perperamque ea excuſantibus judicia DEI graviſſima denunciandi, inprimis ob cædem Prophetarum, inde ab Abele usque ad Zachariam trucidatorum. Quibus rebus Phariſæi graviter offenſi & irritati captioſis quæſtiunculis eum exercere inſidioſe ceperunt, ut anſam haberent cum accuſandi & perdendi. Luc. XI. 37. -- 54.

XXII.

Caveri vult fermentum Phariſ. & prædicari Evangel. intrepide.

Hæc dum agebantur hominum myriades confluebant, animumque addebant Salvatori, ſalutis omnium cupido ſalutarem doctrinam inſtillandi cupidius. Monebat autem ante omnia eos, qui in ſuam diſciplinam ſe tradebant, ut inprimis ſibi caverent a fermento, ſive hypocriſi Phariſæorum, quæ tandem quaſi ſorex ſe prodat & detegatur: ac contra candide agant ubique, & ſinceram doctrinam veritatis quæ ſecundum pietatem eſt, publice & conſtanter prædicent, nihilque timeant perſecutores, ſed DEUM potius revereantur, qui poteſtatem habeat æterna morte afficiendi apoſtatas, & tueri queat ac ſpeciali cura proſequatur confeſſores, proque ſuis agnoſcat, abnegatores autem abneget publice, & cumprimis in Spiritum S. peccantes; teſti-

testibus insuper suis per Spiritum tempestive suggerat, quid quomodove defendant veritatem cœlestem. Luc. XII. 1.-13. *Luc. XII. 1. s.*

XXIII.

Deinde quendam sequi se volentem, rogantemque ut fratrem prius hercisceré hæreditatem juberet, negavit se arbitrum judicemve esse talium rerum velle: hacque occasione dehortatur ab avaritia & solicitudine anxia circa futura, exemplo divitis villicani, spe sua turpiter frustrati, & cita morte peremti, quod cœlestes thesauros insuper habuerit, eandemque sortem terrenorum futuram ostendit, & multis argumentis providentiam Patris cœlestis singularem probat, & ad cœlestia quærenda discipulos invitat, eum in modum, quo jam antea usus est, (Matth. VI.) ac concludit tandem, nihil metuendum esse pusillo gregi fidelium, cum Pater cœlestis regnum universum suum cum omnibus bonis donare velit iis; monet igitur eos, ut liberales in egenos sint, & profundant potius, quam tenaciter servent facultates, & mentes semper in cœlum elevatas habeant, ubi opes non perituræ sint reconditæ, vigilantes & fideles sint, instar servorum herum exspectantium, & ab eo præmium accipientium. Scisciranti Petro, utrum hoc ad Apostolos tantum, an vero ad omnes pertineret, respondet, ita quidem ad omnes spectare, ut præ cœteris Apostolos commonitos velit, nec esse rem adeo levem, sed maximam, si quis œconomi fidi & prudentis munus sustineat, ac quemlibet vel præmium vel supplicium dignum recepturum. Ideo autem prudentia œconomica opus esse in Ecclesia subdit, quia ex Evangelii prædicatione post mortem suam, qua pacem facturus esset, ignis dissensionum oriturus sit in mundo, imo in privatis quoque ædibus, ab iis excitandus, qui veritati obtemperare nolint, sed eandem persequantur & damnent. Denique populum hypocriseos arguit, quod signa temporum & gratiæ & judicii non observet, ac monet, ut pœnitentiam agat, & cum DEO ita in gratiam redeat, ut

à curâ terrenorum ad cœlestia hortatur.

prudentiam.

Luc. XII. 22. seqq. ut facere soleant, quando aliquem injuria affecerunt, ne a judice damnentur severeque puniantur. Luc. XII. 13.--59.

XXIV.

& pœnitentiam. Inter hæc, cum nuntiaretur Salvatori, Pilatum Galilæorum quorundam, qui res novas contra Romanos moliti sunt, cum Hierosolymis sacrificassent, sanguinem cum sanguine victimarum ad ipsum altare miscuisse, occasionem inde arripuit omnes ad pœnitentiam adhortandi, ni similiter perire velint. Idemque pronunciavit, cum de 18. illis hominibus, quos turris ad piscinam Siloënsem oppressit, in mentem venit. Hinc parabola de ficu sterili non statim excisa, ob hortulani intercessionem, monet Judæos, ne longanimitate DEI abutantur, sed ea ad pœnitentiam se duci sinant. (Rom. II. 4.) Luc. XIII. 1.--10.

Cernuam curat, Postea cum in Synagogis Galilææ doceret, die Sabbathi, mulierem cernuam conspicatus, eam ad se vocavit, impositaque manu curavit, & factum contra præfectum Synagogæ, id malevole interpretantem, valido argumento, populo applaudente,

per parab. docet, defendit. 10.--18. Hacque occasione sub parabolarum de grano sinapis & fermenti involucris amplificationem regni DEI ostendit, eum in modum, ut aliás fecerat, 18.--22. Galilææ urbes vicosque ita peragrans, Hierosolymam ad festum Dedi-

de via in cœlum, cationis se contulit, & de salvandorum paucitate angustaque porta, per quam in cœlum penetrandum sit, differit, omni contentione ac studio pio, matureque, ne per securitatem & voluptatem quis excludatur, quod inprimis eventurum Judæis, & vocandas Gentes prædicit. Hinc monentibus quibusdam, è Pharisæorum secta, ut ab Herode insidiante caveret, respondit, se nemine impediente facere miracula velle, donec sponte se tradat interficiendum ab Hierosolymitanis, Propheticidis, quibus excidium propterea nunciat. ℣. 22.--35.

XXV.

hydropicum. Posthæc JESUS a Pharisæo quodam ad convivium vocatus subdole,

ſubdole, cum ad ejus ædes ſe conferret, hydropicum offendit, ſuam opem implorantem, eoque conſpecto ex obſervatoribus quæſivit, liceretne curare die Sabbathi, iisque tacentibus æ. grum illico curavit, ac, ut factum defenderet, iis objecit, quod ipſi bruta in vita conſervarent Sabbathis periclitantia, indeque oſtendit, recte a ſe hominem reſtitutum, laborantem diu, eo ipſo die. Deinde triclinium ingreſſus obſervavit de πρωτοκλισίᾳ hoſpites certare, ac eo nomine illos redarguit, & inferiorem potius locum occupare, ac in tota vita humilitati ſtudere juſſit. Hoſpiti etiam egenos potius quam divites vocandos injunxit, ut remuneratorem DEUM habeat. Ad quod cum exciperet aliquis convivarum, illum beatum eſſe, qui pane frueretur in regno DEI, parabola quadam Judæis exprobravit neglectum & ingratitudinem turpem erga beneficia cœleſtia oblata, quod iis terrena præferrent, ſe ipſos tantis donis privarent, ac facerent, ut Gentiles vocarentur, iisque fruerentur. Luc. XIV. 1. -- 25.

Luc. XIV. 1. ſeqq.

ſanatum Sabbathi defendit.

πρωτοκλισίαν redarguit.

de cœna magna differit.

XXVI.

Cum deinde Hieroſolyman ire pergeret, ac interea ingens hominum multitudo coiret eumque ſequeretur, ad eam ſe convertit docuitque, quales eſſe debeant, qui diſcipuli ſui genuini & imitatores haberi voluerint; nimirum, quod omnia, etiam chariſſima, propter ſe abneganda & graviſſima quæque fortiter perferenda ſint. Duabus ſimilitudinibus hæc illuſtrat, & diligentiſſime cuncta expendenda monet, quæ ad ingrediendam, & perficiendam rite Chriſtianismi rationem requiruntur, ne quis in medio curſu defatigatus, vel territus, turpiter deficiat & abjiciatur, ut ſal infatuatum. Luc. XIV. 25. -- 35.

Abnegationem & imitationem ſui docet.

XXVII.

Hæc licet graviter inculcaret JESUS, humaniter tamen omnes ad ſe venientes excepit, etiam publicanos, & alios homines profligatos, ſe ad frugem redeuntes. Quod cum vitio ipſi verte-

3. parabolis oſtendit, recte ſe erran-

Luc. XV. tes & pœnitentes recipere.

verterent Pharisæi & Scribæ, apologiam instituit contra adversarios, sub parabolarum involucris, de ove & drachma perdita, sed iterum inventa magno cum gaudio, deque filio prodigo, converso & a Patre in gratiam recepto. Luc. XV.

XXVIII.

De abusu & vero usu opum,

Postea occasione arrepta a studio abusuque opum terrenarum, quibus plerosque deditos esse sciebat, suos discipulos dehortatus est, ut & terrenis divitiis, si eas DEUS adjecerit, recte utantur, tanquam dispensatores tantum, non Domini, & illis amicos sibi parent certos atque fideles, & parem majoremve diligentiam adhibeant in acquirendis bonis cœlestibus, tempore gratiæ id monente. Quod alia sive parabola sive historia de

de epulone & Lazaro.

divite epulone & Lazaro illustrat luculentius, & docet, nullam in divitiis & prosperitatibus hujus vitæ felicitatem collocandam, sed æternitatem beatam spectandam, ac eo perveniendi media divinitus destinata, diligenter observanda esse. Luc. XVI.

XXIX.

De scandalo, reconciliati fidei efficacia,

Deinde repetiit JESUS varia, quæ aliis pridem dixerat, cum ut memoriæ altius infigerentur, tum ut iis, qui nondum ea audiverant, inculcarentur; nominatim 1. scandala etiam minimorum vehementissime cavenda præcepit, 2. modum reconciliationis fraternæ præscripsit, 3. efficaciam fidei ostendit maximam, 4. fundamentum salutis gratuitum, & nullum meritis locum, sed fidei tribuenda esse docet, quæ consequimur, exemplo decem leprosorum curatorum, quorum unus tantum id agnoverit & DEO pro accepto beneficio gratias egerit. Luc.

de spirituali regno Christi,

XVII. 1. -- 20. Hinc a Pharisæis de adventu regni, quod illi mundanum & maxime splendidum somniabant, interrogatus, respondit, id venire ipsis non observantibus, non cum pompa & gloria externa, nec monstrari semper posse, cum spirituale sit ac invisibile, in verbo & occulta Spiritus S. efficacia consistens,

stens, & jam tum intra eos vigere incipiat, eoque negligi haud debeat; cum cito, fulguris instar, veniat abeatque; cavendum igitur sedulo, ne tempus gratiæ prætermittatur ex carnali securitate, quæ omnibus temporibus irrepsit, & securos perdidit ex improviso, tanquam cadaver a rapacibus avibus devorandum. Luc. XVII. 20. ff. ℣. 20. – 37.

XXXI.

De orationis necessitate & utilitate.

Posthæc novum exorsus sermonem de orationis assiduitate & utilitate, sub parabola judicis iniqui & viduæ, ostendit, certos esse posse electos, interdiu noctuque clamantes, de exauditione Patris cœlestis, & liberatione, modo remissi non fuerint in precibus. Deinde modum recte orandi docet ex corde pœnitenti & fideli, quo publicanus præditus fuerit, non elato & hypocritico animo, quo Pharisæus propria justitia turgidus ad DEUM accesserit, & propterea non exauditus nec justificatus discesserit. Luc. XVIII. 1. – 15.

XXXII.

Disputatio de divortio.

Post institutam & peractam visitationem JESUS è Galilæa solvit, & per Peræam propius accessit ad fines Judææ, ut inde Hierosolymis se sisteret justo tempore, ad redemtionis opus peragendum. Confluxit autem secutaque eum est turba multa, cui docendo & ægrotos sanando inserviit in itinere, pro more suo. Pharisæi autem, ut semper & ubique ei insidiati sunt; ita quoque nunc eum tentarunt, proposita quæstione captiosa: an quavis de causa repudiare uxores liceat? Audiverant enim, divortia tum frequentia & levem ob causam facta, ab eo damnari, velut adulteria. JESUS autem eos ad legem conjugii primordialem revocat, indeque probat, indissolubili vinculo conjuges copulari, ac proinde nefas esse viro, uxorem repudiare leviter, ut tum pravi mores ferebant. Quod cum adversarii judicarent repugnare Mosi, libellum repudii indulgenti, respondit, non nisi ob cordis duritiem id a Mose permissum & primævæ DEI in-

Marc. X. 1. ſ. ſtitutioni contrarium, nec extra caſum fornicationis licitum eſſe divortium. Quam ſententiam Apoſtolis privatim eadem de re ſciſcitantibus, repetiit, & non omnibus datum aſſeruit, ut ſe continere queant. Matth. XIX. 1. -- 13. Marc. X. 1. -- 13.

XXXIII.

JEſus parvulis benedicit, divitem relictis omnibus ſequi ſe jubet, docetque divitem difficulter ſalvari.

Hinc cum parvuli ad ipſum allati eſſent, diſcipuli autem id ægre ferrent, illos omnino admitti voluit, iisque benedixit. Matth. XIX. 13. -- 16. Marc. X. 13. 17. Luc. XVIII. 15. 18. Poſtea Principi cuidam interroganti, quid facere debeat, ut vitam æternam hæreditate adeat, legis præcepta proponit, ac ea omnia ſervaſſe ſe aſſerenti mandat, ut omnia vendat, & pauperibus erogget. Quo audito triſtis diſceſſit, & Chriſtus hinc occaſionem arripuit dicendi, perdifficile eſſe, divitem ſalvari, & cum id durum videretur diſcipulis, DEO omnia poſſibilia eſſe, Petro deniq; inſtanti, quærentique, quod præmium habituri eſſent, qui omnia reliquiſſent, reſpondit, largam compenſationem iis exſpectandam & videndum primis eſſe, ne ultimi fiant. Matth. XIX. 16. -- 30. Marc. X. 17. -- 31. Luc. XVIII. 18. -- 30.

XXXIV.

Parab. de operariis in vinea.

Hoc ipſum vero JESUS, cum inculcare omnibus vellet melius, parabola cataſtrophen illam mirabilem illuſtravit, qua potiſſimum Judæos reſpexit, per opera regnum cœleſte intrare volentes, & prærogativam aliquam præ omnibus aliis populis ſuperbe ſibi arrogantes. Eos autem noviſſimos futuros demonſtravit, propterea quod gratioſum ſalutis ordinem, a DEO deſtinatum, & a Moſe cunctisque Vatibus clare monſtratum, Act. IV. 12. X. 43. XV. 11. quem pulchre ſub imagine Patrisfamiliâs, vineam plantantis, operarios diverſis horis conducentis, & cum iis denario paciſcentis, ſiſtit, interverterent, & in gratia oblata non acquieſcerent, Matth. XX. 1. -- 17.

XXXV. Hæc

XXXV.

Joh. XI. 1. ff. Ad Lazarum excitand. Bethaniam it,

Hæc cum Bethabaræ in Peræa agerentur, quæ quatuor milliarium intervallo diſtabat a Bethania, ubi Lazarus decumbebat lethaliter, cujus ſorores morbum Chriſto ſignificabant, poſt biduum Bethaniam contendit, ad mortuum interea Lazarum excitandum, Joh. XI. 1. -- 17. Inter eundum diſcipulis tertia vice paſſionem, mortem & reſurrectionem prædicit, Matth. XX. 17. -- 20. Marc. X. 32. -- 35. Luc. XVIII. 31. -- 35.

XXXVI.

inter eundum filios Zebedæi primatum ambientes caſtigat.

Quædum hoc ipſo tempore JESUS magna cum ſeveritate diſcipulis inculcat, ut falſas de regno Meſſiæ terreno perſuaſiones ex ipſorum mentibus excuteret, *Johannes* & *Jacobus*, filii Zebedæi, matrem ſuam ad eum ablegarunt, petitum, ut proximam ab eo dignitatem obtinerent in regno glorioſo, quod moxerecturum ipſum ſperabant. JESUS autem caſtigavit eorum ambitionem, & jam ad crucem potius quam gloriam eos vocari affirmavit. Indigne id ferentibus cæteris Apoſtolis, JESUS omnes monuit, ne ſomniarent regnum terrenum, & ſuum iis exemplum humilitatis imitandum propoſuit. Matth. XX. 20. -- 29. Marc. X. 35. - 46.

XXXVII.

Cæcum ſanat & Zachæum convertit.

Cum *Jerichunti* appropinquaret JESUS, cœcum quendam, opem ſuam valido inſtantique clamore petentem, uno verbo reſtituit, omnibus eo nomine DEUM laudantibus. Jerichuntem ubi ingreſſus eſt, magna hominum turba protinus confluxit, & inter alios publicanorum principem, *Zachæum*, ſe videre geſtientem, ac arborem propterea conſcendentem, deſcendere juſſit, & apud eum divertit, aliis murmurantibus, quibus Salvator adventus ſui finem opponit, & *Zachæus* veræ converſionis ſigna edidit. Luc. XVIII. 35. - 43. XIX. 1. -- 11.

XXXVIII.

Luc. XIX. 11. seqq. Parabola de decem talentis docet tempus gratiæ rite collocandum.

Interea, cum JESUS sic Hierosolymæ magis appropinquaret, ac discipuli ejus adhuc existimarent regnum DEI mox manifestatum iri, parabola quadam significavit, regnum quidem sibi deberi in Judæos ac gentes, cives tamen suos se non accepturos, monuitque omnes, ut tempus gratiæ ac beneficia recte collocent, si præmia gratuita recipere & pœnas evitare velint. Triplicem autem servorum classem constituit, apostatarum, fidelium & ignavorum, ut quique se ipsos probent, ac, quæ expectare queant, inde facile colligant. Luc. XIX, 11. -- 29.

XXXIX.

tres cæcos sanat.

Cum postero die JESUS una cum discipulis Hierichunte discederet, iturus Bethaniam, ingens hominum multitudo eum sequebatur, ac duo cæci secus viam, qua transeundum erat, sedentes ejusque opem ingenti assiduoque clamore implorantes, tactu sanati eumque secuti sunt. Matth. XX. 29. -- 35. Progrediens porro in alium cæcum incidit, *Bartimæum* dictum, quem ad se vocatum verbo sanavit, Marc. X. 46. -- 52. Ita quatuor cæcis hoc in itinere visum miraculose restituit, quemadmodum Euthymius aliique haud abs re existimarunt.

XL.

Lazarum resuscitat.

Priusquam vero Hierosolymam veniret, Bethaniæ Lazarum resuscitare voluit, cujus adventum Martha ubi rescivit, ei obviam ivit, & non ausa quidem fuit aperte petere a Domino fratris resuscitationem, haud obscure tamen indicavit, se credere id Christo, utpote Filio DEI & Messiæ promisso, factu haud esse difficile. Interea vocat clam sororem, & cum ea ad fratris monumentum contendit, sequentibus Judæis, qui Hierosolyma consolandi gratia advenerant. Tum JESUS, post fusas lachrymas & preces ad Patrem cœlestem, mortuum voce magna evocavit

cavit & in hanc vitam revocavit. Quo evidenti miraculo conspecto, multi in JESUM crediderunt; alii vero Phariſæorum principibus id renunciarunt, ut viderent, ne quid detrimenti ex tanti miraculi fama eorum autoritas pateretur. Joh. XI. 17.--47. *Joh. XI. 17. ſ.*

XLI.

Phariſæi igitur & Pontifices protinus Synedrium convocarunt, ac in eo de JESU tollendo e medio deliberârunt, prætexentes periculum excidiumque & urbis & gentis Judaicæ, ſi JESUM ſinerent prædicare & miracula patrare. Cumq; concilii præſes & pontifex illius anni Caiphas eſſet, is non tam ex prudentia περιεκτικῇ, quæ conſilia dictitat neceſſaria, licet non honeſta ſint, quam ex DEI directione, ſuaſit prædixitque redemtionis myſterium, quando affirmavit, melius eſſe, ut unus moriatur pro populo. Ex quo die de interimendo JESU cito conſilia inierunt, & omnem occaſionem quæſiverunt. Quod cum JESUM non lateret, ſubduxit ſe in urbem *Ephrajim*, ibiq; tamdiu commoratus eſt, quoad hora deſtinata paſſionis & mortis appropinquavit. Joh. XI. 47.-- 57. *Judæi decretum de eo tollendo faciunt, quod effugit IEſus.*

CAPUT VII.

DE HISTORIA VLTIMI PASCHATOS, AC SPECIATIM PASSIONE ET MORTE DOMINI.

I.

CUm vero tempus præſtitutum inſtaret, JEſus ſponte Ephraimo *Bethaniam* reverſus eſt, milliarium duorum ac dimidii interſtitio, die Veneris veſperi, vel ſummo mane Sabbathi (Sandh. p. 119.) qui ſextus erat ante Paſcha dies, ibique quievit, ac inter *IEſus Bethaniæ ungitur.*

Joh. XII. 1. ff. ter cœnandum inunctus est a Maria unguento pretiosissimo ex nardo puro s. fideli confecto. Quod cum indigne Judas ferret, ac intempestive de sumtu obmurmuraret male profuso & melius in usum pauperum expendendo, JEsus officiosam mulieris pietatem defendit, ac singulari DEI consilio eam susceptam affirmavit, ut hoc tam luculento præsagio mors & sepultura ejus significaretur. Cumque turbæ percepissent, JESUM Bethaniæ esse, eo statim confluunt, non tantum Domini sed Lazari quoque causa, quem trucidare cupiebant, propterea quod multi ob ipsum excitatum a Christo in eum crediderunt. Joh. XII. 1. -- 12.

II.

Hierosolymam plaudente turba intrat.

Sequenti die, qui quintus ante Pascha & decimus mensis *Abib* (dies Solis s. prima hebdomadis feria) erat, quo agnus paschalis selectus & a grege separatus fuit, Bethaniâ Hierosolymam tendebat, ac eo nomine discipulos præmittebat, ut asinum cum pullo adferrent, quo iis vectus urbem, juxta vaticinium Zachariæ IX. 9. ingrederetur. Quod cum feciissent Apostoli promte & obsequiose, alternis vicibus jumentis insedit, & inter gratulantis, gratulationemque variis signis devote testantis populi, plausus, ivit per montem oliveti, Matth. XXI. 1. -- 10. Marc. XI. 1. -- 11. Luc. XIX. 29. -- 40. Joh. XII. 12. - 19. ac ubi propior urbi factus, ejus cœcitatem acerbissimis lachrymis deflevit, & excidium prædixit. Luc. XIX. 41. -- 45. Urbem valde commotam (Matth. XXI. 11. -- 19.) templumque ingressus, ejus repurgationem denuo suscepit, ejectis emtoribus atque vendi-

templum purgat, & ægrotos sanat,

toribus, Matth. XXI. 12. 13. Marc. XI. 11. Luc. XIX. 45. 46. publice docens & sanans cœcos claudosque, inter parvulorum acclamationes; quibus cum offenderentur Principes Sacerdotum & Scribæ, JESUS è Psalmo VIII. 3. infantes defendit, Matth. XXI. 14. -- 17. nec quisquam hostium ausus fuit eum comprehendere, quum plebs ex ejus ore penderet. Luc. XIX. 47. 48.

III. His

III.

His per diem in Templo peractis, sub vesperam divertit rursus in Bethania, ac postero die summo mane Hierosolymam redit; inter eundum vero esuriens ad ficum, foliis instructam, accessit, existimans illam ex eo ficum genere esse, quæ præcoces fructus ferunt; sed cum nullos ficus inveniret, arbori maledixit, eaque illico exarescere cœpit. Matth. XXI. 17. -- 20. Marc. XI. 12. -- 15. In templum ubi venit, iterum, ac tertia jam vice, templum purgat, expellens ejus profanatores. Quod posteaquam renunciatum fuit Pontificibus, consilia etiam de eo interimendo denuo inierunt; sed populum ei adhærentem metuentes, destinata perficere non potuerunt. Marc. XI. 15. -- 19. Vid. *Sandhag.* p. 120.

Marc. XI. 11. seqq. ficui maledicit, & tertium repurgat templum.

IV.

Quæ cum ita agerentur, noluit JESUS pernoctare Hierosolymis, ne ansam daret relinqueretque juratis hostibus, ante destinatum a Patre tempus se trucidandi. Quare, ut solebat, ingruente vespera urbe excessit, alteroq; post die in Templum rediit, eadem, qua consueverat, via. Quod dum facit, Apostoli observarunt in itinere, ficum maledictam radicitus exaruisse, admiratique sunt; Petrus autem ea de re Dominum interrogavit, qui respondit, Apostolos simile non tantum sed & majora miracula patraturos, & nihil non precibus consecuturos, si fidem minime vacillantem habuerint, & aliis delicta in se commissa remiserint. Templum ubi ingressus fuit, Principes Sacerdotum, Legisperiti & Synedri alii ipsum adeunt interrogantque, qua potestate, & a quo data, expulisset mercatores e Templo, inque eo publice doceret? Quibus ille etiam proposuit quæstionem, &, qua ab iis soluta, responsurum se eorum quæsitis affirmavit. Scire autem se velle ab iis dixit, quid de Joannis baptismo sentirent, utrum crederent, eum divino aut humano consilio tale quid suscepisse? Tum hostes cernentes, se, quic-

Discipulis fidei precumq; vim exponit.

Pontificibus quærentibus, qua potestate faceret ista, resp. per ἀντερώτησιν.

quicquid responderent, constrictos esse, dixerunt, se nescire. Quibus illico regessit JESUS, se quoque dicere nolle, qua potestate faceret ea, quæ in Templo agentem per aliquot dies viderant audiverantque. Mox Apologis aliquot Judæorum contumacium indolem describit, ac (1.) quidem in duobus filiis a Patre in vineam ire jussis, quorum unus negavit se iturum, postea tamen, pœnitentia ductus, ivit, alter affirmavit, nec tamen obtemperavit; aperte declaravit, Pontifices & Sacerdotes, multa pollicentes, & eximiam sanctitatem præ se ferentes, filio fallenti fidem similes esse, publicanos autem & meretrices, ad frugem redeuntes, præcessuros illos in regnum cœlorum, & exemplum ipsis reliquisse pœnitentiæ atque fidei: quod tamen sequi noluerint, licet Johannes viam consequendi veram justitiam per Messiam serio & constanter monstraverit, Matth. XXI. 20. -- 33. Marc. XI. 18. -- 33. Luc. XX. 1. -- 9. (2.) Parabolâ de vinea a Domino elocata colonis malis, qui servos fructus repetentes vel ceciderunt, vel vacuos & vulneratos remiserunt, vel trucidarunt, nec filio heri unico, tandem submisso, pepercerunt, sed vi ejectum interfecerunt, indicavit, Dominum, ex ipsomet adversariorum judicio, de sceleratis pœnas sumturum, vineamque, quo nomine Ecclesiam signabat, (Jes. V. 1. ff.) inter Judæos plantatam, aliis vinitoribus, scil. Gentilibus, traditurum. Quod cum durum videretur hostibus, JESUS eos remisit ad Prophetarum oracula, quibus id jamdudum prædictum, Ps. CXVIII. 22. Es. VIII. 15. & mox implendum sit. His se peti intelligentes, magis irritati, eum comprehensuri fuissent, nisi populum metuissent. Matth. XXI. 33. -- 45. Marc. XII. 1. -- 13. Luc. XX. 9. -- 20. (3.) Alio denique apologo de nuptiis, a Rege Filio suo paratis, & ad eas semel iterumque hospitibus vocatis, sed venire renuentibus, & varie, sed inaniter, se excusantibus, Regemque ad iram & vindictam provocantibus, adeoque indignos ingratosque juste repudiantem, Judæorum, rejectionem adumbravit. Matth. XXII. 1. -- 15.

Matth. XXII. 1. seqq. Apologis contumaciam Jud. describit.

1. de duobus filiis,

2. de vinea elocata & auferenda,

3. de nuptiis a Rege Filio paratis.

V. Phari-

V.

Pharisæi, aliiq; hujusmodi minaces sermones a Domino audientes, iis non emendati sed potius incitati sunt, ut consilia inirent, de eo, si fieri posset, verbis irretiendo, unde vel invidiam apud plebem, vel præsidem Romanum, ei moverent. Itaq; (1) subornarunt discipulos suos, qui assumtis Herodis ministris, bonos se viros fingerent ac discendi cupidos, eisque in mandatis dederunt, ut blandis verbis Magistrum demulcerent, ac captiose eum interrogarent: fasne sit Judæis peregrino Regi tributum pendere? At JESUS eorum nequitiam detecturus validequeretusurus, porrigi sibi petit numum, quem solvere Romanis solebant, ac ubi vidit, & ex ipsis adversariis intellexit, Cæsaris imaginem & nomen eum referre, respondit, & Cæsari & DEO dandum esse, quæ ad utrumque pertineant. Quibus auditis admirabundi abierunt, & Salvator sapientissime felicissimeque cum seditionis motæ tum religionis violatæ calumniam in quæstione insidiosissima effugit. Illis autem cum pudore discedentibus, accesserunt (2) *Sadducæi*, resurrectionem negantes, & dubium, quo vexare Pharisæos solebant, Domino proposuerunt, sperantes, se ratiocinatione, subtili scilicet, os illi occlusuros, atque hinc occasionem triumphandi de eo, ad silentium redacto, habituros. Septem fratres dicunt eandem mulierem duxisse, ordine ætatis in nomen & bona defunctorum succedentes, omnes tamen sine liberis mortuos esse, ac mulierem etiam post eos fato functam, cum nulli alii viro nupsisset. Quærunt igitur, cum mortui resurgent, cujus uxor habenda sit, cum omnes eam habuerint? Ad hæc JESUS duplicis ignorantiæ tentatores accusat, cum Scripturarum sacrarum, tum potentiæ DEI; deinde ad objectionem respondens, falsam hypothesin eorum rejecit, ac si inter homines, e morte excitatos & cœlo receptos, matrimoniorum conjunctio adhuc futura sit. Tandem ratiocinatione firmissima è Mose adstruit resurrectionem

Matth. XXII. 15. ff. Esum fruſtra capere verbis tentant

1. Pharisæi & Herodiani.

2. Sadducæi,

Matth. XXII.

nem mortuorum, quod DEus profiteatur Exod. III. 6. se DEum esse Abrahami, Isaaci & Jacobi; unde colligi possit ac debeat, sanctos hosce Patriarchas non prorsus esse mortuos; sed vivere DEO & apud DEUM, qui proinde iis aliquando corpus redditurus sit, cum parte sui duntaxat vivant, cumque non tantum immortalibus animis sed integris hominibus benefacturus sit, vi fœderis gratiæ cum iis initi. Sic etiam feliciter Sadducæos profligavit. Unde (3) *Pharisæi* iterum resumtis animis JESUM adorti sunt, & unus eorum, Legisperitus, hac quæstione, quodnam esset maximum omnium præceptorum Legis? eum tentavit. Cui sine mora ex ipsa Lege respondit Dominus, ex uno præcepto de vero DEI cultu pendere omnia, nec tamen illud de dilectione proximi insuper habendum, sed illi simile, Devt. VI. 4. X. 12. hancque compendiariam summam Legis pariter ac Prophetarum esse dixit. Hoc responsum Legisperitus probavit ipse, & Christus vicissim eum collaudavit, ac non procul abesse a regno DEI affirmavit. Cumque ita ora omnium adversariorum suorum occlusisset JESUS, non ausi fuerunt tum amplius eum interrogare; Christus autem occasionem arripuit ἀντερώτησιν Pharisæis simul coactis proponendi, non tamen ex Lege sed ex Evangelio, deque ejus nucleo quæsivit, quid sentirent de Messia, cujus Filius sit? cumque Davidis duntaxat filium eum esse dicerent, excepit: qua ratione David Messiam suum Dominum profiteretur, Ps. CX. 1. Ad quod quæsitum siluerunt, mysterium pietatis summum ignorantes, & non ultra nudum hominem Messiam reputantes. Matth. XXII. 15.--46. Marc. XXII. 13.--38. Luc. XX. 20.--45.

3. Legisperitus.

Christi ἀντερώτησις ex Evangelio.

VI.

Redarguit JEsus Pharis. & Scribarum vitia.

Cum his modis ingenium animumque suum malevolum in Salvatorem prodidissent Sadducæi pariter ac Pharisæi & Legisperiti, JESUS, illis quidem dimissis, hos, quorum præcipua apud populum dignitas erat, cum publico docendo munere fungerentur,

gerentur, & in cathedra Mosis sederent, vivis coloribus depinxit, eorumque vitia acriter & severe coram discipulis suis & frequenti hominum multitudine ideo perstrinxit, ne hypocrisi & pravo eorum exemplo corrumpi se sinerent. Non tamen prohibuit eos audiri in cathedra & officio docendi constitutos, sed præcepit potius observari ea, quæ ex solis scriptis Mosis traderent, absque glossis & commentis propriis, cujusmodi multa assuant Scripturis sacris, quemadmodum vel generatim constet ex hoc: quod onera gravia & intoleranda aliis imponant, quasi per observationem præceptorum Mosis justificari & salvari debeant, de Messia vero, qui finis legis sit, vel prorsus taceant, vel dulcissimas promissiones turpissimis nugis obliterent: ac licet videri velint & ipsi implere exactissime præcepta atque præscripta Mosis, docendo & faciendo; revera tamen omnia opera sua ita patrent, ut pietatem & religionem tantum ostentent, & gloriam ab imperitis captent. Hinc eorum ambitionem taxat, quam in vestitu, accubitu, & salutationibus titulisque affectatis prodant: a quibus omnibus procul abesse suos & acquiescere in uno Patre cœlesti & Doctore Christo, ac ab eo discere humilitatem vult. Mox graves pœnas istis hypocritis denunciat, propterea quod aditum ad cœleste regnum aliis claudant, dum viam vel cognitionem Evangelicam non inculcant, nec calcant: quod longarum precum prætextu aliena ad se trahant: quod proselytos & filios gehennæ faciant: quod juramentis abutantur & perjuriis fores aperiant: quod minutissima deciment, sed maximi momenti præcepta negligant: quod exteriora probe purgent, interiorem vero mundiciem non curent, sicque sepulchris dealbatis similes sint: quod Propheticidarum filii sint & progenies viperarum, licet esse nolint, atque ita mensuram Patrum suorum impleant, eos, qui ad ipsos mittuntur etiam in posterum, occidendo & persequendo, omnemque sanguinis justi, inde ab Abele usque ad Zachariam, fil. Barachiæ affusi, reatum in se derivando. Atque has pœnas non procul abesse sed immi- *Matth. XXIII.*

Marc. XII.

nere toti populo, ad extremum Salvator prædicit, quas etiam exprimit, ac tales fore dicit, ut & Templo & urbi sanctæ vastitatem inferant, & contemtricem gratiæ gentem dissipent, non prius recolligendam, quam Messiam serio & sæpius ipsos congregare volentem, agnoscant & vera fide recipiant. Matth. XXIII. tot. Marc. XII. 38. -- 41. Luc. XX. 45. -- 47.

VII.

JEsus viduæ stipem collatam omnibus præfert.

His dictis JESUS sedit in porticu atrii mulierum, e regione gazophylaicii, ubi variæ cistæ positæ, in quas quique ex variis occasionibus juxta ea, quæ offerre volebant, pecuniam conjiciebant, ubi cum multos divites, quales Pharisæi erant, multa immittere ostentationis gratia videret, tandem observavit viduam pauperculam, quæ duos exiguos nummos æreos in cistam misit, eamque, vocatis ad se discipulis, seorsim dixit, plus cæteris omnibus erogasse, cum illi ex copia, qua abundabant, & carere facile poterant, hæc autem de penuria sua, omnia, quæ habuerit, conjecerit, Marc. XII. 41. -- 44. Luc. XXI. 1. -- 5.

VIII.

Ad 3. quæstiones respondet 3. generatim.

Cum ista omnia in Templo acta essent, JESUS ultima vice inde egressus est, ad montem Oliveti, pro more suo, iturus. Intereundum autem aliquis discipulorum, superioris vaticinii de devastatione Templi forte adhuc memor, immensæ opulentiæ Templum magnificamque ejus structuram & firmitatem admiratus, Dominum per plateam Templi (2. Par. XXIX. 4.) ambulantem intueri jubet pulcherrimum opus, subinmuens, tanti operis demolitionem dolendam & vix sperandam esse. At JESUS denuo asseveravit, totum illud ita eversum iri, ut non relinquatur lapis super lapidem. Deinde cum ad montem Oliveti progressus esset, ibique consedisset, unde optimus in Templum despectus, quod subjecta ei monti pars murorum Templi depressior esset partibus cæteris, quatuor ex discipulis eum adeuntes

adeuntes seorsim interrogabant de excidii Templo prædicti tempore, cui duas adhuc addebant quæstiones, nempe, quodnam signum adventus Christi & finis mundi esset? Ad hæc quæsita JESUS respondet cum generatim, tum speciatim. Generatim, propter tempora similia, monet, præcavendam sedulo esse seductionem, cum, multi Pseudo-Christi subinde sint venturi, multos decepturi incautos. Unde primum signum commune est seductio & hæresium multiplicatio. 2. sunt rumores de bello, & prælia dira. (conf. Apoc. VI. 4.) 3. seditiones, fames, pestis, terræ motus, (Apoc. VI. 5.--9.) 4. persecutiones piorum & hinc orta scandala, defectio, iniquitatisque multiplicatio, (Apoc. VI. 9.) 5. universalis Evangelii per totum orbem prædicatio. Matth. XXIV. 1.--15. Marc. III. 1.--14. Luc. XXI. 5.--20. *Matth. XXIV. 1. ff.*

IX.

His generatim præmissis, Salvator ad singulas quæstiones descendit, & superiora signa pleraque applicat. 1. παντελείας Templi & urbis sanctæ signum propinquum & proprium ponit, *complementum vatinii Danielis* IX. 27. quod probe notari vult, cum non tantum ad politiæ sed etiam ad Ecclesiæ & Religionis vastitatem pertineat, a Romanis subito inferendam, & vix subitæ fuga, quam suadet, evitandam. Vastitatis hujus atrocitatem exaggerat a nomine, seu ἐμφάσει & epitheto, quando vocat τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, a loco, a modo, tempore, & similibus; ut ostendat, tantam calamitatem populum Judaicum oppressuram, cui vix ulla similis ab initio rerum fuerit, aut posthac futura sit. DEUM tamen electorum rationem habiturum & שארית sive λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν τῆς χάριτος (Rom. XI. 5. ff.) reservaturum promittit. Præterea monet, ne isto intervallo, quo reliquiæ gentis per orbem terrarum dispergantur, a Pseudochristis aut Pseudoprophetis, quorum multi futuri sint, imponi sibi patiantur; Filii hominis enim, sive veri Messiæ, adventum celerri- *Speciatim ad 1. de excidio Templi & urbis &c.*

Matth. XXIV. 15. ff.

lerrime & inopinato futurum, inſtar fulguris, in ſubitanea vindicta, ut vel inde cognoſcere eum queant, qui in humilitate venientem agnoſcere noluerint. Hieroſolymam quippe & Judæam cadaver eſſe, quo aquilæ Romanæ convolaturæ, quodque devoraturæ ſint. Matth. XXIV. 15. -- 29. Marc. XIII. 14. -- 24. Luc. XXI. 20. -- 25.

X.

ad 2. Q. de ſigno adventus ſui Ch.

Hinc ad alteram quæſtionem progreditur JESUS, & ſigna adventus ſui alterius, quo ad ſimile & majus etiam judicium contra Antichriſtum eique adhærentes populos inſtituturus, & ab iis preſſos diu fideles ac pios liberaturus ſit, ſtylo Prophetis uſitato, deſcribit. Signa illa horrenda conſpicienda prædicit in Macrocosmo & Microcosmo. Ibi, cum in cœlo, ut in Sole, Luna & ſtellis, partim obſcurandis, partim decidendis, vel commovendis; tum in Mari ſæviente: hic, in ſumma omnium gentium conſternatione, perplexitate, exanimatione & planctu, e timore & exſpectatione imminentium calamitatum. Quæ ſigna alii proprie, alii improprie accipiunt, alii denique conjugi volunt, ut ſignificetur, cum tota rerum natura commovenda, eos etiam, qui ſub natura ſunt, commotum & commutatum iri. Poſthæc *judicem* & modum adventus ipſius viſibilem, glorioſum, & inopinatum, nec non *proceſſum judicii*, Angelorum miniſterio perficiendum, cum eventu impiis formidabili, piis autem læto felicique memorat, & horum ſtatum eleganti parabola a ficu aliisque arboribus petita, illuſtrat. Conf. Jeſ. XIII. 9. ff. XXIV. 23. XXXIV. 4. Joel. II. 30. ff. Apoc. VI. 12. ff. & vid. Theol. Evangel. Dom. II. Adventus. Quæ omnia certo certius eventura confirmat, & non tantum veram Eccleſiam in periculis prædictis conſervandam ac liberandam, verum etiam Judaicam gentem non deſituram diſtinctum eſſe populum, usque ad tempus illud reſtitutionis, ubi converſio ejus ſequatur, & unus grex fiat, haud obſcure prædicit.

prædicit. Cumque iſte ſeveriſſimi judicii dies lateat omnes, graviſſimis argumentis excitare animos ſtuduit, ut ſolicite caveant ea maxime peccata, quibus in ſecuritatem & negligentiam incidere & perire ſubito queant, ut commeſſationes & compotationes, anxiasque hujus vitæ curas; quia mala prædicta obventura & oppreſſura ſint incautos, inſtar laquei, quo feræ imprudentes capiantur. Ad tanta igitur pericula effugienda opus eſſe vigiliis & precibus aſſiduis; ne ſecus ſi fiat, contingat ſecuris, quod acciderit hominibus antediluvianis, in omni voluptatum genere ſe volutantibus, & nullum monitis locum dantibus, qui aquis celerrime ſint ſubmerſi. Eadem tempora & fata futura ſub ſuum adventum, nec evaſuros, niſi ſua monita obſervaturos. Matth. XXIV. 29. -- 43. Marc. XIII. 24. -- 34. Luc. XXI. 25. --36. *Matth. XXIV. 30. ſ.*

XI.

Quo autem clarius & efficacius temporum hominumque rationem & ſtatum ante prædictum adventum ſuum declararet Optimus Servator, & ad vigilantiam fortius incitaret torpidos ſecurosque mortales, variis parabolis uſus eſt, orſus 1. a Patrefamiliâs ipſo, qui, ſi prudens & cautus ſit, omni tempore vigilet, cum horam adventantis furis ignoret. Sic quoque ſemper paratos eſſe & vigilare debere Chriſtianos, cum adfuturus ſit Filius hominis eo temporis articulo, quem neſciant. Deinde (2) ad ſervos progreditur, a cœleſti Patrefamilias domui ſuæ, id eſt, Eccleſiæ, præfectos, & fidelium pariter ac vigilantium, & infidelium ſecurorumque notas ponit: illis ampliſſima præmia promittit, his diras pœnas comminatur. In illis laudat fidem & prudentiam; in his culpat Epicuræam ſecuritatem & tyrannidem ſuper gregem Domini & conſervos, quæ jam amplius 600. annis horribiliter graſſata eſt, ut tam longo tempore impotentis dominatus ſui *Antichriſtus* confirmatus bene poſſit dicere: Χρονίζει ὁ Κύριός, *differt Dominus*; ſicut ille ſui regni præſcriptionem jactando revera facit. In hanc ſententiam *Flacius*

Parabolis ad vigilantiam excitat.

1. de Patrefamilias.

2. de ſervis.

Matth. XXV. 1. ff. in Gloſſa rectiſſime, meo judicio, parabolam exponit : nec diſſentire *H. Grotium* deprehendo in annot. ad h. l. quæ legi omnino merentur. Matth. XXIV. 44. -- 51. Marc. XIII. 34.

XII.

3. De 10. virginibus. Hinc (3) alia parabola de decem virginibus indicat aliud genus hominum, qui idololatriæ & ſeculi hujus pollutionibus (*Gerhard.* Harm. Cap. 163. f. m. 817. a.) ſeſe renunciaſſe, & Chriſto ſponſo fide & amore adhærere profitentur, 2. Pet. II. 20. dum ad eum adducti eique per miniſterium verbi aptati ſunt, 2. Cor. XI. 2. ab omnibus, qui ſunt extra Eccleſiæ orthodoxæ gremium, ſeparantur, pro veris Chriſtianis habentur, vere quoque ad tempus credunt, & zelum præ ſe ferunt, (Luc. VIII. 13.) gloriantur in Chriſto, ei ſe vivere putant, quando ab omnibus craſſioribus peccatis abſtinent, & μόρφωσιν τῆς γνώσεως καὶ εὐσεβείας habent, imo Chriſto ſponſo obviam euntes quærunt ingredi per anguſtam portam in cœlum, (Luc. XIII. 24.) hinc verbo & Sacramentis utuntur, & perſuaſi intra ſe ſunt, regnum cœlorum ad ſe pertinere; neque ita facile dignoſci poſſunt ab aliis, qui obſignati ſunt Spiritu promiſſionis ſancto, Epheſ. I. 13. 14. Tales hypocritas, licet mixti ſint iis, qui in fide & charitate radicati & fundati ſunt, Epheſ. III. 17. ſ. ſalutem quam ſperant, obtinere non poſſe pronunciat Salvator, ſed quinque virginibus fatuis ſimiles eos ait, utpote ſatis ſe habere putantes, Apoc. III. 17. adeoque non providenets ſibi de mediis neceſſariis ac ſufficientibus, ſed ſecure dormientes, nec ſalutem cum timore atque tremore filiali operantes, Phil. II. 12. prout fecerunt quinque prudentes virgines. Inſipientes itaque, torpentes, ac tardius venientes, recte excludi affirmat Chriſtus, & conſuetam excitandi formulam denuo ſubjungit. Matth. XXV. 1. 14. Conf. Ebr. III. 6. 14. IV. 1. -- 12. ubi Apoſtolus idem inculcare videtur, quod Chriſtus hac parabola ſignificavit.

XIII. Tan-

XIII.

Tandem (4) apologo de diversis servis, quibus Dominus peregre abiens pecunias divisit, ut mercatura eas augerent, monet, ne quis gratiam DEI accipiat εἰς κενὸν, sed potiùs operosam fidem demonstrare annitatur, ac propterea dono sic utatur, officioque demandato ita fungatur, ut multum spiritualis lucri acquirat; cum quilibet rationem reddere debeat DEO bonorum, sive multa sive pauca ei concredita fuerint; omnia enim collata gratiosè πρὸς τὸ συμφέρον κοινῇ, 1. Cor. XII. 7. ut quisque quemadmodum dotatus est munere, id alii in alios dispensent, tanquam boni oeconomi variæ DEI gratiæ, 1. Pet. IV. 10. s. ne, secus si quis faciat, & somnolentus, vel negligens deprehendatur, juste puniatur, nullo excusationi loco relicto. Matth. XXV. 14. -- 31. Conf. Luc. XIX. 11. seqq. & vid. supr. pag. 861. ubi similis fere apologus, non tamen idem habetur, ut prolixe docet *Gerhardus* Harm. Cap. 164. p. 839. ff.

Matth. XXV. 14. ff. 4. *de talentis a servis recte administrandis.*

XIV.

Cum hunc in modum Christus ad secundam quæstionem ab Apostolis in monte propositam respondisset, ad ultimam tandem progreditur, de συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος, *consummatione seculi*, (Matth. XXIV. 3. §. VIII. p. 95.) & per illustrem quandam hypotyposin, aut prosopopœiam, vel ut humanis quibusdam coloribus, ad nostrum scilicet captum se attemperando, depingit novissimum suum adventum & extremum judicium, ejusque processum, ut tanto magis a nobis intelligatur, & tum pios consoletur, tum impios perterrefaciat, omnesque ad ardentissimum veræ pietatis studium vigilantiamq; toties graviter inculcatam, permoveat. Primo judicem nominat *illum hominis filium*, gloria tamen & majestate divina, tanquam unigeniti a Patre, coronatum, omnibus angelis sanctis stipatum, & in solio gloriæ ineffabilis considentem describit, ut vel aspectu ejus pii, ipsum fide

ad Q. de fine mundi, judicio extremo Resp. Christus.

Matth. XXV. 31. ff.

& ſpe pleni exſpectantes, lætentur, impii autem, eum contemnentes, terreantur. Deinde omnes omnium gentium homines, cum mortuos ſubito excitatos, tum vivos celerrime translatos, coram judice, nolentes volentes ſiſtendos, ſeparandos & ſecundum opera, ceu fidei vel incredulitatis teſtimonia & effecta, clara voce judicandos ita docet, ut collaudatis piorum ad dextram ſtantium operibus, eos benedictionis Abrahamo & cunctis fidelibus promiſſæ, frui hæreditatem & regnum a ſe paratum jam adire & æternum poſſidere; impios autem & incredulos, qui nullis bonis operibus fidem demonſtrarunt, maledictos a ſe in ignem æternum diſcedere jubeat. Matth. XXV. 31.- 46.

XV.

Scopus & fructus doctrinæ a Chriſto hucusque tradita.

Hæc JESUS ad quæſtiones ab Apoſtolis propoſitas reſpondebat: ſicque non eos tantum, ſed & nos omnes erudivit de temporibus & tum & longe poſt futuris, usque ad conſummationem hujus mundi, ne incautos & ſecuros judicii dies nos opprimat. Solebat autem interdiu in Templo populum docere, nocte vero in monte oliveti aut in vicinia agebat, orandi cauſa; oſtendens ſuo exemplo, preces cum ἔργῳ τῆς πίστεως, operoſa fide, laborioſa dilectione & patienti ſpe (1. Theſ. I. 3) conjunctas eſſe debere, ſi quis cum Sponſo ingredi in regnum cœleſte eoque frui velit. Populus etiam ſummo mane in Templo frequens aderat expectabatque eum auditurus. Unde apparet, fructu non caruiſſe monitum illud omnibus datum & iterato inculcatum, γρηγορεῖτε, (Marc. XIII. 35. 36. 37.) & tot ſimilitudinibus declaratum. Luc. XXI. 27. 28.

XVI.

Græcos ſe videre volentes inſtruit, & de ſua ac ſuorum cruce,

Cum vero Dominus eos ſermones, quos antea memoravimus, haberet, accidit, ut quidam Græci, veri Dei timentes, Hieroſolymam tempore Paſchalis feſti conferre ſe ſoliti, in ſubdiali gentium Templi DEUM adoratum, poſtquam multa

multa de JESU audiverant, Philippum Bethsaidensem, forte notum, convenirent, orarentque, ut ejus opera JEsum viderent audirentque: qui re cum fratre Andrea, utpote ordine priore, & Domino familiariore, communicata, id JESU renunciat, ac tale responsum ab eo accipit, ex quo satis intelligi poterat, eum non obstare, quo minus Ethnici ad se accederent; quia tamen noverat, eos perinde ac Judæos opinione de terrestri regno per Messiam erigendo, imbutos esse, & humilitate sua offendi, jussit ipsis dici, instare tempus, quo ad summum gloriæ apicem extolli oporteat filium istum hominis, ut, qualis quantusque sit, non Judæi tantum sed & Ethnici suo tempore agnoscant; verum non alia via sibi ad eum eundum, quam per mortem, quæ fructuosa omnibus futura sit, instar grani triticei, nullos proferenti fructus, nisi terræ committatur & moriatur. Joh. XII. 20. -- 25. Ostendit simul, ministros & discipulos suos per crucem sibi conformari oportere, si gloriæ quoque participes fieri velint, ℣. 25. 26. Conf. Matth. X. 39. XVI. 25. Rom. VIII. 17. 2. Tim. II. 11 f. Hac profunda cogitatione mortis imminentis JEsus ita perturbatus fuit subito, ut sentiens in anima aliquos insultus diaboli simul & onus peccatorum iræque divinæ, toto corpore contremisceret, in quibus terroribus ad Patrem cœlestem conversus liberationem ab eo petit & glorificationem nominis ipsius, per generis humani redemtionem & restitutionem à se perficiendam. Audita protinus fuit vox cœlitus Patris, se jam glorificasse doctrina & miraculis, & per illum ipsum agonem secuturamque mortem, resurrectionem, missionem Spiritus S. &c. in glorificando se perrecturum. Disceptantibus super ea turbis, JESUS aperte dixit, propter eas vocem illam factam esse, ut inde intelligerent, quanti se Pater faceret, & quam glorioſa per se efficere velit; mundum judicando & Satanam expellendo per crucifixionem & mortem victoriosam, (conf. Joh. III. 14.) & trahendo ad se

Matth. XXV. 16 f. gloriaque multa prædicit.

Joh. XII. 17. f. suos. Quæ cum repugnare æternitati regni Messiæ in Scripturis celebratæ objicerent, ea denuo confirmavit JESUS, & brevi eventura dixit, hortatusque est omnes, ut a se, vera luce, illuminari ad fidem sinant maturrime, ne in tenebris oberrantes perirent. (vid Joh. VIII. 12.) His frustra inculcatis, se tandem subduxit, cum tantis sermonibus & miraculis plerique nil moverentur; sicque evenit, quod dudum vatidico spiritu Jesaias conquestus est de populi Judaici incredulitate & cœcitate horrenda, iis in locis, ubi testatur quoque de gloria Christi divina, cap. VI. 9. LIII. 1. seqq. conf. Matth. XIII. 14. f. Attamen ex principibus multi fidem ipsi adhibuerunt, sed profiteri propalam non audebant, metuentes proscriptionem, & humanam magis quam divinam gloriam spectantes. Mirum vero & dolendum est, quod non omnes in JEsum crediderint, cum publice omnes invitaverit ad fidem in se, argumentis gravissimis ab utili & damno petitis. Joh. XII. 27. - 50.

XVII.

Consultatio procerum de capiendo JESU & unctio Christi.

Posteaquam vero JESUS omnes eos sermones, quos antea memoravimus, absolvit, ac Paschatos σωτηρίαν festum appropinquavit, denuo discipulis mortem suam prædixit, eosque præparavit adversus scandalum inde concipiendum, cum Judæi eodem die de illo fraudulenter capiendo & necando rursus in ædibus Caiphæ consultarent, sed non consultum putarent tantum facinus tum aggredi, ne tumultus fieret in populo frequente & JESU adhærente. Accidit autem, ut cum in ædibus Simonis Bethaniæ Dominus inungeretur pretioso unguento, idque indigne discipuli ac inprimis Judas (Joh. XII. 1. ff.) ferrent, JEsusque obmurmurantes eos castigaret, & officiosam pietatem mulieris defenderet ac dilaudaret, Judas repetita hac Magistri sui reprehensione offensus, spe lucri, quod periisse sibi profusione unguenti putabat, Cacodæmonis instinctu, sine mora adiit Principes Sacerdotum, quorum sanguino-

guinolenta consilia haud ignorabat, ac proditurum se illis JEsum pollicitus est; qui hac occasione læti triginta siclos ei pollicebantur. Matth. XXVI. 1. -- 16. Marc. XIV. 1. -- 12. Luc. XXII. 1. -- 7. *Matth. XXV. 1. ff.*

XVIII.

Judas a JEsu post pedilavium semel iterumque monitus animum proditorium retinuit.

Judas igitur ab eo tempore opportunitatem quæsivit, quomodo sine tumultu proditionem effectam dare posset, nihil moratus Domini fidelissimam admonitionem, hoc ipso die, cum cœnaret apud Simonem, ei datam. Nam conscius JEsus adesse horam, qua ex hoc mundo ad Patrem abiturus esset, exantlata morte, discipulos, quos ad finem usque amabat, vinculo charitatis & humilitatis constricturus, inter cœnandum surrexit, & deposita exteriore veste, pro more ministrantium linteo præcinctus pedes lavit discipulorum omnium, Petroque, Domino servile hoc munus minime dignum reputanti eoque renuenti, respondit, se monere hac ablutione cunctos, omnes peccatorum sordes, & vitiorum reliquias exuendas esse, si beatitudinem æternam consequi velint, & dicendo puros illos quidem esse, sed non omnes, proditorium Judæ animum satis significavit, ejus conscientiam vellicavit, moxque exponendo causas, cur tale quid susceperit, proditoris fraudem detexit apertius, ac evenisse sibi ostendit, quod Ps. XLI. 10. prædictum sit & a se nunc prædicatur; ut vel inde cognoscerent Apostoli, se eum esse, quem hactenus crediderint, & fortiter muneribus demandatis fungerentur, promissionibus pridem datis freti. Quibus prolatis, imminentium fatorum recordatione vehementius etiam commoveri cœpit, & palam asseveravit, fore, ut unus Apostolorum se proderet, ac sollicitis omnibus, quisnam usque adeo sceleratus esset futurus, Petrus Johanni in gremio JESU jacenti innuit, ut autorem exploraret, quem ei Dominus quoque in aurem dixit, nempe

Joh. XIII. pe cui panem intinctum porrecturus esset, ac simul Judæ Iscariotæ panem porrexit his verbis additis: quod facturus es, fac cito; vel resipisce, vel patra, quod diabolus suggessit. Nemo tamen accumbentium ista verba intellexit; Judas autem a Satana agitatus, continuo egressus est. cum dudum nox esset. Quo egresso JEsus iterum de glorificatione sua (Joh. XII. 28. ff.) & abitu ad Patrem instante locutus est, & mandatum de dilectione mutua denuo Apostolis inculcavit, Petroque quærenti; quo iturus esset, & protestanti, se eum secuturum, regessit, ipsum nunc se sequi haud posse, sed aliquando secuturum, imo ter se abnegaturum, ante quam gallus cecinerit. Joh. XIII. tot.

XIX.

JEsus discipulos ob abitum consternatos erigit, fide & spe mansionis cœlestis, quærentes informat de via ad Patrem, & amplissimis promittit præmia.

Superioribus Domini sermonibus discipuli vehementer perturbati sunt; Christus autem eos erexit, omnemque fiduciam in DEUM & se collocare, ac certos esse jussit de mansionibus in Patris cœlestis domo, quas abitu suo parare & quo recipere suos velit, ut perpetuo secum sint. Quibus de mysteriis cum satis eos ab se edoctos diceret, Thomas ingenue suam professus ignorantiam, & institutus clarius est, ut & Philippus, monstrari sibi Patrem petens; utrisque enim respondit, se & viam ad Patrem & Patris vivum expressumque characterem & ὁμοούσιον illi esse, vel operibus divinis hoc ipsum attestantibus. Merito igitur fidem sibi adhiberi asserit, ac in se credentibus promittit θαυματοργίαν, exauditionem in omnibus, quæ petierint in suo nomine, paracletum alium a Patre dandum, imo seipsum rediturum, & servantibus sua præcepta intimius manifestaturum, & cum Patre mansionem perpetuam apud eos facturum, Spiritum S. porro omnia docturum & in memoriam revocaturum, quæ vel oblivio vel mœror subduxerit: pacem suam denique illis legat firmam & æternam; ut ita nil habeant, quod de suo ad Patrem abitu tristentur, sed quod lætentur potius.

Hæque

Hæcque ideo se prædixisse, antequam contingant, ut, cum evenerint, magis magisque sibi confidant, cætera quoque omnia vere futura. Sponte igitur se morti obviam ire & facere omnia ea, quæ & Patris voluntas & hominum salus exposcat. Joh. XIV. tot. *Joh. XIV.*

XX.

Agnum Paschal. præparatum edit, Proditorem indicat, S. Cœnam instituit.

Animis Apostolorum hunc in modum firmatis, eos monuit, ut secum Bethania Hierosolymam irent. Postero itaque die (viridium) qui primus erat azymorum, in quo ex lege mactari oportebat paschales agnos, quæsiverunt ab eo discipuli, ubi vellet parari solennem gentis Cœnam; Ille Petro atque Johanni negotium committens mandavit, ut urbem ingressi sequerentur hominem, hydriam aqua plenam ferentem, & Domino ædium hoc propositum renunciarent, prædixitque fore, ut is illico cœnaculum amplum, ubi celebrari cœna paschalis posset, ostenderet. Inveniunt missi, prout JESUS prædixerat, & agnum parant. JESUS itaque cum discipulis cæteris subsecutus hora consueta venit, & una cum iis omnibus mensæ accubuit, testatusque est summum suum desiderium celebrandi istam cœnam festivam, antequam moreretur, & typum agni illius impleret. Hinc iterum proditoris, qui secum cœnaret, mentionem injecit, ac tristibus sollicitisque Apostolis, eoque quærentibus singulis, an se intelligeret, denuo affirmavit, hoc scelus unum Apostolorum patraturum, sed una addidit, gravissimas pœnas sibi contracturum proditorem, ac tandem Judæ sciscitanti, num se designaret, hoc ei confirmavit. Post comestum & abrogatum ita agnum Paschalem, qui eum quoque in finem institutus erat, ut æternam liberationem per Messiam futuram adumbraret, aliud Sacramentum & memoriale longe insignius amoris beneficiorumque suorum apud populum Christianum statuit, dum suum corpus & sanguinem, tanquam salutarem animæ cibum atque potum & viaticum cœleste fide-

Matth. XXVI. 17. ff.

libus conceſſit ac inſtituit, ut per marę hujus mundi inquietum in patriam cœleſtem felicitèr pervenire queant. Simulque Teſtamentum condidit, ac nos ante mortem hæredes ſcripſit, ut poſt ipſius mortem recordari ampliſſimorum bonorum, quæ nobis legavit, ac frui illis in tota vita, inque hora mortis, & poſt, per ſecula nunquam terminanda poſſimus. Matth. XXVI. 17.-- 29. Marc. XIV. 12.-- 25. Luc. XXII. 7. -- 24.

XXI.

Contentionem Apoſt. de primatu caſtigat & Petri audaciam.

Cum vero JESUS poſt inſtitutam S. Cœnam ſubjeciſſet, ſe poſthac non bibiturum de vitis germine usque ad illum diem, quo novum bibat in regno Patris ſui cum diſcipulis, Matth. XXVI. 29. Marc. XIV. 25. hi, non intelligentes verba Magiſtri, & nondum excuſſa prorſus opinione de terreno Meſſiæ regno, diſceptare inter ſe cœperunt acriter de prima honoris ſede in iſto regno, cui ea debeatur. Qua contentione animadverſa JESUS eos iterum, ut antea fecerat (Cap. VI. §. 36. p. 35.) caſtigavit, diverſitatem procerum in regno mundano & diſcipulorum ſuorum monſtravit, eosque ad humilitatem ſuo exemplo revocavit, ac longe majus regnum pacto ſe addicere majoremque in regno ſuo dignitatem conſtantibus ſectatoribus ſuis in tentationibus graviſſimis imminentibus, promiſit, quam Reges Principesque in terra habent, nimirum, quod cœleſtis regni convivas & poteſtatis ſuæ participes eos reddere velit, ut in duodecim ſoliis ſedeant, ac duodecim tribus Iſraëlis ſecum judicent. Ne tamen hinc vel ſecuritatis, vel timiditatis occaſionem caperent Apoſtoli, contra utramque eos præmunivit Salvator, ac primo quidem ad Petrum cæteris animoſiorem ſe convertit, & ad eum dixit, Satanam a DEO petiiſſe licentiam eorum conſtantiam graviſſima tentatione experiendi; ſe tamen DEUM oraſſe, ne fides ejus (aliorumque) deficiat finaliter, eundemq; monet, ut converſus aliquando fratres ſuos fidei conſtantis exemplo

exemplo confirmet: & Petro miranti, cur ita de se loqueretur Dominus, & paratum se jactitanti vel ad mortem ipsam cum sequi, JESUS lapsum rursus ei prædicit suique abnegationem. Hacque occasione omnes de instanti periculo admonet, & alia imminere tempora, ac antea experti fuerint, signis contrariis indicat, quibus victu & armis instrui necesse sit; jamjam enim finem acceptura ea, quæ vates ac nominatim Jesaias C. LIII. de passione & morte sua ignominiosa prænunciaverint. Ad quæ cum Apostoli responderent, dicta Magistri non satis capientes, in promtu sibi esse duos gladios, abrumpit Dominus sermonem satisque de his dictum innuit, ac eventui rerum permittit explicare eorum intelligentiam, (Theophyl.) Luc. XXII. 24. -- 39. *Luc. XXII, 24. ff.*

XXII.

Apostolos ad constantiam excitat, & contra odium mundi firmat.

Interea JESUS, quod maxime necessarium & utile videbat Apostolis, sollicite curabat, eosque prolixa oratione excitabat ad constantiam in fide, præmissa insigni promissione, quod, licet ad Patrem suum per mortem vadat, nihilominus arctissime iis unitus maneat, instar vitis palmitibus conjunctæ, & efficax in iis esse velit, ad omnis generis fructus salutares producendos, & perpessiones sustinendas. Hinc variis argumentis utitur, ad perseverantiam in fide & charitate erga se eos inducentibus, desumtis a necessitate & utilitate multiplici, si id fecerint, damno autem, si neglexerint, a fine vocationis &c. Inprimis vero præceptum de dilectione sui & mutua discipulorum sedulo inculcat, suo proposito exemplo, & demonstrari eam vult observatione mandaotrum suorum; unde constet, quod vere sui sint discipuli & familiares, quibus revelaverit arcana Patris, quos elegerit ad fidem & Apostolatum. Cumque hac ratione Apostolos odium mundi in se derivare præsciverit Salvator, contra hoc etiam fortiter eos munit, sui ipsius exemplo, discipulorum suorum testiumque veritatis conditione, mundi

Joh. XVI. sibi suisque adversi malitia, incredulitate & ignorantia inexcusabili, (Joh. XV. tot.) quæ eo usque procedat, ut hostes cœco zelo proscripturi & interfecturi sint martyres fideles, Spiritu S. inflatos. Quæ omnia Christus ait ideo se prædixisse, ne offendantur aut terreantur confessores, si tantæ calamitates sustinendæ occurrant, Joh. XVI. ac non adeo clare ab initio exposuisse, quia præsens discipulis fuisset, nunc autem discessurum aperuisse; nec tamen propterea eos tristes esse debere, quum ipsis maxime expediat, ut discedat, quoniam nisi id fieret, paracletus non veniret, eum vero submissurum se profecturum, qui mundum perversum convicturus de peccato incredulitatis, de justitia vera, abitu suo comparata, deque judicio in principem mundi statuto: ipsos autem Apostolos docturos ducturusque sit in omnem veritatem divinam, quam hucusque traditam capere prorsus nequiverint, etiam futurarum rerum, atque sic se etiam mirifice illustraturus, cum & essentiam, & potentiam scientiamque divinam a Patre & se acceperit; adeoque id omne facere possit ac velit. Pollicetur insuper lætissimam catastrophen brevis tristitiæ in gaudium perpetuum, eamque declarat similitudine puerperæ, & certos eos reddit de precibus in nomine suo factis exaudiendis, & clara perfectaque sui ipsius revelatione impetranda a Patre luminum, qui ipsos amet, cum se amarint, & credant, quod a Patre exierit. Denique repetit reditum suum ad Patrem. Qui sermo tantum valuit apud discipulos, ut in fide confirmati ac propterea a Christo laudati fuerint, licet offendiculum mox passuros prædixerit, eosque revocaverit ad prædictorum recordationem, & pacem in se habituros promiserit, si in se manserint, ceu vite vera, cum vicerit mundum, & sua virtute eum quoque victuri sint ipsi. Joh. XVI. tot.

promittit Spiritum S. defensorem, ductorem doctorem &c.

XXIII.

Orat. x. pro

His dictis opus redemtionis consummaturus, ad preces arden-

ardentes tanquam Pontifex noſter, converſus, I. DEO Patri illud ipſum commendat, & mutuam ſui Patrisque glorificationem petit, ob ſalutem hominum, cum ſibi data poteſtas ſit omnis carnis, acquirendi & dandi vitam æternam per cognitionem ſalutarem ex verbo Evangelii, quod hactenus manifeſtaverit, miraculis confirmaverit, ac diſcipulis præſertim ſuis non ſine fructu inſtillaverit; pro his igitur II. oravit, utpote ſibi peculiariter traditis, & fidelibus, ut, licet graviter lapſuri ſint tempore paſſionis inſtantis, non tamen pereant, ſed e lapſu erigantur, in veritate cœleſti fide & ſpe confirmentur ac conſerventur, contra odium mundi, donis demum Spiritus S. conſecrentur ad perficiendum rite munus Apoſtolicum. III. Oravit etiam pro omnibus, qui per verbum, ab Apoſtolis in toto orbe propagandum, crediturі erant, usque ad conſummationem ſeculi, ut omnes unum ſint in fide ac κοινωνίᾳ cum Patre & Filio (conf. 1. Joh. I. 3.) & conſummati in unum, tandemque perpetuo fruantur gloria ſua, ineffabili charitate connexi, nullis neque ſublimitatibus, neque profunditatibus, neque ſeculorum ſeculis ab ea divellendi. Joh. XVII. tot.

Joh. XVII. mutua ſua Patrisque glorificatione,

2. pro Apoſtolorum conſervatione,

3. pro omnium credentium ſalute.

XXIV.

Finitis hiſce ſermonibus & precibus, hymnum Euchariſticum, *Hallel* propterea Judæis dictum, ejusque partem poſteriorem, pro recepto more (Pſ. CXVIII.) Dominus cum diſcipulis decantavit, moxque ea nocte exivit & domo & urbe, ac prout conſueverat, in montem olivarum ſe recepit, per torrentem Kedron, (Matth. XXVI. 30. Luc. XXII. 39. Joh. XVIII. 1.) comitantibus ipſum undecim Apoſtolis, ad hortum. Inter eundum vero prædicit eis fore, ut ea ipſe nocta omnes illi in ſeſe offendantur, ac diſpergantur, cum percuſſum viderint, prout Zacharias vaticinatus ſit XIII. 7. promittit tamen, ſe, cum reſurrexerit, præceſſurum eos in Galilæam. Petro autem temerario

Poſt Hallel. urbe exit, diſcipulis ſcandalum & Petro abnegationem prædicit.

Matth. XXVI. 30. ff.

rario ausu excipienti, se nunquam deserturum Magistrum, & mortem citius obiturum, confirmat jam tertia vice (Joh. XIII. 35. 38. Luc. XXII. 31. 34.) fore, ut se ter abnegaturus sit. Reliqui discipuli, Petro in constantia inferiores videri nolentes, similiter uno ore polliciti sunt, se Domino adhæsuros ad mortem usque. Matth. XXVI. 30.-- 37. Marc. XIV. 26.-- 32.

XXV.

Patitur Christus in horto, orat, sanguinem sudat & ab Angelo confortatus, capitur, vinctus ad Pontif. M. ducitur.

Ubi ventum est ad hortum juxta prædium *Gethsemane*, circa horam nonam noctis, JESUS relictis in horti limine octo Apostolis, eoque ibidem reditum suum præstolari, &, ne in tentationem caderent, orare jussis, Petrum duosque Zebedæi filios assumit, futuros acerbissimæ passionis durissimique certaminis testes & spectatores, ut ante fuerant divinæ Majestatis & gloriæ, (Matth. XVII. 1. ff.) cum quibus nonnihil progressus cœpit vehementissime tristitia, timore ac terrore commoveri & expavescere, ob mala mox subeunda, iisque dicere, animum suum mœrore undiquaque obsessum & circumvallatum esse, ut parum a dira morte absit. Mox avulsus ab eis, ferme ad jactum lapidis, in genua vultumque pronus concidit, & Patrem oravit, ut, si fieri & alia ratione, quam passione & morte sua, consuli humano generi Deoque satisfieri posset, ab ea liberaretur; quia vero noverat, decretum divinum id non permittere, in suprema voluntate acquiescere, & voluntatem complacentiæ humanæ naturalis illi subjicere se promte, significavit. Post ad tres discipulos rediens, eosque dormientes inveniens, ad vigiliam & preces hortatus est, cum infirmitati ipsorum carni gravissima immineat tentatio, robore spiritus, per preces impetrando, vincenda. Sed digressus ab illis, &, repetitis prioribus precibus, rediens, denuo eos dormientes offendit, eoque nomine castigavit; nihil tamen profecit. Itaque relictis iis tertium secessit, intensiusque oravit in gravissimo certamine cum ira DEI & potestate tenebrarum constiturus; adeo ut geumi sanguinei sudoris

sudoris defluerent in terram, & Angelus e cœlo submissus animum & corpus ejus confirmaverit in tam profunda κένωσει ad sufferenda passionis tormina. (Luc. XXII. 43. 44.) Collecto ita acceptoque robore, & proditori & morti obviam ivit intrepide, & ad discipulos adhuc dormientes reversus, eos surgere & ire secum jussit, in occursum proditori, qui, hæc dicente JESU, cum armata manu aderat, osculo Dominum prodens, quem ubi allocutus, & se esse palam professus est JESUS, quem quærerent, omnes protinus, pavore divinitus immisso, humi conciderunt: neque ille fugam, ut poterat, capessivit, sed repetita quæstione impetrataque discipulorum immunitate, (Joh. XVIII. 2.-10.) hostibus se sponte comprehendendum obtulit. Quod ubi viderunt Apostoli, duo ex illis gladio instructi quæsiverunt a JESU, num propulsare injuriam liceret, & Petrus, non exspectato Magistri responso, aurem amputavit Pontificis M. servo; eum autem JESUS objurgavit & subito jussit recondere gladium in vaginam, & commonuit, se, si necesse foret, vel XII. ac plures Angelorum legiones a Patre cœlesti accipere posse ac repellendam vim; at Scripturas de sua morte esse implendas: tangensque Malchi auriculam ex templo restituit, & se capturis exprobravit, quod se quasi latronem aggrediantur nunc, quem quotidie in Templo impune docere permiserint, nec comprehendere potuerint; adventasse autem jam tempus, quo DEUS ipsis & Principi tenebrarum potestatem fecerit, consilia cruenta exsequendi, ut Scripturæ implerentur, talia prædicentes. His dictis discipuli sibi timentes fugere ceperunt, quos adolescens aliquis constantia superavit, non ante fugiens, quam a militibus esset captus, relicta in eorum manu sindone; militaris autem manus JESUM vinctum primum deduxit ad ædes Annæ, qui socer erat Caiphæ, & Pontificatum eo anno gerebat, ac antea, cum in Synedrio ageretur de JESU, dixerat, expedire unum hominem mori pro populo (Joh. XVIII. 13. 14.

Matth. XXVI. 39. ff.

Vid.

Matth. XXVI. 58. ff. Vid. supr. pag. 87.) Annas vero amandavit Dominum ad Cajapham, apud quem Synedri convenerunt, & JESUM avide exspectarunt. Matth. XXVI. 37.--58. Marc. XIV. 32.--54. Luc. XXII. 40.--54. Joh. XIIX. 2. -15.

XXVI.

Petrus tentatur, JEsu exa minatur, & accusatur, a Petro abnegatur.

Interea Petrus, & alius quidam discipulus, JESUM cominus sequebatur ad ædes usque Pontificis M. hicque tanquam notus in atrium admissus Simoni etiam introeundi veniam a janitrice impetravit, (Joh. XIIX. 15. 16.) Cum vero propter nocturnum frigus in aula ignis accensus esset, Petrus ministris Pontificis se miscens una cum eis adsedit, se calefecit, & quem tandem exitum res habitura esset, quæ cum Magistro agebatur, speculatus est. Latere tamen non potuit; siquidem janitrix eum tentavit, & ad pyram accedens illumque attentius intuens prodidit, & affirmavit, ipsum ex discipulorum JESU numero esse; sedis hoc aperte negavit. JESUS autem in conclave deductus a Pontifice M, primo rogatur de doctrina & discipulis, atque ita haud obscure accusabatur, quod privato ausu scholas instituisset, unitatem Ecclesiæ scidisset, & falsa dogmata disseminasset. Ad quæ libere respondit, se palam & publice docuisse, in omnibus fere Judææ Synagogis, & in Templo; auditores itaque de doctrina sua ejusque capitibus interrogandos esse potius, quam se, cui fidem non haberent. Hanc παῤῥησίαν JESU non tulit quidam propius adstans apparitor, eoque colaphum illi impegit, causatus, minus reverenter Sacerdoti summo esse responsum. At JESUS dilemmate eum constrinxit hocce: si male locutus sum, ostende testimoniis idoneis malum; si bene, cur me innocentem cædis? (Joh. XIIX. 19. -- 24.) His auditis Principes Sacerdotum totusque consessus quærebant anxie testimonia falsa contra JEsum, cum vera non possent invenire, quibus eum capitis accusarent: nec tamen ulla satis idonea reperta fuerunt, licet

licet multi prodirent teſtes falſi, & varia criminarentur; nam ea ne quidem iniquiſſimis illis judicibus ſufficere videbantur ad condemnandum ipſum: ac ne hoc quidem, quod blaſphemiæ ſpeciem habere poterat, quando duo edixerunt, ſe audiſſe JESUM dicentem, quod deſtruere velit templum manibus hominum extructum, & intra triduum aliud excitaturum, ſine ulla hominum opera. Ad quæ JESUS nihil reſpondit, licet a Pontif. M. interrogaretur, cum frivola eſſent, parumque conſentientia. Ut igitur Pontifex reſponſum extorqueret, acrius inſtare eumque adjurare per verum DEUM cœpit, ut diceret, num Meſſias Filius DEI eſſet, nec ne? Quod ubi JESUS affirmavit, ne humilitate ſua offenderentur, quemadmodum fieri a Judæis noverat, ex Prophetis addidit, quæ ad ſtatum exaltationis ſpectabant. Videbitis, inquit, poſthac Filium hominis ſedentem ad dextram DEI, gloriæ & majeſtatis divinæ conſortem, venturumq; judicem omnium. Hæc, licet veriſſima eſſent, Pontifex blaſphema pronunciavit, ac, ut aſſeſſores odio in Servatorē inflamaret, ſciſſione veſtium dolorem indignationemve teſtatus eſt, qui facile ei annuentes mortis reum pronunciarunt inſontem, & ſervandum probe militibus ac miniſtris reliquerunt, qui ei mox illudere cœperunt ſputis & colaphis, & capite veſtibus involuto eum percuſſerunt, ac divinare juſſerunt, a quo percuſſus eſſet, quandoquidem Meſſiam ac proinde etiam Prophetam ſe eſſe, dixiſſet: multa inſuper alia contumelioſa nequiſſimi homines illi oggerebant. Hæc dum in Caiphæ ædibus agebantur, Petrus, ut diximus, ſemel iterumque tentatus ab oſtiaria Sacerdotis M. prima vice Dominum ſuum verbis abnegavit; territus tamen, nec ſatis loco fidens, exire ex atrio vult, ſed dum exitum parat, alia ipſum conſpicata ancilla circumſtantibus dixit, illum JESU Nazareni ſectatorem eſſe; a qua ſuſpicione ſe purgaturus retrogeſſus eſt, & denuo miniſtris pyræ aſſidentibus immixtus ſe calefecit, qui quæſtionibus & ſollicitationibus

Matth. XXVI. 58. ſſ.

Petrus JESVM ter abnegat & pœnitet.

Matth. XXVI. 69. ff.

nibus eum aggressi sunt; at ille rursus inficiatus est cum jurejurando. Interim post elapsam circiter horam magis Petrum urgere omninoque eum esse ex discipulis JESU asseverarunt, atq; id etiam ex idiomate Galilæorum cognosci; inprimis unus e Pontificis M. servis, cognatus Malchi, cui Petrus auriculam amputaverat, contra ipsum insurrexit, asserens, se suismet oculis eum in horto vidisse. Hisce indiciis pressus non cessit, sed crimen quoque auxit, & diris devovere se cœpit, si JESUM nosset. Vix hæc dicere absolverat Petrus, cum gallus secundum cecinit, & JESUS, qui soluto concilio post examen & decretum factum in atrio inter custodes agebat, id eum conversus, tacito sed efficaci aspectu scelus admissum ipsi exprobravit; illico enim monitoriorum Magistri verborum recordatus, protinus abiit, amarisque lachrymis delictum deflevit. Interea milites & custodes, ut tempus nocturnum fallerent, & somnum oculis excuterent, usque ad diem illucescentem illusionibus, percussionibus & blasphemiis JESUM divexarunt. Matth. XXVI. 58. - 75. Marc. XIV. 54.-- 65. Luc. XXII. 54.--66. Joh. XVIII. 17.--28.

XXVII.

JEsus in Synedrio examinatus.

Cum appeteret dies, jam legitimi Concilii formam exhibituri, iterum frequentes conveniunt Primores Sacerdotum, Scribæ & Presbyteri, totumque adeo Synedrium, accitoque JESU denuo eum interrogaverunt, an esset promissus ille Messias? JESUS, autem sciens, illos non ideo scisciatari, ut veritatem discerent & acciperent, sed ut occasionem calumniandi & damnandi captarent, respondit, se, etiamsi aperte palamque quod res sit, diceret, tamen fidem apud iniquos judices haut reperturum, nec absolutum dimissumque iri. Interim repetiit illa, quæ in concilio nocturno dixerat, Filium hominis deinceps sessurum ad dexteram potentiæ DEI. Hæc vox visa omnibus fuit satis idonea accusandi causa, si modo profiteretur JESUS ipse

ipse sese Filium DEI. Quærunt igitur: tunc ergo es Filius ille DEI? Quod JESUS denuo affirmare, ceu fidus confessor, non renuit. Ingenuam hanc confessionem illi sat gravem causam judicabant, cur eum blasphemiæ, quo nullum crimen atrocius apud Judæos erat, reum agerent & condemnarent: inque hanc sententiam facile pedibus itum est ab omnibus, qui quocunq; titulo decreverant occidere insontem; adeoq; reperto, ut visum ipsis erat, crimine, dispexerunt, quomodo decretoriam sententiam exsequerentur, ac proinde decreverunt vinctum mittere JESUM Romano Præsidi trucidandum. Matth. XXVII. 1. Marc. XV. 1. Luc. XXII. 66.-- 71. *Matth. XXVII. 1.*

XXVIII.

Judæ pœnitentia sera & interitus.

Non potuit latere Judam, quomodo Christus, jam morti a Synedrio addictus, ducendus ad Pilatum esset, qui crucis supplicium in eum decerneret, quum confluenti turbæ immixtus gesta audiret videretque. Conscientiæ igitur stimulis agitatus prodit in Concilium proditor, scelus commissum dolet, & in conspectu omnium fatetur, se tradendo Magistrum in manus eorum, qui de sanguine innoxio ipsius effundendo, sine ulla justa causa, deliberassent, gravissime peccasse, ac eo nomine retulit 30. argenteos. Verum surdas pulsabat mentes & aures Synedrorum, qui indurati & excœcati testimonium innocentiæ Salvatoris a Juda traditum non attenderunt, sed in damnata sua sententia perstiterunt; nec, ut debebant, proditorem pœnitentem receperunt, aut docuerunt, quomodo effugere desperationem & consequi veniam a DEO posset; ei enim respondeerunt prorsus diabolice: nil sua referre, nocentemne prodiderit JESUM, an innocentem; neque sibi aliquid imputandum esse, verum culpam omnem redundare in proditorem. Judas igitur, ut vidit, judices iniquos nolle aut se aut pecuniam recipere, ut se tam impio auctoramento levaret, argenteos in templum projecit, & suspendio vitam finiit, sicque infelix cor-

Matth. XXVII. 2. ff.

pus & animam perdidit, dum Salvatorem prodidit & salutem in consilio, ut par erat, non habuit. Pontifices autem post festum Paschatos peractum, nefas esse ducentes, numos in templi fiscum referre, capto consilio, emerunt eis agrum figuli, ad peregrinorum sepulturam, qui propterea vocatus est vernaculo tum sermone *Hakeldama*, h. e. ager sanguinis, (vid. Actor. I. 19.) & posteris nefandum facinus, a Pontificibus perpetratum, omni tuba clarius, in hodiernum usque diem prodit: sicque impletum est, quod ex parte Jeremias Cap. XXXII. 9. & diuidus Zacharias Cap. XI. 12. 13. prædixit olim hac ipsa de emtione. Matth. XXVII. 2. - 11.

XXIX.

Ad Pilatum JEsus ductus examinatur & innocens declaratur.

Matutino igitur tempore JESUM vinctum Judæi cum solenni pompa duxerunt ad Pilatum, non tamen ingressi sunt in prætorium, ne polluerentur, ut fieri putabant impuri homines, si Ethnici hominis limina intrarent, ac proinde paschalis agni comestione excluderentur. Monitus ea de re Pilatus, cum justam causam habuisset eos vicissim fastidiendi, aut in aliud saltē tempus rejiciendi, cessit illorum vel superstitioni, vel pertinaciæ, & ad eos egressus capita accusationis prius proferri flagitat, quod Romanis moribus accusatio cognitionem præcedere deberet. At criminatores satis arroganter Pilato, qui videbatur suspicari eos perditum cupere innocentem, respondent, se nequaquam ei plectendum tradituros fuisse JESUM, nisi maleficus & facinorosus homo esset. Pilatus par pari relaturus, mordaci ipsos dicterio vellicat, jubens Judæos secundum suam legem judicatum plectere, si quam haberent tam iniquam, ut absque prævia causæ cognitione capitale supplicium alicui irrogandum postulare ausit. Judæi igitur autoritatem Præsidis reveriti, submissius respondent, se quidem causa jam cognita in foro suo Ecclesiastico judicasse JESUM capitis reum esse; cum vero

vero etiam actio simul forensis sit de seditione, deque crimine læsæ majestatis, cujus reum quenquam interficere sibi non amplius liceat, illius arbitrium se Præsidi relinquere Romano. Matth. XXVII. 11. ff.

Qua ratione contigit id, quod JESUS prædixerat non semel, de genere mortis, quo tollendus e medio esset a gentibus, (Matth. XX. 18. 19. XXVI. 2. Joh. III. 14. XII. 32.) Joh. XVIII. 28. -33. Cumque animadverterent summi sacerdotes, Præsidi stare sententiam, quod judicium adversus JESUM instituere nollet, nisi gravem & se dignam audiret accusationem, tandem initium faciunt criminationum, ac tria capita comperta se habere dicunt, quod JESUS populum Judaicum ad res novas moliendas concitasset, quod tributa solvi Cæsari vetasset, quod denique Regem se Judæorum dictitasset. Nihil quidem his mendaciis impudentius erat, quum Servator quatriduo ante de censu rogatus respondisset, Cæsari reddenda esse, quæ Cæsaris sunt, Matth. XXII. 21. & regnum ante a Judæis oblatum fugerit, Joh. VI. 15. Pilatus tamen ea haud parvi momenti ratus, ingreditur prætorium, foris relicta turba, & JESUM privatim ad se accersit, ut absque tumultu, num ita res haberet, ex eo expiscaretur. Et priora quidem duo objecta crimina præterit, quod putaret primum ad religionem spectare Judaicam, & alterum dogma esse commune Pharisæorum, de tertio autem capite, quod erat de regno affectato, percontatur JESUM, an esset Rex Judæorum, qui hactenus populum spe restitutionis lactasset, quæ tot tantarumque turbarum & motuum feralium causa fuisset. Ad quod JESUS intrepide aperteque respondit, se esse Regem Messiam. Hoc ubi Pilatus renunciavit Judæis, illi alia protulerunt crimina, quorum JESUM insimulabant; ad quæ vero, monente licet Præside semel iterumque, nil quidquam reposuit, quum conficta & nullius momenti essent, & nil dicere aut facere vellet, quo mortem fugere posset. Quod consilium quia Pilatus ignoravit, admiratus est, (Matth.

Joh. XVIII. 33. ff. XXVII. 11. -- 15. Marc. XV. 2. -- 6. Luc. XXIII. 2.) In prætorium igitur denuo ingressus, ad se vocavit JESUM, iterumq; ab eo quæsivit, num revera Judæorum Rex esset; JESUS autem vicissim interrogavit Pilatum, utrum sponte sua hoc abse sciscitaretur, studio veritatis cognoscendæ, an vero ab aliis monitus: quod has ob causas fecit, ut Pilato occasionem ulterius quærendi præberet, atque eo ipso Judæorum malitiam detegeret, suam innocentiam declararet, & Præsidem ad religiosam pietatem revocaret. At Pilatus ægre hanc Christi interrogationem tulit, & subiratus regessit, se Romanum esse hominem, non Judæum, nec morari Judaicas superstitiones, aut concertationes de ipsorum religione; oportere tamen graves esse causas, cur Principes Sacerdotum hoc omnibus modis agant, ut occidatur; & quoniam nondum satis dilucerit accusationem regni affectati, se haud abs re inquirere in hoc caput. Tum igitur JESUS aperte docuit, quale sit regnum, nimirum non mundanum, sed spirituale & cœleste, ideoq; ab se nil quidquia Pilatus audiebat JESUM sibi regnum vindicare & Regis nomen usurpare, licet regni genus distingueret; ex eo perrexit quærere, an quomodocunque foret Rex? Quod denuo JESUS affirmavit, natumque se propterea dixit, ut regnaret, ac, ne secius quid inde colligeret Procurator, modum regnandi expressit, his verbis: veni, ut veritatem docerem homines, cui qui credant obtemperentque nulla vi adacti, sed sponte, vere liberi sint, (Joh. VIII.) De qua veritate Pilatus illico sive serio quæsivit, sive per contemtum; nec tamen exspectato responso, & satis intelligens, JESUM nullos motus excitasse, egressus ad Judæos, & fassus ingenue est, se nullam mortis causam invenire in isto homine. Joh. XVIII. 33. -- 39. Hoc Pilati judicium ægris auribus audiverunt Judæi, atque ideo, ne supplicium insons evaderet, vehementius institerunt, sperantes, in ea copia aliquid

saltem fore, quod judicem moveret. Inter alia quoque dicitarunt, eum commoviſſe & ad ſeditionem concitaſſe populum doctrina ſua per totam Judæam, exorſus a Galilæa & progreſſus ad principem usque civitatem Hieroſolymam. Pilatus, audito Galilææ nomine, ſciſcitatus eſt, num JESUS eſſet Galilæus? eoque cognito, occaſionem arripuit mittendi Chriſtum ad Herodem Antipam, Galilææ Tetrachiam, eo tempore Hieroſolymis agentem feſti cauſa; quod ſic ſe extricare poſſe hoc judicio exiſtimaret, aut, ut Herodem clam pungeret, quod cives ejus ingenio in ſeditiones & turbas proclives eſſent. Herodi certe id gratiſſimum accidit, ſive quod honoris officiique cauſa hoc factum arbitraretur: ſive quod a longo jam tempore JEſum videre geſtiverat, cum multa de eo fama percepiſſet, ſperaſſetque, miraculum quodpiam, ſe præſente, editum ab illo iri. Verum ſpe ſua excidit. Nam etſi JESUM variis de rebus interrogaret, nullo tamen reſponſo ipſum dignatus eſt JESUS, nec ſignum patravit, quod non veritatis amore ſed curioſitatis duntaxat cauſa tale quid peteret. Interea Principes Sacerdotum, qui una iverant ad Herodem, acriter accuſare eum non deſtiterunt, ut Regi quoque ſuſpectum redderent, quaſi qui Davidis affectaret ſolium, ad quod non minus Galilæa quam Judæa pertineret. At Herodes, cum nullum verbum exprimere ab eo potuiſſet, nec quidquam animadverteret, unde aliquid periculi metuendum ſibi ab eo foret, ſatis habuit eum contemnere, a quo contemni ſe putabat; ideoque ei una cum ſatellitibus ſuis varie illuſit, & candida veſte indutum ad Pilatum remiſit, ut quæſiti regni crimen ei ita exprobraret; divina tamen providentia factum eſt, ut JESUS verus Rex gloriæ & Sacerdos juſtitiæ utriusque muneris inſignia geſtaret, & ab inſciis invitisque hoſtibus præclarum innocentiæ teſtimonium reportaret. Hoc tempore & hac occaſione Herodes & Pilatus reconciliati ſunt, qui antea ſimultates inimicitiasque foverunt; quia Pilatus nonnul-

Luc. XXIII. 4. ff.

Matth. XXVII. 15. ff. nonnulla involaverat, quæ ad Herodis jurisdictionem pertinebant, quando e. c. Galilæorum sanguinem cum sacrificiis eorum miscuit. Luc. XXIII. 4. - 13.

XXX.

Pilatus remissum JEsum dimittere vult, sed Judæi eum tolli petunt.

Pilatus vero, ubi videt JESUM ab Herode ad se remissum, nec successisse viam, quam tentaverat, nunc aliam insistit, & ex Judice cœpit esse Patronus JESU, id unice volvens animo, idque omnibus modis quærens, ut se expediret, & insontem dimitteret. Itaque convocatis in Prætorium Principibus Sacerdotum, Magistratibus, & populo, ad eos dixit, se non comperisse JESUM ullius criminis illi impacti reum: nec Herodem, legem Judaicarum peritum, ad quem propterea eos remiserit, quidquam morte dignum in eo deprehendere potuisse. Velle igitur se, ne nihil ipsorum postulato gratificari videatur, castigare JESUM, cum graviora non sit commeritus, & virgis cæsum dimittere. Sperabat enim fore, ut, conspecto JESU, tot ludibriis & flagris affecto, mitesceret Judæorum furor, nec amplius insisterent importunæ iniquæq; postulationi. In mentem quoque ei venerat, quomodo dimittere vinctum posset; instabat enim festum Paschatis, quo alicui ex captivis vincula demere, eumque carcere emittere consueverat & debuerat Præses Romanus, ex indulgentia Cæsaris, ut pristinæ libertatis umbram aliquam relinqueret populo duræ cervicis, quo servitutem minus sentiret. Cumque tunc vinctus esset insignis latro, nomine Barabbas, deprehensus inter seditiosos, qui cædes admiserant, Pilatus opinabatur fore, ut citius paterentur Judæi dimitti JESUM, optime de multis meritum, quam publicæ tranquillitatis turbatorem, prævenire cupiebat Judæorum flagitationem; ideoque ad eos dicebat: utrum e duobus vellent dimittendum, sibiq; condonandum diei festi gratia, Barabbamne, an JEsum, qui Messias vocabatur & Rex Judæorum.

Probe

Probe enim noverat, cum ex fama publica de concionibus & miraculis Christi ad se delata, tum ex instituto examine, ubi defecerant Pontifices in probandis accusationis capitibus, quod ex odio intestino innocentem tradiderint. Accedebat mox publicum innocentiæ CHRISTI testimonium. Considenti enim in Tribunali Pilato, nuncium misit conjux, qui significaret, multa se perpessam in somno propter JESUM, moneretque, ne quid sibi cum justo illo negocii esse velit. Cum hæc aguntur in tribunali, Judæi consilium inter se capiunt, quid Præsidi, optionem ipsis facienti de JESU & Barabba, responsuri essent. Cumque populus nutaret, utrum donari sibi mallet, ac, quod credere par est, plerorumque vota in JESUM propenderent, suasu Sacerdotum & Seniorum Barabbam dimitti, JESUM autem occidi postulabant. Sed Pilatus, memor moniti uxoris, & gnarus, quam instabiles sunt multitudines animi, quærit, quid facturus esset JESU CHRISTO; sperans, non adeo pertinaces in sententia fore, si intelligerent, sibi aliud videri. At illi semel exciti, omnes uno ore clamabant, eum in crucem tollendum esse. Nec propterea destitit a proposito Pilatus, sed semel iterumque eos compellavit rogavitque, quid mali commisisset JESUS, ut tam grave & ignominiosum supplicium ei subeundum esset. Adversus hanc Judicis æquitatem pertinaciter instabant rabidis vociferationibus, ingeminantes furiosam illam de crucifixione cantilenam; & res parum a tumultu qui facile in seditionem prorupisset, abesse videbatur. Fractus igitur nonnihil Pilatus, consultum putavit cedere furori, & gratificare nonnihil Judæis. Unde in hæc prorupit verba: *nihil morte dignum ab eo perpetratum est. Castigatum ergo dimittam.* Sperabat enim fore, ut rabidi canes, castigatione innocentis satiati, mitescerent, & desinerent velle eum crucifigere. Matth. XXVI. 15. - 24. Marc. XV. 6. - 15. Luc. XXIII. 17. - 24. Joh. XVIII. 39. 40. Matth. XXVI. 15. ff.

XXXI.

Joh. XIX. 1. ſſ. Flagellatur & exagitatur JEſus, aque Judæis ad crucem depoſcitur,

Tunc ergo nil cunctatus Pilatus, JESUM militibus tradidit, flagris cædendum, qui non tantum id ſtrenue exſequuti ſunt Romano more, nudo corpori verbera ſine numero infligentes; ſed inſuper quoque flagris ludibria addiderunt: coronam quippe e ſpinis contextam ejus capiti impoſuerunt, eumque toga purpurea induerunt, tanquam majeſtatis affectatæ reum, Regemque per jocum ſalutarunt, & deinceps colaphos ei impegerunt, ut ante in Cajaphæ palatio factum. Hæc omnia paſſus eſt Pilatus in JESUM deſignari, ut Judæorum odium hac afflictione placaret. Quare, poſt tot injuriarum ludibriorumque genera, denuo tentavit eorum animos. Eam enim ob rem ex prætorio iterum egreſſus, JESUM ſe ſequi jubet, & miſeranda facie omnibus conſpiciendum ſiſtit, teſtaturque quarta vice palam, ſe nullius criminis reum ipſum comperiſſe, & in eorum gratiam ita miſere tractaſſe, ut vix hominem referat amplius, ſuoque judicio ſatis de eo ſupplicii eſſe ſumtum, ſi qua in re Judæos offendiſſet. Verum tantum aberat, ut JESU conſpecto mitigarentur animi, ut potius efferatiores crudelioresque fierent, inſtar ferarum, quæ carnes guſtarunt. Inprimis autem Sacerdotes eorumq; miniſtri populum ad rabiem inſtigabant, mecuentes, ne, ſi JESUS dimitteretur, populus pœnitudine ductus, illum crearet Regem, ac de iis, a quibus concitati erant, ſupplicium ſumeret. Hinc univerſi uno ore inclamabant, vocemque feralem *crucifige* ingeminabant. Pilatus igitur indignabundus plane regeſſit, ſe nullam in eo reperiſſe culpam morte dignam; ſi vero crucem meruiſſe videretur, ipſi, modo tantam haberent poteſtatem, illum in crucem tollerent. Ad quæ Judæi repoſuerunt, etiamſi nondum conſtaret Præſidi, JESUM contra Cæſareas leges peccaſſe, ſe tamen habere legem a DEO traditam, qua per Cæſarum indulgentiam inter ſe atque in ſuos uti

uti liceat, secundum quam mortis supplicium meruerit, quum se Filium DEI fecerit, adeoque divinitatem sibi vendicans blasphemus sit. Quæ accusatio quia quandam probabilitatis speciem habuit, metum Pilato, Judaicarum legum ignaro, incussit. Quamobrem, quum non haberet, quod Judæis responderet, reduxit JESUM in prætorium, eumque iterum allocutus est, cupiens expiscari, quid nova hæc accusatio sibi velit, & quomodo refelli posset. Rogat itaque JESUM, unde esset, an ex DEO, an ex hominibus? JESUS autem nihil quidquam respondit, ne videretur aliquid tentasse, quo elaberetur; quod enim hactenus responderat, innocentiam suam testatam esse voluit; mortem autem volens ac lubens oppetere decreverat. Pilatus, hujus mysterii inscius, admiratus Christi silentium, cum judicem haberet tam faventem, ut ad respondendum invitaret, idque ei exprobravit, dicens: ignorasne potestatem me habere, te vel in crucem tollendi, vel dimittendi? Ad quæ JESUS, nullam Pilatum in se, utpote DEI Filium, Regumque Regum, potestatem habiturum, nisi ea cœlitus ipsi concessa esset: tacite quoque eum monuit; ne sua potestate abutatur, imo corripuit, quod innocentem virgis cædi jusserit. Addidit denique, gravius peccare Judæos ad supplicium se postulantes, quam ipsum; neutros tamen impune tantum scelus laturos. Quæ cum animo expenderet Pilatus, impensius studuit eum manibus Judæorum eximere; ac, cum Judæi regesissent, eum Cæsaris amicum non futurum amplius, sed provinciam amissurum, si hunc JESUM dimissurus esset, qui se Regem fecisset, & Cæsari contradixisset, quum neminem patiatur nomen & potestatem Regis usurpare, nisi ex suo decreto & consensu: non tamen hisce clamoribus usque adeo teritus fuit, ut desierit illico JESUM liberare. Nam eum iterum produxit ad populum Judaicum, & pro tribunali ipse sedit, præsentique multitudini JESUM ex edito loco monstrat, ut vel ex ipsa specie liqueret,

Joh. XIX. 1. ff.

Joh. XIX. 14. seqq. queret, quam injuste eum criminis affectatæ tyrannidis accusarent, cum maxime humilis & mansuetus sit, ac nocere nemini possit, aut velit. Cæsar sibi nil metuit sibi ab hoc Rege vestro, vos modi illius miseremini, & ignoscite, si falso se jactavit Regem & Messiam, ob hanc temeritatem satis dura perpessо. At illi pervicacius etiam succlamabant: *tolle, tolle, crucifige illum*: regerentique Pilato; *an ergo Regem vestrum crucifigam*, responderunt Pontifices nomine totius populi: *Regem alium, quam Cæsarem non habemus*. Tanta erat penes nefarios homines nocendi libido, ut sese ultro in æternam servitutem addicerent, quo JESUM, veræ libertatis auctorem assertoremque, extinguerent. Joh. XIX. 1.--16.

XXXII.

Tandem furori Judæorum cedit Pilatus & JEsum crucifigendum tradit.

Quum igitur Pilatus animadverteret, quod nihil proficeret, tentata quacunque JESUM liberandi ratione, sed major etiam vulgi a Pontificibus incitati tumultus oriretur, cessit furori Judæorum; ut tamen constaret omnibus, ipso invito JESUM ad mortem damnari, non verbis tantum sed etiam lucolento signo testimonium illustre summeque memorabile innocentiæ CHRISTI daturus denuo, malluvium sibi in tribunal afferri jussit, & sumta aqua manus lavit in conspectu populi, eumque his verbis affatus est: *innocens sum a sanguine hujus justi*, quem invitus ad mortem condemnare cogor. *Vos* vero *videritis*, ut pervicaciæ vestræ rationem reddere possitis. Omnis culpa in vestrum redundabit caput. Ad hæc protinus universa multitudo recepit in se omnem culpam, dira sibi & posteris imprecata voce una, *sanguis ejus*, inquiens, *super nos & filios nostros* recidat. Ita divinæ justitiæ sua suorumque capita miseri obligarunt, ac senserunt hucusque vindicem DEI manum. Pilatus quoque se non diluit; sed magis polluit, & implicavit, non exuit, quum impiis Judæorum postulatis facere satis voluit, & propria

propria sæpiusque iterata confessione innoxium condemnavit, & cædis seditionisque reum Barabbam dimisit, & JESUM in crucem tollendum a militibus adduci jussit. Tum milites sine mora assumto & in Prætorium reducto JESU, convocarunt integram cohortem, iterumq; ei illudere cœperunt; detractis quippe vestibus, quas in Prætorium ingressus denuo induerat, sagulum purpureum, ut antea, ei injecerunt, coronam spineam capiti illius imposuerunt, & calamum dextra pro sceptro gerendum dederunt, quasi adoraturi genua coram eo flexerunt, & Regem Judæorum salutaverunt. Mox sputis eum fœdarunt, & erepto calamo caput ejus percusserunt: ac posteaquam satis ita ei illuserunt, toga purpurea exutum pristinis consuetisque vestibus induerunt, ut dignosci ex habitu posset, atque ad supplicii locum ducere cœperunt. Matth. XXVII. 24. -32. Marc. XV. 15.-21. Luc. XXIII. 24. s. *Matth. XXVII. 24. s.*

XXXIII.

Ducitur ad locum supplicii, crucem portans,

Itaque JESUS e prætorio crúentis gressibus raptatus est per urbem; egressus per portam judiciariam, atque id viæ emensus, quæ ad supplicii locum extra civitatem duceret, ut is locus responderet figuræ victimarum, extra populi castra immolatarum, Hebr. XIII. 12. Cogebatur autem JESUS, exhaustus licet & debilitatus flagris & verberibus, ferre crucem suam, Isaaci aliorumque typum ejus gestantium, & vaticinia implens; (Vid. Hieronym.) ne autem sub pondere occumberet, milites forte tunc temporis rure redeuntem Judæum Cyrenensem, cui nomen erat Simoni, humeros oneri subjicere coëgerunt. Interea ingens turba omnis generis hominum, ut fieri solet, sequebatur JESUM, & mulieres quidem multæ, doctrina miraculisque ejus ita permotæ, ut ei adhærerent, gravissimo planctu eum lugebant, ac συλλάθειαν lachrymis gestibusque declarabant. Quam plangentium turbam ubi conspexit JE-

Matth. XXVII. 32. ff.

SUS ad eam conversus, non damnavit quidem prorsus ploratum illarum; monuit tamen ne tam propter se quam calamitates proprias, Judæis liberisque suis obventuras, flerent; ad tantas enim angustias Judæos, ob hoc quoque in se perpetratum scelus, & rejectos gratiæ thesauros, redactum iri brevi, ut, cum nuspiam tutum refugii locum reperire queant, montibus & collibus contegi, sint optaturi. Quæ trito verbo JESUS firmat: *si in humido ligno id faciunt, in arido quid fiet?* Luc. XXIII. 26.--32. Una vero cum JESU ad mortem ducebantur duo latrones, simul crucifigendi: cumque perventum esset ad locum Golgotha sive Calvariæ, cruces figerentur, & omnia ad supplicium pararentur, offertur Christo vinum acescens myrrha mistum, quod ubi gustavit, bibere noluit, ut ostenderet, se nullo indigere ad dolores ferendos in cruce medicamine, & mortis amaritudinem propter nos gustare velle. Mox vestibus exutum in crucem sustulerunt nudum: quam ignominiam ideo sustinuit Salvator optimus, ut nostram nuditatem, quam post lapsum agnovêre protoplasti, expiaret, & vestes justitiæ sanctitatisque nobis cruenta passione & morte sua acquireret. Crucis vero ligno eandem ob causam adfigi, quam alio supplicii genere adfici voluit, ut sicut protoplasti in ligno nobis mortem pepererunt, fructum arboris vetitæ degustantes; ita quoque vitam in ligno nobis acquireret. Adhæc servi formam induerat & servile supplicium subierat, ut nos e servitute peccati & diaboli erueret, & in plenam libertatem restitueret. Unde ad hoc ipsum ignominiosissimum & acutissimum mortis genus Vates passim respexerunt, idque haud obscuris indiciis monstrarunt. Matth. XXVII. 32.--35. Marc. XV. 21.--24. Luc. XXIII. 32. 33. Joh. XIX. 17. 18.

XXXIV.

Vestes ejus dividuntur

Milites autem posteaquam JESUM crucifixerunt, vestes, quas ei detraxerunt, in quatuor partes diviserunt, ita ut quatuor

tuor milites, carnificum munere fungentes, ſinguli partem ſibi vindicarent ; tunicam tamen inconſutilem dividere noluerunt, ſed de ea ſortiti ſunt, ut ejus foret tota, cui ſors faveret. Quod certe non ſine ſingulari DEI providentia factum cenſeri debet. Ita enim impletum fuit, quod David Pſ. XXII. 9. de eo cecinit. Milites vero iſti, cum damnatos crucifixiſſent, in quorum medio Chriſtus erat, deinceps ibi ſedebant, cuſtodiæ cauſa; ne quis diſcipulorum amicorumque JESUM inprimis ex infelici ligno liberaret & auferret. Pilatus etiam tabellæ dealbatæ inſcribi cauſam Hebraica, Græca, & Romana lingua, affigique inſcriptionem ſupra pendentis caput juſſit, cujus hæc erant verba: HIC EST JESVS NAZARENVS REX JVDÆORVM, ut a pluribus legi intelligique poſſet; quemadmodum etiam factum eſt a Judæis præſertim, cum Calvaria non procul ab urbis mœnibus diſtaret. Hæcq; res male habuit eorum Proceres, qui propterea Pilatum orarunt, ut inſcriptionem mutaret, & hanc reponeret: HIC EST JESUS NAZARENVS, QVI DIXIT SE ESSE REGEM JVDÆORVM. At Pilatus, qui hactenus ultra quam debuerat, in multis morigeratus eſt illorum odiis, nunc importunitatis & iniquitatis pertæſus, negavit ſe titulum mutaturum. Quod divina providentia factum eſſe, credere par eſt, ut vel Ethnicus doceret Judæos, quisnam eſſet JESUS. Joh. XIX. 20.--24.

Joh. XIX. 20. ſeqq. excepta inconſutili tunica.

Titulus Cruci impoſitus.

XXXV.

Erat autem hora ab ortu Solis circiter tertia, quando JESUS in crucem eſt ſublatus, & quidem inter duos latrones medius; ut hoc ipſo in extremum apud omnes ſpectatores contemtum adduceretur, ac pro principe & anteſignano ſcelerato rum haberetur. Divina tamen hic iterum providentia reluxit; ſic enim impletum fuit, quod Eſaias olim vaticinatus eſt Cap. LIII. 12. prævaricatoribus annumeratus & reputatus eſt Mediator

Illuditur Chriſtus a Judæis, eorumque Proceribus.

Matth. XXVI. 39. ff. tor DEI & hominum, qui se dedit ἀντίλυτρον pro omnibus, & pro impiis mori voluit. (Vid. Luc. XXII. 37.) Marc. XV. 27. 28. Neque hic finis ludibriorum erat, sed ex omni fere parte alia post alia conjecta in innocentem sunt; quæ omnia tamen admiranda cum patientia sustinuit, & Patrem rogavit, ut ne promeritas pœnas ab iis sumeret, quod multi eorum ignorantia peccarent. Nam & Judæi & Ethnici eum subsannarunt, & convitiis prosciderunt, cunctaque ipsius dicta & facta, quorum recordari poterant, blasphemarunt. Fuerunt ex prætereuntibus, qui gestibus, v. g. quassatione capitum contemtum significarent (Psal. XXII. 8.) adderentque verba contumelioſa, quibus insultabant Servatori Optimo Maximo, atque tantam miseriam exprobrabant, & impotentiam implendi prædicta objiciebant, quod egregie scilicet templum, quod destructurum se commisisset, idq; triduo instauraturum promiserit, faciat. Nunc te ipsum serva, & experire vires tuas: si Filius DEI es, ceu publice jactitasti, id comprobato nunc miraculo, ut clavis e manibus pedibusque excussis, salvus & integro corpore e cruce descendas. Quod quando non facis, ostendis, te minime divinæditum potentia, nec Filium DEI esse. His non meliores fuêre Principes Sacerdotum, cœterique Judaicæ gentis proceres, miracula ab eo in tot tantisque ægrotis edita irridentes, ac libere inter se dicentes: alios liberavit a morbis & flagris, seipsum nunc, ubi tempus est, salvum facere nequit. Rex Israëlis & Messias descendat e cruce, nobis præsentibus & inspectantibus, tum ei fidem adhibebimus, & adhærebimus. Quod si vel nolit, vel non possit præstare, confidentiam, quam in DEO Patre se habere professus est, ei in memoriam revocamus, & quia cruci affixus manet, vanam gloriationem & fiduciæ & filiationis esse, deprehendimus. Matth. XXVI. 39. -- 44. Marc. XV. 29. -- 33. Luc. XXIII. 33. -- 36.

XXXVI. Ho-

XXXVI.

Horum exemplum peſſimum imitati & milites, & latrones in pari ſupplicio conſtituti, ſimiliter Salvatori illudebant; ac illi quidem accedentes ad eum ipſique porrigentes acetum, non tam reficiendi quam ſubſannandi cauſa, eadem objecerunt, dictitantes: ſi Rex es Judæorum, qui populares e Romanorum poteſtate liberare poſſis, libera te ipſum. Hi vero etiam contumelioſe adorti JESUM, his verbis eum allocuti ſunt: ſi tu es Meſſias, & te & nos liberato. Alter vero horum maleficorum mox ad ſe rediens, & memoria repetens CHRISTI doctrinam ac miracula, ſodalem ſevere objurgavit, & ad ſaniorem mentem revocare ſtuduit, propoſito timore DEI, quo duci debeat ad mitius ferendum judicium de proximo, eandem ſecum ſortem experto, & miſeratione potius quam inſectatione digno: imo innocenter patiente, & ex mera Pontificum Procerumque invidia in crucem ſublato; quum ipſi tale ſupplicium propter admiſſa latrocinia merito ſuſtineant. Nec dubitandum, quin DEus JEſum, qui tantam ei poteſtatem dederit miracula innumera faciendi, mox liberaturus ſit. His dictis, ad JESUM ſe convertit, eundemque his verbis, pœnitentia & fide plenis, allocutus eſt: *o Domine, memor eſto mei, cum veneris in regnum tuum*, & fac, quæſo, ut aliquem in eo locum ex gratia & interceſſione tua conſequar. Cui JESUS illico reſpondit, eum propter inſignem hanc in ſe fidem eo ipſo die ſecum futurum in beatis ſedibus, in quas piorum animæ, cum corporibus excedunt, transferuntur. Luc. XXIII. 39.-44.

Luc. XXIII. 39. ſſ. a militibus & latronibus; horum tamen unus ad ſaniorem mentem redit.

XXXVII.

Cumque eo tempore juxta crucem ſtarent Johannes & tres fœminæ, interque eas mater Domini, experta inprimis, quod Simeon prædixerat Luc. II. 35. JESUS ad matrem ſe convertit

Matrem Johanni, & hunc illi commendat;

Joh. XIX. 25. seqq. vertit eidemque de curatore prospexit, his illam allocutus verbis: *mulier, ecce filius tuus* erit adstans Johannes, qui meas vices supplebit, teque perinde ac matrem honorabit, & curatoris officium fideliter implebit. Mox ad Johannem conversus, ei matrem suam commendavit, ac illam suæ matris loco colere & fovere jussit, & quasi Testamentum condidit domesticum, quo pietatis officia inter utrosque divisit, ut *Ambrosius* L. III. Epist. XXV. scripsit. Ab eo tempore Johannes Mariam recepit, secum habitare voluit, & quæ Dominus jusserat, obsequiose præstitit. Joh. XIX. 25.--28.

XXXVIII.

Eclipsis Solis & querela Christi.

Posthæc, cum jam per tres horas JESUS in cruce pependisset, circa horam sextam, tempore meridiano, quo Sol maxime lucere ac fervere solet, prodigiosa & horrenda eclipsis subito incidit, Luna non inter Solem Terramque interjecta, sed ex adverso Solis stante, quæ universo terrarum orbi incubuit, & ad horam usque nonam duravit. Sol enim obscuratus fuit prorsus, & videns fabricatorem suum in corpore tot tantisque contumeliis affecto, pati, radios contraxit, ne conspiceret impiorum facinora, utque iis finem & silentium quasi imponeret, & signum exequiarum Salvatoris daret. Dispulsis tenebris, sed auctis cruciatibus, JESUS atrocitatem gravitatemque peccatorum nostrorum, & magnitudinem cruciatuum suorum testaturus, magna voce exclamavit verbis ex Hymno Davidis XXII. 2 desumtis, sed idiomate Hierosolymitano prolatis: ELOHI ELOHI LAMMAH SABACHTANI, quæ Latine sonant: *ô DEus mi, ô DEus mi, quare me dereliquisti.* Quæ adstantes, vel ex Syriacæ linguæ ignorantia, vel ex illusione eo traxerunt, quasi abjecta in DEUM fiducia, ad sanctorum opem confugeret, & Eliam Prophetam invocaret. Unus autem illorum illico spongiam aceto implevit, eamque calami extremitati alligatam, vociferantis ori admovit, ut eum nonnihil

nihil reficeret. Alii, ad ludibria delapsi, dixerunt: *sine, videamus, an venturus sit Elias servatum eum?* Matth. XXVII. 45.--50. Marc. XV. 33.--37. Luc. XXIII. 44. f. *Matth. XXVII, 46. f.*

XXXIX.

Sitit, spiritum Patri commendat & exspirat.

Postea JESUS intelligens perpessionum suarum finem instare, & reliqua omnia, quæ Pater divino consilio decreverat, Scripturæque prædixerant, ante mortem agenda & sufferenda, jam esse completa, præter illud, quod de siti sua & oblato aceto, David vatidico spiritu Psal. LXIX. 22. cecinit, vigiliis, angustiis, & crebro fluxu sanguinis, exhaustus, sitire se dixit. Positum autem illic erat vas, aceto plenum myrrha mistum, quo adstantium quidam spongiam implevit, & extremo hyssopi scapo religatam ori ipsius admovit. Quod ubi suxit & gustavit, in hoc verbum erupit: *consummatum est*, atque spiritum subito reddidit, postquam magna voce rursus e Psal. XXXI. 6. exclamasset, eaque declarasset, satis sibi virium esse ad vivendum, si vellet; *o Pater, in manus tuas* providas, benignas & omnipotentes *depono spiritum meum*, cum præstituto tempore, resumturus. (Joh. X. 17. f.) His dictis, inclinato molliter capite, animam efflavit. Matth. XXVII. 50. Marc. XV. 37. Luc. XXIII. 46. Joh. XIX. 28.--31.

XL.

Miracula mortem Christi insecuta. 1. Veli scissio.

Mortem Domini mox secuta sunt miracula, ad attentionem meditationemque tam salutaris humano generi mortis omnes singulosque excitantia. Nam (I.) velum illud, quod adytum a Sanctuario secernit, & densissimum firmissimumque fuit, ac libere pependit, ut nulla vi, ac ne vento quidem agitatum rumpi potuerit, a summa ora ad infimam, in duas partes scissum est. Quo significabatur, finem imponi typis legalibus, & DEUM non tantum iratsci Judæis, JESUM iis involutum nec videntibus nec quærentibus, sed etiam aditum patere liberum ad DEUM per JESUM, (Hebr. X. 20.)

Matth. XXVII. 51. ff.

2. Terræ motus.

3. apertio sepulchror.

(II.) Deinde factus est terræ motus supernaturalis, & tantus, ut rupes firmissimæ passim dissilierint. Quo innuebatur ira DEI in hostes Christi, cujus majestate, quam illi prosciderunt, terra contremuit, & Dominum suum sustinere non potuit. Conf. Hag. II. 7. (III.) Tum quoque monumenta multa aperta sunt, & corpora sanctorum plurimorum, qui obdormiverant in Domino, visa post triduum, cum resurrexisset JESUS, simul cum & ab eo excitata, & civitatem sanctam ingressa multis conspicua facta sunt, quibus de Salvatoris resurrectione & fructu effectuque ejus testari debebant. His miraculis permoti multi fuerunt, eorundemque vim in se experti sunt. Inter eos Centurio & milites, ex adverso crucifixorum stantes observantesq; ne forte raperetur JESUS a discipulis, cum terræ motum & quæ acciderant, sensissent, vehementer consternati sunt, & non tantum collegerunt inde, Christum hominem justum, ac proin ad mortem injuste damnatum, sed etiam eundem vere Filium DEI fuisse, quemadmodum ipse dixerit, non magnificentius quam verius. Alii etiam bene multi, ex promiscua turba, spectandi causa in montem Golgatha egressi, his animadversis, summopere perculsi, ac redeuntes in urbem pectora sua percusserunt, testatique ita sunt partim dolorem ob JESUM innocentem trucidatum, partim indignationem in eos, qui tanti sceleris autores extiterunt, & in se redierunt, pœnitentia ducti. Aderant etiam ibi mulieres e longinquo spectantes, quæ JESUM secutæ sunt, eique ministrarunt, tantæ rei testes fide dignæ, ut nihil quidquam vocari in dubium jure queat. Matth. XXVII. 51. -- 57. Marc. XV. 38. Luc. XXIII. 45. -- 50.

XLI.

Mortui Christi latus perforatum.

De morte Servatoris, & quæ eam exceperint nunciavérintque prodigia, hactenus egimus, & jam ordo postulat, ut de ejus sepultura quædam referantur. Nec tamen prætermittenda

tenda sunt, quæ contigêre, priusquam humaretur. Cum esset dies Veneris, quem præparationem Sabbathi vocare solent Judæi, & Sabbathum tum incidens in unum ex octo paschalibus diebus, solennius celebraretur, Proceres Hebræorum pietatis aliquam speciem legumque Mosaicarum observationem præ se ferentes, noluerunt relinquere in Cruce suspensorum corpora, (Deut. XXI. 22. 23.) ne terra sancta contaminaretur illis noctu e patibulo pendentibus: itaq; Pilatum adierunt, & ab eo petierunt, ut crura pro more frangerentur crucifixis, quo compendio mortis a cruciatu liberarentur, & mortui sepelirentur. Concessit Pilatus, quod petebant, & eum in finem missi milites duorum Latronum, etiamnum viventium, crura fregerunt. Sed cum ad JESUM venissent, eumque jam mortuum animadvertissent, haud opus esse duxerunt, crura ei frangere. Unus tamen militum lancea latus ejus confodit, sive animo expiscandi, an vere mortuus sit Christus, sive ex petulantia & instigatione Judæorum: atque ex hoc vulnere statim sanguis & aqua seorsim profluxit, distincteque observari potuit. Quod non absque miraculo factum existimari debet, ob fluxum continuum & copiosum: eamque in rem Johannes tanta usus est asseveratione, cujus testimonii veritas in dubium vocari nequit, quum ipse viderit & Spiritus S. inspiratione scripto propterea consignaverit, ut fidem certam aliis faceret. Ad duo Novi Testamenti Sacramenta id veteres traxêre, videturque ipse Johannes mysticam hanc explicationem subministrare, Christum *venisse* scribens *per aquam & sanguinem*, 1. Joh. V. 6. & ℣. 8. *tres esse, qui testimonium perhibent in terra, spiritum*, per verbum Evangelii, *aquam* in Baptismo, *& sanguinem* in S. Cœna. Neque sine singulari DEI providentia factum est, quod crura Christo fracta non fuerint, ut latronibus, sed ut eveniret, quod in typo agni paschalis adumbratum & scriptum est: *os ejus non confringetur*, & alius locus Scripturæ impleretur: *Videbunt, quem*

Joh. XVIII. 31. ff. tur, unde sanguis & aqua fluxit.

Matth. XXVII. 57. ff.

quem confoderunt, Zachar. (XII. 10.) Joh. XVIII 31. 38.

XLII.

Joſephus & Nicodemus ſepeliunt JEſum honeſte.

De honeſta ſepultura Domini ſolliciti fuêre duo viri honeſtiſſimi & dignitate inter Judæos conſpicui. Quorum alter erat *Joſephus*, ortus ex civitate Arimathæa, Senator ſ. Adſeſſor magni Synedrii, occultus Chriſti diſcipulus, propter metum Judæorum, exſpectans regnum Meſſiæ, homo juſtus & probus, qui non conſenſerat conſiliis & actionibus ſanguinolentis Synedrii de JESU trucidando. Is, qui antea palam profiteri non audebat doctrinam Chriſti, nunc abjecto omni metu & inſuper habitis omnibus periculis, quæ a Collegis ei imminebant, ſumta fiducia, Pilatum adiit, atque ab eo petiit, ut ſibi permitteret, ad ſepulturam corpus JESU tollere. Alter *Nicodemus*, qui noctu quondam Chriſtum acceſſerat, Joh. III. 2. ejusque defenſionem contra Phariſæos ſuſceperat, Joh. VII. 50. 51. & comparaverat nunc ſibi circiter centum libras unguenti, myrrha & aloë confecti, quo corpus Domini condiret. Pilatus JESUM tam cito animam efflaſſe miratus, quia lentam crucifixorum mortem eſſe noverat, an ita res haberet, quæſivit a Centurione, qui cuſtodiæ reorum præfectus fuerat; ab eo cum verum eſſe comperiſſet, poteſtatem fecit Joſepho & Nicodemo corporis humandi. Sine mora igitur ad Calvariam properant, & Joſephus Chriſti ſanctiſſimum corpus e cruce detraxit, detractum abluit, lotum munda ſindone involvit, involutumque cum aromatibus a Nicodemo paratis, eo modo, quo receptum fuit Judæis ad funus componere, ad ſepulchrum ſuum, quod in horto Calvariæ vicino (neque enim propter inſtans Sabbathum, nocteque jam ingruente, in remotiorem locum ferri poterat) nuper excavari ſibi in petra voluit, & in quo nondum ullus mortuus collocatus fuerat, transtulit. Oſtio autem monumenti ſaxum ingens advolvi curavit, partim ne ſæviri in corpus

pus Dominicum, partim ne furtim illud auferri potuerit. Qui bus rite peractis in urbem rediit. Subsecutæ mulieres piæ, e Galilæa cum JESU venientes, interea dum Josephus conderet corpus, e regione monumenti consederunt, sedulo observantes, quid de eo fieret, quo in loco, & quomodo sepeliretur; eo animo, ut exacto Sabbatho ad pollincturam redirent; igitur Hierosolymam properæ reversæ, ante Solis occasum aromata & unguenta paraverunt, quibus iterum condirent JESUM, postquam feriæ Sabbathi præteriissent, quas ex legis præscripto diligenter observarunt. Matth. XXVII. 57.-- 61. Marc. XV. 42.-- 47. Luc. XXIII. 54.--56. Joh. XIX. 38.-- 41.

Matth. XXVII. 57. ff.

XLIII.

Tam honorifica CHRISTI sepultura a Josepho & Nicodemo, Pilati indultu procurata, male habuit Judaicos proceres, ac metuere cœperunt, ne illa præludium glorioſæ resurrectionis esset, sicut & revera fuit. Quamobrem ipso die Sabbathi Principes quidam & Senatores Pharisaicæ factionis, quæ religiosior videri aliis volebat, Pilatum convenerunt, & custodiam sepulchri, in quo conditum Domini corpus erat, ab eo solicite petebant, donec tertius dies elapsus esset, causantes, se recordari, impostorem illum ac seductorem (sic scelestissimi homines JESUM vocare non erubescunt, cum ipsi ante fateri coacti fuerint, quod verax esset, viamque Domini recte traderet, (Matth. XXII. 26. Conf. Joh. III. 1.) jactasse, cum in vivis esset, quod post tres dies excitandus sit e mortuis. Haud enim abs re metuendum, discipulos noctu eum ablaturos & in vulgus sparsuros, eum resurrexisse. Qui posterior error priore longe gravior curatuque difficilior esset futurus; facile enim passuram plebem sibi persuaderi, eum esse DEI Filium, quem tertio die a mortuis excitatum sint edocti: id quod in extremam politiæ Judaicæ perniciem erumpere possit, quandoquidem vulgus rebellionem

Lapidem sepulchralem obsignari & sepulchrum custodiri petunt Judæi impetrantque.

Matth. XXVII. 61. ff.

bellionem concitaverit adversus eos, qui talem tantumque virum interfici curassent, cujus innocentiam DEUS resuscitatione testatus fuerit. Pilatus facile petentibus annuit, concessitque, ut ex cohorte præsidiaria, quæ in turri Antonia disposita erat ad præcavendos sedandosque tumultus, præsertim in festo, quot vellent, evocarent, qui sepulchrum, prout videretur, servarent. Qua facultate impetrata, cum militibus ad monumentum iverunt, idque muniverunt, &, ne qua fraus suboriri posset aperti sepulchri, lapidem ostio advolutum sigillo obsignarunt. Ita omnem moverunt lapidem, ut resurrectionem Domini impedirent; sed eorum sollicitudo & diligentia, licet inanis fuerit, profuit nostræ fidei, certioresque nos reddidit, Christum e clauso obsignatoque sepulchro resurrexisse, ceu mox videbimus. Matth. XXVII. 61.--66.

CAPUT V. III.

DE RESVRRECTIONE ET APPARITIONIBVS DOMINI NOSTRI JESV CHRISTI.

I.

Resurrectio Christi patefacta mulieribus.

JESUS, ut toties a se dictis & in Vet. Testam. a Vatibus prædictis fidem faceret, atque ostenderet, se non esse impostorem, quemadmodum Pontifices & Pharisæi apud Pilatum calumniati sunt, præstituto tempore e mortuis resurrexit, quum possibile non fuerit, ut doloribus vinculisq; mortis detineretur (Actor. II. 24.) cujus rei quamplurima argumenta & testimonia, omni exceptione majora, Historia Evangelica suppeditat, quæ ordine commemorabimus. Quievit per Sabbathum Salvator, ut Synagogam

Synagogam Judaicam honeſte ſepeliret, ſuaque quiete in ſepulchro fidelium ſepulchra dormitoria ſuavia efficeret, inq; eorum cordibus ſpirituale Sabbathum celebraret, ac tandem ad vitam æternam illos introduceret. Prodiit autem revixitque Sol Juſtitiæ die Solis, quo olim creationis opus cœptum & primæva lux condita fuit. Sic reparatio noſtra, nova vita & nova lux, per peccatum amiſſa, eodem die exorta, atque hinc haud immerito prima ſeptimanæ feria diei Dominicæ nomen adepta, ejusque religioſa obſervatio Eccleſiæ Chriſtianæ inculcata & hucusque ſervata eſt. Teſtes autem reſurrectionis glorioſæ Domini, Angeli & homines exitêre, quemadmodum ſacri ſcriptores diligenter fideliterque retulerunt. Nam cum mulieres iſtæ, quæ die Veneris aromata, aliaque ad pollincturam neceſſaria, comparaverant, ſummo mane & diluculo, primo die hebdomadis Judaicæ ad monumentum ſe contuliſſent, ac orto demum Sole eo perveniſſent, Chriſtum quæſituræ & condituræ, eum jamjam reſurrexiſſe ab Angelo intellexerant. Cujus reſurrectionis ſignum fuit motus longe maximus, tum, cum ad ſepulchrum feſtinarent, ſubito divinitus excitatus, non tantum in terra, ſed & in omnibus elementis: quem excepit revolutio ſaxi ingentis, oſtio ſepulchri a Joſepho advoluti, de quo ſollicitæ mulieres inter eundum fuerant, facta ab Angelo de cœlo deſcendente, ut introitus in monumentum aperiretur, ac cernere omnes poſſent, JESUM revixiſſe & reſurrexiſſe: ſedique Angelus ſuper eo lapide, cujus aſpectu fulgido inſtar fulguris, & veſtimento nitido inſtar nivis, milites, qui cuſtodiæ ſepulchri præfecti fuerant, usque adeo conſternati reddebantur, ut mortuis ſimiles & exanimes viderentur. Mulieres tamen primum advenantes eum non conſpexerunt; ſed ubi animadvertunt monumentum patere, illud ſubito ingreſſe ſuperveniſſe vident duos Angelos, habitu juvenili amictuque fulgureo & candido, quibus conſpectis haud exiguo timore perculſæ ſunt. Verum

Matth. XXVIII. 1. ſſ.

Matth. XXVIII. 1. ff.

unus Angelorum pavidas, & oculos tollere non audentes, erexit, ac bono esse animo jussit, addens, scire se, quod JESUM Nazarenum antea crucifixum ibique sepultum quærerent. Eum autem in monumento amplius non esse, uti ipse videre possent, sed surrexisse; viventem igitur inter mortuos haud quæri ac in memoriam eas revocare debere, sæpius ab ipso dicta, quod oporteat Filium hominis tradi in manus peccatorum, crucifigi & tertio die resurgere. De eventu & complemento nullum superesse nunc dubitandi locum. Quare protinus irent, & Apostolis cæterisque discipulis lætum hoc nuncium de resurrectione Domini adferrent, confirmarentque, eum præiturum in Galilæam, ibique conspiciendum se illis exhibiturum, prout dixerit & receperit, Matth. XVII. 22. XXVI. 32. Marc. XIV. 28. Non fuit hæc Angelorum admonitio frustranea; nam recordabantur verborum Magistri, sicque in fide non parum confirmabantur, ut aliis magna cum asseveratione annunciare resurrectionem JESU potuerint; quod & fecerunt. Citissime enim egressæ e monumento, animo inter metum & gaudium distracto, obviis quibuscunque quidem, præ metu Judæorum, nihil renunciaverunt, discipulos tamen lætissimi hujus nuncii participes facere festinantissime studuerunt, qui vero fidem illis non habuerunt, sed somnia aut fabulas sibi narrari credi derunt Matth. XXVIII. 1. -- 9. Marc. XVI. 1. -- 9. Luc. XXIV. 1. -- 12. Joh. XX. 1.

Petrus & Johannes cum Mar. Magdal. ad sepulcrum excurrunt, JEsus Mariæ apparet.

II.

Interea *Maria Magdalena*, quæ una cum aliis mulieribus ad monumentum contenderat, simulac lapidem sepulchralem revolutum viderat, id *Petro* atque *Johanni* renunciat, & apud eosdem conqueritur, de ablato illinc Domini corpore; quod ignoret, ubi repositum sit. Quibus auditis, Petrus & Johannes cum Maria ad monumentum properant, ut viderent, an mulier vera dixerit. Johannes autem utpote junior, ad locum prior pervenit,

pervenit, inclinatoque corpore & capite, ut introſpiceret, vidit nil niſi lintea, quibus involutus JESUS fuerat, nec tamen ingreſſus eſt monumentum. At Petrus illum ſubſecutus, intravit in ſepulchrum, viditque non tantum lintea ibi jacentia, ſed etiam ſudarium, quo Servatoris caput revinctum tectumque erat, non tamen juxta lintea, ſed ſeorſim poſitum & involutum. Poſtea etiam alter diſcipulus ingreſſus omnia luſtravit credidit-que cum Petro, verum dixiſſe Mariam Magdalenam, quod ſublatus inde JESUS ſit. Nondum enim Scripturas noverant intellexerantque verba Magiſtri, ſæpius licet ex eo audita, quibus aſſeritur, JESUM debere a mortuis reſurgere. A ſepulchro igitur iterum domum redierunt. Maria vero manebat & conſiſtebat ad monumentum foris, luctui indulgens, Dominum quærens & videre cupiens. Inclinato igitur corpore per oſtium ſepulchri introſpicere ac dubitare cœpit, an diſcipuli duo accurate omnia perquiſiverint & inſpexerint. Cum vero ita oculis omnia luſtrat, duos Angelos conſpicata eſt, candidis indutos veſtibus intus ſedentes, unum quidem eo in loco, quo caput JESU fuerat, alterum autem ad locum, ubi ejus pedes poſiti erant: qui ex ea quærebant, cur fleret, ſicque una illam monebant, nullam eſſe plorandi cauſam, ſi modo recordari vellet promiſſi a Domino non ſemel dati de reſurrectione; at illa ejus adhuc immemor querelas repetiit, de ſublato Domini corpore, & ubi repoſitum illud eſſet, ſcire deſideravit, atque ab Angelis comperturam ſe putavit. Quæ verba poſtquam incauta effudit, ſenſit aliquem a tergo inſtare; ideoque converſa retrorſum vidit JESUM adſtantem ipſum, præ luctu tamen minime agnovit. Ad quam ille mox verba cum ipſius tum Angelorum occupans dixit, quaſi neſcius, tentandi gratia: mulier, cur fles, quemve hic quæris? Quæ JESUM rata hortulanum eſſe, interrogavit, quo transtuliſſet corpus Dominicum, cui certis de cauſis locum relinquere in horto noluerit, ut ad com-

Luc. XXIV. 12.

Joh. XX. 2, 19. modiorem locum deferret, ubi permaneret. Tum JESUS nolebat triſtem in ſuſpenſo diutius relinquere, eam voce jucunda, qua in converſatione cum ſuis uti conſueverat, nominetenus compellavit, Maria. Quam illa vocem ſtatim agnovit, acitidem familiari titulo *Rabbuni*, id eſt, mi Magiſter, eum allocuta eſt, voluitque pedes ejus complecti. Verum JESUS ad eum, noli me tangere, inquit, aut retinere, poteris poſthac illud facere; nondum enim aſcendi ad Patrem meum, in cœlum, ibi manſurus. Abi potius ſine mora ad diſcipulos meos, quos fratrum loco habere me noſti, & dic illis, quod me ex mortuis vivum videris, quodque ergo dixerim, me aſcenſurum brevi ad Patrem DEumq; meum & illorum, ac eos me ante viſuros. Hoc Domini mandatum Maria Magdal. propere exſecuta renunciavit diſcipulis, quod JESUM vivum ſuis oculis vidiſſet, & iſta, quæ modo dicta, ſibi locutus eſſet. Diſcipuli autem hæc omnia ex muliere audientes, eis fidem non adhibebant, usque adeo immemores erant & Scripturarum & promiſſorum Magiſtri ſemel iterumque datorum & inculcatorum. Luc. XXIV. 12. Joh. XX. 2. - 19.

III.

II. Apparet JESVS cæteris mulieribus.

Mox JESUS & cœteris memoratis mulieribus apparuit, cum illæ denuo ad ſepulchrum regreſſæ vacuum illud reperiſſent, & diſcipulis renunciatum redirent. Illis enim occurrit, eas prior ſalutavit, & poſtquam Dominum ex blanda compellatione & voce agnoverunt, illico ac pedes ejus acciderunt, illos comprehenderunt, cultumque religioſum ei exhibuerunt; quamvis non exiguo metu eſſent perculſæ. Eas autem JESUS erexit, bono animo eſſe & fratribus ſuis renunciare præcepit, ut in Galilæam profecti ibidem ſui videndi copiam habituri ſint. Matth. XXVIII. 8. 9. 10.

IV.

Milites a Sacerdotibus.

Quæ dum fiebant, nonnulli ex militibus cuſtodiæ ſepulchri præfectis, urbem ingreſſi de iis omnibus certiores fecerunt Princi-

Principes Sacerdotum, qui Synedrio protinus convocato, consilium inierunt milites pecunia corrumpendi, ac præsentem sat magnam eis numerarunt, ea lege atque conditione, ut interrogati, quomodo se haberent omnia, quæ contigere ad sepulchrum, dicerent, se dormientibus, nocturno tempore discipulos JEsu veniisse, ejusq; corpus furto subductum aliorsum transportasse. Polliciti etiam militibus sunt, se, si res ad Pilatum deferretur, ac ipsi negligentiæ forte incusarentur, operam daturos sedulo, ut a pœna immunes essent. Placuit militibus conditio, acceptaque pecunia fecerunt, ut edocti a Pontificibus erant. Atque hinc rumor iste falsus divulgatus est inter Judæos in hodiernum usque diem. Matth. XXVIII. 9.-16. *Matth. XXVIII. 9. ff. bus corrupti. JEsum furto ablatum dicunt.*

V.

Petrum hæ relationes mulierum moverunt, ut iterum ad sepulchrum Christi excurreret, & quidem solus, accuratius explorare cupiens, an ab iis relata sic se per omnia haberent. Quod cum feciisset, ac in sepulchro JESUM non reperisset, Hierosolymam reversus est, & in hoc reditu Dominus ei apparuit, quemadmodum ex sequenti apparitione, in qua ad hanc provocare videtur Cleophas, & ex 1. Cor. XV. 5. colligi potest. *III. Petro.*

VI.

Hunc in modum JESUS aliquoties horis matutinis conspiciendum se piis præbuit, eo ipso die, quo ex mortuis revixit resurrexitque: idem vero etiam fecit horis pomeridianis & die inclinante, quando duobus discipulis, Cleophæ & Simoni Petro, ut Origenes, Ambrosius, Ligtfoot. contendunt, (vid. Theol. nostr. Evang. ad Luc. XXIV. 13. ff.) Hierosolyma Emmauntem, ab urbe stadiis LX. distantem, proficiscentibus, ut in Galilæam tenderent, ibique Dominum exspectarent, interque eundum de iis, quæ acciderant cum ipso, colloquentibus *IV. discipulis duobus Emauntem euntibus.*

Luc. XXIV. 14. ff. & disputantibus, comitem se adjunxit, ab iis tamen agnitus haud est, quia habitum peregrinantis assumserat. Placuit enim ipsi per Scripturarum primum revelationem & explicationem se eis manifestare; ideoque, ut eliceret discipulorum ignorantiam, & causam haberet, eos rectius informandi & confirmandi de resurrectionis suæ mysterio, quæsivit, qua de re inter se colloquerentur, & cur tristes essent? Cui cum aperte omnia enarrassent, quam indigne JESUM, qui Vates fuerit ore & opere potens, primores Sacerdotum & populi tractassent, tandemque in crucem sustulissent, & quomodo pii spe liberandi per eum Israëlis fere excidissent; licet mulieres nonnullæ affirmaverint, ab Angelis se accepisse, eum revixisse & vivum apparuisse: tum illorum stoliditatem & tardidatem ad credendum præter & post omnia ea, quæ locuti de hoc redemtionis opere admirando sunt Vates, suis dictis & explicationibus, primo castigavit: deinde eis ex Mosis Prophetarumque omnium scriptis luculenter ostendit, Messiam debuisse pati ea omnia, quæ JESUM passum retulissent, ac tum demum introire in gloriam suam. Inter has confabulationes salutares ventum est ad locum, quo ire duo discipuli instituerant; JESUS autem præ se ferebat, se remotiorem locum petere, ut magis illorum animos accenderet & avidius ab iis revocaretur tenereturque. Unde etiam instantibus eorum precibus permoveri se passus, in hospitium cum iis divertit, ac ubi discubuerunt cœnaturi, pro more, sumto pane DEO gratias egit, eum fregit fractumque iis divisit. Quo facto aperti sunt illorum oculi, eumque sub peregrino habitu hactenus latentem agnoverunt esse ipsum JESUM Nazarenum, quem tanto desiderio redivivum exspectarunt. Tum ille, satis sic confirmatis mentibus, subito ex eorum conspectu disparuit, glorificati corporis dotibus usus. Discipuli autem invicem fassi sunt, se efficaciam prorsus singularem atque divinam expertos in suis cordibus esse, ex ejus dictis & oraculorum

cæle-

cœleſtium explicationibus. Itaque e veſtigio ſurrexerunt, Hieroſolymam redierunt, & Apoſtolis aliisque una ibi congregatis confirmaverunt, JESUM vere reſurrexiſſe, ac ſibi haud tantum ſed etiam Simoni Petro apparuiſſe. Et ut eo magis hoc eis perſuaderent, plenius prolixiusque expoſuerunt, quæ in itinere contigiſſent, & quomodo agnitus a ſe in fractione panis & precatione ſolita eſſet, moxque diſparuiſſet. At illi neque his fidem habebant. Marc. XVI. 12. 13. Luc. XXIV. 13. -- 36. *Luc. XXIV. 13. ſſ.*

VII.

Cum vero diſcipuli de his omnibus diu colloquerentur, ſerius accumberent & ſermones in multam noctem pertraherent, clauſis probe foribus domus, ob metum Judæorum, ne hi forte irrumperent ſubito, antequam a militibus Romani præfecti ſubveniretur: venit JESUS ex improviſo, & corpore glorificato per obſeratas januas penetravit, ſtetitque in eorum medio, absque ullius ingreſſus indicio, ac ſuaviſſima Pacis voce eos allocutus eſt, iisque in memoriam revocare voluit, quod Pacem, quam Teſtamento antea pactus eſſet, Joh. XIV. 27. Regnumque Pacis Luc. XXII. 29. jam ſuo ſanguine acquiſiviſſet, & donare poſſet ac vellet. Deinde acriter reprehendit incredulitatem & pertinaciam eorum, quod fidem illis adhibere noluiſſent, qui ſe e mortuis excitatum viderant. At ne tum quidem perculſi & conturbati crediderunt, JEſum eſſe, ſed putarunt, ſe ſpectrum, ejus forma indutum, videre. Quo ſtupore metuque JEſus eos liberaturus dixit: cur ita perturbati meo adventu eſtis? Cur indulgetis inanibus cogitationibus & præconceptis opinionibus? ac ne dubitarent ſe ipſum eſſe, manus ſuas pedesque & in iis crucifixionis veſtigia oſtendit, & palpandum obtulit, ut ex his indiciis colligerent, non eſſe Angelum quendam, qui ſpeciem corpoream aliquando induat, carnem tamen & oſſa non habeat, qualia in ſe deprehenderent. *V. XI. Diſcipulis, ad eos penetrans per obſeratas fores, Thoma abſente.*

derent. Simul etiam latus lancea vulneratum ostendit, ut
Luc. XXIV. 36. ff. tanto magis certos illos redderet. Itaque vehementer gavisi sunt discipuli, videntes Dominum, prout prædixerat, excitatum ex mortuis. Præ nimio tamen gaudio & admiratione nondum penitus credebant, sed hæsitabant. Quos ut plane convinceret, aliquid cibi petiit, eoque porrecto, illis inspectantibus, ut solebat, comedit. Quo facto, in memoriam illis revocavit sermones pridem de toto isto negotio sæpius habitos, & ad Scripturas sacras eos remisit, quæ omnino implendæ in se sint. Eam in rem orsus a Mose per Prophetarum & Psalmorum sive Hagiographorum, atque adeo per totum S. Codicem ivit, expositisque, quæ prædicta ibi de passione & resurrectione sua fuerunt, monuit, ipsos talia prædicare inter omnes gentes & nationes, & ad pœnitentiam deducere & pœnitentibus remissionem impertiri debere, initio ab Hierosolyma facto. Atque ut hoc munus confidentius efficaciusque obire possent, promisit se submissurum statuto tempore Spiritum S. quem Hierosolymis exspectare deberent. Interea ut de vocatione ad tale munus certos eos faceret, ac denuo confirmaret, pacem rursus precatus dixit, se eos eadem autoritate mittere, ac ipse a patre missus sit, ad Evangelium pacis per universum orbem annunciandum. His dictis, insufflavit eos, &, ne id nudum symbolum, vel lusus esse videatur, Spiritum S. simul dedit, & disertis verbis indicavit: *accipite Spiritum S.* cujus virtute & ductu muneris partes recte obeatis. *Quibuscunque* igitur *peccata remiseritis, iis* etiam *remissa sunto. Quorumcunque autem retinueritis* peccata, *retenta sunto*, ut a pace regnoque meo excludantur. His omnibus peractis iterum disparuit Dominus. Luc. XXIV. 36. 59. Joh. XX. 19. - 24.

VIII.

Hæc cum noctu die Solis agerentur, *Thomas*, cui Didymo cognomen fuit, abſens erat: cui poſtea ad diſcipulos venienti, cæteri dixerunt, ſe vidiſſe Dominum, manusque ejus perforatas, & latus lancea apertum. Sed is permoveri non potuit, ut id crederet: quinimo eo usque incredulitatis progreſſus eſt, ut affirmaverit, nolle ſe credere, niſi ſuismet & oculis viderit in manibus ejus & clavorum veſtigium, & latus perfoſſum, ac digitos manumque in ſtigmata immiſerit. Poſt octo dies igitur JESUS, quum diſcipuli iterum eodemque modo, ac ante, & ipſe etiam Thomas una cum illis, congregati eſſent, denuo per clauſas ædes & fores ingreſſus, medius inter illos adſtitit, ac poſtquam eos pro more ſalutaſſet, ad Thomam ſe ſtatim convertit, eique oſtenſurus, quod noverit, quæ ſe (viſibiliter) abſente ex incredulitate protuliſſet, juſſit immittere digitos manumque in clavorum veſtigium & latus, monuitque, ne poſthac fidem reſurrectioni ſuæ detrahat, ſed tantis indiciis argumentisque convictus certo potius ſtatuat, & aliis quoque teſtetur. Ad quæ Thomas prorſus mutatus, egregiam fidei ſuæ confeſſionem edidit, in hæc verba: *o Domine mi, o DEus mi*, tu pro me mortuus es, & reſurrectione e mortuis divinam potentiam declaraſti, meque redemiſti, tu eris mihi ſemper in DEUM & Dominum, cui conſtanter fide & obſervantia adhærebo. Tu mihi ignoſce verba, quæ imprudenter locutus ſum. Hanc Thomæ confeſſionem CHRISTVS non quidem improbavit, ſed tamen tarditatem in credendo caſtigavit, & ad eum dixit: *credidiſti, quia me vidiſti*; longe tamen beatiores illi ſunt, qui non viderunt, & nihiloſecius crediderunt: quemadmodum etiam ordo ſalutis fideique natura id requirit. (Hebr. XI. 1.) Ex ſingulari igitur indulgentia hoc tibi beneficium me præſtitiſſe ſcito, quod me tibi conſpiciendum præbuerim; at in poſterum

Joh. XX. 24. ſeqq. Vt. iisdem, Thoma præſente, denuo.

Joh. XXI. 1. ſ. ordinarium ſalutis ordinem obſerva, ut credas, etiamſi non videas. His ad Thomam dictis, JESUS tum ſe iterum a diſcipulis ſuis ſubduxit, qui quidem aliâs apparuit & alia multa ſigna in eorum conſpectu fecit, (Conf. Actor. I. 3.) quæ Johannes teſtatur, ſe ſuosve Collegas non conſignaſſe, cum hæc, quæ ſcripta ſint, ſufficiant ad fidem in JESUM CHRISTUM, Filium DEI, pro nobis mortuum & reſuſcitatum, & per fidem vitam æternam in nomine ejus obtinendam. Joh. XX. 24. - 31.

IX.

VII. ſeptem diſcipulis ad lacum Tiberiad. Addere tamen prioribus apparitionibus CHRISTI ſequentem, ad mare Tiberiadis factam, Johannes vel propterea voluit, ut falſæ famæ opinionique, quæ ejus occaſione divulgata eſt inter fratres, occurratur. Sic autem illa ſe habuit. Cum dicto in lacu, Petri inſtinctu, ſex diſcipuli, interque eos Johannes, una piſcatum noctu irent, nihilque cepiſſent, ſummo mane conſpexerunt JESUM in ripa ſtantem, non tamen agnoverant; qui, licet probe ſciret nihil ab iis captum, eos interrogavit, numquid obſonii haberent, quod ſibi darent. Negantibus autem illis ſibi quid ſuppetere, conſilium dedit, ut retia ad dextram navigii partem jacerent; cui cum paruiſſent, tantam copiam piſcium ceperunt, ut in navim trahere & exonerare nequiverint, ſed ſub aqua trahere ad littus usque debuerint. Quod miraculum obſervans Johannes, ac memor ſimilis (Luc. V.) aliorumque prodigiorum, ſtatim Petro dixit, JESUM eſſe, qui miraculoſam hanc capturam largitus ſit. Petrus igitur ingenti deſiderio flagrans JESUM illico convenendi, ſuperinjecta ſibi tunica, natatione celeri terram petiit; ceteri autem diſcipuli in navigio manſerunt, quia a ripa non longe abfuerunt, rete, piſcibus onuſtum, per aquas ſecum trahentes. Cum autem exſcendiſſent in terram, viderunt prunas & piſculum iis impoſitum cum pane, tanquam ad convivium omnia parata, tametſi non conſtaret, unde hæc eo veniſſent, quippe

quippe quæ Dominus virtute ſua creatrice produxit, ac plura etiam omnibusque diſcipulis ad convivium ſufficientia producere potuiſſet: ut tamen etiam pateret, quantum miraculum eſſet, quod in ſubita & copioſa captura præſtitiſſet, adferri ſibi aliquot piſces ex iis, quos modo cæperunt, juſſit. Quod ubi diſcipuli fecerunt, ac rete in ripam traxerunt, refertum illud deprehenderunt CXLIII. piſcibus magnis, nec tamen tanto pondere ruptum: non ſine miraculo. Ex his piſcibus tantum prunis imponi voluit JESUS, quantum omnibus ſuffecit, iisque roſtis, Apoſtolos, ut ſecum epularentur, invitavit; eorum autem nemo audebat illum interrogare, quis eſſet, cum ex tam manifeſtis indiciis & ſignis ſtupendis facile colligere poſſent, revera Dominum JESUM eſſe. Ipſe quoque JESUS uberius ſe manifeſtavit, quando, pro more, panem piſcemque fregit, benedixit, & convivis diſtribuit. Hac ratione JESUS tertia vice conſpiciendum ſe præbuit pluribus ſimul diſcipulis, (Luc. XXIV. 30. 43.) epulando cum iis poſt reſurrectionem. Poſt prandium JEſus ex Simone Petro ter (quia toties etiam ſe abnegavit) quæſivit, an ſe plus quam cæteri diſcipuli amaret? Hocque affirmanti illi, & ad Domini omniſcientiam provocanti, commiſit confirmavitq; denuo officium antehac concreditum, paſcendi oves ſuas verbo Evangelii, conſtanter, ac ſimul monuit, ne unquam amplius ſe patiatur adduci ad abnegationem ſui, licet ad vincula & mortem violentam raperetur, quod futurum prædixit. Hac conditione illum juſſit ſe ſequi. Nec renuit Petrus, ſed illico ſecutus eſt Dominum; retroſpiciens autem ad ſocios vidit Johannem ultro quoque ſequentem, quæſivitque, an JESUS illum etiam ſequi velit ad mortem, æque ac ſe. Cujus curioſitatem JESUS caſtigaturus reſpondit, nihil hoc ad eum pertinere, etiamſi vellet Johannem manere, donec ipſe veniret; ſollicitum igitur illum pro ſe tantum & in ideniti ſedulo debere, ut exemplum ſponte promteque ſequendi inde

Joh. XXI.

Joh. XXI. capiat, & demandato iterum munere rite defungatur. Quæ verba nonnulli ita acceperunt, quasi JESUS asseruisset, Johannem nunquam moriturum, sed ad novissimum usque diem supervicturum esse, rumorq; invaluit etiam inter fratres, hunc discipulum immortalem fore; cum tamen id dictum haud sit a Domino. Horum aliorumque dictorum & factorum JESU testem fidelem esse Johannem, unanimi consensu affirmant omnes credentes. Multa quidem lubens prudensque, DEO sic volente, prætermisit, cum & hæc sufficiant ad fidem salutemque nostram, (XX. 31.) tum quia, si singula scribantur, ne mundus quidem capere posset tot & tanta volumina, Joh. XXI. tot.

X.

IX. in monte Galilææ XI. & D. fratribus.

Posthæc undecim Apostoli abierunt in Galilæam, ad certum montem, quem illis præstituerat Dominus, & ubi promiserat se eos conventurum. Ibi cum conspiciendum se præbuisset non tantum Apostolis, sed quingentis etiam fratribus, omnes eum adorarunt; quidam vero ex discipulis s. fratribus, qui illum antea non viderant, adhuc dubitaverant, quod resurrexisset. Tum propius ad Apostolos accedens, illis confirmat, omnem sibi datam esse potestatem in cœlo atque in terra; ac ex ea plenitudine potestatis mandavit illis, ut, posteaquam Spiritum promissum accepissent, in universum mundum, ad omnes gentes proficiscerentur, & discipulos suos facerent, eos baptizando in nomine Patris, Filii & Spiritus S. & docendo, ut servarent omnia, quæ iis in mandatis dederit. Omnes, qui crediderint baptizatique fuerint, salutem adepturos, incredulos autem damnatum iri. Ne vero vel inanem suum laborem existimarent, vel pericula extimescerent, pollicetur, si iis gratia & ope singulari adfuturum perpetuo, usque ad consummationem seculi, ut Signa quoq; ad confirmationem Evangelii secutura credentes sint stupenda. Matth. XXVIII. 16. - 20. Marc. XVI. 15. - 19.

XI. Con-

XI.

Conſpectus deinde fuit JESUS a *Jacobo*, qui frater Domini dicebatur, & primus Hieroſolymitanæ Eccleſiæ præfuit. Vid. 1. Cor. XV. 7. *Act. 1. 4. ſſ. X. Jacobo.*

XII.

Tandem Hieroſolymam ſunt profecti diſcipuli, ubi præſtolari eos juſſerat Dominus Spiritum S. nec inde diſcedere, donec illum copioſiſſime accepiſſent; ut idonei & irrefragibiles invincibilesque teſtes eſſe poſſent, omnium Domini ſui dictorum & factorum. Ibi de myſteriis regni cœlorum eos ad extremum denuo inſtruit: quæ cum non ſatis caperenta quærunt ex illo, num ſtatim regnum Iſraëli reſtituturus eſſet. At ille reſpondit, non eſſe ipſorum noſſe tempora & momenta, quæ Pater ſibi reſervaverit, & nondum revelare hominibus velit; accepturos autem virtutem Spiritus Sancti ſupervenientis, optimum ductorem & doctorem, revelatoremque futurorum, (Joh. XV. 13. ſ.) ut recte defungi munere impoſito poſſent, nimirum teſtium ac præconum, eorum, quæ audiverant & viderant, ex quo ſecum fuerint, Hieroſolymæ, ac per univerſam Judæam, & Samariam, imo ad extremos usque mundi terminos. Luc. XXIV. 49. Actor. I. 4. - 9. *XI. Hieroſolymis.*

CAPUT IX.

DE ASCENSIONE CHRISTI IN COELVM.

I.

POſteaquam vero Dominus noſter JESUS CHRISTUS per quadraginta dies poſt glorioſam ſuam reſurrectionem diſcipulis ſuis ſæpius apparuit, eosque de myſteriis regni DEI ſufficienter inſtruxit, ac, quæ deerant, a Spiritu S. ſupplenda, promiſit, *JEſus aſcendit in cœlum.*

Marc. XVI. 19. misit, quadrageſimo die, ad montem oliveti, Bethaniam verſus, illos eduxit, ibique ſublatis manibus eis benedixit, tanquam verus Pontifex ſummus, cujus typum in V. T. geſſerunt Aaron ejusque filii. (Num. VI. 22. ff.) Cumque ita piis votis valde dixisſet diſcipulis, ſubito ab illis diſceſſit, nube ipſum conſpectui eorum ſubducente & rapiente in cœlum. Marc. XVI. 19. Luc. XXIV. 50. 51. Actor. I. 9.

II.

Angeli ſpectatores erudiunt. Cum autem Apoſtoli oculis in cœlum defixis ſuſpicerent aſcendentem Dominum, duo Angeli, candidis veſtibus induti, ex improviſo ſpectatoribus adſtiterunt, & hiſce verbis eos allocuti ſunt: ô viri Galilæi, qui hic ſtatis diutius, in cœlum intuentes? Ille JESUS, qui iſthinc in cœlum receptus eſt, ſic veniet, quo pacto vidiſtis eum in cœlum diſcedentem. Quibus audiſtis, Apoſtoli, JESU adorato, Hieroſolymam læti ſunt reverſi, a monte oliveti, qui Sabbati viam ab urbe aberat, in cœnaculum, ubi commorari ſolebant, & precibus hymnisque una mente & uno ore vacarunt, & promiſſionis complementum fidenter exſpectarunt. Luc. XXIV. 52. 53. Actor. I. 9.--17.

CAPUT X.

De

ECCLESIÆ APOSTOLICÆ AVSPICIIS, INCREMENTIS ET FATIS HIEROSOLYMÆ.

I.

Judæ proditoris loco Matthias eligitur Apoſtolus. PRima Eccleſiæ Chriſtianæ cura fuit, poſteaquam JESUS CHRISTUS viſibilem ſuam præſentiam per aſcenſionem in cœlos ſubtraxit, ut Apoſtolorum numerus impleretur, quo quique diviſis inter ſe partibus, ex Domini præſcripto & inſtinctu

Actor. I. 15. ſq.

ſinctu, ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, (Epheſ. IV. 12.) rite obirent, ac Evangelium per totum terrarum orbem prædicarent. Igitur Petrus, tanquam Collegii Senior, & primarius Circumciſionis Magiſter, divinitus impulſus, electionem novi Apoſtoli ſuaſit, & cœtui, qui ex CXX. viris conſtabat, quot in Synagoga magna Eſræ fuiſſe, & in quolibet Synedrio pleno eſſe debere, ferunt Judæorum Magiſtri, propoſuit: ac, ne quid ſuo arbitrio ſuſcipere hac in re videretur, ad Scripturam S. veluti normam & regulam divinitus traditam & præſcriptam, provocavit, dicens impleri debere illud, quod Spiritus S. ore Davidis prædixerit de Juda proditore Domini, qui miſerabili & memorabili omnibusque Hieroſolymitanis civibus nota morte perierit, cujus munus alteri conferendum ſit, (Pſal. LXIX. 26. CIX. 8.) Quæ ubi in memoriam fideli cœtui revocavit, monuit, ſine mora ad hoc ipſum opus procedendum ac teſtem irrefragabilem, ut cœterorum a JESU geſtorum, ita & reſurrectionis, conſtituendum eſſe. Hoc conſilium probavit concio, & duos ſtatuit Apoſtolatus Candidatos, ac DEO arbitrio in partes ſeriis precibus vocato, ſortes jecit, ut, quem ipſe DEUS probaſſet & elegiſſet, cognoſceret: cumque ſors *Matthiam*, unum ex LXX. diſcipulis, deſignaſſet, ille unanimibus ſuffragiis cooptatus eſt Apoſtolis undecim, & numerum XII. qui non caret myſterio (vid. Apoc. XXI. 14.) redintegravit. Actor. I. 15. -- 26.

II.

Die Pentecoſt. Spiritus S. viſibiliter ſuper Apoſt. effuſus.

Hinc Apoſtoli, & totus credentium cœtus, promiſſum Spiritum exſpectantes, eundem, elapſis ab aſcenſione Domini decem diebus, accipiunt, in feſto Pentecoſtes ſolenni, quo ingens hominum multitudo undique Hieroſolymam confluebat, & munus novum Domino offerebat, Lev. XXIII. 15. ſ. Hoc die, quem Dominicum fuiſſe, Patres apud Baronium ad A. C. 34. n. 230. cenſent, & *Ligtfoot.* cum ex verbo συμπληροῦσθαι, tum ex aliis

Actor. II. 1. ff. aliis rationibus ostendit, commodum accidit novi muneris promissi & in V. T. adumbrati, missio, quæ facta est subito, piis in preces & sacras meditationes intentis, & excitatis sonitu è cœlo prodeunte, qualis est venti flatus vehemens, & implente totam domum, ubi sedebant, eamque concutiente, ita ut Hierosolymitani & alii advenæ rem novam perceperint, convenerint & stupuerint; inde certe haud absre colligere debuerint atque potuerint novi hospitis cœlitus à JESU donati & missi divinam potentiam, præsentiam, & efficaciam salutarem in convertendis, purgandis, illuminandis & refocillandis cordibus &c. Vid. Ezech. XXXVI. 26. 27. Excitatis hunc in modum & attentis, visæ sunt ipsis linguæ divisæ instar ignis, & Spiritus S. ex alto se dimittens capitibusq; singulorum fidelium insidens, hoc ignearum s. flammantium linguarum symbolo indicare voluit, imbuendos eos esse variarum linguarum notitia uno momento, & in luce divina cognituros, magnoque zelo & efficacia magnalia DEI elocuturos cunctis gentibus & nationibus; nec momentaneam sed perpetuam hujus aliorumque impertiendorum donorum fore possessionem. Nec mora. Senserunt statim intra se hospitem & doctorem Spiritum S. eoque impleti protinus in publicum prodeunt, & incipiunt non tantum ad Judæos sed etiam peregrinos, novis linguis loqui & Christum prædicare, prout Spiritus inhabitans suggerebat, & mentes linguasque dirigebat, & prout in quemque cœtum incidebant, ita eo sermone utebantur, qui cui populo vernaculus erat. Actor. II. 1 -- 5.

III.

Ad quod obstupescunt omnes, varieque afficiuntur.

Tanti miraculi rumor cum increbuisset, cives Hierosolymitani & advenæ, tum ob festi solennitatem ibi commorantes, quorum quindecim numerat nationes Evangelista, subito confluunt, audientesque sua quique nativa lingua loqui homines, rudes & ignobiles, utpote Galilæos, attenti omnes mirabantur, & qui

&, qui religiosi inter eas erant, atque magnalia s. magnifica DEI opera & mysteria pietatis maxima, totamque oeconomiam gratiæ, tam prompte, intelligenter intrepideque explicari ab illis animadvertebant, licet magnitudinem rei nondum caperent, tamen haud abs re divinabant, DEUM novum & insigne quoddam opus moliti; alii autem diabolico risu ista excipiebant, & cavillabantur, ac si vino, ex musto decocto, eoque dulcedinem servante semper, pleni, meras nugas obblaterassent, 5.--13. Hanc calumniam α) Petrus una cum undecim Collegis retundit, argumento sumto vel a tempore, hora diei tertia, ab ortu Solis, nobis matutina nona, ante quam, in Sabbatis præsertim & festis, gustare quidquam cibi aut potus fas haud erat; imo religiosi ad horam sextam usque, id est, ipsam meridiem abstinebant. Conf. Actor. X. 9. 10. Nulla igitur probabili ratione niti suspicionem ebrietatis, Apostolus innuit. β) Deinde ostendit, hoc ipsum, quod videant audiantque, à Joële dudum fuisse prædictum, 13. -- 22. γ) Hinc tanti miraculi autorem & causas altius repetit, demonstrans, JESUM Nazarenum, signis prodigiosis publice inter Judæos editis, à DEO approbatum, à popularibus licet nefarie repudiatum, crucifixum & interemtum, glorioſe tamen resuscitatum & exaltatum, effudisse Spiritum S. quemadmodum David præscius, eodemque Spiritu actus, disertis verbis non uno in loco testatus sit, ut Ps. XVI. 7. ff. LXVIII. 19. CX. 1. ff. In hunc igitur potentissimum Dominum, & benignissimum datorem omnium bonorum cœlestium mentes esse dirigendas, Apostoli haud obscure monent, 22.--37. Neque caruit effectu efficax & ignea hæc concio. Siquidem corde compuncti auditores, Petrum cæterosque Apostolos rogant, quid facere debeant, ut gratiam consequantur apud DEum. Quibus Petrus, Baptistæ & Christi exemplo, breviter respondit, pœnitentiam agendam & baptismum suscipiendum esse singulis, ad peccatorum veniam, &

Actor. II. 5. ff.

Petrus ebrietatis notam diluit, & miraculi autorem Jesum ostendit.

Effectus conc. Petrinæ.

Actor. II. 37. ff. donum Spiritus Sancti, quod ipsi Apostoli cum fidelium cœtu obtinuerint, pariter consequendum. Promissionem enim esse universalem, ad ipsos ipsorumque liberos ac gentes reliquas cunctas pertinentem, quas Dominus advocaturus sit. His aliisque pluribus verbis eos cohortatus est Apostolus, ac speciatim id addidit, ut serventur à generatione ista Judæorum perversa & dura, quæ relicto veri DEI cultu ad inanes superstitiones & traditiones delapsa, ad frugem redire & salutem suam in consilio habere nolit, 37. - 40. Conf. Devt. XXXII. 5. Matth. XII. 39. XIII. 4. Eo ergo die conversi & baptizati sunt circiter ter mille homines. v. 41. IV.

Incrementum & status Eccles. primitiva.

Hoc felix auspicium fuit Ecclesiæ Christianæ: hacque tempestiva & frequenti conversione Christus non tantum de effectu Evangelii sui docere, sed Apostolos etiam in ministerio demandato confirmare & alacres reddere voluit, qui post hæc, procul dubio, singulis diebus in templo, & ubicunque occasio tulerat, docuerunt, & plurimæ inde ad Christianam religionem accessiones factæ sunt, Domino, juxta promissum sæpius datum, Marc. XVI. 20. cooperante. Tametsi igitur plurimæ historiæ conversionis sub initium admirandæ collectionis Ecclesiæ silentio involvantur, tamen ex primo specimine facile colligi potest, quantopere numerus credentium auctus sit, cum singuli igne Spiritus Sancti recenti adhuc calerent, & lucem flammantem spargerent. Quantus in Auditoribus fervor fuerit, vel hinc apparet, quod assidue operam dederint doctrinæ Apostolorum & perseveraverint magna continuaque instantia & constantia 1. *in sancta* ista *institutione*, 2. *in communione* sacra, quam invicem servabant, & cum Patre Filioque, (1. Joh. I. 3.) & Spiritu S. (2. Cor. XIII. 13.) 3. *in fractione panis illius* evchariſtici, s. usu S. Cœnæ frequenti, synecdochicè indigitatæ, ceu Syrus h. l. accepit. Conf. 1. Cor. X. 16. XI. 24. Denique 4. *in orationibus* ardentibus & supplicationibus. Ita in

in Domino firmati invictiq; omnibus metum incutiebant; adeo, ut nemo ausus sit vi aperta sanctam Societatem turbare, vel dissipare. Quo accessere prodigia & signa ab Apostolis edita; unde non poterant non cernere, manum DEI subesse, cui resistere, temerarium, stolidum & inane foret. *Charitatis* etiam & *Concordiæ* vinculo ita constringebantur credentes, ut non tantum in cœtus pariter convenirent conspirarentque; nam licet idem locus eademque domus non omnes caperet, & pro diversitate linguarum, gentium & aliorum respectuum, coirent, unum tamen ii omnes cultum & unam religionem profitebantur: sed etiam omnia habebant communia, & possessiones ac facultates suas vendebant, omnibusque, prout cuique opus erat, dispertiebant. Ita, dicente *Chrysostomo*, erat *Angelica Respublica*, nil dicere proprium, & κοινόβιον agere, sicque coalescere in societatem inseparabilem, ad exemplum fere Essenorum, (Vid. *Grot.* h. l.) quod quidem illorum temporum ratio suadebat & tantum non cogebat Hierosolymis, cum facile providere novelli Christiani potuerint, Pontifices & Sacerdotes, aliosque iis adhærentes, bonis eos spoliaturos, qui secessionem ab avita religione feciſſent. *Prudentia* igitur Christianorum hic laudanda est, quæ ex hoc quoque elucet, quod cultui templi ritibusque Mosaicis non prorsus miserint nuncium, sed publicos cœtus frequentaverint, & quotidie horas precum cæteraque religionis officia exsolverint. *Privatam* denique *vitam* ita transegerunt, ut nemini scandalum præberent, sed amorem etiam à dispersis vitæ hominibus extorquerent. Nam ubi conveniebant ad mensam in ædibus ad id commodis, nunc hic, nunc illic, cibum capiebant cum exsultatione & simplicitate animi, nullas quærentes delicias, sed libenter cum fratribus suis communicantes, iisdemque benevolentiam & charitatem reapse testantes, ut vere *Agapæ* dici potuerint ista convivia sancta & frugalia; celebrabant enim DEUM ejusque beneficia memorabant, & se mutuo

Act. III. ædificabant, docebant & monebant psalmis & hymnis, & odis spiritualibus, Col. III. 16. Exercebant etiam gratiam & liberalitatem (Act. IV. 33. s. 2. Cor. VIII. 1. 4.) erga omnem populum; adeoque non potuerunt non gratiosi & chari esse etiam dissparis vitæ hominibus. Hinc, DEO benedicente, Ecclesia mirum in modum aucta fuit, & quotidie, qui salvi fierent salutemque suam in consilio haberent, in sanctam istam societatem cooptati sunt. 41.--47.

V.

Claudum Petrus sanat, & sanatum Christi virtute docet, Judæosque ad pœnitentiam & fidem in eum hortatur.

Plurimum autem animos commovit insigne miraculum, quod *Petrus* per idem tempus in homine ab utero matris claudo patravit, cum ad horam supplicationis nonam s. vespertinam, simul cum *Johanne* in Templum ascenderet, & claudus ille stipem ab iis peteret, cui Petrus respondit, sibi nec argentum nec aurum suppetere, quo inopiam illius sublevare queat, daturum tamen donum, omni auro charius & longe præstantius. Illum igitur in nomine JESU CHRISTI Nazareni surgere & ambulare jussit, prehensumque dextera allevavit. Atque ille e vestigio confirmatis cruribus & talis exiliens consistit, ambulat, cum Apostolis in fanum intrat, saliens Deumque laudans. Quem ut vidit Populus agnovitque probe, utpote sedere quotidie ad portam templi solitum, ab intrantibus eleemosynam rogantem, subito nunc restitutum, in stuporem admirationemque conjectus fuit, & catervatim ad Apostolos confluxit, autores rei prodigiosæ visurus. Tum Petrus, opportuna docendi occasione usus, Israëlitas non in se sed JESUM, DEI filium, sanctum illum & à Prophetis prædictum Messiam, intueri jubet, quem ipsi prodiderint, abnegaverint, condemnaverint & occiderint, DEUS autem glorificaverit, eque mortuis excitaverit: & per quem, perque fidem in nomen ejus, integritatem corporis claudus consecutus sit. Ne vero sceleris in JESUM commissi gravitate desperarent, aut in eo abnegando malitiose perseverarent,

rarent, primo mollioribus verbis eos delinit, dicens per ignorantiam id factum à plurimis; eam tamen excusari haud posse, quum omnes Prophetæ passurum Christum, (quod inprimis offendebat sublimia omnia & nil humile a Messia exspectantes,) prænunciaverint. Deinde ad seriam & veram pœnitentiam eos cohortatur, promittens, ita peccata eorum deletum iri, & ventura tempora refrigerii, post perpessiones & afflictiones propter regnum DEI exantlatas, a Domino glorificaturo & æternum recreaturo suos, qui missurus sit eo nomine J. C. dudum designatum & à Vatibus prædicatum. Eum oportuisse cælum cœlesteque regnum, tanquam Regem & Dominum omnium, intrare, occupare & possidere, usque ad tempora exhibitionis, impletionis & restitutionis omnium, adeoque adesse semper fidelibus usque ad consummationem seculi, dominari in medio inimicorum, eorum insultus & machinationes contra Ecclesiam infringere & evertere, ac tandem æternam gloriam atque salutem reddere suis, prout uno ore Prophetæ antiquissimis retro seculis edixerint, & nominatim Moses Devt. XVIII. graviter monuerit ad excipiendum debita fide observantiaque maximum Prophetam & omnium Vatum Principem. Ad ipsos omnium primo pertinere beneficium, secundum pactum à DEO cum ipsorum Patribus initum, Gen. XII. &c. ac proinde ad ipsos missum esse JESUM, ut benediceret & averteret quemlibet à suis vitiositatibus. Non inefficax fuit hæc Petri oratio, sed conversi per eam sunt hominum ad quinque millia. Actor. III. *Act. III.*

VI.

Capti Concilio sistuntur causamque Christi agunt

Hæc dum audiunt Romani pariter ac Judæorum Sacerdotes, cum Sadducæis, ægre ferunt, quod Apostoli populum ita docerent, ac ex exemplo JESU, quem resurrexisse testabantur, alios quoque per ipsum resurrecturos probarent, metuentes vel seditionem, vel seductionem populi. Igitur Templi præfectus,

Actor. IV. animose, caſique dimittuntur.

ctus, à Romanis cuſtodiæ ſervandæ cauſa in arce Antonia cum præſidio collocatus, ſupervenit, manusque injicit Apoſtolis, ac eos, ingruente jam veſpera, in cuſtodiam ad poſterum diem dedit, quo in Synedrio pleno coacto cauſam dicere jubentur, quorum poteſtate, aut quo nomine claudum ſanaſſent? Tum Petrus aperte palamque pronunciat, in nomine JESU CHRISTI Nazareni, quem ipſi crucifixiſſent, quique à DEO ſuſcitatus ex mortuis eſſet, id ſe feciſſe, & graviſſimi peccati ipſos convincit, quod lapidem pretioſum & petram ſalutis, quo nomine frequenter Vates Meſſiam appellent, Devt. XXXII. 15. Pſal. CXVIII. 22. &c. cui & ſe & alios ſuperſtruere debuiſſent, pro nihilo habuerint, & reprobaverint; cum tamen in nullo alio ſalus ſit, nec ullum aliud nomen ſub cœlo hominibus, quotquot unquam fuêre, vivunt nunc, futurique ſunt, datum, in quo eos ſalvari oporteat. Hanc Petri Johannisque confidentiam ſpectantes mirati ſunt inquiſitores, haud ignari, illos illiteratos & rudes eſſe homines: nec habentes, quod contradicerent, quoad conſpicuum prodigium ab illis factum, omnibusque Hieroſolymæ incolis manifeſtum. Itaque digredi illis è concilio juſſis, collatis ſententiis quidem inter ſe diſceptarunt Patres conſcripti, ſed DEUS rem ſic moderatus eſt mirabiliter, ne quid durius in Evangelii initiis, quod ſiſtere ejus curſum poſſet, ſtatueretur contra Apoſtolos; judicarunt enim tantum minis eos terrendos eſſe ſeveris, ne amplius loquerentur aut docerent, ſive publice, ſive privatim, in vel de nomine JESU. At Apoſtoli excipiebant, DEI mandato ſe facere, quicquid fecerint hactenus, nec poſſe ſe aliter, quum DEO magis quam hominibus obtemperandum ſit. Judices repetitis minis dimiſerunt Apoſtolos, non audentes ob populum eos punire, qui miraculum hoc tanquam divinum celebrabat. Actor. IV. 1. - 23.

VII.

Eccleſia

Inſignem hanc DEI gratiam & liberationem Apoſtoli ad ſuos

suos reversi deprædicarunt, eosque ita inflammarunt, ut effusi in preces collaudaverint unanimiter DEUM, quotquot adfuerant, ac recognoscentes, quid David Hymno secundo de vanis populorum, Regum & Principum adversus DEUM Deiq; filium, JESUM, molitionibus vatidico spiritu prædixerit, atque id omne magis magisque adimpleri sentientes, ardentissime petunt, ut DEUS aspiciat cohibeatque Synedrii minas, ac suis concedat servis, proloqui verbum salutare cum omni fiducia, idque subsequentibus prodigiis per nomen JESU patrandis, confirmare dignetur. Exaudivit DEUS protinus fidelium preces, & luculentis signis confirmavit clementissimam suam voluntatem. Commotus enim locus fuit, in quo erant congregati, repletiq; omnes Spiritu S. amplius, & libere verbum DEI elocuti sunt, & magna virtute reddebant Apostoli testimonium resurrectionis J. C. comitantibus miraculis: maxima denique gratia DEI abunde cunctis illuxit in spiritualibus ac corporalibus; adeo ut nemo ex iis esset egenus. Totius multitudinis credentium unum cor & una anima erat, per fidem mutuam & operosam; unde omnia habuérunt communia, qui prædia vel domos possederant, vendebant pretiaque venditorum ad pedes Apostolorum deponebant, iisque, prout cuique opus erat, distribuendi arbitrium relinquebant. Nulla tamen lex quenquam id facere cogebat, nisi charitas vera, & imminentium fatorum intuitus pium institutum commendabat. Qui enim vel minaces Domini minas de Hierosolymorum & Judææ excidio memoria tenebant, vel confiscationem facultatum suarum à Synedrio metuebant, fratribus libentius subveniebant, quam ut prædam hostibus relinquerent. Sufficiebat ipsis, quod Pater cœlestis eos dignaretur portione sortis sanctorum in luce, pro terrestri in terra Canaan, Colos. I. 12. Suberat quoque tum divina manus, quæ hoc pacto in futuram persecutionem consuluit, ut nec pauperes ob fœdam rerum inopiam, nec divites ob nimiam

Actor. IV. 23. ff. DEum ideo laudat, pro παῤῥησίᾳ orat, roburSpiritus obtinet, omnia communia habet.

Actor. V. miam hujus seculi mollitiem à fidei professione resilirent, sed quisque quod satis est, haberet. Actor. IV. 23.-- 36. Vid. *Ligtf.* Hor. ad h. l.

VIII.

Ananias cum uxore ob hypocrisin & sacrileg. subito necantur.

Ita verè erat *congregatio sanctorum* Ecclesia primitiva Apostolica, unum corpus, unus spiritus, una spes, unus Dominus, una fides, unus baptismus omnium, (Eph. IV. 4. 5.) Charitatis vinculo colligati studebant servare unitatem Spiritus: Pax Domini in eorum cordibus regnabat, mutuo grati erant & benefici, verbumque DEI habitabat in illis opulenter, in omnia sapientia, (Col. I. 16.) Cum ita DEO adhærerent eique servirent sincere, reliqua omnia illis adjiciebantur. Illi præsertim, qui in ministerium verbi cooptandi essent, memores mandati Christi Matth. X. 9. ff. XIX. 29. omnia relinquebant. Quales fuit *Joses Barnabas*, Levita, natione *Cyprius*, qui ex fundo vendito pecuniam acceptam in Ecclesiæ usus libenter consecravit. Subdole autem egit *Ananias* cum uxore, DEO & Mammonæ simul servire volentes; nam possessione vendita partem pretii detraxerunt, & non totam Apostolis tradiderunt. Quod peccatum tanto gravius in Anania erat, quanto verisimilius est, eum ejusdem ordinis virum ac Barnabam, nimirum Evangelii ministrum & Spiritu S. donatum fuisse, quem tamen excussit, quando Satanam cor suum occupare & implere ita sivit, ut ex diabolo loqueretur & Spiritui S. causæ summæ & principi ministerii mentiretur, eumque turpissime tentaret & offenderet, sollicitando vel spernendo illius καρδιογνωσίαν & omniscientiam, quasi eum quicquam latere posset. Quas fraudes simulac Petrus è divina Spiritus Sancti revelatione cognovit, aperte severeque avarum & DEO parum fidentem hominem, Judæ haud absimilem, redarguit, & mendacii in DEUM omniscium, quem Spiritum S. esse haud obscure simul demonstravit, non tantum convicit, verum etiam sententiam lethiferam in fraudu-

fraudulentum virum, ejusque uxorem, sceleris conscią & ream, tulit, cujus vim ambo senserunt, quando è vestigio corruerunt exanimes, & elati sepultique sunt. Hoc severitatis exemplum DEUS in Evangelii initio statuere voluit, ut ostenderet, quantopere detestetur mendacium, hypocrisin & ementitam pietatem in iis omnibus, qui veritatem quidem externe profitentur, sed occultant, in mendacio detinent, pro quæstu habent, & sua duntaxat quærunt, non quæ Christi aut proximi sunt. Sane metus ingens totam Ecclesiam & omnes hæc audientes pervasit, ac eo pertinuit, ut omnes salutem cum timore & tremore operarentur, Phil. II. 12. caute & candide agerent, coram DEO ambularent. Unde etiam reliqui, licet fidem Christi amplexi essent, ausi non sunt, familiarius se adjungere & adhærere Apostolis, eaque sibi sumere, quæ ipsis erant propria, ceu temere Ananias fecerat, ne simile quid ipsis eveniret; videbant enim miraculosa & prodigiosa opera, quæ ab illis frequenter fiebant, atque haud abs re colligebant, illos esse testes à DEO destinatos, maxima autoritate & potestate præditos. Quare etiam populus peculiari veneratione eos prosequebatur, & accesserunt multo etiam magis quam ante C. IV. 11. qui Domino crederent, ingens tum virorum, tum fœminarum multitudo, perstringente verbi efficacia & miraculorum ubertate animos, aures & oculos hominum, adeo, ut passim concurrerent, & non tantum per vicos Urbis ægrotos exportarent, quo vel umbra solum Petri aliquem eorum inumbraret, sed etiam ex finitimis locis adducerent infirmos & à spiritibus immundis vexatos: qui omnes curabantur, Actor. V. 1. -- 17. *Actor. V. 1. ſ.*

IX.

Insignia hæc Ecclesiæ incrementa Pontifices & optimates male habuerunt, quibus omni nisu resistendum putarunt. Itaque jam non per cuniculos amplius agunt, sed insurgit ipse summus *Apostoli ab Angelo carcere emissi docent*

Actor. V. 17. seqq. in Templo, concilio sistuntur, Gamalielis consilio servati eduntur.

mus Pontifex cum suis, Sadducæorum secta, quæ opulentissima & potentissima erat, addictis, contra Apostolos, ira ac furore æstuans, eosque comprehendi ac in custodiam publicam duci jubet, donec Synedrio coacto causa disceptetur & sententia fatalis feratur. Sed angelus Domini noctu carceris portas aperuit, eductisque inde, custodibus nil sentientibus, Apostolis, DEI nomine mandavit, ut fidenti animo in templo se sisterent, & populo eloquerentur *omnia verba vitæ hujus*, quam Sadducæi è fide & spe sua prorsus ejecerant, per CHRISTUM obtinendæ. Hoc illi studiose fecerunt. Pontifex interea cum gregalibus convocat Synedrium & totum Presbyterium s. Collegium Judicum filiorum Israël, unum in atrii exterioris, alterum in interioris porta Templi habitum, quorum utrumque est XXIII. virorum. Coacto concilio adduci jubentur Apostoli; sed ministri eos in carcere non reperiunt adhuc clauso & custodibus munito. Quo audito, attoniti quidem hærebant, quid illis accidisset, sed, prout debebant, animum non animadvertebant, nec DEI opera admiranda cernebant, iisve emendari se sinebant; quin potius, posteaquam audiverunt, Apostolos in templo plebem docere, confestim eos per præfectum Templi accersiverunt, non tamen ulla adhibita vi, quia populum metuebant, sed sponte euntes interrogavit Pontifex, cur contra interdictum severum in nomine isto, quod exosum ipsis esset, nempe JESU, docerent, ac Hierosolymam illa doctrina implerent, & inducere sanguinem illius hominis abjecti super se cuperent? Ita & seditionis & apostasiæ reos putabant Apostolos. Ad quæ hi intrepide respondent, ut jam ante fecerant, DEO magis esse obediendum, quam hominibus, repetuntque summam concionum, quod JESUM, quem ipsi crucifixissent, DEUS Israëlis excitaverit è mortuis, dextra sua exaltaverit evectumq; constituerit Principem & Salvatorem monadicum & Catholicum, Act. IV. 9. ad dandam Israëli pœnitentiam & remissionem pecca-

peccatorum per illum. Hisque de rebus certo se testari, & Spiritum S. quem impertiverit DEUS, & dare adhuc velit omnibus ei obedientibus. Hoc sermone tantum abest ut mitigati fuerint, ut potius magis excanduerint, furoremque stridore dentium indicaverint, & de interficiendis Apostolis deliberaverint. Sed DEUS mirabiliter sanguinolenta consilia repressit. Erat enim inter Assessores Synedrii *Gamaliel*, Pharisæus, quem omnis populus præcipue in honore habebat, is, jussis exire paulisper Apostolis, monuit, probe dispiciendum esse, quid de illis statuatur, & propositis exemplis eorum, qui, res novas impie molientes, divinitus oppressi sint, prudenter suasit, ut Judices sibi ab iis temperarent, utpote nullius criminis adhuc convictis, adeoque missos eos facerent. Etenim, si hoc consilium opusq; ab hominibus duntaxat fuerit, illud mox ruiturum facile; at si DEUM habuerit autorem, nulla hominum potentia prudentiaque dissolvi posse; ne, si secus fiat, DEO ipsi bellum quasi indici videatur. Persuaderi se eatenus à viro sapiente passi sunt, ut à cædibus abstinerent, accersitos tamen loris cæciderunt, iisque denuo interdixerunt, ne in JESU nomine loquerentur. Actor. V. 17. -- 42. *Act. V. 17. ff.*

X.

Hunc in modum Apostoli quasi ex luporum manibus liberati senserunt veritatem promissi CHRISTI, Matth. X. 16. 19. f. & vim Spiritus Sancti efficacissime operantis. Nequaquam enim castigationibus aut nimis fracti sunt, sed velut beneficiis ingentibus ornati, ex concilio læti discesserunt, quod digni habiti essent, qui propter nomen CHRISTI contumelia afficerentur: (Matth. V. 11. 12.) nec intermiserunt quotidie in templo & in domibus docere & prædicare Evangelium de JESU, quod ille sit CHRISTUS s. verus Messias & Salvator. Igitur immane quantum augebatur numerus *discipulorum*, sive credentium, (illo enim nomine appellabantur, qui CHRISTO nomen dedêre, *Auctofidelium numero, 7. Diaconi constituti.*

Act. VI. 1. §. dêre, ex ipsius CHRISTI instituto & mandato. (Matth. 28, 19. μαθητεύσατε,) non tantum ex Hierosolymitanis sive Judæis Hebraice vel Syro-Chaldaice tum loquentibus, sed etiam Hellenistis, Græca lingua, late adhuc patente, utentibus in Synagogis, ut *Scaliger*, *Petavius*, *Ligtfootus* aliique putant, vel Proselytis, origine Græcis, ceu vulgo explicant. Quicquid vero ejus sit, certum est, propter amplitudinem nominis Græci, & Proselytos è Græcis, & Judæos Græce callentes, ingentem confeciſſe numerum. Unde magni sumtus requirebantur ad tot homines alendos, & fieri vix poterat, ut omnibus ex æquo sua tribueretur portio. Sane hinc ortum murmur Græcanicorum adversus Hebræos, quod illorum viduæ in quotidiano ministerio prætermitterentur quodammodo, & ex bonis in communes usus collatis minus acciperent, ac mulieres Judaicæ. Cujusmodi querelis & malis ut obex poneretur, & medela pararetur, visum fuit Apostolis illud ministrandi officium certis delegare viris. Quare cœtum convocant, eumque dispicere jubent homines 7. Spiritu S. sapientiaque plenos, quibus hoc negotium mandetur, & aliæ etiam graviores partes committi possent, si res ita postularet, quo ipsi (Apostoli) unice precibus & ministerio verbi vacarent. Placuit omnibus consilium, elegeruntque statim viros probatæ fidei, Helleniſtarumq; rationem habuerunt, quos in Apostolorum conspectu statuerunt, qui comprecati manus eis imposuerunt, & hoc ritu eos inaugurarunt. Ita augebatur denuo DEI verbum, & recipiebatur libenter, crescebatque discipulorum numerus vehementer, ac, quod rarum & inprimis notandum, ingens etiam multitudo Sacerdotum fidei obediebat. Omnes enim Apostoli & Diaconi quoq;, juxta domesticam Oeconomiam suam, certatim solliciti erant de propagatione Evangelii. Act. VI. 1.-7. XI.

Ex his Stephanus ca- Nova vero ista Ecclesiæ incrementa nova odia pepererunt & persecutiones, cum disputando nihil efficere possent adversarii.

sarii. Ansam autem arripuerunt nonnulli ex Collegio *Libertinorum*, *Cyrenensium* & similium, qui cum Stephano, è Diaconis nuperrime electis præcipuo, sæpius disceptabant, nec sapientiæ & Spiritus Sancti, per quem loquebatur, potentiæ, resistere valebant, juxta promissionem Christi Luc. XXI. 15. Itaque victi subornarunt homines leves, qui in Synedrio eum accusarent, & testarentur, eum blasphema in Mosen, DEUM & Templum dicere, antiquissimorum rituum abrogationem & loci sacri devastationem per JESUM aperte nunciare, Actor. VI. 7.-15. Quibus auditis Pontifex è Stephano quærit truculento vultu, an ea sic se habeant? an talia dixerit? Tum Stephanus, videns subdole auferri sibi statum juridicialem, & conjecturalem tantum sui facti relinqui, longa oratione accusationis capita diluit, & simul totam Oeconomiam DEI in Ecclesia Israël. observatam, enarrat, ostendens, fundamentum ejus consistere in fœdere promissioneque Abrahamo data de benedicto semine, non in ceremoniis ac ritibus legalibus, longe post institutis, eoque cum templo aliquando cessaturis, adventante & implente omnia Messia, quem quia non recipiant Judæi plurimi, pœnas gravissimas certo daturi sint. I. Patrem credentium omnium memorat vocationi promissionique divinæ fideliter obtemperasse, ac velut peregrinum fide commoratum in terra promissa esse & exspectasse spiritualia potius quam terrena bona, per Messiam paranda & danda, quorum typus duntaxat fuerit Cananæa regio: ejusque posteritatem per 400. annos in aliena terra agere debuisse & egisse, fide & spe promissionis sustentatam, Actor. VII. 2.-8. denique Abrahamum, jam credentem & promissionibus beatum, accepisse circumcisionis fœdus in sigillum justitiæ fidei, ℣. 8. II. Patriarchas, post Josephum in Ægyptum venditum, eo concessisse, ibidemq; diem supremum obiisse κατὰ πίστιν, ἐλπιζομένων ὑπόστασιν & πραγμάτων ἔλεγχον ὐ βλεπομένων, 9.-16. (conf. Ebr. XI. 1. 13.) & eorum, nominatim Jacobi

Act. VII. ptus & in judicium raptus, Apologia insigni hostes ad Christi cognitionem fidel. ducere laborat.

Allegr. VII. cobi & Josephi ossa translata esse in terram promissionis, in testimonium fidei, 16. III. DEUM veracem esse, auxisse & servasse populum suum in Ægypto, Mosemque ex gratia misisse liberatorem, futuri Redemtoris typum illustrem, ante templa & sacrificia eorum, quibus nunc adeo superbiant, quem majores rejecerint, non sine mysterio futuræ rejectionis Messiæ, qui ipsi in rubo apparuerit, & de quo ipse testatus sit, quod eum omnes audire debeant, quicunque liberari cupiant e servitute peccati, mortis & diaboli, 17. -- 38. IV. Tot ac tanta beneficia divina susque deque a populo habita, Mosen cum legislatione & doctrina repudiatum, & vituli, Molochi aliorumque idolorum cultum introductum esse, 39. -- 44. V. Tabernaculum & totum cultum Leviticum umbram duntaxat fuisse futurorum bonorum cœlestium, per Messiam acquirendorum & dandorum, 44. 45. nec alio spectasse Templum à Salomone exstructum, & DEUM ipsum testatum esse non semel, quod in templis manu factis non habitet, nec in iis acquiescat, sed in Filio solo, quem revereri, fide amplecti omnes debeant, quotquot salutem consequi velint, 44. -- 51. VI. Hanc Oeconomiam DEI gratiosam & salutarem non tantum non intellectam sed etiam spretam esse nefarie ac pertinaciter, tandem infert Stephanus, & probat à Patrum moribus, quibus etiam deteriores sint, eos enim Vates Messiæ adventum prædicentes, posteros autem ipsum Messiam, Jehovam justitiam nostram, trucidasse, & legem denique, in qua tantopere glorientur, non servasse, nec eum respexisse, qui Legis finis sit, 51. -- 54. Impatientissime hanc apologiam tulerunt Judæi, & stridore dentium testati sunt cordis malignitatem, eoque interruperunt sermonem strepitu, ut videtur, & murmure, qui trucidare CHRISTI testem cordatum cogitabant; quare conversus ad JESUM Stephanus, sublatis in cœlum oculis vidit gloriam DEI & JESUM stantem, velut advocatum, & paratum, ut athletam suum juvaret

sed irritati magis Judæi eum lapidarunt.

juvaret ac coronaret. Idque aperte & palam confessus est; at furiosi homines potentiam & majestatem Domini JESU minime reveriti, blasphemiam interpretabantur hanc præclaram confessionem, eoque capitalem sententiam contra confessorem proclamant subito & tumultuarie, ac sine mora ejiciunt urbe, moreque majorum lapidant, Devt. XVII. 7. qui deterreri se minime passus, Dominum JESUM elata voce invocavit, ei tanquam vero DEO spiritum suum commendavit, atque pro interfectoribus suis oravit, Paulique, testium lapidantium vestes servantis, ac cæde martyris lætantis, conversionem precibus impetravit, ceu mox dicetur, 54.-60. *Act. VII.*

CAPUT XI.

DE PROPAGATIONE ECCLESIÆ CHRISTIANÆ EXTRA HIEROSOLYMAM INTER JUDÆOS.

I.

VIdebatur Ecclesiæ Christi post cædem Stephani protomartyris exitium imminere; audaciores enim insolentioresque facti hostes veritatis persecuti sunt graviter omnes Christianos, Hierosolymis tum adhuc agentes, usi ministro juvene quodam, *Saulo*, qui conquisitos undique & ex ædibus suis extractos discipulos carceri mancipavit, & ad mortem usque afflixit. Unde passim plerique omnes, præter Apostolos, in Judææ Samariæque fines dispersi sunt. Verum hæc persecutio in bonum cessit & amplificationem Ecclesiæ. Nam dispersi ultro citroque verbum Evangelii disseminabant & prædicabant, ut, quod Esaias futurum

Dispersio Christianorum occasionem præbuit conversioni Samaritanorum, annitente Philippo,

Act. VIII. futurum prædixit Cap. II. 3. impleretur. Inter primitias conversorum fuit *Samaritanæ* regionis metropolis, quæ concionibus & miraculosis sanationibus *Philippi*, unius ex Diaconis, (Act. VI. 5.) permota, magna cum lætitia doctrinâ salutarem excepit, nec *Simonis Magi* præstigiis circulatoriis dementari se amplius sivit, perspiciens divitia virtute à Philippo patrari prodigiosa facta. Quin imo ipse *Simon* fidem simulabat, (Iren. I. 20.) baptismum suscipiebat, & cum Philippo assiduus erat. Quod ubi Apostoli audiverunt, protinus eo miserunt *Petrum* atque *Johannem*, qui docendo orandoque eorum fidem & Spiritus Sancti dona augerent, consueto impositionis manuum ritu. Simoni autem tantam potestatem, ut ipse vocabat, s. donum potius DEI, numis mercari volenti, Petrus denegavit, eumque objurgavit severe, quod ex religione artem quæstuariam facere cogitaverit, iram DEI ei denunciavit, & ad pœnitentiam veram illum excitavit. Confirmatis recens conversorum animis delegati Apostolorum Hierosolymam redierunt, inque hoc reditu multos Samaritanorum vicos Evangelio instruxerunt, Actor. VIII. 1. -- 26.

II.

Per Evnuchum in Æthiopiam penetravit Evangelium, quod Philippus quoque Azoti & Cæsaræ prædicavit.

Mox latius etiam in ipsam usque *Æthiopiam* penetravit Christiana Religio, cum circa idem tempus moneretur per Angelum *Philippus* obviam ire Evnucho, Candacæ reginæ Æthiop. in Africa, gazæ præfecto, Hierosolyma redeunti, & in Esaia vate legenti, periccham de Messiæ passione ac morte Cap. LIII. explicare. Quod cum is feciſſet, Evnuchus dictis fidem adhibere & baptismum expetere, quem Philippus, perspecta ejus de Filio DEI confessione & mentis integritate, illi sine mora impertivit, satis gnarus, tantum satrapam remotæ gentis Evangelistam divina providentia destinatum esse; ipse vero divinitus *Azotum*, s. Ashododam Philistæorum transportatus, non tantum ibi docere cœpit, sed inde etiam omnes urbes obiens Evangelio

gelio instituit, donec perveniret *Cæsaream*, ubi aliquamdiu docendo substituisse, vel domicilium familiamque habuisse videtur, (Actor. XXI. 8. 9.) 26.--40. *Act. IX. v. 2.*

III.

In Syriam etiam, ejusque olim caput, *Damascum*, discipulos nonnullos venisse, & ibidem veritatem Evangelicam propagasse, vel hinc colligere promtum est, quod Saulus, minas adhuc & cædem spirans, literas à Pontifice M. ad illas Synagogas, quarum plures ibi erant, peteret, ut, si quos isti sectæ exosæ addictos illic inveniret, eos vinctos Hierosolymam perduceret. Actor. IX. 1. 2. *in Syriam.*

IV.

Mirum in modum vero propagationem Evangelii promovit conversio illius hactenus persecutoris acerrimi, *Sauli*, miraculosa & prorsus singularis, quæ in annum *Caligulæ* IV. seu ultimum incidit, ut docet *Spanh.* in dissert. peculiari de Æra Conv. Pauli. Placuit enim DEO reprimere non tantum persecutionis furorem, verum etiam ex lupo rapace (Genes. 49, 27.) ovem facere mansuetam, & ex vastatore Ecclesiæ pastorem & promotorem. Nam cum Damasco jam appropinquantem subito circumfulsit lux cœlitus, major splendore Solis, (Actor. XXII. 6. XXVI. 13.) Sol nimirum justitiæ, JESUS CHRISTUS, in corpore glorificato, humique prostratum sic alloquitur: *Saule, Saule, quid me persequeris*, & quærentem, quis esset, qui se compellaret tanta luce & voce, instruit, dicitque, se esse JESUM Naz. quem insano furore hucusque in discipulis suis persecutus sit, & durum ipsi futurum contra stimulum calcitrare, vocantique refragari. Ad quæ tremens & obstupefactus petit sibi mandari, quid factu opus esset. Dominus igitur explicatius respondet, ideo se ei apparuisse, ut ipsum & ministrum & testem constitueret eorum, quæ viderit, quæque deinceps *Saul persecutor convertitur, in Damasco & Arabia Evang. prædicat.*

Act. IX. ceps ei monstraturus sit &c. id est, Gentilium Apostolum, (Act. XXVI. 16. 17. 18.) & ad *Ananiam* ire jubet, plenius de omnibus illum instructurum, quem ipsum etiam per visum de toto negotio erudiit. Saulus, post illustrem Domini apparitionem & cordis compunctionem, illuminationem & conversionem, excitatus, neminem vidit, sed perstrictis oculis fulgore tantæ lucis ac splendore nimio debilitatis, excœcatur ad tempus, ut tanto magis terreatur ac conteratur, & satellites manu eum ducentes in urbem testarentur de prodigiosæ rei veritate. *Ananias* autem per triduum probe maceratum & tentatum, ac seriis precibus Domini opem flagitantem, sanavit, impositaque manu visum ei restituit cum corporis, tum mentis, in nomine JESU, Spiritus Sancti uberrimam gratiam ad dignitatem muneris Apostolici necessariam & sufficientem, (Rom. I. 15.) contulit, eundemque baptizavit, 3.--19. Ita vas electum, supremi figuli manu efformatum, & Spiritu S. repletum, mox palam in Collegiis ibi prædicavit JESUM esse Messiam & filium DEI, non nudum hominem, nedum sceleratum, ceu antea blasphemabat, idque collatis Scripturarum sacrarum testimoniis evidenter & solide docuit. Hinc Hierosolymam statim profectus est, DEO ibidem publice in Templo gratias pro mirabili sua conversione acturus, & alios sua doctrina exemploque ad eandem invitaturus; eo autem cum venisset, ac in Templo orasset, DEUS ei apparuit, & præcepit, ut sine mora inde discederet, propterea quod Hierosolymitani fidem ejus testimonio haud essent habituri. Cui mandato divino morem gerens, protinus discessit, ne quidem salutatis Apostolis, (quod colligitur ex Act. XXII. 17.--22.) & in Arabiam migravit, ut specimen ederet Doctoris Gentium, ad quod munus vocatus & destinatus erat. (Vid. Gal. I. 17.) Inde post triennium secunda vice Damascum rediit, ac rursus Hierosolymam tendit, ut Petrum inviseret, quem acceperat Judæorum inprimis Doctorem constitutum esse, & cum

um eo fraterne conferret, quæ ad uberiorem Evangelii prædicationem inter Judæos & Gentes facere possent. (Gal. I. 18. 19.) Hinc tertia die Damascum petiit, ibidemque Christum prædicare perrexit, ad summam Judæorum invidiam, qui proin *Aretæ*, Regis Arabum præfecti, tum temporis istam urbem præsidio tenentis, ope, ipsum interimere, eoque portis clausis eum capere studuerunt; verum hasce insidias feliciter effugit, quando discipuli, laxata per murum sporta, noctu eum dimiserunt. Actor. IX. 23. -- 26. conf. 2. Cor. 32, f. Posthæc tertia vice Hierosolymam concessit, & innotescere discipulis CHRISTI familiariterque cum iis colloqui cupiebat. At illis metuentibus, nec firmiter credentibus persecutorem confessorem & doctorem factum Evangelicæ veritatis, *Barnabas* eventa & acta ejus enarravit, quibus perceptis, libentissime eum admiserunt, ac ipse etiam factis probavit, quando libere in nomine Domini JESU concionatus est, & cum Græcis inprimis popularibus suis incredulis, qui interficere eum anniſi sunt: quod cum fratribus aperuisset, illi sine mora ad Cæsaream Philippi eum deduxerunt, Tarsumque Ciliciæ dimiserunt, 26. -- 31. conf. Gal. I. 12. Ita simplicissime itinera Pauli Damascena & Hierosolymitana ordinari posse putamus cum *Sandhagenio* p. 155. 157. haud ignari, aliter illa vulgo, & a *Spanhemio* quoque in Dissert. de Æra Conv. Pauli numerari. *Actor. IX.*

V.

Circa hoc tempus DEUS pacem & tranquillitatem Ecclesiæ suæ aliquamdiu concessit per totam Judæam, Galilæam, Samariam atque Syriam: quæ halcyonia tribuunt *Tiberio*, quorumque hanc causam reddunt, quod Imperator *Acta Pilati* de Christo ejusque miraculis ad Senatum retulerit, & illum inter Deos referri petierit, ac, respuente Senatu, nihilominus in sententia sua manserit, comminatus periculum accusatoribus Christianorum, ut *Tertullianus* in Apolog. cap. V. testatur. *Halcyonia Ecclesiæ incrementa dedere.*

Actor. IX. Quam traditionem non tantum *Baronius*, sed etiam *Casaubonus*, *Pearson*, *Huetius*, aliique admittunt & defendunt; eam vero in dubium nuper vocavit *Basnagius* Exercit. anti-Bar. ad A. 35. n. 29. variis argumentis, quæ tamen omnia haud firmo talo stare videntur. Utcunque sit, divinæ profecto tribuendum est bonitati & providentiæ, quod, post persecutionum nubem, gratam pacis lucem suis largitus sit, ut & recreare se & crescere Ecclesia potuerit. Nam, ut Lucas ait, *ædificatæ sunt Ecclesiæ, & progressum faciebant in timore Domini, & solatio Spiritus Sancti implebantur*, Act. IX. 31. Non rapiebant eam pacem in ventris commodum ac voluptatum studium, ut plerumque fit.

VI.

Petrus Ecclesias visitat, multosque convertit. Per id tempus Petrus plantatas Ecclesias visitat, in fide confirmat, & plures allicit miraculis, quæ in visitatione illa subinde patravit. Posteaquam enim Lyddæ *Æneam*, octo annis captum membris, subito ita restituit, ut ipse surgere & sibi ipsi substernere e vestigio potuerit, omnes *Lyddæ* & *Saronis* incolæ, id videntes, ad Dominum se converterunt. Similiter *Joppæ* Tabitham, mulierem piam defunctam, eo accersitus, vitæ restituit. Quod ubi per totam Joppem innotuit, multi in Dominum crediderunt. 31. - 43.

CAPUT XII.

De OECONOMIA GRATIÆ DEI INTER GENTES MANIFESTATA.

I

Ecclesia inter gentes propagata. HUnc in modum inter Judæos Evangelium prædicatum & à multis acceptum est. Jam etiam Oeconomia gratiæ DEI inter gentes aperienda erat, quæ illustribus revelationibus com-

pro-

probata & feliciſſime inchoata fuit in Centurione gentili, *Cornelio*, qui, per Angelum monitus, Petrum Joppead ſe Cæſaream accerſivit, ut ab eo de ſalutis ratione inſtrueretur. Petrus itidem viſione & voce cœleſti edocetur, ſemel iterumque, quod non immundos debeat cenſere, quos DEUS ipſe Verbo Evangelii & Baptismo ſanctificaturus eſſet, & ad Cornelium ſine hæſitatione ire jubetur, cum nunciis ab eo miſſis. Quod dum facit, quærit à Centurione cauſam, propter quam vocatus ſit. Ille latius omnia explicare & deſiderium ſalutis vehemens exprimere; Petrus autem univerſalem DEI gratiam & pacem per JESUM CHRISTUM, omnium, cum Judæorum tum Gentilium, Dominum, (conf. Epheſ. II. 17.) aliaque ejus & plurima & maxima beneficia, ac nominatim remiſſionem peccatorum, paſſione, morte & reſurrectione victorioſa parta, laudare, Prophetarum omnium, Baptiſtæ & Apoſtolorum teſtimoniis probare. Talia Petro adhuc loquente, Spiritus S. delapſus eſt ſuper omnes eam orationem audientes, æque ac ſuper Judæos quondam in feſto Pentecoſtes; quod cum admirarentur Judæi credentes, Petrum à Joppe comitati, tum Petrus affirmat, DEUM evidentiſſime hoc Spiritus baptismo oſtendiſſe, eos etiam aqua baptizari poſſe, & ſine mora tingi jubet. Ita ſacris initiatæ Gentilium primitiæ, Petrum rogarunt, ut ſecum aliquot dies maneret, quo myſteria regni DEI plenius cognoſcerent. Act. X. Verum id male habuit myſterii ignaros, & patriorum rituum nimis rigidos obſervatores, licet Chriſtianam religionem amplexati fuerint, eoque Petrum, Hieroſolymam redeuntem, reprehendunt, quos ille adductis viſis mandatisque cœleſtibus, ſibi ac Cornelio factis, & ipſius Spiritus Sancti donis, Gentilibus collatis, egregie convincit, adeoque jure divino ſe tuerur, plenitudinem autem poteſtatis cujusdam Papalis prorſus reticet. Quibus auditis acquieverunt, Deoque pro tanta gratia, exteris etiam conceſſa, gratias egerunt. Actor. XI. 1.-- 19. *Actor. X.*

II.

Antiochiæ Esus prædicatur feliciter Græcis.

Contigit vero mox, ut, cum dispersi ob exortam sub Stephano afflictionem, hactenus solis Judæis in *Phœnicia, Cypro & Antiochia* doctrinam salutarem Evangelii exposuissent, nunc quidã viri *Cyprii* & *Cyrenenses*, Hierosolymis & aliis quibusdam locis Judææ, educati, (*Ligtf.* Coment. p. 844.) divinitus haud dubie excitati, etiam *Græcis* s. Gentilibus *Antiochiæ* Dominum JEsum felici successu prædicaverint. Quod postquam Ecclesia Hierosolymitana auditione accepit, *Barnabam* eo misit, qui non tantum credentes ad constantiam cohortatus est, multosque Domino adjunxit; sed etiam *Saulum* e Tarso accersit, cum quo per annum integrum opus Domini strenue ursit, ac magnam hominum multitudinem docuit, adeo ut jam integer populus colligeretur Christo, ac nomine etiam distincto a profanis separaretur; tum enim primum *Christianorum* nomen in seculum introivit, &, qui *discipuli* hactenus dicti fuêre, nunc à Rege Christo nomen honorificum acceperunt, quod, ceu *Ligtfootus* l. c. p. 856. conjicit, ab ipso Servatore & Domino nostro olim (Jes. 65, 15.) inditum fuit, eo quidem fine, quod Judæorum & Gentium invisis appellationibus, futura desuetudine exolescentibus, consopitæ exhinc jacerent pristinæ simultates, atque in hac suavissima denominatione, utrisque communi, per omnia secula felicissime absorberentur, Actor. XI. 19. - 27. Insigne hoc Ecclesiæ decus & augmentum allexit quoque alios, ut passim Antiochiam confluerent. Sic evenit, ut ea tempestate Vates Hierosolymis eo discederent, & Gentilium illam Ecclesiam donis suis ornarent atque illustrarent. E quibus *Agabus* gravem fore toto orbe famem significavit, quæ sub *Claudio* Cæsare accidit; discipuli igitur statim decreverunt fratribus in Judæa habitantibus, præ reliquis indigis & rapinam bonorum passis, Ebr. X. 34. subsidium mittere; quod & fecerunt Sauli & Barnabæ opera, 27. - 30.

III. Post

III.

Act. XII. *Herodes Jacobum occidit. Petrus vinctus ab Angelo liberatur. Herodes miſere perit.*

Poſt aliquam Eccleſiæ tranquillitatem rurſus exoritur Eccleſiæ perſecutio, autore *Herode Agrippa*, qui abuſus edicto *Claudii* Cæſaris in gratiam Judæorum promulgato, & regia poteſtate, manus admovit vexandis quibusdam de Eccleſia, interque hos *Jacobum* majorem, Zebedæi filium & Johannis Evangel. fratrem, ferro ſuſtulit, indicta cauſa, animi quodam impetu, ex avitæ religionis amore & zelo: quem Chriſtiani Hieroſol. ſepeliverunt: ut fabula ſit, quod de translatis ejus Compoſtellam oſſibus garriunt Pontificii. Quam crudelitatem ubi gratam Judæis eſſe vidit, *Petrum* quoque comprehendit; ſed quo minus eo ſtatim occideret, tum quidem obſtitit dies azymorum, ob lætitiam ſuppliciis exemtus. Captum igitur vinctumque in cuſtodiam, & quatuor quaternionibus militum cuſtodiendum tradidit, ne, ceu antea factum noverat, elaberetur, ut poſt ferias exactas eum populo ſiſteret, & de hæreſi accuſatum pleno judicio mortis ſupplicio adjudicaret. Verum ad ſupplicationem Eccleſiæ continuam pro eo ad DEUM factam, miraculoſe ab Angelo Domini per cuſtodiam & portam ferream eductus, evaſit ſalvus, & inopinato ad cœtum complurium ſupplicantem in ædibus Mariæ venit, iisque narravit, quo pacto Dominus è carcere ſe eduxiſſet: juſſitque, ut Jacobo & cæteris fratribus ea renunciarent; ipſe vero conceſſit alio, forte *Antiochiam*, certe non Romam, ut Pontificii contendunt. (Vid. *Ligtf.* Comment. h. l. p. 868. b.) Hæc liberatio prodigioſa fuit ſane ampliſſima concio proteſtatioque DEI ad populum de ſuo filio JESU ejusque Evangelio; ſed apud Herodem parum valuit, quippe qui, habita de cuſtodibus quæſtione, eos duci vel ad ſupplicium vel carcerem juſſit: paulo poſt tamen crudelitatis pœnam luit, quando, poſt Tyriorum atque Sidoniorum pacem petentium ſubjectionem, elatus, ludos & ſpectacula

Act. XIII. stacula in honorem Cæsaris *Claudii* exhibuit, & die quodam statuto, verba ad populum fecit, regali veste indutus ita splendida, ut argenti claritas, primis radiis Sole oriente demissis, repercussa, fulgorem ediderit inspicientibus venerabilem, DEum se ab adulatoribus salutari passus est. Nam confestim à Domini angelo ictus, & à vermibus erosus exspiravit. Actor. XIII. 1.-24. Vid. *Joseph.* Antiq. L. XIX. Cap. VII. p. m. 679.

IV.

Ecclesia crescit, emissis ad prædicandum Barnaba & Saulo, plurimis in locis, Paphi, Antiochia &c.

Sublato hunc in modum tyranno divinitus, & terrore aliis persecutoribus incusso, Verbum Evangelicum, seminis vel germinis instar boni, crescebat & amplificabatur Ecclesia, latissimeque propagabatur; ut nullam contra unctum Domini vim quidquam valere Judæi pariter ac Gentiles cernere potuerint clarissime, nisi animos oculosque excœcatos habuissent. Act. XIII. 24. Propagatio autem amplificatioque Ecclesiæ inter Gentiles per idoneos homines, divinitus eò destinatos & vocatos, *Barnabam* nimirum atque *Saulum*, suscepta fuit feliciter, quos Ecclesia Antiochena Doctores, jussu Spiritus Sancti, ad opus Domini segregavit, & præviis precibus atque jejuniis denuo vel confirmavit manuum impositione, vel bona quæque nuncupavit vota. Illi ita emissi à Spiritu S. assumto *Johanne* cognominato *Marco*, ad *Seleuciam* descenderunt, indeque in *Cyprum* navigarunt, Asiatici Maris maximam insulam, ac ubi *Salaminem* pervenerunt, Judæis quoque Evangelium prædicarunt, & ad *Paphum*, urbem Veneris templo nobilitatam, progressi, & à Proconsule *Sergio Paulo* vocati, inciderunt in magum quendam, qui Proconsulem avertere à fide studebat. At Paulus eum graviter objurgat & subitam excœcationis pœnam ipsi denunciat. Ea re visa Proconsul credidit. Hinc *Pergam Pamphyliæ* & inde *Antiochiam Pisidiæ* venerunt, ubi Paulus invitatus in Synagoga, prolixam de JESU orationem habuit, qua

comme-

commemorat, quomodo DEUS populum Judaicum elegerit, peregrinantem in Ægypto evexerit, ex eaq; potentissime eduxerit, parvos ejus mores patienter in deserto tulerit, terram Cananæam ei possidendam, postea Judices & Reges dederit, ac tandem Messiam, Davidi cumprimis luculenter promissum, miserit, JESUM, à Johanne insigni testimonio ornatum & commendatum, quem Hierosolymitani innocentem damnaverint & crucidaverint, DEUS tamen resuscitaverit, secundum Vatum prædictiones, ac nominatim Davidis Psal. II. 7. XVI. 10. Atque per hunc solum remissionem peccatorum nunciari omnibus, qui in eum crediderint, perspicientes, non posse se per legem Mosis justificari. Quibus peroratis monet, ne oblatam per JESUM gratiam contemnant. Act. XIII. 1. -- 42. Fructu non caruit adhortatio, magis tamen gentiles quam Judæos permovit; quare illi Apostolum orarunt, ut proximo Sabbatho apud se iis de rebus loqueretur. Quod dum facit, tota fere civitas ad audiendum verbum DEI convenit. Id Judæi videntes, ex perverso zelo contradicebant aperte à Paulo dictis, reclamantes ac conviciantes. Quibus proinde Paulus libere dixit, hosthac ex justo DEI judicio se ipsis Evangelium haud amplius prædicaturos, sed ad gentes ituros, prout Dominus præceperit Es. 49, 10. Hæc exteri audientes cum gaudio exceperunt Evangelium, crediderunt quotquot ordinem salutis & vitæ æternæ, à DEO institutum, recte observarunt, & à contradictione blasphemiisque Judæorum alieni fuerunt, 42. -- 49. *Actor. XIII.*

V.

Hunc in modum divulgata fuit salutaris doctrina per totam illam regionem *Pisidiæ* & vicinæ *Ciliciæ*: &, tametsi propter concitatas persecutiones inde discedere coacti fuerint, alibi tamen, & *Iconii* primum, magno cum successu, licet non sine omni Judæorum motu, horum pariter ac Gentilium ingentem multitudi- *Iconii, Lystra, Derbe.*

Act. XIV. titudinem ad fidem perduxerunt, Domino testimonium perhibente verbo gratiæ suæ, etiam per miracula stupenda: deinde insidiantium manus effugientes, in urbes *Lycaoniæ*, *Lystram* & *Derbam*, finitimamque regionem se receperunt, & ibi Evangelium prædicarunt. Lystræ autem Paulus perspecta fide claudi hominis ab utero materno, eum magna voce excitavit ad surgendum, & e vestigio sanavit. Populus id videns, divinos illis honores tribuere & coronatos tauros sacrificare volebat: quem cum sacrificulis Apostoli vix prohibere & a se atque idolis ad veri & vivi DEI conversionem & cultum deducere potuerunt, propositis effectis divinæ providentiæ clarissimis, ex quibus colligi queat, esse unam quandam omnipotentem & omnisapientem causam, quam omnes cognoscere & venerari debeant, præsertim eo tempore, quo Evangelium ubique terrarum prædicatur, Act. XIV. 1. -- 19. Sufflaminarunt felices progressus Judæi supervenientes Antiochia & Iconio, & Satanæ instinctu populum concitarunt, ut Paulum lapidarent, & tanquam mortuum extra urbem traherent; sed DEUS eum miraculose subito restituit vitæ, ut urbem ingressus sit. Postero tamen die *Derbam* profectus, ibidemque compluribus factis discipulis, Lystram, Iconium & Antiochiam repetiit, cum Barnaba, ubi ad constantiam & patientiam in cruce fideles cohortati sunt, & seniores in singulas Ecclesias crearunt. Hinc in *Pisidiam* & *Pamphiliam* venerunt, indeque *Pergam* & *Attaliam*, tandem, peragratis docendo regionibus maritimis Asiæ minoris, redierunt *Antiochiam*, unde erant ad hoc ipsum munus obeundum ablegati, & renunciarunt, quomodo DEUS gentibus aperuerit januam fidei, per suum ministerium, renitente licet Satana & persecutorum turba. 19. -- 28.

VI.

Turbata Ecclesia a

Ecclesiam hunc in modum bene etiam inter gentes constitutam Satanas turbare nititur, illato errore per quosdam Judæos

dæos (*Cerinthum* cum sectatoribus Epiphanius fuisse putat, satius tamen est, teste Evangelista ℣. 5. è Pharisæorum secta conversos, sed Judaismum cum Christianismo miscentes, intelligere,) Hierosolyma venientes & velut ab Apostolis traditum jactitantes, necessariam esse ad salutem observationem operum legis ceremonialium & moralium, cujus observationis symbolum & obligatio erat circumcisio, Gal. V. 3. Cui errori cum se opponerent mascule *Paulus* & *Barnabas*, visum Ecclesiæ fuit, eosdem cum aliis quibusdam Hierosolymam mittere ad Apostolos & seniores, ut rescirent, quæ illorum mens esset circa quæstionem motam. Illi igitur, ubi, confirmatis, per quos ibant, Phœnicibus & Samaritanis, Hierosolymam pervenerunt, & retulerunt, quæ DEUS secum fecisset, & quomodo turbassent nonnulli fideles, præsertim e Gentibus, legalis jugi impositione, Apostoli ac Presbyteri *Synodum* cogunt, in qua controversia discepteretur. Cumque utraque pars suis argumentis in medium allatis niteretur, *Petrus*, oratione habita, probat, nec DEum tentandum, nec conscientias discipulorum onerandas esse jugo intolerabili legis, cum ipse DEUS jampridem sibi monstraverit, exemplo Cornelii aliorumq; è Gentibus conversorum, (Act. X.) *fide purificari corda* per sanguinem CHRISTI, ejusque Spiritum, non lotionibus vel aspersionibus Leviticis, aut observatione legis, quam nemo vel Patrum sanctissimorum implere potuerit. Firmam igitur manere sententiam, per gratiam Domini J. C. tantum salvari, quotquot salvantur, Act. XV. 1. - 11. Ad quæ siluit universa multitudo, & Barnabam ac Paulum, idem quod Petrus asseruit, confirmantes enarrantesque, quæ DEUS in Gentibus per eos designaverit, & quomodo illæ receptæ sint in gremium Ecclesiæ, absq; ullo legis onere impositio, audivit, 12. Quæ Jacobus, Concilii præses, probavit, Vatumq; oraculis, ac nominatim Amosi testimonio, congruere ostendit, Cap. IX. 11. de vocatione gentium per Evangelium, ut una cum Judæis Messiæ

Act. XV. quibusdam legis observationem ad salut. urgentibus, in Concilio Hierosol. controversia deciditur.

XX. siæ se addicentibus & fide adhærentibus, spiritualem cultum præstent, remoto intergerino pariete legis, communionem impediente. Hæc gratiæ opera DEO ab æterno nota & decreta, atque impleta nunc esse, in assumtis præputiatis per donum fidei, effusione Spiritus S. obsignatum, prout Petrus retulerit. Se igitur, collatis omnibus & subductis rationibus, censere, non turbandos nec molestia haud necessaria afficiendos esse è gentibus ad DEum conversos, ne sic multis aditus ad Christianismum præcludatur; interea tamen præcipiendum illis esse, ut aliquid etiam Judæis dent, parumque oneris ferant, donec Christiana libertas plenius pateſcat, ac ab idolothytis, scortatione, sanguine & suffocato abstineant; Mosen enim, cui arcte adhuc adhæreant, & quem omnibus Sabbatis legant, talia prohibuisse, 13.--22. His ita solide discussis, visum fuit Apostolis & Presbyteris, una cum tota Ecclesia, quæ Concilio interfuit, Epistolam mittere per primarios ac fide dignos viros, Judam & Silam, ad Antiochenam vicinasq; Ecclesias, communi consensu approbatam, qua significaretur, sub prætextu Apostolicarum traditionum exteras illas Ecclesias turbatas esse, sparso dogmate de necessaria legis ad salutem observatione, & Spiritus Sancti, concilio præsidentis & invisibiliter assistentis, inq; omnem veritatem suos fideles ducentis, autoritate & judicio, omnium credentium applausu recepto & comprobato, decretum esse, nullum aliud imponendum onus esse, quam illud facile portabile, & ad tempus quoque necessarium, ad tollendum scandalum, communionem inter Judæos & gentes impediens, 22.--30. Hanc Epistolam Synodicam, primam omnium monumentorum avthenticorum Scripturæ N. T. ablegati Antiochiam detulerunt, & Ecclesiæ tradiderunt, quæ multum gavisa & confirmata est in Gratia & libertate Evangelica, de qua etiam, ut & aliis capitibus, Judas & Silas, donis Propheticis instructi viri, plenius fratres instruxerunt, eosque ad constantiam cohortati & con-

& consolati, hisque peractis bona cum pace ad Apostolos remissi sunt, 30. -- 34. *Act. XVI.*

VII.

Paulus, compositis Antiochiæ rebus, pia solicitudine instinctuque Spiritus S. incitatus, *Barnabam* monuit, ut fratres suos per omnes urbes, in quibus Evangelium prædicassent, in *Syria*, *Pamphilia*, *Lycaonia* &c. revisserent, & æque ac *Antiochenos* confirmarent. Qua in re Barnabas se quidem difficilem haud præbuit, sed quia *Marcum* consobrinum suum (Col. IV. 10.) assumere volebat, quem, ceu parum constantem in ferendis laboribus atque periculis, Paulus recusabat, litigio exorto diremti sunt à se invicem, & DEO in bonum vertente factum est, ut Barnabas assumto Marco in *Cyprum* navigaret; Paulus autem, electo *Sila*, Syriam Ciliciamque obiret, & Ecclesias confirmaret: atque adeo pluribus in locis utriusque ministerio, eodem tempore, plures Ecclesiæ visitarentur ac confirmarentur, 35. -- 41. Paulus, cujus causa justior quam Barnabæ erat, à fratribus gratiæ DEI singulariter commendatus, incidit mox in *Timotheum*, juvenem pium ac bonorum omnium, qui *Lystris* & *Iconii* erant, testimonio ornatum, eumque idoneum ministerio judicavit, & propter imbecillitatem Judæorum ibi agentium, circumcisum assumsit. Obeundis autem urbibus, eadem, quæ alibi docuerant, tradebant, &, quæ in Synodo Hierosolymitana decreta fuerant, inculcabant, ut unitas & communio Ecclesiarum ubique servaretur. Nec absque fructu fuit ista visitatio & institutio. Siquidem Ecclesiæ & fide confirmabantur, & numero quotidie augebantur, Act. XVI. 1. -- 6. Hoc successu læti, peragrata Phrygia & Galatica regione, in *Asia* & *Mysia* quoque Evangelium propagare volebant; verum à Spiritu S. ductore & directore tunc quidem id facere prohibiti, *Troada*, ex oppositio Macedoniæ iis in locis, ubi olim Troja sita fuit, pervenerunt. Ibi Paulus viso monitus, ut in Macedoniam

Paulus, assumto Sila & Timotheo, varia loca visitat.

Act. XVI. Philippus prædicat, Pythone ancillam liberat, inque carcerem conjectus liberatur miraculose, & custos carceris convertitur.

doniam iret, eo statim contendit, & *Philippos*, primariam Macedoniæ urbem, & coloniam Romanorum, migravit, ac dies aliquot ibidem egit, Gentilibusque doctrinam cœlestem nunciavit; Sabbato autem extra urbem ad fluvium exiit, ubi convenire Judæi solebant, & fœminis, quæ maturius aderant, loquebatur, inter quas *Lydia*, purpuræ venditrix, Spiritus S. gratia conversa & cum familia baptizata, Paulum sociosque hospitio excepit, multosque procul dubio illexit ad fidem Evangelio præbendam. 6. -- 16. Hunc Evangelii cursum Satanas sistere cupiens, excitavit ancillam quandam, *Pythonis* spiritu præditam, ut Paulum & socios, ad preces in consuetum locum euntes, per complures dies subsecuta, vocaret summi DEI servos, qui viam salutis nunciarent. Quod cum ægre ferret Paulus, satis gnarus, Diabolum hac ratione salutarem doctrinam suspectam reddere velle, quasi probe sibi cum Apostolis conveniret, & Judæos calumniandi occasionem capere hinc posse, coëgit spiritum è vestigio ex puella migrare. Tum ejus Domini spem quæstus, quem ex consulentibus pythonissam habebant, periisse videntes, Paulum & Silam in forum obtorto collo ad Magistratum trahunt, eosque velut turbatores civitatis & Judaicorum rituum doctores, contra latam legem Romanisq; receptam, mendacissime accusant, tantumque efficiunt, ut indicta causa, jussu duumvirorum non tantum nudatis corporibus virgis cæderentur, sed etiam in carcerem conjicerentur munitissimum. At Christus ipse testimonium servis suis fidelibus eorumque doctrinæ redditurus, terræ motu, apertione carceris & solutione vinculorum terruit carceris custodem, ut continuo Christianam religionem amplecteretur, & cum omnibus suis baptizaretur, & prætores, ut clam eos dimitti præciperent. At Paulus Evangelii pariter & ejus ministerii honorem vindicaturus, indignitatem facti Magistratibus exprobrat, eosque læsi in se civium Romanorum juris accusat, qui magis perterriti, cum hæc

hæc audiviſſent, factum violentum deprecantur, & rogant Apoſtolos, ut & carcere & urbe honorifice dimiſſi exirent, ne quid amplius a concitata plebe paterentur; quod & fecerunt, poſteaquam Lydiam adierunt, & fratres ad conſtantiam in fide hortati ſunt, nemine prohibere auſo, 16.-- 40. *Act. XVII.*

VIII.

Ita Philippis diſcedens Apoſtolus cum ſociis *Theſſalonicam*, nobilem quoque Macedoniæ urbem, venit, ibique pro more primum ingreſſus Collegium Judæorum, per tria Sabbatha diſſeruit ex Scripturis, easque luculenter explicando adaperuit & quaſi ob oculos poſuit, JESUM eſſe verum Meſſiam, eumque pati & reſurgere glorioſe exaltarique debuiſſe: deinde etiam *Gentilibus* eandem doctrinam ſalutarem inſtillavit, & ex iis nonnullos, ex his vero permultos adduxit Chriſto: adeo ut felix Evangelii hoc in loco progreſſus Satanam & obſtinatos æq; offenderit ac Philippis, eoque Judæos incitaverunt, ut, aſſumtis circumforaneis quibusdam hominibus, tumultum per urbem excitarent: hinc *Jaſonem*, qui hoſpitio Paulum exceperat, hoc non reperto, ad civitatis rectores cum fratribus aliquot trahunt, & abſentes accuſant, quod terrarum orbem ad ſeditionem concitent, contra Cæſaris decreta faciant, Regem catholicum prædicantes JESUM. His commoti & populus & Magiſtratus non parum metuerunt, ne quid Imperio Romano noxium fieret; DEO tamen fortunante, præſtita à Jaſone fidejuſſione vel ſatisdatione, de fidelitate erga Rom. Imperatorem, eos dimiſerunt, Act. XVII. 1.- 10. & Paulus atque Silas ſtatim noctu *Berroeam* ſe receperunt, ibique Judæos multo generoſiores animo Theſſalonicenſibus deprehenderunt, in accipiendo Evangelio promte eoque cum Scripturis V. T. examinando. Quod ut cognoverunt Theſſalonicenſes, illuc etiam venerunt, plebem concitaturi; ſed fratres Paulum in tuto conſtituere conantes, eum confeſtim emiſerunt, & *Athenas* deduxerunt, ubi non ſine dolore

Theſſalonicæque Chriſtum annunciat.

Berroea, Athenis non ſine fructu.

Act. XVII. dolore conspexit urbem idolis refertam & deditam, &, prout consueverat, primo Judæis, deinde etiam Gentibus quibusvis obviis in foro quotidie cœlestem Philosophiam nunciavit, & in duplex eruditorum genus incidit, Epicureos, omnium religionum contemtores, & Stoicos hypocritas, summum bonum in virtute collocantes, sed veram virtutum originem & finem ignorantes; quibus omnibus vel nugator, vel peregrinorum Numinum nunciator habebatur, quando multa de resurrectione, JESU Θεανθρώπῳ, ejusque beneficiis disseminavit. Quare eum in vicum Martium s. curiam deduxerunt, & exponi sibi novam doctrinam uberius petierunt. Tum Paulus, latis gnarus, urbis incolas vanos & curiosos magis quam veritatis studio deditos esse, potestate dicendi facta, artificiose juxta ac solide auditores aggressus, eos sibi per omnia superstitiosos videri, ait, & mox inde probat, quod Numen aliquod, juxta alia Numina bene multa, colant, ignotum, eidemque aram erexerint, præferentem inscriptionem Ἀγνώστῳ Θεῷ, & sic contra principia ipsa Naturæ insita turpissime peccent, aliis deferentes simul cultum uni soli debitum, quem ipse una cum cultus veri ratione, data sic occasione, monstrare velit. 1. Docet verum DEum esse creatorem cœli & terræ, eum propterea 2. supremum omnium Dominum, immensum & omnipræsentem, debita veneratione excipiendum. Hinc 3. tacite infert, tot Numina, quæ colant, nec esse DEOS, nec 4. DEUM verum in templis manufactis habitare, aut a manibus hominum servitium accipere per sacrificia & externos ritus, tanquam indigum illius rei, cum 5. ipse sit אל שדי DEUS sufficiens, & dederit omnibus vitam, & respirationem & omnia, ut a creaturis indigentibus accipere quidquam haud opus habeat. 6. Hunc igitur cœlitus benefacientem (Actor. 14, 7.) facile deprehendi posse, præsertim ex beneficiis in homines collatis, utpote qui 7. fecerit ex uno sanguine & semine totum genus humanum, idque 8. in tot populos auctum

ctum divisumque conservet & gubernet providentissime, in toto terrarum orbe, definiens præstituta tempora, terminos & habitationes. (Deut. 32, 8.) 9. Eum autem in finem DEUM, cum in Macrocosmo, tum in Microcosmo, tot luculentis documentis se patefeciſſe, ut homines iis excitati studioſe quærerent Numen verum, unice colendum, nec prius desistant quærere, quam invenerint, quemadmodum etiam cum palpare, & vel confusa notitia, ex lumine naturæ residuo, sicque quodammodo invenire possint; præsertim cum 10. non longe absit ab unoquoque nostrûm, sed vel maxime intimeque præsens, quia in eo movemur, vivimus & sumus, quod 11. *Arati* Astronomici testimonio comprobat, dicentis, nos Jovis s. summi DEI genus esse, quem Jovam Hebræi appellant, ortum ex eo trahere, vitam spiritum & omnia ei accepta ferre debere. Unde 12. valide infert Apostolus, DEUM rite cognoscendum ex nobis ipsis, tanquam mentem summam excellentissimamque, quæ nec sculpi nec fingi, aut assimilari ulli rei & sub illa figura coli, sed pura mente honorari debeat, ea ratione, quam ipse DEus in Evangelio revelaverit, cujus præcones voluerit esse Apostolos. Se igitur testari, quod DEus tempora ignorantiæ, quoad Gentiles in V. T. dissimulando toleraverit magna longanimitate, & exspectaverit tempora Novi Test. quibus omnibus hominibus ubique locorum pœnitentiam denunciet ac mandet; fidem, & per eam omnia bona cœlestia, per Christum mortuum quidem sed gloriose resuscitatum, parta, offerat conferatque, quo in futuro judicio universali consistere & coronam vitæ justitiæque reportare queant. Hanc Apostoli orationem alii risu excipiebant; quia tanquam homines ψυχικοὶ non capiebant spiritualia, sed pro stultitia habebant: alii vero animis compuncti de isto argumento iterum differentem aliás & amplius se Paulum audituros testabantur. Ita igitur fructu non caruit, cum nonnulli, interq; hos *Dionysius Areopagita*, Senator & Assessor Dicasterii nobilis- *Act. XVII.*

Act. XVIII. 10.--34.

simi, Paulo adhærerent, fidemque publice testarentur.

IX.

Mox Corinthi, ibique coram Pro-Cons. accusatur, sed frustra.

Paulus, Athenis relictis, *Corinthum*, Oratoribus & Philosophos non minus abundantem ac urbem *Athenas*, profectus est, ut ibi etiam Evangelium inter Judæos & Gentiles disseminaret. Cujus rei commodam occasionem nactus est, & ne gravis cuiquam esset, cuidam *Aquilæ Ponticо*, ab eo distincto, qui sub Adriano Imperatore Vetus Test. ex Ebræo in Græcum transtulit, se adjunxit, tentoriisque conficiendis victum sibi paravit, 1. Cor. IV. 12. IX. 4. ff. 1. Thes. II. 9. & primum *Ecclesiam domesticam* fundavit, 1. Cor. XVI. 19. deinde & in Synagoga publice per omnia Sabbata docuit, multisque Judæis ac Græcis persuadebat, illos tamen duriores & pertinaciores deprehendit, ac proinde advenientibus ex Macedonia *Sila* & *Timotheo*, Athenis eo missis, zelo ardente Spiritus concitatus constrictusque, JESUM esse CHRISTUM valide testificabatur, & malitiose istis resistentibus atque blasphemantibus, ritu consueto pulverem excutiens (Matth. X. 14. Act. XIII. 51.) protestatus est contra eos, & aperte pronunciavit, eos, cum a se salutis verbum repellant, sibi ipsis exitium accersere, ac facere, ut deinceps indigni habeantur, quibus Evangelici thesauri offerantur, 1.--7. Migravit etiam statim in aliam domum hominis gentilis, quo tanto commodius cum gentilibus agere posset. Archisynagogus tamen *Crispus*, confinis hospiti Pauli, permotus cum tota domo sua credidit, & Corinthiorum plurimi, postquam audiverant, credebant ac baptizabantur. Qui felix successus majus odium Apostolo conciliavit, eoque vel ad discessum induci, vel in metum conjici potuit. Cum vero Dominus per visum nocturnum ipsum confirmasset, ut in prædicando pergeret, quia ipsum sit defensurus, & plures adhuc cœtui fidelium adducturus, commoratus ibi diutius & expertus est promissorum divinorum veritatem. Nam postquam Judæi, Luc. Annæo Seneca, qui

frater

frater Senecæ, Neronis præceptoris, cum junior esset, Novatus dictus & postea a Junio *Gallione* adoptatus, hoc nomine vulgo notus fuit,) Achajæ Proconsule, unanimiter in eum insurrexerunt, & ad tribunal perduxerunt, graviterque accusarunt; *Gallio* audiens de lege, verbis & nominibus quæstionem esse, horum judex esse noluit, & accusatores à tribunali abegit, & licet Græci importunius insistentem *Sosthenem* Archisynagogum, *Crispo* ob Christianismum deposito surrogatum, (quem deinceps conversum esse, & Paulo sese adjunxisse, 1. Cor. I 1. liquet) ante tribunal percuterent, id minime curavit; ut vel Paulo favisse, vel nullam controversiam religionis rationem habuisse videatur. Itaque ibi adhuc dies aliquot transegit, 7.--18. & Silam dimisit, qui priorem *Petri* Epistolam, ad dispersos hinc inde Judæos, partim hujus Apostoli sermone efficaci, antehac in festo Pentecostes habito, (Actor. II. 9. ff.) conversos, partim per captivitates & bella, patriis sedibus ejectos, aut sponte varias in regiones profugos (vid. *Estius* ad 1. Pet. I. 1.) detulit. Ad nullum sane tempus, quam hoc ipsum, referri commodius potest Catholica & primum scripta dicta Epistola. Quod enim nonnullis placet, tum per Silvanum, qui idem est cum Sila, ad advenas Judæos ἐν τῇ διασπορᾷ Apostolum, perinde ac Jacobum I. 1. dedisse priorem Epistolam, cum Silas prima vice in Asiam minorem commigrasset, ut est Actor. XVI. non satis quadrare videtur; quia non perspecta fides Silvani probe advenis esse aliunde, nec eam Petrus commendare iis ante potuit, quam ipsi ex conversatione & prædicatione Evangelii ita cognitum illum judicarunt, 1. Pet. V. 12. Conf. *Sandhagen.* p. m. 167. Voluit enim D. Petrus, ut debuit, fideliter pascere oves Christi, præcipue ex circumcisione s. Judæis, & confirmare fratres suos, idque divino instinctu præsenti Epistola fecit, qua testatus est palam, veram eam & salutarem esse gratiam DEI per Christum, quam & ipse, & Paulus, aliiq; viva

Act. XVIII.

ibi Silam dimittit, qui 1. Petri Epistolam dispersis per Pontum, Asiam &c. adfert.

1. Pet. 1. voce prædicaverant, ac illi per fidem amplexi erant; ideoque eos monuit serio graviterque, ut in istam gratiam spem fiduciamque perfecte & finaliter (τελείως) ponerent, & in ea perseverarent, vitamque professione Christiana dignam agerent, si hæreditatis cœlestis, ad quam vocati essent, participes fieri vellent. 1. Pet. I. 13. V. 12.

X.

Ejus summa CAP. I. Summam Epistolæ ejusque Capitum dabimus. In CAPITE primo Apostolus in inscriptione ℣. 1. & 2. *primo* advenas *electos* ad vitam æternam vocavit, eosq; hoc titulo in misera peregrinatione excitavit ad spem & patientiam; quia Electio omnium divinorum beneficiorum maximum eorumq; compendium est (conf. Ephes. I. 3. ff.) ideoque omne studium adhibere Christiani debent, ut eam firmam faciant, (2. Pet. I. 10.) media salutis recte usurpando & sancte vivendo. *Deinde* specialia beneficia non sine gratiarum actione commemorat, ac nominatim *Regenerationem*, cujus omnes causas indicat, & finem cumprimis exaggerat amplificatque, sc. hæreditatem cœlestem, ut illius præstantia & certitudine freti, etiam in tentationibus variis, ad explorationem fidei eis obvenientibus, læti respiciant finem fidei, nempe salutem animarum, quam plene perfecteque reportaturi sint in revelatione gloriosa JESU CHRISTI, 3. - 10. Conf. Rom. VIII. 16. seqq. Ne vero doctrina hæc nova novellis Christianis videri queat, Apostolus ad Vates Vet. Testam. provocat, eosque Spiritu Christi inspiratos, de hac ipsa gratia & salute, per Christum in nos ventura, eadem prædixisse testatur, ac Apostoli per Spiritum S. cœlitus missum superque eos effusum hucusque una voce & mente annunciaverint: quæ tanta sint mysteria & beneficia, ut etiam Angeli desiderent ea penitius introspicere, ℣. 10. -- 13. Hinc igitur merito advenas ad perseverantiam in fide, & constantiam in spe, ad filialem timorem & obedientiam, atque ad sanctitatem vitæ adhortatur; desumtis

desumtis argumentis ab exemplo Patris cœlestis, cujus filii facti 1. Pet. II.
sint, a mandato vocantis, ab æquitate judicantis, ℣. 13. -- 18.) conf. Rom. II. 6. seqq.) a debito redemtorum pretiosissimo CHRISTI sanguine officio, & viribus una acquisitis & donatis credentibus in ipsum, ut, purificatis animabus in obedientia veritatis per Spiritum, Redemtori servire in sanctitate & justitia, atque fratres vere impenseque amare possint, accepta ex regeneratione per verbum DEI vivum, efficax & æternum, in Evangelio prædicatum, facultate, ℣. 13. -- 25. Conf. Luc. I. 24. s. Rom. VI. 4. ss. Jac. I. 21. ss.

CAPITE II. ex eadem regenerationis gratia deducit re- CAP. II.
natorum officia erga DEUM, proximum, & semetipsos, ac vult generatim eos *deponere* omnia vitia, quæ incrementum novi hominis impediunt, & usurpare media, quæ ejus augmentum promovent. Vitia vero exui abjicique jubet non tantum exteriora, sed *omnem* quoque occultam cordis *malitiam*, *dolum*, *hypocrisin*, omne genus *invidiæ*, & hinc exorientes *obtrectationes*, ℣. 1. Media promoventia augmentum sunt insatiabile desiderium lactis rationalis Evangelii, in quo suavitas Domini gustetur, & per quod crescant in virum perfectum, ad mensuram staturæ plenæ Christi, ℣. 2. 3. conf. Eph. IV. 13. & arctior ad Christum accessus & conjunctio cum illo, quum sit lapis ille vivus, & pretiosus, super quo exstrui magis magisque debent fideles, tanquam lapides vivi, per eum vivificati, ut fiant *domus spiritualis* & templum, in quo habitet, ambulet, quodque impleas donis supracœlestibus, (1. Cor. III. 16. 2. Cor. VI. 16. Eph. II. 20. ss.) & *sacerdotium sacrum*, ad offerenda sacrificia spiritualia, DEO per J. C. accepta, ℣. 4. 5. quorum utrumq; in Vet. Testam. insinuatum sit, ac *prius* quidem de lapide vivo CHRISTO, Es. XXVIII. 16. cui qui fide innitantur & superstruantur, non frustrentur, ℣. 6. contra incredulis & reprobantibus illum, propria ipsorum culpa fiat lapis offendiculi & petra scandali, ℣. 7. 8. juxta

1. Pet. II. Es. VIII. 14. *posterius* autem de sacerdotio regali Exod. XIX. 6. Hoc igitur officio advenas fideles recte defungi vult omni ex parte, utpote consecratum DEO populum, sacrificia non tantum offerendo, sed etiam aliis annunciando beneficia & virtutes gratiose & efficaciter eos vocantis, ℣. 9. & 10. ut illi etiam, qui adhuc in tenebris ignorantiæ & peccatorum oberrant, ad Christum adducantur, ejusque domus, sacerdotium & *populus* fiant. Hancque ob causam eos cohortatur & obtestatur denuo, ut erga DEUM pie segerant, abstinendo a carnalibus desideriis, contra salutem animæ pugnantibus, easque mortificando, ℣. 11. & bonam habeant conversationem inter gentes, ut hæ illam intuentes desinant obtrectare, incipiantque, DEO benigne eas visitante, & doctrina exemploque Christianorum severorum convertente, glorificare Dominum, ℣. 12. Nec satis habuit Apostolus generatim tantum indicasse officia; sed speciatim etiam infert ex dictis, debere advenas fideles subjectos esse obedientiamque præstare in omnibus, quæ non sint contra DEUM, omni isti ordinationi, quæ inter homines in his terris agentes, eorumque bono, ex divina institutione locum habeat & creetur, etiamsi infidelis & superior vel inferior sit, propter Dominum, utilitatem inde redundantem, & ut ora calumniantibus ac ignorantibus obturentur inter gentiles, ac si Christiani nullum ferre Magistratum possent Ethnicum & peregrinum, prætexentes libertatem, in quam per Christum assertos se glorientur; cui non obstet sive honor & timor DEO ac Magistratui debitus, sive amor societati sanctæ & fraternæ exhibendus, quum hæc una consistere queant & subordinari debeant, ℣. 13. -- 18. A *Politia* ad *Oeconomiam* descendit Apostolus, & *servis* etiam præcipit, ut heris suis pareant, æquis juxta atque duris, quia gratiæ opus sit divinæ, si bene sibi conscii sustineant injurias & injuste patiantur. Ostendit etiam, eos ad hoc ipsum vocatos, per verbum, quod est prædicatio crucis (1. Cor. I. 18.) & in

& in baptismo cruce signatos, sicque quasi inauguratos ad crucem esse: adhæc patientiæ exemplum sistit Christum, qui non tantum pro nobis innocens tot atque tanta maledicta & malefacta perpessus sit, verum etiam reliquerit nobis præscriptum formamque delineatam (ὑπογεγραμμὸν eine Vorschrifft/) ut ipsius vestigiis insistamus, in innocentia & patientia, qui servi instar portaverit omnia nostra peccata in corpore suo, plagas & vibices exceperit, & in crucem ratione culpæ ac pœnæ sustulerit, & simul vulneribus suis nos sanaverit, viresque vivas acquisiverit & donaverit, ut a malis abstinere & bona facere ipsumque imitari possimus, ceu debemus, sicut oves, ad eum, tanquam oecumenicum pastorem animarum nostrarum, conversæ, ℣. 18.--25. Hinc colligere servos volebat Petrus, Dominum, qui ipsos convertit, etiam eorum Dominos convertere posse, vel per servos, si hi doctrinam CHRISTI salutarem sancta innocentique vita ornent, & supremum Dominum imitentur. *1. Pet. II. & III.*

CAP. III. A servis ad *uxores* progreditur Petrus, easque docet breviter, quomodo erga maritos, alios & semetipsas gerere se debeant. *Primo* illas hortatur, ut subjectæ sint maritis suis propriis, etiamsi infideles, sive Judæi, sive Gentiles fuerint, ut, si verbum Evangelii vel non audiverint, vel auditum non admiserint, sine eo, per conversationem illarum castam & sanctam in timore DEI, Christo ejusve Ecclesiæ lucrifiant, ℣. 1. 2. Deinde eas dehortatur a nimio & vitioso externi ornatus cultu, qui levitatem indicare & adulterinis amoribus viam sternere solet, & commendat illis interioris hominis cultum, propositio sanctarum fœminarum, & nominatim Saræ, exemplo, 2.--7. Hinc *maritis* similiter præcipit, ut cohabitent prudenter uxoribus, honorem iis tribuant conjugibus convenientem, non ancillarum loco illas habeant, ac cogitent, eas cohæredes esse gratiæ salutaris & vitæ æternæ, conjunctis precibus & fidelibus exorandæ, quæ duro viri imperio & dissidiis impediantur, CAP. III.

1. Pet. III. tur, ℣. 7. Denique communia omnium Christianorum officia summatim colligit Apostolus, ℣. 8. hortaturque eos (1) ad ὁμοφρόνειαν, ut idem omnes velint ac sentiant in fide, vita, verbis &c. vid. Rom. XV. 5. 6. 1. Cor. I. 10. Phil. I. 10. (2) συμπάθειαν, ut aliorum miseria & malis afficiantur, tanquam suis, Rom. XII. 15. s. 1. Cor. XII. 26. ff. (3) ad φιλαδελφίαν, ut inprimis fratres & domesticos fidei amore prosequantur intensiori. Rom. XII. 10. 1. Thes. IV. 9. 1. Pet. I. 22. (4) ad εὐσπλαγχνίαν, ut commoveantur facile ad misericordiam, eamque ipso opere præstent. conf. Eph. IV. 32. Phil. II. 1. Colos. III. 12. (5) ad φιλοφρόνησιν, ut verbis & moribus suaves & affabiles, modesti & humiles sint. (6) ad patientiam & tolerantiam injuriarum, cum verbalium, tum realium, a veritatis hostibus illatarum, atque εὐλογίαν & εὐεργεσίαν potius iis impertiendam, Matth. V. 44. Luc. VI. 27. s. Rom. XII. 14. argumento petito a DEI voluntate & fine vocationis, ad benedictionem omnem (Eph. I. 3.) hæreditandam, v. 9. quod confirmat testimonio Davidico Ps. XXXIV. 13. ff. & simul in genere ad justitiæ sanctitatisque studium excitat, ℣. 10. -- 13. ac certos reddit strenuos boni sectatores, quod nemo iis nocere possit, sed etiam nihilominus vere beati sint, si patiantur propter justitiam, Matth. V. 10. nihil habentes, quod metuant, aut turbentur; quare paratos semper & imperterritos eos esse vult in reddenda fidei & spei suæ ratione, & demonstrare corde, ore & opere, quod nomen DEI sanctificent; sic enim futurum, ut obtrectatores confundant, ℣. 13. -- 17. ac licet adversa ab iis, si ita DEI voluntas ferat, patiantur, præstare, ut in causa DEI id fiat, quam in mala, ℣. 17. Atque ut patienter cuncta sustineant, exemplum Christi eis denuo (ut Cap. superiore ℣. 21. ff. fecerat) respiciendum & imitandum proponit, & lætum finem adjicit, quod exantlatis perpessionibus in vitam revocatus triumpha verit, in inferno spiritibus malis, & credere olim respiscereque nolentibus, victorem se ostenderit, ac

ac tandem in cœleſtem gloriam intraverit, quo tacite innuit, ſi- 1. Pet. IV.
milem fore noſtrarum afflictionum ἔκβασιν, (Rom. VIII. 17.) cum CHRISTUS paſſiones noſtras ſanctificaverit, & in baptiſmo ſtipulationem fecerimus, quod ei velimus conformari in morte & reſurrectione, (Rom. VI. 5. ſſ.) viresque id præſtandi acquiſitæ a Salvatore, collatæ & donatæ nobis ſint. v. 18. -- 22.

CAP. IV. Pergit Apoſtolus ex eodem fonte ſalutis in- CAP. IV.
exhauſto, JESU CHRISTO, deducere exhortationem ad mortificationem carnis & vivificationem Spiritus; oſtendit enim Chriſtianos Chriſti mentem induere debere, velut ſpiritualem quandam armaturam, ut, quemadmodum ille in ſua paſſione & morte & ſingularem patientiam & omnimodam innocentiam demonſtravit: ſic quoque ipſi eadem cogitatione & propoſito firmo inſtructi ſint, non tantum ad perpeſſiones quasvis ſuſtinendas, ſed etiam ad vitæ innocentiam & ſanctitatem ſectandam; memores, quod in & cum CHRISTO in Baptismo mortui ſint peccatis, a quibus proinde ceſſare, nec amplius per reliquum vitæ tempus concupiſcentiis hominum, ſed voluntati DEI vivere eos oporteat, Rom. VI. 3. ſſ. XII. 2. 1. Theſ. IV. 3. ſſ. quum ſatis ſit, præterito tempore vixiſſe gentilium more in variis vitiorum generibus, v. 1. 2. 3. Chriſtianismum alios mores poſtulare, nec morari fideles debere, quod extranei abnegata prorſus priſtina vita offendantur, & religionem novamque vivendi rationem blasphement, qui reddituri rationem ſint CHRISTO, vivos & mortuos judicaturo; ideo enim & ſpiritualiter mortuis in peccatis (Epheſ. II. 1. ſſ.) atque adeo illis ipſis gentibus, religionem Chriſtianam blaſphemantibus, prædicatum eſſe Evangelium, & olim, & nunc, ut judicentur ſecundum homines a ſemetipſis carne, (Rom. VIII. 3. 10. 12. ſ. 1. Cor. XI. 31. ſ.) per mortificationem veteris Adami, vivant autem ſecundum DEUM ejusque voluntatem ſpiritu, ſ. vita ſpirituali, quæ ex DEO eſt regenerante per Verbum Evangelii, (1. Pet. I. 22, 23.) & lavacrum regenerationis & reno-

1. Pet. IV. vationis, (quemadmodum primis commatibus 1. 2. 3. idem jam indicavit Apostolus.) ℣. 4. -- 7. Ne vero fideles remissiores in pietatis studio essent, existimantes diem futuri judicii longe adhuc abesse, finem omnium rerum appropinquare dicit, eoq; secutus Magistri exemplum, (Luc. XXI. 34.) exhortatur illos ad mentis & corporis sobrietatem, vigilantiam ad preces perpetuo fundendas (Luc. XVIII. 1.) ad dilectionem mutuam intensam extensamque, quæ peccata proximi multa atque varia tegat, ferat, condonet (Prov. X. 12. 1. Cor. XIII. 7.) ad hospitalitatem, ad διακονίαν & κοινωνίαν donorum spiritualium promtam, pro concessa cuique gratia, ad fidelitatem in muneris sacri administratione, ℣. 7. -- 12. Quibus in partibus rite obeundis, ne, odiis mundi & persecutionibus gravibus sustinendis, offendantur, aut perturbentur, tanquam re nova aut insolita, cavet Apostolus, dicitque, iis fidem ipsorum explorari, (1. Pet. I. 6. 7.) adeoque utilitatem, communionem cum CHRISTO, & eventum glorioſum respicientes, & nunc lætari debere, & perpetuo posthac exultaturos, imo jam in mediis probris & afflictionibus, ob CHRISTI nomen exantlatis, eos beatos & glorioſos esse, ac gloriari posse, quod Spiritus gloriæ in iis requiescat, eos sustentet & exhilaret (Rom. V. 2. ſſ. VIII. 28.) cum non patiantur tanquam malefici, (quod procul absit ab iis qui CHRISTUM profitentur) sed ut Christiani, ac propterea non habeant, quod eos pudeat, sed potius de quo gaudeant, Deoque gratias agant, exemplo Apostolorum, Actor. V. 41. Hanc quippe esse communem piorum sortem, hancq; DEI voluntatem, ut judicium probationis a domo familiaque DEI, sive veris veræ Ecclesiæ membris, incipiat, Hebr. XII. 6. sed in persecutoribus impiis, & hypocritis, probationem non sustinentibus, judicium condemnationis consumatur, (Pſ. I. 5. Prov. XXXI. 31. 2. Thes. I. 5. ſſ.) Unde concludit Apostolus, pios, cum DEI voluntate adversa compatiantur, posse ac debere conditori fideli animas suas commendare

mendare in vera humilitate ac patientia, & in ſtudio bonorum operum ſtrenue pergere, ℣. 12.--19. 1. Pet. V.

CAP. V. Poſt generales admonitiones tranſit Petrus ſpeciatim ad eos, qui docendi officio fungebantur apud diſperſas variis in regionibus, ad quas ſcribebat, Eccleſias, ac, præmiſſis exhortationis argumentis efficacibus, a ſua perſona deſumtis, hortatur illos, *ut paſcant gregem DEI*, ſibi a Spiritu S. commiſſum, (Actor. XX. 28.) ſolicite *attendentes*, quid cuique ætati, ſexui, conditioni & ſtatui conveniat, providaque curæ caventes, ne Satanas per hæreticos & mercenarios, vel noxia doctrina, vel impia vita oves inficiat; & omnia agant *non coacte*, inopia compulſi, ut habeant, unde vivant, adeoque vel perfunctorie, vel externe tantum partes adminiſtrando, ſed *ſpontanee* ἐξ ἑκόυσιος ἀυτῦ (ut dixerat Cap. IV. 11.) coram DEO, 2. Cor. II. 17. *neque turpis lucri gratia*, (1. Tim. III. 3. Tit. I. 7. 11.) ut divitias corradant & ſplendide vivant, *ſed promto* lætoq; *animo*, quærentes tantum τὰ τῦ Χριςῦ, (Phil. II. 21.) *neque ut dominantes in greges*, qui ſorte ipſis obtigerunt paſcendi & regendi, more Principum hujus ſeculi, cum oſtentatione poteſtatis in publicum non ſine famulitio magno & ſatellitio prodeuntium, ut terrorem ſubditis incutiant; ſed ſervientes omnibus, tanquam diaconi, ſervi DEI & miniſtri Eccleſiarum, qui typos præbeant ſeipſos fidelibus in verbo, in converſatione &c. 1. Tim. IV. 12. Tit. II. 7. Talibus paſtoribus promittit immarceſſibilem cœleſtis gloriæ coronam, a Paſtorum Principe & ſupremo Epiſcopo, JESU CHRISTO, partam & conferendam, ℣. 1.--5. Atque hujusmodi Presbyteris, imo omnibus etiam Senioribus, ſive officii dignitate, ſive ætate tales ſint, ſubditos eſſe vult juniores, eos verbis, geſtibus & opere ipſo honorare, eis morem gerere, modeſtiam, reverentiam & humilitatem teſtari. Qua occaſione aliis omnibus præcipit, ut ſibi invicem ſubjecti ſint, & ſerviant, Phil. II. 3. induentes & arcte quaſi no-

CAP. V.

1. Thes. 4. dis obligatam tenentes *humilitatem*, ceu vestimentum & ornamentum pretiosissimum: eamque in rem argumenta profert valida, a DEI potentia, benevolentia, & providentia, v. 5. 6. 7. Ad extremum hortatur Christianos ad *sobrietatem* & *vigilantiam*, Magistri insistens vestigiis, Luc. XXI. 34. 36. petita ratione a periculo, in quo versentur omnes fideles, quamdiu in his terris agunt, nempe ab insidiis diaboli, robore & astu valentissimi & crudelissimi, cui tamen resistere queant fide firma & constante, (Ephes. VI. 12. ff.) DEO ipsos gratiose confirmante, corroborante & fundante; idque eum facturum certo polliceatur, cui propterea laudes dicit, & δοξολογίαν Sylvani commendatione, salutatione & voto claudit, v. 8.-14.

XI.

Paulus ad Thessal. scribit.

Cum interea Paulus aliquam multos adhuc dies Corinthi transegisset, ac resciviset a Timotheo, quomodo se res nuper conversorum Thessalonicensium haberent, (1. Thes. III. 6.) inde, vel hinc rursus Athenas profectus, ex hoc loco, ut subscriptio habet, ad Thessalonicenses primam Epistolam dedit, qua eos confirmavit & monuit, ut opus fidei, charitatis, ac spei, laudabiliter cœptum, strenue exsequantur, Cap. I. 3. IV. 1. 10.

Summa I. Epist. ad Thessal. CAP. I.

Epistola igitur tota est exhortatoria, tum ad constantiam & profectum in fide, in tribus prioribus Capitibus, tum ad vitæ sanctitatem, in duobus posterioribus. Cap. I. Præmissa salutationis Apostolicæ formulâ, testatur Paulus, se cum συνεργοῖς, *Sylvano* & *Timotheo*, eorum omnium indesinenter memores gratias agere DEO, in precibus suis pro ipsorum fide efficaci & operosa, pro charitate laboriosa, proque spe tolerante, quæ in CHRISTO solide fundata ac sincera sit coram DEO Patre, atque hinc merito se colligere, quod DEO dilecti & ab eo electi sint; quum Evangelium inter eos prædicatum non constiterit solum in nuda annunciatione & sono verborum inani, sed potens efficaxque

caxque in iis fuerit ad conversionem & salutem, (Rom. I. 16.) 1. Thes. I.
idque in Spiritu S. intus operante per verbum, & certa plenaque fiducia convincente ipsos, confirmante & consolante in omnibus afflictionibus; ac adeo experti sint ipsimet, quam intrepide & confidenter egerint docentes inter illos, seque non tantum sed Dominum etiam imitati sint in recipiendo cum gaudio, à Spiritu S. proficiscente, salutis verbo, eoque constanter retinendo inter multas adversitates, Jasoni ejusque sociis & postea subinde obortas; adeo ut typum præbuerint cunctis per Macedoniam & Achajam credentibus, & ab ipsis tubæ instar personuerit verbum receptum, ubique locorum fides vera latissime divagata sit, ut alii passim collaudent eorum conversionem ab idolis ad verum DEUM, charitatem & spem vivam, qua exspectent adventum filii DEI, liberantis a futura ira electos suos.

CAP. II. Ut eo magis excitet Thessalonicenses ad constantiam & profectum in fide, iis in memoriam revocat, (1) qualem introitum apud eos habuerit, nempe non vanum, ex affectu carnali, dolo, vel gloriæ studio susceptum, sed DEO animi inspirante alacritatem, cum ante Philippis multa mala propter Evangelium sustinuisset: quomodo ceu divinitus probatus fideliter & sincere inter eos purum DEI verbum prædicaverit, procul assentatione & avaritia, tenerrimo cum amore & labore, sine cujusquam onere, v. 1. ad 10. (2) quomodo sancte, juste & inculpate se erga fideles gesserit in conversatione, ut nemini scandalum sed contra potius typum exemplumque præberet vitæ Christianæ: (3) quomodo denique sedulo ac solicite eos Patris instar hortatus, consolatus & obtestatus fuerit etiam singulos (Actor. 20, 31.) ut ambularent in via veritatis & justitiæ, coram DEO & hominibus, constanter, non tantum sicut dignum sit ipsis: tanquam conversis à tenebris ad lucem, sed etiam DEO, qui vocaverit illos ex gratia, & vocare pergat a peccato ad sanctitatem, a regno Satanæ ad regnum suum & gloriam in- CAP. III.

1. Thes. II. & III. effabilem, 11. 12. Hinc (4) eos propria ipsorum confessione & experientia in se ipsis convincit & ad constantiam impellit, cum agnoverint suam doctrinam esse verbum DEI, eamque promte ac reverenter exceperint, & divinam ejus efficaciam senserint, & adhuc sentiant, in gaudio spiritus, pace & solatio in cruce perferenda, qua in re laudabiliter imitentur Ecclesias DEI primas in Judæa, plurima passas a contribulibus propriis, qui tamen furore suo in ipsum JESUM, Prophetas & Apostolos excito & durante, tandem mensuram peccatorum suorum implerant, sibique ipsis maxime noceant, iram DEI pœnamque æternam accelerent, 13. -- 17. Postremo (5) desiderium suum indigens eos revisendi ac confirmandi coram exprimit, sed impeditum se dolet, animo tamen semper illis se præsentem esse, ac optimam de illorum perseverantia spem concepisse merito, & gloriari, gloriaturumque coram Domino J. C. in die adventus ejus glorioſi, testatur, 17. -- 20.

Cap. III. CAP. III. Paterni affectus desideriique testem indicat, quod miserit Timotheum, tantopere sibi charum & utilem συνεργὸν in Evangelio CHRISTI, cum ad eos confirmandos monendosque, ne calamitatibus dimoverentur, utpote communi omnium Christianorum sorte, CHRISTO & se prædicta; tum ut ipse illorum fidem constantiamque cognitam recte haberet, de qua ubi certior factus a reduce Timotheo fuerit, lætetur vehementer, DEO gratias agat & oret, ut DEUS suum ad eos iter secundet, quo ea, quæ fidei illorum desint, suppleat, Interea ut id DEUS faciat, ac ipse corda illorum confirmet, ardentissimis precibus vovet, & ita ipsos simul fortiter impellit, ad idem tum precandum suppliciter, tum præstandum divina ope.

Cap. IV. CAP. IV. Hortatur ad vitæ sanctitatem constantem ejusque incrementum, ac revocat iis in memoriam præcepta eo nomine per CHRISTUM inculcata, additque nunc non tantum DEI

DEI esse seriam voluntatem, ut credentes sanctimoniæ magis 1. Thes. IV.
magisque studeant, quo ei placant, sed & quomodo illa excoli queat, ostendit, fugiendo (1) scortationem omnemque libidinem, & sectando castitatem, etiam corporis, ne in gentilismum & atheismum recidant, 1. -- 6. (2) *injustitiam*, transcendendo regulas justitiæ ex avaritia, invidia &c. quia DEUS ultor sit severus; justitiam contra colendo, 6. Huecque tendere vocationem DEI sanctam monet, 7. conf. Tit. II. 11. 12. quam qui negligat, DEUM ipsum aspernetur per Spiritum S. in Doctoribus loquentem, 8. Luc. X. 16. Ad superiora pietatis vel sanctitatis officia exercenda cumprimis facit φιλαδελφία, quam Θεοδίδακτοι Thessalonicenses non ignorent, & ipso opere præstent, abundare tamen in ea illos vult Apostolus, 9. 10. Mox alia subjicit commode monita necessaria, ad sanctificationem pertinentia, & φιλαδελφίαν conservantia. 1. ambitiosos eos esse vult in fugienda ambitione, & 2. studiosos tranquillitatis, ut ab aliorum rebus quiescant, iis se non immisceant: 3. laboribus deditos, suaque sedulo curare & agere, ut professionem Christianam ornent & nemini graves sint, 11. 12. conf. 2. Thess. III. 10. seqq. Tandem de beate defunctis monet, eos non esse impatienter lugendos, more Gentilium, nullam firmam spem resurrectionis & vitæ æternæ habentium, 13. & hanc ob causam (1) beatam fidelium resurrectionem adstruit e resurrectione CHRISTI, cujus merito, vigore & efficacia in eo fide obdormientes adducendi sint ad gloriam similem, ℣. 14. conf. Rom. IV. 25. 1. Cor. XV. 20. Apoc. XIV. 13. Col. III. 4. (2) adductionis ordinem & mysterium a CHRISTO sibi revelatum explicat, cum negative, 15. tum affirmative, quod Dominus ipse in vel cum *clamore* quasi militari descensurus sit ad debellandos hostes, 2. Thes. II. 8. & liberandos pios, Luc. 21, 28. & in voce Archangeli, & tuba DEI, tum resurrecturos in Domino mortuos, deinde raptum iri vivos in occursum Domini, semperque cum eo in gloria futu-

ros,

1. Thes. V. ros, 16. 17. Tandem hanc doctrinam ad usum applicat consolatorium, 18.

CAP. V. CAP. V. Tempora autem, quibus resurrectio piorum, & quæ connexa sunt cum ea, futura sint, non vult curiose indagari, sed de digna potius præparatione quoslibet debere esse solicitos, ob improvisum diei adventum, securis terribilem, fidelibus autem lætum futurum, si modo vigilent & sobrii sint, 1.--5. atque ut id faciant, graviter eos monet, variisque argumentis impellit, ut, quod filii lucis sint, adeoque in luce veritatis cœlestis & pietatis veræ incedant, separantes se a profanis gentibus, in tenebris ignorantiæ & malitiæ adhuc versantibus & secure viventibus, (conf. Rom. XIII. 11. ff. Ephes. V. 8. ff.) & excubent pugnentque armati fide, charitate & spe, contra Satanam, mundum & carnem, (Ephes. VI. 12. ff.) 5.--9. quodq; nos Pater vocaverit posueritque ad salutem per CHRISTUM, ut ei constanti fide adhæreamus, & in justitia sanctitateque serviamus per totam vitam, (Luc. I. 74. 75. 2. Cor. V. 15.) 9. 10. Hac meditatione novissimi diei alios etiam vult ad vitæ sanctimoniam sectandam excitari, ut singuli singulos ædificent, & cumprimis Doctores, talia monentes & alia salutaria publice privatimque instillantes, in summo honore habendos præcipit, 12. 13. Hinc alia officia præscribit & strictim quidem, sed nervose tangit, ne nimia prolixitate eos oneret, cum præcepta brevia usus autem exercitiumque perpetuum esse debeant. Ostendit enim quomodo se gerere debeant erga inordinatos s. irregulares, pusillamines, infirmos adversarios, ỳ. 14. 15. in cruce semper gaudentes, in precibus ad DEUM & gratiarum actione assiduos, 16. 17. 18. ut magis excitetur non extinguatur Spiritus cum donis suis, in nobis ac aliis, judicium tamen spirituale adhibeatur, nec cuivis spiritui credatur, 19. 20. 21. Tandem coronidis loco totius pietatis velut summarium subjicit, & abstinendum dicit non tantum ab omni malo, sed etiam ab omni specie mali, in

doctrina

doctrina & vita, 22. Monita claudit voto & precatione pro sanctificatione, quam integram simul describit per partes hominis, eamque effecturum DEUM pollicetur, 23. 24. Preces etiam pro se fieri, & omnes charitate sincera se invicem complecti, legique hanc Epistolam ab aliis omnibus postulat, & Thessalonicenses gratiæ DEI commendat, 25. - 28. *2. Thes. 2.*

XII.

Cum resciviſſet Apostolus utilitatem, quam ex priori Epistola Thessalonicenses ceperant, &, quod graviter pro fide oppugnati, animo forti ferrent adversariorum impetus, qui etiam ex illa ipsa Epistola, quod in duobus ultimis Capitibus de die Domini scripserat, persuadere aliis volebant, illam diem adventus Dominici jam instare, idque se ex Pauli aliorumque Apostolorum sermonibus & Epistolis perspectum habere, dictitarent, Apostolus illos hac secunda, & non diu post priorem scripta Epistola, ad constantiam excitare & consolari, erroremque fanaticorum profligare voluit. Hinc Cap. I. post epigraphem & salutationem, gratias agit DEO pro incremento fidei, charitatis & patientiæ in adversis, in qua ut magis eos confirmet, præmia in die judicii & adventus Domini glorioſi, contra autem supplicia oppressores manentia, breviter enumerat, ac tandem orare se pro iis testatur, ut ipsos dignetur DEUS insigni glorificatione promissa constantibus fidei professoribus. *II. Epist. ad Thess.* *Cap. I.*

CAP. II. De adventu Domini eos plenius informat, ne a vera sententia dimoveantur, vel seducantur, sub specioso prætextu jactati cujusdam spiritus s. revelationis, traditionis, aut epistolæ ab Apostolis profectæ, quasi jam instet iste dies. Prædicit igitur ante illius adventum 1. propagandum esse Evangelium per orbem terrarum: 2. deinde venturam insignem, publicam & generalem defectionem à veritate & sinceritate doctrinæ Evangel. sub Antichristo occidentali, qui 3. ante sit revelandus, & propalam orbi universo patefaciendus per fidos ve- *Cap. II.*

2. Thes. II. ritatis testes, interque eos etiam præcipue per Lutherum. Falsum hunc Prophetam Paulus propterea vivis coloribus depingit, ut agnosci & caveri ab omnibus possit. Vocat enim illum (α) *hominem peccati*, non tantum, quod ipse peccatis deditus sit, sed & quod fons atque causa sit infinitorum & horrendorum peccatorum, ut apostasiæ à DEO vivo, scortationis (Apoc. 17, 1. ff.) spiritualis, idololatriæ & superstitionis nefariæ, Simoniæ, libidinum turpissimarum, per interdictionem conjugii (1. Tim. IV. 1. ff.) scelerum, per dispensationem & nundinationes divini humanique juris &c. (β) *filium perditionis*, Judæ proditori similem Joh. XVII. 12. qui infinitos in perditionem æternam perducturus sit. (γ) ἀντικείμενον s. Satanam, qui, licet vicarium Christi se profiteatur, ei tamen adversatur quam maxime & repugnet resistatque sanæ & salutari doctrinæ ac vitæ vere Christianæ, cum tota regiminis forma, ut ex Synodi Tridentinæ decretis & aliunde satis liquet. (δ) *efferentem se supra DEVM, & supra omne id, quod adicitur DEus aut Numen*, licet non aperta professione, tamen arrogatione potestatis super DEUM ejusque verbum, dum dispensandi jus sibi sumit contra Mosen & Prophetas, Legem & Evangelium, Sacramenta pro arbitrio invertit, & propria instituit, DEOS DEasque facit & coli præcipit, damnat autem veritatis cœlestis professores, nec argui se verbo DEI, nec contradici sibi vult, etiamsi infinitas animas ad inferos rapiat. (ε) *se ipsum collocantem in templum DEI*, vel ut sedeat in Templo DEI, erecto in Ecclesia Christiana dominatu, (Apoc. 18, 7.) maximam partem hominum veneno suo inficiens, (Apoc. 17, 2.) reliquos premens & opprimere satagens. (ζ) *ostentantem* semetipsum verbis factisque pro DEO, cum & sanctissimum, & Dominum DEUM vocari & adorari se sinat, judicari nolit, maledictiones & benedictiones suas pro divinis haberi velit. His notis Antichristi præmissis Apostolus Thessalonicenses leniter reprehendit, quod hujus suæ doctrinæ coram

traditæ parum memores, instare jam crediderint adventum CHRISTI, & ex dictis facile eos perspicere posse, innuit, quid ipsum retineat retardetque, quo minus, instigante Satana, adveniat, dominatumque exerceat, nimirum persecutiones gravissimas Ecclesiæ, & summam Imperii Romani potestatem, qua fracta erumpere demum queat, & tandem suo tempore reveletur: adhæc efficacem Apostolorum concionem & curam singularem, primorumq; Christianorum amorem fervidum erga veritatem. Hisce impedimentis objectis mysterium iniquitatis, quod jam operetur occultius in Pseudo-Apostolis, articulos de justificatione, conjugio, jejunio &c. convellentibus cohiberi, sed sublatis è medio obstaculis, quod non nisi per multa secula & sensim futurum sit, plene revelatum tandemque etiam sublatum iri penitus ἄνομον à Dno. JESU, qui spiritu oris sui eum consecturus aboliturusque sit majestate glorioſissimæ apparitionis. Sed quia cavenda maxime erat seductio per Antichristum introducenda, Apostolus hujus regni initium, progressum & damnum describit, quod ἄνομος iste miraculis, vel Satanæ operatione patratis, vel confictis, omnibusque seductionum generibus, autoritatem sibi conciliaturus sit apud eos, qui pereunt, amorem veritatis Evangel. non recipiendo, neq; in corde puro servando, adeoque ex justo DEI judicio. 1. - 13. Cum vero sciat Apostolus, Thessalonicenses non esse ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις, sed electis, DEO pro tanto beneficio gratias agit, eosq; ad idem faciendum, inque gratia & veritate, a se & coram & per epistolam tradita, perseverandum hortatur, ac ad extremum precatur, ut Dominus noster J. C. & DEus pater per Spiritum S. illos potentissime consoletur & confirmet in omni verbo veritatis & opere bono, ut laudem, quam ipsis tribuerat 1. Thes. I. retineant illibatam, 13. -- 17. 2. *Thes. II.*

CAP. III. α) petit, ut pro se orent & cursu Evangelii, ac liberatione sui a protervis & malis hominibus, vel fidem simu- Cap. III.

Act. XVIII. 18. ff. lantibus, vel perſequentibus: quemadmodum etiam ipſe pro iis preces ad DEUM fundat, ut Dominus illos roboret, cuſtodiat, dirigat &c. 1. -- 6. β) Monet, ut ſe ſubducant ab iis, qui ſub nomine Chriſtiano parum Chriſtiane vivant, ſed otio indulgeant, quo via ſternitur ad omnis generis vitia, 6. & ſuum iis proponit exemplum, quo præiverit cunctis labore & ſedulitate, ac mandatum inculcatum, 7. -- 11. cujus inculcandi neceſſitatem indicat, quod audiverit, quosdam ἀτάκτως ambulare, otiari, circumcurſitare, curioſe aliena ſatagere, ad aliorum placita ſe conformare, alios judicare &c. ut lucellum aliquod vel panem inde capiant, aut rapiant, 12. Quales hortatur graviſſime, ut curioſitate inani relicta, vocationis opera diligenter faciant, ſuoque veſcantur pane, & graves aliis non ſint, ut ignavi fuci, 13. meliores autem confirmat, ne bene agendo & etiam monendo inordinatos ſegneſcant, ſed, ſi obtemperare ii nolint, per epiſtolam immorigeros notent, eosque devitent, ut erubeſcant & aliam vitam inſtituant, non tamen velut inimicos habeant, ſed admonitionibus inſtent, 14. Voto & ſalutatione claudit, ſuoque ſigno appoſito, ne falſarii alias obtrudere literas, quaſi à ſe ſcriptas, incautis obtruderent, eosque ſeducerent, 15. -- 18.

XIII.

Paulus Hieroſolymam indeque in varia loca profectus eſt.

Scriptis hiſce duabus ad Theſſalonicenſes Epiſtolis Corinthi, ibi tandem fratribus multis cum admonitionibus & precibus valedixit, & in *Syriam* navigavit, ut Hieroſolymam tenderet ad feſtum, quod inſtabat, & ad id libere voto ſe adſtrinxit, tonſo capite in portu Corinthiorum Cenchreenſi, ubi ſimiliter Eccleſiam fundavit (Rom. XVI. 1.) *Epheſum* autem perveniens Judæis de Chriſto diſſeruit primum, hisque orantibus, ut diutius ibi doceret, non annuit, ob iter Hieroſolymitanum; reliquit tamen *Aquilam* & *Priſcillam*, qui ſuas vices in docendo peragerent. Act. XVIII. 18. -- 22. Perrexit igitur *Cæſaream*

ſaream Palæſtinæ, indeque *Hieroſolymam* ſexta vice aſcendit, comitibus *Barnaba* & *Tito*, ibidemque cum *Petro*, *Jacobo* minore, & *Johanne* contulit de circumciſione Titi, aliisque capitibus, 22. Gal. I. 18. II. 1. ff. non diſcendi, ſed confirmationis cauſa. Mox inde abiens *Antiochiam* Syriæ quinta vice rediit, ibidemq; commoratus aliquamdiu eſt. Eo etiam *Petrus* venit, libere cum Ethnicis converſatus, antequam à Jacobo miſſi adeſſent, à quibus tamen ſe deinceps ſubduxit, reveritus ex Judæis converſos; quem propterea Paulus graviter redarguit, Gal. II. 11.--21. Hinc regionem *Galaticam* & *Phrygiam* ordine peragravit, & omnes diſcipulos, quos antea ibi fecerat, confirmavit, vitia & abuſus, ſi qua irrepſiſſent, correxit, & alios plures haud dubie convertit, 23. Excitavit interea DEUS etiam alios fideles εὐαγγελιστὰς, è quibus fuit *Apollo*, in Scriptura S. potens & ſpiritu fervens, qui edoctus plenius accuratiusque à Priſcilla & Aquila viam Domini juxta inſtitutionem Apoſtolorum, conſtituit in *Achajam* proficiſci, ut ibi etiam, ac inprimis Corinthi, Judæos convinceret, ac demonſtraret JESUM eſſe verum Meſſiam. Commendatus igitur à fratribus Chriſtianis, utilem operam navavit, Eccleſiamque Corinthicam large rigavit, 24.-- 28. 1. Cor. III. 6. *Act. XIX.*

XIV.

Paulus *Epheſum* rediens incidit in quosdam a Johanne baptizatos & informatos, ſed expertes adhuc mirabilium Chriſti operum ac beneficiorum, credentibus collatorum, & ignaros donorum Spiritus S. De his ergo ubi eos erudivit, per χειροθεσίαν Spiritus S. dona contulit, ut ita utroque baptismo, & fluminis & flaminis perfunderentur, 1.-- 8. Deinde per tres menſes libere in Synagoga docuit, multisque perſuaſit, quæ regnum DEI per JESUM conſequendum ſpectabant. Sed quia nonnulli indurati non ſolum ſibi non patiebantur perſuaderi, ſed etiam ejus inſtitutioni publice coram multitudine maledicebant, ab illis digreſſus

Epheſi docet & miraculis inclarescit. Demetrius tumultum movet.

Act. XX. gressus alium docendi locum sibi delegit, nempe Scholam *Tyranni*, ubi per biennium quotidie docuit, nemine contradicente, magnoque cum successu, audientibus ipsum omnibus Asiæ incolis, Ephesum mercaturæ gratia frequentantibus: cumque DEUS miracula haud vulgaria per Paulum patraret, multi veritatem amplexi sunt. Nec parum promovit regnum Christi, memorabile exemplum exorcistarum quorundam, nomine JESU perperam abutentium, inque eo dæmonia ejicientium; sed tum, DEO fraudem malitiamque detegere volente, dæmonia non paruerunt, in exorcistas insilierunt, ita subegerunt & tractarunt, ut nudi fugere coacti fuerint. Quo omnes metu perculsi nomen JESU magni facere, aperte palamque confiteri & renunciare malis artibus ceperunt, combustis libris magicis & profanis magni pretii. 8--20. Hunc in modum cum invalesceret doctrina salutaris, *Paulus* cum animo suo statuit, perlustrata *Macedonia* & *Achaja Hierosolymam* denuo proficisci, præmissisque eo *Timotheo* & *Erasto*, aliquamdiu adhuc in Asia subsitit, & in magno periculo fuit, posteaquam Satanæ impulsu *Demetrius* dolore imminuti quæstus concitavit turbam, prætexens religionem Dianæ & fanum celeberrimum pro nihilo habitum iri, si Christiana religio ita creseceret. Sedata tamen, dirigente DEO, turba fuit per urbis præfectum, 20.-40.

XV.

1. *Epistola ad Corinth. ubi & qua occas. scripta?*

Noluit igitur Paulus diutius ibi hærere, sed convocatis & confirmatis discipulis, *Macedoniam* peragravit, & aliquot menses ibi, nominatimque *Philippis*, exegit, unde Epistolas ad *Corinthios* misit, ut habet utriusque subscriptio vulgaris; sed sicut subscriptiones non ab ipsis Apostolis profectæ sunt, nec semper congruunt: ita quoque nullo idoneo argumento ostendi potest, priorem Epistolam fuisse Philippis scriptam, & rectius omnino sentiunt, qui eam *Epheso* exaratam propugnant, vel circa Ephe-

sum,

sum, ex 1. Cor. XVI. 5. 8. & 2. Cor. II. 12. adeoque inserenda foret Act. XIX. inter ỳ. 22. & 23. Vid. *Sandhag.* p. 170. *1. Cor. I.*

Occasionem scribendi Paulo dedêre dissensiones & contentiones excitatæ inter Corinthios ab ambitiosis Philosophis & Oratoribus, sapientiam DEI in mysterio & verbum crucis ignorantibus & ridentibus, Cap. I. II. nec non scandala doctrinæ morumq;, quibus fundamentum fidei principale, CHRISTUS JESUS, convellebatur, Cap. III. sanctitas vitæ negligebatur, hincque contemtus ministerii divini, (cap. IV.) incestus & scortationes, (c. V.) lites coram infidelibus & flagitia varia, (VI.) abusus libertatis Christ. circa adiaphora grassabantur, & quæstiones movebantur de virginitate & conjugio, (VII.) de idolothytis, (VIII.) stipendiis ministrorum fidelium, (IX.) dispensatione S. Cœnæ, (X. XI.) donis spiritualibus, (XII. XIII. XIV.) de spe resurrectionis beatæ, (XV.) de collecta (XVI.) De quibus omnibus cum certior redderetur Apostolus, partim per domesticos Chlois I. 11. partim per Epistolam a Corinthiis quibusdam ad se (VII. 1.) datam, medicamina salutaria morbis & scandalis suggerit.

Ejus analysis & summa. Cap. I.

CAP. I. post salutationem Apostolicam & celebrationem gratiæ DEI, opulentissimæ Corinthiis in J. C. datæ & confirmatæ confirmandæq;, 1. -- 10. eos per nomen Dn. nostri J. C. hortatur, ut idem omnes dicant atq; sentiant, & unitatem spiritus servent, ac proinde sanctum pacis concordiæque vinculum rumpentes corripit, partium studium vanum ostendit, cum omnium Doctorum unus scopus sit, ad Christum ducere, unicum caput & fundamentum, in quem credere, baptizari & respicere omnes debeant, & qui cuique tribuat pro arbitrio dona ad communem Ecclesiæ usum, ut nihil attineat in ministris hærere, vel eorum facundiam loquacitatemve admirari, 10. -- 17. quia simplicibus verbis Christus verbum crucis prædicari velit, satis efficax in se ad persuadendum & salvandum, ut nulla indigeat eloquentia humana-

1. Cor. I. & II. humana, sed ea potius evacuetur, ac pereuntibus stultitia, salvandis autem ac ordini divino sapienti se subjicientibus, DEI virtus sit, 17. 18. conf. Rom. I. 16. unde DEUS jam olim prædixerit, quod sapientiam sapientum mundi aboliturus, Jes. XXIX. 14. nec ad Evangelium prædicandum adhibiturus sapientes, scribas & disputatores, Jes. XXXIII. 18. sed eos potius infatuaturus sit. Idque eum jam impleviſſe, atque adeo neminem offendi debere stulta illa, ut stultæ rationi videatur, prædicatione, per quam sapientissimo DEO placuerit salvare credentes, licet Græci pariter atque Judæi, hujus mysterii ignari, hanc sapientiam haud agnoscant, sed fatuitatem judicent, eaque offendantur ; aliter enim judicare vocatos cum effectu, & Christum crucifixum experiri atque profiteri DEI potentiam & sapientiam ineffabilem, (Prov. VIII. 22. Luc. I. 35. Ebr. V. 9.) recteq; sentire, quod omnia divina humanis longe potiora sint, quantumvis stolida & infirma appareant, 18. - 25. ac DEUM ex ipsis quoque Corinthiis elegisse stultos, imbecilles, ignobiles, & nihili reputatos, ut pudore suffunderet sapientes, potentes, nobiles & magni æstimatos, ut gloriandi ansam omnibus adimeret, ut ex Christo omnia pensaret & donaret, qui factus sit fiatque credentibus sapientia, justitia, sanctificatio & redemtio; quemadmodum Jeremias jam olim prædixerit, (IX. 24.) 25.-- 31.

Cap. II. CAP. II. Ostendit Apostolus, se nec debuisse, nec voluisse in tradendo Evangelio Oratores ac Philosophos imitari, memorem sublimitatis mysterii Crucis, ac ne auditorum fides humana sapientia, adeoq; infirmo fundamento, ac plane nullo, niteretur, 1. -- 6. Interim tamen non minorem, sed longe etiam majorem verioremq; sapientiam se tradidisse, quam vel Judæi vel Græci jactitaverint, eam vero omni rationi & eruditioni absconditam esse, & à solo DEO ejusque spiritu revelari fidelibus, qui proinde soli capere, eloqui & dijudicare spiritualia queant, 6.-- 16.

CAP. III.

CAP. III. docet, se non potuisse etiam aliter agere & loqui cum Corinthiis, ac egerit locutusque sit; cum nondum ita profecerint, ut capere spiritualia plenè queant, sed ex parte adhuc carnales & infantes in CHRISTO sint, lacte non solido cibo nutriendi. Quod probat ex contentionibus inter eos temere excitatis de doctoribus, cum ejusdem conditionis & DEI συνεργοὶ sint, per quos ipsi crediderint, prout cuique DEUS dederit gratiam. Unde Corinthii DEO adhærere ac ei soli gratias agere debuerint; quos proinde monet, ut, cum sint DEI opus & domus, videant, quomodo unicum fundamentum, J. C. sartum tectumque in fideli corde servent, eique superstruant opera duratura & permansura in igne tentationis, probationis, (Jud. ℣. 20) & visitationis divinæ, cum certo futurus sit dies aliquis, qui cujusque opus, quale sit, manifestet, & pro quo, si bonum solidumque fuerit, mercedem gratuitam recipiat, vel jacturam faciat, quando opus instar lignorum, fœni & stipulæ comburatur, ac sic deprehendat homo, quam imprudenter & negligenter egerit, decipique se passus fuerit inanibus verbis & opinionibus erroneis, sive à carnis propriæ sapientia, sive carnalibus doctoribus suggestis; licet fundamentum servare firmum studuerit, atque id etiam retinuerit, ut salvetur, si probam sustinuerit. Nam nil nisi verum, sanctum & stabile ab iis, qui Templum DEI per Spiritum S. facti sunt, provenire debere, ac DEUM eum perditurum, qui sanctissimum suum templum perdiderit: idque fieri tum posse, si quis mundi sapientia fretus cultum DEO placentem præstare salutemque suam operari velit. Quod cum Corinthiis facile contingere queat, eos hortatur, ne seipsos seducant persuasione alicujus sapientiæ, sed id certissimum habeant, omnes stultos fieri in hoc seculo debere sapientes mundi, qui sapientiam DEI in mysterio salutemque consequi velint, quum, ceu jam sub initium Epistolæ dixerit, hujus mundi sapientia apud DEUM sit stultitia, & Scriptura

1. Cor. III. Cap. III.

2. Cor. IV. hoc subinde affirmet, Job. V. 13. Ps. XCIV. 11. Neminem itaque gloriari debere in & de hominibus, qualescunque & quantis donis præditi illi sint, cum omnia in CHRISTO habeant fideles, & omnibus extrinsecus advenientibus sic utantur, ut iis vel excitentur, vel probentur, a fundamento autem nulla ratione aut occasione dimoveantur, sed eidem superstruant utilia & solida, in fide, charitate & spe, ab omnibus contentionibus de Doctoribus alieni, quum omnia fidelium sint, eorumq; usibus a DEO concessa. Hinc

Cap. IV. CAP. IV. monstrat evidenter, quo loco habendi sint Ecclesiæ Doctores, ne vel nimis contemtim, vel nimis magnifice auditores de iis sentiant, Subremiges CHRISTI & Oeconomos mysteriorum DEI, ac propterea fideles esse haberique pro talibus debere omnes, utpote pares dignitate ac officio, licet alii præ aliis insignibus donis præditi sint. Unde Paulus perversum Corinthiorum, imo Concilii integri, de se judicium nil pensi habet, quia nil sibi conscius esset, quod in officii demandati a DEO partibus prætermisisset, vel ulli alii concessisset, licet se propterea non ab omni culpa immunem pronunciet, sed DEO ejusque gratioso judicio se submittat. Graviter etiam Corinthios monet, ne temere de se judicent, sed supremi judicis sententiam exspectent, qui suam cuique laudem sit impertiturus. Totam mox disputationem præcedentem in summam colligit, atque in se & Apollinem transtulisse studiose scribit, propter Corinthios, ne quisquam de aliquo suo doctore magnificentius sentiat, quam scripserit, & de eo superbiat, contra alios autem rixetur & schisma faciat, absque ulla causa; quia & a DEO quisque acceperit, quod habeat, & DEO humiliter acceptum ferre debeat. Id non fecisse Corinthios probat, eosque carpit, quod perperam sibi persuaserint, se jam saturos & divites esse, ac regnare, adeo ut Apostolos nil curent, aut curandos putent, nec in via crucis eos sequantur, quæ tamen omnibus

bus Christianis calcanda sit. Eo nomine opponit descriptio- 1. Cor. V.
nem contemtæ sortis Apostolorum & verorum CHRISTI sectatorum, splendidæ Corinthiorum, quam sibi imaginabantur, ut cernerent, quam longe abessent à Christi imitatione, cui conformes esse deberent, (infra XI. 1.) ac, ne secius interpretarentur hanc suam collationem, dicit non exprobrandi (zu beschimpffen) sed monendi gratia talia abs se proficisci, ex paterno affectu & jure, huncque in finem se misisse Timotheum, filium suum genuinum, fidelemque, qui constantem doctrinam, vitam & mores Apostolicos illis in memoriam revocet, donec ipse venturus D. V. cogniturus & exploraturus sit, non phalerata inflatorum verba, in quibus regnum DEI non consistat, sed vim & efficaciam spiritualem. Videant igitur, quales ipsos propediem præsens futurus deprehendat; se quippe ad utrumque paratum, ut veniat vel tanquam indulgens pater, si resipiscant, vel ut severus castigator, si superbi & contentiosi esse perrexerint. Interim ne frustra accusari se existimarent Corinthii, per literas reprehendit enormia peccata, quæ inter eos grassabantur, ac nominatim

CAP. V. incestum, a quopiam perpetratum, quale scelus Cap. V.
ne quidem inter Gentiles reperiatur, quod nihil solliciti de eo fuerint, nec per excommunicationem ejecerint scelestum hominem, atque adeo frustra superbierint de suo imaginario optimo statu, & adhuc sine mora excommunicandum præcipit, præscribitque excommunicationis modum ac finem; mox generatim omnes perversos mores, hypocrisin, pravam doctrinam, & quæcunque corruptionem inducere possunt, quæ fermenti nomine complectitur, eliminari vult & expurgari, prout eos decet, qui nova massa in CHRISTO facti sunt, & renovari in dies debent, cum habeant pascha pro se mactatum, Christum, quo frui tota vita, ac omni tempore festum spirituale celebrare queant, in sinceritate & veritate. Eo nomine repetit commo-

1. Cor. VI. nefactionem jam ante datam, de vitandis impiis & impuris, qui etiam fermentum quoddam noxium sint; quam quia non recte intellexerant Corinthii, hic planius pleniusque exponit, quod eos duntaxat putaverit, qui fratres s. Christiani salutari velint, & tamen omnis generis vitiis sanctum nomen deturpent, non Gentiles, quorum commercium devitare impossibile sit, quosque nihil attineat judicare, utpote alienos a societate Christiana, & à DEO judicandos: Ecclesiastica autem censura omnino notandos & excludendos propalam malos esse, ut, quod Ecclesia proprie est, congregatio & communio Sanctorum, instauretur, ac singuli, qui nomen Christi gerunt & invocant, ab omni inquinamento carnis & spiritus se expurgent, perficientes sanctificationem in timore Domini.

Cap. VI. CAP. VI. Hinc ad alia procedit in Corinthiis reprehendenda, ac (1.) quidem quod sint inter eos, qui audeant litigare cum fratribus sub Ethnicis, infidelibus, veræ justitiæ & dilectionis ignaris, idque in negotiis rebusve exiguis, ad hujus duntaxat vitæ usum pertinentibus. Hoc indignum esse docet Christianis, α. quia longe majora, angelos & homines malos judicaturi sint, Ps. CXLIX. 7. ff. Matth. XII. 40. s. XIX. 28. Apoc. II. 26. s. III. 21. & nunc judicent mundum, damnando ejus mores & studia: β. vel contemtissimi in Ecclesia lites facile desceptare queant, ac γ. Christiani ita prostituantur, quasi nemo eorum tam sapiens sit, ut lites componat, si arbiter & judex quæratur è Gentibus. δ. jam carnalem arguat & defectum moralem, si lites inter Christianos vigeant, quorum sit lites vitare, injuriam illatam patienter ferre, condonare potius quam inferre & defraudare, juxta præceptum Christi, Matth. V. 40. (2.) Hac occasione ad alia injustitiæ genera transit eademq; redarguit, ostendens, quod regno DEI excludant, & a Christianis prorsus abesse debeant, (conf. Eph. V. 3.-- 7.) utpote qui, si talia olim in gentilismo fecerint, ab iis per baptismum abluti, sancti-

sanctificati, imo justificati sint, in nomine J. C. & Spiritus san- *1. Cor. VI.*
cti operatione gratiosa. Ac ne quis Corinthiorum libertatem Christianam objiciat & carni hoc prætextu licentiose indulgeat, ostendit, non omnia conducere, quæ licere putent, sed valde nocere & in servitutem peccati atque diaboli sæpe redigi licentiosos, quod duobus exemplis declarat, (1.) dat DEUM ordinasse cibum ventri, & ventrem escis; sed DEUM & illum & has aboliturum, & ventri indulgentem eique servientem, quod facile fieri queat atque fiat, damnaturum, (Phil. III. 19.) (2.) non dat, quod sibi carnalis sumere ausit, licere corpore uti ad scortationem, quin potius illud Domini esse dicit, redimentis corpus & animam sanguine suo. Ei ergo corpus consecrandum unice, cum DEUS, qui Dominum nostrum J. C. suscitavit, nos quoq; & corpus nostrum per omnipotentiam suam excitaturus sit, ad gloriam sempiternam; & fidelium corpora Christi membra sint, per unionem mysticam. Maxime igitur turpe esse, membra Christi facere membra meretricis, quod fit per scortationem, qua qui scorto conglutinatur, una caro & unus spiritus carnalis, ac velut una persona cum scorto evadit. At, qui Domino adhæret, non solum unum corpus mysticum cum eo est, Eph. V. 30. sed etiam unus spiritus, in CHRISTI spiritum quasi transformatus, 2. Cor. III. 18. Talis autem fugit scortationem, tanquam peccatum omnium turpissimum & maxime noxium, cum in proprium corpus scortator peccet, & spiritualiter, illud à CHRISTO avellendo, & naturaliter, id enervando & perdendo in gehennam. Cogitet enim suum corpus esse templum Spiritus sancti, a DEO donati ad sanctificationem perpetuam, nec se sui juris esse, sed emptum pretioso sanguine Filii DEI, quoad corpus & spiritum; (Act. XX. 28. 1. Pet. I. 18. 19.) adeoque glorificet DEUM & corpore & spiritu omnibusque viribus, nec quidquam committat, quod sanctum ejus templum violare queat. Vid. Luc. I. 74. 75. Rom. VI. tot.

1. Cor. VII. Cap. VII.

CAP. VII. Hinc progreditur Apostolus ad conjugium, divortium, cœlibatum aliaque officia vocationis Christianæ, occasione quæstionum a Corinthiis propositarum de his ipsis rebus. Primo enim quæsiverant: an sic pietati, orationi & castitati sit vacandum, ut prorsus a re uxoria abstinere debeant, etiam uxorati? Ubi Apostolus respondet: propter instantem calamitatem, bonum esse homini, mulierem non tangere, (conf. ℣. 26.) ob stupra tamen evitanda, quemque suam uxorem & quamque suum virum habere debere, ℣. 1.2. conf. ℣. 8.9.

II. De mutuis conjugum officiis eos instruit, præstandis ex debito & animo benevolo, quæ ad multa se extendant, interque alia ad communionem corporum, ut neuter conjugum alteri se subducere, lædere, in servitutem dedere, vel in monasterium abire queat. Abstinentiam tamen ad tempus breve non prohibet, ut stativis precibus & jejuniis solennibus vacare queant, sed ex consensu mutuo, ut deinceps iterum consocientur, ne à Satana tententur, & seducantur, si continentiæ donum non habeant. Optare quidem se, ut omnes sic essent, ac ipse sit; at, cum quisque suo dono divinitus concesso contentus esse debeat, se nihil præcipere, ℣. 8.

III. De iteratis conjugiis agit, docetque, viduis bonum fore propter afflictiones imminentes, si novo voto se non obstringant: quod si tamen continere se nequeant, vult, ut iterum matrimonium ineant, cum melius sit nubere, quam ardere libidine, ℣. 8.9.

IV. Divortia tamen concedit, sed prohibet marito æque ac uxori, ex ore Domini, Matth. XIX. 6. Quod si autem ipso facto alterutra pars se separet, reconciliationem imperat; neque propter diversitatem religionis solvi vinculum debere scribit, quum liberi inde prognati, si unus parentum fidelis sit, jus habeant sanctificationis, ac per baptismum & preces sanctificari queant: at si infidelis se separet, Christianum vel Christianam, tan-

tanquam partem innocentem, non teneri servitute vel debito non ineundi alterius conjugii, sed bona conscientia & pace frui posse. Ideo vero etiam separationem non concedit, quia fieri possit, ut altera pars alteram servet, (1. Pet. III. 1. exemplo Monicæ, Patritium, virum suum servantis) ℣. 10. -- 17. 1. Cor. VII.

V. Hac occasione Apostolus transit ad officia generalia Christianorum, ac monet, ut unusquisque in quocunque vitæ genere & statu, quo vocatus ad fidem CHRISTI sit, faciat, quod sui muneris est, nec officere conditionem suam Christianæ professioni existimet. Ita si quis prius circumcisus, ut Judæus & Proselytus, sit vocatus, eum non retrahere debere præputium; nec præputiatum affectare circumcisionem, cum jam in N. T. nec circumcisio nec præputium quidquam valeat coram DEO, sublato per CHRISTUM pariete intergerino, sed omnes unum sint in C. J. Gal. III. 28. ac tantum valere fidem per dilectionem operosam, novam creaturam, & non observationem præceptorum DEI, Gal. V. 6. VI. 15. Firmam igitur stare regulam: in quo quisque statu vocatus est, in eo maneto apud DEUM, & coram DEO ambulato, sive liber, sive servus sit; sufficere quippe libertatem à CHRISTO partam & donatam, Joh. VIII. 36. qua fruantur etiam servi; quin liberos etiam servos fieri CHRISTI, (conf. Rom. VI. 18.) utrosque tantum sedulo cavere debere, ne fiant servi hominum, ut iis magis obediant, sive in impiis doctrinis, sive mandatis, quam Domino J. C. à quo redempti charo pretio obstrictique ad ejus obsequium sint, ℣. 17. -- 24.

VI. De virginitate quia quæstio esse poterat, & fortasse fuerat, an cœlibes quoque eo in statu, in quo vocati fuêre, permanere debeant? respondet Apostolus, se quidem nullum habere præceptum Domini generale & absolutum, sententiam tamen, pro gratia luceque divinitus concessa, fidelem proferre ac statuere, melius esse si cœlibes maneant, propter instantes tum persecutiones, & difficilem matrimonii paritatem, quam si nubant.

1.Cor.VII. bant. Interim vinculo conjugii obstrictum solutionem haud debere quærere, nec solutum uxorem: nequaquam tamen peccare vel juvenem, vel virginem, si nupserint; licet pluribus calamitatibus obnoxii sint, ob tempus difficile imminens, quarum expertes eos esse optaret: futurum enim, ut, qui uxores habent, perinde sint, ac si non habeant, & qui plorant, ac si non plorent, sed gaudeant etiam ob ereptos amicos calamitatibus (Jer.XXII. 4.) & gaudentes sponsi & sponsæ, ac si non gaudeant: & qui fundum emerunt, ac si nihil possiderent: & qui uruntur hoc mundo, ejusque bonis temporalibus, tanquam non perfruentes eis. Transit enim cito species & pulchritudo hujus mundi, cum mundo, (1. Joh. II. 17.) His ergo rebus implicare se Christianos non debere, nec anxie illas quærere, sed magna cum abnegatione iis uti. Difficile autem esse, solvi ejusmodi curis circa τὰ βιωτικὰ, qui conjugati sunt & quidem impari conjugio, cum plerumque soleant ea curare, quæ hujus mundi sunt, cœlibes autem illa, quæ DEI sunt. Hæc autem Apostolus scribere se testatur, ad Corinthiorum commodum, non ut laqueum conscientiis injiciat, sed ut ostendat, quid magis deceat & expediat ad pietatis exercitia. Quemlibet tamen sua dona expendere probe debere, ac Parentes quoque talia reputantes, posse vel elocare filias, vel non, si habeant donum castitatis. Repetit tandem monita, quod non præcipiendi sed suadendi causa ea scripserit de cœlibus & viduis, quod tranquilliores secilioresque vivere queant, si sic maneant, propter tempora difficilia, quæ tum instabant, & alias circumstantias, ℣. 24.--40.

Cap.VIII. CAP. VIII. De libertate Christiana in rebus mediis nunc informaturus Paulus Corinthios, non scientiam tantum sed dilectionem quoque requirit, cum illa sola inflet, non ædificet, nec solida aut vera sit, ex intimiore DEI cognitione s. illuminatione profecta & amoriflua. Mox probat, scientiam dilectione cassam reperiri apud eos in idolothytis, tametsi nemo Christiano-

stianorum ignoret, idolum vel simulacrum in mundo nihil, imo etiam in universum non esse alium DEUM, nisi unum in essentia & trinum in personis, Patrem, à quo, Filium, per quem, tanquam Redemtorem & Dominum, omnia, & Spiritum S. qui nos sanctificet, ut in DEUM reducamur, eidemque reduniamur, Rom. XI. 36. veram autem illam scientiam, qua DEus se fidelibus intime revelat, & gustandum præbet (¥ 3. conf. Joh. XIV. 21. ff.) non omnes habere, ut vel ex argumento de cibis immolatitiis liqueat, cum quidam conscientia adhuc infirma, ac nondum ex plena fidei notitia libertateque, edant idolothyta, alios sua libertate utentes, vel potius abutentes, imitantes. Tales igitur non esse offendendos sub prætextu libertatis & cognitionis, nec exemplo inducendos; quin potius abstinendum perpetuo carne deastris immolata, si frater lædatur & pereat. *1. Cor. VIII. & IX.*

CAP. IX. Hanc in rem Paulus seipsum in exemplum sistit, quod, ceu Apostolus & liber, (ut probat ex requisitis & sigillo Apostolici muneris, ac Corinthiis ipsis) jure suo in circumducenda uxore, accipiendoque stipendio, naturæ & Scripturæ indultu sibi debito ac licito, sponte abstinuerit, vitandi scandali, & promovendi Evangelii gratia; imo omnibus se servum fecerit, quo plures lucrifaciat, & omnia omnibus factus sit, ut omnino aliquos servet. Monet igitur: ut se imitentur, & vel gentiles respiciant, qui pro impetranda corona peritura ab omnibus rebus, impedimentum objicientibus, abstineant, stadium præfixum decurrant, & pugnent fortiter, licet præmium non omnes obtineant; quod tamen Christiani omnes recte currentes, certantes, se continentes, obtinere certo queant. *Cap. IX.*

CAP. X. Quantopere abnegatio sui ipsius, & libertatis speciatim, necessaria sit, exemplo Israëlitarum ostendit, qui abusi turpiter libertate ac beneficiis maximis, a DEO exhibitis, in tentationes varias inciderint, & male perierint. Ne igitur *Cap. X.*

1. Cor. X. idem eveniat Christianis, dehortatur eos a contemtu divinorum munerum, securitate, idololatria spirituali ac corporali, tentatione CHRISTI & obmurmuratione, cum ista omnia πρὸς νουθεσίαν ἡμῶν scripta, & tanto magis ejusmodi ut & alia omnia peccata fugienda sint; quanto majora in N. T. beneficia habeamus, nominatimque κοινωνίαν cum CHRISTO, qui se totum nobis in S. Cœna tradat, ut vel ob hanc solam causam idolothyta devitare oporteat, cum Christiani etiam Israëlitarum sacrificia degustare ausi non sint, ne hi gloriari possent, illos particeps factos altaris, quod nihil amplius erat vel proderat, post oblatum pro nobis Christum. Tametsi igitur idolum & idolis immolatum nihil sit, vesciqueliceat omnibus in macello venalibus rebus; facile tamen fieri posse, ut quis non satis prudens particeps fiat dæmonum eorumque mensæ, quoniam Gentiles immolent dæmonibus, & communionem cum dæmonibus interpretentur illam aræ s. mensæ participationem cum ipsis. Non posse autem, nec debere Christianos & Domini & Dæmoniorum mensam participare. Quod si ad libertatem provocaverint, videndum, ne ea Dominum tentent, aut adversus se irritent, frustra certe cogitent, se illo fortiores esse, illiusque pœnas evasuros. (℣. 22.) Omnia quidem adiaphora licita manere, in circumstantiis tamen certis fieri illicita & noxia, si vel Gentiles in sua idololatrica opinione confirmentur, vel infirmi Christiani offendantur. Itaque moderatricem libertatis debere esse charitatem erga proximum, quæ alterius commodo potius quam suo studeat. Hinc regulas quasdam præscribit, secundum quas tuto incedere queant in hac de adiaphoris quæstione. I. quicquid venale in macello est, emi edique posse, etiam carnes idolis immolatas, nec necesse esse, inquirere scrupulose, an tales sint, ne forte conscientia commaculetur; cum Domini sit terra & plenitudo ejus, in quo libertatem adepti fideles, omnibus fruendi. 1. Tim. IV. 17. II. Si quis infidelium ad

ad convivia privata & concilia vocaverit fidelem, Christianum, si velit satisque firmus sit, ire vescique appositis cibis posse, absque inquisitione; secus autem III. si quis indicaverit esse idolothyta, propter conscientiam indicantis imbecilli fratris, salva libertate, cum Domini liberalitate alii etiam cibi suppetant in tanta plenitudine, quibus vesci queat: nec etiam V. judicare damnarive debere edentem sine scandalo aliorum, cum gratiarum actione. Summam dictorum faciendorumque VI. hanc esse: omnia hic ad gloriam DEI & proximi ædificationem dirigenda, & secundum hos fines moderanda, sicut ipse quoque studeat, qui scandala evitet & ad omnium utilitates sese attemperet, non ad sua commoda, ut quamplurimos CHRISTO lucretur. Se igitur Corinthios debere imitari, quemadmodum CHRISTI vestigiis ipse insistat. 1. Cor. IV.

CAP. XI. Laudat Corinthios, quod multi eorum ordinem a se institutum in sacris ceremoniis & conventibus observent adhuc; quia tamen quosdam ἀτάκτως ambulare comperit, ἀταξίαν illam & reprehendit, & corrigit, I. in habitu indecoro mulierum, ac eo nomine fundamentum evtaxiæ altius repetit ex serie superioritatis & subjectionis, quod CHRISTUS omnis viri & vir uxoris caput sit. Quemque ergo in ordine subjectionis suæ sub CHRISTO decenter se gerere debere, idque tanto magis, quia Christus quoque secundum humanam naturam Patrem agnoscat caput. Hinc virum tecto capite orantem aut vaticinantem turpificare caput suum, Christum, libertatis & dominii symbolum (nempe apertum caput) flocci pendendo; Mulierem contra, non obtegentem caput inter sacra, dedecorare virum suum, ceu caput, cui subjectam se esse, tegmine testari, non cincinnos ostentare &c. more Gentilium, debebat. Pro velamine autem dedisse naturam capillos mulieri, unde si tegi nolit, perinde esse, ac si tonsa foret, quod cum omnino ei turpe sit, obnubendum caput, ut reverentiam erga virum in Christo testetur. Virum quidem propterea ca- Cap. XI.

2. Cor. XI. put obnubere haud debere, quod imago & gloria DEI sit, ut Christum repræsentet; mulierem vero imaginem & gloriam viri, quia ex viro & propter virum, eiq; subditam, subjectionis signum, capitis velamentum, gestare vel propter angelos & fideles s. sanctos in Ecclesia præsentes. Interim ne vir vel nimium superbiat sua dignitate, aut mulier abjectius habeatur, ostendit Paulus, DEUM utriusque sexus & subordinationis autorem esse, & neutrum alterius ope carere posse, ejusque intuitu virum moderari suum imperium, & mulierum æquanimiter obsequi debere. Tandem ad τὸ πρέπον & naturam ipsam, sive consuetudinem, quæ altera natura est, provocat, quæ doceat, prolixiorem comam viro dedecori, mulieri autem decoram esse, quandoquidem huic pro velamine sit; hanc itaque recte profiteri subjectionem suam linteo, velandi gratia capiti superinducto. Inhisce rationibus ac piorum ipsarumque DEI Ecclesiarum consuetudine merito acquiescendum, nec contendendum cum contentiosis disputatoribus. ℣. 1. - 16.

II. ἀταξία in usu agaparum & S. Cœnæ taxat, quando non sine scandalo convenerunt, servantes & alentes factiones, a DEO permissas, ut, qui probati sunt, manifesti fiant, aliosque laudabili exemplo excitent & factiosos confundant. Ataxia vero & scandalum in eo consistebat, quod eodem coeuntes, Cœnam Dominicam celebraturi, suam quisque cœnam antecapiat & seorsim edat Paulinus, Petrinus, Apolliniſta, non absque jurgiis, vellicationibus mutuis & pauperum defraudationibus, atq; contemtu, cum hi esuriarint, illi plus satis habeant; sicque nullus charitati Christianæ locus in Agapis & S. Cœna, tum conjunctis relinquatur, & Ecclesiæ DEI ejusque membra despiciantur. Quo nomine Apostolus non tantum Corinthios corripit, sed etiam institutionem S. Evchariſtiæ a Domino acceptam iisque traditam inculcat, quæ eos commovere ad sanctam præparationem, conversationem, cōmunionem s. charitatem fraternam debeat, cum ipse Dominus id præceperit, quando ad utram-

utramque ſpeciem dixit : *hoc facite in mei commemorationem.* 1.Cor.XII.
Hocq; urget inprimis & explicat ℣. 26. quod declaret, *mortem Domini annunciare* verbis & factis, cum quibus minime conveniant diſſidia inter eos mutua, & alia Chriſtianis indigna, quibus indigni reddantur S. Cœna, & ſi accedere auſint, rei fiant corporis & ſanguinis Domini, ut Judas & Judæi, Chriſtum prodentes & crucifigentes, ac graviſſimas pœnas ſibi cumulent. Hoc ne contingat, quemque ſeipſum probe probare, examinare, quoad contritionem, fidem & pœnitentiæ fructus, ac diſcernere corpus & ſanguinem Domini, ſive S. Cœnam; a vulgari Cœna, & ſumma cum reverentia ad tremendum myſterium accedere debere, cum certiſſimum ſit, quod indigne edentes ac bibentes judicio divino obnoxii fiant, ac corporales quoque pœnas ſibi accerſant, morbos & mortem &c. Has quomodo effugere queamus, oſtendit, nempe, ſi nos ipſos dijudicemus & examinemus accurate, pœnitentiamque agamus &c. Quod ſi nos intermittamus, DEUM caſtigare & paterne monere, ac ad pœnitentiam ducere, ne condemnemur cum mundo. Concludit demum, conventus eſſe rectius in charitate inſtituendos & celebrandos, promittitque, ſe cœtera ad ἐυταξίαν ſpectantia coram ordinare ac diſponere velle.

CAP. XII. Ordo decens obſervatur, ſi harmonia dono- Cap.XII.
rum in Eccleſia recte attendatur ; de ea igitur Apoſtolus hic prolixius diſſerit, oſtenditque dignitatem, originem & finem ſpiritualium donorum ſanctificantium. Quod CHRISTUM JESUM cognoſcamus & confiteamur Dominum ſalutariter, ex Spiritu S. eſt, corda illuminante & excitante. Quod hunc DEUS donet, maximæ ejus gratiæ indicium eſt, & tum rectius intelligitur, quando homo ſtatum cogitat miſerrimum ante converſionem, quem proinde Paulus Corinthiis in memoriam revocat. Qui vero Spiritu DEI aguntur & ſanctificantur, nil agunt contra Dominum & proximum, ſemperque reputant ſecum, tot

1.Cor.XIII. & XIV ac tam varia dona, administrantia quoque & miraculosa, ab uno Spiritu libere dari, non ad superbiam aut ostentationem, sed ad communem usum & ministerium mutuum Ecclesiæ, sicut in uno corpore membra sibi invicem summo studio serviunt & concorditer omnes operas ad conservationem totius corporis conferunt. Hoc argumento efficaci & dilucido eos revocat ab omni fastu & dissidio, ac speciatim digniores, vel majoribus donis præditos, hortatur, ut inferiores foveant & ornent, cum nemo quidquam nedum omnia a se ipso, nec tamen pro se sed pro aliis habeat acceperitque divinitus. Ad concordiam vero quia charitas maxime facit, Apostolus

Cap.XIII. CAP. XIII. Dilectionem mirifice commendat, summis donis eam præfert, ac sine hac illa inutilia esse dicit. Deinde ejus proprietates & effectus salutares atq; necessarios ad bonum publicum & ædificationem enumerat. Porro a perpetua duratione celebrat, cum pleraque alia dona, quorum tres species exempli causa ponit, aboleantur, & eminentia præ fide ac spe. Hanc ob causam Apostolus monet, omni studio & præ omnibus aliis charitatem esse quærendam.

Cap. XIV. CAP. XIV. Ne vero quispiam ex egregia charitatis commendatione colligeret, dona spiritualia omnia parum esse æstimanda, plenius mentem suam circa illa explicat, atque monstrat, omnia dona esse quidem bona, alia tamen aliis magis necessaria atque utilia, ad ædificationem, quæ etiam solicitius sint expetenda. Cumq; donum linguarum plerique tum temporis maxime admirarentur, & aliis, speciatim dono prophetandi s. explicandi Scripturam S. præferrent, Apostolus prophetiam potius præfert, variis adductis argumentis, iisdemque similitudinibus pulchre illustratis, quarum summa huc redit, quod linguis peregrinis publice loquentes nil emolumenti adferant ad alios instruendos & emendandos, nisi interpretari possint, quod a DEO precibus expetendum, v. 1--14. idque per inductionem confir-

confirmat exemplis, etiam ſuomet, 14. -- 20. Omnia ad ſcopum maxime neceſſarium, nempe ædificationem, referenda, adeoque puerile fore, ſi quis dixerit, non opus eſſe interpretatione linguarum. Ex Scriptura conſtare, linguarum donum præcipue datum ad excitandos infideles, & ceſſare debere; jam converſos autem & fideles opus habere confirmatione, adhortatione &c. prophetica, 20. -- 23. Abſonum proinde futurum eſſe, ſi omnes in conventu ignotis linguis loquantur, unde idiotæ & infideles nullam prorſus utilitatem ſed potius calumniandi occaſionem capiant. At ſi omnes decenti ordine lingua nota Scripturas interpretati fuerint, fieri poſſe, ut vi verbi perculſi convictique ab omnibus peccata ſua aperte confiteantur, & convertantur, ℣. 24. 25. Hinc regulam repeti, omnia ad ædificationem fieri debere in collegiis, ac ſpeciatim linguis etiam loqui binos, aut ſummum ternos, ſed figillatim, non ſimul, & unum interpretari poſſe; quod ni fiat, ſatius eſſe tacere in Eccleſia & domi DEO ſibique loqui. Ita quoque interpretes duos vel tres proponere poſſe, auditores vero dijudicare (Act. XVII. 11.) & ſi cui aſſidenti aliquid reveletur, quod a priore neglectum ſit, illum tacere debere; ἰκανοῖς omnibus enim hoc jus competere alios docendi & hortandi, ſed decenti ordine & cum ſubjectione aliorum Vatum judicio, ſine contentione & confuſione, 26. -- 34. Mulieres tamen in publico tacere vult, nec quærere etiam, ſed domi a maritis petere explicationem, & imitari cæterarum Eccleſ. morem, ubi id facere haud liceat. Atque hæc a DEO ſibi mandata ad eos eſſe de ſobrio & fructuoſo donorum uſu concludit, qui omnia decenter & ordine fieri velit, 32. -- 40. 1. Cor. XIV.

CAP. XV. Repetit inque memoriam Corinthiis revocat ſummam Evangelii a ſe annunciati & ab iis acceptI fide, per quod etiam, ſi in eo perſeverent ac ſtent, ſalvi fiant, inprimis autem articulum de CHRISTO ejusque reſurrectione, ℣. 3. cui Cap. XV.

1 Cor. XV. cui innititur credentium ad vitam æternam resurrectio, 12. Unde illam validis argumentis è Scriptura S. confirmat, quia Philosophicis quibusdam ratiunculis oppugnari solebat, nimirum (α) a testimonio plurimorum fide dignorum hominum, qui Christum resuscitatum viderunt, ac demum suo proprio, 4.-- 12. (β) a necessitate summa ad salutem nostram, & absurdis consequentibus, si negetur vel possibilitas, vel veritas resurrectionis. Sequi enim 1. nec Christum resurrexisse, 2. inanem esse prædicationem & fidem nostram, 3. Apostolos falsos esse testes, (contra Act. I. 22. X. 41.) 4. nos nondum a peccatis liberatos esse (contra Rom. IV. ult.) 5. periisse in æternum in Christo obdormientes, 5. Christo hic viventes & crucem ejus ferentes esse hominum miserrimos, si nullam in futurum spem haberent in gloriam intrandi, ℣. 12. -- 20. Refutato falso negantium principio, nempe impossibilitate, jam è contrario probat resurrectionis nostræ certitudinem & ordinem. 1. quia Christus ita resuscitatus sit, ut primitiæ dormientium in ipso sit factus, & totam messem, secuturam in consummatione seculi. Matth. XIII. 39. sanctificaverit. 2. quia ut Adamus mortem promeruit & derivavit in omnes; sic Christus vitam beatam, ordine tamen certo, justo & sapienti; ita, ut fideles gaudeant prærogativa in adventu ejus, deinde ut tradat sistatque regnum gratiæ Patri, ac regiminis modum statumque mutet, destructis subjectisque actu omnibus hostibus, & ipsa morte, Scriptura clare docente Ps. CX. ac ipse quoque secundum humanam Naturam Patri se subjiciat, & tamen glorioſe cum eo regnet perpetuo, sicque fideles experiantur, DEUM Patrem esse in Filio omnia in omnibus, (Joh. XVII. 23. 24.) ℣. 20. -- 29. (γ) a spe viva, quam testati fideles sunt, quando super mortuos in Domino baptizari voluerunt, vel pro subito mortuis ante acceptum baptismum, & in quotidianis vitæ periculis pro Christo subeundis, quod ipse etiam fecerit. Frustra autem illa omnia fieri & fore

fore, si resurrectio haud esset futura; (δ) hujus autem negatio- 1. Cor.
nem Atheismum & Epicureismum arguere, quem ut caveant, XV.
Corinthios monet, & quorundam ignorantiam carpit, ℣. 29.--35.
Hinc (ε) *ex natura* figuram resurrectionis ostendit, ubi semina
mortua reviviscant & pulchra corpora induant: sic multo magis
DEUM ornatiora corpora mortuis daturum esse, eâdem sub-
stantia, sed qualitate diversa, & alia aliis præstantiora, ℣. 35.--45.
Porro (ζ) è Scriptura probat longe glorioſius corpus nos acce-
pturos per Christum, quam Adam habuerit, nempe incorru-
ptibile & σύμμορφον corpori Domini, (Phil. III. 21.) ℣. 45. -- 51.
Tandem aperit mysterium transmutationis subitæ illorum,
quos dies novissimus vivos deprehendet, simulac tuba ultima
clanxerit: tum ἐπινίκιον, de morte in victoriam absorpta, auditu-
iri. Pro qua victoria DEO gratias agit, & monet fratres, ut sta-
biles & immobiles sint & crescant in opere Domini semper, spe-
ctantes remunerationem amplam, 51.--58.

CAP. XVI. Ad opus Domini, de quo sub finem Capitis Cap.
antec. Apostolus dixerat, pertinet etiam charitas, per quam fi- XVI.
des est ἐνεργουμένη; unde Paulus hortatur Corinthios, ut memores
mandati sui de collectis pro pauperibus Christianis, qui Hiero-
solymis agebant, eas mature colligant seponantque singulis die-
bus Dominicis, quo vel per alios, vel per seipsum deferri in tem-
pore queant. Promittit suum ad eos, DEO fortunante volen-
teque, adventum, exacta hyeme Ephesi, ubi commoraturus
ad festum usque Pentecostes esset, propter multos labores &
adversarios. Venturum interea Timotheum, qui & suam &
Apollinis absentiam compensaturus sit, quem eo nomine com-
mendat, tanquam fidelem DEI operarium sibique percharum,
ut benevole ab ipsis & accipiatur & dimittatur. Hinc hortatur
omnes ad vigilantiam, constantiam in fide, charitatem & sub-
jectionem exhibendam, speciatim domesticis Stephani aliisque
similibus cooperariis fidis. Tandem salutat & aliorum & suo

2. Cor. 1. nomine, &, denunciato anathemate ei, qui J. C. non diligit, voto claudit Epistolam.

XVI.

Paulo post II. Epist. ad Corinthios scribit.

Post scriptam hanc Epistolam, Apostolus circa festum Pentecostes denuo (Act. XVI. 8.) *Troadam* proficiscitur, ibidemque Evangelium non sine ingenti fructu felicique successu prædicat; cum vero *Titum*, quem ad Corinthios miserat, avide exspectans non inveniret, 2. Cor. II. 12. 13. valedicens Troadensibus, secunda vice in Macedoniam abit, (Actor. XVI. 12.) ac Titi adventu recreatur, Act. XX. 1. 2. Cor. VII. 5.-- 14 & monet credentes, ut pauperum Hieros. memores essent, 2. Cor. VIII. 1. seqq. ac Titum cum socio iterum ad Corinthios ablegat, IX. 5. Interea Timotheo a Corinthiis redeunte, Paulus in Græciam tendit, & *alteram Epistolam ad Corinthios* scribit, leniorem multo ac prior fuerat, cum percepisset, eos agnoscere peccata, & de iis serio pœnitere. Unde perculsos solatur & erigit, ac una Pseudo-Apostolorum calumnias & cavillationes diluit, contra suam personam, doctrinam & ministerium sparsas.

Ejus summa & analysis.

Cap. I.

Igitur Cap. I. initium facit a calamitatibus, quas sustinuerit propter Christum, bene multis, cum alibi, tum in Asia; in quibus tamen etiam expertus sit solatia abundantia, Corinthiorum bono, quo efficacius eos consolari possit. Nihil ergo esse, quod Pseudo-Apostoli afflictiones velut probrosas objiciant, cum nil mali sibi conscius sit, cur tanta sustineat παθήματα, ideoque provocat ad testimonium bonæ conscientiæ, de vita pure & sincere inter omnes acta, constanti doctrina & charitate erga Corinthios, qua ductus serio ad eos recurrere voluerit, ut in veritate semel tradita eos confirmaret, cujus summam, certitudinem & obsignationem per Spiritum S. indicat, & causam dilati adventus sui commemorat, quod ipsorum bono factum sit, ne, si durius coram castigasset inordinatos, videretur sibi dominatum arrogare in conscientias & fidem auditorum.

Cap.

CAP. II. Oſtendit, ſe interea abſentiam ſuam ſcripta priore Epiſtola penſaſſe, ac noluiſſe cum triſtitia advenire, ne ipſe triſtitia afficeretur pro gaudio, quod ſperabat optabatque ab auditoribus, eosve contriſtaret nimium. Cum lachrymis autem ſe ſcripſiſſe, amoris indicibus & doloris, ob inceſtuoſum hominem concepti, qui, cum ad frugem redierit, recipiendus ſit in gratiam & communionem Eccleſiæ, cui libenter condonet in facie, nomine & vice JESU CHRISTI, ac ſolicite curet, ne à Satana vel Doctores vel auditores & peccatores circumveniantur, qui a peccatis in deſperationem libenter inducat. Hinc gratias agit DEO pro manifeſtatione & victoria Evangelii, tum in Troade, tum in Macedonia, & alibi, per miniſterium verbi orthodoxum, odore Chriſti gratum ſpargens ad ſalutem in ſalvandis. 2. Cor. II. III. Cap. II.

CAP. III. Ne tamen id, quod de efficacia miniſterii Apoſtolus jamjam dixerat, eo raperetur, ac ſi gloriam quandam captaret, eam declinat, & ſyſtaticis ſe haud indigere ſcribit, cum ipſi Corinthii ſua, imo Chriſti ſint Epiſtola, a ſe adminiſtrata, viventis DEI ſpiritu ſcripta, cunctis cognoſcenda & legenda; DEO igitur omnem gloriam adſcribendam, qui ſolus ἱκανότητα & efficaciam miniſtris Novi Teſtamenti det, ut ad vitam proſit, quemadmodum legis miniſterium occidat. Hacq; occaſione docet, Miniſterium Evangelicum multum ſuperare Legale, gloria, luce, virtute, duratione, 1. - 12. ut illius miniſtri magna & fiducia & perſpicuitate uti queant, nec opus habeant cum Moſe velamen obtendere, ob cœcitatem mentis Iſraëlitarum, quæ ad hoc usque tempus eos occupet, donec DEUS id removeat, ut convertantur, & finem Legis, Chriſtum, agnoſcant & amplectantur, ſicque libertatem veram & ſpiritum vivificantem conſequantur, 12. -- 17. quæ fideles & converſi habeant, ſub quorum nominibus Paulus ait ℣. 18. *nos autem omnes, qui retegata facie gloriam Domini*, i. e. ejus gratiam & veritatem tanquam Cap. III.

2.Cor.IV. in speculo *intuentes, transformamur in eandem imaginem*, ita ut illuminati magis magisque crescant, à gloria in gloriam tendant, utpote ab ipso Spiritu, qui est Dominus, talia operans & donans.

Cap. IV. CAP. IV Propter tantam ministerii Evangelici præstantiam ait Apostolus, se sociosque non succumbere malis, nec segnescere, sed pro concessa divinitus gratia & fortitudine Spiritus, laborare semper cum timore & tremore suam pariter ac aliorum salutem, propulsare occulta dedecora, cum in doctrina, tum in vita, nec versutia uti ad homines decipiendos, verbumve DEI falsantes, sed seipsos commendare manifestatione veritatis apud omnium hominum conscientiam, quæ pelluceat ubique, licet non admittatur ab infidelibus, sua culpa pereuntibus, à Satana sic dementatis & excœcatis, ut non fulgeat iis illuminatio Evangelii de gloria Christi, qui imago Dei est, & descendit ad nos, ut æternæ gloriæ participes nos redderet, & in nobis repararet amissam DEI imaginem. Hunc scopum esse ministerii Evangelici seu Apostolici, per quod etiam DEus efficax sit ad hominum illuminationem, licet fragiles sint, qui thesaurostantos gestent & offerant, ut DEO omnis gloria tribuatur, ejusque potentia quoque conspiciatur in conservandis & confortandis Apostolis inter tot tantasque calamitates, ut sentiant experianturque vivificam Christi virtutem in cordibus & corporibus suis, licet quotidie in mortem tradantur, hincque constanter DEUM & Salvatorem confiteantur, ex Spiritu fidei eodem, quo omnes credentes prædíti fuerunt, certi de resuscitatione ad beatam vitam. Quæ in auditorum gratiam contingant, ut illi tantam DEI gratiam & potentiam in Doctoribus videntes, DEUM collaudent, fide stent, crescant, renoventur in dies, freti ineffabili gloria, quæ perseverantes maneat, nec respicientes visibilia, sed invisibilia.

Cap. V. CAP. V. Ex intuitu & consideratione tantæ spei oritur desi-

desiderium ingens beatæ analyseos, destructionis terreni domi- 2. Cor. V.
cilii, & exstructionis novi ex DEO, in cœlis, ubi multæ & æternæ mansiones, Joh. XIV. 2. Col. III. 3. quo animæ credentes recipiuntur, ac tandem iterum superinduuntur corpore glorificato & spirituali, vel transmutantur corpora quoad viventes, Phil. III. 21. 1. Cor. XV. 50. 51. Certi interea sunt fideles de ista spe & re, per Spiritum S. arrhabonem, licet fide hic ambulent, non per aspectum plenum, claramve visionem, quæ est alterius vitæ, 1. Cor. XIII. 12 Ex certitudine fidei a. oritur desiderium sanctum, DEO serviendi extra corpus, inque ejus conspectu. Interim tamen contendunt DEO placere semper, per fidem ambulando, (Ebr. XI. 5. 6. 1. Pet. II. 11.) memores, quod omnes manifestari debeant coram tribunali, ut reportet quisq; in corpore, quæ fecerit, & quid quantum requirat reverentia DEO debita, cujus intuitu Apostoli aliiq; fidi συνεγοι studeant homines persuadere ab ineundam pœnitentiæ veræ viam, non persuasoriis humanæ sapientiæ verbis, sed demonstratione spiritus, ceu ipsimet auditores sentiant & testari queant; ut propterea nihil opus sit dicere quidquam de officio fideliter a se administrato, nisi falsi Apostoli quodammodo cogerent, contra quos hoc teneant, si insanire forte & extra se esse, vel sobrie & moderate iis agere, videantur, sic amore Christi se constringi, ut aliter facere nequeant, eumq; ideo pro omnibus mortuum, ex summo amore, ut ei omnes vivant serviantque, Luc. I. 74. Rom. VI. 1. Pet. II. 24. in novitate vitæ, exuto veteri homine cum carnalibus affectibus, ut omnia nova fiant, & nemo secundum carnem agnoscatur, simulac Christum agnovit. Atque hoc etiam ex DEO provenire docet, qui nos reconciliaverit secum mirabilique ratione fecerit JESUM nobis ad justitiam, sanctitatem &c. & officium reconciliationis posuerit.

CAP. VI. Hanc gratiam insignem DEI, ne in vanum Cap. VI.
accipiant Corinthii, eam vel non admittendo, vel acceptam

2 Cor. VI. & VII. amittendo, per peccata proæretica &c. ſuo collegarumque nomine graviter monet & rogat, argumento deſumto a tempore N. T. quod Jeſaias XLIX. 8. luculenter deſcripſit, & tum apparuit, quo ſalutem omnes cum timore ac tremore operari, eoque, exemplo Apoſtolorum aliorumque συνεργῶντων, excitati debeant cavere, ut ulli ulla in re impingendi, & vituperandi miniſterium, occaſionem præbeant, ſed contra ſtudere, ut in omnibus, quæ patienda & facienda ſunt, (quorum longum catalogum texit 4. -- 11.) ſe commendent probentque, ut DEI ſancti & omniſcii diaconos. Sperat quoque Apoſtolus optima quæque a Corinthiis, in exſequendis officiis hucusque adductis, ac affectum ampliſſimum, quo eos proſequatur, indicat, utque idem viciſſim erga ſe faciant, ac proinde admonitiones paternas obſervanter excipiant, lato & læto pectore, fugiantque jugum & communionem infidelium, ſive extra ſive intra Eccleſiam ſint, quoad doctrinam & vitam, cum id minime congruat cum dignitate Chriſtianorum, & promiſſiones excellentiſſimæ de unione myſtica ejusque fructibus inſtigent ad facienda, quæ ſancta, & fugienda, quæ impura ſunt, quas propterea e V. T. repeti & in memoriam revocari vult, Lev. XXVI. 12. Ezech. XXXVII. 26. Jeſ. LII. 11. Apoc. XXI. 7. Jer. XXXI. 1. ſſ.

Cap. VII. CAP. VII. Hinc (1) colligit, tantarum promiſſionum intuitu, fideles converſosque debere puritati & ſanctificationi ſtudere omnimode, ac ad finem perducere in timore filiali bonum propoſitum (conf. 1. Pet. I. 15.) Phil. II. 12. (2) Dilectionem ſuam teſtatur ſinceram, & quæcunque dixerit ſcripſeritve ad Corinthios, inde profecta eſſe, eoque recipi debere vult, cum noluerit quenquam verbis factisve lædere, nedum condemnare, ſed potius multum de iis glorietur & lætetur, poſtquam a Tito intellexerit ſui deſiderium apud Corinthios, luctum & zelum. Unde, ſi qui per priorem Epiſtolam reprehenſoriam triſtitia affecti ſint, id ſe minime pœnitere, propterea quod

quod in isto negotio incestus puri sint; utpote quem nec antea probaverint, & admoniti a se graviter in autore vindicaverint; atque hinc cum suum erga istos, tum illorum in se studium sincerum & mutuum solatium ac gaudium manifestari, teste Tito ac deprædicatore; ut adeo in posterum quoque de illis omnia præclara cogitare, dicere & scribere possit. *2. Cor. VIII. & IX.*

CAP. VIII. Ex hac concepta fiducia Corinthios hortatur ad liberalem eleemosynam, pauperibus in Judæa erogandam, exemplumque imitandi sistit Macedonicas Ecclesias, quæ gratiæ divinæ & dilectionis gustum sentientes, fidem per charitatem operosam ostenderint copiose satis, in magna licet afflictione ac paupertate, ut cum aliis in partibus abundent Corinthii, hic quoque demonstrent fidem per charitatem, memores gratiæ Domini nostri J. C. sua spontanea paupertate cœlestes divitias nobis acquirentis, & utilitatis ex ea liberalitate fluentis, spei insuper factæ superiore anno & προθυμίας, 1. Cor. XVI. 2. quam implere sit necesse ipso opere, pro facultate & æqualitate, ut defectus suppleatur per aliorum abundantiam, & sic quisq; satis habeat, quemadmodum olim in collectione Mannæ, Ex. XVI. 18 Eo nomine mitti scribit Titum, divinitus ad hoc charitatis opus excitatum, & insuper unum alterumque fidum laudatumque socium, ab Ecclesiis ordinatum, ad evitandam omnem siniſtram suspicionem. Cap. VIII.

CAP. IX. Pluribus ad bonum hoc opus Corinthios eo hortari, nihil esse necesse, scribit, cum eorum προθυμίαν satis perspectam habeat, de ea alibi glorietur, nec aliam ob causam miserit collectores, quam ut mature parent liberaliterque conferant promissam beneficentiam, & suam de iis gloriationem ac spem impleant, freti larga DEI compensatione, dilectione, gratia & ope, respicientesque commoda inde redundatura, ut gratiarum actiones multas, DEO præstandas propter obedientiam fidei è liberalitate conspicuam, & preces pro benefactoribus, &c. Cap. IX.

CAP. X.

2. Cor. X. Cap. X.

CAP. X. Post laudationem reprehendit Paulus Corinthios quosdam, & officium suum, personam vitamque vindicat a Pseudo-Apostolorum obtrectationibus, ac, ne ex fervore nimio quicquam agere videri posset, obtestatur eos, per lenitatem & æquitatem Christi, in opere reconciliationis exhibitam, ut in judicio de se ferendo etiam lenes & æqui sint, nec facile credant Censoribus suis iniquis, ne cogatur ipse durius agere coram, & potestatem declarare Apostolicam, qua se abuti quidam & carnalibus affectibus regi, perperam criminentur, cum tamen nonnisi spiritualibus armis pugnet, sed sat efficacibus, 1. ad destructionem munitionum Satanæ ejusque organorum, tyrannorum, hæreticorum, philosophorum, opponentium λογισμὸς Evangelio, & cognitioni salvificæ: 2. ad captivationem omnium elatarum cogitationum sub obsequium Christi: 3. ad vindicationem omnis contumaciæ adversus obedientiam fidei, gladio spirituali, excommunicatione, & vel in extremo judicio, quando Corinthiorum obedientia impleta fuerit. Hæc tametsi non occurrant in oculos, vera & valida esse, docet, redarguitque Corinthios, quod secundum externam tantum speciem judicent de se, cum & Christum æque attineat, ac alius quisquam, & potestatem a Christo habeat datam Apostolicam, cujus tamen non ideo recordetur, ac si quempiam per Epistolas terrere vellet, aut aliquid de lenitate sua coram testata remitteret, quemadmodum subdole quidam interpretentur; eundem quippe se esse sibique semper similem, præsentem & absentem, sed pro conditione & statu auditorum vel lenitate vel severitate uti. Nihil magnificentius se de seipso jactitare, ut faciant philauti, nec eos imitari, sed si cogatur gloriari, id se facere modice, secundum mensuram donorum officii & termini à DEO præfiniti, certumque esse, Corinthios quoque eo pertinere, & se, DEO volente, ad eos perveniisse, imo sperare, illis in fide satis firmatis, ultra fines extensos esse, & denuo iterumque inculcare, quod in solo DEO gloriandum sit.

CAP.

CAP. XI. Quia vero cogebatur Paulus adſerere muneris ſui dignitatem advetſus Pſeudo-Apoſtolos, excuſatione & voto utitur, additis rationibus, quod propter Auditores talia faciat e zelo divino, & metu, ne ipſorum mentes a ſimplicitate in CHRISTUM, diaboli aſtu, abſtrahantur, per Pſeudo-Apoſtolorum jactationes & ſeductiones; alium autem Chriſtum, Spiritum, aut aliud Evangelium, præter a ſe prædicatum, tradi non poſſe: ei igitur unice & conſtanter adhærendum eſſe in ſancta ſimplicitate, cum non minor ſit ſummis Apoſtolis, a Chriſto in carne obambulante electis, licet lubens aliis cedat in donis externis, & idiota ſit habeaturve ſermone, qualis tamen minime ſit cognitione, ut ipſismet Corinthiis abunde ſatis innotuerit in omnibus. Neq; id obverti poſſe, quaſi indignum officio Apoſtolico, quod Evangelium gratis apud eos prædicaverit, Act. XVIII. 3. & ab aliis Eccleſiis ſtipendium acceperit, Corinthiacas autem contemſerit, quum id fecerit propterea, ut occaſionem gloriandi præſcinderet falſis Apoſtolis, ac ſi eſſent ſui ſimiles, qui tamen doloſi ſint operarii, & ſe transforment in Apoſtolos CHRISTI, exemplo Magiſtri ſui, Satanæ, ut ſub veritatis & ſanctitatis ſpecie ſecurius decipiant, qui tamen præmium pro meritis accepturi ſint. Sic detracta larva Pſeudo-Apoſtolis, quoad interna miniſterii, Paulus in externis quoque ſe nil cedere ipſis demonſtrat, præmiſſa repetitaque περιαυτολογίας excuſatione, ac petitione, ut, cum propter alios talia proferre cogatur, ſe non ſtultum exiſtiment, aut ferant ſaltem reſpondentem ſtultis ſecundum ſtultitiam ſuam, velut ſtultum, quemadmodum in aliis facere & tolerare præpoſtere impoſtores conſueverint, non ſine damno & dedecore ſuo, reputantes veros Apoſtolos ideo nil gloriatos, quod infirmi & inopes eſſent, nec confundere vel proſternere armis ſpiritualibus poſſent thraſones. Componit igitur ſe cum illis ratione proſapiæ & officii, & in hoc eos ſuperaſſe ſe oſtendit laboribus & paſſionibus exantlatis propter CHRI-

2. Cor. XI. Cap. XI.

2.Cor.XII. & XIII. STUM, & Ecclesias, quarum curam quotidie gerat, infirmitates sentiat, scandala corrigat; in quibus tamen omnibus non glorietur, nisi de sua imbecillitate, a DEO mirabiliter & potenter sustentata. Hinc etiam

Cap.XII. CAP. XII. Gratiam DEI deprædicat in revelationibus sibi factis cœlitus, & tentationibus gravissimis, ideo immissis, ne se efferret, hasque sustinere se patienter, fretum DEI potentia in omnibus adversitatibus affirmat. Excusat denuo gloriationem, ob quam insipiens videri queat, ejus causam ignorantibus, eamque transfert in ipsos Corinthios, a quibus commendari debuerit, cum summis Apostolis inferior haud sit, & specimina Apostoli apud eos ediderit, illique cæteris Ecclesiis inferiores non existant, nisi forte in hoc, quod stipendium ab iis non acceperit; sed, si quid injusti patratum ea in re esset, facile se sperare veniam, propterea quod ex paterno affectu id fecerit, & facere porro in tertio adventu, libenterque impendere sumtus expendique velit pro ipsorum animabus. Nec objici sibi versutiam jure posse, quod ipse quidem gratis docuerit, per alios autem, quos subinde Corinthum miserit, gravis illis fuerit. Provocat enim hic ad eorum conscientiam, & tamen testatur, se non sui sed ipsorum causa defensionem instituisse, ædificationemque spectare; vereri enim se, ne forte deprehendat, si venerit rursus, contentiosos & impuros multos, nondum pœnitentes, & propter eos affligatur: interim

Cap. XIII. CAP. XIII. minatur, talibus se nequaquam parsurum, sed, quandoquidem ita cupiant cogantve, experimentum dare velle loquentis operantisque in se potenter Christi, & efficaciam mortis & vitæ s. resurrectionis in omnibus fidelibus, inprimisquoq; in Doctoribus se exserentis, ad salutem quoad pœnitentes, judicium autem quoad impœnitentes. Quamobrem monet Corinthios, ut seipsos tentent probentque, an in fide sint, ac ipsi

bi & reprobandi esse velint; quod quidem facile deprehendi possit ex mente & operationibus Christi, 1. Joh. V. 20. Phil. II. 5. Hincque eos judicium facere vult Apostolus de se suoque officio, quod non inane fuerit apud eos, aut inefficax. Optat etiam, ut nil mali faciant, non propterea, ut, si secus fiat, ipse cum Collegis potens probatusque ἐν δυνάμει Θεοῦ, sed, ut bonum patrando Doctores impotentes videantur, nihil habentes, quod in auditoribus reprehendant, cum nil contra veritatem possint aut velint, verum etiam lætentur, si fortes sint in Domino auditores & veritatem faciant, quia id in votis habeant, ut instaurentur omnes, nec duris verbis vel remediis opus sit; ac propterea etiam se scribere, ne præsens severius agere debeat, pro potestate divinitus sibi concessa ad ædificationem. Unde insigni monito concludit colligitq; omnia in brevem summam. *Gaudete*, inquit, in Domino, & nil committite, quod gaudium illud turbet, fidei charitatisque vinculo *compingimini*, (1. Cor. I. 10.) idem *sentite* & sapite, *pacem colite*. Monito promissionem adjicit & votum. *Rom. I.*

XVII.

Scripta hac Epistola II. ad Corinthios sive Philippis, sive alibi in Macedonia, Paulus alia etiam loca adiit, omniaque implevit Evangelio Christi usque ad Illyricum, Rom. XV. 19. Inde in *Græciam*, atque *Achajam* pervenit, & e portu *Cenchreensi*, ubi Ecclesiæ Christo colligebantur, Corinthios, ut promiserat, visitavit. Act. XX. 2. Rom. XVI. 1. Ex qua urbe *Epistolam* per Phœben, dictarum Ecclesiarum ministram, *ad Romanos* dedit, ut subscriptio habet Epistolæ. Cum enim Romam quoq; Evangelium per quosdam Christianos, *Aquilam* & *Priscillam*, inde quidem pulsos Act. XVIII. 2. sed eo iterum redeuntes, Andronicum & Juniam, insignes & claros Apostolos, allatum ibique Ecclesiæ quoddam initium esset, ac fides Romanorum in toto orbe nunciaretur, visum Paulo fuit, cum Apostolatum in omni- *Paulus Corinthum venit, & inde ad Romanos scribit.*

Rom. I. & II. omnibus gentibus accepiſſet, ad Romanos quoque ſcribere, poſtquam inſtinctum divinum ſenſit, ad id faciendum, & ſcripto prædicare illis Evangelium, totamque Chriſtianismi doctrinam plene ac plane, ab omnibus tum ex Philoſophia, tum ex Judaismo oriundis erroribus defecate tradere Rom. I. 13. -- 16. XV. 15. -- 19. ut ita abunde ſuppleret oralem prædicationem, quam differre cogebatur, donec, DEI voluntate, commoditatem adipiſceretur itineris, ad eos viſendos. Rom. I. 10. Continetur igitur hâc Epiſtola ſumma Evangelii, quod Paulus implevit, i. e. plene prædicavit ab Hieroſolymis usque ad Illyricum, &, ut Chemnitius cenſet, ſcripta eſt, cum Paulus ob imminens vitæ periculum quaſi confeſſionem fidei relinquere vellet. Unde ob dignitatem & præſtantiam Veteres eam primo inter Paulina ſcripta loco collocarunt. Totius Epiſtolæ ſumma & analyſis hæc eſt:

Cap. I. CAP. I. Paulus, poſt inſcriptionem, ſcopo convenientem eundemque exprimentem, & expoſitum deſiderium ſuum Romam veniendi promtitudinemque Evangelium ibi prædicandi 1. -- 16. docet primo Evangelium Chriſti eſſe potentiam DEI, ſive efficaciſſimum medium juſtificandi & ſalvandi per fidem, omnibus, ſive Judæis, ſive Gentilibus, v. 16. Secundo hanc unicam eſſe viam rationemque ſalutis per fidem in Chriſtum, in V. T. quoque dilucide traditam, 17. cum extra Evangelium omnes homines ſint ſub ira DEI, quoniam, licet ex lege connata DEUM cognoſcant, eum tamen non glorificent, ſed in turpiſſimam idololatriam labantur, omnisq; generis nefanda ſcelera patrent, vel talia facientibus aſſentiantur, & fateantur morte ſe propterea dignos eſſe, 16. -- 32.

Cap. II. CAP. II. Effugiis inanibus occurrit, quaſi (*) non omnes iræ DEI ſubjaceant & inexcuſabiles ſint, cum dentur, qui mala puniant & damnent. Sed hos ἀυτοκαταχρίτους eſſe docet, cum eadem faciant vel genere, vel ſpecie, ac magis condemnandi

nandi sint, quod majori cum notitia peccent. DEUM igitur *Rom. II. & III.* juste tales condemnare, 1. -- 4. (β) nec longanimitate DEI niti aut fretos esse posse peccatores, quum ea non peccandi licentiam tribuat, sed ad pœnitentiam ducat, inque peccatis pergentes & modum expiationis ignorantes, iram sibi supplicumque cumulent ad diem judicii futuri, quo cuique DEUS pro meritis rependat ἀπροσωπολήτως, sive Græcus s. Judæus sit : illum enim, cum natura faciat quædam a lege præscripta, fugiatque turpia, sibi ipsi legem esse, & ostendere opus legis cordi suo inscriptum, atque adeo e conscientiæ testimonio juste puniri, si a cogitationibus accusetur : hunc vero magis etiam accusandum & condemnandum, quod majoribus gaudeat prærogativis, iis tamen non recte utatur, cum se ipsum non doceat, in lege nuda acquiescat, de DEO glorietur & ejus fœdere per circumcisionem inito, nec tamen observator sed transgressor legis sit, nec verus Judæus dici debeat, aut queat, utpote qui corde incircumcisus sit, & laude destituatur ex DEO, id est, gratia Evangelica, quam agnoscunt & deprædicant circumcisi corde, in spiritu, 4. -- 29.

CAP. III. Occupat objectiones Apostolus, vel a Judæis, vel, ut *Seb. Schm.* vult, ab æmulis Judæorum inter Christianos, ex antecedenti disputatione formandas facile, ac si nulla prorsus *prærogativa* gauderent Judæi, præ reliquis gentibus, cum tamen Scriptura S. passim privilegia iis tribuat. Ea igitur non negat Paulus, sed ipse refert & reducit omnia ad *primum* hoc *v.* 1. 2. *quod DEus illis concrediderit verba sua*, scriptis Canonicis comprehensa, Devt. IV. 7. Ps CXLV. 18. unde discere veram justitiam potuerint & consequi per fidem : nec, quod *nonnulli* eorum *non crediderint*, fidelitati gratiæ & misericordiæ divinæ quicquam derogare, quæ firma maneat & uniformis semper, ut ipse DEUS verax & immutabilis est naturâ, & promisit, se ex gratia justificare velle secundum ordinem regulamque verbi incedentes, *Cap. III.*

Rom. III. dentes, & punire ſ. condemnare ſecus facientes, quemadmodum David Pſ. CXVI. 11. & LI. 6. declaraverit. Nequaquam igitur irritas reddi promiſſiones DEI per infidelitatem hominum, cum illæ hypotheſin fidei includant: *neque* tamen inde *ſequi*, quod infidelitas *& injuſtitia hominum DEI juſtitiam commendet, aut DEVS injuſtus ſit*, qui ſuccenſeat peccatis eademque puniat, cum hac ratione mundum judicare nequeat, quod tamen certum omnes habent. Perperam proinde objici, DEUM per mendacium aliaque peccata glorificari, ac licere mala facere, ut inde eveniant bona. Talium condemnationem juſtiſſimam eſſe pronunciat Apoſtolus, cum non per ſe injuſtitia noſtra DEI juſtitiam commendet, ſed DEUS pro φιλανθρωπίᾳ ſua & ſapientia ita conſultum ſaluti hominum voluerit, ut juſtitiæ pariter ac bonitatis ejus gloria eluceſceret. ℣. 3. -- 9. Ea autem, quæ Apoſtolus de prærogativa Judæorum hucusque diſſeruit, non eo trahi vult, ac ſi coram DEO & in artic. Juſtificationis Judæi præcellerent, cum in ſuperioribus jam evicerit, *omnes homines*, Judæos & Gentiles, *ſub peccato*, ira & condemnatione eſſe, idemque etiam ex diſertis & multis Scripturæ teſtimoniis facit, & ex univerſali corruptione colligit univerſalem condemnationem, ut *totus mundus*, ne Judæis quidem aut renatis exceptis, per dicta illi legalia *obnoxius reddatur DEO*, adeoq; *ex operibus legis non juſtificari ullam carnem coram DEO*, cum *ex lege*, & allegatis dictis, tantum *agnitio peccati* ſit, & iræ, condemnationisque. ℣. 9. -- 21. Jam vero *ſine lege* quacunque in Evangelio (Cap. I. 16. 17.) *manifeſtatam* eſſe *juſtitiam DEI*, *teſtimonium* ei *perhibentibus Moſe & Prophetis*, nimirum illam, *quæ ſit a* Chriſto parta, & noſtra fiat *per fidem* in J. C. veniatque adeo *ad omnes & ſuper omnes*, ſi modo credant, nullo habito diſcrimine hominum, cum *omnes peccaverint* in Adamo *deſtituanturque gloria* juſtitiæ originalis, ut qui *juſtificentur gratis* omnino, ex gratuita DEI miſericordia & favore, ſine ullis operibus (Epheſ. II. 9.)

II. 9.) *per redemtionem*, quæ apud *JESVM CHRISTVM* quærenda est, utpote qui eam pretio sanguinis sui promeruerit, *quem* proinde etiam *DEVS proposuerit propitiatorium*, velut commune asylum, ad quod liber nobis aditus patet *per fidem in ipsius sanguinem*, pro humano genere perfundendum, & requisitum a Patre, *ad demonstrationem justitiæ suæ* vindicativæ, cui per Christum satisfactum sit, *propter remissionem præcedentium peccatorum, in tolerantia DEI*, s. ut remiserit jam olim in V. T. & remittere nunc quoque possit peccata gratiose, sine læsione justitiæ suæ: sicque appareat, quod *ipse justus sit* & maneat, & recte *justificet eum, qui ex fide JESV est*, imputando illi Salvatoris justitiam. ℣. 21. -- 27. Qua ratione *excludatur omnis gloriatio* justitiæ propriæ, & firmissime concludatur *fide* solum *justificari hominem, sine operibus legis* ullis, sive Judæus s. Græcus sit; DEUM enim omnium esse DEUM, ac propterea eodem modo justificare velle per fidem præputiatos ac circumcisos. ℣. 27. -- 31. Hinc tamen *minime* sequi, *legem* olim datam *inutilem reddi* & tolli; quin imo potius *stabiliri* erigique, ac in vigore suo relinqui per justificationem fidei, & sanctificationem, cum eam Christus plene pro nobis adimpleverit & credentes demum vera bona opera faciant. ℣. 31. Vid. Apol. Aug. Conf. pag. 92. *Rom. III. & IV.*

CAP. IV. Vindicat Paulus expositum hactenus justificationis modum ab exceptione Judæorum, quam ex Abrahami exemplo formabant, ac si is ex operibus justificatus esset, & justificationem in solos filios suos secundum carnem tantum derivasset; hincque sequi, quod lex per fidem tollatur. Retorquet autem hoc telum in adversarios, & neutrum, imo plane contrarium probari exemplo D. Patris ostendit, nempe *nihil* omnino eum habuisse, *invenisse* & adeptum esse *secundum carnem*, sive operibus suis, apud DEUM, licet apud homines gloriationem habere possit justitiæ & pietatis, quum Scriptura diser- **Cap. IV.**

te

Cap. IV. te dicat Gen. XV. 7. *Abrahamum credidisse DEO* promittenti, se omnia ipsi esse, scutum in adversitatibus & insultibus Satanæ, contraque æstum iræ divinæ, Ps. 18, 3. 48, 12. & mercedem gratuitam, ut a se justitiam, salutem &c. exspectet; *& confisum in Domino* talia gratiose pollicente, hocque *ei imputatum ad justitiam*, secundum gratiam, non secundum debitum ex merito quodam operum, quum in judicio DEI non spectatus sit Abraham ut operans, sed ut credens; illi ex debito, huic vero ex gratia imputari fidem, quæ creditur, s. rem promissam. ℣. 1.--6. Eandem in sententiam quoque similiter *Davidem* generatim quorumcunque hominum credentium justitiam & beatitudinem describere, quibus DEUS *imputet justitiam sine operibus* Psalm. XXXII. 1. 2. sive *remittat*, *tegat*, *non imputet peccata*. ℣. 6. 7. 8. Hinc autem facile colligi, *illam beatitudinem* cadere non tantum in circumcisionem sed etiam in præputium, quia Abrahamo fides imputata fuerit ad justitiam, cum adhuc in præputio esset, & postea accepisset *signum circumcisionis in sigillum justitiæ fidei*, in præputio acceptæ, eamque confirmans, ut *pater* esset *omnium credentium*, sive præputiatorum, sive circumcisorum, *iisdem vestigiis fidei incedentium*, ℣. 9. -- 13. Judæos igitur incredulos a beata hac filiatione Abrahamitica excludi, & se ipsos excludere, cum promissio Abrahamo facta fidei justitiam respiciat, non legem, quæ cum promissione pugnat eamque tollit, quia iram operatur; unde statuendum & stabiliendum, quod *promissio hæreditatis ex fide*, adeoque etiam *ex gratia*, & consequenter *firma* sit, *omni semini*, quod est ex fide Abrahami, ut Pater sit omnium fidelium, ex Judæis & gentilibus, juxta id quod scriptum est Gen. XVII. 4. 5. *Patrem multarum gentium posui te, respectu ejus, cui credidit*, *DEI*, *vivificantis mortuos*. Quod etiam nostræ fidei objectum est, nosque erimus ejus filii spirituales, si eidem DEO vero crediderimus, vivo & omnipotenti, qui olim omnia creavit ex nihilo, & per Christum

ſtum omnes gratioſe recreare & vivificare poteſt. ℣. 13. -- 18 *Rom. V.*
Hinc declarat Abrahami fidem, quæ & quanta fuerit, firma nimirum, conſtans, & fiducialis, DEI potentiſſimi gratioſiſſimique promiſſione contra ſpem naturæ unice nixa; unde etiam ei ad juſtitiam imputatum, quod promiſſum eſt, ſemen benedictum, Chriſtus, v. 18. -- 22. Denique ad nos quoque pertinere docet Apoſtolus hoc Abrahami exemplum, & propter nos ſcriptum eſſe, ut diſcamus, eadem ratione nos juſtificari, ſi credamus in J. C. pro nobis traditum in mortem ad expianda peccata noſtra, & reſuſcitatum propter juſtitiam noſtram, 23. -- 25.

CAP. V. *Fructus* effectusve *Juſtificationis* ex fide, hacte Cap. V.
nus aſſertæ, oſtendit Paulus, qui ſunt: 1. reconciliatio ſ. *pax cum DEO*, & in conſcientia, quæ ſane reconciliationis per Chriſtum factæ fructus eſt, ℣. 1. conf. Coloſſ. I. 20. 21. eamque certiſſimam eſſe indicat, *habemus*, inquit, *pacem*. 2. *aditus* liber *ad gratiam* & intimior, apertus ſemperque patens fidelibus, ut nullo alio interceſſore vel Patrono opus habeant, quia reconciliati cum Patre per Chriſtum *ſtant* in gratia, & *gloriari* etiam poſſunt de ſpe gloriæ DEI, ſive vitæ æternæ: hinc 3. effectus eſt *certitudo de perſeverantia & ſalute*, quam nullæ afflictiones impediunt, aut intervertere poſſunt; cum fideles ſciant firmiſſime, ſibi eas, ex ordine & operatione DEI gratioſa, in bonum cedere, imo perſeverantiam *operari*, (Jac. I. 3.) hancque *probationem*, ſ. animum in adverſis obfirmatum & probatum reddere: probationem porro *ſpem* illam gloriæ vivam & invincibilem, quæ non confundit, nec fallit; quoniam *amor DEI* intenſiſſimus, qui juſtificatos proſequitur, *effunditur in cordibus* fidelibus *per Spiritum S.* ipſis datum donatumque, ut de gratia & ſpe gloriæ DEI certiſſimi eſſe queant, ℣. 3. -- 6. vel hinc inprimis, *quod Chriſtus, cum adhuc eſſemus infirmi* & mortui in peccatis & victi, ut nil boni aut cogitare aut facere poſſemus, tempore divinitus conſtituto, *pro* adeo *impiis mortuus* ſit, cum vix quisquam homi-

Rom. V. & VI. num moriatur pro justo s. innocenti homine, licet forte pro bono ac benefico mortem oppetat; ℣. 6. *DEVM* autem *commendatissimum facere suum erga nos amorem, quod filium suum* unigenitum (Joh. III. 16.) *dederit* tradideritque *pro nobis* omnibus, & Filius quoque mortuus fuerit, quum adhuc peccatores essemus; multo igitur magis DEum id largiturum, ut *justificati sanguinis* Christi merito *serventur ab ira* illa futura 1. Thes. I. 10. cum plene reconciliati sint & vita Christi vivant, inque illo & per illum glorientur de afflictionibus, sub firma spe gloriæ & vitæ æternæ: imo communionem cum illo habeant arctissimam, quemadmodum in Adamo & per Adamum communionem peccati & mortis habuerunt; majorem quippe esse gratiam a Salvatore partam, quam primi hominis peccatum, omnibus posteris non tantum jure imputatum, sed etiam in omnes derivatum, quoniam ex multis (omnibus) peccatis non tantum liberet, sed etiam vitam æternam donet & gloriam regnandi cum J. C per quem justi constituantur multi, non obstante lege, quæ accesserit & ingressa sit, offendens peccata eorumque multitudinem, fœditatem & damnationem; gratiam enim superabundare & regnare per justitiam, per quam exserat suam vim usque in vitam æternam, ℣. 8. - 21.

Cap. VI. CAP. VI. Ne vero salutari & solatiflua hac doctrina aliquis abutatur ad peccati licentiam & abundantiam, eamve suspectam reddat, quasi indulgeat justificatis in peccatis perseverare, Apostolus talia occupat, detestatur, & è contrario probat, gratiam Evangelicã novam in justificatis obedientiam gignere & requirere, cum ii, *qui mortui* sunt *peccato* per gratiam, id est, ab ejus reatu & dominio liberati, ut resistere illi queant, nec possint, nec velint, nec debeant peccato adhuc, ut antea fecerunt, libere & voluntario vivere: priusautem factum esse in baptismo, ut omnes, quotquot Christianismo initiati sunt, sciant & confiteantur; posterius itaque inde necessario sequi, ac certum adeo esse,

esse, quotquot mortui & *consepulti* in baptismo cum Christo sunt, usitato tum immersionis ritu, *in novitate vitæ ambulare* debere, ut Christus excitatus est per gloriam Patris, in qua deinceps gloriose viveret, vita nova, cujus participes eos reddit, ut similes ei fiamus s. συμμορφιμένοι (Phil. III. 10.) in morte & resurrectione, ita nimirum, ut peccato non serviamus; satis gnari, veterem nostrum hominem una cum Christo crucifixum esse, ut inefficax reddatur corpus peccati, ratione actionum vitiosarum, ne dominentur: quicunque enim moritur peccato suo, ille justificatus est ab omni peccato ejusque effectis & pœnis, adeoque & servitute. Jam vero prius de omnibus in Christum baptizatis dicitur. Ergo etiam posterius recte colligitur. Ex illa communione mortis Christi hoc quoque sperandum & firmiter credendum fidelibus affirmat, quod DEUS in vita nova constanter & perpetuo eos conservare velit, quemadmodum Christus semel pro semper mortuus est peccato, nunc autem DEO vivit in æternum, ac, ut pie sancteque vivant, iis acquisivit; ut adeo colligere debeamus, nos peccatis mortuos esse, & DEO vivere, ex merito JESU CHRISTI ipsique insertos. Unde hortatur justificatos, ne regnare sinant peccatum origin. in mortali suo corpore, & quoad illud circumferant, ita ut obediant peccato in concupiscentiis carnis, vel consentiendo pravis motibus subrepentibus, vel patrando suggestiones, multo minus ultro sistant membra sua, sive facultates & partes naturæ corruptæ, in arma & instrumenta injustitiæ peccato inhabitanti, regnum & tyrannidem affectanti; sed potius semetipsos totos DEO sistant, promtorum instar servorum, ad excipienda & facienda jussa, ac membra sua in arma justitiæ, utpote qui e mortuis vivi, spirituali vita animati, nec amplius sub lege sed sub gratia sint, quæ ut omnia peccata remittat, ita quoque peccata infirmitatis quotidie condonet justificatis & renatis, nec dominio peccati propter illa eos permittat, imo potius adversus illud juvet & tueca-

Rom. VI.

Rom. VII. tueatur. Ne vero quis hac gratia divina ampliſſima & ſuperabundante abutatur, ac male ex eo, quod dixerat, nos non eſſe ſub lege, colligat, non debere juſtificatos legem obſervare, ad repetitam objectionem (℣. 1.--15.) reſpondet, minime hoc ſequi; imo contrarium probat ex ſtatu gratiæ juſtificatorum, quod ſe in ſervitium addixerint non peccato, ſed juſtitiæ, ac liberati DEI beneficio a peccato, obediverint formæ & normæ doctrinæ verbi, Legis ac Evangelii, in quam traditi traductique ſint, (℣. 17. 18.) ut illam obſervent, & ſecundum eam incedant, (Gal VI. 16.) Tanto igitur ferventius bonis operibus ſtudendum eſſe, quanto melior & beatior finis, ſcopus atq; terminus ſit juſtificationis, nempe ſanctificatio & vita æterna, quam ſervitutis peccati, cujus ſtipendium mors æterna. ℣. 19.--23.

Cap. VII. CAP. VII. Illuſtrat rem e lege matrimoniali, oſtenditque juſtificatos equidem per mortem Chriſti demortuos eſſe legi, ut non amplius ſub ea ſint, ratione maledictionis, rigoroſæ exactionis, & ſervilis coactionis; attamen nullam licentiam accepiſſe peccandi: quin potius novi matrimonii cum Chriſto initi vinculo arctius obſtringi ad ſtudium ſanctitatis, quam ante, quo majori Spiritûs & gratiæ adminiculo inſtructi ſint, ex fructu reſurrectionis Chriſti, ad ferendos fructus renovationis debitos DEOque acceptos. Hoc autem fieri non potuiſſe in priori ſtatu, ante converſionem, ſub lege, quum viverent in carne corrupta, ubi *affectus peccatorum*, *per legem* inflammatam, naturæ depravatæ vitio, (Rom. IIX. 3.) irritati magis & in vetitum ruentes, quam retracti ſ. cohibiti, non niſi mala *operabantur in membris*, voluntatemque in conſenſum redigebant, ut nullos alios fructus tulerint, quam peſtiferos & lethales. conf. Cap. VI. 21. At in ſtatu Evangelico liberatos a lege, ſub maledictione miſeros detinente, cogente & irritante, eaque mortua, donatos gratia non tantum juſtificationis, ſed etiam ſanctificationis, jam ſervire DEO libere poſſe, *in novitate Spiritus* à Chri-

Christo accepti per Evangelium & Baptismum, (Rom. VI. 4. Gal. III. 2. Colos. III. 1. seqq. 12. 13.) *non in vetustate literæ* legis, secundum externam duntaxat disciplinam, vel opus operatum, ℣. 1.--7. *Objici* hic poterat a renatis, (nam non renati non intelligunt passiones peccatorum per legem excitatas, & alia, de quibus in anteced. dictum,) videri legem esse peccatum & causam peccati, cum 1. ea mortificari debeat per corpus Christi, 2. per eam sint παθήματα peccatorum, 3. ab ea liberati sint justificati, 4. cui demoriantur, ut DEO libere serviant. Apostolus igitur respondet (post solennem detestationem *absit*!) ex sua & renati persona, tantum hoc abesse, ut potius lex peccatum, etiam occultum, detegat & accuset, v. g. concupiscentiam, ejusque interiores ac involuntarios motus, quæ παθήματα ipse, in Schola Pharisaica male olim informatus, non recte cognoverit, nunc vero penitius legem introspiciendo cum dolore experiatur, quomodo peccatum in se habitans occasionem arripiat per præceptum operandi omnis generis cupiditates contra DEUM & proximum, se vel inscio, vel invito, exorientes & insurgentes, quæ in actiones externas erupturæ essent, nisi in herba suffocarentur. Nam sine legis meditatione & observatione accuratiori peccatum sibi mortuum visum, vel quoad practicam agnitionem: ac vixisse se quondam sub Pharisaismo sine lege, nec curasse concupiscentias ebullientes in corde, (Matth. V. 28.) aut terrores in conscientia sensisse, ideoque persuasum habuisse, sibi bene cum DEO convenire, nilque in se condemnabile esse; at veniente & conscientiam invadente accusanteque lege, revixisse peccatum, atque ἐνέργειαν suam ostendisse, adeo ut mortis & condemnationis reum se deprehenderit, videritq; præceptum, ad vitam datum, sibi cedere ad mortem, cum peccatum occasionem captaverit per præceptum se decipiendi, irritando voluntatem subdole & clam, ut prohibita cuperet, sicque se occiderit. ℣. 7.--12. Hinc colligit, ge- *Rom. VII.*

Rom. VII. neratim legem in se spectatam, sanctam, & præceptum, speciatim de concupiscentia, sanctum, justum & bonum, atque adeo deceptionis & mortis causam nullo modo dici posse, aut debere: neque tamen sequi inde docet, quod lex cum suis præceptis bona, mors sibi facta sit, verum id peccato adscribendum, quod per isthoc bonum mortem operetur: atque ex eo patescere, quam enorme malum sit peccatum, si intimius cognoscatur ex spirituali ratione legis, quæ, ut tota spiritualis sit ratione originis materiæ & efficaciæ, ita totum etiam hominem spiritualem, totale ac plenum obsequium, non tantum externum membrorum corporis, sed & internum omnium animæ virium requirat. Ad quam regulam si se examinet probe, facile se experiri, quod non totus spiritualis sit, sed adhuc ex parte carnalis, quum reliquias carnis (Matth. XXVI. 41. Gal. V. 17) habeat & sentiat, ac venundatum sub peccatum se videat, etiam inscium & invitum eò abstractum & deceptum, ut carni serviat in concupiscentiæ motibus, clam obrepentibus & operantibus; quod tamen non (℣. 25.) approbet, (Joh. X. 14. 1 Cor. VIII. 3.) sed odio potius habeat, tanquam malum, (Psal. LXXIX. 10. Rom. XII. 9.) & maxime detestetur; contra vero consentiat legi sincere & vere (Ps. CXIX. 143. 174.) quod bona sit, ac omnibus votis expetat eam per omnia implere, ℣. 12.-17. Ne quis vero hanc confessionem ingenuam Apostoli eo traheret, quasi nihil spiritui & regenerationi fidelium tribueret, translatione utitur, dicitque, se jam, qua renatum, non amplius operari malum, (1. Joh. III. 9.) sed peccatum, quod in se suaque carne habitet, & expelli prorsus in hac miseria nequeat; velle enim se bonum serio & firmo animi proposito, ad quod ducatur & impellatur spiritu & gratia inhabitante, sed non reperire, quomodo illud perfecte exsecutioni mandet, imo malum, quod nolit & aversetur, se facere. Inde autem colligi posse, non se istud malum operari, sed peccatum, quod in se niduletur; atque

atque hanc ob causam experiri se quasi legem aliquam, seu vinculum, quod constringatur impediaturque in præstando bono, quo omni studio & animi contentione velit, quia condelectetur legem Dei secundum interiorem hominem, per regenerationem sibi collatam, sed sentiat legem aliam pugnantem in membris exterioris s. veteris hominis adversus legem mentis suæ renovatæ, & captivantem se legi peccati, ut invitus malum faciat ℣. 17. -24. Quam luctam & ærumnam dum expendit secum experiturque Paulus, dolet & deplorat lamentabiliter, ac liberari se penitus ex corpore isto mortifero, & circumcingente peccato, (Ebr. XII. 1.) expetit, liberationemque istam gratiosam & certam in Christo Jesu respiciens, gratias Deo agit, eique devote acceptum fert, quod per Redemtorem liberatus & vivificatus spiritu servire possit ac serviat mente renovata legi Dei, licet propter inhærentes carni vetustatis reliquias quodammodo adhuc legi peccati servire cogatur. 24. 25. *Rom. VII.*

CAP. VIII. Hinc igitur colligit, *nullam* esse *condemnationem* actualem *in iis, qui sunt in Christo JESV*, etiamsi peccatum originis in se habitans habeant & patiantur, quod ex sua natura damnationem meretur, ideo, quia per fidem Christo insiti sunt, & *non ambulant secundum carnem*, consentiendo & faciendo, quod suggerit, & ad quod allicit concupiscentia, *sed secundum Spiritum*, ejusque impulsum & ductum, ut mente serviant Legi Dei. Quod ex statu gratiæ probat, in quo per fidem ex plenitudine Christi *spiritum* gratiæ, *vitæ* & libertatis acceperint, *tanquam* aliam *legem* efficacissimam, *liberantem* ipsos *a Lege peccati & mortis*, in carne nidulante, ut damnare nequeant ℣. 1. 2. Quomodo autem & per quem liberati sint, mox subdit, & plenius planiusque ℣. 3. 4. rationem ordinis circa liberationem in redemtione, justificatione & sanctificatione exponit, ne quis confundat distinguenda & salutis ordinem sapientem turbet. (1) Legi omnem possibilitatem adem- Cap. VIII.

Rom. VIII. ademptam liberandi nos docet, cum non tantum obliterata, sed & infirmata in nobis sit per lapsum, adeoque nunc nec justificet, nec sanctificet, sed condemnet potius, 2. Cor. IV. 6. Gal. III. 21. (2) Ostendit *Deum*, misertum nostrûm, Oeconomiam gratiæ instituisse, ac *Filium suum* in tempore *misisse in carne*. (Joh. I. 14. Gal. IV. 4.) non quidem insecta peccato (Luc. I. 35.) sed *simili* tantum *carni peccaminosæ*, si quis externam servi formam aspiceret, & magnum pietatis mysterium ignoraret, in quem peccata nostra conjecit, quem pro nobis peccatum fecit, 2. Cor. V. 21. & hostiam pro peccato (Es. LIII. 4. 6. 10.) in quo *condemnavit peccatum*, quod in carne nostra ipsique imputatum est, ut nos non amplius condemnare & reatui mortis subjicere posset, Colos. II. 14. sed fieremus justitia Dei in ipso, apprehendendo per fidem justitiam ab eo partam & in Evangelio oblatam, atque accipiendo gratiam Spiritus S. qui novam lucem, & spiritualem vitam ac æternam *justitiam in nobis* pariat, sicque inchoetur *in nobis* & subinde magis magisque fiat lex: quæ inchoata & continuata legis impletio placet DEO non propter seipsam, cum sit exigua & imperfecta, sed propter fidem in Christum, supplentem defectus nostros, Phil. I. 11. conf. Apol. A. C. p. 84. ff. Cujus rei indicium ex ℣. 1. repetit, si fideles & justificati non secundum carnem sed secundum Spiritum ambulent. Quod notanter denuo inculcat, ne sub hac consolatione de immunitate a condemnatione, etiam hypocritæ latere possint, fidem in Christum crepantes verbis, sed abnegantes factis. Unde mox fideles describit ab effectibus, & oppositionem instituit inter carnales & spirituales: (1) ratione studiorum ℣. 5. eos dicit *carnalia*, & omnia quæ carni grata sunt, *sapere*, amare, appetere, & facere, non cogitantes, quod Filius Dei eos etiam a mortuis carnis operibus liberaverit, Luc. I. 74. 75. hos autem *spiritualia* sentire 1. Cor. II. ℣. ult. Phil. II. 5. 1. Joh. V. 20. &

20. & facere Gal. V. 16. 22. carnique & concupiscentiis resistere (2.) ratione effectuum, φρόνημα sive omnem sapientiam, prudentiam ac cogitationes *carnis*, quamtumvis bonæ, imo ubi optimæ videantur, ait esse mortiferas, *spiritus autem* sensum & prudentiam, *vitam* ex Deo, *& pacem* cum Deo & in conscientia, quæque cum his conjuncta bona sunt, & ex his fluunt. Ne vero quis miretur, carnalem sensum tam esse damnosum, id probat validis argumentis ℣. 7. 8. inde, quod sit *inimicitia* ipsa *contra Deum*, pugnans hostiliter cum sanctissima ejus natura & voluntate, ut etiam in renatis tolerare eam nequeat DEUS, licet in externis quædam τῷ νόμῳ faciant vel φύσει, vel metu pœnæ &c. homines ψυχικοὶ, *nec subdita esse possit*. Ex quo sequitur, carnales *Deo placere non posse*, ac Deum contra eos pugnare, eosque punire (℣. 6.) gravissime. In renatis autem secus se rem habere monstrat Apostolus, exemplo Romanorum, quos confidit *spirituales* esse, *non carnales*, ℣. 9. saltem quoad maximam illorum partem, ut toti Ecclesiæ id tribuere possit; addit tamen γνώρισμα hoc infallibile: *si spiritus Dei in eis habitet* semper atque operetur omnia contraria carni inhabitanti, Rom. VII. 17. quæque DEO placent: & ut intelligant, hanc rem magni esse momenti, ex qua certitudo salutis nostræ dependeat, subdit: *si quis* (quicunque tandem fuerit, qui Christianus esse voluerit,) *autem Spiritum Christi* (i. e. a Filio prodeuntem, promeritum & donatum) *non habet*, dictum in modum in se habitantem, seque gubernantem, ut secundum ejus impulsum ac ductum sentiat & vivat, *is* etiam *non est Christi* peculium, domus, membrum vivum, servus, sed mundi sive diaboli, a quo regitur & cui servit, adeoque prius solatium, quod nihil condemnationis sit &c. ad ipsum non pertinet. Ne vero renati ex eo, quod cum concupiscentia, calamitatibus & morte conflictandum illis sit, ansam acciperent dubitandi, an nihil condemnationis in ipsis sit, ac

Rom. VII.

Rom. IIX. vinci se in ista lucta a carne, metuerent, Apostolus respondet concedendo, *corpus quidem*, sive hominem exteriorem, *mortuum* esse & ineptum in multis ad bona, *propter peccatum* adhuc inhabitans, (ut e CAP. VII. constat) certiores tamen eos reddit *Spiritum S.* nos regenerantem & renovantem, efficientemq; ut simus Spiritus ac spirituales, esse *vitam*, per quam in DEO vivamus, ac magis magisque idonei reddamur ad bonum, *propter justitiam* Christi acquisitam nobisque imputatam, cum quo omnia nobis donantur (vid. infra ℣. 32. & 2. Pet. I. 3. 4.) Tandem quoque eundem Spiritum, *qui Christum è mortuis suscitavit*, & in nobis habitat ac manet, *corpora nostra mortalia* & mortua ob peccatum residuum, purgaturum ab ejus reliquiis, & *vivificaturum* in novissimo die, ut ad beatiorem vitam certo resurrecturi simus. ℣. 10. 11. Interea renatos monet, ne segnes in bono sint, aut frustra gratiam DEI accipiant, eave excidant, petitque argumentum (a) ab officio, non carni sed spiritui debito, ℣. 12. (b) ab effectu malo, morte si carni, & bono, vita spirituali & æterna, si spiritui obtemperaverint, ejusque auxilio motus & actiones carnis mortificaverint, ℣. 13. Hosque, *quotquot Spiritu DEI* & Christi *aguntur* dictum in modum, *filios DEI* & certos esse de vita æterna, dicit, ℣. 14. cum *non acceperint denuo spiritum servitutis* terribilem, (Exod. XX. 18.) qualis in lege est, ut timendum sit a maledictione vel propter peccati reliquias; *sed spiritum adoptionis, ut in eo*, fiducia pleni, compellare Patrem dilectum securique de affectu ejus constanti esse queant, ac præterea habeant *illum ipsum spiritum contestificantem* interius spititui illuminato s. animæ fideli, ac invicte confirmantem de adoptione in filios divina, & hæreditate cœlesti ℣. 14. -- 17. Verum quia certo ordine & conditione datur ista glorioſa hæreditas, nempe, si cum Christo patiantur, ac afflictiones constanter sustineant Christiani, ut id faciant, ponderosissimis argumentis persua-

suadet: (α) ratio petita est a futuræ gloriæ amplitudine, ad quam omnes perpessiones hujus temporis collatæ, nihili omnino sint faciendæ, 18. (β) a συμπαθείᾳ & attenta exspectatione revelationis istius glorioſæ, & liberationis a vanitate ac servitute *omnium creaturarum* irrationalium & inanimatarum, 19. -- 23. (γ) piorum, *primitias habentium spiritus*, & plenam messem certo exspectantium spe & perseverantia, ℣. 23. -- 26. (δ) a Spiritus S. auxilio & intercessione potenti & efficaci pro sanctis apud DEUM, 26. 27. (ε) a fine & eventu felicissimo omnium afflictionum, obvenientium iis, qui DEUM diligunt, ac juxta propositum ejus vocati studeant suam vocationem & electionem firmam facere, 2. Pet. I. 10. fide constanti operosa, & spe patiente, cum certo sciant, Patrem cœlestem, quos tales præcognovit, etiam prædestinasse, ut conformes fierent imagini Filii sui, in imitatione, sanctificatione, passione & glorificatione, secundum salutis ordinem decretum & patefactum, 28. -- 31. (ζ) a *certitudine & dilectione DEI Patris* Filium pro nobis dantis in mortem, & cum eo omnia ad salutem & gloriam necessaria gratiose donantis, atque absolventis electos ab omni accusatione & condemnatione: *& Filii*, non tantum pro nobis plene satisfacientis, sed etiam adhuc & indesinenter intercedentis, ut Pater pro nobis sit, 31. -- 35. Ex quibus omnibus irrefragabiliter & firmissime colligere docet Paulus fideles, nullas neque ærumnas neque creaturas, qualescunque & quantæcunque etiam illæ fuerint, eos separare posse à dilectione Dei, quæ est in Christo JESU, ac nihil condemnationis esse in illis, qui in Christo JESU sunt, & non secundum carnem ambulant, sed secundun spiritum, ut in principio Capitis concluserat. ℣. 35. -- 39. *Rom. IX.*

CAP. IX. Hoc monitum ergo (Cap. VIII. 1.) sedulo ob- Cap. IX.
servandum, Paulus tacite innuere voluit, ne, quod fere fit, fideles vel in securitatem, vel in superbiam inciderent, sibique te-

Rom. IX. mere persuaderent, quasi absolute à Deo dilecti & electi sint, ut ab eo separari non possint, quicquid etiam fecerint, aut quomodocunque vixerint, cum contemtu insolenti aliorum hominum. (Vid. *Sebast. Schmid.* in Parap. h. l.) Eam in rem Judæorum exemplum nunc profert, atque demonstrat, eos, licet olim dilectus electusque Dei populus fuerint, rejectos esse, illam ipsam ob causam, quod salutarem Dei gratiam in Christo JEsu rejecerint, & nec fidem Abrahami habuerint, nec ejus opera fecerint, Quod, ne quis putet Paulum ex odio quodam erga eos dicere, ad tres testes, omni exceptione majores, Christum, Spiritum S. & conscientiam, provocat, quod tenerrimo eos amore prosequatur, ac insigni tristitia doloreque continuo afficiatur, ob eorum rejectionem: optaveritque serio, separari se potius & rejici à beata Christi communione, quam ut fratres suos secundum carnem inde separatos intelligat, ℣. 1. 2. 3. Unde etiam aperte fatetur, & largitur illis, quod maxima pretiosissimaque præ omnibus aliis gentibus & nationibus privilegia & promissa acceperint, ac ipse Messias genus ex iis duxerit, quoad humanitatem suam, qui tamen sit summus Deus in omnia secula merito celebrandus, 4. 5. Negat tamen eos adhuc gaudere istis prærogativis, sed eorum multos excidisse dolet & probat, atque primariam illorum exceptionem occupat, quasi *excidisse* & mendax fuisse oporteat Dei verbum, quando Deus promisit, se fore Deum Israëlis & Israëlem illius peculium, si rejecti jam sint; declarans, quod se ipsos fallant falsa acceptione & interpretatione vocabuli Israël, quum *non omnes, qui* naturali generatione ortum *ex Israële* trahunt, *sint* verus *Israël*, de quo divinæ promissiones loquantur, & ratio nominis impositi testetur Gen, XXXII, 28. Hos. XII. 3. s. quo pugnans & vincens fides exprimatur: *nec omnes Abrahami filii, qui semen* ejus naturale sunt, ceu Ismaëlis ab eo prognati exemplum doceat, ac Deus ipse significaverit, Genes. XXI, 12. dicendo ad Patrem fidelium omni-

omnium: *In Isaaco vocabitur tibi semen.* Quorum verbo- *Rom. IX.*
rum hic sit sensus: eos tantum pro semine reputari, qui promissioni divinæ de semine benedicto debent ortum suum, eamque fide accipiunt, & ita ex Deo nascuntur, (Joh. I. 12. ff. Gal. III. 18.) quemadmodum Isaacus ex singulari promissione divina (Gen. XVIII. 10.) natus Parentibus effœtis, & solus semen & hæres eorum reputatus, ac typus fuit spiritualium filiorum promissionis, ℣. 6.--10. Quod alio etiam typo illustrat, non minus insigni, ex Isaaci & Rebeccæ domo desumto, ubi huic *ex uno simul concipienti* gemellos, ***DEVS***, monstraturus *propositum suum*, quod *juxta* liberam *electionem* de salute nostra, *non per* bona *opera*, sed per fidem in verbum promissionis, *ex* gratia *vocationis* consequenda, jam factum erat, ratum firmumque *manere, dixit*, cum de *pueris* in utero collidentibus, & *nondum natis, nec* tum *boni quicquam aut mali facientibus* proæretice, se consuleret, quid ista collisio portenderet, *major serviet minori*, (Genes. XXV. 23.) atque sic transtulit in Jacobum promissionem de Messia & Ecclesia, cum prævidisset, majorem profana mente contemturum primogenituram, nec fide accepturum firma promissionem, aut verum cultum retenturum, sed ad carnalia relapsurum, & humanis præsidiis innisurum. Quam ob causam quoque DEUS juste *Esavum odit*, *Jacobum vero*, Christum in promissionibus servantem, *dilexit* in dilecto Filio suo, quemadmodum a Malachia dictum est (Cap. I. 1. 2. conf. Ephes. I. 3.--7.) ℣. 6.--14. Cum igitur ex illustribus hisce typis colligi queat, DEUM propositum de salute hominum in Christo hoc feciisse, ejusque ordinem ad hæreditatem usque æternam sic disposuisse, ut non respexerit ad prærogativam carnalis generationis, aut bona opera, sed juxta liberam electionem gratiæ suæ hanc inveniisse viam, ut, quod supra Cap. III. & IV. prolixe expositum est, illi, qui credunt in Christum, adoptarentur in filios DEI, increduli vero reprobarentur, ma-

Rom. IX. nifestum est, non excidisse verbum promissionum gratuitarum, licet Judæi rejecti sint; male omnino DEUM injustitiæ argui, Apostolus ostendit, quod talem salutis ordinem constituerit, & probat 1. ex verbis DEI ad Mosen Exod. XXXIII. 19. tum prolatis, quando promisit, se facturum, ut omne suum bonum coram eo transeat, tanquam signum gratiæ; *gratiosus ero & miserebor ejus* in tempore, actu gratiam meam conferendo, *cujus miseror*, & misertus sum ab æterno, citra omnem respectum prærogativæ generationis, vel operum, ut fœdus & oeconomia gratiæ consistat. Unde promtum sit inferre, *non esse volentis aut currentis*, sive merentis aliquid, sed *miserentis DEI* omniaque in solidum gratuitæ DEI misericordiæ in ordine salutis sapientissimo in Christo facto, adscribenda; neque adstringi DEum ad extraordinariam gratiam, cum ordinaria sufficiens & efficax sit ad fidem dandam & salutem accipiendam; ac proinde jure damnet, & reprobet eos, qui non sunt τεταγμένοι sive ordinis sui observatores fideles; quod 2. exemplo Pharaonis docet, qui & ordinariam & extraordinariam DEI gratiam contemserit, ac secundum cor induratum & ἀμετανόητον (Rom. II. 4. 5.) sibi ipsi accersiverit justam Numinis vindictam; ut DEUS tandem ipsi exprobraverit damnabilem contemtum, pœnamque denunciaverit in hanc sententiam: *ad hoc ipsum excitavi te* quasi denuo moraliter, & stare feci, toties dignum, qui subito perires & æterna supplicia subires, *ut* evidentissime *demonstrarem* verbo & miraculis, *in te* ac corde tuo, *potentiam meam*, quam etiam incantatores agnoscere coacti fuerunt, & *nomen meum* clementissimum (Ex. XXXIV. 5. 6.) *annunciaretur in universo orbe*, quam gratiosus, misericors & longanimis sim erga pœnitentes, quamque severe puniam pœnitere nescientes, & ex justo judicio tandem gratiam meam ingratis & incorrigibilibus subtraham, & in induratione eos relinquam, ℣. 14. -- 18. Hinc ℣. 18. infert Apostolus, *DEVM* sine injustitia *mise-*

misereri ejus, *cujus vult*, cum liberrima sit ejus gratia, & nemo hominum eam consequi possit ex carnali generatione, quantumvis nobili, aut mereri operibus; *ac indurare*, quem vult, qui Pharaoni similis est & Judæis resistentibus, contradicentibus ordini divino & promissionibus gratiæ in Christo, imo Salvatorem blasphemantibus, (Act. XIII. 45. s.) Quia vero Judæi fateri nolebant, se Pharaoni similes esse, Paulus eorum exceptionem, qua ℣. 19. dicebant: *quid accusat* nos aut succenset DEUS, *quis* nostrûm *ejus voluntati restitit*, ceu Pharao fecit, ut justam habuerit causam nos rejiciendi vel pœnaliter indurandi? diluit variis rationibus: (1) culpando impudentiam & temeritatem hominis alicujus, ex adverso DEO responsantis tumque redarguentis, ac si injuste ageret, vel absolutæ rejectionis & irresistibilis indurationis causa esset in plurimis Judæis, quum DEUS nonnisi bonos ex malis facere & refingere ex gratia per odinaria salutis media serio velit & studeat, in ea vero spernentes juste animadvertat: æque igitur absurdos fore DEO repugnantes, ac figmentum vel vas figulinum pro arbitrio a figulo formatum, quod reformare, vel corrigere fictorem suum vellet, imo multo absurdiores & nequiores; ℣. 20. 21. (2) probando contrarium eis, quæ impii impie DEO affingunt, quasi pro absoluta voluntate DEUS misereatur, vel indueret; quia DEus, cum *demonstrare iram suam* ex justitia sua vindicativa & *potentiam palam facere in vasis iræ*, a diabolo & se ipsis *ad interitum adaptatis*, (contra Creatoris sanctissimi voluntatem, 1. Tim. II. 4. 2. Pet. III. 9.) contemnendo & negligendo misericordiam oblatam, vellet, *ea multa cum longanimitate tulerit*, & ad pœnitentiam sua benignitate invitaverit, Rom. II. 4. contra vero, ut *testatissimam faceret opulentiam glorioſæ* gratiæ suæ, Ephes. I. 6. erga *vasa misericordiæ*, ea *præparaverit* per media efficacia & salutaria eo destinata, *ad* æternam *gloriam*, quæ secundum præscriptum ordinem adhibuerunt, fidem inde

Rom. IX.

Rom. IX. & X. conceperunt, & fide beneficia Christi acceperunt, ℣. 22. 23. Qualia vasa non tantum ex Judæis, verum etiam ex Gentibus præparaverit, teste de his Hosea (I. 10. II. 23) de illis Jesaia, (X. 22. seqq. & I. 9) ℣. 24.-- 30. Quibus in locis & Oeconomia gratiæ DEI in Gentibus (Ephes. III. 2. ff.) & reliquiæ sive reservatio κατ' ἐκλογὴν χάριτος inter Judæos diserte indicantur. Ut adeo hinc manifestum sit, non posse DEUM injustitiæ argui, quod DEUS Judæos ad tempus rejecerit, Gentiles autem susceperit, cum neutrum ex absoluta voluntate, sed sapientissima ordinatione factum sit. Quod si vero aliquibus hæc adhuc nonnihil obscura videantur, & amplius ea explicari desiderent, respondet Apostolus breviter & dilucide in hanc sententiam: *quod Gentes, quæ* quondam *non sectabantur justitiam*, eam a DEO ultro & ex mera misericordia per Evangelium oblatam, *consecutæ sint*, nempe *justitiam fidei* in Christo, ℣. 30. *contra vero Israël prosequens justitiam legalem, ad eam non pervenerit*, sed scopo suo frustratus fuerit; ideo, *quia non ex fide* justificari volebat διὰ τῆς ἀπολυτρώσεως τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Rom. III. 24. *sed ex operibus legis*: atque sic *impegerunt in lapidem offendiculi*, i. e. Messiam, cujus humilitate & servili forma offensi, noluerunt ex ejus plenitudine haurire gratiam pro gratia, & salutem fide accipere, quemadmodum Jesaias dudum prædixit, VIII. 14. XXVIII. 16.

Cap. X. CAP. X. Paulus indicatam reprobationis causam, Judæorum ἀπιστίαν exponit deploratque uberius, &, quæ porro objici possint, occupat, ac fidem unicam esse salutis causam demonstrat, Quod dum facere instituit, denuo ante protestatur, se adeo nihil ex odio erga Judæos proferre, ut potius ex *propensa voluntate cordis* quotidie *preces ad DEVM fundat* pro iis, *ut salventur*, ℣. 1. nec negat, quod dici pro eorum causa possit, quin *magnum pro Deo zelum habeant*, inprimis contra idololatriam gentilium, & legis opera vehementissime urgeant; *sed* zelum istum *non ex* certa *scientia* oriri, sed in vario errore fun-

dari,

dari, adeoq; displicere DEO & eorum saluti obesse hinc probat, Rom. X. quod *justitiam fidei*, per Evangelium oblatam, ignorent, & accipere nolint, imo eam destruere quovis modo, contra vero *propriam suam justitiam stabilire* & obtinere, pertinacissime *quærant, atque* hoc ipso *justitiæ illi DEI* se non subjiciant, sed malitiose illam repudient, ℣. 2. 3. cum tamen ex ipsa Lege Mosis meliora scire potuerint, quippe quæ testetur, quod *finis legis* sit *Christus*, ad quem vocat instar Pædagogi, Gal. III. 24. compellatque, & *qui* solus sit *justitia omni credenti*, per quem fide apprehensum quisque justificetur; Mosen enim justitiam legis & fidei describere luculenter: ac illam quidem h. m. Lev. XVIII. 5. *quicunque fecerit ea* Legis præcepta, *vivet in eis*, quæ tamen non sint scripta eum in finem, quasi homo per Legem justificetur, (ceu supra, Rom. III. 19. 20. demonstratum fuit) sed ut aliunde auxilium quærat, & ad Christum, Legis finem, confugiat, atque ab eo per fidem justitiam amplectatur, quam ita loquentem & ultro se homini credenti offerentem, ex Devter. XXX. 11. 12. sistit: *ne dicas in corde tuo: quis in cœlum ascendet?* ut justitiam a Christo, quem eo, post peractum in terris opus redemtionis, ascendisse, Evangelium prædicat, arripiat; quod impossibile putant increduli: *hoc* enim *est Christum* e cœlo *deducere*, e throno DEI & dignitate deturbare, & negare magnum gratiæ, pietatis & salutis mysterium. Neque cogitato apud te; *quis in abyssum descendet* inferni, ut inde victor redeat, & ex ejus mortisque potestate peccatores liberet? quod itidem per Christum factum, credunt nonnulli, mihi tamen persuadere nondum possum. Absit longissime, ut talia vel cogites, vel dicas, sed attende, quid dicat: *prope te est verbum* justitiæ & salutis, quod suggerit omnia per Christum peracta & impleta esse, quæ lex ab hominibus requirit, illi autem præstare non possunt, (Rom. VIII. 3.) quod in ore & corde tuo esse ita debet, ut id credas & confitearis vere ac sincere. Non autem aliud esse

Rom. X. esse illud verbum docet Apostolus, quam quod ipse una cum aliis publice annunciet, Græcis & Judæis, ut viam perveniendi in cœlum facilem discant & ineant; quod propterea mox clarius explicat ad conscientiam cujusque, dicens: *si confessus fueris ore tuo*, vere & sincere, *Dominum JESVM, & credideris in corde tuo, quod DEVS eum*, post solutum ἀντίλυτρον, redemtionis precium, *excitaverit ex mortuis*, adeoque ille sit, qui descenderit de cœlo, &, salute justitiaque per mortem parta, iterum eo ascenderit, *salvus eris*. Summa enim Evangelicæ doctrinæ hæc est: *corde creditur*, credique debet in Dominum JESUM, *ad justitiam* ipsius recipiendam, &, ne simulata vel falsa fides sit, exserat se, necesse est, professione constanti, *ore* quippe *fit confessio ad salutem*; quemadmodum Scriptura docet dicitq;: Jes. XXVIII. 16. *omnis, qui credit in eum, non pudefiet.* Quod generatim & universe de omnibus intelligendum est hominibus; *nullum enim discrimen intercedit* ratione salutis *inter Judæum & Græcum, quia unus* idemque *est Dominus omnium, dives* gratia & misericordia, Ephes. II. 4.-10. *erga omnes se* in spiritu & veritate *invocantes*, Joel. III. 5. (II. 32.) atque ore & corde ei se addicentes. Quod sane aliter fieri nec debet, nec potest. DEUM autem liberaliter offerre omnibus salutis media, & per ea operari fidem, in confessionem & invocationem erumpentem, pulcherrimo ordine & nexu, ostendit ℣. 14. 15. dum mittit præcones Evangelii pacis (Rom. I. 16.) magno numero, juxta Jes. LII. 7. Nah. I. 10. Cur vero non omnes salventur, ea causa est, quod Evangelio obedientia fidei se non omnes subjiciant, prout jam olim Jesaias conquestus est, præscius loquens de Novi Testamenti temporibus, ac de Judæis cumprimis, & loquentes inducens Apostolos aliosque Christi Legatos hunc in modum, LIII. 1. *Domine, quis credit sermoni, quem ex nobis audit?* pauciſſimi sunt, qui auditum verbum fide recipiunt. Certum nihilominus esse colligit Paulus, sive pauci, sive multi sermonem

nem Evangelii suscepérint, *fidem* esse *ex auditu, auditum autem* Rom. XI.
rerum mysticarum & credendarum ad salutem obtineri *per verbum* prædicatum, tanquam proximum & efficax medium divinitus destinatum & datum. Gentibus autem omnibus hunc in finem Evangelium prædicatum esse, demonstrat Paulus ex Ps. XIX. 5. quo David prædixit, *ejus* præconum *sonum in totam terram* exiturum, ut obedientia fidei inter eas stabiliatur, posteaquam Judæi illud præconium rejecerunt, ac rejici a DEO meruerunt, quemadmodum Vates passim prædixerunt, primus Moses Devt. XXXII. 21. deinde & Jesaias LXV. 1. 2.

CAP. XI. Docet DEUM non simpliciter, nec univer- Cap. XI.
sum populum suum, nec in perpetuum, sine spe conversionis & assumtionis, rejecisse, idque probat (1) suo exemplo ℣. 1. (2) a constantia DEI in servandis promissis populo suo factis, & præscientia ejus infallibili, qua præviderit adhuc crediturás reliquias multas secundum electionem gratuitam in Christo, quas sibi reservaverit, sicut olim tempore Eliæ, (1. Reg. XIX. 15.) ℣. 2.--7. Hinc etiam olim non alios, quam *electos*, consecutos ostendit justitiam & salutem per fidem in Christum, cæteros autem incredulos & contumaces occaluisse, justissimo DEI judicio, (conf. supra Cap. IX. 31. 32.) testibus Jesaia VI. 9. XXIX. 10. & Davide, Psal. LXIX. 23. quod completum hodie in Judæis conspiciatur, ℣. 7. -- 11. Cumque objici ex hujusmodi comminationibus gravibus potuerit, plane actum videri de salute Judæorum, respondet Apostolus, eos non ita offendisse & lapsos esse, ut in ruina permaneant, ac non amplius surgere aut converti possint, eorumque lapsum occasionem præbuisse vocationi & conversioni Gentium, quæ ipsos quoque Israëlitas ad æmulationem provocare (Devt. XXXII. 21.) debeat, ut eorundem bonorum Evangelicorum, quibus conversæ gentes fruuntur, participes fieri desiderent. Neque enim, si Judæi iterum recipiantur, gentibus id damno sed potius commodo

Rom. XI. fore, ac facile colligi posse, si lapsus illorum tantum profuerit toti mundo, occasionemque dederit ditescendi in Christo, per oblatos in Evangelio & fide acceptos gratiæ thesauros, quantum emolumenti & incrementi allatura sit eorum plenitudo, sive plenus conversorum numerus. Unde etiam eo se niti sedulo profitetur, quatenus sit Gentium Apostolus, ut quamplurimi Ethnici ad Christum convertantur, si vel hac ratione quosdam popularium suorum ad æmulationem provocet, ac quosdam servet, donec tempus veniat, quo reassumendus sit populus, hancque *reassumtionem* fore *vitam* spiritualem *ex mortuis* in Gentibus & Judæis, Ephes. II. 5. ff. πρόσληψιν autem illam futuram probat ex gratia fœderis a DEO sanciti cum Judæis, quod non solum ad eorum Patres sed posteros quoque pertineat, (Gen. XVII. 7.) & argumentum hoc probans illustrat duabus similitudinibus, quarum prima sumta est ex ὁμογενείᾳ primitiarum & massæ, (Num. XV. 18. -- 21.) altera radicis in arbore & ramorum, hisque declarat, non unos tantum alterosque ex Judæis in posterum convertendos, quod omnibus temporibus hucusque factum est, sed ingentem multitudinem & totum corpus Judaicum, massam totam & arborem deciduam hactenus, novissimis temporibus revirescentem. ỳ. 7. -- 17. Ex his infert Apostolus commode dehortationem, nec Gentiles Judæis insultent & superbiant, quod quidem rami defracti separatique a radice & trunco sint, quasi hinc totalis & finalis rejectio populi Israëlitici sequatur, ipsi vero ex oleastro sylvestri oriundi, inter ramos inoculati inde avelli nequeant, quoniam (1) radicem non portent, sed ab ea dependeant, & filii Abrahami ex gratia per fidem facti, Judæi autem per incredulitatem fracti sint, 17. -- 20. (2) metuere sibi ac humiliter solliciti esse debeant, ne excidant fide & gratia, spectantes & *bonitatem* in se, non absolutam, sed ordinatam, si in illa constanter permanserint, & *severitatem* erga lapsos, quam facile etiam experiri possint; cum,

cum, qui naturalibus ramis non pepercit, multo minus insiti- Rom. XI.
tiis parcere velit, 20. – 23. (3) DEUS, facilius longe possit & velit etiam Judæos denuo oleæ inserere propriæ, cui præter naturam insiti gentiles sint, & ad quos promissiones Patriarchis factæ remotius pertineant, 23. 24. Atque ut fortius reprimeret gentilium superbiam, & opinionem de perpetua Judæorum rejectione elatis animis eximeret, ℣. 25. aperte prodit Israëlitici populi conversionem adhuc futuram, & vocat α. *mysterium*, paucis notum & creditum hucusque, cum nemo unquam mente concipere posset, nationem tam excœcatam & induratam, tam pertinacem & infensam Salvatori JESU, eum aliquando quæsituram & adoraturam, nisi id DEUS revelasset per Prophetas & Apostolos. β. Docet dicitque πώρωσιν, quæ ei obtigit, non perpetuo ad finem usque mundi duraturam, sed *ad tempus* tantum, ἀπὸ μέρους (vid. Rom. XV. 24.) quod adhuc instet, (conf. Hos. III. 4. 5.) quia Conversio ante exspectari non debeat, quam *plenitudo gentium introierit*, sive nationes omnes, quibus Evangelium antea quidem prædicatum, sed obliteratum fuit, dum vel ad idololatriam gentilium relapsæ sunt, vel ad Muhammedanismum defecerunt, vel bestiæ & Antichristo adhæserunt, ad JESUM convertantur. Conf. Matth. XXIV. 14. Luc. XXI. 24. γ. universalem & salutarem futuram conversionem indicat, ℣. 26. ita, ut tum, cum tempus illud gratiæ a DEO definitum advenerit, *omnis Israël salvetur*, & JESUM, quem blasphemaverat, satis diu, profiteatur. δ. Probat hoc mysterium ex Jes. LIX. 20. 21. & XXVII. & Jer. XXXI. 33. 34. quod Israëli æterno fœdere se obstrinxerit DEUS promiseritque, se ablaturum reatum, qui toti nationi incumbit, ob reprobatam salutis petram, & remissurum peccata, ℣. 26. 24. Atque propter hoc fœdus & Patres ipsorum, & ipsos dilectos DEO esse, cum in fœdere illo cum Patribus inito comprehendantur, licet alioqui nunc hostes Evangelii & propterea rejecti sint gentium

Rom. XI. & XII. lium bono, ut eorum ἥττημα & incredulitas horum divitiæ fierent; (¥. 11. 12. supra) *dona* enim *DEI* gratuita fœdere promissa, ejusque *vocationem* iteratam, immutabilia, & certo eventura, ideoq; consecuturos Judæos misericordiam, sicut gentes quondam idololatricæ eam consecutæ & conversæ sint, occasione eorum rebellionis: universalem quippe esse gratiam & misericordiam DEI, & communem gentium atque Judæorum sortem, quos omnes propter peccatum reos æternæ mortis declaraverit, quibusque omnibus gratiam in Christo per Evangelium obtulerit, Rom. III. 9. 19. seqq. ut ita Judæi & gentiles simul, thesauris gratiæ in eos effusis, æternæ vitæ participes fierent. ¥. 28. -- 33. Claudit Apostolus hanc disputationem gravissima exclamatione & admiratione immensæ abyssi divitiarum gratiæ, & sapientiæ in convertendis & salvandis miseris peccatoribus, & vult omnes cognoscere, quod *ex ipso*, tanquam Patre luminum, *omnia* bona & perfecta dona sint, & *per ipsum* gratiose dispensentur, secundum oeconomiam gratiæ, & *ad ipsum*, ceu finem ultimum, omnia referri eique soli omnis gloria in secula seculorum reddi debeat, 33. -- 36. Conf. *B. Menzeri* Analysin hujus Cap. T. I. Disp. Giess. Disp. ult.

Cap. XII. CAP. XII. Tantæ misericordiæ memores esse vult Apostolus gentiles conversos, eoque eos per hanc ipsam immensam DEI misericordiam rogat monetque (1) ut meliorem, quam Judæi fecerant, qui in umbris & opere & operato hæserant, ac per Sacerdotes obtulerant sacrificia, cultum DEO exhiberent, tanquam Sacerdotes spirituales, non bestiarum, sed suamet *corpora*, & seipsos totos *sisterent hostiam viventem, sanctam DEOque placentem*, per & propter Christum (1. Pet. II. 5.) qui *cultus rationalis* dici queat, & non semel sed semper exhibeatur, *mente renovata* & humili, *ut probare possint* practice, *quæ sancta, bona, placens & perfecta* integraque *DEI voluntas sit*, (Phil. I. 9. ff.) ex verbi divini præscripto, extra & ultra quod sapere velle, sum-

ma

ma insolentia & stultitia sit. ℣. 1. 2. 5. Sic igitur DEO servi- *Rom. XII.*
endum, ut (II.) proximo quoque inserviamus, & publicam utilitatem Ecclesiæ respiciamus, pro variis concessis donis, cum sanctificantibus, tum ministrantibus, reputantes, nos unum corpus mysticum in Christo per fidem & membra ejus esse, ut alii alios juvemus, in administratione officiorum fideli, ℣. 4. - 9. (III.) In communi vita & statu Christianismi omnibus atque singulis commendat (1) *charitatem* sinceram, tanquam matrem cœterarum virtutum, (2) *odium mali* intimum, & *amorem boni* intensissimum, ℣. 9. (3) φιλαδελφίαν mutuam, (4) ταπεινοφροσύνην, ℣. 10. conf. Phil. II. 3. (5) *alacritatem*, (6) *fervorem Spiritus* sive zelum, (7) χαρᾷ ὀδυλείαν, cum χυμιοδυλείᾳ conjunctam, (conf. Ephes. V. 16.) ℣. 11. (8) *spem* lætam, vel gaudium spe certa promissionum nixum, (9) *perseverantiam* in afflictionibus, Rom. V. 23. Jac. I. 2. 3. (10) *preces perdurantes*, quæ fulciunt spem & tolerantiam, quia impetrant divinam gratiam, ℣. 12. (11) liberalitatem erga sanctos, (12) *hospitalitatis* studium, ℣. 13. Ne vero quis existimet, se suo fecisse officio satis, si amicis & fratribus beneficia exhibeat, ostendit quoque subinde Apostolus, quomodo erga hostes nos affectos esse oporteat, imperatque (13) semel iterumque benedictionem persecutoribus impertiendam, ℣. 14. conf. Matth. V. 44. (14) συμπάθειαν in lætis & tristibus, ℣. 15. (15) ὁμόνοιαν. (16) *humilitatem*, (17) *modestiam*, ℣. 16. (18) *mansuetudinem* erga pares, vel inferiores, (19) *beneficentiam* erga omnes. (20) *Pacis* & concordiæ studium, si illæsa veritate & pietate fieri possit; ℣. 18. (21) abstinentiam a vindicta propria, cum DEus sibi soli vindictam reservaverit, ℣. 19. (22) *beneficentiam* erga hostes, ℣. 20. (23) *victoriam malorum*, ℣. 21.

CAP. XIII. In inculcandis officiis pergit, & quomodo Cap. III.
Christiani se gerere erga Magistratum debeant, primo declarat. *Subjectionem universalem* deducit ex autoritate Magistratus,

gravis-

Rom. XIII. graviſſimis argumentis, (1) quod *ſubordinatio* iſta *neceſſaria* ob poteſtatem & præeminentiam, qua præditæ ſint illæ perſonæ, quas DEUS aliis præeſſe voluit: (2) quod *poteſtates ſuperiores* quæcunque *a DEO* ſint *ordinatæ* & conſtitutæ, ℣. 1. Unde ſequi, eos, qui noluerint eſſe obedientes, ſive ſeculares ſive Eccleſiaſticæ perſonæ ſint, ſed reſtiterint ſuperioribus, ſive aperta vi, ut ſeditione ac rebellione, ſive fraudibus ac inſidiis, divinæ ſe opponere ordinationi, atque hoc ipſo gravi ſe crimine obſtringere & judicium juſtum pœnamve ſibi acquirere, ℣. 2. (3) *ab utilitate*, quia Magiſtratus *DEI miniſter ſit in bonum* Reipubl. ut bonos protegat ac defendat, malos autem coërceat & puniat; adeoq; non illis ſed his metuendus ſit, ℣ 3.4. utrosque tamen ſubjectos eſſe oporteat, impios evitandæ pœnæ cauſa, pios & renatos propter conſcientiam bonam, qua gaudeant, quando parent divinæ ordinationi, ℣. 5. (4) ex indicio obligationis, & æquitate, quod ſubditi ideo tributa aliaque pendant & pendere debeant Magiſtratui, quoniam is huic uni rei perſeveranter inſiſtat, tanquam DEI miniſter, ut Reipubl. bene ſit. ℣. 6. 7. Non vero Magiſtratui tantum, ſed omnibus etiam aliis reddenda eſſe debita, poſt hæc monet Apoſtolus, ne quis exiſtimet, ſatis ſe ſuo functum officio, ſi uni ſolvat, quod debet, & alteri neget, aut ſi ſemel iterumque præſtanda præſtiterit, ac deinceps deſiſtat; unde ℣. 8. ait: *nemini quicquam debeatis, niſi ut alii alios*, omnes ſingulosque in ſuis ordinibus, & gradibus, juxta ſpecies enumeratas Cap. XII. 9. ff. & XIII. *diligatis*, ideoque ſemper, vere & ſincere, verbis non ſolum, ſed & factis, ex obligatione non tantum civili & ſingulari, ſed etiam naturali, ac communi. Cujus moniti rationem hanc adfert, quod, ſi quis dictum in modum *dilexerit alium*, totam legem, præſertim quoad tabulam ſecundam, *impleat*, (ut ex inductione præceptorum oſtendit, ℣. 9.) cum amor proximo omne bonum conferat, nullum vero malum

lum inferat, quibus partibus amor absolvitur, 10. Atque hæc non solum in Vet. Test. Judæis inculcata serio esse, sed ad Christianos quoque pertinere, Paulus docet, imo multo magis fidelibus nunc observanda, quo magis *sciant* maxime *opportunum* jam *tempus* (καιρὸν) esse *expergiscendi* ex somno ignorantiæ, securitatis &c. & vigilandi, bene operandi; cum *propior salus* sit *nobis* largissime exhibita in Christo, *quam* in V. T. & nos ipsi a principio *credidimus*; ac proinde æquum, majori sanctimonia vitam excolere, ut qui quasi in conspectu Salvatoris vivamus, quem inter nos & in nobis habeamus, cum Patres olim ipsum non nisi eminus intuiti fuerint, & in *nocte* quasi obscura, *quæ* vero multum provecta sit & tantum non *transierit, dies autem* exoptata lucis & salutis Evangelicæ *appropinquaverit*, 2. Cor. VI. 2. Igitur *opera tenebrarum* omnia, sive in Gentilismo sive in Judaismo, ex ignorantia & errore patrata, *abjicienda*, econtra vero *arma* & instrumenta *lucis induenda* esse, ut iis ornati & muniti *honeste ambulemus*, *non in* κώμοις *comessationibus*, sive conviviis, ubi omne amatoriæ, lasciviæ, levitatis ac proteviæ genus vigebat, ut cantilenæ, saltationes, Comœdiæ aliique ludi, quibus Bacchanalia, Saturnalia & alia festa, Gentiles DEO lasciviarum & temulentiæ, qui κῶμος dicebatur, & parum forte differebat ab abominabili illo Moabitarum idolo *Camos*, Num. XXI. 30. celebrabant, *& ebrietatibus*: *non in vagis concubitibus*, scortationibus *& libidinibus* contra sexuum leges: *neque in contentionibus* sive convitiis & ardenti *studio* contra proximum, ad ei nocendum; sed potius *induti* luce vera, *Domino J. C.* ostendamus nos lucis filios esse, *non prospicientes carni ad cupiditates*, sed potius carnem mortificantes & crucifigentes, (conf. Ephes. IV. 22. ff. Gal. V. 24.) ℣. 11. - 14. *Rom. XIII.*

CAP. XIV. Prolixius nonnihil docet, quomodo cum iis agendum sit, qui ex Judaismo ad Christianismum conversi, quales *Nazaræos* fuisse docte conjicit *Rhenferd.* dis. I. de fict. Cap. XIV.

Rom. XIV. Judæor. hæres. §. 91. ceremoniis Leviticis adhæserunt, vel ex anni Sabbatici atque Jubilæi typis existimaverunt futurum, ut temporibus Messiæ omnia in pristinum statum restituerentur, quo in principio creationis fuerunt, ubi protoplasti oleribus tantum & terra nascentibus vescebantur, ut nonnulli volunt ex Gen. I. 29. colligere: vel alia ex ratione certos cibos repudiabant, vel dies eligebant, nondum satis intelligentes libertatem Evangelicam. Tales, utpote fundamentum fidei tenentes, licet infirmi adhuc sint in adiaphoris, a gentilibus conversis suscipiendos, tanquam membra Ecclesiæ, in charitate tolerandos & reformandos, non multis altercationibus ratiocinationum tentandos vel onerandos, multo minus dijudicandos temere aut condemnandos esse, præcipit: idem etiam fieri vicissim vult ab infirmis; ne unio impediatur e Judæis & Gentibus credentium, & schisma sine causa excitetur, ℣. 1. 2. Quo tacite respicit ad decretum Apostolicum Actor. XV. causam etiam gravem addit, quia DEUS infirmum *assumserit* in familiam suam, erigere & servare etiam labentem possit, & servum suum ab alio judicari nolit, ℣. 3. 4. De discrimine dierum etiam ab aliis observato, ab aliis neglecto, regulas fert tales: 1. ut quisq; certus sit in sua conscientia, quod nihil ex superstitione, sed 2. omnia in honorem DEI faciat, 3. DEO gratias agat. Hunc-que scopum omnium nostrarum actionum in vita & morte esse debere hinc probat; quia *nemo nostrûm sibi vivat, aut moriatur, sed Domino, ejusque* peculium sit, a Christo acquisitum, ac proinde honorem illius unice quærere ubique & in omnibus, conf. 1. Cor. X. 31. 2. Cor. V. 15. & supremo rerum arbitro judicium in fratrem relinquere debeat, ad cujus tribunal omnes sistendi sint, reddituri rationem, an fide sincera egerint in quolibet suo opere, ac adeo in simplicitate mentis ederint vel non. ℣. 5. - 13. Porro monet, ne quis promiscuo & intempestivo usu libertatis, *fratri* infirmo, vel *offendiculum* vel *scandalum* ponat,

ponat, ut a Christianismo resiliat; licet per se nihil pollutum censeri debeat in cibis & aliis indifferentibus rebus, ut ejus esu usuve polluatur, 1. Tim. IV. 4. 5. sed fiat tale aliquid pro impuro habenti, & ab eo propterea abstinenti. Offendiculum autem præberet fratri & tristitia eum afficeret, qui vesceretur eo cibo, quem ille vetitum, ac divinum mandatum violatum esu reputaret. Quod qui nil pensi haberet, 1. *non secundum charitatem ambularet*, quæ ædificationem & conservationem proximi respicit, sed 2. *perderet eum, pro quo Christus mortuus est*, intempestivo cibi usu, si faceret suo exemplo, ut ille vel vescatur cibo, quem prohibitum existimat, adeoque contra conscientiam peccet, vel Christianismo valediceret & in Judaismum relaberetur: 3. suspectam redderet libertatem Christianam, ac blasphemandi occasionem daret hostibus Christiani nominis, quasi regnum DEI consisteret in rebus tam vilibus, cum tamen illud *non* sit *esca & potus*, *sed justitia* fidei & vitæ, *pax* cum DEO, & proximo, *lætitia* pariens tranquillam conscientiam *in Spiritu S.* In his qui Christo serviat, quique sic quærat omni studio & promoveat regnum DEI, ut infirmis inserviat, eum gratum DEO & hominibus fore, tum infirmis, qui libenter cum eo conversentur, tum exteris, quod nullam occasionem habeant DEUM blasphemandi, quando vident Christianos charitatis & concordiæ vinculo constringi, & ad mutuam ædificationem cuncta conferre. Quare, ut hæc prosequantur fideles, caveantque, ne destruant opus vel domum DEI abusu libertatis & discordia, denuo iterumque hortatur Apostolus, ac eo nomine adhuc regulas quasdam speciales addit. I. *Omnia quidem munda, at malum homini, qui manducaverit* cibum, quem infirmus adhuc immundum censet, sicque *scandalum* ei *præbet*; *melius* igitur fore, *ab omni carne & vino*, aliaque re quacunque indifferenti, *abstinere*, quam ut quoquo modo fratri infirmo occasio lapsus aut scandali detur, ℣. 20. 21. *Rom. XIV.*

Rom. XV. II. Rerum *indifferentium usus liber* manet, quo, qui certam habet notitiam, *coram DEO* fruitur per fidem, & gratias agit, vide ℣. 5. 6. supra, quando vel solus est, vel inter firmos, licet in fratris gratiam eo abstineat. III. *Beatus est*, qui ita agit, ut ipsum conscientia *non condemnet* in eo, *quod approbat*. Condemnaret autem *seipsum*, si nesciret, se non debere proximum offendere. IV. Qui, dum infirmus est, & in utramque partem fertur, *dubitans* an licite edere queat, & tamen edit, a seipso *condemnatus* est; *quia non ex fide*, (vid. ℣. 5.) qua quisque certus esse debet de sententia. *Quicquid autem non est* nec fit *ex fide* certa, verbo DEI innixa, *peccatum est*.

Cap. XV. CAP. XV. Prosequitur Apostolus argumentum de infirmis eorumque infirmitatibus, non tantum in rebus mediis, sed etiam in delictis, quibus præoccupantur, ceu *Lutherus* Tom. II. Jen. Lat. f. 328. judicat, patienter tolerandis & sublevandis, productis in medium rationibus aliis gravissimis, (1) *a debito* sive necessario, ex lege charitatis. Vid. supra XIII. 8. (2) *a fine donorum* divinitus concessorum, ut, qui firmiores sunt, imbecilles juvent, hisque & non sibi ipsis placere ac indulgere studeant, ℣. 1. 2. (3) *ab exemplo Christi*, ℣. 3. qui non sibi indulsit, sed Patri placere cupiens opprobria & crucem sustinuit, Psal. XIX. 10. conf. Phil. II. 5. 6. ut nostris commodis inserviret suo incommodo. Hoc exemplum etiam ad Christianos pertinere, probat (4) ex generali fine Scripturæ universæ, ℣. 4. qui eo tendat, ut de doctrina salutari ex ea instructi, & secundum præscriptam fidei vitæque regulam, per patientiam & consolationem spem habeamus futuræ vitæ & gloriæ. (5) Quæ omnia precibus a Patre luminum obtineri posse, declarat, ℣. 5. & ipse pro Romanis orat vovetque talia, ut idem omnes invicem sentiant in iis, quæ ex Scripturis discunt, & infirmi libertatem suam, firmi autem charitatem, tolerantiam &c. solide & practice intelligant; quo uno ore & animo collaudent Deum, 6. Ex

Ex his infert (6) valide denuo, amice debere *se invicem susci* Rom. XV.
pere & benevole fovere Christianos, cumprimis infirmos, *quemadmodum etiam Christus nos* omnes *susceperit* infirmos existentes (Rom. V. 6.) ad gloriam DEI, ℣. 7. cum *Judæos*, quorum *minister* in propria persona fuerit, ut veritas divinarum promissionum Patribus datarum aperte demonstraretur, Gen. XII. XXII. 2. Sam. VII. &c. Matth. XV. 24. *tum Gentes*, abalienatas a politia Israëlis, Ephes. II. 12. ex mera misericordia, juxta vaticinia quamplurima, ℣. 9.-- 13. Post quæ votum repetit (℣. 5.) quod mire amplificat hortationem, ℣. 13. & morato sermone finit, quo cum fiduciam suam erga Romanos, tum rationem officii sui ad gentes exponit, quod ad eos a Christo missus sit, ut per Evangelium præparatæ acceptum DEO sacrificium fierent, sanctificatum per Spiritum S. De quo suo labore non inani gloriatur in Christo, operante efficaciter per se, ut ad obedientiam adducerentur gentes sermone & opere, & miraculis virtute Spiritus DEI editis. ℣. 14.-- 22. Et quia Paulus plurimis in locis, ubi Evangelium nondum annunciatum fuit, fundamentum ponere voluit atq; debuit, excusatum se Romanis cupit, quod venire ad eos hactenus non potuerit; spem tamen adventus facit non infructuosi, quando in Hispaniam profecturus sit, redux factus Hierosolyma, quo collectam ex Macedonia & Achaja in pauperum sanctorum usum pecuniam nunc asportet, ac de cœtero eos rogat, ut pro se apud DEUM precibus certent, quo tandem ab immorigeris sibi insidiantibus hominibus in Judæa liberetur, & lætus ad ipsos D. V. tandem perveniat, ac una cum eis reficiatur ex felici regni DEI incremento, ℣. 22.-- 33. Voto claudit ℣. 33.

CAP. XVI. est quasi appendix, seu, ut vulgo dicitur, Cap. XVI.
Postscriptum, quo (I.) commendat Phœben, Epistolæ latricem, a religione, officio & fidelitate benignitateque, multis, & sibi etiam, præstita, quo Romani eam similiter benevole

Rom. XVI. exciperent & tractarent, ℣. 1. 2. (II.) Salutari vult a se & sanctis Corinthi, quamplurimos fideles, Romæ tum agentes, in quorum catalogo Petrus non est; unde colligi potest, quod nec Romæ, nec Episcopus Rom. fuerit. Quæ salutationes nequaquam inanes censeri debent, verum faciunt 1. ad communionem sanctorum & unitatem fidei demonstrandam, quæ se longe lateque extendat. 2. ad statum Ecclesiarum, cum domesticarum, tum publicarum, iis temporibus, perdiscendum. 3. Laudationes personarum insertæ subinde insperſæque faciunt plurimum, cum ad exhortationem ipsorum, qui laudantur, ad constantiam & progressus ulteriores, tum ad imitationem aliorum. 4. Charitatis fraternæ & vere Christianæ speculum hinc elucet, quæ se salutationibus, piis votis & osculis sanctis prodit. 5. Boni Pastoris ideam præbet Apostolus, quando (α) non tantum civitatum & locorum celebriorum, sed & privatorum, ac singulorum fidelium mentionem facit, eoque declarat, quanta cura cunctos prosequatur. (β) Modestiæ exemplum, dum viros & fœminas cooperarios in Domino & co-apostolos nominat, ℣. 3. -- 17. (γ) Vigilem curam prodit, quando Romanos hortatur, ut sedulo caveant ἑτεροδοξίαν, & schismata & dissensiones, ac ne per aliorum χρηστολογίας καὶ εὐλογίας, quod solenne est Pseudo-doctoribus, ventri potius quam Christo servientibus, decipi se sinant, & simplicis obedientiæ fidei laudem, quæ omnibus innotuerit, amittant, sed potius serpentinam prudentiam cum columbina simplicitate conjungant. (Matth. X. 16.) Ita se liberari posse a lucripetis istis seductoribus; quod vovendo prædicit, & ad fiduciam in DEUM gratiamq; Christi eos accendit, ℣. 17. -- 21. Huncque in finem quorundam serorsim salutantium Romanos & pro iis orantium meminit, & charitatis commendationem obsignat voto iterato, ℣. 21. -- 25. & δοξολογίᾳ, qua rursus affectum fiduciæ a potentia & sapientia DEI, cum ejusdem glorificatione excitare studet, & Evangelii ordinem

ordinem prædicationisque finem repetit ac commendat, 25. 26. 27. Conf. Cap. I. 2. 5. *Origenes* & *Chryſoſtomus* in hoc ultimum Caput. *Act. XX. 3. ff.*

XVIII.

Paulus variis in locis fratres confirmat, & inpr. Epheſ. presbyteros monet.

Paulus Corintho digreſſus recta Hieroſolymam ad deferendas eleemoſynas proficiſci ſecum conſtituit, ſed inſidiis Judæorum impeditus, per Macedoniam iterum tendit, Philippenſes ſalutat, & *Troadam* tertia vice venit, ubi per ſeptiduum commoratus eſt, & prima poſt Sabbatum die, congregatis in charitate diſcipulis, Apoſtolum poſtridie abiturum cœna excipientibus, differuit de ſalutaribus rebus, & dum ſermonem ad mediam noctem produxit, juvenis quidam in feneſtra ſedens, alto ſomno oppreſſus deturbatusque decidit de tertia contignatione, & ſublatus eſt mortuus, quem admiranda DEI virtute ſubito reſtituit, ſicque novo miraculo doctrinam ſuam confirmavit, & cibo guſtato, ad diluculum usque collocutus, ita demum profectus eſt *Aſſum*, ac in plura loca alia, ubi pro more cunctos fratres erexit & confortavit, donec *Miletum* perveniſſet, quo *Epheſinos Presbyteros* ſ. Epiſcopos accerſendos curavit, eosque, propoſito inſtitutionis & vitæ ſuæ exemplo, ad parem conſtantiam, aſſiduitatem & vigilantiam graviſſime eſt cohortatus, tanto magis, quanto certius ſciebat, exorituros poſt ſuum diſceſſum truces lupos, gregi, ſanguine DEI redemto, minime parcentes, & diſcipulos poſt ſe abducentes. Eos ad extremum commendat DEO & Evangelio, & denuo ad ſui imitationem revocat in labore indefeſſo & ἀυταρκείᾳ, finitque ſupplicatione, non ſine omnium dolore & amore maximo; unde & deoſculati & comitati eum ſunt ad navem. Actor. XX. 3. 38.

XIX.

Per alia loca tendens

Ab urbe Mileto Paulus *Coum* & *Rhodum*, indeque *Patara* pervenit cum ſociis, & navem nactus in *Syriam* trajecit *Tyrumq;* appulit,

Act. XXI. & XXII. Hierosolymam venit, ibique refert ase auditque a fratribus acta.

appulit, ubi, repertis discipulis, septem mansit dies, qui divinitus afflati Apostolum monebant, ne Hierosolymam ascenderet, cum vincula eum ibi manerent. Sed is spreto periculo, dimissis & commendatis DEO fratribus, ut facere solebat, *Ptolemaidem*, & hinc *Cesaream*, devenit, ubi cum apud Philippum, Evangelistam ex Diacono factum, cui quatuor filiæ vates erant, divertit, & complures dies commoratur, *Agabus* vates ex Judæa adhibitis externis gestibus vincula Paulo prædicit. Quibus visis auditisque, tum præsentes pio affectu dissuadent profectionem versus Hierosolymam, ignorantes eam esse DEI voluntatem, quam cum ex Apostolo perceperunt, in ea acquieverunt. Sic dimissus in pace Hierosolymam sub *festum Pentecostes* venit, a fratribus libenter exceptus, &, apud Jacobum congregatis senioribus omnibus, renunciavit singulatim, quæ fecisset DEUS suo ministerio apud exteras nationes: ac illi vicissim multa Judæorum millia ad Christum conversorum ei monstrarunt, DEumque collaudarunt. Act. XXI. 1.-21.

XX.

In templo mota seditione ereptus a præfecto.

Cum autem famâ increbuisset, Paulum defectionem a Mose docuisse, & circumcisionis necessitatem negasse, hacque re popularium cumprimis, & infirmorum quoque Christianorum, odium sibi conflasset, suaserunt amici Apostolo, ut iis se associaret, qui *Nasiræatus* voto obstricti sanctificandi essent, in templo, atque eo palam faceret, se non adeo a ritibus Mosaicis abhorrere, ut passim ferebatur. Huic consilio ubi obtemperat Paulus, ut omnibus omnia fieret, & plures conciones non fine fructu, ceu sperabat, ad Judæos faceret, *Asiatici* quidam *Judæi* illum conspicati turbam concitarunt omnem, manibusq; injectis eum ceperunt, extra fanum traxerunt & verberibus misere pulsarunt. Tanto tumultu Tribunus excitatus, ascitis militibus in furentes decurrit, & Paulum ereptum in castra sive

Arcem

Arcem Antoniam deduci jubet, eidemque dicendi seque defendendi veniam petenti, concedit, Actor. XXI. *Actor. XXII. & XXIII.*

XXI.

Orsus igitur altius exposuit originem institutionemque Judaicam, zelum pro patria lege, odium erga sectam Christianam & furorem contra eam, quo commotus undique illam profitentes persecutus sit: & quomodo miraculose cœlitus admonitus a Christo ad *Ananiam*, pium laudatumque Damascenis virum, remissus, ab eo de voluntate Domini instructus & initiatus per baptismum ordinatusque ad prædicandum Evangelium inter gentes, ac novo viso confirmatus a Domino fuerit, Cap. XXII. 1.--22. Subjicere quoque haud dubie voluit adhortationem gravem ad cognoscendum JESUM Nazarenum; sed furiosi homines interruperunt sermonem clamoribus iisque tantum effecerunt, ut tribunus Paulum in partem interiorem Antoniæ deducere & flagris eum cædere jusserit, quo ex ipsius confessione cognosceret, qua re tam graviter populares offendisset; at posteaquam intellexit Apostolum *civem Romanum* esse, eum honestius tractavit, vinculis liberavit, & cum audivisset, controversiam de religione esse, Synedrii sententiam exploraturus, ei Paulum stitit, ℣. 22.--30. *Apologiam instituit, quæ interrupta fuit.*

XXII.

Vix autē orsus Apostolus dicere in Synedrio, quod bona conscientia versatus in munere sibi concredito fuerit, a Pontifice M. jubetur in os cædi, cui pœnas divinas spiritu Prophetico denunciat, &, cum videret, nihil inter eos legitime agi, prudentia serpentina eludit sanguinarios calumniatores, eosq; inter se committit, vere affirmans, se Pharisæum esse, & de spe ac resurrectione mortuorum, quam Sadducæi negebant, accusari. Ita confusi sunt impii, Paulumque absolvunt Pharisæi, & recte pro- *In Synedrio cæsus, atque Pharisæis absolutus & Cæsaream ad Felicem missus fuit.*

Act. XIV. pronunciant, non esse DEO repugnandum, ac tribunus eum rapi de medio sævientium deducique in castrum jussit. Sequenti nocte Dominus JESUS ei adstitit, & confirmavit illum, approbavitque ipsius de se testificationem antea factam, & futurum prædixit, ut *Romæ* quoque de se testificaretur. Orta die, mirabili providentia DEI, conjuratione nefariorum hominum in necem Pauli detecta, tribunus eum valida militum manu stipatum, cum literis ad *Felicem*, Præsidem, Cæsaream deducendum curavit, ubi a Præside humaniter habitus fuit. Cap. XXIII.

XXIII.

Ubi se defendit contra Jud. accusationes, & relictus est Festo.

Postquam Judæi resciverunt, Paulum a Tribuno ad Felicem missum esse, Pontifex M. cum Senatoribus Cæsaream profecti, Paulum per impium oratorem, tanquam pestilentem, seditiosum, apostatam, templi profanatorem, & principem sectæ Nazærorum, accusarunt; sed Paulus objecta crimina diluit & ostendit, ea adversarios probare non posse; religionem autem Christianam aperte confitetur, & cum lege ac prophetis ipsorumque propria doctrina convenire, adeoque nil novi afferre se, & in eo vitæ genere, quod suspectum adversariis esset, ita versatum demonstrat, ut intemerata conscientia & apud DEUM & apud homines præditus sit. Hinc rem gestam vere narrat, & ex principalium actorum absentia desperatam eorum causam suamque innocentiam declarat. Felix id intelligens facile absolvere Apostolum potuisset, quum nosset accuratius quam accusatores retulerunt, ex invidia & zelo iniquo doctrinam Christianam proscindi, sed sub prætextu causam plenius cognoscendi, distulit judicium in adventum *Lysiæ*; interea tamen vincula laxavit, libertatemque omnibus, qui adire Paulum vellent, concessit. Qua occasione, DEO ita dirigente, Evangelium annunciari plurimis potuit & prædicatum est haud dubie. Post aliquot dies etiam Felix cum uxore accersitum

situm Apostolum audivit de fide in Christum, qui legis concionem, homini securo & pravo necessariam, adjunxit; sed parum profecit, nec pecuniam, quam Præses sperabat, eoque sæpius cum ipso confabulabatur, dabat, sed DEI consilium exspectabat, cui visum fuit, ex tam celebri opportunoque loco civitatis, portus & aulæ, Evangelium late promovere. Cap. XXIV. *Act. XV. & XVI.*

XXIV.

Reliquit ergo *Felix* Paulum vinctum successori *Festo*, quem Judæi doctis dolis & largis donis in suas partes trahere studebant, ac, cum Hierosolymam is ascendisset, provinciæ possessionē occupaturus & negotia publica ibi constituturus, eo adduci Apostolum postulabant, in animo habentes, innocentem in via trucidare. At DEUS, pro suis vigilans, impiorum machinationes evertit, & ita novi Præsidis animum flexit, ut accusatores Cæsaream ablegaret. Quo cum rediisset, & pro tribunali sedisset, Judæi multa & atrocia crimina Paulo impegerunt, quæ tamen demonstrare haud potuerunt, illo se satis, nec in Judæorum legem, nec in templum, nec in Cæsarem quicquam peccasse, defendente. Volens tamen Festus Judæis gratificari, quæsivit ex Paulo, an Hierosolymam proficisci ibidemque causam dicere de talibus cuperet; verum ille renuit, & Cæsarem appellavit. Hæc cum Agrippæ Regi, post aliquot dies Cæsarea se salutanti, renunciasset, ille etiam incensus cupiditate Paulum audiendi, eum adduci jubet, & adducto liberam indulget potestatem, se defendendi. Cap. XXV. *Coram Festo & Agrippa R. objecta diluit rursus, & ad Cæsarem provocat.*

Tum Apostolus, post captatam modeste benevolentiam, & dato manu signo, coram Rege, Regina, tribunis & excellentibus in civitate viris, seipsum defendens, orsus est a vita innocenter acta a puero, cujus testes habeat ipsosmet adversarios; tum zelum exponit singularem, quo erga religionem Judaicam affectus, Christianos acerrime persecutus, sed a JESU mirabiliter

Act. XVI. & XVII. liter conversus destinatusque ad convertendas gentes fuerit, & quomodo DEI mandato obtemperans periculum vitæ incurrerit, præsidio tamen divino fretus steterit, infimos juxta ac summos commonefecerit, neque quicquam extra ea dixerit, quæ cum cæteri vates tum Moses futura ante denunciaverint, nempe quod passurus, primus resurrecturus, lucemque Evangelicam Judæis & gentibus nunciaturus sit Messias. Hisce permotus Festus, Paulum insanire dixit ex nimio literarum studio; at ille hoc & negare & contrarium probare ex assensu Regis, veritate Scripturæ reique gestæ, & Regem compellare, & optare, ut is aliique omnes se audientes, sibi similes reddantur, exceptis vinculis. Sed agnitam utcunque veritatem contemnunt superbi homines eoque surgunt atque secedunt, interim fatentur, Paulum nil peccasse, & ejus doctrinam non esse impiam, eundemque absolvi potuisse, nisi ad Cæsarem provocasset. Quod in magnam gloriam Evangelii & illius propagationem cessit. Cap. XXVI.

XXV.

Romam missus in itinere Evangelium prædicavit & miracula fecit.

Decreta igitur navigatione in Italiam, media fere hyeme, Paulus Centurioni Romano traditus ab eo perhumaniter tractatur, hacque occasione captivus multos cepit & servavit; primo in *Sidone* amicos visitavit & informavit, per quos ad alios etiam doctrina Evangel. perlata est. Deinde, cum periculosa & tarda navigatio esset, nec tamen hortante Paulo ab ea desisterent, coorto vento typhonico navis vehementer jactata & naufragium minata est. Tum trepidantes Apostolus erexit confirmavitque divina promissione per visionem accepta, omnes salvos evasuros, licet navis pereat. Respondit promisso eventus, indeque innotuit, Christum esse cœli, terræ marisque Dominum omnipotentem & Servatorem optimum maximum, qui etiam propter pios impiis parcat, hosque ad animarum salutem

tem invitet. Miraculosæ hujus liberationis testes & præcones fuere 276. Cap. XXVII. *Actor. XVIII.*

Delati in insulam *Melitem*, inter Africam & Siciliam sitam, Phœnicum quondam coloniam, nunc equitum *Rhodionum* sedem, humaniter a barbaris excipiebantur, & Paulus, suppeditata occasione divinitus, Evangelium ibi per tres menses disseminavit. Nam 1. viperam e sarmentis collectis incensisque prorepentem ac insilientem dum excussit sine noxa, tantam admirationem & venerationem sui incussit barbaris, ut eum pro DEO haberent, & hoc veluti signo tuba data omnes ad audiendam cœlestem veritatem convocarentur. 2. Præfecti a Romanis Insulæ Publii, qui per triduum benigne omnes tractaverat hospitio, Patrem, febribus & dysenteria vexatum, & mox quosvis ægrotos ex insula allatos, sanavit, sicque Christi nomen ibi propagavit. Similiter 3. cum e Melite recta via *Syracusas, Rhegium & Puteolos* profecti essent, Paulus ubique semina sparsit Evangelii, ac repertis ultimo in loco fratribus, per septem dies ibi, concedente centurione, commoratus, eos confirmavit. 4. Romam priusquam veniret, fratres quidam ei in occursum prodierunt usque ad *Appium forum*, comitaturi legatum DEI in urbem principem. Actor. XXVIII. 1. - 16.

XXVI.

Roma Judæis intrepide JESVM prædicat, vario eventu.

Apostolus ubi Romam venit, divina gubernatione & ope nixus, intrepide ibi Evangelium prædicavit, idque libere facere potuit, quia permissum ei fuit habitare seorsim, uno tantum milite eum custodiente; DEO ita dirigente, ut & Gentilibus & Judæis Evangelii thesauros exponere eosque Christo lucrifacere posset. Quorum utrumque sedulo curavit. Primo quidem Judæorum primos convocavit, eisque exposuit, quod causa spei Israëlitarum vinctus traditus Romanis a contribulibus, ad Cæsarem appellare coactus fuerit, non accusandi populares

Actor. XXIX. suos gratia, sed tuendi sui. Ad quæ cum responderent, nihil sibi de eo nunciatum esse, & peterent ex ipso percipere, quæ doceat & sentiat, cum constet, Christianismo, tanquam sectæ cuidam damnatæ, ubique contradici, & hoc nomine diem illi constituerent, Paulus prolixa oratione frequenter confluentibus, e Mose & Vatibus exponebat rationem regni DEI per JESVM *Nazarenum*, verum *Messiam*, instaurandi. Quæ nonnulli quidem fidelibus mentibus exceperunt, alii autem non crediderunt, & ita inter se discordes, e concione recesserunt, unde iis abiturientibus hoc jam olim divinitus prædictum esse à Spiritu S. per Esaiam declaravit, fore, ut excœcati induratique Judæi non crederent, ac propterea salus per JESUM Gentilibus annuncietur, qui tantam gratiam avide accepturi sint. Unde deinceps Apostolus totum biennium non otiose Romæ exegit, sed liberrime docens, omnes ex urbe & orbe se adeuntes excepit, & de regno DEI Dominoque JESU CHRISTO, per quem adire cœleste regnum queant, eos instruxit, familiares quoque Cæsaris sibi conciliavit Christoque lucrifecit, Phil. I. 13. IV. 2. Plantavit igitur Ecclesiam Romanam, & ad exteras etiam gentes ex tam illustri loco Evangelium propagavit, sine ullo impedimento; partim inde missis discipulis, partim scriptis epistolis. Vid. 2. Tim. IV. 10.

XXVII.

1. *Româ Epistolam ad Galatas scribit.*

Primam scripsisse Epistolam videtur ad *Galatas*, incolas Natoliæ ad Pontum Euxinum, inter Cappadociam, Pamphyliam & Bithyniam, qui e Gallia s. Britannia, (*Gallos* enim huic insulæ nomen ab se dedisse, & olim dictos fuisse, eruditi observarunt) in Græciam penetrarunt, terram occuparunt, quæ Gallo-Græciæ nomen obtinuit. Hos ad Christum traduxit Apostolus, quando semel iterumque Phrygiam & Galatiam peragravit, Act. XVI. 6. XVIII. 23. & ab iis benevole exceptus summo

ſummo in honore fuit, Gal. IV. 13. 14. Pſeudo-Apoſtoli vero eos ſeduxerunt, & a ſimplicitate, veritate & libertate Evangelica ad opera ceremoniasque legis revocare ſtuduerunt, multosque faſcinarunt. Gal. I. 6. III. 1. ff. Cap. IV. V. Quod ubi reſcivit Apoſtolus, ſcripta ad eos miſſaque per *Creſcentem* Epiſtola, (2. Tim. IV. 10.) graviter mobiles cito homines redarguit, erroneas opiniones refutavit, & efficaciſſimis argumentis cœleſtem doctrinam adſtruxit. *Galat. 1.*

CAP. I. afferit autoritatem muneris ſui Apoſtolici & vocationis divinitatem, propter quam recipi & retineri debebat a Galatis Evangelium de Chriſto Redemtore noſtraque per ipſum juſtificatione & libertate obtenta & ſervanda, ab ſe prædicatum; ideoq; *miratur* ac tacite ſimul objurgat Galatas, *quod tam cito* turbari *traducique ſe paſſi fuerunt* a Pſeudo-apoſtolis *in aliud Evangelium*, cum tamen aliud non ſit, nec quidquam ei addi detrahive queat, vel ab angelo, nedum ab homine, quicunque tandem ille ſit, niſi *anathema* fieri velit: nec ipſe in hominum gratiam quicquam protulerit, aut Evangelium ab hominibus acceperit, ſed *per revelationem JESV CHRISTI* immediatam & vocationem ad prædicandum illud inter gentes, idque mox fecerit, priusquam cum ullo homine de eo contulerit, per triennium in Arabia atque alibi, & poſthæc Hieroſolymam profectus ſit, non diſcendi ſed viſendi Apoſtolos & fideles cauſa, indeque brevi reverſus in Syriæ, Ciliciæque tractibus & aliis regionibus cœleſtem doctrinam diſſeminaverit, non ſine ſtupore & admiratione Eccleſiarum Chriſtianarum Judææ quæ DEI gratiam in eo & agnoverint & concelebraverint, ſicque palam profeſſi ſint, ſe eandem fidem prædicare, quam reliqui Apoſtoli tradiderunt. *Summæ Epiſt. Cap. I.*

CAP. II. Probat ulterius, ſe poſt XIV. annos, cum divinitus monitus Hieroſolymam rediiſſet, ibi fidelibus ac inprimis *Apoſtolis*, qui præ aliis eminebant, expoſuiſſe Evangelium *Cap. II.*

ab

Galat. II. ab se inter gentes prædicatum, & cum iis tanquam cum æqualibus *contuliſſe*, eosque nil desiderare aut addere potuisse, nec *Titum* circumcidi coactum, licet irreptitii nonnulli fratres id vehementer urgerent, sed firmam stetisse veritatem & libertatem Evangelicam, solidis rationibus assertam. Unde summi quoque viri, collatam gratiam Apostolicam inter gentes æque efficacem, ac eã, quæ data *Petro* inter Judæos fuerat, in se agnoscentes, *dextras societatis* fraternæ sibi dederint, ac sacra pactione constituerint, ut hactenus, ita deinceps pari jure independentes suo quiq; munere Apostolico fungerentur, monuerintq; tantum pauperum fidelium in Judæa curam habendam, quod quidem jam antea studiosissime ipse fecisset, adeoque ista admonitione haud fuisse opus, appareat. ℣. 1. -- 11. Posthæc refert, quomodo *Antiochiæ Petro in os* publice *restiterit*, propterea quod credentibus e gentibus primum se associasset, deinde tamen, ex inani quorundam Judæorum metu, se ab iis separasset, & alios suo exemplo in hypocrisin abduxisset, ut *non recto pede incederent*, ad veritatem puritatemque Evangelii retinendam, ceu par erat, demonstrando, quod satis ex Scriptura constet, Judæos Gentilibus meliores haud esse coram DEO, quum ex operibus legis nulla caro justificetur, sed *tantum* (ita reddi debere *Estium* quoque Comment. h. l. fatetur) *fide in Christum JEsum*, ideoque recte omnino statuisse Apostolos, per gratiam Domini nostri J. C. fide apprehensam salutem tantum impetrari, & sic ipsosmet credidisse. Nequaquam igitur gentiles jugo legis ἀβαςάκτῳ subjiciendos esse, a quo per Christum sint liberati, ut non amplius inveniantur peccatores, qui in eo quærunt justificari, nisi quis impie absurdeque auctorem gratiæ & libertatis Evangelicæ peccati ministrum facere velit, qualis Moses cum suo ministerio fuerit. Nullo autem modo vel se, vel alium quemvis Apostolum verum, legem, quam tanquam inutilem ad justificationem destruxerit, rursus ædificare, docen-

docendo ejus obſervationem neceſſariam ad ſalutem, niſi turpi *Galat. III.*
ter doctrinæ Evangelicæ transgreſſorem prodere ſe velit. De
ſeipſo tandem teſtatur, quod per legem peccatum damnatio-
nemque agnoverit, ac velut pædagogum ad Chriſtum addu-
ctus ſit, eique & valedixerit, & Chriſto ſe unice addixerit, ut fi-
de *vivat*, Servatorique ſuo ſerviat in ſanctitate & juſtitia per
omnes vitæ dies, cum *crucifixus* ei vitæque ſpiritualis per e-
undem particeps ita factus ſit, ut *non tam ipſe, quam Chriſtus in*
ipſo vivat, viresque ſufficiat, bona faciendi, & fidem demon-
ſtrandi. Quæ omnia accepta fert ineffabili Salvatoris amori &
merito, ac tantam DEI gratiam firmiſſime ſe retinere profite-
tur, quicquid Pſeudo-Apoſtoli ogganniant, qui hoc ipſo, dum
ſimul legis obſervationem ad juſtitiam & ſalutem obtinendam
requirant, ſalutarem DEI gratiam ſuo loco dimoveant, & Chri-
ſtum fruſtra mortuum eſſe affirment, morteque theſauros gra-
tiæ omnes promeruiſſe, negent. ℣. 11.-- 21.

CAP. III. Poſt expoſitam ita confirmatamque verita- Cap. III.
tem & libertatem Evangelicam Apoſtolus *Galatas* graviter re-
darguit, eosq; *mente captos* & dimotos vocat, quod ab illa deſci-
verint, ac *faſcinari* ſe tantopere ſiverint a Doctoribus nonnul-
lis falſis, ut veræ doctrinæ de Chriſto, perſpicue ſatis antea ab ſe
traditæ, ab illis in animum admiſſæ, & a Spiritu S. per prædica-
tionem Evangelii fide accepti confirmatæ, non paruerint, ſicq;
ſtolide quærant conſummare in carne ſ. operibus legis, quæ ſpi-
ritu inceperint, & fruſtra non tantum plurima paſſi ſint pro
veritate, ſed etiam ſe ipſos privent bonis atque donis largiſſime
& magnifice a DEO ſuppeditatis, ex auditu fidei, quod ipſimet,
ſi pro conſcientia dicere velint, negare nequeant, &, cum ex
Abrahami exemplo, tum promiſſionibus gratiæ, paſſim in Scri-
ptura obviis, colligatur liquido; illum enim juſtificatum fide
eſſe, & omnes non ſolum Judæos verum etiam gentes eandem
gratiam benedictionemque conſequi poſſe cum Patre creden-

Galat. III. tium, per fidem, ex lege autem maledictionem omnes & mortem manere, cum nemo eam faciat præstetque, per omnia, vi effati divini Devt. XXVII. 26. *Christum* itaq; exsecrationem diram pro nobis subiisse, eamque sustulisse, ut ad omnes gentes perveniret benedictio Abrahamo promissa, nimirum, ut Spiritum S. cum donis amplissimis per fidem acciperent. ℣. 1.--15. Hanc DEI *promissionem* fœderalem *validam* perpetuamque esse, nec per legem, post 430. annos datam, abolitam demonstrat, e natura *testamenti*, quod per solennia & mortem testatoris ratum factum, invariatum atque inviolabile etiam inter homines sit, multo magis apud DEUM immutabilem, (Mal. III. 6.) cum respexerit in Christum, Sponsorem & Mediatorem, in quo omnes promissiones τὸ ναὶ καὶ τὸ ἀμὴν (2. Cor. I. 20. 21.) *Nec conjungi legem* debere vel posse cum *promissionibus* gratuitis, quæ inter se pugnent: *nec* tamen propterea legem *inutilem esse*, licet per eam hæ editas vitæ æternæ obtineri nequeant; *sed adjectam transgressionem gratia*, ut eas manifestaret & damnaret, *donec* illud *semen benedictum veniret*, in cor fide receptum, & præstituto tempore etiam in carnem, cui, & de quo data promissio, ut benedictio in omnes gentes ventura sit, quique propterea in ipsa etiam legis promulgatione solenni *inter angelorum ordines* dispositos *Mediator* intervenerit, ac ostenderit, pereundum esse legis fulmine atroci, ni medium se inter DEUM & transgressores poneret. Interea legem additam non adversari promissionibus, sed eisdem potius inservire, cum Scriptura eum in finem *conclusos* simul omnes homines, cum omnibus eorum operibus, sub peccatum pronunciet, ut de liberatione e carcere obscuro spiritualium terrorum prospiciant & promissionem fide arripiant. *Ad fidem* enim revelandam interrius, seu, quemadmodum *Lutherus* in Comm. h. l. T. III. Jen. Lat. loquitur, *in hoc, ut fide futura liberaremur*, eramus conclusi, *quin lex suo carcere id fecit, ut per fidem optaremus libertatem.*

tatem. *Et illud*, priusquam veniret fides, *non tantum de fide, quæ post Christum revelata est, sed de omni fide omnium justorum intelligitur. Nam & Patribus olim eadem fides venit, quin & lex DEI eis primo revelata coëgit, eos gratiam DEI quærere*, sicut & mox *pædagogus noster in* vel *ad Christum* fuisse & esse dicitur lex, *ut ex fide justificemur*. Conf. *Calov.* Bibl. Illustr. h. l. Hinc concludit Paulus ad Galatas, eos *omnes filios DEI* esse *per fidem in C. J.* cum in Baptismo *Christum induerint*, in Christo omnes unum, Christi, Abrahæ semen, & secundum promissionem hæredes sint. ℣. 15. - 29. Gal. IV.

CAP. IV. Expedita satis tractatione de lege morali, ejusque vero usu & fine exposito, Paulus ad legem ceremonialem progreditur, quam Pseudo-Apostoli itidem ad salutem necessariam faciebant. Eos ut retundat, & Galatas *de libertate* sub Christo solide informet, *discrimen status ante Christum & post illum* exhibitum *similitudine* illustrat, petita a *pupillo*, qui *sub tutoribus* & curatoribus testamentariis sit, *usque ad præstitutum* a Patre *tempus*, & nil a servo differat, hæres licet omnium facultatum, de jure, s. spe & exspectatione. Sic quoque per communicationis figuram populum Judaicum in V. T. minorennem respectu Novi Test. servili conditione fuisse ait, *sub elementis mundi*, sive externis ritibus & umbris, ac rudimentis primis, quibus subjiciebatur & exercebatur. Ab hoc autem jugo liberasse nos DEUM, *præfinito tempore Filium suum* mittendo, ac in assumta carne *legi* universæ *subjiciendo*, ei per se non obnoxium, ut homines, quibus omnibus lex incumbebat, (Rom. III. 19.) & sub qua conclusi erant, sanguine suo redimeret a maledictione & coactione legis moralis, & jugo ceremoniarum Leviticarum, omnemque justitiam impleret, &, qui credimus, adoptionem acciperemus libere utendam fruendam, tanquam emancipati, & plene filiorum jure gaudentes. In cujus rei certitudinem *DEUS Spiritum Filii sui in corda nostra* Cap. IV.

Gal. IV. *immiserit*, qui de tanta gratia testetur, & fiduciam excitet, filiam Patrem adeundi hæreditatemque petendi, ℣. 1. -- 8. conf. Rom. VIII. 15. seqq. Ne vero exciperent *Galatæ*, hæc nihil ad se spectare, cum tanquam Gentiles nunquam sub lege fuerint, nunc ostendit, quod *servituti longe duriori* & turpiori succubuerint, quando verum DEUM ignoraverint, & *iis, qui natura Dii non sunt*, sed stulta duntaxat mortalium opinione & institutione, *divinos honores exhibuerint*, quam Judæi, & tamen a crassa ista ignorantia DEO ad salutarem cognitionem per Evangelii prædicationem adducti, & a damnabili cultu idolorum liberati in filiorum numerum cooptati sint. Tanto magis autem *mirari* se, commode hinc infert Apostolus, *quod* Galatæ denuo *convertant se* ad servitutem novam, priore non meliorem, dum ad *infirma elementa* ceremoniarum Judaicarum antiquatarum, dilapsi, *dierum certorum*, *noviluniorum*, aliorumque festorum observationem necessariam ad salutem putent. ℣. 8. -- 11. Unde metuere se de illis dicit, ne frustra tantopere in iis laboraverit, eosque rogat paterno affectu, ut ita animati erga se sint, sicut ipse in eos, ac, si durius eos objurgaverit, id amori tribuant ardenti, quo ita eos complectatur, ac si in illos esset transmutatus, illorumque salutis tam sit cupidus, quam suæ. Neque enim se illos propterea increpasse, quasi injuriam sibi intulissent; quin potius deprædicat, quod se, hominem adeo infirmum, contemtum & afflictum, cum prædicatione Evangelii benevole susceperint, ceu *Angelum DEI*, imo ceu *Christum* ipsum, tantoque amore prosecuti fuerint, ut, si res postulasset, vel oculos eruissent vitamque pro se profudissent. Quod igitur nunc pro veritate pugnet, quam ipsi deseruerint, non ex inimico animo proficisci, sed ex amore paterno, ac culpam se transferre in Pseudo-Apostolos, quos perstringit, qui ex zelo quodam, quem præ se ferant, erga Galatas, eos abstrahere studeant a veris Apostolis, & excludere a veritate Evangelii, ut

cum

cum dispendio salutis tantos Mosaicæ legis zelotas æmulentur, *Gal. IV.* quod ipse non improbaret, si in bonis zelus demonstraretur semper, sed laudaret, si constantes in eo fuissent Galatæ, etiam se absente. Quod cum factum ab iis haud sit, se pro materno in eos affectu, non sine labore & dolore denuo eos parturire, donec *Christus in eis reformetur* (simplex *formetur* pro composito) ejus imago restauretur, & pristinam formam recipiat, & retineat, ita ut in solo Christo glorientur & acquiescant, stabilesque sint & firmi (Eph. IV. 13. 14.) in gratia Christi, (Gal. I. 6,) Quamobrem optat se præsentem esse, ut vel asperius vel lenius loqui, mutareque adeo sibi vocem liceat, prout eos affectos deprehenderet; cum dubius & solicitus sit, quo sermonis genere uti ad eos debeat. ℣. 11.--21. Hinc Pseudo-Apostolos, eorumque asseclas, qui decepti ab illis esse sub lege cupiebant, nescientes quam ea jugum ἀβάστακτον, & quis ejus verus usus finisque sit, refellere modeste aggreditur, ac ostendit illos confundere & miscere duo DEI testamenta distincta, servitutis unum, & libertatis alterum, quæ in historia Hagaris & Saræ duorumque ex illis natorum Abrahamo filiorum figurentur, & post expositos typos colligit, *nos* fideles in N. T. cumprimis esse *liberæ* sive *Hierosolymæ* cœlestis *filios*, secundum Isaaci exemplum *promissionis*, qui promissionem Evangelicam fide vera amplectantur, & ita gratis propter Christum, sine operibus, justificentur, ℣. 21.-29. Cumque excipi posset, quænam ista libertas Ecclesiæ Christianæ veræ sit, quam Pseudo-Apostoli persequantur, docet similem esse fidelium sortem nunc, ut olim, in familia Abrahami inter duos ejus filios, ubi Ismael Isaacum afflixerit, irridendo illius fidem, promissiones & pietatem; sed tandem legales & serviles ejectum excluſumque iri hæreditate cœlesti. Ex hactenus disputatis ad extremum colligit, se, & Galatas, qui vere Christiani sint & esse velint, de jure non esse ancillæ liberos, legali servituti & ritibus Judaicis obnoxios, sed filios *liberæ*,

Gal. V. *bera*, liberatos per Christum a servitute legis & justificatos fide, sine operibus, 29. 30. 31.

Cap. V. CAP. V. Cum igitur tantum bonum sit Christiana libertas, Paulus serio admonet Galatas, ut *ea stent*, ac nitantur, quasi fulcro, & utantur intrepide, cum vera, solida & plena sit, *qua Christus nos liberos fecit*, Joh. VIII. 32. *nec se implicari iterum servitutis jugo patiantur*, ℣. 1. quod & Christo, & liberatione & libertate indignum foret, imo maxime noxium; idque sub juramenti fide & autoritate Apostolica testatur (*ecce, ego Paulus dico vobis*) & quidem ter idem majoris emphaseos gratia diversis verbis repetit, ampliusque exponit, *illis, qui circumcidantur*, ex opinione cultus, & justitiæ obtinendæ gratia, *Christum nihil prodesse* suo merito & gratia, quæ cum lege consistere nequeat, Rom. XI. 6. sed debitores illos esse, *universam legem*, non tantum unum alterumque præceptum, vel opus, *faciendi*, quorum tamen nullum præstent, nec præstare possint, Act. VII. 53. XV. 10. Gal. VI. 13. a Christo evacuatos, separatos & apostatas factos, *gratia* omni *excidisse*, atque adeo sub maledictione legis succumbere. ℣. 2.-- 5. Huic pernitioso Syncretismo Paulus opponit professionem fidei catholicam, ac simul confirmat antea dicta, cur exsortes Christi & gratiæ sint, qui justificari lege conentur. *Nos enim*, inquit, *spiritu*, qui datus nobis & per prædicationem Evangelii, Gal. III. 2. 3. *ex fide* in Christum *spem justitiæ*, sive omnia bona, quæ in & ex justitia est, certo *exspectamus*, Rom. VIII. 16. 24. Col. I. 5. Quod hinc probat; quoniam *in CHRISTO JESV*, in & cum quo omnia donata nobis, Rom. VIII. 32. 2. Pet. I. 2. 3. *neque circumcisio neque præputium quidquam valet*, nec Judæus prærogativam coram DEO habet propter circumcisionem, aut alia opera, quomodocunque bona & præstantia, nec Gentilis incircumcisus indignior habetur, si modo crediderit Christumq; induerit, *sed* sola *fides* in J. C. Gal. II. 16. III. 8. seqq. *per charitatem* erga

DEUM

DEUM & proximum *operans*, & prodens se vivam & veram esse, per opera, Jac. II. Admonitionem hactenus confirmatam satis, adplicat nunc Apostolus Galatis, ℣. 7 8 9. eosque *objurgat* ob inconstantiam, *quod desierint bene currere* viam salutis, in fide & spiritu, Gal. III. 2. 3. & hoc malum exaggerat, tacite tamen simul in seductores culpam transfert, qui eos in pulchro cursu inhibuerint, ut *veritati* Evangelicæ *non obtemperaverint*, sed relapsi sint ad egena elementa. Quam persuasionem non a DEO, ex gratia & ad gratiam vocante, sed a Satana ejusque instrumentis esse declarat; ac, ne videri posset, nimis exaggerare levem errorem, ceu putabant, ostendit eum maxime noxium esse, & *totam* purioris Religionis *massam corrumpere*, instar fermenti. Confidit tamen Galatas, cernentes periculum, in quo versentur, redituros ad saniorem mentem, idemq; secum rursus sensuros; turbonibus tamen & seductoribus eorum quibusvis gravia judicia denunciat, ℣. 10. & objectioni occurrit, quasi ipse Paulus necessitatem circumcisionis docuisset, Timotheum circumcidendo, Actor. XVI. Non negat, se *Timotheum* circumcidisse, negat autem se circumcisionem tanquam necessariam ad salutem cum lege prædicasse; quin potius, quod hoc ipsum non faciat, & salutem per JESUM crucifixum unice obtineri prædicet, a Judæis multa ubique se pati, & scandalo illis esse: utrumque mox cessaturum, si ipse a verbo crucis aliquid remitteret. Hinc ex sancto zelo optat abscissos per excommunicationem, qui Galatas turbant, si resipiscere nesciant, quia ad libertatem vocati sint, quam restringere aut tollere nemini liceat, ℣. 11. 12. 13. Hunc in modum vindicata libertate Novi Testamenti, Apostolus 1. abusum libertatis præcavet, & 2. verum ejus usum docet, ac ita occupat objectionem Pseudo-Apostolorum, quasi ex libertate Evangelica dissoluti mores sequantur. 3. Abusum omnem tollit universe, ac ostendit, quomodo committatur, si nempe carni ejusque operibus,

Gal. V.

Galat. V. bus, quorum prolixum catalogum texit, ℣. 19. 20. 21. indulgere quis velit. 4. Usum verum inculcat in servitute duplici, charitatis & spiritus. Illam confirmat α. a præstantia, quia dilectio mutua sit legis impletio: β. a contrarii facti incommodo, consumtione & perditione temporali ac æterna. ℣. 13. 14. 15. Hanc, velut remedium refrenandi licentiam carnalem serio inculcat, & victoriam promittit, plenamque libertatem a legis maledictione, coactione & rigore. *Spiritu ambulate*, omnia instinctu ductuque Spiritus S. per interiorem sive novum hominem operantis, agite, *& non perficiatis concupiscentias carnis* peccaminosæ, licet pullulent, & opponant se hostiliter bono, victoriam enim penes Spiritum, & liberationem a jugo legis certam fore, ℣. 16. -- 19. Ut vero quisq; sciat, cui serviat, carni vel spiritui, utriusque opera & fructus recenset; illius 1. ab adjuncto, 2. a veritate, 3. ab eventu infelici, ℣. 19. -- 22. hujus subjungit commoda & signa, veram libertatem, mortificationem carnis, 22. -- 25. Posse vero renatos talem vitam vivere, ex generali regula confirmat: *si spiritu vivimus, spiritu etiam ambulemus*: & hinc novam texit adhortationem ad fugienda certa vitia, tum inter Galatas grassantia, quæ spiritualem vitam & ingressum sufflaminant, & facienda peculiaria officia, quæ signare libertas flagitat: inter illa ponit 1. κενοδοξίαν, ad quam diabolus & caro tentare & incitare solet eos, qui libertate & tot bonis N. T. gaudent, ut alios provocent & pungant, si subjicere se nolint, aut iis dona invideant. Unde sectæ, hæreses & alia mala oriuntur, ℣. 26. Eam vitabit, qui in solo DEO sibi gloriandum esse cogitabit, Jerem. IX. 23. s. Cum vero molimina κενοδοξίας palliari soleant sub hoc prætextu, corrigendos esse fratrum lapsus, Apostolus

Cap. VI. CAP. VI. vanum istum prætextum detegit, & adeo non vanæ gloriæ cupidos esse debere Galatas monet, ut etiam (καὶ) *si præoccupatus* aliquis *fuerit aliquo lapsu*, ab illa abstineant, ac potius

potius *talem* ſtudeant *reconcinnare* & reſtituere, tanquam luxa- *Galat. VI.*
tum membrum, in locum ſuum, quem in corpore myſtico, Ecclesia, habuit, *ſpiritu* ſive affectu *manſueto*. Hocque fieri vult a ſpiritualibus, ſive omnibus, qui ſpiritum Chriſti habent, firmiores ſunt, & adhuc ſtant. Rationes addit impellentes has: 1. quia lapſi ſint homines labiles, facile obnoxii lapſibus, æque ac nos: 2. quia membra unius corporis, 3. quia idem periculum nobis metuendum. Unde quilibet ſeipſum circumſpicere ac expendere debeat, ſe non minus labilem ac aliis moleſtum vel oneri eſſe poſſe, ℣. 1. Hinc *tolerantiam mutuã* præcipit, ℣. 2. ut alii aliorum onera, & quæ moleſta eſſe poſſunt, manſuete & patienter portet, ſi frater non ſit obſtinatus, & ſalvo ſemper ordine fidei, condonando, compatiendo, orando, modeſte corripiendo &c. ut ita adimpleant mutuo (ἀναπληρώσατε, vid. Chryſoſt. h. l.) legem Chriſti, ab eo toties inculcatam, exemplo commendatam atque repurgatam. Joh. XIII. 34. ſ. XV. 12. 1. Joh. II. 6. Matth. V. 43. Eam in rem ἀυθάδειαν damnat tanquam ſtultam & deceptricem, ℣. 3. & modeſtiam commendat atq; humilitatem, oriundam ex accurato examine operum propriorum, an probata DEO, quisque certus eſſe queat; ac tum demum *de ſe ipſo* ſolum, vel in ſemetipſum, tacite, in conſcientia & coram aliis (2. Cor. I. 12.) gloriam habiturum, & *non in alium*; quemlibet enim proprium ſuum onus, peccatum & inde promeritam pœnam, reportaturum, niſi probetur ejus opus, & teſtimonium conſcientiæ fideliter adminiſtrati officii pro ſe habuerit, ℣. 4. 5. Porro ad *beneficentiam* erga verbi miniſtros & alios quoscunq;, qui in verbo veritatis erudiunt, eos hortatur, qui inſtituuntur, & *omnia bona* tribui illis vult, ſincero, non fraudulento animo, cum DEUS tenacitatem & varios obtentus illuſionem ſui & Evangelii interpretetur; contra vero liberalitatem remuneretur. Quare hactenus & monita amplificat, & accommodat generale proverbium ad ſtudium beneficentiæ: *quicquid homo*

Galat. VI. *seminaverit, id quoque metet,* & ad alia etiam extendit, illustratque a contrariis, 6.7.8. & hortatur ad perseverantiam in bono, sine defatigatione, quoad adest *opportunitas*, & quidem *erga omnes*, etiam hostes, & infideles, sigillatim autem *erga domesticos fidei*, ℣. 6. - 11. Ad extremum Paulus studium suum affectumque singularem & sincerum erga Galatas inde probat, quod propria manu tam prolixe ad ipsos scripserit, ℣. 11. & Pseudo-Apostolorum studium perversum indicat, quod præ se ferant externam quandam speciem, dum legis observationem ad salutem necessariam urgeant, cogantque Galatas circumcidi, pessimo fine & scopo, licet eum occultent, ne ob crucem Christi persecutionem sustinere cogantur; (quicunque enim circumcisus erat, licet Christum crederet, a Gentilibus quasi Judæus habebatur, quia Augustus & Tiberius Judæis proprio ritu vivere concesserunt) cum tamen ne ipsi quidem legem servent, sed vanam duntaxat gloriam affectent, quasi male a veris Apostolis institutos rectius informaverint, & ad legem simul reduxerint. Illis autem se opponit, & non tantum summam concionum suarum de cruce Christi repetit, verum etiam aperte denuo profitetur, se de nulla alia re scire, dicere aut gloriari velle, nisi in cruce Domini JESU CHRISTI, *per quem sibi* totus *mundus & ipse* vicissim *mundo crucifixus sit*, ut nihili mundum æstimet, cum omnia in CHRISTO habeat, per eum ereptus sit e præsenti seculo nequam, & liberatus a malis omnibus, in eo vivat, ac merito glorietur, Gal. I. 4. II. 19. seqq. & propter CHRISTUM omnes persecutiones libenter sustineat. Quod *in CHRISTO JESU nihil valeant* aut possint, sive Judæi cum toto suo Mose, lege, cultu, templo &c. sive Gentiles, cum omni sua sapientia, potentia, regnis & imperiis, sed solum *nova creatura*, in CHRISTO JESU, Ephes. II. 10. ubi in regeneratione fides producitur, per quam justitia, vita, salus, libertas &c. apprehenditur, & CHRISTO servitur in sanctitate & justitia,

justitia, (vid. Gal. V. 6.) prout status Novi Testamenti requirit, 2. Cor. V. 17. Hanc irreformabilem *regulam*, per totam Epistolam plene planeque pertractatam, & quæ summam continet omnium scripturarum sacrarum, sedulo omnibus commendat, ut *secundum* eam unice, quoad doctrinam & vitam, incedant, ac promittit precaturque id facientibus omnia salutaria & fausta, tanquam veris Israëlitis & filiis promissionis, Joh. I. 47. Rom. II. 28. s. IV. 16. s. IX. 6. ss. Secus autem credentibus & viventibus anathema exspectandum esse, colligendum relinquit, (conf. Gal. I. 8. 9.) Proinde monet Galatas, ut in hac solida repetitione doctrinæ Evangelicæ acquiescant, nullasque posthac molestias sibi facessant, sive ipsi, sive Pseudo-Apostoli, quum eas notas Christi circumferat in corde, in doctrina, conversatione, perpessionibus, toto suo corpore, ex quibus liquido agnosci possit, quod sit verus & fidelis JESU CHRISTI servus, 1. Cor. IV. 9. ss. XI. 23. 2. Cor. IV. 7. ss. XI. 23. seqq. Tandem votum sive benedictionem Apostolicam Fratribus impertit, eoque in memoriam simul iis revocat gratiam Domini nostri JESU CHRISTI, ex qua justitia, salus, libertas, & omnia spiritualia ac cœlestia bona fluunt. *Galat. VI.*

XXVIII.

II. *ad Philippenses* *Ejus summa & resolutio.*

Alteram Epistolam scripsit ad *Philippenses*, per *Epaphroditum*, qui Romam ad Apostolum cum subsidio missus, in gravem morbum ibi incidit, sed D. G. reconvalescens patriam repetere gestiit, cui præsentes literas ad Philippensem Ecclesiam dedit, suo & Timothei nomine scriptam, quibus non tantum fidelem Pastorem Epaphroditum Philippensibus commendavit, sed cumprimis quoque eos in tradita ab se doctrina sincera, quam per præcipua capita repetit & stabilitum it, confirmare, ad spem vivam, certamen fidei, omneque pietatis officium excitare, paterno affectu voluit.

Phil. 1. Cap. I.

CAP. I. Primo testatur omnibus fidelibus summum amorem, quo eos prosequatur semper, ac eo nomine assidue in precibus suis eorum mentionem cum gaudio faciat, DEOque gratias agat, quod participes facti sint Evangelii bonorumque cœlestium per Evangelium oblatorum, & fide acceptorum, & certus fretusque DEI benignitate & virtute in perficiendo bono opere, quod in ipsis inchoavit, in vinculis suis ardentissime oret, ut eorum charitas erga DEUM & proximum magis magisque, instar fontis exuberantis, abundet in viva fidei cognitione & sensu gustuque interiore; quo probare valeant a bono discrepantia, & bona retinere, atque ita sinceri in fide & innoxii in vita sint, & fructibus justitiæ uberrimis, Christi virtute patratis, ad DEI gloriam, id declarent. Deinde, cum nosset, obtrectatores objicere vincula, & parum in fide radicatos deterreri iis posse, instituta apologia quadam, docet illa ipsa magis in profectum Evangelii cessisse, & in toto prætorio Cæsareo, cum sisteretur & causam dicere juberetur, indeque reliquis omnibus, s. civibus, s. peregrinis Romæ versantibus, innotuisse, ac quosdam ad Christum ductos, plerosq; etiam fratres suo exemplo animosiores factos, cœpisse tanto fidentius Christum prædicare, hincque etiam alios excitatos idem ausos esse facere, diverso licet studio, nonnullos quidem per invidiam & contentionem, putantes se afflictionem addituros vincto, si cum numero Christianorum odium Neronis crescceret, alios a. propensa sinceraq; in Christum voluntate & charitate, sicq; supplere impedimentum vinculis injectum sua prædicatione. Habere igitur se, de quo & hic nunc gaudeat, quia Christus annuncietur pluribus, & Evangelium sinceriore animo recipi possit ab auditoribus, quam prædicetur a Doctoribus quibusdam, & gaudere in futurum possit, cum certo sciat speretque, ista omnia sibi, precibus fidelium & Spiritus Christi ope suffulto, salutaria fore, & cessura in Christi gloriam majorem, sive vivere, sive mori contin-

contingat. Se enim vitam omneque vitæ tempus CHRISTO *Phil. I.* consecrasse, & mortem quoque pro illo obeundam in lucro maximo deputare; si autem in Ecclesiæ commoda vergat prolixior in carne vita, ambiguum fere se esse, quid eligat, cum inde cernat, sibi multo melius esse, dissolvi, & solutum omnibus curis periculisque cum Christo in gloria versari æterna: hinc utilitatem imo necessitatem majorem Auditorum perspiciat. Atque de hoc, quod scil. permansurus in vita sit, certiores reddit Philippenses, causasque exprimit, eorum profectum uberiorem & gaudium fidei, ut magis in Christo gloriari queant de iterato suo ad illos adventu. Interea dum id fiat, paterne monet, ut dignam Evangelio Christi fidem & vitam sectentur assidue, & constantes sint, quo sive absens s. præsens audiat videatve, quod athletarum instar fortiter stent, in uno spiritu gratiæ & roboris, eos confortante, & uno animo concordi concertantes pro doctrina Evangelii, nec ulla in re percellantur ab adversariorum insultibus, cum hic ipse furor pertinax iis exitii, fiducia autem & constantia Christianis certum signum sit præsentis ac futuræ salutis, DEO hoc gratiose largiente, ut non tantum in Christum credant, verum etiam pro eo patiantur adversa. Quam in rem suum exemplum proponit, idemque certamen subeundum denunciat. *& II.*

CAP. II. Paræneſin cœptam prosequitur, & Philippen- *Cap. II.* ses per Christum obtestatur efficacissimis verbis, ut idem in doctrina fidei sentiant, eandem dilectionem habeant, unanimes in vitæ institutis, consiliis, actionibus &c. sint, & ostendant re ipsa, quod unum idemque omnes sapiant, nil faciendo per contentionem aut ostentationem, sed humilitate animi alios sibi præferendo, donis internis forte excellentiores, eorumque potius commoda quam sua spectando; ad Christi exemplum, cujus mentem induere & referre omnes fideles debeant, quippe qui, licet & verus DEUS natura esset, & humanæ naturæ as-

Phil. II. sumtæ summam divinitatis gloriam ac majestatem communicasset, non tamen ea tanquam rapina, ovantium more, uti ac ostentare voluit *æqualia DEO*, *sed seipsum*, ex immensa erga nos miseros homunciones charitate, ut affectatam a Protoplastis DEI-formitatem expiaret, *exinanivit* abstinuitque plenario usu communicatæ ex personali unione humanitati suæ Majestatis, *cum servi formam*, statum & conditionem *accepisset*, *factus hominum similis* (Ebr. II. 14.) *& habitu* quoque externo, non ut DEUS, sed *ut* quivis *homo repertus*, & quanquam regio saltem instituto dominari potuisset, amplius tamen quoque *seipsum humiliavit*, *factus obediens* (Ebr. V. 8.) *usque ad mortem* eamque ignominiosissimam *crucis*, (Joh. X. 11. 17. 18. Gal. III. 13.) Hanc humilitatem & obedientiam coronavit Pater ita, ut, omnibus rite exantlatis, in summam ineffabilemque dignitatem evexerit Filium, ad dexteram suam eum collocando, ut jam in æternum exserat & plenarie usurpet infinitas vereque divinas dotes, quas secundum H. N. acceperat, sed in statu servili exserere non potuerat, & adoretur ab omnibus proque supremo Domino habeatur & declaretur olim publice, (Rom. XIV. 10 ff.) ℣. 1.--12. In vivam hanc imaginem intueri vult Apostolus Philippenses, hancque mentem exprimere humilem & obsequiosam erga DEum & proximũ, non tantum in præsentia sed & absentia sua, ut suam ipsorum *salutem* in consilio semper habeant, *cum timore ac tremore* filiali circa eam *occupati*, &, ceu decet credentes in Christum eumque imitantes, demonstret fidem studio bonorum operum, freti auxiliis gratiæ divinæ efficacis, quam admittere atque *facere omnia* debeant, *absque obmurmurationibus* & disceptationibus, quo *irreprehensibiles* sint & *sinceri*, tanquam genuini DEI filii, in medio distortæ generationis *lucentes & firmiter tenentes sermonem vivificum*, a se illis traditum, ac ipse tandem gratulari sibi & gloriari in die Christi possit de labore non frustra impenso, in ministerio fidei, una cum

cum Philippensibus. Qua in re ut eos magis confirmet, paratum se ait pro iis immolari, & promittit *Timothei* suumque adventum, & *Epaphroditum* interea *præmissum* scribit, ut ejus conspectu recreentur, quem multis nominibus commendat. ℣. 12. -- 30. *Phil. III.*

CAP. III. Hinc summam felicitatem, quæ eos maneat, si in fide & vita Evangelica constantes permanserint, indicat, quod *lætari in Domino* Christo queant. Hoc gaudium ne amittant, caveri sedulo jubet fiduciam in carne, ejusque tumidos præcones, circumcisionem perverse urgentes: quibus opponit fideles, qui omnia in Christo habeant, & suum exemplum, quod licet in carne fiduciam præ aliis ponere potuerit, tamen adeo non confidat in prærogativis istis Judaicis, ut potius omnia, quæ lucra antea putaverit, pro damnis postea reputaverit, *propter Christum*, & nunc quoque adhuc constanter semperque *omnia*, quæ præter & extra Christum sunt, & in quibus homines aliquam justitiæ & salutis spem & fiduciam ponere possunt, optima etiam opera, nullius pretii habeat, *propter illam eminentissimam* & salutiferam *cognitionem Domini* sui *JESV CHRISTI*, (Es. LIII. 11.) ac propterea ista omnia damnosa fuisse, libere fateatur, & *stercora ducat* abjiciatque penitus, *ut Christum lucretur*, & *inveniatur* æstimeturq; in judicio DEI, *non* quatenus *habens justitiam* propriam, quæ *ex lege* ejusque observatione est, cum ea nulla sit, *sed* quatenus habens *illam, quæ est per fidem in Christum*, Mediatorem, sive eam *justitiam, quæ ex DEO* est autore, dante & imputante ex divitiis gratiæ suæ, ut terminetur *super fide* apprehendente Christum; quo ita *agnoscat*, per vivam experientiam & gustum spiritualem, *Christum*, quam sit Χρηστὸς, 1. Pet. II. 3. Ephes. I. 17, 18. 1. Cor. II. 12. ac inprimis *vim resurrectionis ejus* in nova vita spirituali, Rom. VI. 4. & spe viva, 1. Pet. I. 3. & *communionem passionum* ejus, in crucis sive afflictionum multiplicium pro eo & fidelium confirmatione, Col. I. 24. Cap. III.

Phil. III. Phil. I. 29. ita magis magisque *conformatus morti ejus*, atque ſummopere deſiderans & ſtudens *pervenire ad reſurrectionem mortuorum* perfectam plenamque ſanctitatem, quo quidem nondum ſe pertigiſſe ingenue ſemel iterumque profiteatur & doleat, propter inhabitans & circumcingens ſe peccatum, Rom. VII. 24. ff. Hebr. XII. 1. eo tamen omnibus viribus, pro data gratia, contendat, ut plene perfecteque aſſequatur, quia apprehenſus ſit a CHRISTO JESU, eoque *oblivi ſcatur* præterita tempora, opera & profectus, nec in primis ſubſiſtat, ſed ad ulteriora properet, *quæ a fronte ſint*, ſeque ad illa *extendat*, ceu curſores facere ſoleant, & totus ad metam feratur, *ad brabeum ſuperna vocationis DEI in J. C.* Sic animatos eſſe debere omnes perfectos & integros, monet, &, ſi quid aliter hac de re ſentiant, vel abrepti a falſis doctoribus, vel pigritia & tarditate impediti, id DEUM quoque revelaturum ſuo tempore ſuppliantibus promittit. Interea eos, *qui* alios *anteverterint* in iſto curſu, *eadem regula* fidei & morum incedere, ſeque & alios ſui ſimiles imitari, fugere autem debere ſeductores bene multos, de quibus ſæpe præmonuerit illos, nuncq; denuo illachrymans faciat, qui his notis dignoſcendi, quod ſint *hoſtes crucis Chriſti* (Gal. V. 24. VI. 12.) quorum *finis* & merces *perditio*, *DEUS venter*, *gloria in turpitudine*, (was bey Chriſtlichen Leuten Schande iſt/ das iſt bey ihnen Ehre/ als Freſſen und Sauffen/ Hoffart/ Weltförmigkeit ꝛc.) & qui nil niſi terrena ſapiant curentve. Quibus prorſus diſſimiles ſint Chriſtiani veri, qui cœleſtia ſapiant, ſpectent, in cœlum dirigant curſum, ex quo etiam certo exſpectent Salvatorem J. C. eis collaturum brabeum, *corpora glorificata* daturum & ad plenariam perfectionem & beatitudinem æternam introducturum potentiſſime.

Cap. IV. CAP. IV. Tanta præmia cum fideles maneant, Apoſtolus Philippenſes verbis amore plenis hortatur, 1. ad perſeverantiam & conſtantem ſui imitationem, ac ſpeciatim 2. *Evodiam*

diam atque *Syntychen*, primarias Philippis fœminas, vel πρεσβυτίδας, vel diaconiſſas, ad unanimitatem & concordiam, easque commendat Collegæ germano, *Epaphrodito*, vel *Syzygo*, una cum *Clemente* aliisque cooperariis, quorum nomina in libro vitæ ſcripta ſunt, ut illis adſint conſilio & opere, propterea quod dignæ ſint, quum vehementer ſecum certarint, ſubeundo ſuſtinendoque labores & pericula propter Evangelium. 4. Omnes atque ſingulos ſemel iterumque excitat ad *gaudium in Domino* perpetuum, ſub tentationibus & perſecutionibus gravibus, quod ne turbetur, 5. ἐπιείκειαν, ſive *manſuetudinem*, clementiam & lenitatem omnibus exhiberi ab illis vult: 6. ad ſpem fiduciamq; in Dominum præſentem & gratioſe opitulantem erigit, ut adeo nihil ſollicitudine anxia opus ſit, ſed precibus tantum aſſiduis ad DEUM, provida cura ſuis proſpicientem, ac *pacem*, tranquillitatem & lætitiam, omnem captum noſtrum ſuperantem & ineffabilem, largientem, ut cuſtodiantur corda & ſenſus, ſive intellectus, voluntas & affectus, in C. J. inculpate, ac ita muniantur, ut nullæ afflictiones ipſos præcipitent, aut iis obſint, ſed potius proſint. Quam pacem, tanquam omnium bonorum compendium & complementum, ut aſſequi poſſint, omnia Chriſtianis officia excolenda ſummatim complectitur, commendatque 1. *veritatem* ſolidam & omnimodam, 2. honeſtatem & *gravitatem* in vita & moribus, 3. *juſtitiam* univerſalem, 4. *caſtitatem* & ſanctitatem cordis, oris, operis, 5. *amabilia* quæque, 6. *bonam famam* nomini Chriſtiano parientia, 7. alias omnes *virtutes*, quæ *laudem habent*: inque his omnibus exemplum ſe ſiſtit imitandi, & provocat ad doctrinam ſuam, quam ſatis inſtillaverit & inculcaverit, ℣. 1.--10. *Claudit* Epiſtolam elogiis, ſalutationibus & votis. In *elogio* deprædicat liberalitatem Philippenſium, teſtaturque ſuum gaudium, quod tandem aliquando reviruerint in ſtudio erga ſe, licet opportunitate deſtituti fuerint deſtinata perficiendi, non *Phil. IV.*

Galat. IV. quod penuria laboret, aut donis inhiet, cum didicerit contentus esse iis, quæ adsint, & saturari & esurire, omniaque corroborante intus Christo valeat; bene tamen feciſſe Philippenſes ait, quod conſortes ſuæ afflictionis esse voluerint, laudatque, quod ſoli inter omnes ſub Evangelii initium ſubſidia ſibi miſerint, & beneficium poſtea etiam ſemel iterumque continuaverint, adeo ut cumulatus ſit acceptis iis, quæ per Epaphroditum miſerint, ac DEUM offert promittitque remuneratorem largiſſimum, eique gratias agit, ℣. 10. -- 21. Salutem precatur omnibus ſanctis in C. J. ſuo pariter ac fratrum, qui tum aderant, nomine, præſertim domeſticorum Cæſaris, ut inde Philippenſes in fide & ſpe magis confirmarentur, tandemque voto conſueto finit.

XXIX.

III. *ad Philemonem.* Tertiam dedit Epiſtolam ad *Philemonem*, Coloſſenſem, ſuo miniſterio converſum, ℣. 19. cum Phrygiam peragraſſet & in aliqua ejus urbe in eum incidiſſet; Coloſſas enim non venerat Apoſtolus, Coloſ. II. 1. Ex Epiſtola ipſa colligitur, eum inſignem fide & charitate virum fuiſſe, divitem inſuper & honoratum. Servum habuit *Oneſimum* infidelem, qui fugam furto cumulans in *Italiam* ſe recepit, ſed conſcientia tactus, & memor forte monitorum a Domino ſæpe auditorum, *Romæ* Paulum adiit, & ab eo in fide & pietate vera inſtitutus ſatisque confirmatus, hero remiſſus & de optima nota commendatus multis & efficacibus argumentis fuit, e religionis Chriſtianæ capitibus præcipuis deſumtis. Siquidem prævia fraterna ſalutatione, ℣. 1. -- 4. laudat non ſine gratiarum actione *fidem* in Chriſtum & *charitatem* erga omnes ſanctos Philemonis, & teſtatur, ſe precari aſſidue, ut magis magisque in communione fidei creſcat, & per cognitionem & guſtum ſpiritualium bonorum, fidelibus donatorum, excitetur ad charitatis officia uberius præſtanda, aliis quibusvis, ℣. 4. -- 7. idque eum facturum, colligit ex ſingu-

singulari beneficentia, sanctis jam exhibita. Tametsi igitur Apostolica autoritate præcipere posset id, quod agere conveniat, malle se tamen orare pro *Onesimo* indicat, quem, ut lubentius recipiat *Philemon*, appellat eum *suum filium*, *a se genitum*, adeoque prorsus alium, & mutatum, sibi & *hero* nunc *valde utilem*, utpote vere conversum, regeneratum & ad bona opera in CHRISTO JESU conditum; libenter igitur se illum retinere voluisse, sed id inscio invitoque Domino non ausum esse, 7.--15. Ac ne fuga turpis & furtiva remoram receptionis faceret, eam emollit Apostolus, & non tam ex mente servuli quam ex DEI providentia spectari vult, rem ita salutariter dirigente, ut, qui *ad breve tempus discesserit servus inutilis*, correctus *perpetuo* esset *hero utilis* & fidelis, non jam ut servus, sed *plus quam servus, nempe frater in Christo dilectus*, utrique conjunctus & accommodus in carne & in Domino, sive in corporalibus ac spiritualibus. Talem tantumque hominem *recipi* in animum inque domum a Domino petit Paulus, *ut seipsum*, &, ne quid obverti amplius queat, *sibi imputari* vult, si qua in re herum læserit, eive aliquid debuerit, ac dato chirographo se satisfacturum pollicetur, si Philemon postulaverit, qui tamen totus in suo ære sit. Ad extremum rogat denuo, simul & bene sperat, quin certo confidit, ex cognita perspectaque obedientia Philemonis erga Evangelium, ipsum sibi gratificaturum, imo plus facturum, quam petat, insuperque hospitium paraturum mox liberando & adventuro. Salutationibus amicorum & voto Epistolam claudit. Non dubium est, quin magnum pondus habuerit ea apud Philemonem, ad recipiendum & manumittendum deinceps servum, & Paulo remittendum, ut ei in vinculis pro se serviret, &, si fieri posset, illum comitaretur in hospitium præparatum. *ad Philemonem.*

XXX.

Post hæc tempora Epistola ad *Colossenses* exarata est, cum IV. *ad Col.*

Coloss. I. *Onesimus Philemoni* reconciliatus *Romam* denuo veniſſet, & *Ariſtarchus* captivus, *Epaphras* autem liber eſſet, Coloſſ. IV. 9. 10. quod ſecus erat, quando Oneſimus prima vice Romæ agebat, (Ep. ad Philem. ℣. 23. 24.) ac denique *Archippus* Coloſſis διακονίαν accepiſſet, ſucceſſor, ut videtur, Epaphræ, vel collega datus, quando ab Epaphra, a ſe ad Coloſſenſes ablegato ante, quia ipſe venire non poterat, Col. I. 7. II. 1. intellexit cum de eorum fide ſincera, & charitate indefeſſa, tum de periculo ſeductionis per Philoſophiam & Judaizantes Pſeudo Apoſtolos. Suii igitur officii memor ac divinitus inſtinctus, Coloſſenſes in puritate doctrinæ ſanctitateque vitæ Chriſtianæ non tantum confirmavit, ſed etiam deceptiones ſeductorum detexit ac refutavit. Orditur autem pro more (1) a gratiarum actione ardenti pro fide, charitate & ſpe viva, quam Coloſſenſes hauſerint ex Evangelio, ut in toto orbe ſic apud ipſos per Epaphram, fidelem Chriſti diaconum, prædicato, non ſine fructu, ℣. 3. 9. (2) Hortatur ad conſtantiam & augmentum in bono, ita ut ſimul a DEO petat poſtuletque illos impleri cognitione exactiore voluntatis divinæ, in omni ſapientia & prudentia ſpirituali, quo poſſint dijudicare τὰ διαφέροντα, (Phil. I. 9. 10.) κενοφωνίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδωνύμου γνώσεως (1. Tim. VI. 20.) atque etiam ambulare digne Domino, e tenebris ad lucem, mendaciis ad veritatem, ex impuritate ad ſanctitatem vocanti, ut ei duntaxat placeant in omnibus, idque omnis generis bonis operibus tanquam fructibus oſtendant, & creſcant ita quotidie in vel *ad cognitionem* DEI vivam & practicam, DEO robur viresque ſufficiente potentiſſime ad ea omnia, quæ facienda & patienda ſunt cum gaudio, ℣. 9. - 12. memores, quæ quantaque DEUS Pater in eos per Chriſtum contulerit beneficia, ac gratias pro iis eidem agentes, quod idoneos dignosque nos Chriſtianos fecerit, cum neutrum in nobis eſſet, per Chriſtum, ad participandam ſortem ſanctorum in luce, & nunc & olim, dum *eripuit* nos gratioſi-

Coloſſenſes, Epaphræ occaſio & ſumma recenſetur.

Cap. I.

tioſiſſime & potentiſſime e *poteſtate* ſat valida *tenebrarum* inte- *Coloſſ. I.*
riorum & exteriorum, *transtulitque in regnum filii ſui dilectiſſimi*, in quo qui ſunt per fidem, *redemtionem* habere aſſerit *per ejus ſanguinem*, *remiſſionem* nempe *peccatorum* omnimodam, & quæcunque inde ſequuntur beneficia innumera; propterea quod Redemtor noſter non nudus homo ſed & verus DEUS ſit, *imago DEI* Patris *inviſibilis*, vera, abſoluta, eſſentialis, *ante omnes creaturas genitus*, iisque eminentior, per generationem æternam, cum nulla creaturarum ſit, per quam vel unica res creata, in ipſo autem, per illum & ad illum omnia creata ſint, atque adeo hinc recte inferatur, ipſum *ante omnia* eſſe, tanquam creatorem, ac *in ipſo* etiam totum mundiſyſtema conſiſtere & permanere, tanquam conſervatore omnipotente. Eum igitur potuiſſe hominibus ſpiritualia & æterna bona dare, & divinam potentiam in regno gratiæ non minus quam in regno potentiæ declaraſſe, jam probat Apoſtolus, dicendo, eundem eſſe *caput corporis* ſui, *Eccleſiæ*, quam ſanguine proprio ſibi acquiſiverit, collegerit, ſuſtentet, conſervet, ornet, augeat, & tandem in gloria perficiat, cum *principium* cauſale Eccleſiæ, *primogenitus ex mortuis*, ratione divinæ virtutis Rom. I. 4. meriti & dominii, Apoc. I. 5. idque conſecutus ſit, ut *primas teneat in omnibus* ſummæ poteſtatis & majeſtatis, perſonæ juxta ac officii ratione; *quoniam* DEO *placueri* gratioſe *totam plenitudinem Deitatis in ipſo habitare, & per ipſum* tanquam unicum & catholicum Mediatorem, 1. Tim. II. 5. 6. *reconciliare*, eque ſtatu iræ in ſtatum gratiæ reducere *omnia*, per lapſum maledictioni obnoxia, *ad ſe*, in laudem glorioſæ gratiæ ſuæ, Eph. I. 6. *pacem facienti per ſanguinem crucis ejus*, in qua conſummatum eſt opus redemtionis & reconciliationis; *per ipſum*, inquam, omnia, *quæ in terra cœlisque ſunt*, ſublata inimicitiæ cauſa & ſancito fœdere gratiæ, Epheſ. II. 13. ſſ. Luc. II. 14. XV. 10. Hocque beneficium maximum Apoſtolus etiam in Coloſſenſes redundaſſe teſtatur,

Coloss. I. quod ut rectius solicitiusq; expenderent, priorem infelicem statum cum præsenti confert, (Ephes. II. 11. 12.) & reconciliationis finem fructumq; indicat, *ut eos* & nunc & olim sistat sanctos & *irreprehensibiles*, (Ephes. V. 27.) si modo permanserint in *fide stabiles* (Ebr. III. 14. XIII. 9. Apoc. II. 7.) quod eos per gratiam DEI posse, satis ante innuerat, (conf. 2. Cor. I. 20. 1. Pet. I. 5.) & *immobiles* a spe Evangelii, per quod fides & spes oritur & alitur, eamque ob causam illud prædicatum ait Colossensibus, ut & omni creaturæ rationali sub cœlo, secundum Christi mandatum (Marc. XVI. 15.) ceu supra jam dixerat (℣. 6.) per ministerium reconciliationis, (2. Cor. V. 18.) cujus ipse quoque diaconus sit, & lætetur summopere, etiam *in* mediis *passionibus*, quas sustineat pro Christo & *pro* Colossensibus illorumque multiplici bono, (2. Cor. I. 5. 6.) inprimis, ut sua προθυμίᾳ & exemplo animati corroboratique eadem παθήματα libenter subeant & læte ferant, qualem mentem ℣. 11. ipsis precatus fuerat, cum ipse *etiam* incitatus ab aliis, 1. Thes. I. 6. Ebr. VI. 12. sancta æmulatione & juncta opera *impleat vicissim defectus*, sive quicquid restiterit *afflictionum* a Christo sibi admensarum, *in carne sua* exantlandarum, *pro corpore Christi*, *quod est Ecclesia*, ad ejus ædificationem & conformationem, nec tantum patiendo sed & agendo ita se gerat, ut *secundum* gratiosam *DEI dispensationem* & administrationem *erga* Colossenses & alias gentes, Ephes. III. 2. 3. *sibi datam*, *impleret verbum DEI* (sive veritatis Evangelicæ, supra ℣. 5.) illud prædicando ubique ad κατανάγκην, κέρας (Rom. XI. 15. 2. Cor. V. 18.) plene & sincere, nempe integrum & totum *illud mysterium* salutis, quod *a seculis & generationibus absconditum*, licet in promissionibus revelatum, & typis adumbratum, *nunc* autem *patefactum* fuit *sanctis ejus*, non tantum ratione externæ apparitionis, verum etiam internæ illuminationis & cognitionis, Apostolis (Eph. III. 5.) & aliis fidelibus; *quibus voluit DEus notum facere*, firmiter & perspicue

cue, *quæ* quantæque *ſint divitiæ glorioſi hujus myſterii in gentibus*, cujus materia & medulla *Chriſtus* ſit, non tantum oblatus ſed etiam donatus cum omnibus gratiæ theſauris, *in* ipſorum cordibus habitans per fidem, & omnibus bonis eos replens (Eph. III. 17. 19.) *ſpes* unica & ſolida *gloriæ* futuræ conferendæ, Rom. VIII. 18. ff. Quem propterea ipſe, una cum collegis fidis, unice *annunciet*, 1. Cor. II. 2. *monendo* primum ſevere atque ἀκριβῶς de erroribus & periculis, ac adeo, corripiendo, convincendo, vel alio quocunque modo, mentem voluntatemque flectendo, deinde *docendo*, explicando & confirmando, ubique *omnem* omnino *hominem*, 1. Tim. II. 4. ſine διαφολῇ καὶ προσωποληψίᾳ, *in omni ſapientia* ſpirituali, Spiritu σοφίας, δυνάμεως καὶ σωφρονισμῷ vires animumque ſufficiente, & omne ſtudium moderante, quoad res & verba, 1. Cor. II. 4. ſeqq. ut, qui in timore Domini tradita expenderit, τὴν σύνεσιν αὐτῷ in myſterio animadvertere poſſit, Eph. III. 4. eum in finem, *ut ſiſtat omnem* hominem perfectum perfecteque inſtructum ſalutari cognitione, viva fide & ſincera pietate, *in CHRISTO JESV*, in quo creſcere & adoleſcere debet fidelis εἰς ἄνδρα τέλειον, Eph. IV. 13. ſ. *Ad quod* obtinendum ipſe vehementer ad laſſitudinem usque *laboret*, & nulli parcat operæ, *certans* tanquam in palæſtra, athletæ vel militis inſtar, continuo, *ſecundum efficacem operationem* ipſius Chriſti, *quæ in ſe operetur potentiſſime*, ut facere & pati potuerit, quæ ad opus miniſterii arduum ſpectant. Conf. 1. Cor. XV. 10. Col. I, & II.

CAP. II. Atque hoc ipſum ſtudium & *certamen* ſpeciatim *erga Coloſſenſes* & vicinos *Laodicenſes*, aliosque omnes, *qui ſe de facie non noverant*, maximum, quod habeat ſemper in precibus, laboribus & periculis pro illis illorumque bono, teſtatur Apoſtolus, hujusque certaminis ſcopum & fructum indicat, *ut excitentur* pariter ad fortiter ſuſtinenda pro Chriſto certamina, & *ſolatio* efficaci *perfundantur* omnium *eorum corda*, quum προσγεμένων ſuorum exemplo cognoverint, DEUM ſpiritu roboris Cap. II.

Coloss. II. ris & consolationis ipsis adfuturum, Hebr. XII. 1. ſſ. XIII. 7. Jac. V. 10. ſſ. atque ita certi de spe viva & reposita gloriari & lætari possint in afflictionibus, Rom. V. 3. & se mutuo erigere *compactique* esse debeant vinculo *charitatis* veræ & operosæ, Joh. XIII. 34. quæ ἰσότιμον πίστιν subsequitur, Gal. V. 6. Act. IV. 32. Quod cessurum profuturumque sit *ad* obtinendam *omnem opulentiam fiduciæ*, vel plenæ certitudinis *intelligentiæ* spiritualis & apprehensionis veræ, tendentis præcipue *ad cognitionem* vivam, solatarem & salutifluam *Mysterii DEI & Patris & Filii*, de quo Cap. I. 12. ſſ. egit, inpr. ℣ 27. quod totam Oeconomiam gratiæ & salutis complectitur. (Conf. 1. Cor. II. 7-10 ſſ. Eph. I. 17. -- 20. III. 18. 19.) ℣. 1. 2. Unde brevibus verbis ejus profunditatem & utilitatem exprimit, indicatque ℣. 3. fidelem, si dictum in modum illud cognitum habeat, omnia scire & habere, quia *Christum* complectatur, tanquam scopum & nucleum, *in quo omnes* omnino *thesauri* sapientiæ & cognitionis divinæ atque infinitæ absconditi sint, non nisi fidei oculo cernendi, & ex eo hauriendi. Hoc igitur mysterium sartum tectumque servari in corde, (Cap. I. 27.) doctrina & vita, præcipit Apostolus: &, cum haud ignoraret, esse & fore in posterum seductores, qui profundiorem sapientiam promittant, & incautos ac ἀστηρίκτους *sermone fucato*, mira arte vel fraude potius composito, *circumvenire* studeant, graviter quemlibet monet, ut sibi ab ejusmodi impostoribus caveant, quos *absens* quoque *corpore* observet, cum semper *animo*, affectu, desiderio & precibus illis omnibus & singulis *adsit*, & ingenti lætitia perfundatur, quando tacita mente secum reputet, & quasi *coram intuetur* illorum ordinem in Ecclesia pulcherrimum, & consensum concordem in spiritu unitatis ac charitatis, & *firmitatem* solidam *fidei in Christum*, (Ebr. XI. 1.) tanquam petram salutis unicam & fundamentum immotum, Devt. XXXIII. 15. Jes. XXVII. 16. adeo ut nihil iis desit, nec vel addere, vel corrigere quidquam conve-

conveniat, ℣. 4. 5. 6. Hoc igitur solum ab illis requirit, ut, *quemadmodum acceperint Christum Dominum*, ei constanter adhæreant fide & obsequio, ac *in ipso ambulent* (Cap. I. 10.) fideliter, & perseverent, utpote non infantes amplius & fluctuantes, sed *radicati & superædificati* in ipso solo, Eph. II. 20. 21. III. 18. sicque coagmentati (supra ℣. 2.) inter se, & *confirmati fide* in Christum studentes, ut *in ea* magis magisque *abundent*, eamque ostendant cum aliis in rebus, tum inprimis *in gratiarum actione* pro bonis, quæ reposita sunt in cœlis constantibus Christi sectatoribus, ℣. 7. His thesauris in Christo ne quis deprædetur Colossenses, eos sedulo circumspicere jubet, ac, ut cavere sibi tanto melius queant, deceptionis modos, tum maxime vulgares & subtiles, memorat, 1. *Philosophiam*, cujus Professores omnium sectarum pro stultitia reputent sapientiam DEI in mysterio, ac ipsi stulti fiant stultosq; faciant, Rom. I. 21. s. 1. Cor. I. 14. res divinas rationis decempeda metientes: 2. Judaizantium inanem ac *vanam deceptionem*, cum, quicquid adferunt jactitantque, nihil solidi habeat; nec DEUM auctorem, aut Scripturam S. indicem, sed *secundum traditionem hominum* fit confictum, & *secundum* egena *mundi elementa*, ut ritus de cibis, festis, vestibus &c. compositum, *ac non secundum Christum*, in quo tamen omnes non tantum thesauri sapientiæ sint absconditi, sed etiam in ejus humana natura, licet humilis & abjecta videatur, *omnis* & tota illa *plenitudo Deitatis habitet*, more corporis, quod ab anima inhabitatur, & in quo etiam omnes fide illum recipientes *repleti*, dotati ditatique sint omnibus bonis (1. Cor. I. 5. 7.) quemque merito, tanquam *caput omnis principatus & potestatis*, colere debeant, ut nihil opus sit confugere ad Angelos, vel homines, tanquam Mediatores, intercessores & Doctores, e cathedra Mosis, vel ad infirma elementa, ut circumcisionem, ceu somnient Pseudo-Apostoli, quum *in eo circumcisi* sint *circumcisione non illa* externa, typica & *manu* Coloss. II.

Coloss. II. *facta*, sed spirituali, & interna cordis, Rom. II. 28. s. quæ consistat *in exuitione carnis* corruptæ *peccatorum, vi circumcisionis Christi*, & dum baptisma instituit, in quo & cum eo sepulti & vivificati fuerint & resurrexerint per fidem, Rom. VI. 4. ss. Eph. II. 5. 6. quique *deleverit illud chirographum*, ex obligatione justitiæ divinæ debitum, quod solvere non poterant homines, *una cum decretis* & statutis (Eph. II. 15.) *contrarium* & oneroſum nobis, *eque medio sustulerit, & clavis* perfossum vel laceratum *affixerit cruci*, ut omnibus constaret, plene satisfactum esse pro debitis nostris, & reconciliationem pacificationemque peractam, (de qua Cap. I. prolixius) &, exspoliatis principatibus ac potestatibus infernalibus (Luc. XI. 22.) eas quasi publice ostentaverit & traduxerit, ac *triumphum* de illis *egerit in seipso*, ut per ipsum quoque nunc fiduciam habeamus contra hostes, tanquam victos, ab illis pariter ac omni legis Leviticarumque ceremoniarum jugo liberati, ℣. 8. -- 16. Hinc valide colligit Apostolus, neminem sibi arrogare debere *potestatem* Colossenses & quosvis Christianos *judicandi*, & ex libertate a Christo parta in servitutem redigendi, *in cibo aut potu*, cum discrimen in V. T. observatum, in Novo sublatum Act. X. 13. ss. nil in se ἀπόβλητον, sed puris omnia pura sint, 1. Tim. IV. 4. 5. *neve in parte* vel portione (מנה) victimarum *die festo, novilunio, aut sabbatis* offerri solitarum, & ultro citroque missarum, 1. Sam. I. 5. IX. 32. Est. IX. 32. Nehem. VIII. 10. Rationem hanc adfert, quia ista δόγματα *umbræ* duntaxat sint præfigurantes, ὑπόδειγμα *bonorum futurorum* & rerum cœlestium habentes, *corpus autem Christi*, qui omnia impleverit, & meliora ac solida bona nobis dederit, ut veram sanctitatem ac puritatem, spirituales ferias, quietem animarum, (Matth. XI. 28.) æternum Sabbatismum, (Ebr. IV. 1. -- 12.) &c. ℣. 16. 17. Porro monet, *ne se subjugari* a quoquam sinant, qui sub humilitatis prætextu *cultum Angelorum* introducere sustineat, ex temerario propriæ voluntatis arbitrio, (θέλων)

(θέλων) in ea se *ingerens*, *quæ non vidit*, nec legit revelata in Scripturis, *vane inflatus a sensu carnis* suæ corruptæ, non edoctus Spiritu Christi, nec sensum ejus habens, aut *retinens caput*, Christum, unicum Salvatorem, Sacerdotem, Doctorem & Dominum, firma fide & dilectione, *ex quo totum corpus*, sive Ecclesia, *per junctura & vincula suppeditationem* spiritus & omnis gratiæ salutaris (Phil. I. 19.) *accipit*, sicque exstructum, instructum, *coagmentatum* & conservatum *crescit augmento DEI*, 1. Cor. III. 6. 7. Eph. IV. 15 ut adeo non aliunde quam ex Christi plenitudine omnia sufficientissime & abundantissime habeant, & acquiescere in his debeant, qui Christo nomen dederunt, ℣. 18. 19. Ex his Apostolus generatim colligit, *elementis mundi* ejusve status ante & extra Christum, non esse inhærendum, nec dogmata sive Judaica, s. Philosophica reassumenda, cum, quod ℣. 12. dixerat, Christiani in baptismo *demortui* sint *cum Christo*, & in eo bona præfigurata rudimentis Vet. Test. habeant, adeoque non conveniat vivere in isto mundi statu, qui desierit, ac dogmatibus antiquatis denuo subjici, qualia hæc sint, quando *non* debere *tangi* mulierem vel rem immundam, *non gustari* hunc illumve cibum, *nec contrectari* cadaver, vel vasa sacra &c. decreverant Pseudo-Apostoli. Quorum omnium, ac similium vanitatem inde ostendit, quod vergant *ad corruptionem* & perditionem *per abusum istum* superstitiosum, qui jam sit, *juxta præcepta & doctrinas hominum*, frustra pro divinis venditatas, (Matth. XV. 9.) ac speciem vel rationem quandam habeant *sapientiæ* alicujus singularis ex ratione petitæ, in *cultu voluntario*, quo plus præstetur, quam a DEO mandetur, & *humilitate*, si quis se coram Angelis projiciat, decretis Ecclesiæ Doctorumque subjiciat, item in *vexatione corporis*, abstinentia, jejuniis &c. esse tamen mera σοφίσματα, non σοφίαν, *nec in honore quoquam* & pretio apud DEUM & DEI amantes, & spectare tantum *ad expletionem carnis* carnaliumq; desideriorum & consiliorum, ℣. 20.--21. Coloss. II.

Coloss. III. CAP. III. Ab externis igitur, mundanis & corruptibilibus, ad interiora, ſpiritualia & æterna revocat Paulus auditores ſuos, fundamento adhortationis poſito & repetito ex Cap. II. 12. in communione reſuſcitationis cum Chriſto, hincque totum cultum & vitam ſpiritualem eſſe debere, & omnia pietatis officia fluere, oſtendit, ac I. bona ſolida vocat τὰ ἄνω, quæ ſunt τὰ ἐπουράνια, Epheſ. I. 3. II. 6. τὸ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως Phil. III. 14. & donantur cum Chriſto, 2. Pet. I. 3. 4. in regno gratiæ & gloriæ: II. ea vult quæri unice & ſemper, inſuper habitis omnibus terreſtribus, creaturis, angelis & hominibus, omni ſtudio, effectu & labore, ut accipiamus, poſſideamus & retineamus. III. Monſtrat, quis ea diſpenſet, nempe *Chriſtus, ſedens ad dextram DEI*, & gloriæ majeſtatisque ſublimitate, & regnans in ſupernis, tanquam caput influens in corpus Myſticum implensque illud, Eph. I. 20. -- 23. IV. Rationem addit, *quia mortui eſtis peccatis*, Rom. VI. 2. 4. 6. & vivificati, *vitaque veſtra* nova & ſpiritualis *abſcondita eſt cum Chriſto in DEO*, coram carne & mundo, quibus nihil innoteſcit de vita DEI, Eph. IV. 18. Non tamen iſta Chriſtianorum dignitas ſemper occulta manebit, ſed quando Chriſtus manifeſtabitur glorioſe, Matth. XXIV. 30. ſſ. XXV. 31. qui fidelium vita eſt gratiæ & gloriæ (meritorie, effective & exemplariter,) tunc illi quoque *manifeſtabuntur in gloria cum ipſo*, (Joh. XVII. 22. 24. 1. Pet. V. 4. Apoc. V. 10. XIX. 16.) ℣. 1. -- 5. Quæ ſpes omnino efficaciſſime movere debet ad deſerenda terreſtria & appetenda quærendaque cœleſtia; ex ea igitur (℣. 5.) etiam infert Paulus parænеſes generales (α) *de mortificatione & depoſitione veteris hominis*, &, quæ præprimis mortificanda ac deponenda ſint vitia inhærentia, enumerat, ab iis, quæ magis conſpicua ſunt, ad latentiora procedens. Interſerit autem (℣. 6.) argumentum *a damno*, quod ob iſta ſimiliaque peccata non mortificata veniat *ira DEI in filios inobedientiæ*, & *decoro*, quod ex infelici ſtatu

ſtatu erepti fugere priſtina vitia omnia, quorum ſpeciatim quædam recenſet, totumque *veterem hominem exuere*, *cum actionibus ſuis*, econtra vero *induere novum illum* debeant, cujus initium factum in Baptismo, & quod continuandum quotidie *ad cognitionem* uberiorem & interiorem *ſecundum imaginem ejus*, qui olim ipſum condidit, Gen. I. 26. Eph. IV. 22. ſſ. Ad quod omnes obſtricti ſint ſine diſcrimine, ex quacunque gente & conditione, nec quisquam aliquid conferat, ſed ſolus *Chriſtus omnia in omnibus* præſtet, ſi fide apprehendatur & teneatur, in quo etiam, *tanquam electi, ſanctificati & ſingulariter dilecti DEI*, ſigillatim induere ac exercere poſſint atque debeant officia erga proximum, ex *charitate*, quæ *perfectionis vinculum* eſt, fluentia, & *pacis* in corde Dominum obtinentis ſtudio, ℣. 7. - 16. *Medium* autem talia perficiendi monſtrat Apoſtolus, *verbum Chriſti inhabitans in cordibus copioſe* & efficaciter, *in omni ſapientia*, (Coloſ. I. 9. 10.) non tantum theoretica, ſed etiam practica, ut *alii alios doceant & moneant hymnis ſpiritualibus* varii generis, e corde prolatis, in gloriam laudemque Domini, & quicquid demum, tum ſermonum tum operum, fecerint, in nomine JESU CHRISTI faciant, cum gratiarum actione debita pro beneficiis per Mediatorem collatis & obtinendis, ℣. 16. 17. A generalibus paræneſibus ad ſpeciales progreditur tangitque tres ordines hierarchicos, & 1. officia conjugum, *uxorum*, & *maritorum*, (℣. 18. 19.) 2. *liberorum & parentum*, (℣. 20. 21.) breviter, 3. *ſervorum* autem prolixius nonnihil exponit, ℣. 22. 25. & *Dominorum*, ℣. 1. Cap. IV. *Coloſſ. III. & IV.*

CAP. IV. A ſpeciali paræneſi redit iterum ad generalem, vel, ut D. *Schmid.* in Comm. h. l. cenſet, Auditorum officium erga Doctores, & ſe ſpeciatim, exponit, monetque, ut *in precibus aſſidui*, conſtantes & *vigilantes* ſint, ac *pro ſe* quoque & Collegis *orent, quo DEVS aperiat oſtium ſermonis, ad eloquendum* & manifeſtandum *myſterium Chriſti*, ceu oportet, (℣. 2. 3. 4.) Cap. IV.

Coloss. IV. plene, plane, placide, prudenter & potenter, in demonstratione Spiritus & efficaciæ, ad conscientiam hominum, quod nemo claudere possit, Apoc. III. 8. Denique erga eos, qui extra Ecclesiam sunt, Christianos se gerere vult sapienter, circumspecte & pie, ne offendantur, sed potius convertantur, & lucrifiant, studiose tempus occasionesque omnes redimentes bene agendi, & cum exemplis, tum sermonibus eos allicientes, sibique sedulo caventes, ne peccatis eorum implicentur, atque eam ob causam requirit *sermones semper*, quando contingit, aut necesse est, colloqui cum exteris, *gratia* & *sale conditos* esse, *ut sciant*, *quomodo unicuique* respondere oporteat, atque illi verbis gratiosis simul & gravibus sensim erudiantur ad salutem. ℣. 5. 6. De suis rebus & aliis pluribus, quæ Romæ agantur, nihil scribere Paulus voluit, sed *Tychicum* de iis coram relaturum significat, quem, ut & *Onesimum*, utrumque fidelem ac dilectum fratrem, ad eos ideo misit. ℣. 7. 8. 9. Salutationes renunciat nomine *Aristarchi*, *Marci*, *Jesu*, cognomine *Justi*, *Epaphræ*, *Lucæ & Demæ*, quorum plerosque a stirpe & fide commendat, ac Epaphram inprimis, ℣. 10. -- 15. & suam demum salutationem subjungit, ac salutare suo nomine Colossenses & *Laodicenses*, & *Nymphan* hujusque domesticam Ecclesiam; & monet, ut præsens Epistola etiam Laodicensibus publice legenda tradatur, & alia ex *Laodicea* ad se scripta hac occasione pariter legenda petatur, moneatur insuper Archippus, ut quæ sint ministerii a DEO accepti, sedulo curet, ejusque partes impleat. ℣. 15. 16. 17. Epistolam ab amanuense ex ore dictantis exceptam, sua manu adscripta salutatione, Apostolus obsignavit, quo Colossensibus aliisque de Autore & Amanuensis fide constaret: quos ad extremum hortatur, ut vinculorum suorum meminerint, & exse Christianæ constantiæ & patientiæ exemplum capiant, Hebr. XIII. 3. 7. In gratiæ divinæ apprecatione finit, sicut incepit.

XXXI. Sed

XXXI.

Sed ne Apostolus negligere videretur populares suos, Hebræos, ad eos quoque Epistolam misit, cum Timotheus jam vinculis solutus esset, & Paulus spem certam facere potuisset, una cum illo Hebræos invisendi, Heb. XIII. 23. Id vero nonnisi post scriptas ad Philippenses & Philemonem Epistolas fieri potuit, utpote in quibus aliquam quidem spem liberationis conceperat, certo tamen promittere haud valuerat. Cur nomen suum reticuerit, causas habuit satis graves: id tamen colligi facile potuit, cum ex stylo, tum methodo Pauli, & subscriptionis formula consueta, nec non ex D. Petri testimonio, 2 Ep. III. 15. 16. Ad Hebræos generatim scripsit, æque ac Petrus, qui nuper ad fidelem JESU CHRISTI cognitionem perducti & variis calamitatibus persecutionibusque propterea obnoxii erant, eosque graviter hortatus est (vid. Cap. XIII. 22.) ad constantiam in tradita agnitaque fide, ceu ex collat. Cap. I. 1. cum Cap. II. 1. 2. 3. 4. liquet, & vitam sanctam professione Christianismi dignam. Eam ob rem instituit repetitionem doctrinæ de Christo, & asserit solidissimis argumentis illam antiquissimam & solidissimam esse, utpote ab ipso DEO profectam, qui ut per Vates olim multis vicibus & modis, ita ultimis temporibus per proprium Filium eam elocutus fuerit, cujus præcellentiam probat ex vera Deitate & humanitate officiique dignitate Cap. I. & II. ac propterea confessionem de illo vult Hebræos sartam tectamque servare Cap. III. 1. IV. 12. nec in elementis Religionis Christianæ hærere in iisve acquiescere, sed ad profectionem tendere V. 12. VI. 1. ff. Cumque Sacerdotii inprimis JESU CHRISTI & Novi Testamenti rationem plenius ex Vet. Test. oraculis adstruxisset Cap. VII. VIII. & IX. ac demonstrasset, totum cultum Leviticum adumbrasse Pontificem JESUM, ad perseverantiam denuo hortatur X. 19. ex fidei veræ natura, cujus

Epistola ad Hebræos.

Hebr. 1. cujus proin rationem dilucide exponit propositis quamplurimis fidelium exemplis, XI. inq; calamitatibus sustinendis intueri sedulo vult Christianos supremum Ducem JESUM CHRISTUM, præcepta & promissiones DEI memori mente tenere, sese mutuo confortare, ne iram DEI incurrant & experiantur, sed ut potius ei serviant cum verecundia & timore, XII. proximoque inserviant, Ducum insuper seu Doctorum suorum recordentur, eosq; imitentur in fide, vita & morte. XIII. Quia vero tota temporum Oeconomia, &, ut *Braunius* recte judicat in præfat. Commentarii sui, *tota Veteris & Novi Test. Theologia in sola hac Epistola continetur, totumque ad animarum salutem consilium DEI*, non ingratum fore pio Lectori confido, si ejus succinctam Paraphrasin, Analysin & Exegesin, Anno 1700. editam, sed paucis lectam, ne forte pereat, hic subjicere.

Ejus analysis & paraphrasis.

Cap. I.

Doctrina Evangelii constanti fide retinenda, quia eam Deus per Filium ἐσχατον ultimum elocutus est.

CAP. I. *Vers. 1.* Ad vos dum scribo, Hebræi, non possum non ante omnia in memoriam vobis revocare maximum & saluberrimum beneficium DEI, vobis in revelatione Evangelii exhibitum. Non ignoratis, *DEVM illum* verum Israëlis & Patrem Domini nostri J. C. pro benevola sua in miseros homines voluntate, iis sese revelasse, & consilium de salute ac Redemtione nobis cumprimis, quos præ omnibus Gentibus nationibusque in peculium sibi elegit, patefeciisse; ita quidem, ut jam *olim*, & antiquissimis retrò temporibus, per multos seculorum decursus, *multis vicibus*, per gradus, & partes quasi distributas, occasiones, circumstantiasque diversas, *multis* itidem *modis*, ac mediis, nunc in visionibus, nunc in somniis, nunc in ænigmate, nunc aperte, nunc in nube, nunc per Urim & Thummim, nunc alia atque alia specie, *locutus* ipse sit, sive per instinctum & sermonem internum, s. per vocem exterius formatam, aut alia aliqua ratione, quam variam multiplicemque fuisse, ex divinis oraculis cognitum satis perspectumque habetis, cum de omnibus creditu factuque necessariis, tum maxime

Num. 12, 6. seqq. Os. 12, 11.

xime de Christo Sponsore, Pontifice & Mediatore, *ad Patres* vel Majores nostros, non tantum per Angelos, aut ἀντιπροσώπως, ut Patriarchis se manifestavit, sed, ut sese placide demitteret & attemperaret infirmitati nostræ, *per Prophetas*, homines nobis quidem ὁμοιοπαθεῖς, sed illuminatos à Spiritu S. actos edoctosque, inde à Mose usque ad Malachiam, quorum omnium unum quasi os & unum testimonium fuit de JESU, & remissione peccatorum salute; in ipsius nomine per fidem obtinenda; ut adeo nil quicquam defuerit nobis ad intelligendam & perdiscendam voluntatem & Oeconomiam DEI gratiosam. At hic non substitit φιλανθρωπία Patris cœlestis, sed amplius illustriusque eluxit in eo, quod tandem, postquam plenum tempus advenit, *ultimis hisce diebus*, de quibus sæpe Vates multa prædixêre, Filium suum proprium, unigenum & unicum miserit, ex muliere natum, *inque Filio* & per eum *locutus* sit, ac audiendum commendaverit, tanquam digniorem longe & excellentiorem omnibus Prophetis, utpote cujus Spiritus in illis erat, & qui non internuncii tantum Legative vices sustinuerat, sed ipse λόγος verbique salutaris autor extiterat, ejusdem cum Patre essentiæ, potentiæ ac autoritatis. Quare tanto magis attendenda observandaque tanti Doctoris effata sunt, quia ultimum DEUS in eo locutus nobis est, & quidem luculentissime atque plenissime, quoad omnes & singulas partes, simul & semel, non πολυμερῶς, ut olim, nec πολυτρόπως, tot modis, etiam obscuris, ut in N. T. sed plane, & perspicue, aperte, familiariter & per parabolas. Quum igitur hinc intelligere possimus, non minorem, imo majorem nobis posteris, postremis hisce temporibus, gratiam à DEO exhibitam esse, quam Majoribus nostris, necesse est, attendere diligentissime audita, ac omni cura prospicere, ne tantam salutem negligamus, quæ ab ipso Domino JESU, sumto ejus eloquendæ initio, ab iis, qui audiverant, apud nos confirmata est. Cap. II. 3.

Hebr. 1.

Luc. 1. 70. Act. 10. 43.

Gal. 4. 4.

1. Pet. 1. 11.

Hebr. I. Quem 1. constituit hæredem omnium, juxta H. N.

Vers. II. Atque ut eo melius clariusque Vobis constet, qualis ac quantus sit DEI Filius, cujus verba revereri & obsequiose excipere decet, paulo altius ejus naturam & characterem describam. Eum igitur Gigantem geminæ substantiæ esse scitote, &, qua homo est, subvectum etiam supra omnes; nam Pater illum *constituit hæredem & herum omnium.* Quæ dignitas sane nulli homini, nulli Angelo competere potest; bene autem Filio DEI, qui in assumta carne, & secundum humanam naturam, Dominus omnium & DEUS est, adeoque & hæres in tempore, ut fuit secundum Deitatem ab æterno. Quod vel ex Davidis hymno II. colligere potestis, ubi non tantum Gentes, sed termini quoque terræ Messiæ in hæreditatem cessisse & dati esse, à Patre dicuntur. Quare nil novi affero, sed id ipsum, quod Scriptura S. diserte affirmat, hocque eventu comprobatum in JESU est, ad dextram Majestatis exaltato; (Actor. II. 36. XIII. 32. 33.) Ex eo enim tempore hæreditatis plena administratione susceptâ, multis miraculis & operibus declaravit, se non decretum tantum & præordinatum, sed re ipsa constitutum hæredem omnium & immissum in plenarium hæreditatis usum ac universale exercitium esse, cujus jus atque possessionem inde à nativitate acceperat, (Luc. II. 11. Es. IX. 6.) Cum igitur hæres & Dominus proprietarius, absolutus & eminens constitutus sit Filius DEI ὑπαρχος, secundum H. N. omnium omnino eorum, quæ Pater habet, Joh. XVI. 15. in cœlo & in terra, Matth. XXVIII. 18. ac speciatim hominum, Hebræorum æque ac Græcorum s. Gentium, secundum promissiones & benedictiones Patriarchis & Majoribus olim in V. T. datas quamplurimas, (Gen. XII. 3. XXII. 81.) non est, cur vos, Hebræi, miremini, Gentes etiam in sortem regni ascitas & admissas esse, ac Messiæ obtemperare, aut alium exspectetis Christum, qui terram Canaan hæreditario jure occupaturus & vos in libertatem vindicaturus sit; nam & Gentes ipsi adhærere & obedire debent,

debent, Gen. 49, 10. (לו יקהת עמים) Phil. II. 9. 10. 11. & Universi Dominus est. Imo tanto magis nos attendere decet, ne, si tantam salutem, partam donatamque nobis in Christo, insuper habeamus, hæreditate atque libertate cœlesti excidamus; quia non tantum qua homo novissimis temporibus evectus est super omnia, sed jam ab æterno Auctor & Dominus extitit omnium, imo ideo hæres omnium constitutus est, quia jure creationis & originariæ proprietatis cuncta ad ipsum pertinuerunt, atque adeo Divinitatis ejus indicia & multa & maxima sunt, quæ etiam magis trahere nos ad obsequium debent. Etenim DEUS Pater *per eum*, tanquam personam à se distinctam, ad declarandum ordinem, qui in SS. Trinitate est, nequaquam vero velut ministrum aut instrumentum, cum ejus mentio nullibi in Historia Creationis fiat, nec organo opus DEO fuerit, *secula* omnia, sive mundos, XI. 3. & quæcunque unquam initium acceperunt, extiterunt & extant, sive visibilia sint, sive invisibilia, Colos. I. 16. *fecit*; ut sine ipso factum sit nihil, quod factum est, Joh. I. 3. Atque hinc facile colligi potest, eum esse Verbum illud hypostaticum, per quod in principio cœlum & terra creata sunt, creatorem & factorem omnium, αἰωνίου, & ἀΐδιον, æternum, æterna & infinita potentia præditum, cui obtemperare, & gratias agere, quem glorificare omnes debent. Conf. ℣. 10.

Hebr. 1.

2. *per quem secula fecit.*

Vers. III. Neque mirum videri debet, quod per Filium Pater & cum eo secula condiderit; est enim Filius ejusdem cum Patre naturæ, majestatis & potentiæ, (ὢν) *existens* & manens semper immutabiliterque *resplendescentia gloriæ illius* vel lucis, quæ in Patre & ipse Pater est, à quo per æternam generationem, ceu Lumen de Lumine, prodiit, Sap. VII. 25. 26. adeoque Lux vera, Joh. I. 5. 8. 9. & verus DEUS, coæternus, ὁμοούσιος, immutabilis, purus & sanctus, atque à Patre inseparabilis est: unde qui Filium videt, etiam Patrem Joh. XIV. 9. videt; quia Filius

3. *Qui est ejusdem cum Patre naturæ, Gloriæ, Majestatis.*

Hebr. I. est expressa divinitatis, gloriæ & Majestatis paternæ imago, Patrem totum in se ipso repræsentans, eumque quasi producens in apertam lucem, Joh. I. 18. Quare etiam eodem Majestatis, gloriæ honorisque cultu prosequendus est cum Patre, & in Veteri æque ac Novo Testamento Gloria ejus conspecta & adorata fuit, (Jes. VI. 3. Joh. XII. 41.) quia Angelus facierum DEI, Es. 63, 9. & ipsa DEI facies ac Gloria passim appellatur, Exod. XXXIII. 14. 15. 18. Unde colligi facile potest, Filium non qualitercunque repræsentare Patrem, aut evanescentem esse imaginem, sicut species in speculo corporis resplendens est εἰκὼν evanescens, Jac. I. 21. 22. sed esse imaginem vivam DEI invisibilis Col. I. 15. per quem Pater clare videtur, ut Sol per parhelium. Eam ob causam, ut clarius quodammodo hoc mysterium exprimam, dico, eundem Filium esse χαρακτῆρα *expressam imaginem* (ὑποστάσεως) *Personæ Patris*, ut accuratissime exactissimeque eam referat, longe melius exactiusque, quam v. g. numus matricem, aut sigillum ceræ impressum, archetypum exprimit, aut character mentis, qui perfectissimis est inter characteres, quando personam hominis accuratissime concipit, & exprimit. Characterem vero Patris Filium dico ratione personæ, secundum quam à Patre quidem est distinctus & tamen Patrem distinctissime & clarissime refert, imo ejusdem cum Patre essentiæ est, quemadmodum priore nomine indicavi. In filio igitur & per eum Patrem videmus, retecta facie, velut in speculo, 2. Cor. III. 18. quod in V. T. fieri non poterat. Hæc si abstrusiora videntur, aliis argumentis docebo divinitatem, forte luculentioribus. Cogitate ergo Patrem cœlestem inde agnosci DEUM, quod cuncta, quæ creavit, conservet ac moderetur potentissime. Jam idem Filius facit, qui non rantum, quod paulo ante asserui, secula & hoc universum fecit, sed & portavit olim, (Es. 63, 9.) ac etiamnum semper *portat omnia* omnino illa, quorum hæres & Creator est, instar Atlantis, ut con-

& potentia.

conſervet, ne corruant, gubernet & moderetur *verbo potentiæ ſuæ* propriæ, & infinitæ, liberrime atque facillime. Quare ejusdem non tantum eſſentiæ, ſed potentiæ etiam cum Patre ac verus DEUS erit. Idem vero etiam ex opere Redemtionis liquet. Siquidem unus & ſolus *per ſemetipſum*, non per ſanguinem beſtiarum, ut in V. T. Sacerdotes fecêre variis luſtrationum generibus, ſed proprium ſanguinem, ac propria divina virtute (Eſ. 44, 24.) *purgationem fecit*, feliciterque in plenum & exoptatum effectum deduxit, quod adumbratum tot Leviticis expiationibus fuit, in aſſumta carne, *peccatorum* omnium, & originalis & actualium, quantacunque & cujuscunque generis illa ſint, omnium etiam hominum. Quæ facere ipſum potuiſſe, nemo dubitabit, qui divinam perſonæ dignitatem & potentiam pie cogitabit. Tametſi vero humile abjectumque id videatur, tamen & ſalutis oeconomia id poſtulavit, & poſteaquam DEUS Deique Filius proprio ſanguine Eccleſiam acquiſivit, (Act. 20, 28.) tantam ſibi hoc opere paravit gloriam, ut major eſſe nequeat. Nam defunctus ea parte Sacerdotalis munersi, quæ in ſacrificio ſita eſt piaculari, redivivus ac reverſus in cœlum, *conſedit ad dextram Majeſtatis* divinæ & infinitæ, quæ *in altiſſimis* cœlis eſt, ac omnem celſitudinem tranſcendit, Eph. I. 20. 21. ut regnet perpetuo demonſtretque potentiſſime, quod hæres omnium & Dominus ſupremus Orbis & Eccleſiæ conſtitutus ſit.

Hebr. I.

Eſt Redemtor.

Conſedit ad dextram Majeſtatis div.

Verſ. IV. In hac ſeſſione ad dextram Majeſtatis, Chriſtus non tantum hominibus quibusvis excellentibus, quales fuerunt Patriarchæ & Prophetæ, ſed ipſis etiam *Angelis præſtantior* excellentiorque factus eſt, ſecundum humanam naturam, ac *tanto* inæſtimabiliter major cœleſtibus hiſce geniis evaſit, qui antea minor eis factus fuerat, dum purgationem fecit peccatorum noſtrorum, *quanto præ illis longe excellentius nomen*, & cum nomine rem ipſam, dona & ἀξιώματα divina & infinita

Qui Angelis excellentior a. ratione nominis.

Hebr. I. finita consecutus est & *hæreditate accepit*, Nomen videlicet *Filii*, ut mox ostendam, quod simulac in utero Matris Virginis humanam Naturam assumsit, Luc. I. 35. hæreditavit, tametsi dignitas ista, quæ vi hujus nominis sequi debuit, in statu exinanitionis conspecta non fuerit, sed in exaltatione, quando ad dextram Majestatis consedit Christus, demum se exseruit atq; exserere debuit. (Conf. Ephes. I. 20. 21. Phil. II. 9.) In placitis Majorum vestrorum est, Messiam non tantum evehendum esse supra Abrahamum & Mosen, sed etiam משרתי מלאכי Angelos ministratorios. Quod effatum sicut veritate aliqua nititur, ita illud ab omnibus pravis expositionibus repurgatum, discere ex me potestis, si, ut par est, firmiori sermoni Prophetico diligenter attenditis. Deprehendetis quippe Messiam non tantum qua DEUM, sed etiam qua hominem eminentiorem Angelis esse.

Quod prob. è Ps. 2, 7. *Vers. V.* Idcirco, ne, quod dixi, novum quid aut inusitatum Scripturæque incognitum videatur, luculentis testimoniis declarabo, Angelis longe excellentiorem esse Messiam. Ordiar autem ab ipso nomine *Filii*, quod tantum omnino est, ut, si in sua spectetur proprietate & ἐξοχῇ, Angelis non competat. *Cui enim*, obsecro, *Angelorum* omnium & Archangelorum quoque, quos בני אלהים Filios DEI vocari, non ignoro, *unquam dixit* in Scriptura, & speciatim in Hymno Davidis secundo, quem non de Davide sed de Messia intelligendum esse, negare haud potestis, quum talia ibi memorentur, quæ nequaquam in Davidem, vel ullum alium Regem & merum hominem quadrant, sed DEUS Pater ad Messiam dixit: *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Videtis hic Patrem compellare Messiam, eumque in officio longe maximo supra omnem humanam sortem, vocare filium suum, secundum humanam quoq; Naturam, quam assumere debebat in tempore & assumsit, nec qualemcunque ob causam, vel improprie, quâ ratione largior, aliis

aliis quoque nomen Filii competere, sed vere ac proprie, cum ob ineffabilem generationem ab æterno factam, tum per & propter unionem personalem, cum à conceptione in utero hoc nomen statim hæreditaverit, licet hæreditas omnium post exinanitionem in exaltationis statu demum ad plenarium & haud interruptum usum subsequeretur. Jam, cum hoc nomen Filii, Christo qua homini datum, infinitum & supra omne nomen sit, quod nominatur non solum in hoc, verum etiam futuro seculo, infinitam quoque gloriam requirit, quæ in exaltatione se exseruit. Neque vero unus & solus est hic locus, in quo id legitur, sed similem alium etiam profero. Nostis è Samuel. libro posteriore Cap. VII. 14. quam illustre ibi extet vaticinium de Messia, è Davide oriundo, qui domum DEI stabilem & perpetuam, nimirum Ecclesiam, sit ædificaturus, & æternum regnum erecturus, quodque de eo asserat DEUS: *ego ero ei Pater, & ipse mihi Filius erit.* Conf. Psalm. LXXXIX. 27. 28.

Hebr. 1.

Eph. I. 21. Phil. II. 9.

& 2. Sam. 7. 14.

Vers. VI. Quemadmodum igitur certum exploratumque habeo, non posse vel unum indicari locum, ubi alicui Angelorum nomen Filii à DEO Patre datum sit: ita contra probare facile possum, Angelis rem, quæ nomine Filii indigitatur, denegatam fuisse, adeoque nomen iis nec datum unquam esse, nec dari potuisse. *Quando* enim Pater *iterum* s. tertium post adducta loca, per præfictionem propheticam Psalmo XCVII. magnificis verbis *in Orbem introducit primogenitum*, cui πρῶτα s. primæ partes merito debentur in omnibus, non tantum secundum divinam, sed etiam secundum humanam naturam (Col. I. 15. 18.) eum manifesto Angelis haud tantum præfert, tanquam Regem, Dominum & Judicem supremum ac glorioſissimum (v. 1. 5. 6.) sed etiam eos adorare jubet tanta dignitate omnes superantem, quando *dicit*: *adoranto eum omnes* אלהים *Dii.* Ubi per DEOS Angelos DEI intelligi, facile dabitis, qui scitis, vestros Interpretes LXX. Gr. diserte Angelos reddidisse, idque à majo-

β. *ratione dignitatis, quia adorandus ab Angelis,*

Ps. 97.

Hebr. I. majorum veſtrorum placitis non abhorrere. (Vid. è recentioribus etiam R. D. K. in Coment. h. l.) Quare ſenſum genuinum verborum ſic expreſſero: *adorent eum omnes* omnino *Angeli DEI*, etiam qui Principatus, Dominatus & Throni inter eos ſunt. (Coloſ. I. 16.) Hinc igitur perſpicitis, quantum ſit nomen Filii, & Primogeniti, Chriſto datum donatumque & quanta inde colligantur ἀξιώματα. Conf. Phil. II. 9. ſeqq.

Quia Creator & Dominus eſt Angelorum.

Verſ. VII. Præterea, ut hanc Meſſiæ ab Angelis differentiam, & hujus præ illis præſtantiam plenius clariusque vobis oſtendam, reputate animis, quod *de Angelis quidem dicat Scriptura* S. vel David in Pſalmo CIV. 5. ubi de creatione Angelorum eorundemque præſtantia agit, *qui fecit Angelos ſuos ſpiritus*, ſive ſubſtantias ſpirituales, & *miniſtros ſuos*, illos ipſos Angelos, *ignis flammam*, ſ. ignem flammantem, ut ſint ſubſtantiæ lucis vel ignis præſtantiſſima & ſubtiliſſima, vicina divinæ & æternæ luci. Filius autem, non eſt factus & creatus ſecundum divinam naturam; ſed is, qui fecit Angelos ſpiritus, nec miniſter, ſed Dominus, lumen de lumine, non creatum, ignis conſumens, quem Angeli creatorem atque Dominum venerantur & adorant, ut modo audiviſtis. Præſtantiorem igitur longe Angelis eſſe, hinc facile colligitis. Et quanquam magna Angelorum potentia, velocitas & efficacia ſit, ceu ex ipſis vocibus conſtat, quando ſpiritus & ignis flammans vocantur; unde etiam throni, poteſtates & principatus dicuntur: infinite tamen præſtantior excellentiorque eſt Filius, quemadmodum nunc ex alio Davidis hymno declarabo.

Rex item æternus, juſtus &c.

Verſ. VIII. Quod autem ad Filium attinet, David in Epithalamio ſuo, quo Meſſiam ſecundum utramque naturam, quoad perſonam & officium deſcribit, depingit luculentiſſime, quod negare non poteſtis, inter alia his verbis eum compellat Pſal. XLV. 7. *Thronus tuus, ô DEVS*, &c. Quibus declarat aperte, Filium eſſe אלהים verum DEUM, eumque poſſidere thro-

thronum æternum, & communicatum habere ſecundum humanitatem, eſſe regem ſeculorum & æternum, quum duret *in ſecula ſeculorum*: *Sceptrum Regni* ejus, quo tanquam Rex in Majeſtate conſtitutus divina, ornatur & utitur Regnumque adminiſtrat, non eſſe ſceptrum vulgare, diſtortum aut imbecille, ut Regum in hoc ſeculo ſceptra eſſe interdum ſolent, ſed *ſceptrum rectitudinis*, ſive ipſam rectitudinem & æquitatem, immutabilem & in æternum ſibi conſtantem, juſtitiam divinam, quæ nil pravi aut tortuoſi habet, quam hominibus, qui rectitudinem juſtitiamque in Protoplaſtis connatam amiſerant, acquiſivit, donavit, & in regno Gratiæ per Verbum & Sacramenta hæc cœleſtia bona offert omnibus, Rom. XIV. 17. adeoque aperte declarat, præſtantiorem ſe Angelis eſſe, dum omnipotenter & omnipræſenter regnat, etiam ſecundum humanam naturam, non tantum inter fideles, ſed hoſtes quoque. Circa hunc thronum Angeli etiam, quos thronos alibi vocavi, Coloſ. 1, 16. tanquam famuli ſtant, juſſaque Domini exſpectant, quæ promte exſequuntur. *Hebr. 1.*

Verſ. IX. Facit hoc quoque ad excellentiam Filii demonſtrandam, quod eodem in Hymno David dicat ad Meſſiam: *Dilexiſti juſtitiam* &c. Quo innuit, eum non tantum juſtiſſimum eſſe, ſed juſtitiam quoque ita dilexiſſe, ut eam, per lapſum ab hominibus amiſſam, ex ſummo amore erga juſtitiam & noſtram ſalutem, impleverit (Matth. 3, 15.) agendo patiendoque acquiſiverit, & ipſemet juſtitia noſtra factus ſit, ac tanto *odio impietatem* & illegalitatem omnem, originalem pariter & actualem, *proſecutus* ſit, ut eandem expiaverit, aboleveritque in hominibus, quoad reatum & dominium. Hisque omnibus peractis, quæ ad regnum Gratiæ conſtituendum pertinebant, eum, qui *DEVS* verus fuit, adeoq; ſublimior omnibus Prophetis, Sacerdotibus & Regibus, in gloriam ingreſſum, pleneque immenſis ac infinitis Spiritus S. donis à DEO Patre unctum *Quia infinitis immenſisque donis unctus fuit.*

Hebr. 1. unctum esse, ad satietatem lætitiarum omnium (Ps. XVI. ult.) *ultra consortes* suos quoscunque, sive homines sint, sive Angeli, cum antea, uta primo Unionis hypostaticæ momento unctus quidem etiam Spiritu S. fuerit, lætitia tamen in statu exinanitionis non comparuit, nunc autem ita effulsit, ut Spiritu lætitiæ in perpetuum fruatur, & ex ejus plenitudine omnes fideles omnia bona accipiant, præsertim gratiam cum spiritu gratiæ, Joh. 1, 16. & lætitiam Rom. 14, 17. Neque vero semel tantum dilexit justitiam & odio habuit omnem injustitiam, sed eadem adhuc illius est perpetua ac immutabilis voluntas, ut omnes aliam quam suam quærentes justitiam ac injuste agentes, puniat, veram autem justitiam sectantes & facientes (1. Joh. 3, 7.) diligat & præmiis afficiat.

Quia immutabilis est. Ps. 102, 16. seqq.

Vers. X. Etenim ad Filium quoque pertinet, quod dicit Scriptura Psal. CII. in quo Ecclesia & fideles desiderant adventum Messiæ, orantque, ut spiritualem Hierosolymam ædificet, & finem tandem captivitatis diuturnæ faciat: (vid. Dav. Kimchi h. l.) *Tu in principiis illis omnium rerum, ô Domine* DEUS, *terram* ex nihilo fecisti, eamque ita *fundasti*, ut quasi fundamentis & basibus immobilibus sustineatur, ac firma immobilisque reddita fuerit; imo *etiam manuum tuarum cœli sunt*, quæque in iis sunt, & arguunt, Te esse Creatorem omnipotentem cœli & terræ, ac his ipsis creaturis, quas incorruptibiles physici dicunt, imo Angelis longe præstantiorem & durabiliorem, etiam quoad carnem s. H. N. aliquando assumendam, cui æterna & independens duratio per unionem ineffabilem communicata fuit, quæque eam post exaltationem suam maxime exserit. (vid. Schmid. h. l.) Quia igitur Ecclesiam etiam fundasti, eandem cum membris suis conservabis, collapsam ædificabis ac firmabis, ut in ea perpetuo regnes, atque sic ostendas, Te non tantum regnum potentiæ stabiliviſſe, sed regnum Gratiæ & Gloriæ etiam sartum tectumque servare semper posse. Quare nihil

nihil est, Hebræi, ut interitum Ecclesiæ reformidetis. Immutabilis est Messias, etiam in promissis servandis & præstandis, modo vos immota cordis fiducia illi adhæreatis. *Hebr. I.*

Vers. XI. Expendite namque diligenter porro, quanta verborum efficacia Hieropsaltes exprimat hanc ipsam Filii DEI immutabilitatem atque æternitatem. *Illi*, inquit, *cæli*, ac multo magis etiam terra, *peribunt; Tu vero* stas & *permanes*, Rex perpetuus, sine ulla mutatione, licet tempora mutentur & homines in illis. Et cœli quidem *omnes, vestis instar*, quæ usu, attritu & vetustate corrumpi solet, *veterascent*.

Vers. XII. *Et velut indumentum*, quod propter vetustatem exui, convolvi & reponi quopiam in loco, aut abjici solet, *involves eos*, (ex LXX. Interp. Paulus habet ἑλίξεις, aut ex Jes. 34, 4.) in die magni judicii, quo glorioſe omnium Angelorum sanctorum comitatu instructus apparebis, & innovabis cuncta, & tum *mutabuntur*, ut novi fiant, (Es. 65, 17. c. 66, 22. 2. Pet. 3, 13. Apoc. 21, 1.) *Tu autem idem* semper *es* & permanes, *& anni tui*, quos homines tribuere tibi solent, quando durationem significare volunt, *non deficient*, non deficere, aut finiri unquam possunt, quum tibi ipsi & ad existendum & ad perdurandum semper sufficias.

Vers. XIII. Denique illam excellentiam Christi supra omnes Angelos declarat demonstratque omnipotens in omnes creaturas potestas & dominium eminens in omnes hostes, quod David in Psalmo CX. 1. luculenter expressit; ibi enim, quod negare non potestis, ad Filium dicit Pater: *sede à dextris meis* &c. *Cui* vero *Angelorum unquam* istud *dixit?* Nulli sane, neminem nominabitis Angelum, in quem quadret, multo minus hominem. Quantum enim, quæso, hoc est: *sede à dextris meis?* tantum profecto, ut nulla, quantumvis excellentissima creatura vel è Geniis cœlestibus, in illius communionem venire queat. Messias solus, exantlatis omnibus, quæ ad redem- *Quia ad dextram Patris consedit, & universale dominium obtinet.*

Hebr. I. tionem generis humani & devictionem hostium inferorum spectabant, evectus est, secundum humanitatem, ad divinam hanc dignitatem, ut ad dextram DEI Patris consideret, & cum eo regnaret omnipotenter atque omnipræsenter. Hoc Pater dixit ad Filium effecitque & actu demonstravit, quando Filium excitavit ex mortuis (Eph. I. 20.) & per ascensionem in cœlos dominium universale & æquale ipsi dedit, ita ut is cum Filio una eademque communi actione *positurus sit inimicos omnes scabellum pedum* suorum. Nec his peractis desinet Messias esse Rex, etiamsi regnandi actus ille, quo hostes subjiciuntur, & destruuntur, finem sortiatur, quando non supererit non subjectus. Hoc officium universalis, omnipotentis omnipræsentisq; Dominii cum nullo ministerio conjunctum ac nemini Angelorum datum, constat, quippe qui non Domini sed ministri constituti à DEO sunt.

Etiam in Angelos. *Vers. XIV.* Quæro enim: *nonne Angeli omnes sunt etiam Spiritus ministratorii?* propter quod ministrandi officium Christo, qui etiam secundum H. N. Rex & Dominus omnium constitutus est, prout audivistis, longe inferiores sunt, cum non dominentur in medio hostium, sed *mittantur* potius a Christo Domino, non tantum ut jussa ejus capessant & exequantur, in subjiciendis puniendisque hostibus Ecclesiæ & Antichristis, sed etiam *in ministerium*, sive, ut præstent ministerium *propter eos, qui hæreditaturi sunt salutem*, & ingressuri regnum DEI gloriosum, cum Christus sit hæres omnium, ℣. 3. & autor salutis, infra Cap. V. 9. Tametsi vero etiam Filius missus sit à DEO Patre, non tamen missus est ut minister, aut inferior à superiori, sed tanquam æqualis Patri, coæternus, omnipotens &c. quemadmodum copiose hactenus & solide è sacrarum literarum monumentis demonstratum fuit.

Illatio ex anteced. CAP. II. *Vers. I.* Cum igitur ex hactenus dictis abunde satis constet, majorem excellentioremque esse Prophetis & Ange-

Angelis omnibus Filium DEI, Dominum noſtrum JESUM CHRISTUM, per quem DEUS ad nos locutus eſt in aſſumta humanitate, ultimis hiſce diebus, hinc omnino ſequitur & colligitur, quod propterea *eo magis* etiam *oporteat nos*, me æque ac vos omnes, *attendere* & obſervare quam diligentiſſime *ea quæ audita ſunt* à nobis, ex prædicatione Evangelii, ab illo ipſo Domino & DEO noſtro, J. C. facta, ejusque Apoſtolis, reputantes authorem cœlitus & antiquitus commendatum Devt. 18. Matth. 17, 5. ut cum obſequio & fide excipiamus illum & omnia illius dicta atque facta, materiam & finem Evangelii tam ſalutarem ſpectantes. Quæ omnia, quia ſæpius audita & inculcata ſunt, utique neceſſarium eſt, in animum admittere, penes nos ſemper habere & retinere, quo in tentationibus & perſecutionibus ſimus conſtantes & confidentes, & re ipſa totaq; vita oſtendamus, nos Evangelium ejusque inæſtimabiles theſauros non ſcire tantum, ſed & poſſidere, nec in verbo duntaxat id penes nos eſſe, ſed & in efficacia & in Spiritu S. & in multa gloriatione. Atque hoc quidem tanto magis omni cura animique intentione agendum eſt: quanto facilius obrepit ſomnolentia, aſtutia Satanæ & ſeductio mundi, ac quanto majus eſt periculum ex neglectu metuendum. Cavendum itaque, *ne quando*, ac ullo tempore & modo, *præterfluamus*, pleni rimarum ſimus, inſtar vaſorum perforatorum, quæ nil continent, aut præterfluere ſinamus audita, & pereamus inſtar aquarum effluentium, aut à portu ſalutis prætervehamur, ac ſalute excidamus. *Hebr. II, 1. Theſſ. I, 5.*

Verſ. II. Quæ quantaque damna & incommoda ex negligentia dictorum & auditorum promanent, dilucide oſtendam porro, comparationem inſtituendo inter Legem & Evangelium & inferendi inde arbitrium judiciumque vobis relinquendo. *Nam ſi ſermo illo* Legis à DEO ipſo quidem, ut noſtis, & merito ex Scripturis affirmatis, datus, *per Angelos* autem eorun-

Damnum ex negletu orirundum, & majus quidem ac olim experti ſunt trans-

Hebr. II. rundemque διαταγὰς & ministeria ordinata *dictus*, s. solenniter
gressores inter fulgura, tonitrua, buccinarum sonos, similia, ab An-
Legis. gelis excitata administrataque, promulgatus & publicatus, ut
Act. 7, 13. ab omni populo audiri ac cerni potuerit, *firmus* & ratus fuit,
Gal. 3, 19. tanquam pactum inter DEUM & Patres vestros initum, *ac* pro-
Exod. 20, inde *quælibet transgressio* præcepti cujuslibet, à quolibet homine
19. commissa, & *inobedientia* ex omissione neglectuve profecta,
Devt. V. *accepit*, inde ab eo tempore hucusq;, & accipiet porro *justam* de-
2. bitamq; *mercedis retributionem*, (per sanctionem Legis) sive
pœnam temporalem & æternam, nisi expiata & remissa fuerit.
Tametsi igitur non statim nec semper punirentur transgres-
res Legis, multa tamen extant in toto populo Israël. punitæ
transgressionis in singulis præceptis & inobedientiæ contra Le-
gem exempla illustria, quæ, utpote nota vobis, commemora-
re nihil attinet.

Ob revelationem Evangelii præstantiorem, utpote factam per ipsum Dominum, perque Apostolos propagatam.

Vers. III. Quod si igitur pœnas dederunt debitas trans-
gressores & prævaricatores Legis, per Angelos ministros & in-
ternuncios promulgatæ; *quomodo*, quæso, *nos effugere pote-*
rimus justam illam pœnæ retributionem? nulla sane ratione id
fiet: quin potius longe gravior nos manebit pœna, *si neglexe-*
rimus, & non, prout decet, atque paulo ante monui (v. 1.)
sollicite attenderimus *tantam*, tam evidentem, insignem, &
paratam uberrimam *salutem*, in Evangelio nobis omnibus obla-
tam, quæ tot tantisque Prophetarum oraculis prædicta & ex-
optata omnibus fidelibus fuit, ut Jacobo, (Gen. 49, 16.) Davidi
(Psalm. 119, 166.) & multis aliis Regibus atque Prophetis, *quæ*
hoc initium habuit, ut, non per Angelorum ordinationes, terri-
bili ratione, ad nos pervenerit, sed *per ipsum Dominum* nostrum
J. C. autorem principem, ac adeo Angelis longe eminentio-
rem, ceu superius docui, facta & *dicta sit* in assumta carne, cum
maxima humanitate, ut eum vos audire, contrectare & placi-
de cum illo colloqui potueritis. Neque minus firma & certa

hæc

hæc salutis prædicatio fuit, quam Legis promulgatio præsentibus Angelis facta; siquidem *& ab iis, qui audiverunt* immediate à Domino, Apostolis, testibus divinitus designatis, quique ab initio & spectatores, & administratores verbi fuerunt, *ad nos* usque, per aliquot annos, non unum duntaxat diem, ut in Legis promulgatione fiebat, *confirmata* & propagata ita *in nos sit*, ut stabilis manserit & perpetuo duret. *Hebr. II. Act. X. 41. Luc. I. 2. 1. Joh. I. 1. ff.*

Vers. IV. Quæ majestas promulgationis Evangelii, nec non divinæ ejusdem autoritatis & certitudinis, inde etiam elucet, quod *DEVS* ipse testatam illam salutis doctrinam *fecerit*, una cum Apostolis aliisque fidelibus, secundum promissionem suam, *signis* miraculosis & infallibilibus, aperte divinam præsentiam & operationem designantibus, & veritatem doctrinæ approbantibus, *prodigiis* item omnem potentiam & causam naturalem longe superantibus, inque admirationem & stuporem spectantes conjicientibus, & ad attentionem acceptionemque submissam rei confirmatæ inducentibus, *& variis virtutibus*, vim, efficaciam & potentiam cœlestem manifeste docentibus, *& distributionibus Spiritus Sancti*, s. donis diversis, ut linguarum, prophetiarum &c. ad salutem hominum largiter & liberrime concessis, *secundum voluntatem suam* benevolam & gratiosam, qua omnium hominum salutem omnibus modis quærit & promovet. Ex his cunctis itaque satis constat, totum hoc, quod agebatur in novissimis temporibus, non esse commentum humanum, sed divinum utique opus, atque eum, qui Evangelium prodidit, & tot tantisque testimoniis & argumentis confirmavit, primum ipse, deinde per Apostolos, non fuisse nudum hominem, vel Angelum, sed DEUM humano indutum corpore: Gratiam quoque & salutem tantam per Evangelium nobis contigisse, quanta non dari potuit ab Angelis, vel data est Angelis. *Miraculis confirmatam, Marc. 16, 17. seqq. Act. 2, 22. 1. Cor. 12, 4. 8. ff.*

Vers. V. Non enim Angelis subjecit orbem illum futurum, & Ma-

de-

Hebr. II. tem Christi, cui orbis futurus subjectus.

de quo loquimur, quem magnæ salutis nomine indigitavimus, (℣. 3.) & quem vos avide exspectare novimus. Quanquam enim satis ampla sit illa salus, quod liberati è Satanæ & orci potestate purgatiq; sanguine Christi sumus: tamen porro illustrius illa elucebit, quando bonorum futuri seculi, quod עולם הבא vobis dicitur, Messias nos participes reddet, sive tempora ista redibunt, quibus omnia restituerentur, novum cœlum & nova terra creabitur. Hunc orbem futurum sane nuspiam Angelis subjectum legimus, sed Christo, etiam quoad humanam naturam, subjectum iri, non uno in loco legitur & innuitur, qui propterea אבי עד Pater & auctor futuri seculi vocatur Jes. IX. 6. quia hoc beatum & aureum seculum hominibus & perperit & dabit, ut illis quoque omnia subjiciantur & cum ipso regnent, tanquam filii τῦ αἰῶνος ἐκείνε. Ad quam dignitatem Angeli nunquam evecti sunt, cum eorum semen Filius non assumserit, sed homines in Christo. Quare homines etiam attendere sollicite debent, ne tantam salutem negligant eaque excidant, sed ejus potius in futuro seculo participes fiant. Quod si illam neglexerint, non poterunt effugere pœnas, quas rigidius expetet Christus, cui mundus futurus subjectus est, quam Angeli fecerunt, aut facere potuerunt; quippe quos multa peccata latuerunt, illum vero nulla prorsus fugiunt.

Act. III. 21. Jes. 65, 17. 66, 22.

Luc. 20, 35.

Quemadmodum ex Psal. 8. constat.

Vers. VI. Christo autem, & in eo humanæ naturæ orbem istum futurum subjiciendum esse, jam evidenter probabo, vel uno loco, satis vobis in lectione Scripturarum, cumprimis Psalmorum, versatis, noto. *Gravissime enim quasi interpositis testibus denunciat*, & in vim juramenti hoc confirmat alicubi aliquis θεόπνευστος author, *dicens: quid est homo, ut ejus memineris, aut filius hominis, ut visites ipsum?* Ubi non poteritis negare, sermonem de Messia esse, qui licet Filius DEI sit & verus DEUS, ut copiose superius demonstravi, tamen etiam verus homo est, atque adeo secundum humanam naturam in se spe-

spectatam, inferior longe Angelis est, & tamen non Angelis subjectum iri orbem illum futurum his verbis significatur, sed homini Messiæ. Quod merito in admirationem rapuit Davidem, cum lumine Spiritus sancti colluſtratus id pia mente secum expenderet, & in hæc verba prorumperet: *quid est homo ille miser* & nobis per omnia similis, (אנוש) ceu externo habitu in vita & morte videtur esse, *quod ejus* ita *memor fueris*, ô Pater cœlestis, *ut* tandem *ei omnia subjeceris*, tanquam Regi & Domino supremo, & tam gratiose illum hominis Filium *visitaveris*, ut tanto honore & gloria eum condecorares? Hoc omne pro sapientia & misericordia tua ineffabili feciſti ad gloriam tuam & hominum salutem, quæ proinde quanta sit, hinc evidenter colligitur. *Hebr. II.*

Vers. VII. Minorem quidem *eum* hominem & filium hominis *feciſti per breve* & exiguum temporis *spacium*, in statu exinanitionis, quo gloriam & majestatem divinam, quam secundum humanam naturam acceperat in ipso incarnationis momento per unionem personalem, deponere & plenario ejus usu abstinere debuit, ut Redemtionis opus rite perficeret, *infra Angelos*, & ipse etiam assumpta servili forma se ipsum adeo diminuit & dejecit, ut obediens fuerit usque ad mortem, ac Angelo confortatore in graviſſimis perpessionibus indiguerit: *sed gloria* divina prorsus & immensa majestate, *atque honore* summo, non intermedio quodam inter Angelicum statum & divinum, qualem nuspiam legimus, *coronaſti eum*, tanquam victorem & triumphatorem, adeo ut adorari etiam ab Angelis debuerit, quemadmodum suo supra loco asseruimus, *& constituiſti* eum Regem ac Dominum (תמשילהו) *super opera* omnia *manuum tuarum*, ut actu & ratione exercitii regnum summum administraret, omnipotenter & omnipræsenter. *Quia ex parte impletus est, & porro implebitur.* *Phil. II.* *Joh. 17, 5.*

Vers. VIII. Omnia, sive visibilia sive invisibilia, in hoc & futuro seculo, *subjeciſti pedibus ejus*, in signum pleni Dominii

Hebr. II. planeque divini. *Etenim omnia ei subjiciendo, nihil reliquit ei non subjectum*, præter se, qui ei subjecit omnia. Quod vaticinium nondum ex omni parte perfectum est. *Nunc* enim in hoc seculo præsente, & quousque hic mundus durabit, *nondum videmus*, cognoscimus aut intelligimus, vel ex Scriptura, vel experientia, *illi subjecta esse omnia.* Mundus quippe & maxima Orbis pars nondum obsequium subjectionemque præstat Christo, sed rebellant adhuc impii & diabolo potius parent. Ecclesia etiam conflictatur hodienum cum hostibus, & persecutionibus diris vexatur. Quare necesse est, ut in futuro seculo ei omnia subjiciantur. Unde toti orbi innotescet, quanta sit & Christi gloria, & fidelium salus, qui coronas è manu Regis sui accipient & cum ipso in secula regnabunt. Hæc sane movere cunctos debebant, ut promtis obsequiosisque animis se tanto Domino nunc subjicerent, ne inviti coactique experiri ejus iram & pœnam in futuro seculo, necesse sit.

Passio C. & mors Christi non impedit gloriam, sed est via ad eam.

Vers. IX. Quanquam vero nondum omnia impleta, quæ ad Gloriam honoremque Christi faciunt, sed in futuro seculo expectanda sint; negari tamen nequit, quædam esse perfecta. *Illum* enim, quem dixit Psalmus *ad breve* quoddam tempus *infra Angelos minorem redditum*, *nempe JESVM*, salutis tantæ, quantam deprædicavi hactenus, autorem, Optimum, Maximum, *videmus* atque cognoscimus *per perpessionem mortis gloria & honore coronatum*, & hac via ingressum esse in gloriam, per resurrectionem, apparitiones post resurrectionem, ascensionem in cœlos, sessionem ad dextram DEI, effusionem Spiritus Sancti miraculosam, confirmationem Doctrinæ salutis per signa & prodigia &c. Quæ sane omnia luculenter edocent maximam ejus gloriam, ut licet Angelis inferior in passione fuerit, quippe qui nullis perpessionibus nec morti obnoxii sunt: nunc tamen iis longe superior sit, undique cinctus gloria & honore. Illæ ipsæ autem afflictiones, quas sustinuit JESUS,

Luc. 24, 26.

SUS, nequaquam ignominiæ cedunt ei, quum non sua sed nostræ salutis causa illas subierit, & exantlaverit, *ut*, pro voluntate benevola, & *gratia DEI* Patris, qua saluti nostræ consulere voluit, *pro unoquoque* s. *omnibus* & singulis hominibus *mortem*, non temporalem tantum sed & spiritualem, quam nos totam cum omnibus ejus malis & adjunctis recipere debebamus, sentiret & experiretur; quam tamen superavit & destruxit, atque adeo tanquam victor merito coronatus est, nosque ad immortalitatis & gloriæ consortium evexit. *Hebr. II.*

Vers. X. Hoc ita factum esse, nolite mirari, aut in dubium vocare, Hebræi! Imo aliter fieri non docuisse nec potuisse, persuasissimum habetote. *Decebat enim eum*, visumque justum atque maxime necessarium erat DEO Patri, *propter quem omnia & per quem omnia sunt*, non committere, ut perirent ista, sed prospicere potius creaturis suis, præsertim rationalibus, easque reducere ad salutem, ad quam illas condiderat. Jam, cum pro gratia & sapientia sua DEUS & Pater noster per Filium decrevisset tam salutare humano generi, in peccata prolapso & perdito, opus perficere, justum hoc ipsi & decens videbatur & erat, ut, *qui adducturus esset ex* φιλανθρωπία & benignitate sua non unum alterumve, aut paucos, sed *multos*, ac tam multos quidem, quam multi sunt omnes homines, pro quibus mortem gustavit JESUS, *filios*, id est, nomine, titulo & jure filiorum, non ex sua dignitate aut meritis, *in gloriam* hæreditatis æternæ, *Ducem* & authorem tantæ tamque gloriosæ *ipsorum salutis, per passiones* & cruciatus varios, ac ipsam denique mortem, *consecrare*, ceu Sacerdotem & sacrificium perfectissimum atque omnibus numeris absolutum, & *consummare* tandem gloria perfectioneque infinita. Hic ordo sane decentissimus & convenientissimus fuit divinæ gratiæ, justitiæ & sapientiæ, ut, qui aliis omnibus salutis ac gloriæ Dux & autor extitit, ipse perfectis omnibus rebus, ad summam gloriam eveheretur, ac ei omnia subjicerentur. *necessaria & nobis salutaria.*

Hebr. 11. divinitus ordinata,

Verſ. XI. Cur ita decuerit fieri, ut dixi, hæc etiam ratio eſt: *Nam qui ſanctificat*, JESUS, & קדוש ישראל Sanctus Iſraëlis toties in V. T. appellatur, & ab eo *ſanctificati* homines, ſanctitate inprimis imputata, & deinde ſubjectiva, *ex uno omnes* ſunt & eſſe debent, DEO ſc. tanquam filii in gloriam introducendi, quam nemo non ſanctus intrabit. Hanc ſanctitatem, quam olim habuimus in imagine DEI creati, ſed per lapſum amiſimus, unigenitus & naturalis DEI Filius nobis acquirere & donare debuit, ut divinæ naturæ participes redditi ex DEO ad DEUM venire ejusque gloria frui potuerimus, nati ex DEO & Filii DEI adoptivi facti. Unde mutua quædam eſt & eſſe debuit inter Sanctificantem & Sanctificatos participatio, ut nos Chriſto & ille nobis fieret ſimilis. *Propter quam cauſam non erubeſcit* ille ſanctificans ſanctificatos *fratres ſuos appellare.*

& prædicta Pſal. 22.

Verſ. XII. Dicens in Hymno Davidis XXII. quem illuſtre admodum de Meſſia ejusque paſſione & morte, qua ſanctificavit & purificavit nos & Filiationis jus nobis recuperavit, de liberatione item ex morte & beneficiis plurimis exhibitis, teſtimonium continere noſtis, & inficiari non poteſtis: *Annunciabo* ſ. enarrabo numeratim, ſigillatim & ſedulo *nomen tuum* ſanctiſſimum, & quicquid de Te tuaque voluntate benevola nomen nari poteſt, ut ſanctificetur ubique, *fratribus meis*, ut & ipſi in veritate ſanctificentur, (Joh. 17, 19.) *in medio Eccleſiæ celebrabo te*, ubicunque congregati homines fuerint ad te laudandum & evehendum. Quæ impleta in JESU ſunt, quando non tantum ipſe ante & poſt reſurrectionem nomen Patris ſui in Synagogis, in Templo, in ædibus privatis, in monte, navi &c. publice privatimq; prædicavit & collaudavit; ſed etiam per Apoſtolos, quos fratrum nomine non ſemel compellavit, (Matth. 28, 10. Joh. 20, 17.) congregavit, myſteria regni cœlorum ipſis expoſuit (Act. I. 3. 4.) & omnibus gentibus exponi juſſit, ut inter illas enim DEUS celebraretur, (Pſal. 18, 50. Rom. 15, 9. &c) &

& nomen DEI sanctificaretur. Quod cum nondum à cunctis nationibus fiat, & reliquæ sanctificandæ Deoque Patri à Duce Salutis adducendæ atque subjiciendæ sunt, (conf. Phil. II. 11.) ut omnes ex uno & unum fiant, (Joh. 17, 11.) *Hebr. II.*

Vers. XIII. Idemque iterum alibi non semel sed sæpius dicit: *confidam ego illi*, Patri meo cœlesti, qui me misit ad Redemtionis & Sanctificationis opus peragendum; cum enim eo ordinante & volente id faciam, mortemque pro omnibus gustem, fretus illius ope, πεποιθὼς εἰμὴ, certus securusque sum, de auxilio non tantum potenti, sed etiam eventu felici. Hominum quippe, quos ad salutem pervenire cupis, gratia, me sanctifico, consecro & ceu victimam piacularem, sanctam immaculatamque, mactandum offero, ut & illi sanctificentur. Cognita vobis sunt, Hebræis, ejusmodi loca, quibus fiduciam erga DEUM exprimit Messias, ut Psal. XVI. 1. ff. XVIII. 3. 2. Sam. XXII. 3. Es. VIII. 17. ac una docet, ita similes nos ipsi esse, non tantum origine & natura, utpote fratres ejus, sed etiam confidentia in perpessionibus, imo se intercessione quoque fiduciali apud patrem adesse nobis & certissimos nos de futuræ gloriæ adeptione facere, per Spiritum S. qui Spiritus est adoptionis & gloriæ. Cumprimis autem diligenter expendi velim à vobis verba illa Jesaiæ VIII. ubi Messias, quem tanquam Dominum DEUM exercituum sanctificandum & timendum, & in sanctuarium futurum, prædixerat Propheta ℣. 13. 14. ita loquens introducitur: *ego confidam ipsi* DEO Patri, qui occultavit faciem suam à domo Jacobi, offensa humilitate mea, & propterea ex justo DEI judicio rejecta ad tempus, *confidam* inquam, *ipsi*, cum sciam, fore, ut iterum aliquando sanctificentur & convertantur, ac dicere queam: *ecce ego & filii, quos mihi dedit Dominus*, ut eos sanctificem totos corpore & anima, (conf. Joh. XVII. 6. ff.) ac tales sistam tibi, (Ephes. V. 27. 1. Cor. XV. 24.) Hinc perspicitis, Filium DEI, Sanctificatorem, *& alibi in Scriptura S.* Joh. 17, 19.

Hebr. II. rem, Goëlem & Redemtorem accepisse genus humanum à Patre sanctificandum, & in hoc opere confidenti animo victoriam sibi pollicitum, cum hominibus in communionem naturæ veniisse, eos fratres & filios suos appellasse, adeoq; ex uno omnes esse, & eum, qui sanctificat & qui sanctificantur. (Conf. Jes. XLI. 14. XLIII. 11.) Hominum igitur causam Christus suam facere debuit, & fecit, tanquam Goël & Immanuel, quia Dominus & Frater noster est, ac hanc ob causam verus homo & filius hominis fieri debet.

Eum in finem incarnari debuit, ut similis nobis esset, & nos e potestate diaboli, morte,

Vers. XIV. Quandoquidem ergo Messias, ut ex veteris Testam. oraculis hactenus adductis liquet, Immanuel, & Frater noster esse debuit & dictus est, ac nos similes sibi facere voluit, hinc, *sicut pueri carnis & sanguinis*, sive humanæ naturæ & substantiæ, vere per generationem, una cum anima rationali, & infirmitatum quoque, (quæ per בשר ודם exprimere soletis) *participes facti sunt, ille ipse quoq;* æterni Patris Filius & character personæ ejus, *similiter participem seipsum fecit eorum*, assumendo nimirum in hypostasin suam humanam naturam, cum infirmitatibus non peccaminosis, hunc in finem, *ut* facere ac pati posset omnia pro nobis, ac ita tandem, omnibus iis, quæ præstanda erant, exantlatis, per *mortem* suam victoriosam & satisfactoriam, utpote quam pro omnibus gustavit, *aboleret* & destrueret, in nobis & extra nos, *eum, qui mortis*, tam temporalis quam æternæ, *potestatem habebat* sibique arrogabat propter peccata, quibus utramque mortem contraxerunt & in se derivarunt homines, *id est*, *Diabolum*, accusantem nos quotidie, pœnam à DEO expetentem & tyrannice exercentem; ita, quod mirandum omnino est, Diabolus, qui per mortem olim vicerat, per eandem victus fuit, prædicente Domino in Paradiso, Gen. III. 15. Unde quanta sit Christi potestas, & quanta mortis illius vis, intelligi datur, non sane tantum humana, nec Angelica, sed divina prorsus & invicta, ac proinde humanæ natu-

naturæ, quæ victorioſam mortem ſuſtinuit, divina idiomata communicata oportuit. Nihil ergo metuendum ampliuseſt hominibus, qui fructus incarnationis, paſſionis & mortis Chriſti participes fiunt. Nihil eos ſeparabit ab amore DEI, qui eſt in C. J. Domino noſtro, neq; anguſtiæ, neq; vexationes aut perſecutiones, ac ne mors quidem (Rom. VIII. 35. ſſ.) temporalis, cujus vis ſublata fuit, ut ab morte teneri nequeamus, quemadmodum impoſſibile fuit Chriſtum ab illa teneri, Actor. II. 24. *Hebr. I.*

Verſ. XV. Quod quantum beneficium ſit Chriſti Goëlis & Vindicis, uberius declarabo. Eam enim ob cauſam hominum naturam induit, non tantum ut deſtrueret regnum Satanæ ejusque poteſtatem infringeret; ſed *etiam* ut reconciliaret & rite pleneque reconciliatos, (conf. Col. I. 20. 21.) ſive redemtos dimitteret libertatique reſtitueret *eos, quotquot metui mortis*, ſemper imminentis, & ex lege incumbentis propter peccata, *per totam vitam obnoxii* ſubjectique erant *ſervituti* peccati & Diaboli, ut nil exſpectare aliud poſſent miſeri homunciones, niſi ut per mortem temporalem ad æternam præcipitarentur. Non ergo tantum à morte ipſa ſed & metu mortis, qui ſæpe terribilior eſt morte, liberavit nos Filius DEI incarnatus, & hanc ipſam ob cauſam carnis & ſanguinis participem ſe fecit, ut nos hujus beneficii participes faceret. *ac metu mortis liberatus.*

Verſ. XVI. Hoc ipſum, quod hactenus dixi, de magno pietatis myſterio, toties probat & declarat Scriptura S. quoties ſeminis Abrahæ promiſſi meminit. *Non enim ſane uſquam* legitur in ſacris literis, quod *Angelos aſſumſerit*, aut ulli eorum hoc honoris beneficiiq; tribuere voluerit Meſſias, ut illius aſſumta natura frater ei fieret; *ſed ſemen Abrahæ* Meſſiam *aſſumturum* & futurum, plurimis in locis, vobis ſatis cognitis, perſcriptum extat. Ejusmodi promiſſiones impletas in JEſu videtis; quandoquidem ſemen Abrahæ ita *aſſumſit*, ut ex Abrahamidæ virginis ſemine ſanctificato conceptus, carnis & ſanguinis una cū anima *tanquam ſemen Abrahæ promiſſum.*

par-

Hebr. II, particeps factus, verus perfectusque homo & filius Abrahæ natus fuerit, ut Goëlis jure vindicare & in libertatem asserere homines posset. Quæ immensa fuit charitas erga genus humanum, quod Filius DEI fugientem & procul à se abeuntem humanam naturam insectatus quasi & adeptus sit, eandemque firmissime apprehenderit & sibi univerit, ut nunquam deposuerit, aut deponere velit.

Patri reconciliaret, & sibi similes faceret.

Vers. XVII. Unde, si Filius DEI non debuit Angelos assumere, nec potuit in iis assumtis nos liberare per mortem à morte, sed necesse fuit, semen Abrahæ assumere, inde omnino sequitur, quod *debuerit*, requirente ita justitia & voluntate divina, & miseria nostra, *per omnia* reliqua, juxta naturam, de qua dixi satis, humilia scilicet & infirmitates, hominibus omnibus, quos fratres appellat, *similis fieri*, ut, sicut nos revera infirmi, humiles, tentationibus & morti obnoxii sumus, ipse quoque humilis, perpessionibus & morti obnoxius fuerit, nimirum *eum in finem*, quem quidem indicavi hactenus non semel, hic tamē repetere denuo & pluribus verbis explicare visum est, *ut esset misericors*, sentiret miseriam nostram, eoque majori συμπαθείᾳ erga nos afficeretur, & cum effectu perfecte nostrùm misereretur, & apud Patrem flagrantius pro nobis intercederet, *atque fidelis Pontifex*, præstando & rata faciendo pollicita, homines consanguineos, & fidei suæ commissos non deserendo, sed salutem eorum fideliter promovendo & exsequendo cuncta, *quæ* apud vel *inter DEVM* & homines agenda *erant*, ita quidem, ut sacrificio oblato placaret DEUM ob peccata iratum, & *expiaret peccata populi* sibi dati, sive totum genus humanum, cui

Lev. 16. similis factus est, non ut sumus Sacerdos Vet. Test. qui saltem populum Judaicum universum in solenni expiationis die DEO placavit certo sacrificii genere, quod Messiam respiciebat. Maximam igitur misericordiam & fidem Christi erga genus humanum fuisse hinc liquet, quod non tantum summi Sacerdotis

dotis munia expleverit, victimas alienas pro eo offerendo, sed quod semetipsum hostiam piacularem dederit, & etiamnum miseria nostra tangatur, eaque tactus subveniat miseris. *Hebr. III,*

Vers. XVIII. Nam in eo omni, *in quo passus est ipse* & pati debuit, varie *tentatus*, inde à principio vitæ usque ad finem ministerii publici, à DEO, Satana, & mundo, *potest* omnibus in casibus, experientia edoctus, & vult etiam pro misericordia & fide sua, *tentatis* hominibus s. fratribus omnibus, *succurrere*, cum Spiritus S. gratia, tum intercessionis efficacia & præsenti omnipotentique ope. Novit quippe non solum ut DEUS, sed etiam ut homo, omnes afflictiones & tentationes, sed potest etiam ex iis eripere, & eripit cunctos ad ipsum se recipientes. *tentatisq; succurreret.*

CAP. III. *Vers. I. Quapropter*, cum hæc ita sint, &, ut omnia hactenus dicta in brevem summam colligam indeque officii debiti vos commoneam, *fratres sancti*, quos dignatus est Christus fratres suos appellare, quosque sanctificavit, tanquam verus & supremus Sacerdos vere, non ut Leviticus quondam per sacrificia & sanguinem bestiarum, sed proprio suo sanguine, imputatione item sanctitatis suæ & renovatione Spiritus S. in ipso statim Baptismo gratiose concessi, & largissime effusi, ut adeo non tantum vocati per sanctum Evangelium vocatione sancta, sed etiam *vocationis supracœlestis participes facti* sitis, beati cumulatique bonis in æternum permansuris, quorum umbram duntaxat Majores nostri habuerunt & viderunt, quando evocabantur ex Ægypto in terram sanctam, & typos figurasq; eminus prospiciebant, quibus involvebantur spiritualia atque cœlestia beneficia, quæ in Novo Test. revelata, à Christo parta & collata sunt: *Considerate*, omni cura animique attentione, quam hæc mysteria & beneficia postulant, perpendite, ut ad fiduciam & perseverantiam atque observationem muneris excitemini, quem quantumque habeatis *Apostolum*, à DEO Patre missum in novissimis diebus, ut ipsius beneficam voluntatem *Concluſ. ex antecedent. Confessionem de Christo tenendam esse.* Cap. II. 11. Tit. III. 5. 6. 2. Tim. I. 9. Ephes. I. 3. II. 6.

Hebr. III. tem patefaceret humano generi, maxime vobis Hebræis, quod
II. 3. eum feciſſe, ſuperius dixi. Prophetam itaque illum Moſi parem, imo longe ſuperiorem reputate, ad vos docendos & liberandos participesque faciendos vocationis cœleſtis, miſſum,
Ex. III. 15. quemadmodum Moſes olim ad Patres veſtros in Ægypto miſſus erat. Verum non tantum ceu Apoſtolum ſummum & ſingularem habetote, ſed etiam ut *ſummum Pontificem Confeſſionis*, Profeſſionis publice & concordis, ac adſtipulationis *noſtræ*, *JESVMCHRISTVM*, quem hactenus in vera fide profeſſi, à quo ad fœdus pacis gratiæ, ſalutisque æternæ benevole invitati, & efficaciter vocati, ac cui adſtipulati ſumus in Sacramento Initiationis, quod velimus eum conſtanter profiteri, tanquam ſponſorem & Angelum fœderis promiſſum & miſſum, nos totos illi committere, omnem fiduciam & gloriationem ſpei,
IV. 14. X. 23. quam cœleſtis vocatio obtulit & exhibuit, in eo reponere & retinere, eidem denique, ut par eſt, pro tot ac tantis beneficiis nobis exhibitis, obtemperare & gratias agere.

Quia fidelitate in tota domo DEI Moſen ſuperat, *Verſ. II.* Cauſam, cur ita attendere accurate debeatis CHRISTO JESU, non unam proferre poſſum; ſed prima fere & præcipua illa eſt, *quod* Apoſtolus & Pontifex noſter, maxime *fidelis ſit*, & talem ſe præſtiterit ſemperque præſtet, non ſolum nobis, in utroque munere, nunciando fideliter partim immediate, partim mediate ſalutem Evangelicam, & dando Apoſtolos, Prophetas, Evangeliſtas, Paſtores & Doctores,
Eph IV. 21. ſeq. ad compactionem ſanctorum; redimendo item & expiando
1. Sam. XII. 6. nos fideliterque intercedendo ſemper pro nobis apud Patrem;
Act. II. 36. ſed etiam *DEO*, *qui fecit*, conſtituit & evexit ipſum ad tantas dignitates, ſecundum humanam naturam, cum ſolum in cœlo & terra dignum habuiſſet & reperiſſet, cujus fidei integerrimæ & ſanctiſſimæ cuncta committeret. Fideliſſimum quoque ſe CHRISTUS JESUS erga patrem exhibuit, faciendo omnia,
II. 17. quæ neceſſe erat facere, ad ejus gloriam & hominum ſalutem; unde

unde paulo ante asserui atque demonstravi, Filium DEI propterea debuisse hominem fieri, ut isthoc officio rite fideliterque perfungeretur. Quare nihilo minor est *Mose*, cui testimonium insigne perhiberi novi, quod *fidelis* fuerit in *tota domo* DEI, & cunctis rebus ad eam constituendam, ordinandam regendamque pertinentibus; cui proinde etiam tanta præ aliis omnibus Prophetis excellentia revelationis, potestas & authoritas contigit, ut merito ei obediendum ac verbum ejus attendendum retinendumq; esse judicetis. At CHRISTUM JESUM nec dignitate, nec fidelitate inferiorem, sed superiorem quoque ipso Mose esse, fas est considerare & credere; cum Moses typicam duntaxat domum administraverit debita cura atque fide, JESUS autem anttiypicam, sive Novi Testamenti Ecclesiam, ad quam ipse etiam Moses & fideles sub Vet. Testamento pertinent, eamque non ad breve tempus constituerit, sed etiamnum fidelissime regat, tueatur, juvet cunctis in rebus ad salutem necessariis. Quocirca non minori sed majori etiam fidelitate excipere & retinere constanter debetis tam fidelem professionis & sponsionis nostræ Apostolum & Pontificem, CHRISTUM JESUM. *Hebr. III.* Num. XII. 7.

Vers. III. Atque ut assertis fidem faciam probemque, Mosen typum solum, Christum autem ejus in fidelitate antitypum, adeoque illo longe superiorem dignioremque esse, id vobis non refragaturis sic conficio atque declaro: quilibet architectus, qui domum aliquam construit, majore dignus honore habetur, quam domus ipsa. Jam *iste* commemoratus Christus JEsus longe *majorem gloriam* honoremque *merebitur*, *quam Moses*, quia constat satis è sacris, illum esse summum architectum, qui authoritate sua & ad suam gloriam *domum* DEI omnibus seculis & locis *ædificat*; Moses autem non erat architectus vel opifex supremus, sed minister duntaxat, & pars domus, in qua fidelem se præstitit, debebatque omnia facere secundum formam præscriptam & ostensam, imo factura s. opus DEI fuit; *ac majore gloria dignus est,*

Hebr. III. DEUS enim Mosen & Aaronem fecisse legitur 1. Sam. XII. 6. Quanto causa nobilior est suo effectu, tanto utique Christus ampliorem præ Mose habet gloriam, quæ infinita & summa est, quemadmodum ex sequentibus patebit clarius & plenius.

Quia verus Deus omnia præparans,

Vers. V. Et hoc iterum, quod modo innuebam, habere se Mosen ut domum, Christum vero ut eum, qui domum præparavit, per thesin & hypothesin luculenter & breviter demonstrabo. *Omnis namque domus* vel familia, quantacunque sit, & cujuscunque excellentiæ, *præparatur ab aliquo*, ab eo dependet, ac proinde illo minor est: qui vero eam exstruit ac præparat, non dependet ab ea. Jam quod ad Mosen & Christum attinet, Moses à Christo præparatus est, Christus autem à nemine præparatus, sed ille potius est, *qui præparavit omnia*, & condidit secula, portatque cuncta verbo potentiæ, ceu prolixius adstruxi sub Epistolæ initium; unde etiam Ecclesiam præparat omnibus temporibus, adeoque facile colligi potest, ipsum esse verum *DEVM*, qui ab ullo factus non est, sed omnia fecit. Quare & in honore & in opere maxima est differentia inter Mosen & Christum, & majori Christus gloria dignus est præ Mose, non tantum secundum divinam naturam, secundum quam jam in V. T. Messiæ officium in præparanda ædificandaque Ecclesia administravit; sed etiam secundum H. N. dum per unionem personalem factus est is, qui præparavit omnia, & verus DEUS, veniens, secundum Malachiæ vaticinium, in templum suum, III. 1. &c. (vid. Seb. Schm. Comm. h. l.) Ecclesiam Novi Test. inprimis ædificans, sanctificans, conservans per totum terrarum orbem Matt. XVI. 8. Eph. II. 20. ff. V. 26.

& Dominus est domus, non servus, ut Moses,

Vers. VI. Neque vero propterea debitam gloriam Mosi detractam velim, quando Christum immane quantum supra ipsum extuli. Cavendum tamen vicissim inprimis vobis est, ne nimium Mosi tribuatis honorem. DEI & Scripturæ judicio standum est. Ubi non ignoro nec dissimulo, quod *Moses quidem,*

dem, ut paulo ante commemoravi, *fidelis* fuerit *in universa domo* DEI; quæ laus sane magna est, cum ipse DEUS verax hanc ei tribuerit: at reputare debebatis, non Domini sed servi partes atque munia Mosen obiisse. Fidelis fuit, *tanquam servus*, quem dominus suum appellat, cum fidelem illum existimaverit & fecerit, cui domum suam typicam V. T. committeret. Itaque fidelis obsequiosique servi gloriam ipsi merito relinquimus, qui in domo Christi, Domini sui, optima fide versatus sit, ut ingenuus servus & minister; umbræ tamen tantum serviit & futuris rebus, *in testimonium eorum, quæ* postea *erant dicenda*, explicanda uberius à Prophetis & ab ipso filio DEI incarnato, quem præfigurabat tabernaculum, cum omni suo cultu, sacrificiis, & ceremoniis. Sic etiam Christo ejusque Evangelio testimonium perhibuit fidele, & literis tradidit in usum omnis Ecclesiæ, etiam futuræ; non enim sibi istud administravit. Propter hoc tam insigne ministerium & testimonium magnæ authoritatis, fidei, & gloriæ apud nos est Moses. Hebr. III. Jo. V. 36. 39. 1. Pet. I. 12.

Vers VI. *At vero Christus*, etiam qua homo, & officii mediatorii ratione, longe ampliore gloria dignus est, quam Moses, cum non sit nudus homo, sed & Filius DEI, ac *tanquam Filius* (DEI) verus & naturalis, non adoptivus, qualis Moses quoque fuit, *super domum suam*, non alienam, sed proprio sanguine partam & extructam, constitutus, & per ac propter unionem personalem jus atque Dominium summum consecutus super eam sit, gratiosa præsentia & omnipotenti gubernatione illi fidelissime perpetuo adsit. Quæ domus non typica est, in terrenis elementis, umbris figurisve consistens, sed antitypica & spiritualis. Si quæras, quæ & ubi sit illa domus? respondebo: *Ejus domus*, tabernaculum & sanctuarium, *sumus nos*, fideles cuncti, & ad finem usque semper manebimus, *si modo fidem* veram, vivam & solidam, quæ est *fiducia* s. confidentia, quando freti JESU CHRISTI merito & intercessione efficaci, accedi- *& domus quidem non typica sed spiritualis.* Hebr. IV. 16. X. 19.

Hebr. III. Rom. VIII. 1. Joh. V. 14. Rom. V. 2. 3.

cedimus libere ad thronum gratiæ, & petimus, velut infantes, à Patre cœlesti omnia necessaria & salutaria, *ac gloriam spei*, qua certi securique de vita æterna & cœlestibus bonis, lætamur & gloriamur in Domino adversus hostium minas, *ad finem usque firmam* & illabefactam, cum cura & studio totisque viribus in omnibus tentationibus & persecutionibus *retinuerimus*. Hoc enim postulat ὁμολογία τῆς ἐλπίδος, qua Apostolum & Pontificem nostrum maximum recipimus & approbamus. Vid. ℣. 1 conf. cap. X. 23.

Ad quam constantiam Confessionis Spiritus S. hortatur Psal. 95.

Vers. VII. Quapropter merito ad constantiam & perseverantiam ὁμολογίας vos cohortor, &, ut pondus habeat mea admonitio, ipsum *Spiritum S.* monitorem vobis sisto, qui, in familiari & notissimo hymno, die σκηνοπηγίας decantari solito, quem ad Christum & tempora Christi novissima spectare, ipsimet nostis, ad Messiam excipiendum & retinendum, his verbis usus est gravissimis: *hodie*, sive eo ipso tempore, quo Messias, Rex vester, & Petra salutis &c. ℣. 1. in assumta carne ad vos loquetur, ac deinceps semper, quamdiu hodie appellatur, *quando audiveritis*, ut certe auditis, & audire potestis, *vocem ejus*, quæ in omnem terram exivit per Evangelii promulgationem & prædicationem,

Vers. VIII. Ne obduretis corda vestra, repugnando resistendoque malitiose Spiritui ejusque motibus, quos excitare in cordibus hominum vult per divini verbi sui vocem, negligendo vel interrumpendo in principio conversionis pædagogiam in externa auditione, aut in progressu non admittendo interiores pulsus, nec cedendo; sed finite potius emolliri corda vestra, audiendo libenter & assidue, imo quotidie Evangelium Christi, & accipiendo alacriter Spiritus intus operantis operarive volentis eoque pulsantis sæpe, gratiosos motus & ductus. Nolite, quæso, facere juxta id, quod in *ista exacerbatione*, gravissima & notissima, contigit *in die illius tentationis in deserto*, Exod. XVII. *Vers. IX.*

Vers. IX. *Vbi* sæpius, præsertim in Meribba & Massa, quæ loca inde sua nomina sunt sortita, *tentaverunt me*, inquit ille ipse Messias, *Patres vestri*, s. Majores, quos Patrum loco habetis, sed in hujusmodi turpissimis factis imitari non debetis, diffidendo dictis, & audendo temere periculum facere præsentiæ, providentiæ & potentiæ meæ, petendo miraculum aliquod insigne, quum ii à DEO tentarentur, defectu aquæ & ciborum, an in ipsum credituri & se totos fideli Salvatori essent commissuri; ubi sane acquiescere in verissimis promissionibus debuissent atque potuissent, utpote satis eas experti in gratiosissima potentissimaque populi in Ægypto, sub plagis immissis, conservatione & eductione ex domo servitutis per mare rubrum. At non tantum variis modis me tentarunt, sed & identidem *probaverunt* atque exploraverunt me, velut perscrutaturi arcanos potentiæ, bonitatis, & sapientiæ meæ recessus, *ut viderent opera mea*, & in oculis haberent, quæ in mentibus fidelibus reposita habere oportebat, *quadraginta annis*. Potuissem equidem iis denegare, quæ temere ita & impatienter petierunt, sed, ut longanimitatem meam declararem illis, viderunt opera mea, dedi enim, quoties petiverunt, vel panem, vel aquam &c.

Hebr. III. *apostasiam exprobrat,* 1. Cor. X. 9.

Vers. X. *Quapropter* etiam quadraginta istis annis magna cum molestia supportavi perversam *illam generationem* Israëliticam, quæ me toties tentavit, eamque *fastidio habui*, &, ut id proderem haud obscure, *dixi* palam, & erga Mosen aliosque Prophetas conquestus sæpissime sum, & hanc cordis duritiem atque vafritiem impiæ nationi exprobravi, in hanc sententiam: *semper errant corde*, &, ut David effert, populus errantium sunt, quibus frequens, solenne & in more positum est errare, & habitum quasi errandi contraxerunt, nec errant ex infirmitate, quibus libenter pro paterno meo affectu condonarem; sed ex malo cordis proposito, mente pravis affectibus

Apostatas nauseat, Num. XIV. 10. 21.

Hebr. III, seducta, scientes volentesque peccant, & magis magisque in errores incidunt, ac retrahi se à deviis non patiuntur; tales enim *illi* sunt homines, qui *non agnoscunt*, nec cognoscere aut intelligere volunt & possunt, præ cœcitate & obduratione cordis, *vias meas*, quibus ad eos hactenus ivi, me iis manifestavi, per verbum & opera misericordiæ, potentiæ & justitiæ, ut illis probe cognitis perspectisque, per fidem veram vivamque ad me venire, mihi inservire & obtemperare potuerint.

& punit. *Vers. XI.* Propterea quia tot tantisque tentationibus & peccatis populi commotus & provocatus fui, fastidium merito concepi contra illum, quadraginta istis annis contra me insurgentem, ut tandem *juraverim in* justa *mea ira* per me ipsum, vitam & veritatem meam, (Num. XIV. 21. 23. 28. Devt. I. 14. 35.) me non fore amplius DEUM, *si introituri sint* istiusmodi prævaricatores *in requiem meam*, quam promisi, & destinavi præparavique, non tantum in terram Canaan, sed etiam, quod typus ibidem simul innuit, in requiem meam cœlestem, si in incredulitate perseveraverint & pœnitentiam non egerint. Conf. cap. IV.

Cavenda igitur omnis apostasia. *Vers. XII.* Quæ cum ita sint, & ad omnium νοθεσίαν scripta atque dicta à Spiritu S. in hymno Davidis (℣. 7.) quæ inde adduximus, *videte*, *fratres* charissimi, ut sedulo attenteque audiatis vocem Messiæ, & caveatis diligentissime, ne obduretis corda vestra, & *ne quando sit in ullo vestrum cor malitiosum* s. maligna mens, pravitate plena, ut ad apostasiam & infidelitatem inclinet, ac eo usque incredulitatis procedat, *ut deficiat* recedatque iterum ex postfacto, à Christo, cui per fidem vos dedistis, ac cujus participes facti estis, quæ apostasia sane turpissima & damnosissima est; quia fit ab eo, qui *DEVS vivus* & verus est, vitam in se ipso habet, & hominibus vitam æternam atque quietem cœlestem peperit & dat, ac cum semper vivat, pœnas etiam sumere semper potest ab apostatis, qui, dum à

1. Joh. V. 20.

DEO

DEO vivo deficiunt, ad Judaismum vel Ethnicismum delabuntur, aut quacunque alia subtili ratione fontem vitæ deserunt in corde suo, mortui merito censentur, & è vita æterna excluduntur. *Hebr. III.*

Vers. XIII. *Verum* contra potius *exhortamini* variis rationibus, & maxime etiam consolationibus, *vosmetipsos* singuli, & alii alios, *quolibet die*, (ut enim corporis sic mentis pabulo in dies singulos, quin & in horas, opus habemus, ac momenta, & quia ipsimet cito languescimus, alii alios invicem cohortari & excitare debent,) quamdiu *illud* hodie in Psalmo citato indicatum, *appellatur* & durat; (non enim unam duntaxat diem, sed omnem, inde à tempore N. T. usque ad ejus finem, declarat,) *ne induretur aliquis ex vobis*, tamdiu quippe exhortationibus insistendum quotidie est, quamdiu nondum obduratum hominem videatis aut certo sciatis. Initiis etiam obdurationis monitis gravibus & salubribus obviam eundum, quia facilis est ad lapsum via, *seductione peccati* fallaci, & subdola, in intellectu & voluntate; mutuas enim hæc duo tenebras sibi conciliant, & invicem impostaram faciunt & patiuntur, Eph. IV. 22. Jac. I. 14. unde deinceps apostasia sequitur. Ne igitur bonum apparens, quod peccatum suggerit, statim arripiamus, sed credamus, cur nostrum esse ita fraudulentum & perversum supra omnia, ut mille vias & modos perversitatis atque seductionis habeat. Sumus etiam φίλαυτοι & in propriis rebus cœci, ut vel hanc quoque ob causam utile sit, habere monitores probos, sedulos & expertos, qui nos excitent, corrigantque, si seducti fuerimus, & doceant, quomodo cavere nobis à fallaciis & deceptionibus mundi, diaboli & carnis, possimus. *mutua exhortatio observanda.*

Vers. XIV. Nemo sibi persuadeat, sufficere, quod bene cœperit, & Christi semel particeps factus fuerit: nemo securus sit, quasi Christum non possit amplius amittere. *Nam Christi* quidem *est.* *Perseverantia necessaria.*

Hebr. III. quidem & in eo bonorum ſupracœleſtium *participes* revera
Gal. III. *facti ſumus*: ſimulac eum induimus in baptismo, credimusque
23. in eum, habitat in nobis, replet nos omni plenitudine divina.
Rom. VI. Quæ ſane maxima ſunt munera, & digna fideli cuſtodia, ne per-
5. damus ea. Perpetua autem nobis eſſe vult iſta omnia Chriſtus,
Eph. III. *ſi modo* non deficiamus ab ipſo infidelitate, (℣. 11.) ſed *princi-*
17. *pium illud immotæ conſiſtentiæ* ſ. fiduciæ, aut fidem ipſam, qua
ibid. ℣. 19. in Chriſto ſubſiſtimus, ejus participes & concorpores cum illo facti, in eo gloriamur & ſperamus (℣ 6) *usque ad finem firmam* & conſtantem *retineamus*, memores ſtipulationis in Baptismo, ſervandæ religionis & ſanctitatis, & ſimul renunciationis, diabolo & omnibus ejus operibus factæ. (Conf. Eraſm. Schmid.) Mutua autem iſta exhortatio, ad quam vos hortatus ſum, (℣. 13.) huc multum facit.

quia Spiritus S. ad eand. Pſ. cit. hortatur,

Verſ. XV. Quomodo igitur id conſequi poſſitis, non opus eſt, ut prolixe commemorem, aut repetam. *Per hoc* ipſum, vel obſervando id, *quod dicitur* in Hymno Davidis: *hodie* &c. Et hæc etiam cauſa eſt, quod facere debeatis, quia monet vos DEUS ad conſtantiam & perſeverantiam. Quare per & propter iſtud ipſum, quod dicitur: hodie &c. Hoc enim nobis etiam hodie & quotidie dici, exiſtimare debemus, ut excitemur ad perſeverantem obedientiam, & evitare diſcamus apoſtaſiam & obdurationem.

& remuneratur conſtantiam.

Verſ. XVI. Poteſt enim Gratia DEI & ſalus æterna amitti & ſervari, quemadmodum ea ipſa Hiſtoria, ad quam digitum intendo, luculenter docet. Non enim ad unum omnes in illa famoſa exacerbatione deſciverunt, qui exiverant ex Ægypto, ductore Moſe divinitus dato, ſed *quidam* ex illis, qui olim Moſen in Ægypto audiverunt eique crediderunt, ut etiam agnum paſchalem mactaverint, & ducem ſecuti in deſertum fuerint, deinceps *exacerbarunt* DEUM; *non autem omnes duce Moſe ex Ægypto egreſſi*, in eodem crimine erant: noſtis quippe

quippe Josuam & Calebum, Levitas item & mulieres, liberosque excipi, Num. XIV. 24. 29. quibus, utpote DEO constanti fide adhærentibus, datum est pervenire in requiem promissam. Horum igitur potius exemplum imitamini, quam illorum apostatarum, ut DEUM habeatis propitium. *Hebr. III.*

Vers. XVII. Neque enim omnibus sine discrimine infensus fuit DEUS. Unde vos ipsos compellare & interrogare audeo: *quibus autem infensus fuit quadraginta annis? nonne iis, qui* tam enormiter *peccarunt*, multiplici peccatorum genere, inprimis vero incredulitate DEUM offenderunt, *quorum membra*, cadavera & ossa, *conciderunt in deserto*, ac dispersa passim fuerunt, secundum comminationem DEI severam, Num. XIV. 23. 29. quæ prostratio typus erat illius exitii, quod eos manet, qui in contumacia sua ad exitum usque perseverant. 1. Cor. X. 11. *defectionem autem punit temporalibus*

Vers. XVIII. Quæro similiter: *quibus vero juravit*, ac interposito juramento minatus est, *quod non essent ingressuri in requiem suam, nisi iis, qui* tot tantisque miraculis & promissionibus persuaderi se non sinebant, & *non credebant*, sed redire in Ægyptum volebant. *& æternis pœnis.*

Vers. XIX. Videmus etiam & cognoscimus evidenter ex historia exacerbationis & hymno Davidis, *quod* impii Israelitæ *non potuerint introire in requiem* promissam, *propter incredulitatem.* Eadem quoque pœna manebit omnes incredulos, qui à Christo Duce deficiunt, & contra eum murmurant, quando calamitatibus variis tentantur, ut fidei experimentum edant. *exemplo Israelitarum.*

CAP. IV. *Vers. I. Timeamus* itaque omnes, ego vobiscum, & vos mecum, & discamus cauti studiosique esse, hoc exemplo Israëlitarum incredulorum eorundemque pœna territi, *ne ullo unquam tempore aliquis* in eam deveniat securitatem, & negligentiam, ut *relinquat promissionem*, cujus in Christo factus est particeps, *introeundi in requiem ejus*, atque ea Cap. IV. *Israelitarum exemplo moniti intrare in requiem nitamur.*

Hebr. IV. ea ita turpiter derelicta nihilominus tamen *videatur & placeat* sibi in hoc *quis ex vobis*, securitatemque sibi de eo persuadeat, *quod remansit*, quasi nihil referret, cum tamen in rei veritate id nihil aliud sit, quam ὑστερηκέναι *remansisse* & tardando exclusum frustratumque esse, cum maximo intervallo à porta requiei relictus sit, ut intrare eam deinceps nequeat. (Vid. Matth. XXV. 10. 11.) Non enim semper patebit porta aut introitus per eam. Quare præsens gratiæ tempus observandum & omni nisu contendendum est, ut citato rectoque gradu & itinere in patriam festinemus, non respicientes, quæ reliquerimus in Ægypto terrena, cum ea cœlestibus bonis largissime compensanda sint, ut obliviscì mundana libenter velimus.

Quia nobis etiam in Evangelio promissa & parata via est per fidem ad requiem.

Vers. II. Etenim & nobis annunciatum est Evangelium, inque eo promissa & oblata, ut cœtera bona, ita quoque ingressus in requiem divinam atque cœlestem, *sicut & illis*, Patribus nostris in V. T. quoad substantiam & rei summam, ut adeo illi etiam vitam æternam per gratiam Domini nostri J. C. sperare & consequi vera fide potuerint; imo propius longe & clarius nobis revelata omnia sunt, quam illis. Tanto magis ergo cavere debemus, ne excidamus & privemur istis muneribus per somnolentiam, teporem, tarditatem & negligentiam nostram, sive, ut uno verbo dicam, infidelitatem, ac nobis usu veniat, quod Majoribus, qui habuerunt idem Evangelium, *sed non profuit illis sermo auditionis*, sive auditui destinatus & accommodatus, cum in finem datus ad omne tempus & dictus, ut auditu percipi debeat atque per auditum efficaciam in corde ad salutem exerat audientium; quia *non* contemperatus & *commixtus fide* erat apud eos, qui *audiverunt*, ita ut factum in illis sit verbum quasi vitale quoddam principium, vires suggerens ad vitam divinam & operationes sanctas, utpote in succum quasi & sanguinem conversum, adeoque ἔμφυτον & manens in ipsis, sed evomuerunt iterum cibum illum animæ nauseabundi,

Act. XV. 11.

Jac. I. 21. Joh. XV. 7.

bundi, ut magis obfuerit ipsis, quam profuerit. Hæcque causa erat, quod excluderentur ex requie. Ne idem nobis contingat, non audire duntaxat verbum sed etiam fideli obsequio excipere & retinere constanter debemus. *Hebr. IV.*

Vers. III. *Ingredimur namque*, & ingredi possumus, omni tempore, in requiem istam, si audiverimus ita, ut verbum auditum cum fide temperetur, s. si crediderimus fide viva, obediente & perseverante, *quemadmodum dixit* Spiritus S. in hymno sæpius indicato, quo invitantur gratiose & monentur omnes ad ingrediendam viam, quæ in requiem ducit, hancque ingrediuntur, qui fideli animo obtemperant, excluduntur autem infideles, *quibus*, inquit ibi DEUS, *juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam, & quidem* eam, quam habui inde *ab operibus a fundatione mundi perfectis*, in cujus requiei communionem fideles ingredientur. *quod probatur ex Ps. 95.*

Vers. IV. Quæ requies DEI in die Sabbathi innuitur; *dixit enim alicubi* Spiritus S. *de die septima sic: & requievit DEus die 7. ab omnibus operibus suis*, beatitudine, quam in se ipso habet, fruens, cujus etiam nos participes reddere vult, & propterea typum ejus fecit illum ipsum septimum diem, quo requievit, quemque sanctificavit homini, ita ut non solum opera divina expenderet sedulo, verum etiam æternam quietem sive vitam, ad quam conditus & in quam collocandus aliquando erat, meditaretur, & caveret sibi, ne unquam illa spe excideret. *& historiæ creationis* Gen. II. 3.

Vers. V. *Et in hoc Psalmi loco iterum* diu postea de quiete ista beata dicit: *si introibunt in requiem meam.* Quæ requies vere DEI & illa ipsa est, qua priori loco DEUS quievisse dicitur, & in quam ut ingrediamur, David monet, cujus typus & umbra duntaxat erat occupatio & quieta possessio terræ Cananææ. *quæ idem exprimit quod Psalm. citat.*

Vers. VI. *Quandoquidem itaque*, ut ex ante dictis colligi potest, *id vero non*

Hebr. IV. impletum fuit in N. T.

potest, *relinquitur*, non inanem fore illam promissionem quietis beatæ, ac *reliquos in eam introituros*, cum constet, illos, *quibus prius annunciatum Evangelium fuit*, *non ingressos* esse *propter infidelitatem*, promissio autem DEI inanis non est, sed impleri debet, atque ut impleatur in credentibus, non cessat DEUS alios vocare ad gratiam & quietis occupationem.

Unde aliud tempus N. T. David definivit,

Vers. VII. Inde nactus est DEUS occasionem, aliud tempus pro populo Novi Test. constituendi, quo ingrederetur requiem; hinc *iterum alium* aliquem diem, velut certum fixumque, definit & promulgat, atque eum commendat sedulo, ut observetur probe, *hodie per Davidem* dicens, *post tantum tempus*, ex quo primum diem per Mosen in Genesi definiverat, *sicut supra dictum est, hodie*, inquam, *si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra.* Durat igitur adhuc illud hodie, & viret vigetque hoc inprimis tempore vocatio DEI gratiosa, post introductos quosdam in Cananæas regiones, ubi quiete agebant.

post occupatam terram Canaan,

Vers. VIII. Aliam autem in Psalmo intelligi requiem, quam illam, in quam populus Israëliticus per Josuam introductus est, sic concicio: *si enim illos* Judæos Jesus Nave filius *in requiem* veram, plenam perfectamque *introduxisset*, DEUS *non de alia locutus fuisset post hæc die*, qua alii ingredi debeant. Jam vero manifestissimum est, quod aliud definitum sit tempus à Davide, cum Israëlitæ in quiete typica jam essent, hujus Regis ævo; qui etiam nullam habuisset rationem hortandi homines suæ ætatis & sequentium seculorum, ut caverent sibi, ne imitarentur veteres Israëlitas, quos incredulitas quiete promissa excluserat, ne similes pœnas DEO darent. (Cleric. ad Hammond. h. l.)

cujus illa typus tantum fuit.

Vers. IX. Itaque supereſt adhuc alia requies, & quidem longe excellentissima, non talis, qualis in terra Canaan fuit, sed quæ sit σαββατισμὸς, perfectus *Sabbatismus*, sive cessatio aut feria-

riatio quieta ac perpetua ab omnibus laboribus & operibus,& illa quidem *populo DEI* ſ. credentibus ac in fide perſeverantibus deſtinata atque parata, cujus quietis typus tantum fuerunt Sabbathi feriæ, anni Sabbathici & Jubilæi, ac ſimilia his inſtituta, quibus populus Judaicus diſtinguebatur & fruebatur aliquamdiu in terra Canaan. Plenus itaque Sabbatismus ſpiritualis & æternus reſtat, in quem cœleſtis Joſuas, Jeſus, nos introducet. *Hebr. IV.*

Verſ. X. Hocque probo & deduco ex Geneſeos loco paulo ante indicato, ubi de iſta requie dicitur diſerte: וישבת & ſabbatizavit DEUS, atque adeo innuitur, talem eſſe requiem populi DEI, qualis eſt DEI; hanc autem eſſe veram, omnibus numeris plenam, perfectam & æternam, nemo inficias ibit. Quare fidelium etiam Sabbatismus exoptatiſſimus & feliciſſimus erit: *Quicunque enim ingreditur in requiem ejus*, ille *ipſe etiam requieſcit* ab omnibus operibus ſuis: hicque jam incipit quieſcere in DEO & Salvatore ſuo, (Matth. XI. 28.) in regno gratiæ, collocatus in ſupracœleſtibus, Eph. II. 5. 6. à peccatis inprimis ſ. ſervilibus peccati operibus, Rom. VI. 4. 28 ibi vero in regno Gloriæ futuro conſummabitur, ubi Sabbatum continuum erit, Eſ. LXVI. 23. Apoc. XXI. 23. ſeq. *qualis Sabbatismus* Gen 2, 2. *innuitur.*

Verſ. XI. Cum *ergo* introitus ad tantam requiem & Sabbatiſmum nobis pateat, æquum profecto eſt, ſalutare, & neceſſe, ut omnem curam *diligentiamque adhibeamus*, *ingredi endi in illam* tam beatam & exoptatam *requiem*, per fidem hactenus deſcriptam & inculcatam: ac ita quidem & tanto zelo ſtudeamus, ut, ſi fieri poſſit, *ne unus* quidem *incidat in idem exemplum incredulitatis.* Hoc enim ideo dico, fratres, & vos hortor atque rogo, ut ſtudioſe eviteris defectionem, ac ne calamitatibus abſterreri vos ſinatis à conſtanti in Chriſtum fide. *Ad quem aditus patet per fidem.*

Verſ. XII. Nihil autem enim no nobis deeſſe ad introeundum in æternum regnum ſive Sabbatismum Domini noſtri & Salvatoris J. C. liquet. *Nam vivens eſt* ſimpliciter & abſolute, *& Verbum Dei vivum atque efficax* *&c.*

Hebr. VI. in fideles atque ac contumaces, Joh. V. 26. XIV. 6.

lute, ut Pater ζῶν appellatur, *illud* æternum *Verbum DEI* hypostaticum, JESUS, Dux, autor & consummator Salutis nostræ, qui non tantum vitam in se ipso habet, ac ipsa vita est, sed vitam quoque nobis dat, tum naturalem, tum maxime spiritualem, ac æternam, & in nobis credentibus vivit per verbum Evangelii, quod conscientiis nostris inseruit, ex quo audivimus & per quod nos intus in conscientiis nostris convicit, ut crediderimus, & confessi simus hactenus Pontificem nostrum, ac spem certam habeamus, in plenam perfectamque ejus requiem intrandi, nec sit, cur de promissionis Evangelicæ veritate & potentia divina dubitemus. Est *& efficax*, actu ipso operosum, tum in fideles & obsequiosos, ad salutem atque requiem, tum in contumaces, ad ruinam & exitium; quod ipso opere experimur. Est enim idem verbum hypostaticum in & cum suo verbo prædicato ingentis virtutis & efficaciæ, in conscientiis nostris, ita ut sit *magis secans, quam* ullus *gladius anceps*, motus à pugile & strictus, utrinque operans, inde ad salutem, si verbum admittatur & excipiatur fideli obsequio, hinc exscindendo & occidendo impios & Apostatas, qui, licet pertinaciter illud repudient, gravissimos tamen in corde aculeos & angores sentient atque æternum torquebuntur. Nam quemadmodum gladius anceps penetrat usq; ad divisionem corporis & animæ: ita Filius DEI per verbum suum eam virtutem divinam in nobis exercet, ut perveniat usque *ad divisionem animæ & spiritus*, atque ostendat, quid naturales & spirituales hominis vires valeant, ut convertat, illuminet, carnem subinde magis magisque aboleat, spiritum contra vivificet: *pertingit etiam usque ad divisionem compagum*, sive nervorum, quibus ossa & artus colligantur, *& medullarum*, ut homo, sentiens Verbi tantam vim, compungatur & ita cohorrescat, atque ipsæ artuum ossiumque compages dissilire videantur. Et denique verbum, Christus, *Criticus*, s. cognitor, examinator & judex rigidus cogi-

Es. 49, 1. Apoc. I. 16.

cogitationum, & arcanorum & consiliorum conceptuum e cordis, vel, uno verbo, καρδιογνώστης, adeoque non novit tantum aut intelligit, quid & qua intentione quisque cogitet ac velit, sed judicat etiam secundum verbum suum. *Hebr. IV.* Jo. XII. 48.

Verſ. XIII. *Et*, ut ex dictis facile liquet, *non est* ulla prorsus *creatura*, sive in cœlo, sive in terra, nec ulla creaturæ affectio aut qualitas, *non apparens in conspectu illius* Verbi hypostatici, ut adeo nihil omnino ipsum lateat, non hypocrisis, non infidelitas, utcunque eam mortales occultent: *contra vero omnia nuda* & ita cognita atque perspecta sunt *oculis illius*, verbi nimirum, *de quo sermo nobis* hucusque fuit ex instituto, ut victimæ à collo ad caudam usque per mediam spinam dorsi dissectæ patuêre Sacerdotibus, num integræ essent, vel secus. Accuratissime cognita habet corda eorundemque recessus intimos, nec quisquam ejus oculos manusque vindices effugiet, licet hypocrisi tegere se & occultare conetur, simulando Christiani nominis professionem, dum interea corde deficiat à DEO & Verbo vivo (Ebr. III. 12.) nec quietem promissam intrare serio cupiat. *Quod nihil latet & fugit.*

Verſ. XIV. *Quia itaque habemus Sacerdotem Principem Maximum*, potentissimum, omniscium, ut in conscientia convicti sumus, ejusque efficaciam sensimus in cordibus nostris, (℣. 12. 13) *qui* peractis omnibus ad salutem hominum necessariis, non ingressus est sanctum sanctorum Templi manibus structi quemadmodum Pontificibus maximis V. Test. solenne erat, sed *penetravit cœlos* omnes, & in majestatem divinam, secundum humanam naturam, supra cœlos intravit, adeoque aditum nobis aperuit ad cœlestem requiem, & nos cunctos post se trahere vult, *JESVM Filium Dei, teneamus* firmiter ad finem usq; *confessionem*, sive fidem, qua eum profitemur, confitemur atque in illum credimus, ut ingrediamur in Sabbatismum perpetuum. *Quare teneamus confessionem Pontificis maximi, JEsu,*

Verſ. XV. Nec est, quod vel Majestas Christi, vel nostra *freti in*

Hebr. IV. adversitatibus ejus συμπαθείᾳ & ope,

infirmitas, nos deterreat, quin potius erigat soleturque Pontificis nostri clementia & συμπάθειαν, *Nullo modo enim* nos, quotquot sumus opis ejus indigi, *habemus Pontificem summum, qui non possit tangi sensu imbecillitatum* & infirmitatum generis humani, sive corporis, s. animi, dolorum, afflictionum, persecutionum &c. *contra* vero potius habemus Pontificem *tentatum secundum omnia* malorum genera, atque expertum cunctas hujus vitæ ærumnas & miserias, easdemque, quales nostræ sunt, *juxta* veram perfectamque *similitudinem* & proportionem, ut pro omnibus æquivalentes tentationes ratione meriti & satisfactionis perpessus sit, *absque* tamen *peccato*, quale nec habuit, nec fecit, adeoque nec à peccato, nec à Diabolo, interne tentari potuit, quia alioqui nostras infirmitates non sanare valuisset. Tentatus tamen in anima fuit terroribus mortis & iræ DEI, propter peccata humani generis, & victor repetiit cœlos, intelligit omnes adversitates, & vexationes nostras sentit, & exaudit omnes vera fide ad se accedentes.

& cum fiducia accedamus ad eum.

Vers. XVI. Quare tanti Pontificis mansuetudine & ope freti, *accedamus* semper, & quibuscunque in adversitatibus, propius, *cum* plena & ingenua animi *libertate* audaciaq; quodvis bonum petendi, & cum *fiducia* exauditionis filiali, *ad* eum, tanquam *thronum Gratiæ*, sedentem quidem in Majestate summa, ad quam evectus est, consedítque in throno dextræ Majestatis, sed tamen ex compassione cum nostris infirmitatibus gratiam & misericordiam dispensantem, *ut accipiamus* & actu consequamur, quod ante paratum nobis erat, *misericordiam* ad remissionem peccatorum s. justificationem, *& gratiam inveniamus*, quæ nos cœlestibus bonis instruat, ditet, & *ferat opportunum auxilium*, promtum & omni tempore paratum, in omnibus tentationum generibus, quoad hujus vitæ curriculum durat. Non amplius procul standum, quod ad Oeconomiam Vet. Test. pertinebat, sed in sanctuarium ipsum ingredi & ad

ad ἱλαστήριον accedere nobis licet. In tempore tamen adeundus est Pontifex noster, dum est Gratiæ locus & in Gratiæ throno considet, nam si in Justitiæ throno consederit, nullus deinceps misericordiæ sed pœnæ locus erit. Tempus autem est hodie. Conf. supr. Cap. III. 7. 13. 15. & 2. Cor. VI. 2. *Hebr. V.*

CAP. V. *Vers. I.* Posse autem nos confidenter ad Pontificem nostrum J. C. accedere, tanquam thronum gratiæ, facile probari potest, si comparatio instituatur inter Pontificem V. T. & Christum; hinc enim constabit, JESUM omnia habuisse & expleviſſe, quæ in Pontifice typico reperiebantur. Primo enim *omnis summus Pontifex* sub V. T. inde ab Aarone usq; ad ultimum, *qui ex hominibus*, prævia legitima vocatione, *assumitur* & assumi solebat, & *pro hominibus*, eorumque bono & loco *constituitur*, *quoad ea, quæ ad DEum pertinent*, quibus colitur, & placatur, videlicet ut juxta preces *offerat donaria* קרבנות generatim & inprimis *sacrificia pro peccatis* (אשם Lev. IV. 3. ff.) expiandis. Cum enim populus, utpote impurus declaratus, non posset ad DEUM appropinquare, ejus loco Sacerdotes fuerunt electi, interque illos summus sacerdos, qui solus suo modo perfecte ad DEUM accedere poterat, utpote cui soli permissũ ingredi sanctuarium cum sacrificiis rite peragendis.

CAP. V. *Quia omnia habet & explevit, quæ Pontifex V. T. adumbravit, cujus officium erat 1. populi vices agere apud DEum.*

Vers. II. Alterum, quod in Pontifice maximo requirebatur, hoc erat, *ut*, quemadmodum debebat, *posset* μετριοπαθῶς, i. e. alterius malis affici, nec rigide nimis & severe, sed humaniter & placide de aliis judicare, eosque vel excusare, vel purgare, ac illorum causam tanquam suam agere, ex propriæ infirmitatis conscientia, atque sic *compati* vel æquanimis esse *ignorantibus & errantibus*, sive omnibus illis, qui vel ex ignorantia, vel ex errore animi, seu infirmitatis seu malitiæ, peccant; *quandoquidem & ipse circumdatus est infirmitate*, nec extrinsecus tantum circa se videt, sed in se ipso quoque satis experitur imbecillitatem ejusmodi, unde ignorantia & aberratio

2. *compati.*

Hebr. V. oriuntur, quales in aliis deprehenduntur. Quare potest quidem μετριοπαθεῖν sive dolere, ob communem infirmitatem & sortem, non tamen συμπαθεῖν, h. e. vero perfectoque amore miserari & facere, ne periret miser peccator; quod non nisi is potuit, quem præfiguravit.

Vers. III. *Et propter* hanc ipsam *infirmitatem*, qua circumdatus erat, *debebat*, ex singulari mandato divino, *quemadmodum pro populo, ita etiam pro se ipso offerre pro peccatis* victimam, pro efficacius distinctiusque & imbecillitatis propriæ admoneretur, & hoc ipso magis ad compassionem debitam incitaretur atque commoveretur. Tametsi enim, eum totum populum oblato sacrificio expiaret, suam quoque causam simul agere & fateri infirmitatem, satis intelligi posset, tamen seorsim pro se, ut alias, (Levit. IV. 5.) ita cumprimis in solenni expiationis festo pro suis suæque familiæ peccatis expiandis victimam offerre debuit, Lev. XVI. 6. quo anxius anhelaret Redemtorem, populi imbecillitate tenerius afficeretur, & ardentius pro eo apud DEUM intercederet.

3. Vocatio legitima. *Vers. IV.* *Præterea* ad Pontificatum legitima requiritur vocatio. *Non* enim *sibi ipsi quisquam* propriove ausu, pro se ipso *sumit*, ac sumere debet, *illum* Pontificatus *honorem*, qui sane maximus est & honorificentissimus; *sed qui vocatur à DEO*, is tantum sumit eum; *quemadmodum & Aaron*, primus Sacerdos, ad cujus exemplum reliqui omnes sumere debebant, nondum vocatus sumsit. Lev. VIII. 2. Numer. XX. 25. Koraeh, Dathan & Abiram cum sociis tentarunt sibi sumere renitente DEO, sed male ipsis cessit.

Applicatio ad Christum, & probatur 1. Vocatio ex Psalm. II. *Vers. V.* His omnibus in partibus, quas recensui, CHRISTUS JESUS legitimi Pontificis notas habuit, quemadmodum eas eidem accommodanti facile constabit. Nam, ut de ultima nota primum dicam, CHRISTUS, Pontifex noster maximus, quem habemus & profitemur, *non seipsum glorificavit*, vel

vel semetipsum in glorioſiſſimum Sacerdotii Antitypici honorem ingeſſit, ac ſibi ipſi ſumſit, ſine legitima vocatione: *ſed is, qui dixit ad ipſum: Filius meus es tu, ego hodie genui te,* quem Patrem facile intelligitis, tanto honore eum ornavit, ſecundum humanam naturam. Meſſiam enim, vel *unctum Domini* ejus in Hymni initio dici noſtis illum, quem Hebraica gens avide exſpectabat Redemtorem. Unctus autem appellatur, non ob Regium tantum munus, ſed & Sacerdotale, cujus haud obſcura ibidem veſtigia extant, quando ſtatutum decretumve Redemtionis enarraturum & gentes in hæreditatem ſibi concedi, poſtulaturum ipſum, David prædixit. Quo ſane interceſſio innuitur pro Gentium converſione, quæ, ut efficacia Prophetici & Regii officii, ita & cumprimis etiam merito Sacerdotii comparata eſt. Unde Filius, cum Pater in ſacrificiis Levit. non acquieſceret, ſe obtulit, Pſ. XL. 7. Qualis igitur quantusq; ſit Pontifex Chriſtus, hinc colligitur, non merus tantum homo, ſed & verus DEUS, Filius DEI, qui idem & Rex & Sacerdos conſtitutus à Patre fuit, ac cui etiam jure θεότητος Pontificatus ſumi dignitas competebat, pro more in familia Patriarchali olim recepto, Geneſ. XXVII. 21. ſſ. XLIX. 3. *Hebr. V.*

Verſ. VI. Quemadmodum etiam alio in Hymno idem aſſeritur, quando Pater hunc in modum ad Filium dicit: *Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedeki.* Quo vocatio aperte innuitur. Dum enim Pater eum appellavit ſecitque Sacerdotem, & ab omnibus talem haberi voluit, utique illum vocavit ad tantam gloriam, qua omnes Leviticos Sacerdotes Pontifices q; ſuperat, cum & Rex & Pontifex ſimul ſit, ut Melchiſedek erat, de quo ſuo deinceps loco uberius diſſeram. Nunc id ſaltem indicare viſum fuit, quod ad inſtitutum præſens ſufficit, nempe Chriſtum Sacerdotale munus non rapuiſſe, ſed à vocante Patre accepiſſe, ſecundum oracula Vatum, adeoque pro ſummo Sacerdote merito habendum à vobis eſſe. Ac ne *& Pſ. CX. 3.*

Hebr. V. nomen tantum titulosque ejusmodi insignes ipsum habere existimetis, sine re, ostendam quoque breviter, nihil desiderari hic à quopiam posse, qui penitus Historiam Evangelicam introspexerit.

2. Oblatio. *Vers. VII.* Præstitisse enim JESUM omnia, quæ Pontificis summi sunt munia, in aprico est, & vel inde colligi potest, quod calidis precibus sacrificaverit: de quibus licet pauca admodum consignata sint, vos tamen ignorare nolim, maximi eas ponderis fuisse, ut mihi vix liceat vim verbis exprimere. Nam, ne illotis, quod ajunt, manibus aggrederetur officii partes, in precibus frequens & assiduus fuit, ac talis Pontifex, *qui in diebus* assumtæ *suæ carnis* & exinanitionis profundæ, *preces* non vulgari tantum modo fudit, sed & *deprecationes* ardentissimas, pro aversione malorum, pro remissione peccatorum, & *supplicationes* humillimas intensissimasque pro impetratione bonorum ineffabilium, cum alias, tum illo præsertim tempore, quo maxime malis premebatur, & diram in cruce mortem subibat, (Luc. XXII. 41. 44.) etiam *cum clamore valido* (Luc. XXIII. 49.) *& lachrymis ad eum detulit*, dum seipsum obtulit sacrificium, *qui se* ex omnibus perpessionibus atque *etiam ex morte liberare* & restituere *poterat*, Patrem scil. cœlestem, *&* ob precii precumque valorem, *reverentiam* item, pietatem & obedientiam Patri præstitam, *exauditus est*, ita ut metu ac circumspectione auxilii, quod tum non apparebat, potentissime liberaretur, & vitæ restitueretur.

3. Compassio. *Vers. VIII.* Jam & affectum miserendi & compatiendi in nostro Pontifice Maximo deprehendimus luculenter, & non sine stupore intelligimus. Nostis ex supra probatis, quod Pontifex hic noster, etiam qua homo, sit Filius naturalis Dei altissimi, unde minime videbatur conveniens, ut disceret quicquam, sed potius, ut per & propter communicationem idiomatum fueretur omniscientia divina, per quam omnia sciret, nec non omni-

omnipotens haberet dominium, per quod imperaret, non obediret in humilitate & cum ſubjectione ſervili. Verum enimvero *licet Filius DEI eſſet*, tamen ſeipſum ſponte exinanivit plenario ac perpetuo uſu exercitiove Majeſtatis divinæ, pro omnium hominum ſalute, & obediens factus usque ad mortem fuit, ac *didicit ex iis, quæ paſſus eſt*, ſicut omni ita eo cumprimis tempore, quo publice officii partes obiit, *obedientiam*, ac intellexit ipſa doctus experientia magis magisque, quæ & quanta eſſet obedientia pro redemtione generis humani præſtanda, & qua illam ratione in ſingulis partibus & circumſtantiis adimpleret. Didicit nimirum in tentationibus & perpeſſionibus plurimis & maximis, quomodo patienter DEO obediendum ejusque auxilium potius exſpectandum, quam temere aliquid tentandum ſit. Didicit eo ardentius vehementiusque orare & clamare ad Patrem. Didicit, poſtquam exauditus eſt, quantum ſua apud Patrem valeret interceſſio & ſupplicatio. Didicit, qua ratione ad exemplum Patris ſui ipſe quoque obedientibus & tentatis ſubevenire deberet. (verſu II.) *Hebr. V.*

Verſ. IX. Quare omnibus omnino, quæ officii ratio requirebat, perfectis, per commemoratas hactenus proprietates, vocationem ſcilicet ad Sacerdotium legitimam, oblationem & interceſſionem validiſſimam, ac præſtitam in ſtatu exinanitionis obedientiam, poſtquam *conſummatus* eſt & perfectus redditus agnitusq; *factus eſt omnibus ei obedientibus* ſ. vera vivaq; fide adhærentibus & morem gerentibus, *autor ſalutis æternæ*, & merito & efficacia, cum affectu & effectu ubique Evangelium ſuum promulgans, & ad ſalutem vocans, conferensque omnibus, quotquot fidei obedientiam non malitioſe repudiant, ſed ordinem omnibus communem ſedulo obſervant, & in tentationibus perſeverant, ejus ſatisfactione & interceſſione freti.

Verſ. X. Ut adeo ſummo jure *pronunciatus*, declaratus & demon-

Hebr. V. & demonstratus sit *à DEO*, in hymno citato Davidis, *Sacerdos summus secundum ordinem Melchisedechi*; cum non tantum cuncta abunde præstiterit, quæ in typis Sacerdotum V. T. erant, sed eos etiam superaverit, atque propterea merito appellatus sit Pontifex maximus, secundum ordinem Melchisedechi, non Aaronis. Nam tanquam Sacerdos non tantum omnia fausta nobis adprecatur, sed etiam valida intercessione impetrat, quod sacrificio meruit, & tanquam Rex autoritate potentiaque confert, quæcunque salutaria sunt.

Argumenti difficultas ob ruditatem Hebræorum,

Vers. XI. De quo Sacerdote Principe secundum ordinem Melchisedechi, CHRISTO JESU, *multus* & copiosus *nobis sermo licet difficilis interpretatu* relictus adhuc est, cujus difficultatis causa in vobis residet, *quandoquidem segnes* & tardi *facti estis auribus*, ut nec libenter & attente audiatis, nec audita facile capiatis, utpote legi Mosaicæ nimium addicti, & de profectibus ulterioribus non adeo solliciti, vel calamitatibus pressi, quas sustinere fortiter & in iis exantlandis profectus ostendere debebatis. Ego tamen nihilominus pergam in incepto argumento, ac faciam, ut ad majorem perfectionem contendatis & perveniatis. Vos modo attentiores sitis, ne denuo tarditatem & somnolentiam vestram accusare necesse habeam.

quam merito reprehendit, & ostendit,

Vers. XII. Jure autem merito me vestram accusare negligentiam, certe multorum vestrûm, facile probabo. *Etenim cum* jamdum *deberetis* tam insignes habere profectus, ut ad docendum idonei & *Doctores esse* possitis, *pro ratione temporis*, quia jamdudum conversi & CHRISTUM JESUM professi estis, ac spatii satis otiique habuistis, mysteria altius meditandi & perdiscendi: *opus iterum habetis*, *ut* ego aut alius *quis doceat vos*, *quæ sint elementa ac* prima *principia eloquiorum DEI*, & capita maxime necessaria ibi tradita, & pueris, iisque, qui per Baptismum renascuntur Evangelio, tradi solita: *& facti estis* infantibus similes, per ignaviam vestram, qui catecheticæ ite-

iterum doctrinæ *lacte egeatis*, *& non ſolido cibo* ſublimioris perfectiorisque cognitionis, qualis eſt adumbratio Chriſti in hiſtoria Melchiſedeki & collatio Sacerdotii Chriſti cum Aaronico. *Hebr. V.*

Verſ. XIII. Recte vero me modo dixiſſe, quod rudes & infantes ſitis adhuc, non poteſtis ire inficias. *Quicunque* enim in Schola Chriſti talis eſt, ut adhuc *lacte* puerilis inſtitutionis fovendus ſit, ille certe *imperitus* eſt in tantum, in quantum de lacte participat, *ſermonis juſtitiæ*, ſive Evangelii, in quo non tantum vera DEI juſtitia nobis revelatur, quæ fidei eſt ſolius, & præcipua pars doctrinæ Chriſtianæ, Rom. I. 17. X. 3. 4. Phil. III. 9. & vitæ Tit. II. 11. 12. 1. Joh. III. 7. ſed etiam communicatur, Rom. X. 17. *Infans enim eſt* in Chriſtianismo, quoad ignorantiam & inconſtantiam. *Ex indiciis rudi-tatis.*

Verſ. XIV. *Perfectorum* autem, qui adultiores ſunt, & ad perfectionem tendunt, *eſt ſolidus cibus* ſublimioris & accuratioris ſenſus & explicationis typorum V. T. veritatumq; Evangelii iis incluſarum, illorum videlicet, qui *per habitum* ſermonis juſtitiæ ſupernaturalem, conſtanti & diligenti uſu mediorum divinitus inſtitutorum, per quotidiana exercitia audiendi, legendi & ad uſum transferendi verbum DEI, Spiritus ſancti gratia, comparatum, *ſenſoria habent* ſecundum interiorem hominem (ſ. ſpirituales aures, oculos &c.) *exercitat*, *ad diſcretionem boni & mali*, veri & falſi, in doctrina & vita. Conf. 1. Cor. II. 13. 15. 1. Theſ. V. 21. *& perfectionis.*

CAP. VI. *Verſ. I.* Tametſi igitur ruditatem veſtram merito deprehendam, ac lacte vos opus habere dicam videamque; non tamen omnem vobis locum inter adultiores ac perfectiores denegabo, quem vel per longum Chriſtianismi tempus meretis, ſed numerabo vos inter eos, qui aliquo modo ſenſus exercitatos habent, ut ad ulteriora pergere non ſine fructu queant, ac licet difficilis ſermo ſit explicatu, quem exorſus *Omiſſis tamen elementis.*

Hebr. VI. sum ; non tamen prorsus impossibilis perceptu erit. *Quare omisso sermone*, qui prima & primordialia doctrinæ Christi sive Christianæ, maxime de Christo agentis, capita tradit, *tendamus* magno studio & conferamus nos *ad perfectionem* s. uberiorem accuratioremque methodum tractandi mysteria, *non denuo fundamentum* ipsum *jacientes* spiritualis ædificii ; quod propterea nuda saltem repetitione vobis sisto, ex pluribus articulis coagmentatum, & in memoriam vobis revoco, ut semper ejus sitis memores. Primus omnium gradus ad Christianismum est *Pœnitentia*, à qua inchoarunt prædicationem Johannes, Christus ejusque Apostoli, quia sine ea omnia inania & inutilia sunt. Ejus vero ratio, ne vos lateat, consistit in totali immutatione & *conversione ab operibus mortuis*, quæ requirit cognitionem status miserrimi, in quem homo prolapsus est, ut in peccatis mortuus jaceat, nil boni dicere aut facere sed tantum malum queat, ac condemnationi mortive æternæ obnoxius sit, adeoque & ipsorum peccatorum agnitionem, & dolorem serium s. contritionem, ex Lege inferens. Deinde contritis peccatoribus, & liberationem à tot tantisque malis petentibus. *Fides* vera atque viva proposita fuit, ut nostis, *in* & super ***DEUM*** illum, in quem baptizari & credere debebatis per omnem vitam, qui est DEUS Pater, Filius incarnatus & Redemtor, atque Spiritus S. Sanctificator, ubi fidei natura, objectum & officium, quantum satis erat, exponebatur.

1. de Pœnitentia,

Eph. II. 1. II.

2. de fide,

Vers. II. Hinc *baptismorum doctrina* tradita vel ideo fuit; quia proselyti in Judaicam pariter ac Christianam Ecclesiam admittebantur per Baptismos ; ac, cum multi Baptismi ceremoniales in V. T. usurpati fuerint, ostensum, quid differret Baptismus N. T. ab illis, quæ istius sit necessitas, efficacia, & significatio, quid Baptismus Johannis & Christi, fluminis & flaminis. Porro baptizati ad ministerium publicum remittebantur, *manuum impositione* ordinari solitum, ut ab illo de Religione

3. de Baptism.

4. de manuum impos.

ligione Christiana, ac speciatim de potestate Clavium uberius informarentur, post Baptismum lapsi peccatorum remissionem consequerentur, & S. Cœna uterentur, sicque confirmarentur in fide. Et quia multa perpeti necesse erat, ad spem vivam *Resurrectionis mortuorum* deducebantur & erigebantur vestri animi, præsertim illam, quæ est ad vitam æternam. Denique *Judicium æternum* & status condemnationis subjungebatur, ne ex ejus meditatione ad priora peccata rediretis. Hæc atque his similia vobis sedulo ineulcavimus, non ut in iis acquiescere-tis, sed ut ad perfectionem contenderetis, ac fundamento veritatum commemoratarum plura superstrueretis.

Hebr. VI. Act. VI. 6. 1. Tim. IV. 14. V. 22. 5. *de Resurrectione* 1. Cor. XV. 6. *de judicio æterno, ad perfectionem tendit, sperans non inanem fore hanc tractationem, cum non putet tales esse Hebræos, qui post plenam illuminationem, & acceptæ bona insignia,* II. Cor. IV. 4. ff. Heb. X. 26. Joh. III. 16. IV 10. Rom. V. 1. ff.

Versf. III. *Et hoc* quidem, quod diximus, nos omisso sermone primordiali doctrinæ Christianæ ad perfectionem contendere velle, *faciamus*, si, cum in viribus nostris non sit, DEUS gratiose *largitus fuerit*, de quo nihil dubitamus, & propterea eum ex animo supplices rogamus. Idque eo magis, quia vos non estis ex eorum numero, quos impossibile est, denuo renovari, sed meliora de vobis persuasi, speramus majores subinde profectus.

Versf. IV. Alioquin *enim impossibile* prorsus *est*, per ordinem à DEO constitutum, *eos*, *qui semel* atque perfecte *illuminati sunt*, per Evangelium & Sacramenta, tanquam media ordinaria, (inter quæ etiam est Baptismus, φωτισμὸς à veteribus deinceps dictus, quo promittunt tingendi, se in fide & Christianis institutis ad mortem usque perseveraturos,) ut ad veram fidelemq; DEI & CHRISTI Salvatoris cognitionem perveneriint: *quiq; gustarunt* donum *supracæleste*, Christum, præstantissimum munus Patris, cœlitus missum, dum ejus, & cum eo omnium beneficiorum participes facti sunt, remissionis peccatorum, justitiæ, pacis conscientiæ, lætitiæ spiritualis &c. ac senserunt, inæstimabilia & ineffabilia hæc bona esse: *& qui* per impositionem manuum (supr. ℣. 2.) *participes* etiam *facti sunt*

Hebr. VI. *Spiritus Sancti* ipsius, utpote qui gratiose inhabitat & replet corda fidelium, tanquam templa sua, ac donis perfectis beat, ut similiter sensérint ejus motus, ductus, atque solatia in adversitatibus.

eaque degustata, Rom. I. 16. *Vers. V. Et qui bonum*, imo optimum *DEI verbum* in dulcissimis Evangelii promissionibus gustarunt, saluberrimum animæ cibum efficaciter sensérunt, ac viva inde solatia hauserunt in variis calamitatibus, & denique *virtutes futuri seculi* ipsasmet & bona cœlestia perceperunt, ac si delicias illas delicto vitæ, manna absconditum, & aquas vivas fluvii crystallini de throno DEI & Agni procedentes, gustarint, iisdemque se refecerint:

Apoc. II. 7. 17. XXII. 7.

relabuntur, & renovari ad pœnitent. nequeunt, *Vers. VI. Et* tamen scientes volentesque *prolapsi sunt* universali defectione à fide vera, in qua illuminati gustarunt illæ supercœlestia bona, *ut* quispiam *renovet* eos *iterum ad pœnitentiam* usque, qui primus est gradus & fundamentum primum, (℣. 1.) nedum ut ad ulteriores gradus perveniant; *eo quod sibi ipsis*, suo damno & exitio, ipsum Dominum gloriæ, salutis Autorem, *Filium DEI crucifigant denuo & ludibrio exponant* publice, in quem olim crediderunt, cujus beneficiorum participes facti fuerunt, nec meliores, imo pejores etiam sunt Judæis, JESUM ignominiose crucifigentibus, diris omnibus & convitiis proscindentibus, atque sic judicium gravissimum sibi accersentibus.

ex justo Dei judicio, quod simili oillustrat. *Vers. VII.* Non injustum vero esse tale judicium, quod contemtores mediorum salutis & defectores s. Apostatas manet, luculenta declarabo similitudine. *Etenim* sicut *terra, quæ combibit in se frequenter venientem pluviam*, matutinam & serotinam, Jac. V. 7. *& progignit herbam accommodatam illis*, *per* & propter *quos etiam colitur*, *accipit à DEO benedictionem*, testaturque se accepisse, dum fructus fert exspectatos: ita quoque illi, qui culturam cœlestem admittunt,

tunt, ſemen verbi recipiunt ac retinent, imbrem gratiarum Sancti Spiritus imbibunt, & fructus etiam deſideratos proferunt: atque hoc modo ad perfectionem & maturitatem contendunt, benedictionis divinæ participes fiunt, ita ut ſi maxime lapſi fuerint, tamen denuo ad pœnitentiam renovari queant, quia non voluntarie peccarunt, nec malitioſe ſupprimunt ſtimulos conſcientiæ, aut reſiſtunt Spiritui S. *Hebr. VI.*

Verſ. VIII. Quemadmodum *vero* contra *terra*, quæ quidem pluviam imbibit, nihil quicquam tamen herbæ bonæ ſed tantum *ſpinas & tribulos profert*, & præter naturam ejicit, abortumque quodammodo facit, *reproba* & nullius momenti ſ. bonitatis, ſed maledictioni propinqua eſt, ut eam præſentiſſimam poſt ſe trahat, *cujus finis ad combuſtionem* tendit: ſic etiam homines, qui acceperunt quidem verbum, imbiberunt gratiam, illuminati ſunt atque perceperunt dona ſupracœleſtia &c. ita tamen defecerunt penitus, ut omnia collata bona amiſerint haud tantum, ſed etiam non niſi mala opera patrent, ac ſpinarum inſtar veritatem antea agnitam pungant, impugnent, & evertere prorſus conentur, reprobi merito habendi, maledictione digni, & tandem æternis flammis comburendi ſunt.

Verſ. IX. *Perſuaſi autem ſumus de vobis, dilectiſſimi* Fratres, ſaltem de maxima veſtrûm parte, longe *meliora, &* quidem talia, *quæ habeant ſalutem*, confidimusque, vos non ita defeciſſe, ut terræ maledictæ comparari ac renovari amplius non poſſitis, *licet ita loquamur;* exhortandi quippe gratia ea dicimus, quo in vobis ſtudium proficiendi & ad perfectionem contendendi exacuamus, ne relangueſcentes paulatim in extremam decidatis apoſtaſiam. Quare non eſt, ut exiſtimetis iſta, quæ durius à nobis dicta videntur, eo pertinere, ac ſi de veſtra ſalute deſperaremus, aut parum vobis fideremus. Melius de vobis ſentimus, & exiſtimamus animos veſtros hac ratione ad meliora excitari poſſe. *Ratio, cur meliora de Hebr. ſperet,*

Hebr. VI. est, quod fidei operosæ & constantiæ specimen jam dederunt.

Vers. X. Haud vero abs re hunc in modum de vobis ex charitate sentio. *Non enim injustus est Deus*, nec propter fidem promissionis injustus esse potest, aut vult, *ut oblitus fuerit*, obliviscive queat *vestri illius operis*, fidei scilicet perseverantis, *& laboris illius dilectionis*, sive laborioſi studii dilectionis, ex fide oriundi, adeoque Fidei veræ, vivæ & operosæ, quam publice demonstrastis egregio & luculento exemplo, non ob gloriam quandam, quæstum aut meritum obtinendum, sed *erga* & propter *nomen ipsius* DEI, *dum ministrastis* hactenus *sanctis* fratribus indigentibus, vel ob Christum vinctis, exulibus, aut aliter afflictis, quæ ad vitam sustentandam & aliis in rebus necessaria sunt, *imo* adhuc *subministratis*.

1. Thes. I. 3.

Admonitio E. perseverantiam spectat,

Vers. XI. Quod igitur nihilominus vos exhortor, licet optime de vobis sentiam, non ea causa est, quasi dubitarem aut diffiderem de studio vestro, sed quod ego, ac omnes boni, præcipue Doctores vestri, paterno fraternoque affectu *cupidissime desideremus* atque optemus, *unumquemque vestrûm*, non quosdam tantum, vel plurimos, sed singulos etiam, idem, quod modo deprædicavi, studium operosæ fidei, *ostendere* re ipsa, *ad plenam* certamque *fiduciam spei*, *usque ad finem.* Conf. Cap. III. 6. 14.

ad exemplum fidelium in V. 1.

Vers. XII. Hac autem ratione cupimus quemlibet vestrûm demonstrare studium, *ut non* amplius *segnes sitis* aut fiatis, *contra vero* potius *imitatores* strenui & indefessi *eorum*, *qui per fidem & patientiam*, s. perseverantiam, aut fidem, quam per suam longanimitatem & constantem exspectationem in adversis testatam satis fecerunt, *hæreditate* acceperunt & etiamnum *accipiunt* in posteris & imitatoribus suis, usque ad hodiernum diem, *promissiones* tam præclaras, sive tot tantaque promissa à DEO bona cœlestia. Tales igitur sequimini Majores vestros, & non eos, qui divinis promissis diffisi, Ægyptum respectarunt, ac proinde requiem promissam non intrarunt, nec subducite

ducite vos, quando videtis persecutiones ingruere, DEumque tarde procedere in plene præstandis suis promissis de regno Christi in universo mundo. Non minus enim ea præstabit, quam præstitit ea, quæ prius fuere promissa. *Hebr. VI.*

Vers. XIII. *Nam*, ut unicum duntaxat, idque valde illustre, exemplum imitandi vobis adferam, *Abrahamo dum promitteret* DEUS, quo certior esset fides promissionis, jusjurandum interposuit, quod certissimum apud homines pignus esse solet; *& quia nullum habebat majorem, per quem jurare poterat, per seipsum juravit*, & graviter asseveravit, ad seipsum & perfectiones suas, vitam, veritatem &c. provocando, *præsertim Abrahami,*

Vers. XIV. *Dicens* promittendo simul & jurando in Breschit, ut nostis, pluribus verbis: Gen. 22, 16. s. *certe*, per memetipsum juravi, quia id fecisti &c. *omni bonorum genere te beabo, & mirum in modum augebo.* Quæ de cœlestibus bonis intelligi velim, & propter illa locum allego, non propter temporalia, quæ etiam promissa Abrahamo non nego. *Promissiones divinas jurato confirmatas,*

Vers. XV. Ille vero Abrahamus patientia usus inque fide constantissimus & perseverantissimus fuit, & *hac ratione consecutus est promissionem* vitæ æternæ in Christo, & hæreditate accepit bona cœlestia, quæ patienter exspectavit. *patienter expectantis & accipientis.*

Vers. XVI. Cum igitur suppetat vobis in Abrahamo Exemplum eorum, qui infallibiles habent promissiones ac longe firmiores iis, quæ ab hominibus per juramentum interposita firmantur, atque per fidem obdurantem promissionum istarum hæredes facti sunt & fiunt: imitari sane illud exemplum ita debetis, ut non segnes sitis, sed contra etiam magis magisque ad perfectionem contendatis. Jam vero habere nos promissiones ejusmodi certissimas firmissimasque, quibus inniti tuto possimus & debeamus, facile probo ex eo, quod DEUS juramento fidem obstrinxerit, licet eo non videatur opus, cum sufficiat dixisse & voluisse voluntate immutabili. *Nam homines quidem* *Non minus a firmum perseverantiæ fundamentum habemus, quam Abraham.*

Hebr. VI. *quidem* propter voluntatem facile mutabilem jurant, atque jurare possunt & debent, si gravitas rei postulaverit, *jurant* autem *per majorem*, nempe DEUM T. O. M. reverentiæ & immutabilitatis causa, quæ in solo DEO adoratur, ut testem & vindicem: *& juramentum* rite interpositum *omnis contradictionis* seu controversiæ, quæ *inter ipsos* homines intercedit, *finis est*, & esse debet, *ad confirmationem*, ita ut cogantur acquiescere, & litem contradictionemque finire, cum satis stabilita res sit, ac veritas per DEI immutabilitatem tandem triumphatura sit, quam DEUS, in testem vindicemque vocatus, non patietur temere mutari aut violari.

quia promissiones nobis quoque dedit & juramento confirmavit DEus,

Vers. XVII. *Quamobrem* etiam *DEUS*, pro sua φιλανθρωπία, *quum vellet ex abundanti demonstrare hæredibus promissionis*, quales nos omnes sumus, non solum Abrahamus, vel ab eo prognati, modo ipsius vestigia imitemur, *immutabilitatem voluntatis suæ*, quam in ipsis verbis promissionis expressit satis, & cui indubitata fides adhiberi debet ac potest, sine ulteriori confirmatione, *interposuit se* ac intervenit *mediante juramento*, accommodans se infirmitati nostræ.

ut firmam habeamus consolationem & spem,

Vers. XVIII. *Eum in finem*, *ut per duas res immutabiles*, nimirum Verbum & Juramentum, *in quibus impossibile est mentiri DEUM*, (si enim falleret fidem, DEUS non esset & exueret perfectiones suas, vitam, veritatem, immutabilitatem, sanctitatem &c.) *firmam* validamque *habeamus consolationem* in fideli corde, quod nititur duobus istis fulcris, *nos qui effugimus* ex pollutionibus hujus mundi, sicut Abraham, qui accepta promissione jurata effugit è patria, & ad DEUM confugit, tanquam asylum & præsidium unicum, *ut* per fidem veram apprehendamus & *teneamus* mordicus *spem propositam* salutis & vitæ æternæ, omnibus publice declaratam & oblatam in verbo promissionis juramento confirmato, & CHRISTO Salvatore, qui ceu consummatus per passiones & crucem sub N. T. expansis manibus

2. Pet. II. 20.

nibus venit ad nos juvandos, & ex profundo miseriarum eripiendos. Quando igitur dictum in modum ad eum confugimus, habemus rem speratam omnem. *Hebr. VI.*

Vers. XIX. *Quam* spem, salutem, & consolationem, quæ ex promissis fide acceptis oritur, *habemus* verissime *tanquam anchoram animæ, tutam juxta ac firmam*, cum DEI promissionibus firmissimis, utpote jurejurando confirmatis, nitatur: & ad eam confugimus merito, quando jactamur tentationibus, dubitationibus & persecutionibus, in procelloso mari hujusmundi, inque ea acquiescimus, certi satis securique, tot rerum discrimina nullo modo nos separare posse à salutis æternæ possessione stabili; cum habeamus anchoram sacram, sursum tendentem in cœlos, & pertingentem sive *intrantem* ac intrare facientem *in* summam æternamque gloriam, quæ per *interiora veli* s. sancta sanctorum, interjecto velo ac ea Tabernaculi Templique parte, ubi populus conveniebat, distincta, significabantur. *velut anchoram tutam in portu salutis.*

Vers. XX. *Quo* post corporis sui oblationem & expiationem peccatorum in his terris factam, *præcursor pro nobis* propria virtute *ingressus est JESUS*, qui promeruit omnibus introitum, quotquot unquam vel jam ingressi sunt, vel postea ingressuri erant, ac etiamnum intercedit pro nobis apud Patrem, *secundum ordinem Melchisedeck Pontifex factus in æternum*, ut dicere cœpi, & porro nunc de eo dicam. Ordinem igitur illum Sacerdotii Veteris Test. sustulit, quo soli Pontifici maximo, & semel quidem tantum in anno licuit sanctum sanctorum ingredi, ac omnibus aditum patefecit non tantum in umbraticum sacrarium, sed ipsum cœlum, per suum ingressum, Joh. XIV. 2. Quare non est dubitandum, quin secuturi cum simus, tanquam præcursorem & caput, ex natura relatorum. Lex rituum abrogata nunc est, quia habemus Pontificem secundum ordinem Melchisedeck; quod quid sit, nunc explicatius tradam. *quem aperuit Christus Pont. max. juxta ord. Melchisedeck.*

Hebr. VII. CAP. VII. *Melchisedeck descriptus 1. à nomine, 2. officio, 3. factis.*

CAP. VII. *Vers. 1.* Ut igitur plenius dilucidiusque vobis explicem sublime mysterium de Sacerdotio CHRISTI JESU, quam maxima præstantissimaque cultus Levitici in V. T. pars in Sacerdotio & Sacrificiis sita fuerit, & eorundem restitutionem per Messiam imperiti ignarique vana spe exspectent, *hic Melchisedeckus*, secundum cujus ordinem JESUS factus est Sacerdos in æternum, illustrem typum gessit summi nostri Episcopi, quemadmodum ex illis planum erit, quæ in Davidis Hymno, apud vos de Messia decantato, & communi veterum consensu intellecto, atque in Libro Creationis, de Melchisedecho leguntur, si ad JESUM, ut par est, applicentur. Dicitur enim ibi de Melchisedeko, quod fuerit & *Rex Salem*, quæ deinceps Jerusalem dicta, & *Sacerdos DEI illius* veri, altissimi ac *summi*, *qui* sive divino monitu, sive amicitiæ jure *occurrit* & regio instructus comitatu habituque ornatus Pontificali, obviam ivit *Abrahamo*, *revertenti à cæde Regum* istorum Gentilium, qui Lothum duxerant captivum, non tantum ut ei gratularetur de miraculosa victoria, & ex itinere fessos regia munificentia sublevaret & recrearet; sed etiam ut *ei benediceret* non vulgari more, sed ritu Sacerdotis & prorsus singulari, cujus formulam à Mose relatam nostis: *Cui* etiam, utpote Sacerdoti, majori & superiori, Abraham & ipse Sacerdos, *decimas ex omnibus* spoliis bello captis ab hostibus, (v. 4.) *impartitus est.*

Gen. 24, 18

v. 14.

Fuit typus Christi, 1. ratione nominis,

Vers. II. Hæc, quæ de Melchisedeko recensentur in S. Codice V. T. non superfunctorie legi sed accuratius expendi debent, ita, ut cogitetur, typum in iis latere Messiæ, qui secundum hanc rationem peculiarem, qua Melchisedekus Sacerdos fuit, similiter Pontifex esse debebat. Quare omnia omnino, etiam vocabula & tituli, in JESUM quadrant, & in eo longe superiori & excellentiori modo deprehenduntur, quam in Melchisedecko; *qui*, quemadmodum *primo quidem est, si interpreteris* nomen proprium, quo insignitur, מלכי צדק *Rex Justitiæ,*

Justitiæ, deinde vero etiam Rex Schalem, id est, Rex Pacis: Ita Messiam adumbravit, qui non tantum eadem nomina sed rem quoque nominibus significatam habere debuit, & habuit. Hinc est, quod passim in Prophetis Rex justus, & Jehovah justitia nostra appelletur: quod regnum ejus justissimum toties describatur: quod Schilo, Princeps Pacis vocetur, qui sanguine suo eam acquirere, nos ab hostibus spiritualibus vindicare, DEO reconciliare, & tandem in cælestem Jerusalem introducere debebat. *Hebr. VII. 2. ratione sedis & rei.*

Vers. III. Quemadmodum vero Melchisedeck porro à Mose non descriptus ita est, ut constet, quo stemmate oriundus fuerit, & quos Parentes habuerit, sed quasi cœlo delapsus *sine patre, sine matre, sine genealogia* fuerit, adeoque *nec initium, nec finem dierum habuerit*, hoc non sine causa gravissima factum censeri debet; sed eo pertinet, ut aptius typum gereret æterni Sacerdotis, Christi; in his enim *assimilatus Filio DEI* est Psalmo CX. *manet Sacerdos in perpetuum.* Hæc omnia vere competunt in Filium DEI, & propter eum dicta, scripta & adumbrata in Melchisedecko sunt. Fuit enim primo sine Patre & Matre. Tametsi vero certum exploratumque é Scripturæ S. testimoniis habeamus, quod JESUS secundum humanam naturam Matrem habeat, idque hactenus etiam demonstraverimus; tamen etiam revera sine Patre, sine Matre & sine genealogia esse, dici potest. Patrem sane non habet quoad humanam, nec Matrem, quoad divinam naturam. Familiam insuper & Genealogiam non agnoscit, secundum utramque naturam. Nam licet à Patre sit per generationem, & alia persona à Patre, non tamen multiplicatur in illo persona Patris, ut in Genealogiis fit: nec qua homo habet filios aut successores, in quos transeat Sacerdotium, sicut apud Levitas [ℵ. 24.] usu veniebat. Denique vere nec initium nec finem dierum habet, sed æternus est & in æternum Sacerdos noster manet. 3 *quia ἀγενεαλόγητος.*

Hebr. VII. Unde sacerdotii Christi sublimitas. asseritur
1. ex decimatione Abrahami,

Vers. IV. Advertite vero oculos animosque, & diligenter perpendite ex iis, quæ hactenus ex sacris literis recensuimus, *quantus sit hic* Melchisedecus, tantus scilicet, ut non tantum honorarium aliquod, sed ipsas *etiam decimas*, quas illis concesserat DEUS, qui sibi proximiores erant & serviebant, ceu de Levitis constat, *dederit ei Abrahamus ex manubiis*, sive præstantissima parte prædæ, *ille* omnium maximus *Patriarcha*: & quantus sit Filius DEI, Sacerdos summus secundum ordinem Melchisedeci, tantus profecto, ut nullum habeat parem, cujus typus tantum fuit Melchisedecus, & quantamcunque habuit dignitatem, propter eum habuit, quem adumbravit. Itaque facile colligi potest, JESUM non tantum Abrahamo, sed & Melchisedeco, nedum omnibus Sacerdotibus Leviticis, longe esse superiorem.

quæ differt à vulgari s. Levitica.

Vers. V. Si quis objiciat exemplum Levitarum & arguere inde velit, Melchisedechum non fuisse Sacerdotem omnium maximum, cum & illi non minus decimas à populo Israëlitico acceperint, quam Melchisedechus ab Abrahamo, ei sequentem in modum respondeo, *ii quidem, qui ex filiis Levi Sacerdotium* legitime *accipiunt* & ineunt, *præceptum habent* atque jus *decimandi* duntaxat *populum, secundum legem* ejusque præscriptum, non pro arbitrio, *hoc est, fratres suas, utpote egressos è lumbis Abrahami*, & eodem semine ortos; neque ad alios extraneos, aut longius se porrigebat jus ac dignitas Sacerdotum Leviticorum.

Vers. VI. At is, Melchisedeck, de quo loquor, qui genealogiam suam non habet, nec idem genus ducit *ex istis* Leviticis Sacerdotibus, atque adeo dignitatem à familia sua non mutuat, sed per se ipse maximus & excellentissimus est, *decimavit* non tantum fratres Levitarum, sive Israëlitas, sed & ipsum *Abrahamum* Patriarcham, totius generis Levitici & Israëlitici Patrem, *ac eidem, qui* tot & tantas *promissiones* à DEO ipso acceptas

ceptas *habebat*, non tantum corporales de terra Canaan, sed cum primis etiam spirituales & æternas de Messia ejusque evlogiis, *benedixit*, ita ut confirmaverit illi procul dubio promissionem omnium maximam, de cunctis gentibus nationibusque in ipsius semine, Messia, benedicendis, qui omnes spirituales humani generis hostes devicturus, iis prædam erepturus, ac captivitatem captivam ducturus esset; cujus prælii & triumphi præludium in debellatis Regibus Ethnicis & liberato Lotho, Abrahamus dedit. *Hebr. VII.*

Vers. VII. Jam *vero extra omnem controversiam est positum, id quod minus est, ab eo quod majus est, benedictionem accipere* solennem, Sacerdotalem & Propheticam, quæ cum effectu sit conjuncta, quemadmodum ex omni Scriptura liquet. Unde validissime colligitur, Melchisedechum, utpote sic benedicentem Abrahamo, hoc longe fuisse excellentiorem, & Messiam, cujus typum Melchisedechus gessit, ac cujus nomine autoritateque decimas accepit & benedictionem impertitus est, omnium maximum esse Sacerdotem, & maximum adeo discrimen Levitici & Melchisedechiani pontificatus esse. Sic ergo Christus à Melchisedecko in isto actu repræsentatus, longe major excellentiorque Abrahamo esse censendus est, cum Abrahamus benedictionis hæres, Christus autem dator & Dominus hæreditatis fuerit. *2. ex benedictione*

Vers. VIII. Nunc aliud quoque discrimen accipite utriusque Sacerdotii, ex parte decimantium. *Nam hic quidem*, sive in negotio Leviticæ decimationis, *decimas accipere solent homines mortales* & subinde morientes, successoribusque indigentes, nec assimilati Filio DEI in eo, ut maneant Sacerdotes vivantque in æternum: *ibi vero*, in ordine sive Sacerdotio Melchisedeciano, decimas accipit *is*, *cui testimonium perhibetur*, *quod vivat*, nempe Melchisedecus, in typo, cujus mors in Scriptura S. vel ideo descripta non extat, vel translatus in cœ- *differentia rat. decimantium,*

Hebr. VII. lum vivus fuit, ſicut Enoch & Elias, ut tanto convenientius perpetuum illud Sacerdotium Chriſti repræſentaret, qui revera vivit in æternum in ſuo Sacerdotio, & abunde typum hac quoque in parte explevit, ac recte dicitur Sacerdos in perpetuum, ſecundum ordinem Melchiſedeck Pſalm. CX.

& decimatorum. *Verſ. IX.* Pariter quoque intercedit diſcrimen inter decimatos ex utroque ordine. Nam, *per Abrahamum*, Patrem auctoremve gentis Hebraicæ, decimatum, ac in eo, *ut ita dicam*, ſuo quodam modo, *ipſe etiam Levi qui decimas accipere ſolet*, cum omnibus poſteris, atque adeo Sacerdotibus Leviticis, *decimatus eſt*, à Melchiſedeco, & conſequenter etiam benedictionem ab eodem accepit, quam expetiviſſe Abraham ſibi & poſteritati ſuæ ipſa decimarum penſione, colligi poteſt. Conf. Grot. & Eſt. h. l.

Verſ. X. Adhuc enim in lumbis Patris erat Levi, *cum occurreret ei* (Abrahamo) *Melchiſedechus*, ſicque ſeipſum decimare non poterat; quare per Abrahamum decimari debuit, & decimatus eſt. Nam ſi ex lumbis Abrahami egreſſus fuiſſet, ſeipſum omnino decimare debuiſſet, cum non major Patre futurus, ac idem fundamentum decimationis in eo extitiſſet. Unde iterum conſequitur, Melchiſedecum ſupra Leviticum ordinem, & multo magis Chriſtum cum ſuo Sacerdotio ſupra Leviticum eminere, & in Melchiſedeci perſona decimaſſe Abrahamum cum omnibus poſteris, nec in lumbis Abrahami fuiſſe, cum non naturali lege & ordine, ex ſemine virili, ab eo prognatus, ſed ſupernaturaliter & miraculoſe è virgine conceptus ſit, extraordinaria Spiritus ſancti operatione, quemadmodum ex Hiſtoria Evangelica ſatis liquet.

Effectus & utilitas Sacerd. Chriſti eſt conſummatio, quæ *Verſ. XI.* Cum igitur ex hactenus deſceptatis demonſtratisque de Pontifice ſecundum ordinem Melchiſedeci, planum omnino eſſe exiſtimem, quod Chriſtus maximus omnium, ac ſpeciatim etiam Sacerdotum Leviticorum, ſit Sacerdos, inde porro

porro colligi potest ac debet, quævis, dignitas, imo etiam necessitas Sacerdotii Christi fuerit, quodque Leviticum Sacerdotium ei cedere, & abrogari debuerit. *Siquidem igitur consummatio*, sive plena perfectaque reconciliatio hominum peccatorum cum DEO, justificatio & sanctificatio &c. *per Leviticum Sacerdotium*, ejusque Legem, cultus, sacrificia inprimis, & similia, *contingere posset*, (*populus enim* Judaicus *super ea* consummatione universam præceptorum & operum *Legem accepit*, eum in finem per se tendentem, ut coram DEO justificaretur, & æternum viveret, adeoque non tantum corporalia bona promittentem, licet id præstare non potuerit, propter infirmitatem carnis, v. 18. 19. ac propterea abrogari debuerit, quod probare hîc annitor,) *quæ adhuc necessitas* foret, *juxta ordinem Melchisedeci alium excitare Sacerdotem*, longe majorem, ut dixi, ad implendum hujus typum, *& non* potius *secundum ordinem Aaronis appellari* (& esse) in Psalmo CX. à Davide? præsertim cum ordo Leviticus Davidis ævo ita jam fuerit constitutus & perfectus, ut ei nihil addi posse videatur, aut additum legatur. Quia vero David spiritu Prophetico promittit alium venturum Sacerdotem, non secundum ordinem Melchisedechi, satis indicat, non posse obtineri consummationem per Sacerdotium Leviticum, sed hoc abrogandum & transferendum esse. *Hebr. VII. in Levitico non erat,*

Vers. XII. Neque vero Sacerdotium tantum sed ipsa etiam Lex transferri mutarique debebat, ceu ex dictis efficitur. *Cum enim transferatur* & mutetur *Sacerdotium* Aharonicum, quod excitatio novi Sacerdotis necessario infert, pari *necessitate etiam* universæ *Legis* Mosaicæ, sive operum, quæ super isto Sacerdotio lata erat, *translatio* & abrogatio *fit*, cum nihil magis consummare & justificare queat, quam Sacerdotium, utpote quod Lege nititur, & non nisi per legem consummare potest. *ideo abrogari cum lege debebat,*

Vers. XIII.

Heb. VII. ut ex Psal. CX. liquet.

Vers. XIII. Quæ, ne in dubium vocari queant, denuo iterumque ex verbis Davidis & ipsa experientia propabo. *De quo enim* ibi *dicuntur hæc*, quod alium oporteat surgere Sacerdotem secundum ordinem Melchisedeci, (℣. 11.) ille *de tribu alia participavit* cum carne & sanguine (supra II. 14.) sive prognatus est, *de qua nemo* ex legis vigore atque de jure *curam gessit altaris*, sive attendit.

quod per Jesum factum.

Vers. XIV. Manifestum enim factum est, cum revelationibus testimoniisque Prophetarum, tum complemento, vobis Hebræis, non tantum fidelibus, sed aliis etiam, inter quos versatus fuit JESUS, nec unquam in dubium vocatum, & *quod* is, de quo ista dicta sunt, *Dominus noster* J. C. & quod hic Dominus noster *è* tribu *Juda ortus sit*, *de qua* tribu nihil unquam *quoad sacerdotium Moses est locutus.* Alterius igitur generis ordinisque eum futurum Sacerdotem, ac proinde Sacerdotium Leviticum abrogaturum, promtum est colligere. Novus Sacerdos ex tribu Juda non accedit ad altare, adeoque nec populus, cujus est Sacerdos. Abrogari itaque Lex rituum debuit.

Vers. XV. Neque enim minus perspicue translatio legis inde colligitur, imo *adhuc amplius* id *manifestum* est, & magis evidenter sequitur ex hoc, quod omnino transferenda & abroganda Lex sit, *si* vi verborum Davidicorum, *secundum similitudinem* Melchisedeci, supra descriptam, & porro describendam, non secundum similitudinem Aaronis, *alius surgit* & certo surgere debuit Sacerdos.

Vers. XVI. Quippe *qui* Sacerdos alius, Dominus noster J. C. *non secundum legem præcepti carnalis constitutus est*, ut consummet perficiatve opus Reconciliationis nostræ, juxta tenorem Mosaicæ legis, quæ occupabatur in rebus carnalibus, externis, infirmis & minime efficacibus in se, ut erant sacrificia, purificationes variæ &c. & in carnali successione Sacerdotum consistebat, per quos isti ritus perficiebantur: sed potius ut consum-

consummet omnia, *juxta virtutem*, potestatem & vim *vitæ indissolubilis*, æternæ & immortalis, quam non tantum habet ut DEUS, sed quæ etiam Humanæ ipsius Naturæ communicata est, & quam in regno potentiæ, gratiæ & gloriæ, ac inprimis exserit in hominibus consummandis s. salvandis, per Evangelium, tanquam δύναμιν Θεοῦ, Rom. I. 16. Hebr. VII.

Vers. XVII. Quam divinam virtutem salvandi ei tribuit David in loco sæpius citato. *Testatur enim* id de eo his verbis: *Tu es Sacerdos in æternum ad rationem Melchisedeci.* Ubi æternus vocatur Sacerdos non tantum ratione personæ, sed etiam ratione officii & effectus perpetuo durantis & valentis.

Vers. XVIII. Nam, ut hoc etiam uberioris confirmationis explicationisque loco addam, per hoc ipsum testimonium ex Hymno Davidico prolatum, *abrogatio fit mandati* legis carnalis, *quod* diu *præcessit* Prophetiam illam de Christo, *propter infirmitatem & inutilitatem suam*, ad expiationem peccatorum & salutem æternam, cum in eum finem lex data sit, ut esset typus & umbra spiritualium bonorum. Quæ quidem abrogatio Legis ex abrogato Sacerdotio Levitico, tanquam infirmo & inutili, quod in Psalmo innuitur, dilucide infertur. Quando enim DEUS Messiam Sacerdotem in æternum ibi vocat, hoc ipso indicavit, priores Sacerdotes secundum legem imbecillem constitutos, non posse in æternum subsistere aut prodesse, propter infirmitatem suam propriam, sed utrumque abrogandum esse; Messiam contra in æternum permansurum ac profuturum efficaci officio & effectu.

Vers. XIX. Merito etiam abrogatam Legem cum Levitico Sacerdotio esse, facile intelligere ex hoc ipso potestis. *Nam nil* quicquam *consummavit*, vel justificare per se & per opera sua potuit Lex, post lapsum, licet justificationem urserit, *sed superintroductio melioris spei* per Christum facta, ejusque Sacerdotium, consummat: *per quam* superintroductionem spei, fide

Hebr. VII. apprehensam, solum *appropinquamus* & accedimus *ad* ipsum *DEUM* & Patrem nostrum, (Cap. XI. 6.) ut reconciliati cum ipso, per Sacerdotem nostrum, JESUM. In V. T. solus Sacerdos summus appropinquabat ad DEUM, idque nonnisi semel in anno, reliqui omnes per Sacerdotem, per sacrificia, per symbola & umbras ad DEUM accedebant. Nunc vero in N. T. appropinquamus confidenter & semper DEO, & habemus spem vivam.

Æternitas sacerdotii Christi.

Vers. XX. *Et* sane *in quantum non sine juramento* illa spes melior superintroducta est per Christum, Sacerdotem nostrum.

Vers. XXI. (*Nam illi quidem*, Levitici Sacerdotes, *sine juramento factis Sacerdotes sunt*, cum id in universa Scriptura S. nuspiam legatur; *hic autem*, Christus, *cum juramento* factus est Sacerdos, *per eum*, *qui dicit de illo*: *juravit Dominus*, *& non pœnitebit ipsum*, *tues Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* Illud autem Sacerdotium demum immutabile & melius censendum est, quod juramento confirmatum est.)

& præstantia,

Vers. XXII. *In tantum melioris Testamenti*, & spei etiam, *factus est sponsor JESUS*, qui quasi data manu promisit, inque se recepit onus satisfaciendi pro hominibus, à quibus cum perfecta legis obedientia, tum plena satisfactio pro peccatis exigebatur, ille utrumque spospondit & stipulatus est, ac Pater vicissim accepit sponsionem, quam Sponsor etiam præstitit, & hoc ipso non tantum nos liberavit ab omnibus malis, sed nobis etiam bona quævis promeruit.

quia sponsionem præstitit aliis impossibilem.

Vers. XXIII. Quantum hic sponsor præ omnibus aliis in V. T. sponsoribus & Sacerdotibus valeat & emineat, & quanti proinde sponsio ejus æstimanda sit, ex sequentibus facile colligere potestis. *Et enim illi quidem in V. T. plures facti sunt Sacerdotes*, tanquam infirmi, peccatores, & perfectione destituti, adeo ut nullus ex omnibus fuerit, qui non ob proprium peccatum morti succumbere, pro se ipso offerre & sponsionem

Goëlis

Goëlis petere coactus fuerit. Et cum moriendo desinerent esse Sacerdotes, non poterant consummare & salvare peccatores, quos post se reliquerant vivos. *Hebr. VII.*

XXIV. Hic vero, JESUS, *quod maneat in æternum*, à morte invictus, cum eam ipse moriendo vicerit, *Sacerdotium habet*, *quod* non solvi, nunquam auferri potest, sed *immobile*, inexpugnabile & sempiternum *est*, adeoque nec successores, nec vicarios agnoscit. *mortem vicit, manet.*

Vers. XXV. Unde etiam ex omnibus necessitatibus omnium temporum eripere, *salvare* & consummare plene ac *in perpetuum potest*, per modum veri Intercessoris, per meritum suum, eos omnes, *qui per ipsum*, tanquam unicum Mediatorem, *accedunt ad DEUM, cum semper vivat ad intercedendum pro ipsis*, hominum causam agendo, orando pro illis, ut nullis aliis intercessoribus indigeant. *æternumq; salvat.*

Vers. XXVI. Talis enim, qualem modo dixi JESUM esse, Sacerdotes autem Leviticos non esse, & quem nunc plenius describam, *nos decebat*, ac necessarius omnino nobis erat, vi justitiæ divinæ, quæ sine pleniſſima sanctissimaque satisfactione remittere peccata non poterat, *Pontifex summus*, nempe *sanctus*, eminentissime & excellentissime, respectu divinæ non tantum sed & humanæ naturæ, in qua ut omnis plenitudo Deitatis, ita & sanctitatis habitabat, ut omnes sanctificare & pro omnibus sanctam victimam offerre posset, non qui inscriptum tantum laminæ ad frontem appensæ gerebat קדש ליהוה Exod. 39. 30 *vitiositatis* omnis *expers*, & remotus longissime à re mala quacunque, qui malum adjacens & peccatum ἐνπερίςατον (XII 1.) non habeat, *non coinquinatus*, sed impollutus & immaculatus, quia non ex impuro semine conceptus & natus, sed ab utero purus erat, *segregatus à peccatoribus*, non tantum per interpositionem veli, ut Pontifex V. T. sanctum sanctorum intrans, sed nullo modo inter peccatores referendus, licet inter eos vi- *Ejus necessitas,*

Hebr. VII. veret, ab aliis peccator haberetur, & peccatum pro nobis fieret; versatus enim est inter homines peccatores, sicut Medicus inter ægrotos, sicut Pastor inter oves: denique *excelsior cœlis factus* tanquam homo, qui tanquam DEUS omnibus cœlis ab æterno excelsior fuit & sublimior fieri non potuit.

ad obtinendum finem.

Vers. XXVII. Hæc necessitas hujusmodi Pontificis summi, quem breviter descripsi, utique requirebatur ad finem obtinendum in Sacerdotii munere apud DEUM rite perficiendo. Talem enim debuimus habere Pontificem, *qui non haberet quotidie*, ut in sacrificio jugi & alias fiebat, *necesse*, *quemadmodum* Num. 28, 3. *Sacerdotes Principes* Levitici, *primo pro peccatis propriis offerre* Levit. 16, 5. *victimas*, *deinde* & pro *populi* delictis; *hoc enim* posterius, & 15. non istud prius, quod minime necesse fuit, ut ex ante dictis (v. 26.) colligere licet, *fecit semel*, *seipsum offerens* pro populo solum, imo toto genere humano, non pro seipso.

Vers. XXVIII. Ubi non mirum vobis videri debet, quod, & quomodo Sacerdos noster summus, JESUS, id facere potuerit, ut semel tantum & sufficientissime validissimeq; seipsum pro peccatis populi obtulerit, cum omnibus Leviticis Sacerdotibus tales quid integrum aut possibile haud fuerit; *nam*, ceu ex supra disceptatis constat, *Lex homines* tantum *constituit Sacerdotes magnos*, *infirmitate* & peccato (v. 26. 27.) *laborantes*, qui salvare se aliosque nequibant, *sermo autem juramenti* in verbis Psalmi, quod *post legem* latam conceptum est, constituit Sacerdotem *Filium* DEI, *in æternum consummatum*, non tantum ratione personæ & officii, sed etiam ratione meriti atque efficaciæ, ut adeo consummatus ex omni parte Pontifex sit, & omnes consummare possit, in quo Pater acquieverit, utpote plene perfecteque reconciliatus.

CAP. VIII. *Eminentia Sacerdotii.*

CAP. VIII. *Vers. I. Summa vero* & caput *eorum*, *quæ* de Sacerdote secundum ordinem Melchisedechi *dicuntur* in Psalmo, quæque omnia dicta continent & confirmant, hoc est. *Talem*

Talem tantumque *Pontificem maximum* & Regem *habemus* omnes homines, & deinceps ad finem habebimus, noſtro bono, JESUM, Filium DEI, *qui conſedit ad dextram ſolii* illius *Majeſtatis in cœlis*, poſteaquam omnia, quæ in his terris ad Redemptionem noſtram ſpectabant, abunde complevit & conſummavit, adeoque ſecundum humanam naturam ad ſummam vereque divinam dignitatem evectus, æqualem Patri & Spiritui S. potentiam & gloriam habet, quam illa ſeſſio ad dextram DEI arguit, ceu ex Davidis Hymno, unde hactenus aſſerta probavi, vobis conſtare poteſt, utpote in cujus fronte hæc ſumma traditur: *Dixit Dominus Domino meo, ſede ad dexteram meam* &c. Ad tam potentem & clementem Pontificem atque Regem accedere omnes confidenter poſſunt. Cap. IV. 16. *Hebr. VIII. J. C. in ſtatu exaltationis.*

Verſ. II. In iſto ſolio divino non otioſe ſedet Rex atque Pontifex noſter, ſed etiamnum fungitur ſuo officio, & *eſt ſacrorum* omnium, quæ nobis neceſſaria & ſalutaria ſunt, non typicorum & umbraticorum, ut in V. T. erant, *Curator* atque Diſpenſator Optimus, Maximus; & quidem cœleſtium bonorum Moderator & Adminiſtrator eſt *in tabernaculo illo vero, quod fixit* fixumque & immobile ſtatuit *ipſe Dominus, & non homo*, ubivis, ubi DEUS ipſe eſt, à cujus latere, ut ſic dixerim, nunquam recedit, ac intercedendo pro nobis jugiter placatum illum & gratioſum nobis reddit, etiam in cordibus fidelium, quæ templa & habitacula DEI ſunt. *ratione obſti & loci.*

Verſ. III. Omnis enim Sacerdos princeps ad offerendum dona & victimas in tabernaculo aliquo *conſtituitur. Quare neceſſe eſt, habere quid etiam hunc* noſtrum Pontificem maximum, J. C. *quod offerat*, & tabernaculum aliquod, ubi offerat; habet autem iſta non terrena & umbratica, quia hæc cum excellentiam Sacerdotii, tum ipſum Sacerdotium ejus everterent, ſed vera & cœleſtia. Quemadmodum Pontifex M. V. T. extra tabernaculum mactabat, & cuncta ex præſcripto Legis *probatur* Conf. ſupr. V. 1.

Hebr. VIII. præparabat, deinde vero in tabernaculum cum sanguine & suffitu ingrediebatur, ibique pro more offerebat: sic etiam verus Pontifex M. Christus, extra verum tabernaculum, in terra atque ara crucis semetipsum obtulit, ac ingressus postea in verum tabernaculum fuit, ubi ad dextram Majestatis sedens, merita omnium actionum passionumque, quæ hac in terra præparavit, conspectui divino semper proponit & offert.

quia non versatur circa typica.

Vers. IV. Quod si autem aliquis excipiat: concedi quidem posse, JESUM habere aliquid quod offerat, inde tamen nondum effici aut sequi, quod nunc offerat dona sacra, postea quam consedit ad dextram Majestatis, ei hæc repono, & simul assertionem meam probo: *Si quidem enim* JESUS *super terra esset* λειτουργὸς, & circa terrena s. typica occuparetur, (v. 5.) neque Sacerdos verus esset, & sufficiens pro nostra Redemtione & Salute, qualiutique opus habemus; *cum ipsi Sacerdotes, qui secundum Legem offerunt dona* & victimas, *illi sint, qui figura & umbræ ministrant supracœlestium*, i. e. super terra sint, sive terreni & typici, ex quorum ordine Christus non fuit.

ut Sacerdotes V. T. Ex. 25, 40.

Vers. V. *Quemadmodum divinitus informatus est Moses*, quum erecturus & consummaturus esset tabernaculum. *Vide enim, dicit* ipsi DEUS oraculo monens, *ut facias omnia secundum typum monstratum in monte* Sina; ubi sane typus & umbra supracœlestium intelligitur, ac ipse Moses vidit in Spiritu aliud sanctius perfectiusque tabernaculi sive templi genus, aliud item sacerdotii & victimarum genus.

quia melioris Testam. Mediator est,

Vers. VI. *Jam vero* tanto *præstantius* excellentiusque *nactus est ministerium* JESUS CHRISTUS, *quanto etiam melioris Testamenti*, quam prius Leviticorum Sacerdotum Testamentum erat, *Mediator* est, quippe *quod super melioribus promissionibus sancitum est*, nempe gratuitis, quæ fide accipiuntur, cum prius conditione niteretur impossibili, fac hoc & vives, nec de reconciliatione cum DEO quicquam sciverit. sed iram ejus potius auxerit.

Vers.

Vers. VII. Certum enim est quod prius Testamentum fuerit reprehensibile, sive tale, in quo aliquid possit desiderari, certa ratione & respectu, nempe justificationis, & quæ ab illa dependent. Quod quidem facile probatur. *Nam si Testamentum illud prius fuisset irreprehensibile, non secundi* Testamenti *locus requireretur*, aut necesse fuisset, ut Novum Testamentum locum & officium obtineret in Ecclesia, ad justificandum & salvandum. Atqui requisitus est secundi locus, ut patet, & jam probabo. *Hebr. VIII. cum Vetus sit reprehensibile.*

Vers. VIII. *Nam reprehendens illos*, qui sub eo erant, DEUS apud Jeremiam Vatem XXXI. 31. *dicit*: *Ecce dies veniunt* & tempora, quæ Messiæ esse fatemini, *quibus*, ut promisi, opere ipso consummabo *& perficiam super domum Israel & super domum Juda*, sive universos Judæos & Israëlitas, quos minime excludam, cum gratiam uberiorem offero cunctis gentibus, *Testamentum novum*: quo sane dilucide reprehenditur Vetus & abrogandum prædicitur, tanquam infirmum, ac ratione effectus culpabile. *pro ex Jerem. 31. 31.*

Vers. IX. Hoc Novum Testamentum alius prorsus generis erit, ac vetus illud fuit, *non* enim *secundum illud Testamentum, quod feci Patribus eorum, in die*, *quâ* tanquam nutricius, vel pater *apprehendi manum eorum* benigne & firmiter, *ut educerem eos ex Ægypto*, præcedens interdiu in columna nubis & noctu in columna ignis: *quoniam illi non manserunt in Testamento meo*, nec servare potuerunt, ac propterea *negligere eos coactus sum, inquit Dominus* & pro jure Dominii severe tractare, ut pœna afficerem & fastidirem; motus tamen misericordialius generis Testamentum erigere statui, & promisi.

Vers. X. Hoc autem & hujusmodi est Testamentum novum, *quod disponam domui Israel* & universo populo, *post dies hos*, *dicit Dominus*, *ut daturus sim leges meas* & doctrinas salutares *in mentem eorum*, *& super corda eorum scripturus illas*, ego

Hebr. VIII. ego ipse omnia faciam, & cum alium Salutis ordinem constituerim in Nov. Test. qui non requirat obedientiam legi plene perfecteque præstandam, sed fidem & fructus fidei in nova obedientia, veteris hominis mortificatione & novi inductione, ego cor novum creabo, per Spiritum S. illos illuminabo, atque cuncta ex gratia donabo, sicque *ero ipsis in DEum* gratiosum & benignum, omnia impertiar salutaria, & *illi* quoque *erunt mihi in filios*, fideles & obsequiosos.

Vers. XI. *Et*, qui alius etiam fructus est Novi Testamenti, *non docebunt quisque proximum suum, & quilibet fratrem suum*: ut prius docuerunt sub Vet. Test. cum rigorosa expostulatione, indesinenter urgendo sub maledictione perfectam DEI cognitionem & cultum inde profectum, dicendo: *Cognosce DEum*, quod Jehova sit Elohim, qui te eduxit ex Ægypto, hunc solum DEUM habeto, amato, *colito*, ex toto corde &c. & reliqua omnia quæ à Lege s. Decalogo exiguntur, sub hac conditione impossibili: fac hoc & vives; *quoniam omnes cognituri sunt me à minimo eorum usque ad maximum*, notitia Evangelica & salutari, quam ego per media efficacia in maximis & minimis excitabo, quaque qui fuerint prædicti, liberati erunt à rigore Legis, ut perfectam DEI cognitionem & plenam obedientiam ab illis postulare nequeat, nec maledictionem inferat.

Vers. XII. Ratio autem, cur necesse non sit, ut unus alterum ex Veteri Lege doceat, quomodo ad DEUM pervenire queat, hæc est, *quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum injustitiarumque illorum non recordabor amplius.* Hæc notitia Evangelica s. fides sola sufficiens erit ad salutem, nec Lex habebit amplius, quod urgeat. Sciunt enim omnes sufficienter ex novo fœdere Evangelii, DEUM, vi Testamenti sui novi, ex gratia propter Christum peccata quæcunque remissurum.

Probationis s. illationis *Vers. XIII.* Ex hoc igitur Jeremiæ oraculo recte ita colligo: *Quando* Dominus promittens se erecturum Testamentum,

tum, illud *novum dicit*, per hoc ipsum *antiquavit vetus*, & propter infirmitatem carnis vetus & inutile redditum, declaravit, quoad valorem ac virtutem operandi. *Omne vero* Testamentum, Lex, & si quid aliud, *quod vetus fit*, per mutatum objectum, aut transformatum rerum statum, *& senescit*, instar hominis decrepiti, qui viribus exhaustus & invalidus est, *prope est*, *ut evanescat* è conspectu, ac dispareat. Unde necesse fuit, ut novum succederet & in lucem prodiret; quod his temporibus factum esse, manifesto intelligitis. Tametsi enim novum jam dudum promissum, & mox post lapsum Adami vetus vetustum & invalidum redditum fuerit, tamen non prorsus hoc abolitum est, nec illud statim plenam lucem edidit, ac vetus obscuravit antiquavitque, sed nunc demum, cum venit plenitudo temporis (Gal. 4, 4.) hoc contigit, & cernitis in dies magis magisque consenescere fœdus prius; templo autem & urbe terraque sancta devastatis, quod intra paucos annos fiet, plene cuncta antiquabuntur & evanescent. Hebr. VIII.

CAP. IX. *Vers. 1.* Cum igitur completa illa Jeremiæ Prophetia sit, non hærendum amplius in priori fœdere est, aut in umbris atque typis, nec ea objicienda sunt nobis. Concedimus *itaque* libenter, quod *habuerit quidem etiam prius* Testamentum & *Tabernaculum* Mosaicum, cum universo statu, apparatu & cultu suo spectatum, duplicis generis res, primo ritus & ceremonias varias, instituta, præcepta, sive *justificationes alicujus cultus*, deinde & *sanctum*, vel *sanctuarium* מקדש (Exod. 25, 8.) *mundanum*, i. e. terrenum, manu factum, cujus ministerium quoque terrenum est & ministri super terram, in caducis & infirmis rebus occupatum, eoque antiquandum. CAP. IX. *Liturgia Christi & N. T. collata cum Vet.*

Vers. 11. *Tabernaculum enim prius* ita constructum & adornatum erat, ut alia pars haberetur religiosior. In prima ejus parte & ad meridianum latus *erat candelabrum*, septem luminibus refulgens, *mensa* item, *&* in ea *propositio panum*, sive panes *a. quoad res in prima parte tabernaculi.*

Hebr. IX. panes XII. coram DEI facie ordinati & consecrati. Atque hæc Tabernaculi pars *Sancta* dicebatur tantum, quod ita distingueretur à profanis locis atque rebus, ut tamen etiam differret ab illis, quæ Sancta Sanctorum appellabantur. Sed umbratica illa fuerunt signaruntque Christum, qui & vera lux, & mensa instructa s. esca animæ salutaris, ac vita, Joh. I. 4. ff. Psal. 23, 5. in hac & altera vita esse debebat.

in secunda. *Vers. III. Post secundum vero velum* præparatum seu constructum erat *Tabernaculum* aliud, s. interius, *quod* ob excellentiam religionis *Sancta Sanctorum vocabatur*, sive sanctissimum, cum altera pars Sanctum tantum diceretur.

Vers. IV. Illa pars habebat & continebat sacratiora quædam monumenta, nempe *aureum thuribulum*, cum quo Pontifex maximus in solenni expiationis festo ingressus est in sanctum sanctorum Lev. XVI. 12. cum argenteo quotidie super altari suffimenti in priori Tabernaculi parte uterentur Sacerdotes, *& arcam fœderis auro*, sive laminis aureis, *undique circumtectam*, *in qua* (si universe eam spectes & lateralia eidem adjuncta,) *urna aurea*, *cum Mannæ*, *virga Aaronis & tabulis Testamenti* asservabantur. Quæ omnia sublimia designabant mysteria, & Messiam præsertim ejusque beneficia adumbrabant; in eo quippe tanquam arca, omnes thesauri sapientiæ & scientiæ, omnes opes cœlestes latebant, aperiendi suo tempore. Apoc. II. 17.

Vers. V. Super hanc autem arcam *Cherubhim*, alatæ imagines erant, quæ DEO glorioso in gloria ejus ministrabant, utpote inter quas DEI Gloria & Majestas habitabat, seque ostendebat, Exod. XXV. 22. Lev. XVI. 2. ac propterea Cherubim *Gloriæ* dicebantur, quæ *propitatorium*, Christum propiatorem & Mediatorem apte referens, obumbrabant, cum plenam ejus lucem & splendorem ferre mortales non possent. *De quibus* omnibus *speciatim dicendi locus jam non est*, sed diligentiæ &

piæ

piæ meditationi cujusque ea relinquuntur. Quæ tamen tacta sunt, eo spectant, ut nunc appareat facilius, quid sibi velint, quæ mox dicenda sunt. *Hebr. IX.*

Vers. VI. His vero hunc in modum, ut innui, *præparatis*, & sacris monumentis in sua loca ordine digestis, non acquiescebat DEUS, sed ut latentia mysteria oculis quodammodo objicerentur, ac non tantum otiosa præberent spectacula, ministeria ordinavit, cum quotidiana, tum anniversaria, quæ Sacerdotes & Pontifices rite obire debebant. Ac *in prius quidem tabernaculum*, jugitor (תמיד) & semper, sive singulis diebus *ingrediebantur Sacerdotes* quilibet, secundum ephemerias & distinctas classes, *ministeria peragentes*, vel suffitum faciendo, vel lucernas accendendo, vel panes propositionum collocando &c. Exod. 30, 7. 8. Lev. 24, 4. β. *Quoad ministerium*, 1. *Sacerdotum vulgarium*,

Vers. VII. In secundum autem illud sacratius tabernaculum non quidem quotidie, ut Sacerdotes vulgares facere in prima tabernaculi parte solebant, sed *semel* duntaxat *in anno solus Sacerdos magnus*, die expiationis solenni, ingrediebatur, & quidem, quod observandum quam maxime est, *non sine sanguine, quem offerebat pro suis* pariter *atq; populi peccatis*, per errorem & ignorantiam commissis (1. Pet. I. 14. Sap. XIV. 22. Sir. XXIII. 3. XXIIX. 9.) Eo nomine quatuor vicibus, eodem die, adytum petiit, ceu ex Levit. XVI. colligere promtum est, 1. ut suffitum adoleret, 2. sanguinem juvenci pro suis, & 3. sanguinem hirci pro populi peccatis cæsi inferret & spargeret, 4. thuribulum primum eo illatum una cum acerra rursus inde auferret. 2. *Pontificis Max.*

Vers. VIII. Ex hoc modo administrationis Officii, Pontifici maximo in solenniſſimo expiationis festo, quotannis recepto, manifestum sane est, & *Spiritus Sanctus* ipse, summus mysteriorum regni cœlestis dispensator & revelator, *declaravit*, & evidenter *hoc* ministravit, *nondum manifestatam* in re ipsa esse *viam*, qua ingredi peccatores *in sancta sanctorum*, & æternam *quæ omnia typica fuere*

Hebr. IX. salutem consequi possint, *statum adhuc stabilitatemve habente* & obtinente *priore Tabernaculo*, cum suis ritibus, vasis, sacerdotio & sacrificiis, ubi via doctrinaque salutis tota umbris adhuc & typis involuta erat, ac nemo præter Pontificem maximum in Adytum admittebatur, & tamen quoties illud ingrediebatur, velum mox reducebatur, ad hoc ipsum significandum, quod via nondum aperta & patefecta omnibus sit.

imperfecta. *Vers. IX.* Quippe *quod* Tabernaculum fuit tantum *parabola* quædam, sive figura & typus, ad *præsens hoc tempus, quo munera & sacrificia offeruntur, quæ non possunt consummare* vel justificare *cultorem* suum, i. eum, qui devotum pro se cultum DEO exhibet, *quoad conscientiam*, ut ea tranquilla esset & pacem apud DEUM haberet. Tametsi igitur adhuc hodie ejusmodi dona offerantur in Templo, erit tamen mox tempus, quo, destructo Templo, plane cessabunt, & vos experiamini, ea perfectionem non habere, sed typica tantum & parabolica esse.

& usque ad tempus correctionis tantum imposita. *Vers. X.* Declaravit insuper satis superque idem Spiritus S. omnia quæ sub priori Tabernaculo ordinata sunt, *tantum super cibos & potus*, quibus tanquam immundis abstinere debebant, (Lev. X. 9. Num. VI. 3. 4.) *& varias lotiones Sacerdotum, Levitarum & Israelitarum*, Exod. 9, 4. Num. 8, 7. Lev. 15, 8. ff. *& justificationes carnis* vel statuta *imposita esse*, iisque incumbere oneris & jugi instar, & per se nihil facere, nisi ad communionem Ecclesiæ Israëliticæ obtinendam, vel, si quis circa illa peccasset, ut per ceremonias ejusmodi purgaretur, nec valitura in perpetuum, sed duntaxat *usque ad tempus* præstitutum *correctionis*, quo ista tanquam imperfecta Messias adveniens emendare, in meliora mutare, adimplere, & spiritualem cultum introducere debebat, secundum oracula cœlestia.

Liturgia Christi nobilior. 1, ra- *Vers. XI.* Modus igitur, quo Christus Pontificale suum officium administravit, longe sublimior, præstantior & efficacior fuit. Pontifex V. T. circa terrenas & umbraticas res occupa-

cupatur ; *Christus autem*, qui ab æterno exiſtitit, non aliorum more prius natus, educatus, inſtitutus & conſtitutus Pontifex eſt, ſed jam exiſtens Sacerdos *advenit* in carne, velut tabernaculo, & ſtitit ſe tanquam Pontificem *futurorum bonorum*, qui vera bona in V. T. promiſſa, adumbrata atque exſpectata, hominibus acquireret & diſpenſaret : Pontifex V. T. per tabernaculum manufactum ingreſſus eſt, fretus promiſſione divina, quod in tentorio conventus Dominus velit convenire & adeſſe ; ipſum autem tabernaculum cum univerſo cultu ſuo in terrenis & infirmis elementis conſiſtebat, quæ nihil per ſe poterant conferre ad purgandas conſcientias. Aliter autem res ſe habent in N. T. ubi omnia meliora, ſpiritualia & cœleſtia ſunt. Quare Pontifex noſter JESUS CHRISTUS etiam *per majus & perfectius tabernaculum, non manu factum, h. e. non hujus creationis*, ingreſſus eſt, nobisque aditum per tabernaculum carnis, plenitudine Deitatis refulgens, in cœlum viam aperuit, præſtito ſacrificio cruento & ſoluto ſanguinis divini lytro. *Hebr. IX. tione objecti generalis, & 2. tabernaculi.*

Verſ. XII. Neque enim per ſanguinem hircorum & vitulorum, ut conſuevêre quotannis Pontifices maximi, pro populo pariter & ſeipſis expiationem facturi, *ſed per proprium ſanguinem* effuſum, ejusque meritum, vim & efficaciam, cum eſſet ſanguis non brutorum, nec nudi hominis ſed DEI (Act. 20, 28.) & Filii DEI (1. Joh. I. 7.) *ingreſſus eſt*, non quotannis, aut ſæpius, ſed *ſemel* in perpetuum, *in ſancta* vera, nempe cœlum Majeſtatis divinæ, ita ut redemtionem non unius anni ſed *æternam* impetraverit & *invenerit* apud Patrem ſuum, pro toto genere humano. Quare ſolus ſemel *expiationem* ac viam quoque *æternam* & omnia bona cœleſtia hominibus *acquiſivit*, & ad dextram Patris ſedens fidelibus diſpenſat ac confert, ut omni tempore cum fiducia accedere queant ad thronum gratiæ. *3. rat. objecti ſpecialis, 4. actus & 5. effectus.*

Verſ. XIII. Tantum vero efficere potuiſſe ſanguinem *prob. 1. arg.*

Hebr. IX. à minori ad majus, Num. 19.

Christi, colligere potestis, si eum cum brutorum sanguine contenderitis, & typum cum antitypo contuleritis. *Si enim sanguis taurorum & hircorum* quorumcunque, non eorum tantum, qui in Expiationis solennitate offerebantur, *& cinis vaccæ* rufæ, juvenculæ, *aspergens* eos, qui *polluti* legaliter erant, *sanctificat ad carnis puritatem* externam, ex institutione divina, ut sacris iterum interesse & conversari cum aliis possent: hæc quippe per naturam suam sanctitatem carni puritatemve dare non poterant, sed polluebant potius, quicquid tangebant, adeoque satis declarant, non alium in finem purgationem per illa institutam, quam ad sublimius aliquod mysterium significandum;

Vers. XIV. Quanto magis sanguis ille divinus *CHRISTI* pretiosissimus & efficacissimus, *qui per æternum Spiritum*, sive Deitatem, adeoque divinam virtutem carni & sanguini communicatam, *seipsum* totum sponte *obtulit irreprehensibilem* & immaculatum in DEI judicio, & à DEO acceptum, *DEO*, ac adeo sibi ipsi, peccatis hominum gravissime offenso, *purgabit* semper, non semel tantum, *conscientiam vestram de operibus mortuis* & peccatis quibuscunque, mortem inferentibus, etiam occultis; ita ut ea remittantur non solum, sed & vita & efficacia conferatur, *ut serviatis* servireque possitis *DEO vivo*, bonis operibus & sanctitate vitæ, cultu rationali, Rom. XII. 2. vosque purgetis ab omni inquinamento carnis & spiritus, 2. Cor. VII. 1.

2. *à natura officii mediat. Christi N. T. moræ necessario tangendi,*

Vers. XV. Et propter hoc quoque non vulgaris alicujus Testamenti ac fœderis, sed, ut ex Jeremiæ oraculo supra adducto, constat, *Novi Testamenti*, cum respectu ad Vetus, per Mosen factum, *Mediator est*, ut, quod requirit omnino Novi Testamenti natura, *mors* Testatoris ipsius intercedat, eaque intercedente & *facta ad redemtionem* transgressorum *à transgressionibus, quæ sub priori Testamento* (sive Lege) manebant, utpote

pote quod sub conditione observationis & impletionis accuratæ sancitum erat, & iram condemnationemque tantum operabatur, *promissionem acciperent, quotquot vocati sunt* & nuncupati, vocationique parent, *æternæ hæreditatis.* Tantum igitur pretium & tantus valor est mortis Christi Mediatoris, ut redimat à transgressionibus, quarum homines convincuntur, vi fœderis antiqui, sive sub Veteri sive sub N. T. sint. *Hebr. IX.*

Vers. XVI. Ubi enim Testamentum est ratum & validum, *mortem necesse est ferri*, s. in medium afferri, allegari & produci publice testimonioque confirmari, coram judicibus, *ejus, qui est disponens.* Non tantum opertet eum, qui alium scripsit hæredem, mortuum esse, sed etiam de ejus morte constare, ut ex sententia judicum hæres beneficium percipere possit. *ut in Testamentis fit.*

Vers. XVII. Testamentum quippè firmum est, ac jure ratum habetur in vel sub *mortuis*, ac eo demum tempore, quo mortui sunt ejus conditores, non ante; *quandoquidem nunquam valet, quando vivit adhuc disponens*, s. testator, quia voluntas ambulatoria est, & mutari iterum à vivente potest, eo autem mortuo, immutabilis habetur voluntas. Quare ut novum Testamentum validum esset, Mediatorem ejus mori necesse fuit, nec valuit aliter in V. T. ad veteres justificandos, quam quod Pater mortem Filii tanquam factam respiceret & acceptaret.

Vers. XVIII. Unde nec prius Testamentum typicum *sine sanguine dedicatum est*, adeoque saltem repræsentari debuit mors & sanguis Christi, per quem Testamentum novum sanciri per mortem debuit. *Hinc etiam V. T. non sine sanguine.*

Vers. XIX. Nam cum pronunciatum & recitatum totum mandatum secundum legem à Mose universo populo, ac itum deinceps *esset* ad Veteris Testamenti, tabernaculi, vasorum omnium initiationem, *accepit* Moses *sanguinem*, modo *vitulorum*, modo *hircorum*, pro diversorum rituum instituto, præter

aquam

Hebr. IX. aquam, & lanam coccineam, & hyssopum, quibus alias, & cumprimis in purificatione leprosorum & immundorum uti solebat, modo tum *librum Legis*, tum universum populum *aspersit* sanguine,

Vers. XX. Dicens: hoc est sanguis Testamenti, per quem ratum certumque vobis redditur Testamentum, *quod præcepit vobis DEUS* observandum, & pepigit vobiscum, *super omnia verba ista*, Exod. 24, 8. Unde intelligitur, librum Legis quoque verba ista continentem, simul respersum esse.

Vers. XXI. Tum etiam tabernaculum & omnia vasa ministerii, quibus Sacerdotes & Levitæ utebantur, in peragendis sacris, una cum vestibus, labro, candelabro, mensa, aris &c. *sanguine aspersit.*

Vers. XXII. Et, cum prolixum sit, sigillatim omnes & singulas purificationes, quæ per sanguinem fiunt, enumerare, generatim dicam, *omnia prope* (quasdam enim purificationes per aquam factas, novi, Exod. 19, 10. Lev. 16, 28.) *per sanguinem mundantur juxta legem*, & hoc saltem nemo negare potest, quod *sine sanguinis effusione non fiat remissio*, aut facta fuerit. לא כפרא אלא בדם Lev. 17, 11.

in N. T. autem melior purificatio,

Ex Vers. XXIII. Necesse igitur quam maxime erat, ex justitia & ordinatione divina, *exemplaria quidem* & typos *cælestium rerum*, bonorum, quæ cœlitus contingunt hominibus, *ejuscemodi* memoratis asperſionibus sanguinum *mundari*, ut & à profanis usibus separarentur cultuique divino vendicarentur, & adumbrare eo melius possent purificationem atque redemtionem per sanguinem Messiæ perficiendam; *ipsa vero supracælestia* oportebat mundari *victimis melioribus*, *quam illæ* fuerunt in V. Test. Jam, cum Christus hanc mundationem facere debuerit, etiam meliores victimas obtulit, & omnes Veteris Testamenti hostias suipsius sanctissimi ac divinitate pleni corporis immolatione & sanguinis effusione asperſioneque implevit haud tantum, sed etiam superavit. *Vers.*

Vers. XXIV. Meliores autem victimas requisivisse Novi Testamenti fundationem atque confirmationem, quam Vetus, ex ingenti discrimine, quod inter utriusque sacra intercedit, facile intelligitur. Quanto enim præstantiora erant sancta, in quæ ingressus Christus est, præ Mosaicis, tanto quoque melioribus ibi victimis opus erat, quam hic. Jam vero Mosaica fuerunt manu facta, arte humana constructa, & ex rebus, quæ humana manu tractari poterant, non item Messiana. *Non enim in* ejusmodi *manu facta sancta* sanctorum ingressus est JESUS CHRISTUS, sicut Pontifex V. T. *quæ typi* & imagines tantum fuerunt, expressæ ex prototypo, *verorum* sanctorum, *sed in ipsum cælum* increatum Majestatis divinæ, *ut nunc* & semper *compareat coram facie DEI, pro nobis* nostroque bono, posteaquam semetipsum obtulit, (℣. 14.) agatque causam nostram apud Patrem, intercedendo indesinenter, non semel tantum, quemadmodum Pontifex M. adytum ingressus coram arca stans, pro populo oravit, dando Spiritum Sanctum, justitiam, salutem &c. *Hebr. IX. quia melius sanctuarium.*

Vers. XXV. Neque enim ingressus est ita, *ut sæpius eum oporteat se ipsum offerre, sicut Pontifex* V. T. *ingreditur in sacrarium quotannis* in Expiationis festo, *cum sanguine alieno* hircorum & vitulorum. *& melius sacrificium.*

Vers. XXVI. Quandoquidem si talis fuisset Pontifex Christus, ut opus habuisset sæpius offerre, utique *oportuisset eum sæpe pati* & mori, *ab origine mundi*, ex quo homines in peccata prolapsi sunt & expiatione indiguerunt, ac divina sapientia sic non ordinasset, ut demum sub exitum seculorum manifestaretur. *Jam vero*, ex sapientissimi DEI ordinatione *semel* tantum, inde ab initio mundi hucusque, *sub consummationem seculorum* & novissimis temporibus, *ad destructionem* abolitionemve *peccati, per sacrificium suum manifestatus est*, in carne & reipsa, dum se stitit præsentem & obtulit, unde abolitio *quia non iteratum est.*

Hebr. IX. peccati, quoad reatum quidem in justificatione statim, in renovatione autem per infirmationem & mortificationem, donec in futuro seculo prorsus aboletur, Rom. VIII. 24.

Vers. XXVII. Et quemadmodum constitutum ac reservatum ordinaria & communi lege omnibus *hominibus est, semel mori*, cum nulla spe reditus in hanc vitam, *post hoc vero judicium* condemnationis positum & expectandum est:

nec iterari debet.

Vers. XXVIII. Sic etiam Christus, in locum hominum succedens, ut qui satisfacere pro iis voluit ac debuit, *semel* tantum *oblatus* est, & offerri debuit, per mortem, *ut sustineret multorum* (Esa. 53, 12) imo omnium *peccata* peccatorumque pœnas, in se hostiliter quasi incurrentes, atque sic omnia perferret, quæcunque à peccatoribus, pro quibus satisfacere susceperat, sustinenda erant: nec redibit, ut denuo offeratur; sed *secunda vice* veniens *sine* ullo *peccato apparebit ad salutem* dandam, *ipsum exspectantibus*, ut qui in fide perseverarunt adeoque exspectare possunt, cum liberationem à judicio & damnatione, tum collationem plenæ gloriæ & vitæ æternæ.

Quia diversa ratio typi & antitypi.

CAP. X. *Vers. I.* At ne quis obvertat, ex ipsa Lege colligi posse, Christum non semel tantum sed sæpius offerri debere, cum, ut constat, singulis annis sacrificia expiatoria repetita sint, & antitypum quoque sæpius iterandum arguant, ostendam, magnum inter utrumque discrimen esse, & inde evincam potius, Christi sacrificium non debuisse repeti. *Lex enim*, ac speciatim ea, quæ Ceremonialis dicitur, cum suo Sacerdotio & Sacrificiis, *habebat umbram* tantum quandam, sive umbratilem delineationem, *futurorum bonorum* per Christum acquirendorum, qualem pictores, imaginem quandam efformaturi, præmittere solent, *non ipsam* vivam *imaginem* illarum rerum, quas repræsentabat. Atque hinc factum, ut *quotannis eadem sacrificia obtulerint* Sacerdotes *in perpetuum*; certo indicio, Legem esse imperfectam; quia *nunquam potuit accedentes*

dentes, tum Pontifices, tum alios omnes, pro quibus hostiæ of- *Hebr.* X.
ferebantur, perfecte expiare, justificare & salvare. Quapropter minime ex his colligi potest, Christi sacrificium repeti sæpius debuisse; quin potius efficitur, maximam esse sacrificii Christi perfectionem.

Vers. II. Non potuisse vero anniversaria Legis sacrificia consummare accedentes, vel ex hoc probatur, quia conscientiam peccati non abstulerunt; sed ejusdem peccati memoriam semper renovarunt, & indicarunt, expiatione opus esse, futurumque sacrificium Christi, per quod perfecte expiaretur. *Alioquin enim desiissent offerri, propterea quod sacrificantes semel purgati, nullorum peccatorum sibi amplius conscii essent*, utpote plene expiati & securi tranquillique in conscientia. Jam *nullo unquam tempore*, quamdiu Vet. Testamentum obtinuit, *cessarunt offerri*; manifesto documento, non potuisse eos, qui cultus tales peragebant, per eosdem ita expiari, ut nullam amplius conscientiam accusatricem & condemnatricem haberent. *Sacrificia quotannis iterata in V. 2.*

Vers. III. Sed per eadem sacrificia *quotannis* iterata *recordatio* & exprobatio tantum, non purgatio fiebat *peccatorum*, quando in die expiationis manibus hostiæ impositis confitebantur offerentes, quod haberent adhuc conscientiam peccatis, originali & actualibus, gravatam, pro quibus satisfactio actualis nondum esset præstita, sed quæ per Messiam præstari debeat. *recordationi peccat. inserviebant.*

Vers. IV. Nil autem præter recordationem peccatorum relinqui in toties iteratis hostiis Vet. Test. ex hoc quoque liquet, quia *impossibile* prorsus *est*, *sanguinem taurorum & hircorum* ita *auferre peccata*, ut conscientia accusatrix & condemnatrix peccatorum non amplius habeatur, & consummentur accedentes perfecte mundati, & tandem etiam plane à peccati reliquiis liberandi. Cum peccata animi vitia sint, non potest res *nec poterant auferre peccata.*

Hebr. X. crassa & corporea, qualis est sanguis bestiarum, abolere morbos mentis, sed ad hoc efficiendum vis divina & infinita requiritur. Conf. Psal. L. 9. 15. Mich. VI. 7.

Quod prob. è Ps. 40. *Vers. V. Propterea*, cum hæc ita sint, ut dixi, atque ut confirmem amplius dicta testimonio Prophetico, ipse Messias, æternus DEI filius, cum introducitur in Scriptura tanquam *in mundum ingrediens*, inter homines humiliter degens & officium publicum aggrediens, *dicit* per Davidem: *Sacrificium & munus*, id est, cruenta hircorum taurorumve, & incruenta similæ, vini, olei &c. munera, *noluisti*, ô Pater, nec instituisti eum in finem, ut te placatent, aut homines consummarent, & justificarent; idcirco me potius voluisti venire in mundum, *corpus mihi aptasti*, aures fodisti, obsequentem servum me fecisti, qui se pro peccatis humani generis in vera perfectaque obedientia sacrificium sufficientissimum offerat. Deut. XV. 17. Phil. II. 7.

Vers. VI. Holocausta quoque & reliqua *pro peccato* sacrificia, quocunque appellentur nomine, *non probasti*, nec petisti, utpote quæ omnia te offensum placare non poterant.

Vers. VII. Ideo ego, qui ab æterno spopondi, & pro humano genere me stiti, posteaque per Vates hoc ipsum identidem significavi & promisi, dixi, & quod dixi, feci: *Ecce veni*, sponte & pronte, utpote qui is sum, *quo de in volumine libri* sacrati, divina inspiratione exarati, ac speciatim etiam in ea S. Codicis parte, quæ de Sacrificiis agit, *scriptum est*, quod venire debeam, *ad faciendum*, DEUS, *voluntatem tuam*.

nervus illationis ostenditur. *Vers. VIII.* Ex his Hymni verbis, si forte eorundem sensus & scopus non cuivis obvius videbitur, distinctius & clarius momenta temporis & argumentorum notabimus. *Cum prius dixisset* Messias: *sacrificium & oblationem, & holocausta, & pro peccatis non voluisti, nec probasti*, (*quæ* hostiæ omnes *secundum Legem* ejusque præscriptum *offeruntur*) *corpus autem mihi aptasti*, *Vers.*

Vers. IX. *Tunc* demum *dixit* idum Christus, quasi fidejussorem se sistens pro genere humano: *Ecce venio*, sicut in volumine libri scriptum de me est, *ut faciam*, *DEUS*, *voluntatem tuam*, & offeram tale sacrificium, quod tibi placeat, & te placet. Ubi sane, ut cernitis, *tollit prius*, ostenditque, quod impossibile sit, Sacrificia in universum satisfacere justitiæ & beneplacito Patris, *ut posterius ponat*, inferat & firmiter statuat necessitatem sacrificii unici, ad beneplacitum divinum voluntarie & promte offerendi. *Hebr. X.*

Vers. X. *Per quam voluntatem* Patris ita ordinantis & Filii præstantis, *sanctificati* & expiati *sumus*, *semel* pro semper, nempe *per oblationem corporis* JESU CHRISTI, ut adeo nihil necesse fuerit, sæpius hoc repetere sacrificium sufficientissimum & perfectissimum, *pro more Leviticorum*; prout excipiebatis. Conf. ℣. 1.

Vers. XI. Unde nihil est, quod quis excipiat, necesse fuisse, ut Christus semper offerat se, &, si nihil amplius oblaturus sit, Sacerdos esse nequeat, cum omnis Sacerdos semper habere debeat, quod offerat. Largior *equidem* & bene novi, quod *omnis Sacerdos* Leviticus, sive major, sive minor, per officii sui rationem obligatus fuerit, ad offerendum quotidie; hinc quando vel juge, vel aliud aliquod sacrificium ipsi obtigit, *stetit* ac stare debuit quisque *quotidie* ad rem sacram faciendam, & rite obeundas publici ministerii partes, instar servi famulive, qui promtum se paratumque sistit in conspectu Domini, imperata obsequiose facturus, *easdemque sæpe hostias* obtulit, ex brutis desumtas, *quæ nunquam possunt peccata*, qualiacunque illa sint, expiare & *auferre*. *Exceptioni occurritur de sacrific. repetitione V. T.*

Vers. XII. *At* vero Christi Pontificis nostri alia ratio est. Nam *ille*, *postquam pro peccatis* omnibus omnium hominum *unicam obtulit hostiam* sufficientissimam, simul & semel, in peccatorum expiationem, ablationem & remissionem, non opus *Christus semel pro sem. per oblatu est.*

Hebr. X. habuit sæpius aut quotidie stare in ministerio sacerdotali & offerre sacrificium, sed isto defunctus officio, *in perpetuum consedit in dextra DEI*, tanquam Dominus & Rex omnipotens, unde non redibit ad offerendam novam hostiam.

non tamen otiosus sedet ad dextram DEI.

Vers. XIII. *Id quod* unum *superest*, ut in Hymno citato dicitur, *exspectans, donec inimici ejus ponantur scabellum pedum ejus.* Interea non otiosus sedet & dextram DEI, sed meritum oblationis suæ fidelibus applicat, inque eorum animis regiam potestatem exercet, pro hominibus intercedit, pro gloria Patris & sua contra hostes Ecclesiæ pugnat, atque de victoria certus nihil aliud sperat exspectatque, quam ut omnes inimici ipsi subjiciantur.

Cur semel oblatus?

Vers. XIV. Causam hujus rei si clarius exprimi petitis, cur Christus non sæpius offerri debuerit, sed subjectionem tantum hostium exspectet, eam hanc do: *unica namque oblatione* sui ipsius, in ara crucis, *consummavit in perpetuum* omnes *eos, qui sanctificantur* unquam, omni tempore & loco. Cum igitur hæc oblatio Christi semel facta infinitam & æternam vim habeat, ac semper valeat ad conferendam sanctificationem, non opus fuit alia iterata oblatione.

Prob. ex Jerem. 31.

Vers. XV. Quod ne gratis dixisse videar, ipsius Scripturæ S. testimonio comprobabo. *Testificatur autem nobis* per Jeremiam *& ipse Spiritus S.* de hoc, eo in loco, quem supra quoque adduxi.

Vers. XVI. *Nam postea quam prædixit: hoc est Testamentum, quod disponam erga illos, post dies istos, dicit Dominus, indam leges meas cordibus eorum, & mentibus eorum inscribam eas,*

Vers. XVII. Dicit: *Et peccatorum illorum & iniquitatum eorum non amplius recordabor*, sed gratiose omnia condonabo, atque remittam, propter Christum Mediatorem melioris istius Testamenti.

Vers. XVIII.

Vers. XVIII. *Ubi vero est* eorum *peccatorum remissio* plena, perfecta atque perpetua, ex dispositione illa, cujus meminit Jeremias, vel Spiritus S. quæ mortem Christi necessario infert, ceu superius ostendi, ibi sane *non est amplius oblatio* necessaria *pro peccato*, sed necessaria tantum est applicatio pretii semel per Christi sacrificium præstiti. *Hebr. X. subsumtio.* Cap. IX. 16.

Vers. XIX. Qualem igitur quantumque habeamus Sacerdotem, JESUM, quæ Sacerdotii illius ratio, præstantia & utilitas sit, ex hactenus dictis explicatisque abunde satis constare, opinor. Quæ omnia sane commovere nos debent ac possunt, ut Confessione constanti & fideli ei adhæreamus, eademque digne vivamus. Nam, ut summatim omnia colligam, expendamus, quæso, fratres, quantum hoc sit beneficium, quod habeamus libertatem fiduciamque in introitum Sanctorum, in sanguine JESU, cum in Vet. Test. nemini fas esset Sancta intrandi, præter Sacerdotem magnum, nisi mortis periculum incurrere vellet; manifesto indicio, ante factam peccatorum expiationem per sanguinem veri Pontificis, Messiæ, nulli unquam patere aditum in Sancta, sed omnes singulosq; homines cum metu & exspectatione æternæ condemnationis cogi foris manere. Hicce vero terror, hocque periculum sublatum nunc est, per sanguinem JESU, cum quo Pontifex ille noster Sancta ingressus liberum aditum cunctis aperuit, ut confidenti animo eo penetrare queant. Atque hanc ob rem, vos quoque, fratres, hortor, ut fiducia ingrediendi in Sancta pleni, eo contendatis, & nihil omnino inde abduci vos sinatis; nec aliam mihimet & ipsi mentem precor, sed me simul una vobiscum compello atque cohortor. *Quam igitur habeamus* jam, *fratres*, habereque possimus & debeamus *confidentiam* animi bonam ac certam spem *ad introitum in Sancta* Sanctorum, in hac & futura vita, *per sanguinem JESU*, quemadmodum supra copiosius exposuit, *E. constanter Christo adhærendū.* *1. quia libertatem adeundi Sancta peperit.*

Vers. XX.

Hebr. X. 2. *viam dedicavit.*

Vers. XX. *Quam* fiduciam *initiavit* dedicavitque *nobis* JESUS noster, & in nobis peperit, aperta & in lucem producta via immediati ad DEUM accessus, quæ in Vet. Test. tot umbris, ambagibus & impedimentis quasi obsepta erat, ut non tam clare cerni potuerit, an trita & viva esset. Nunc autem ipse suo sanguine consecravit nobis *viam*, complanavitque sublatis omnibus illis interciſionibus, ut sit *via recens*, calcata à magna fidelium multitudine, quorum respectu *viva* dicitur, non mortua, ut in Vet. Test. ubi per mortem recens mactatorum animalium ibatur, hanc antiquavit Christus sua morte, quæ vitu erat, & vivificatus cœlum introivit, sicque *per velum, hoc est, carnem suam*, veteris tabernaculi velo adumbratam, removit omnia impedimenta, ut jam per eum habeamus viam planam ad DEUM perveniendi, cum ipse sit via, veritas & vita; modo surgamus è mortuis, fide corda purgemus & in novitate vitæ ambulemus.

3. *Ecclesiæ caput est.*

Vers. XXI. *Et* quum habeamus JESUM *Sacerdotem magnum*, longe excellentiorem omnibus Sacerdotibus Leviticis, etiam maximis, imo prorsus alterius generis, qui æterna redemtione inventa per proprium sanguinem Sancta ingressus, sedet ad dextram DEI, pro nobis interpellat, *super* universam *domum DEI* s. Ecclesiam Catholicam, militantem æque ac triumphantem, constitutus, eam potentissime regit, conservat & defendit, tanquam Rex, Caput & Dominus. Conf. supra III. 6.

Adeundus E. purgato corde.

Conf. supr. IV. 16.

Vers. XXII. Cum itaque hæc omnia, quæ hactenus explicata & enumerata sunt, habeamus, ac fiduciam in primis ad introitum Sanctorum, agite, fratres charissimi, relictis omnibus mundanis rebus, *accedamus* omnes, jure Sacerdotii spiritualis, ad Sancta illa, eaque intrare nitamur, veniamus autem ministratum non pedibus corporis in sanctum manu factum, nec fucato animo, aut habitu, speciem duntaxat accessus præbentes externo cultu, sed *cum vero* sinceroque *corde* & affectu in cœleste

leſte Templum penetremus, *inſiducia* plena certaque *fidei*, plenis quaſi velis ad DEUM, tanquam portum noſtrum, & remotis omnibus ambagibus impedimentisque, recta ad eum contendentes, nil quicquam dubitantes de promiſſionibus tam inſignibus & luculentis, quæ in CHRISTO ratæ omnes & firmæ ſunt, & in quo habemus acceſſum ad gratiam iſtam, in qua ſtamus & gloriamur ſpe divinæ gloriæ, *aſperſi* quippe non externe tantum, & pecudum ſanguine, pro ritu Vet. T. ſed interius *quoad corda*, ſanguine JESU CHRISTI (*v.* 19.) pretioſiſſimo & efficaciſſimo, eoque fide apprehenſo purgati *à conſcientia mala* peccatorum, accuſante & condemnante, *& abluti* etiam *quoad corpus*, non minus, quam animam, utpote quod cum ſuis membris peccato inquinatum & fœdatum fuit, *aqua munda* in baptiſmo, qui cum non nuda aqua ſit, ſed lavacrum aquæ in verbo & ſanguine CHRISTI, emundandi vim habet ab internis pariter ac externis peccatis. Quæ Baptiſmi virtus cum per omnem vitam noſtram ſeſe extendat, eo recurrendum & fides inde confirmanda, confeſſio quoque veritatis in Baptiſmo facta retinenda eſt.

Hebr. X. — 2. Cor. I. 20. Rom. V. 2. — Act. XV. 9.

Verſ. XXIII. *Teneamus* igitur etiam firmiſſime Religionis Chriſtianæ profeſſionem, adſtipulationem & *confeſſionem ſpei indeclinabilem*, vel in dextram vel ſiniſtram partem, quam habemus in JESUM CHRISTUM, & promiſſa ab eo cœleſtia bona, publice, ubicunque opus eſt, ac inprimis in perſecutionibus imminentibus, nec ullum periculum calamitatemque abſterreri nos ſinamus. Hæc enim ſpes non confundit, ſed, ceu ſuperius declaravi, eſt velut anchora animæ tuta atque firma, intrans in Sancta, quo præcurſor pro nobis intravit JESUS. Ad quam fidelitatem & conſtantiam tanto magis accendere nos decet, quoniam ſcimus, credimus & confitemur, quod *promittens* talia DEUS *fidelis* ſit, qui & velit & poſſit præſtare omnia, quorum ſpem promiſſionemque nobis fecit.

Tenenda confeſſio, — VI. 19. ſeq.

Hebr. X. *Cohortationes mutuæ.*

Vers. XXIV. Ad quam confessionem spei retinendam cum necessariæ & valde utiles sint fraternæ observationes, correptiones &c. *etiam atque etiam alii alios observemus*, non insidiose, aut carpendi studio, sed amice, benevole & fraterne, ut verbis pariter & factis, sive mutuis hortatibus & exemplis nos provocemus & excuamus ad studium charitatis & bonorum operum. Omnis igitur observatio & procuratio unice tendat *ad provocationem* piamque æmulationem excitandam *charitatis*, *& bonorum operum*, per quæ fides sese exserere & Confessio nostra exornari debet.

& congregationes non deserendæ,

Vers. XXV. Quæ cohortationes & excitationes mutuæ ut fiant, & fieri queant, *non derelinquere debemus*, sed adire potius & visitare frequenter, *congregationem nostrûm ipsorum*, sive publicam, sive privatam, *quemadmodum in more positum est quibusdam*, qui sive ex negligentia, sive superbia, sive ex metu persecutionum, turpiter deserunt consociationem & coitionem in coetum, quod indicium est defectionis à professione Christianæ religionis: uti contra congregatio concors & diligens signum veri & sinceri animi, intrepidæ fidei, (v. 22) Confessionis spei non vacilantis, (v. 23.) Nequaquam igitur simus inter illos desertores, *sed* potius *alii alios hortemur invicem*, ad ἐπισυναγωγὰς frequentandas & in congregationibus, quæ hoc nomine instituuntur, ut admonitiones fiant, ad illa omnia præstanda, quæ Religionis Christianæ professio postulat. *Idque tanto magis* facere oportet, & hæc etiam, inter alias, ratio commovere nos debet, quia & *quanto magis videtis appropinquantem diem illum* Domini, quo liberabuntur fideles, & judicabuntur impii, vos vexantes; imo vos ipsi pœnas dabitis horrendas, si tanta bona, quæ promissa sunt, neglexeritis & deseceritis.

nisi incidere velimus in

Vers. XXVI. *Nam volenter* & scienter, adeoque non ex quadam ignorantia, aut infirmitate humana, sed contra conscientiam

scientiam *peccantibus nobis*, qui Christiani sumus & esse volumus, si nimirum non accedimus ad Sancta, prout decet, (v. 22.) nec tenemus Confessionem Spei, (v. 23.) aut observamus nos invicem, (v. 24.) sed deserimus congregationem nostram, *postquam accepimus* fide *cognitionem* planam & plenam *veritatis* Evangelicæ, inprimis de Sacerdotio Sacrificioque Christi, ut de eadem in conscientia penitus persuasi fuerimus, *non amplius pro peccatis* istis tam cumulatis & atrocibus, quibus ordo salutis & media repudiantur, ac Spiritui sancto malitiose resistitur, *reliqua est hostia*, ad impetrandam remissionem, cum nulla alia sit, quam CHRISTI, à talibus rejecta & conculcata, *Hebr. X. peccat. in Spir. S.*

Vers. XXVII. *Sed* contra potius relinquitur *terribilis quædam exspectatio judicii* damnatorii à DEO, justo vindice, quam sentient aliquando certo certius ejusmodi peccatores, licet jam nil tale cogitent, aut adeo metuant exspectentve, *& zelus* illius, qui se DEUM Zeloten vocat, non qualiscunque, sed *ignis*, quo igne tanquam instrumento usurus est ad puniendum in æternum, non ad purgandum, quippe *qui devoraturus*, ac consumturus *est adversarios* & juratos hostes Evangelii, & Spiritus Sancti, qui proinde pugnabit contra eos, ac illos condemnabit. Quod cum non ignorent s. ex lumine naturæ, s. ex verbo revelato, cui antea assensi sunt, adeoque data opera DEUM sibi adversarium constituant & eligant, non possunt non subinde metu percelli, licet occultent, & exspectare iram supremi judicis gravissimam. Vid. Num. XV. 35. *quod terribile judicium post se trahit.*

Vers. XXVIII. Neque enim est, quod quis vel impune se latурum, aut DEUM non adeo severe vindicaturum, existimet tam insigne apostasiæ totalis crimen. Nam si *quis*, quicunque etiam ille sit, *irritam facit*, quantum in ipso est, contemnitque superbe & voluntarie totam *Legem Mosis*, per transgressionem aliquam, v. 9. in idololatriam declinando, aut alios seducendo, protinus *sine* ullis *miserationibus*, quantæcunque etiam illæ fuerint, *& gravius quam legis transgressio*, Deut. 13, 5. 17. 2.

Hebr. X. fuerint, *sub duobus vel tribus testibus* minime suspectis, sed oculatis & fidis, à quibus convictus criminis est, ex cognitione & sententia Judicum justa, *moritur*, & mori debet ac solet, prout usu compertum habetis:

quia gravissimum peccatum est. *Vers. XXIX.* *Quanto putatis*, (vestram enim compello conscientiam, &, ut justa æstimatione pensitetis rem, à vobis peto contendoque) *pejori* & graviori *ultione* atque pœna *dignus erit*, ac habetur suo merito, qui non nudum hominem, nec Legatum tantum DEI, qualis Moses fuit, sed ipsum *Filium DEI*, cum beneficiis partis, indigne & contumelioſe tractat, *pedibus* quasi *conculcat*, tanquam viliſſimum mancipium & inutilem abjectumque homuncionem, ac dignum adeo, qui ignominiæ publicæ exponatur, quemadmodum olim in crucem sublatus fuit, (cap. VI. 6.) &, ut aliud etiam commemorem peccati genus, vel partem, quo eo melius caveatis vobis, *qui sanguinem illum* tam pretiosum Filii DEI, non hircorum aut vitulorum, quo Vet. Test. sancitum est olim, sed quo Nov. Test. dedicatum & confirmatum est, veteri longe majus & præstantius, *communem*, nec alio loco, quam sanguinem bestiæ alicujus immundæ, vel hominis cujusque, ac adeo non tantæ virtutis dignitatisve *habuerit*, ut purget, justificet & salvet à peccatis, *in quo* tamen & per quem *sanctificatus* fuit in Baptismo, regeneratus & renovatus, immutatus & illuminatus, ut hæc omnia habuerit, senserit & gustaverit. Sed cuncta ista nil pensi moderatique cum habeat nunc tam turpis Apostata, hîc nondum subsistit, sed gravi demum frequentique contumelia & *blasphemia afficit Spiritum illum gratiæ* & veritatis, ex singulari DEI gratia donatum, qui fons & autor est omnis gratiæ, æque ac DEUS Pater (1. Petr. V. 10.) & varia sufficientiaque dona gratuita & supracœlestia ei contulit & obsignavit, ceu superius indicavi (cap. VI. 4. 5.) atque hâc ratione omnem salutis ordinem & rationem malitioſe, præfracte & constanter repudiat,

repudiat, nec supereſt ei hoſtia pro peccatis, aut alia ad ſalutem via. *Hebr.* X.

Verſ. XXX. DEUM vero tam graviter animadverſurum in abnegatores Evangelii, ceu paulo ante innui (*v.* 28. 29.) ac neminem è talibus peccatoribus impunitatem ſibi promittere debere, licet non ab hominibus, nec ſtatim à DEO in eos animadvertatur, nihil opus eſt, ut prolixe probem. *Novimus enim* ex ſacris literis, in quibus inſtituti ſummus, ac inprimis ex Cantico Moſis, quo prædixit divinus ille vit, cum apoſtaſiam horrendam populi Hebraici, & peccati maximi genus, de quo nunc ſermo mihi eſt, tum pœnam eo nomine infligendam, *illum*, Spiritum S. nimirum, *qui* per Moſen *dixit*, ac Petram Salutis, JESUM, hunc in modum loquentem induxit: *mihi* & apud me eſt *vindicta* ſevera, juxta cujus rigorem pœna à me decernitur & infertur, ego revera ulciſcendi illam poteſtatem, quæ mihi competit, ſuo tempore exſequar & *retribuam* hoſtibus meis, prout moruerunt, *ait Dominus*, non minus verax & conſtans in minis, quam promiſſis. *Et* novimus eundem Spiritum S. ibidem *rurſum* dicentem, ac denuo idem aliis verbis inculcantem, ut eo certiora omnia futura credamus: *Dominus judicabit populum ſuum*, ſe derelinquentem & contemnentem, eundem repudiabit & condemnabit. *& ipſe Sp. S. vindictam minatus eſt.* Deut. 32, 35.

Verſ. XXXI. Ex cœleſtibus hiſce Oraculis perſpicimus, quantopere DEUS T. O. M. ſuccenſeat, apoſtatis, quam certe atque ſevere rebellem & blaſphemantem populum punire velit. Quare hoc memori mente ſemper nobis volvendum & reputandum eſt, horrendum quam maxime & *terribile* eſſe, *incidere* coacte & citra voluntatem *in manus* non hominis vel Regis potentiſſimi, ſed ipſius *DEI* omnipotentis & *vivi* ſemper, unde evadere, aut finem pœnarum exſpectare non licet. Jam vero incurrunt & ſua malitia incidunt in manus DEI ultrices, qui voluntarie & atrociter, quemadmodum per partes luculenter *Epiphonema.*

Hebr. X. tradidi, peccant in Filium DEI ac Spiritum S. & nullam habent reliquam pro perpeccatis hostiam, aut gratiam.

Constantia hactenus exhibita continuanda.

Vers. XXXII. Ne igitur vos, fratres, maneat hoc damnum & exitium, retinete firmiter Confessionem spei, & cœtera diligenter observate officia, ad quæ vos sum cohortatus (v. 23. ff.) Nolite perdere & amittere omnem fructum vitæ bene laudabiliterque antea actæ; *in memoriam vero* potius *revocate* vobis *priora tempora, in quibus, postquam illuminati fuistis*, & primum accepistis veritatis cognitionem claram & sufficientem, per Verbum, Baptismum, & Spiritum S. intus vos per illa ipsa media collustrantem & docentem, *multum* magnumque *certamen afflictionum* & passionum à persecutoribus illatarum, pro Christi nomine & ejus Confessione fortiter *sustinuistis* & animose superastis, Divini Spiritus gratia vos confortante,

Vers. XXXIII. *Partim quidem* dum non tantum omnis generis *opprobriis*, maledictis & convitiis propter objecta & conficta crimina, sed *& afflictionibus* valde prementibus publice *expositi*, in theatro spectaculo & ostentui fustis iis, qui Christianam religionem execrantur, admirationi autem fratribus, ob constantiam singularem: *partim vero* dum ultro ex Christiana charitate *venistis in consortium eorum, qui sic se gerebant*, ut pro CHRISTO & confessione spei ignominiosissima quæque sustinere non dubitaverint.

Vers. XXXIV. In utroque sane dignos vos præstitistis professione Evangelicæ veritatis, quod propterea tacendum minime, sed, cum ad vestram laudem, tum ad excitationem ulteriorem, commemorandum mihi est. *Nam*, ut à posteriori primum ordiar, ego ipse in me expertus sum vestram singularem charitatem & συμπάθειαν, ac testor adeo aperte palamque, quod *etiam graviter* molesteque *tuleritis*, *me* genti propriæ tam exosum, *in vincula conjectum esse*, ac communem hanc vobis calamitatem putaveritis, mihique subvenceritis. Deinde etiam,

etiam, ut ad prius veniam, *rapinam bonorum vestorum*, vel publica authoritate, vel seditione plebis, ex odio religionis factam, æquo animo & *cum gaudio suscepistis*, *ut qui* certo *sciretis* notitia fidei, ex promissione DEI ac interna Spiritus S. obsignatione orta, *habere vos in vobis ipsis*, non tantum quoad spem vivam, sed etiam primitias, *meliorem* potioremque *possessionem in cœlis* repositam, & permanentem in æternum, quam nec fures prædonesve diripiant, nec tineæ rodant. *Hebr.* X.

Vers. XXXV. *Ne igitur abjicite*, pigrorum instar & timidorum athletarum, cum dedecore & damno vestro, *fiduciam vestram*, quâ subnixi meliora in cœlis speratis & exspectatis brabæa, & tanta hactenus pro iis toleratis, (v. 32. seq.) quippe *quæ* (fiducia perdurans & ad finem usque perseverans) *habet* & consequitur *retributionem magnam*, imo maximam, à cœlesti Patre promissam, à Christo partam, in Evangelio propositam, ac cœlo repositam. *quia retributionem magnam habet*,

Vers. XXXVI. *Perseverantia enim*, sive fide constante, nullisque malis afflictionibusve cedente, sed perdurante & patienter exspectante, *opus habetis*, *ut voluntatem DEI* Evangelicam *facientes reportetis illam* tam insignem *promissionem* vitæ æternæ, aut coronæ, quam legitime decertantibus & ad finem perseverantibus dabit Rex noster JESUS. *ex promissione divina*,

Vers. XXXVII. Hanc vero perseverantiam necessariam esse omnibus promissa bona cœlestia reportare cupientibus, illustri quodam testimonio Prophetico, ad hæc Novi Test. tempora spectante, declarabo, &, quod ad institutum præsens sufficit, summatim demonstrabo. Nostis divinum vatem Habacucum, ad perseverantiam ita cohortari, ut non longe abesse dicat venturum, ad salutem & opem in adversitatibus ferendam, Messiam; ei igitur confidendum ac nequaquam committendum esse, ut quis se temere, vel ex tædio, vel metu, à promissione subducat. Verba, aut sensum potius verborum, strictim *quod probè natura fidei, quæ perseverantiam importat.* Habac. II, 4.

Hebr. X. ctim breviterque referam, ut eo melius faciliusque monitorum meorum vim tenere queatis. *Adhuc enim*, inquit, *breve* tempus est, *quantumcunque* etiam videatur, revera tamen valde perparvum, quando *iste* promissus & *venturus* Messias, omnino *veniet* tempore convenienti tum instituto suo, tum rei ordini, neque *tardabit*, etiamsi tardare videatur iis, qui adventum ejus sua opinione anticipaverunt.

Vers. XXXVIII. *Justus autem ex fide*, Christo firmiter adhærens, eumque constanter confitens, quamvis opprobriis & afflictionibus innumeris obnoxius, tamen certa promissorum exspectatione sustinebit animum fortem, & sustentabit vitam spiritualem, adeoque *vivet*, hîc vita gratiæ, post vero vitam gloriæ. *Quodsi* autem quis non perstiterit in fide, sed fractus vel deterritus calamitatibus *subtraxerit se* subduxeritque ab Evangelica professione, ex cœtu fidelium (v. 25.) fugiat ἀθλησιν παθημάτων v. 32. ita ut non amplius utatur παῤῥησία & ὑπομονῆ, (v. 35. 36.) is eo ipso non est justus in fide, sive vere justus, adeoque *non habebit anima mea beneplacitum in ipso*, sed maxime displicebit animo meo, adeo, ut me quoque in æternum sim ei subducturus, eidemque nil nisi terribile exspectandum sit judicium (v. 27.)

Vers. XXXIX. DEUS igitur avertat, ut nos subducamus & in exitium ruamus. Faxit ille potius, ut in fide, quam professi sumus, persistamus, vitam salutemque æternam consequamur, secundum illud sanctissimum verissimumque DEI promissum: justus ex fide vivet. Subducant alii se, suo damno id facient irreparabili, *nos autem*, quod cordate & aperte profitemur, quò & exemplo & solatio sit veris Christianis, *non sumus* nec esse volumus *tales*, *qui nos subducamus*, & negligamus tanta bona, *sed* statuimus, CHRISTO, cui nomen dedimus, constanter adhærere, vera, perseverante & perdurante *fide*, adeoque fidei esse toti dediti, *ad acquirendam* possidendamque in æternum

æternum *animam*, & veram animæ vitam salutemque, cum spiritualem, tum æternam. *Hebr.* XI.

CAP. XI. *Vers.* I. Ex hactenus dictis vos, Fratres charissimi, satis commonitos & permotos esse arbitror, ut non in subductorum, contemtorum & apostatarum numero esse, sed fidelibus potius accenseri velitis, qui animas lucrifacere, & possidere vitam atque salutem, ad quam vocati, redemti & sanctificati estis, per fidem constantem cupiant. Quapropter necessitas atque utilitas postulat, ut de fide, per quam vivere nos & consequi bona ineffabilia atque æterna, dixi probavique ejusdemque natura, officio & usu plenius quodammodo vos instruam, ne quis se ipsum decipiat, ut sæpe fit, inani fidei persuasione. *Est autem Fides*, vera nimirum, viva, justificans, & perseverans, quemadmodum ex superioribus facile intelligitis, ut compendiariam quandam descriptionem vobis tradam, & ad scopum, quem intendo, sufficientem, licet alioqui non negem, plura ad pleniorem ejus definitionem, & tractationem requiri, & alibi in Epistolis meis expressi, *eorum* omnium, *quæ* promissa cum CHRISTO bona sunt, & *sperantur*, certissima *fiducia* & firmissima subsistentia ac basis, qua innitimur, & cui insistimus ita immobiles, ut non patiamur nos dimoveri, nec subduci à promissis, sed cum animi submissione patienter eadem exspectemus, licet nondum illa existere videantur; quoniam ipsa fides eorum existentiam donat, & vim habet, ea tanquam præsentia & existentia sistendi, apprehendendi, in iis latandi, deque iis animose gloriandi, inter gravissimas afflictiones. Creditur ergo cum Abrahamo, Patre credentium, contra spem naturæ, sub spe innixa DEI promittentis veracitate & potentia, quæ omnem dubitationem tollit, & non pudefacit, ut sit in humanis & terrenis rebus, ubi inania & somniis similia habentur ea, quæ nondum extant, animi spe concipere, & vera credere, quæ oculis subjici & palpari nequeunt. Eam ob causam

CAP. XI. *Eo nomine tenenda fidei veræ & perseverantis descriptio,*

Hebr. XI. sam fidem non vulgarem aliquam credulitatem, sed solidam appellavi rerum promissarum obtinendarumque substantiam, basin, fiduciam, aut quocunque tandem nomine exprimi possit notum in vestra lingua vocabulum אמונה fateor enim verba fere deficere ad significandum declarandumq; satis fidei mysterium. Addo tamen etiam hoc, quo prior descriptio magis vel confirmatur, vel illustratur, & assero, quod fides sit *rerum, quæ non videntur*, nec sensu percipiuntur, nec ratione comprehenduntur, *demonstratio* & *convictio* invicta atque irrefragabilis cordis, ut illuminatis mentis oculis cernantur adeo clare, & percipiantur tam evidenter invisibiles & inevidentes, ac si corporeis oculis subjicerentur & manibus tererentur, aut mathematice demonstrarentur. Possumus igitur atque debemus merito, qui veram fidem habemus, certissimi esse de possidendis plene aliquando promissis bonis, ac eo nomine perseverare patienterque exspectare. (Vid. Rom. 8, 24. 25.) Sunt enim quæ sperantur, meliora iis, quæ videntur; hæc temporaria & caduca, illa æterna & permanentia sive subsistentia sunt, & hy-
2. Cor. 4, 18. postasin habent perennem. Talia cum fides cernat, perspectissima, certissima, propriaque sibi habeat, ipsam fidem vocavi hypostasin.

quam habuerunt Patres, *Vers.* II. Hanc fidem nenovum quidpiam esse existimetis, si testimonium ex Habacuco prolatum non sufficit, ad prima recurram tempora; & inde testimonia atque exempla repetens docebo, non aliam fidem, quam quæ hactenus exposita & jam descripta à me est, veteres habuisse. *Nam per talem* (ejusmodi fidem) *testimonium consecuti sunt illi veteres*, Patriarchæ, Prophetæ, aliique vestri majores, à DEO ipso, quod justi fuerint, eidem placuerint, ac vivant in æternum, licet non reportaverint promissionem. Unde omnino liquet, fidem eorum fuisse hypostasin &c. Quod si igitur idem testimonium obtinere volumus, eandem fidem nos habere, eorumque vestigia premere necesse est.

Vers. III.

Verſ. III. Fidem autem communem nos cum veteribus habere, ac eam eſſe demonſtrationem non apparentium &c. vel ex Breſchit ſ. primo illo & capitali principio rerum omnium per Creationem ex nihilo, conſtare poteſt. *Fide* enim, verbo DEI innixa, utrique, & Patres & nos, *intelligimus*, novimus & credimus, quod ratio humana ignorat & ridet, quia non intelligit, nec intelligere poteſt, confecta & mirabili pulcherrimoque artificio & ordine inter ſe coaptata & *coagmentata eſſe ſecula* (vel Mundos, recte ſic à munditie ſive pulchritudine, ut Græc. Κόσμος & Hebr. עולמות appellatos) *verbo DEI* (Elohim ex Gen. I. 3.) triunius omnipotenti, *ita ut* ex non exiſtentibus, adeoque & *non apparentibus*, ſive ex nihilo, *facta* ſint *ea*, *quæ videntur*, omnia. Jam ſi ex præteritis conſtat, fidem eſſe elenchum rerum, quæ non cernebantur, nec erant, quidni de futuris colligeremus, fidem pariter intelligere promiſſa DEI Omnipotentis & veracis, iisdemque niti, licet nondum appareant, atque adeo hypoſtaſin eſſe ſperandorum. Sane veteres fidem reſurrectionis mortuorum & vitæ æternæ ſuſtentarunt conſideratione creationis ex rerum nihilo. Vid. Rom. IV. 17.

Hebr. XI. *nobiſcum communem* v.g. *in art. de Creatione.*

Verſ. IV. Inter illuſtria exempla Fidei primo loco haud abs re Abelem colloco, cum Scriptura S. luculentam ejus mentionem faciat, ac fidem viri multis indiciis commendet, ubi de Sacrificio, quod DEO obtulit, loquitur. Non enim proprio in ſtinctu arbitratuve, ſed divino conſilio atque juſſu rem ſacram fecit, prout edoctus fuit à Parentibus, à DEO procul dubio edoctis, quemadmodum cum ex acceptatione teſtificationeque divina, tum ex ipſa Fide, quæ verbo DEI velut baſi innititur, ſatis colligitur, & *fide*, res promiſſas in Evangelio, Protoplaſtis eorumque poſteris dato, ſperante ac repræſentante, majus *præſtantiusque ſacrificium quam Cainus obtulit* DEO, eo ipſo quod fide obtulit, mediante non tantum ſed apprehendente etiam mortem & merita, interque ea juſtitiam Teſtatoris: *per quam*

Conſtat exemplo Abelis. Gen. 4, 5.

Hebr. XI. fidem *testimonium obtinuit* laudabile, cum in Vet. Testam. tum in Nov. Salvatoris, (Matth. 25, 35.) *quod justus esset*, ac viveret vita justis propria, Habacuci verbis indicata, *dum testimonium* optimum *super donariis ejus* dedit ipse DEUS, gratioſe ea oblata cum offerente reſpiciendo, ac cœlitus delapſo igne, qui hoſtiam conſumeret, vel alio quodam ſigno, unde de remiſſione peccatorum ſuorum clementique DEI vultu certus eſſe poterat, id declarando: *per eandem fidem* etiam *mortuus adhuc loquitur*, celebrando divinam gratiam in CHRISTO, ſibi, ceu primo Martyri, propter juſtitiam fidei & ejus teſtimonium à DEO acceptum, à fratre occiſo, exhibitam. Unde merito quoque laudatur & deprædicatur, propter conſtantiam in fide etiam in ipſa morte, poſt quam aliam ſperavit vitam, εἰς περιποίησιν ψυχῆς (X. 39.) qua etiam fruitur apud DEUM, ac proinde in exemplum atque ſolatium omnibus proponitur Chriſtianis, ut diſcant perſe verare in fide, etiam in ipſa morte, ac videre inviſibilia, & meliora caducis ſperare.

Enochi. Gen. 5, 24. *Verſ.* V. Ab Abele ad Enochum progredior, & ex iis, quæ Scriptura paucis verbis de illo commemorat, pariter conficio, ejus fidem fuiſſe hypoſtaſin ſperandorum. Ille enim, licet in terris ac inter impios profanosque homines ageret, nequaquam tamen ab iis ſeduci ſe paſſus eſt, quin potius illis ſe oppoſuit, & DEO totus adhæſit, fide pariter ac vita, quod ambulare cum DEO vocavit Moſes; quo oſtendit, ſe ſectari conſtanter, ſpectare & ſperare non ea, quæ videntur, ſed cœleſtia & æterna, quæ non videntur. Hanc ob cauſam, Moſe teſte, *aſſumſit eum DEUS* ex hoc mundo, quem dudum animo reliquerat, ut in cœlis potius quam in terris vivere videretur, & vivum in cœleſtem patriam rapuit. *Fide* igitur laudatus *Enoch translatus eſt* in paradiſum, *ut non videat* experiaturve *mortem* unquam, & non extitit amplius inter mortales, *non inveniebatur*, licet omnes ſcirent, ipſum non eſſe mortuum; *propterea quod*

eum

enim transtulit DEUS ad se ipsum : *nam ante translationem ejus testimonio ornatus fuit* egregio, *quod placuerit DEO*, ei charus acceptusque esset, propter fidem non fucatam, & tot tantisque in vita divina testimoniis declaratam ; qui proinde etiam ipse pro φιλανθρωπία sua cum homine tam fideli & sancto ambulavit & conversatus est, velut amicus cum amico, ei sæpius se patefecit, & tandem vivum inter cœlites retulit, inaudito ad illa usque tempora exemplo. Hebr. XI.

Vers. VI. Hoc autem beneficium Enocho à DEO tributum, evidenter satis declarat, eum vera fide præditum fuisse, sine qua sane nec vita nec mores ejus DEO placuissent. *Sine fide enim impossibile est placere* DEO quicquam, sive personam, sive ejus opera. *Credidisse enim oportet*, DEO ita volente, & talem ordinem ad justitiam ac salutem constituente, revelante ac præscribente nobis, & quidem ea fide, quam hîc semper indigito inculcoque, quemlibet, *qui ad DEUM accedat*, ut DEO placeat, & transferri ad eum cupiat, licet non eo modo id fiat, quo Enoch sublatus fuit, sed per beatam ἀνάλυσιν, 1.) *quod sit ille* verus DEUS triunus, ad quem sit accessus, & à quo justificationem & vitam æternam petere atque exspectare deceat, quemadmodum ex tota Scriptura S. liquet, atque inde etiam unice, nequaquam vero ex ratione addiscitur illa accedendi ratio. 2.) *Et quod illis* omnibus, *qui* secundum institutum ordinem ad eum, DEUM suum, per Pontificem Christum fide de vera apprehensum, accedunt, &, neglectis visibilibus hujus mundi bonis, DEUM ejusque regnum & bona invisibilia, *diligenter*, serio & fideliter *quærunt*, ita ut cum ipso ambulent, *remunerator fiat* ex gratia, adeoque non tantum credentibus propitius sit, peccata illis remittat, & hæreditatem vitæ æternæ donet, sed etiam gratuitam mercedem omnibus illorum bonis operibus superaddat, cum hoc benevole promiserit. Quare & hîc habetis speculum, in quo contemplari, & regulam, ad quam examinare potestis Fidem vestram. Cap. IV. ult. X. 22.

Hebr. XI. Noachi. Gen. 6.

Vers. VII. Accipite & aliud Fidei exemplum in Noacho, prioribus etiam vel ideo insignius, quod ea non tantum antediluviano sed postdiluviano quoque Orbi præluxit. Non aliam vero habuisse fidem, aut verbis pariter atque factis vivoque exemplo prædicasse præconem justitiæ fidei, quam quæ à nobis commendatur, ex sequentibus efficitur fidei illius luculentis indiciis. Credisse enim ipsum diu ante quam oraculo esset admonitus atque edoctus, futurum, ut inundatione deleretur universum genus hominum & animantium, vel hinc constat, quod statim attenderit oraculo divino, & in timore ac sollicitudine monitis obtemperaverit. Nam testimonium jam acceperat, quod gratiam invenerit coram DEO, quod cum DEO ambulaverit, quod justus fuerit. (Gen. VI 9) Sane nisi certus securusque de sua salute per Christum obtinenda ex promissionibus dudum factis fuisset, non ita promte statim fideli obsequio excepisset cuncta, quæ securi & infideles homines ridebant, & pro somniis potius quam oraculis veris habebant. *Fide* igitur vera, quæ est elenchus eorum, quæ non videntur, *divinitus admonitus de rebus, quæ nondum cernebantur, reveritus est* illud ipsum responsum divinum, & religiosa fidelique reverentia ductus *præparavit arcam* in conspectu omnium, nil moratus eorum irrisiones, *ad salutem* conservationemve *domus* vel familiæ *suæ*, quam etiam fide obtinuisse ipsum, liquet. *Per quam* fidem etiam, constantem & in exstructione arcæ operosam, *condemnavit* infidelitatis & impietatis *mundum*, eumque Spiritu DEI judicavit, tanquam justus & sanctus, &, quod omnium est maximum, *ejus, quæ secundum fidem est justitiæ*, bonorumque hanc excipientium, salutis & vitæ æternæ, *hæres factus est*, ac iisdem perpetuo fruitur.

Abrahami. Rom. 4, 11.

Vers. VIII. Si ad postdiluvianos Patres accedimus, non alia fide eos præditos, & claros Deoque gratos fuisse, deprehendimus. Sane, quod ad Abrahamum attinet, qui merito credentium

dentium Pater vocatur, ille inde ab eo tempore, quo fidelis dici meruit, ad extremam usque senectam & mortem, constantissime fidei veræ documenta edidit. Primum enim *fide obtemperavit, DEO, Abrahamus, quum vocaretur* ab eo jubereturque relicta patria, qua nihil dulcius est, *abire in locum, quem in hæreditatem accepturus erat, & exivit*, nihil cunctatus, aut dubitans, licet *nesciens*, cujusmodi locus esset, *quò venturus erat*. Adeo certa illi erat fiducia, fore, quicquid DEUS esset pollicitus, quamvis nihil videbat. Hebr. XI.

Vers. IX. Pari *fide commoratus est* idem Pater *in terra promissionis*, quæ per promissionem jam propria illius facta erat, tamen advenæ tantum instar illam *velut alienam* incoluit, seque peregrinum professus est aperte & reputavit, *in tentoriis*, pro more peregrinorum, *habitans cum Isaaco & Jacobo, cohæredibus promissionis ejusdem*: quibus similiter promissio hæreditatis facta fuit. Per hoc commorationis tempus satis longum multa passi & sæpe conflictati cum hostibus variisque difficultatibus sunt; nihilominus tamen nequaquam hisce rebus commovebantur, ut promissis DEI diffiderent, quæ certissima noverant & crediderant; oculis enim fidei invisibilia viderant atque perspecta habuerant. Conf. v. 12. ff. Gen. 23, 4.

Vers. X. Ac, ut de Abrahamo seorsim iterum dicam, licet par sit ratio ejus filiorum, id quod fidem Patris sustentaverat, non tam erat hæreditas regionis Canaan promissæ, quam promissio cœlestis hæreditatis & patriæ longe melioris. *Expectabat enim* viva patientique spe *eam civitatem*, quæ fundamenta habet solidissima & perpetuo mansura, unde nunquam esset ipse cum cœtu fidelium posterorum depellendus, utpote *cujus artifex & conditor DEUS* esset, ubi cum Christo Rege semper beate viveret, & cœlesti gloria perfrueretur.

Vers. XI. Pertinet etiam hoc ad fidei ipsius laudem, quod *Sara*, una cum uxore, DEO, Filium in decrepita ætate promittenti, crediderit,

Hebr. XI. crediderit. Nam, ut ex historia Patriarcharum nostis, *fide* non tantum Abrahamus sed *ipsa quoque Saræ virtutem ad dejectionem*, aut fundationem *seminis* & conceptionem, *accepit*, *præterque ætatis tempus peperit* : *quandoquidem*, postquam ab Angelo edocta fuit, non jocosam sed seriam rem esse, non respexit corpus emortuum & naturæ vires, sed *fidelem* veracemque *existimavit eum*, *qui promiserat*, DEUM, cui prorsus confisa firmataque fide imitata maritum, & testimonium præclarum fidei adepta est, non tantum hac in parte, sed generatim etiam in omnibus promissis de διαθήκῃ ex suis posteris prodituro acceptis. Conf. Rom. IV. 19. seq.

Vers. XII. *Propterea etiam*, quia tanta fidei constantia adhæserunt Abrahamus & Sara promissionibus DEI, ac fidum existimarunt promissorem, nihil quicquam de promissis remansit, quod impletum non sit, sed *ex uno, & quidem emortuo corpore* s. pari *nati sunt* posteri *tam multi*, *quantus est stellarum in cælo numerus & arenæ ad littus maris* jacentis, *quæ est innumerabilis*, prout DEUS ipse prædixerat, Gen XV. 5.

Vers. XIII. Hæc autem fiducia in ipsa quoque Patriarcharum morte, non tantum in totius peregrinationis curriculo eluxit. Nam *hi omnes*, Abrahamus & Sara, Isaacus & Jacobus, *secundum fidem*, ac, prout fideles decet, ex fidei præscripto, *mortui sunt*, *dum non adepti ista* tam insignia *promissa*, de terra Canaan possidenda, & semine benedicto Messia, ex suis nascendo posteris, in quo omnes promissiones sunt ναὶ καὶ ἀμὴν 2. Cor. I. 20. *sed procul ea* fide *conspiciati* in typo & spiritu (Joh. 8, 58) *& persuasi* interim de rebus tam longe absentibus & non aparentibus certi indubitato fuerunt, & in transitu duntaxat, hospitum instar, *salutarunt* terram; in qua nasci debebat Messias, *& confessi sunt*, *se hospites & peregrinos esse in terra*, ac meliorem civitatem sperare. Vid. Genes. XXIII 4 XLVII. 9.

Patriarcharum Fides in morte conspicua.

Vers. XIV.

Vers. XIV. *Qui enim talia dicunt*, se esse peregrinos, ut dixisse constat Abrahamum, & post ipsum Davidem Regem, qui in Palæstina regnabat & civitatem condiderat, aperte declarant, *se patriam* desiderare & *requirere* aliam, ac illam regionem, in qua degebant, non habere pro patria. *Hebr.* XI. Gen. 32,4. Ps. 39, 14.

Vers. XV. *Et si quidem eam recordarentur* patriam, ac desiderare se profiterentur, cum hospites se dicerent, *ex qua profecti sunt*, *habuissent* opportunitatem & *tempus revertendi* satis longum per totam vitam, & obvio itinere in Chaldæam redire potuissent, nec prudentes fuissent, si id non feciissent, sed sub mortem demum desideraſſent.

Vers. XVI. *Jam vero* cum non redierint in patriam terrenam, quamvis ad id sat temporis & opportunitatis habuissent, *meliorem* utique *desiderarunt*, & desideraſſe eos tanto cum affectu, affirmabimus, in qua licet æternum vivere, ab omni cruciatu prorsus exemtos, id est, *cœlestem* illam, cujus conditor DEUS. (Vers. X.) Atque *hac de causa*, quod pii Patres cœlestia duntaxat respicerent, & promissionibus divinis se in ipsa morte constanter fideliterque sustentarent, *DEUM* quoque *non puduit eorum*, *quo minus eorum DEUS* & Pater *appellaretur*; cum illorum proprie sit DEUS benevolus & Pater, qui fiduciam omnem & omnia felicitatis præsidia in ipso collocarunt. *Paravit enim DEUS* illis, atque talibus, ex affectu paterno, *civitatem* patriam, in qua viverent felices, ac fruerentur, civum in mortem, privilegiis & bonis ineffabilibus. Hocque fecit DEUS, quando fœdus cum iis pepigit dixitque: Ego ero illis in DEUM &c.

Vers. XVII. Ex his licet intelligi satis possit, quæ fides veterum fuerit, tamen non possum non redire ad Abrahamum, & novum Fidei, idque ad omnem posteritatis memoriam insigne, specimen, quod prolixe descriptum à Mose est, in præsens referre. Quomodo DEUS eum tentaverit atque fidem ejus *Abrahami Fides in oblatione Isaaci,*

Hebr. XI. exploraverit, cum Filium, quem ex promissione susceperat, immolari jussisset, perspectum omnes habetis. Sed quomodo se gesserit D. Pater, & quanta fiducia DEO adhæserit, diligenter, quæso, attendite. Quod si feceritis, Fidei justificantis opus heroicum & stupendum prorsus observabitis. *Fide* profecto, quæ substantia sperandorum & convictio rerum non apparentium est, *immolavit*, non tantum conatu atque animo, sed ex parte etiam ipso opere, *Isaacum*, dum ligatum aræ jam imposuit, & exserta manu gladium strinxit, eum trucidaturus, ni prohibitus fuisset. Quam simplex & constans hæc sancti viri fides fuerit, vel ex facti circumstantiis colligi potest. Eo in statu erat, quo *tentabatur* ab ipso DEO, non vulgari sed maximo tentationis genere, *ut immolaret* filium, quod tenerrimus Patris affectus permittere nec poterat, nec debebat, & talem quidem filium, quem habebat unicum, & *unigenam* ex Sara susceptum, de quo etiam *promissiones* jam *fide exceperat*.

Vers. XVIII. Et ita quidem susceperat atque amplexus fuerat promissiones sibi à DEO factas Abrahamus, ut veras eas merito habuerit, tanquam *ad quem dictum fuit*: *in Isaaco vocabitur tibi semen*, & ex ejus posteris Messias prodibit. Si rationem consulere & secundum eam dimetiri voluisset rem, ita ratiocinari secum potuisset: egone, cui promissio facta de multiplicando semine meo, quamque accepi, eandem irritam reddam, ac filium unicum, ad quem alligata promissio est, interficiam?

Vers. XIX. At nihil horum fecit Abrahamus, non ita secum disputavit, sed potius ex fide *ratiocinatus est*, & subductis rationibus omnibus, adversus ingruentes cogitationes collegit firmissime, *quod DEUS*, qui alia omnia facere possit, *etiam potens sit, è mortuis excitare* Isaacum, si libeat, quod rationi maxime adversum est. Hujus rei veluti pignus habebat ortum ipsius Isaaci miraculosum, utpote cujus conceptio & generatio quasi

quasi reditus ex morte erat, cum prodiisset ex mortuis parentibus ; *unde*, quia hoc fecerat Abrahamus, & nil de sua in DEUM fide remiserat, sed potius fiduciæ constantis indicia illustria præbuerat, *etiam eum ipsum* filium Isaacum, *in parabola*, seu typo seminis promissi, CHRISTI, *recepit*, cum magno fidei augmento & illustramento ; quia vidit diem CHRISTI, Filii DEI unigeniti, pro redemtione generis humani immolandi & resuscitandi &c. Hoc Exemplo discamus in obedientia fidei perseverare ad ipsam usque mortem, satis gnari ac certi, DEUM promissa sua posse pro mirabili sua potentia perficere & nos liberare, quamvis non intelligamus, qua ratione id fieri queat. *Hebr.* XI.

Vers. XX. Hoc fidei exemplum Patris fidelium, imitatus est promissionis filius, Isaacus, quemadmodum vel ex benedictionibus, quas impertitus fuit filiis suis, efficitur. Non enim tantum morti vicinus optima quæque precatus est filiis suis, pro more inter parentes recepto, sed prophetico spiritu & fide plenus, *de futuris* bonis, cum terrenis, tum spiritualibus & cœlestibus, *benedixit Jacobo atque Esavo*, tanta certitudine atque constantia, ac si præsentia illa intueretur aut haberet, sola DEI promissione fretus, quam ab Abrahamo Patre traditam atque à DEO repetitam acceperat. Cum enim solenniter quasi testamentum condere vellet, DEO dirigente, Jacobo potiores partes assignavit. Tametsi enim ex errore suo & fraude Jacobi factum primo putabat, tamen recordatus mox oraculi, antequam nascerentur filii, editi, & apud se reputans, quam apte ei conveniret cum votis Jacobo impertitis, fide colligit rem ita futuram, ac denuo iterumque Jacobo ex fide tribuit, quod ante Esavo ex affectu destinaverat. Unde liquido constat, fidem esse hypostasin sperandorum &c. Talis enim utique fuit fides Isaaci. *Isaaci.* Gen. 32, v. 33. & 37.

Vers. XXI. In *Jacobo* etiam consimilis fidei ac constantiæ Exemplum habemus. Atque ut alia bene multa illius fiduciæ *Jacobi.*

Hebr. XI. signa prætermittam, luculentum documentum morti vicinus, cum filios DEO commendaret, ac iis benediceret, dedit. Ab
Gen.48,16. angelo enim Goële, sive liberatore & mediatore, Messia, optima quæque precabatur, cum nosset, in eo uno omnes Orbis familias beandas. Quare *Fide* in hunc ipsum Redemtorem patiente, perseverante & salutaria quæque sperante ac exspectante, *benedixit morituru unicuique filiorum Josephi*, primo seorsim, deinde una cum omnibus filiis, de rebus futuris, nihil addubitans, quin futurum esset id omne, quod divinus spiritus illi eventurum significaverat. Corporalia etiam & terrena, quæ viderat prædixeratque, non nisi pro symbolis habuit & præparatione ad Messiæ ἐπιφάνειαν, ac vocationem gentium. Elucet etiam ex adoratione ejus religiosa insignis fides, quando, ut ex
Gen.47,31. Mose vobis satis constat, Josepho mandavit, eumque juramento obstrinxit, ut se in terra Patrum suorum humaret. Quo ipso fidem testatus est erga DEUM & promissiones sibi ac Patribus factas, & fide intuitus veneratusque est præsentem Dominum, quem, cum clinicus non posset prostrato humi corpore, ut pii consueverant, adorare, ad caput lecti sedens adorabundus *inclinavit in caput scipionis sui*, & hoc gestu exprimere voluit recumbentem in DEO fidem, & ab eo omnem vitam salutemque certo sperantem, quemadmodum etiam disertis verbis significavit, Gen. 49, 8.

Josephi. *Vers.* XXII. Nec Josephus à fide Patrum degeneravit, sed constantissime eam servavit, ad mortem usque. *Fide* quippe & is, ad exemplum Jacobi, cum jam *moriturus* esset, *de exitu filiorum Israel* ex Ægypto *meminit*, ac non tantum illum credere se firmiter testatus est, sed eriam spiritu prophetico confirmavit, & in memoriam fratribus revocavit, ut deinceps servitute pressi meliora sperarent, liberationem patienter exspectarent, & cœlestem patriam, cujus typus duntaxat terra promissa Canaan esset, respicerent. Eum in finem *& de ossibus suis mandavit*

mandavit in terram illam promissam deportandis, ut hoc velut argumento fidem vivam in Christum testatam faceret, & apud posteros monumentum relinqueret spei suæ nunquam intermorituræ. Genes. L. *Hebr.* XI.

Vers. XXIII. Horum Patrum fidelium vestigiis alii quoque institerunt, ac nominatim Mosis parentes. *Fide* enim Moses recens *natus occultatus fuit* domi, *tribus mensibus*, *à parentibus suis*, *quoniam videbant illi*, *elegantem esse puerum*, &c. ex indole vultus magnum quiddam præ se ferentem ac pollicentem. Memores igitur promissionum divinarum de liberatione é servitute Ægyptiaca, appetente liberationis tempore, & accedentibus aliis indiciis inusitatis, inprimisque impulsu quodam divino excitati, servandum puerum judicarunt, adeoque *non reformidarunt mandatum Regis* severum, magisque metuerunt offendere DEUM, quam Tyrannum. Cumque puer domi diutius occultari non posset, parentes eum scriniolo inclusum in ripa fluminis exposuerunt, divinæ promissioni innitentes & DEO adhærentes. *Parentum Mosis.* Exod. II, 2.

Vers. XXIV. Ad ipsum Mosen quod attinet, in eo longe plura & luculentiora Fidei documenta deprehendimus, quam in parentibus. Quorum primum hoc est, quod licet in aula Pharaonis educatus laute, à Filia Regis in filium adoptatus, inque omni Ægyptiorum doctrina & sapientia institutus, & factis pariter atque dictis potens esset, *cum ad ætatem adultam perveniisset*, sicque satis in claruisset, ac nihil omnino esset, quod desiderare ad magnitudinem & felicitatem temporalem ipse posset, *abnegaverit* recusaveritque serio & constanter, *appellari* & esse *Filius filiæ Pharaonis*. Quod sane fide impulsuque Fidei, quæ meliora sperat videtque, nimirum bona cœlestia, adoptionis jure propter Christum fidelibus promissa & obventura, fecit, & verbis non tantum sed & factis hanc fidem testatus est. Nam & visitavit fratres suos Hebræos, eos in spem libertatis redemtio- *Mosis.* Act 7, 22.

Hebr. XI. Act. 7, 25. demtionisque futuræ erexit, & occidit Ægyptium hominem Hebræo insultantem & contra illum insurgentem, existimans, consanguineos suos intelligere, quod DEUS per ipsum eis salutem daturus esset. Nihil enim temere sed omnia instinctu divino aggressus est.

Vers. XXV. Alterum Fidei veræ & perseverantis signum hoc erat, quod, cum posset commode satis & laute omnem vitam in aula transigere, *magis* tamen *elegerit* omnis generis *malis simul affici cum populo DEI*, quæ etiam subiit & sustinuit, quando, posteaquam innotuit, quod Ægyptium interfecisset, in exilium sponte abiit, *quam temporariam*, &, si cum veris æternisque bonis conferatur, brevem & momentaneam quasi, ac perituram haud tantum, sed etiam nocituram *habere fruitionem peccati*, cujus pœna æternum durat, & cujus se participem fecisset Moses, si deseruisset populum DEI, inobediens DEO fuisset & aulæ voluptatibus inhiare voluisset. At, quia noverat, Hebræos esse electum DEI populum, Ægyptios autem destitui DEI fœdere, promissione & spe, & quia destinatum se populi sui vindicem atque Ducem à DEO ipso didicerat, alta piaque mente revolvens & juxta æstimans hujus & futuræ vitæ voluptates, maluit præsentem relinquere felicitatem, & melioris spei fiducia sustinere perpessiones & divexationes, quibus consanguinei sui cruciabantur, inque earum communionem venire. Quod profecto insigne fidei documentum erat.

Vers. XXVI. Quemadmodum autem illinc nullis deterreri se passus est periculis ab agnita & confirmata in animo spe: ita quoque hinc nullis induci poterat pollicitationibus, quantumvis maximis, etsi potiri ipsi datum fuisset vel universis Ægypti thesauris, quorum sane magna parte frui poterat, si DEUM Israëlis & populum ejus abnegaret; sed tantas spes fideli mente contempsit, & divino lumine ac robore plenus, *majores* longe, ac haud abs re quidem, *reputavit divitias quam Ægyptio-*

Ægyptiorum thesauros, *opprobrium CHRISTI*, & afflictiones, quibus afficiebantur Hebræi propter Messiam, in quem credebant, quemque Redemtorem exspectabant, & quæ Christus sua faciebat sibique illata reputabat. Hæc atque alia talia mala pro malis non habebat, sed bonis, quia in bonum cessura sibi sciebat. Fidei *quippe* oculis *respexit retributionem mercedis* ac præmium promissum omnibus, qui convicia, insectationes & divexationes quascunque propter Christum & veritatis professionem patienter tolerant. Hoc præmium vero allaturum veras & æternum duraturas, adeoque longe ampliores opes, quam quas vel Ægyptus, vel orbis terrarum dare poterat. *Hebr.* XI.

Vers. XXVII. Sed habemus etiam majora adhuc & clariora Fidei Mosis indicia, quæ superioribus addere operæ pretium fuerit. Postea quam enim divinus vir prope Horeb oraculo monitus, redire in Ægyptum ac inde educere populum Hebraicum jussus fuit, non tantum fidem DEO habuit, & per fidem multa in Ægypto miracula patravit, sed tandem quoque, cum inde exiret & populum educeret, singularem fidem declaravit: *Fide* enim *reliquit Ægyptum*, cum in modum, quem prolixe descriptum in Exodo nostis, cum universo populo Israëlitico, *non veritus furorem* Regis maximum, aut potentiam, cui Ebræos prorsus impares noverat. Omnem istum metum, quem incutere natura & humana imbecillitas potuit, fide sola fortissime superavit. Oculis cernebat Tyrannum cum ingenti exercitu sanctæ gentis cervicibus imminentem eique excidium minantem, sed infracto animo fisus est invisibilibus præsidiis; *invisibilem enim* DEUM *quasi* præsentem & pro se populoque suo stantem *videns*, *obduratum* adversus metum & pericula *animum retinuit*, & perseveravit. Quæ utique fidem talem arguunt, qualem describere & declarare instituï.

Vers. XXVIII. Porro Fides ejus insignis eluxit in celebratione Exod. XII.

Hebr. XI. bratione Paschatis. Quum enim DEUS hoc Sacramentum variis & mirabilibus ceremoniis instituisset atque sanxisset, Moses non tantum populo fideliter justa DEI renunciavit, sed ipse etiam vera *fide fecit* solenne illud *Pascha*, sive Sacrificium præterire faciens Dominum, *& affusionem* vel illitionem *sanguinis*, ac, ut Israëlitæ idem facerent, effecit, quantum potuit, eo fine effectuque, *ne tangeret illos* Angelus ultor, *qui* per universam Ægyptum, *quidquid erat primogenitorum*, *perdidit*. Sic autem vera fide celebravit Pascha, ut illuminatis mentis oculis intueretur in JESUM CHRISTUM, agnum DEI pro mundi peccatis trucidandum, & in vim sanguinis illius divini, cujus typum luculentum in agno paschali videbat, ac utramque liberationem, cum ex Fgypto, tum ex Inferno, futuram, certissime credebat cum populo DEI, nihilque exitii metuebat.

Ex. XIV. *Vers.* XXIX. Peracto fide Sacrificio & Sacramento paschali, pari *fide* Moses ac populus *pertransiverunt mare rubrum* salvi ac incolumus, *tanquam per terram siccam*, firmiter apprehendentes promissionem divinam Salutis corporalis juxta ac spiritualis, per Messiam, in columna nubis prælucentem tunc, acquirendæ. Qua fide cum destituerentur Ægytii, & tamen transire mare tentarent, misere perierunt; *periculum* enim temere *facientes ejus* maris, atque id ipsum ingredi audentes, eo quod putarent, vel ex naturalibus causis, vel artibus magicis aquas cohiberi, iterque pedestre aperire, mersi & *absorpti sunt* fluctibus.

Josua. *Vers.* XXX. Longum foret alia omnia enumerare fidei Mosaicæ documenta, toto illo tempore, quo in deserto oberravit, edita; ad Josuam igitur progredior, ostensurus, eundem non minori fide illustrem fuisse, ac ipsius Magistrum. Memorabile autem fuit cum primis factum illud apud urbem Jericho, quæ non humanis viribus concidit & expugnata fuit; sed *Fide*

Jos. V. Josuæ Ducis ac populi, quâ nitebantur promissionibus & Principe

cipe exercitus Domini, *muri* validissimæ urbis *Jericho* subito ad Sacerdotalium tubarum sonitum populique clamorem, *corruerunt*, *ambiti per septem dies*, ita ut Hebræis urbem cingentibus, qua quisque steterat, ingressus per collapsa mœnia pateret. Magna pro facto hîc fuit & firma sperandorum hypostasis, quod eventu in septimum usque diem dilato, non tamen defatigata fuerit defeceritque Israëlitarum fides. *Hebr.* XI.

Vers. XXXI. In eadem Urbe Jericho, insigne etiam fidei Exemplum deprehendimus in Rahabe, quod non prætermittendum esse videtur, cum excitare pariter & confirmare vos haud parum queat. Nostis ex historia Josuæ, quomodo exploratores Hierichuntem missi iique à meretrice & caupona ria excepti tractatique sint ac quomodo ea *per fidem* in hoc ipso opere declaratam servata fuerit, & *non una perierit cum incredulis* civibus, qui quidem audiverunt, quanta potentia DEUS populum Israëliticum duxerit & tutatus hactenus fuerit, & quod fluenta Jordanis siccaverit, aditumque adeo ad suas regiones & urbes patefecerit; sed his omnibus nihil moti portas occludere & resistere omnipotenti DEO ausi fuerant. Luculenter vero fidem prodidit mulier gentilis, meretrix quondam, *dum suscepit exploratores* Israëlitarum, crediditque Dominum Israëlitis traditurum terram istam, eorundemque DEUM esse verum DEUM, ac tandem *cum pace* salvos incolumesque dimisit. Ita abunde satis declaravit fidem, quæ est sperandorum hypostasis &c. *Rahab.* Jos. II. 9. 11.

Vers. XXXII. Hæc hactenus ex S. Codice allata exempla docent sufficienter & perspicue, quæ veræ fidei natura atque vis sit. Unde *quid amplius dicam?* nihil est necesse, plura iis addere, quod quidem facile fieri posset. *Tempus enim deficeret me, si* distincte *enumerare* atque exponere *vellem*, ut cepi, omnia ac singula fidei constantis & sinceræ exempla, ac præsertim prolixiores historias *de Gedeone*, qui in virtute Domini *Judicum*, *Vatum*, *Regum*. Jud. VI. & VII.

Hebr. XI. mini Israëlitas è Midianitarum potestate liberavit, dum DEI promissis semel iterumve datis & confirmatis nixus, aras Baalis destruxit, & cum trecentis viris immensam hostium multitudi-
Jud. IV. nem fudit fugavitque. *De Barako*, qui DEI mandatis præsidiisque à muliere vatidica, Debora, nunciatis, fretus, ac viva spe fiduciaque plenus, Sisseræ exercitum cum omni apparatu curruum falcatorum formidabili in fugam conjecit, & trucida-
Jud. XIV, vit. *Item de Samsone*, qui Philistæos divino robore indutus ali-
19. XV. quoties prostravit, ac non inultus mortuus est. Quæ omnia fide ab ipso patrata sunt, quâ apprehendit robur ex altissimis, ac pre-
1. Sam. cibus assecutus est. *De Jepitha*, qui similiter Domini spiritu ro-
XVII. boratus ab Amonitis victoriam insignem retulit. *De Davide*, pientissimo Rege, qui juvenis adhuc Goliathum innomine virtuteque Domini, adeoque fide, prostravit, ac plurimas victorias à variis gentibus reportavit, Amalekitis, Jebusæi, Moabitis, Philistæis, Idumæis, Syris, solius DEI ope fretus, in maximis periculis, ubi nulla elabendi spes apparebat. *De Samuele*, Prophetarum post Mosen coryphæo, (Actor. III. 23.) qui gratis in populo Judaico non Vatis tantum, sed Judicis quoque ac Principis officium administravit, & præmium à DEO fide exspectavit (1. Sam. VII. 8. 15. XII. 7. seqq.) atque ad fiduciam perseverantem omnes Israëlitas fideliter cohortatus est: ac demum *Prophetis* cunctis, aliisque viris, quibus passim DEUS in Scriptura illustre fidei testimonium præbet, quorumque exemplis non omnes & singulos ad constantiam excitat.

Vis & effectus fidei insignes, 1. in actionibus.

Vers. XXXIII. Quæ & qualia tot ac tanti Heröes Fidei, præsidio DEI, in quo totam fiduciam collocaverant, non humanis opibus patraverint, non licet nominatim & sigillatim persequi. Quare omissis autorum vocabulis summatim duntaxat attingam, quid per fidem effecerint. Vestrum erit, notorum & historiarum ex sacris literis, quarum non ignari estis, recordari & referre quælibet facta ad suos autores. Alii sunt, *qui*

qui sive consilio divinitus suggesto, sive precibus, sive exigua manu, hostes debellarunt, potentia & multitudine validissimos, & *regna* quoque integra *devicerunt*. Pleni sunt annales de Judicibus Israelitici populi, quorum aliquos memoravi, de Davide & Regibus, qui DEI potentia & favore freti, ejusque verbo nixi atque confisi, per fidem victoriam obtinuerunt. Alii eadem fide operosa & justificante *justitiam operati sunt*, omnique virtutum generibus excelluerunt, & repleti fructibus justitiæ fuerunt, ac nullis sive terroribus sive blandimentis seculi abduci à probitate potuerunt: nec ulla promissorum dilatio eorum fiduciam minuit; sciverant enim DEUM præstare & posse & velle quæcunque pollicitus fuit. Unde etiam *consecuti sunt promissiones* atque res promissas omnes, sive spiritualia sive temporalia concernerent, si non in diebus vitæ suæ, tamen post mortem. Nonnulli etiam illorum per fidem erepti sunt é summis præsentissimisque periculis, & per fidem tantum obtinuerunt robur, ut *leonum* quoque *ora obturarent*, & animalia invictæ sævitiæ aut vincerent, aut innoxia sentirent. Hebr. XI.

Vers. XXXIV. Quidam in ignem conjecti fævissimum, (ut socii Danielis) in mediis flammis illæsi prorsus perdurarunt, & nativam *ignis vim* quasi *extinxerunt*, virtute fidei in DEUM firmissimæ, (Dan. III. 17. 25. seqq.) Alii præsentissimo mortis periculo erepti sunt, & *ora* aciesve *gladii* in se stricti incolumes *effugerunt*, quemadmodum David effugit enses Saulis, Elias & Micheas Achabi, Elisæus Jorami &c. [vid. Grot. h.l.] Alii morbo lethali decumbentes & ad DEUM sospitatorem fide in Messiam nixa, confugientes, convaluerunt & *corroborati sunt ab infirmitate* sua, viresque amissas receperunt, ut Hiskias (Jes. 38.) Alii præter modum *fortes in bello facti sunt*, induentes per fidem robur DEI fortis, & *castra*, exercitus incursionesque *exterorum in fugam verterunt*.

Vers. XXXV. Neque in viris tantum tam egregia fides

Hebr. XI. ejusque vis illustris eluxit, sed in sequiori sexu etiam notantur exempla fidei ad posteritatis memoriam imitationemve insignia. Quædam enim *mulieres receperunt mortuos suos* in vitam revocatos *ex resurrectione*, cum recepissent fide Domini Prophetas atque opibus suis sublevassent, ut vidua Sareptana, (1. Reg. XVII. 27.) & Sunamitis (2. Reg. IV. 37.) quarum illa Eliam, hæc Elisæum hospitio excepit & benigne tractavit, cum alibi vix fides in Israëlitico populo, sed omnia Baaltico cultu plena essent. Quæ fides perdurans fuerit in exantlandis ac perficiendis præclaris operibus, hinc satis, opinor liquet. Nunc ut eadem fidei vis in perseverantia & sustinendis perpessionibus sese in multis prodiderit, dicam. *Alii* enim tympanorum instar *fustibus* ad mortem usque *cæsi fuerunt*, propter veritatis professionem, licet præsentem DEI *liberationem non* viderint, nec oblatam ab hominibus sub abnegationis conditione *acceperint*. Quod sane indicium erat hypostaseos & convictionis fidei singularis quæ in iis erat. Sustinuerunt enim cuncta patienter, *ut* longe *meliorem resurrectionem* ad vitam beatam & æternam, quam esset illa liberatio à supplicio & externa morte, *consequerentur*. Eam spem firmam conceperunt ex promissionibus divinis, ac de ea ita certi erant, ut ingentem ejus *παρρησιαν* exoscularentur, ac de ea lætarentur in suppliciis dirissimis, & ipsa morte.

2. *in passionibus.*

Vers. XXXVI. Alii autem rursus ob pertinax veritatis studium *illusiones*, convitia varia & probra, ab impiis & profanis hominibus sustinuerunt, & stolidissimi atque scelestissimi mortalium habiti sunt, ut Job, (II. 9.) Elisæus, (2. Reg. II. 23.) Imo à verbis ad verbera deventum sæpe est, nam & flagris ipsorum constantia & patientia tentata ac explorata fuit; *patiebantur* quippe confessores, ac in corporibus suis experiebantur, non sine sensu dolorum gravissimorum, *flagella* & scuticas, ut Israëlitæ in Ægypto, dura pressi servitute, (Exod. V. 14.) Jeremias, Micheas, (1. Reg. 22, 24. Conf. 1. Macch. 1, 34. & 2. Mac.

2. Mac. 5, 24.) Alii in *vincula* conjecti sunt & *carceres* squalidos, ut Josephus, Jeremias &c. *Hebr.* XI.

Vers. XXXVII. Alii veritatis testes fideliſſimi *lapidati sunt*, velut blasphematores, ut Zacharias, (2. Par. 24, 21.) & vates bene multi, (Matth. 23, 36.) aut *dissecti*, quod de Esaia traditur vulgo, serra, vel alio crudelitatis instrumento, & nullo non genere *tentati*, hinc minis suppliciorum graviorum, illinc promissis, an non possint ad defectionem & cultum idololatricum adigi (1. Macch. I. 46. 52. 2. Mac. VI. VII.) & cum ejusmodi tentationibus non frangerentur, sed DEO constantissime adhærerent, persuasi, se nec morte divelli à DEO posse, *cade gladii occubuerunt*, (1. Sam. 22, 18. 1. Reg. 19, 10.) vel in exilium pulsi ferarum ritu *oberrarunt* per solitudines, utcunque recti *pellibus ovillis & caprinis*, instar viatorum & militum, quos necessitas sub dio agere cogit, ut Elias & Elisæus, (2. Reg. II. 8.) *destituti* necessariis vitæ subsidiis, *angustiis pressi*, imminente undique persecutorum sævitia, ac *male* adeo *habiti* & vexati maximis plurimisque incommodis à Satanæ ministris.

Vers. XXXVIII. Malis autem hujusmodi usque adeo digni non erant, pii sanctique isti viri, ut ipse potius *mundus* esset *indignus*, quorum consortio & beneficiis fruerentur. Unde suo malo eos impii ejecerunt, ut in certis sedibus *vagarentur*, modo *in desertis*, modo *in montibus* aviis, modo *in* asperis *speculbus & cavernis subterraneis*. Quales fuerunt David coram Saule profugus, Elias coram Jezabele, vates DEI ab Obadia absconditi &c. 1. Reg. XVII. 3. XVIII. 13. 2. Reg. VI. 1. 1. Mac. I. 56. II. 29. f. 2. Mac. V. 27. X. 6.

Vers. XXXIX. *Atque hi* omnes, quos vel recensui, vel in quos digitum intendi, sancti homines, *testimonium* meruerunt & *obtinuerunt per fidem*, & cum actionibus tum perpessionibus suis testati ipsimet satis luculenter sunt, quod respexerint ad aliquid sperandum, ac nondum apparens, adeoque habuerint fidem, 3. *in patienti exspectatione promissorum.*

Hebr. XII. fidem, qualem supra descripsi, quæ sit sperandorum hypostasis; nam *non reportarunt promissionem*, vel res promissas Abrahamo & cæteris DEI viris, de Messia ejusque beneficiis, sub Novo Test. complementum fortituras: nihilominus tamen perduraverunt constanter ad finem usque, & in proposito stadio indefessi & infracti decurrerunt.

Sapiens in hoc Dei consilium, nobisque salutare.

Vers. XL. Id vero omne nostro bono accidit, quod promissio ipsis data non sit tum expleta, *eo quod DEUS*, pro benignitate & sapientia sua, *melius quid pro nobis providit*, dum ordinem salutis ita disposuit, *ut non sine nobis consummarentur* plene perfecteque, in fine seculi. Hoc enim nisi DEUS fecisset, nos nec nati essemus, nec vitæ æternæ hæredes esse possemus. Quem salutarem ordinem atque finem veteres expendentes, conquieverunt patienter & spe certa nixi animos in omnibus adversitatibus & persecutionibus exercuerunt.

CAP. XII. *Horum fidelium exemplum imitandum,*

CAP. XII. *Vers.* I. *Quapropter etiam nos*, ego, & omnes, qui CHRISTO nomen dederunt, quibus eadem cum veteribus fides, eadem salutis via, eadem spes reposita, idem stadium decurrendum & certamen ineundum est, *quum habeamus* tantam fidelium catervam, & velut *nubem nobis circumpositam testium*, qui operibus & perpessionibus, ceu declaravi, perseverantem fidem demonstrarunt, ut, quaquaversum oculos convertamus, illi nobis occurrant, nos cingant & excitent invitentque ad imitationem, non segnes aut impatientes esse debemus, quin potius, ceu strenuos athletas & milites Christi decet, *deponamus* & abjiciamus *omne onus*, & quodcunque impedimentum, sive à carnis affectibus, sive mundi illecebris, sive Satanæ ejusque ministrorum persecutionibus objectum & incumbens, ac inprimis *circumstans*, & undique nos quasi ambiens concludensque & ad pericula inferenda pronum & promptum, *peccatum*, si negligatur, eique indulgeatur, cum originale, tum actuale, & illud inprimis, à quo dehortatus vos superius

perius sum, (cap. X. 38. f.) quod per veram sit fidem, quæ hypostasis est rerum meliorum & convictio non apparentium, certo tamen sequentium bonorum, ac vis virtusque cœlestis omnia superans, & per talem *perseverantiam* fidei *decurramus* strenue & alacriter *propositum nobis* à DEO & Salvatore nostro *certamen*, faciendo & perferendo omnia, ut coronam justitiæ nobis repositam, è manu agonothetæ, Domini nostri J. C. reportemus & accipiamus. *Hebr.* XII.

Vers. II. Quod si hæc exempla commovere nos forte nequeunt, ipsum Dominum nobis imitandum proponamus, *respicientes* attentis animis & oculis *istum* fidei fiduciæque hujus de DEO conceptæ *autorem* pariter *atque consummatorem*, efficientem non tantum in nobis fidem per Spiritum S. & ducentem ad cœlestem gloriam, & epoptas constituentem, cui proinde merito confidere, & à quo exspectare certo res promissas possumus, licet adversa quæque subeunda & sustinenda in præsentis vitæ curriculo sint. Intueti quoque in eum hoc nomine fas est, ut ducem animose præeuntem sequamur, cum eadem viâ ad gloriam contendamus, quâ ipse incessit, nempe per passiones & mortes, quippe *qui pro propositâ sibi lætitiâ*, & ut eam consequeretur, cum summa patientia *sustinuit* omnis generis convitia, probra, flagra, & ipsam denique *crucem* ignominiosissimam & crudelissimam, nil pensi moderatique habens, sed forti potius animo *contemnens* omnem *ignominiam*, qualis aut quantacunque illa esset. Eam etiam gloriam, quam respexit, superatis omnibus difficultatibus, consecutus est, *inque dextra throni illius DEI* magnifici *consedit*, quemadmodum sæpius in hac ad vos perscripta epistola dixi atque demonstravi. *& ipsius Christi,*

Vers. III. Hæc *igitur* sedulo & sæpius, imo semper, *reputate*, ac ita quidem reputate, ut cogitetis, & subducta ratione institutaque collatione proportionali perpendatis serio ducem *institutâ proportionali collatione*

vestrum,

Hebr. XI. *tione inter nos & Ducem J. C.*

vestrum, JESUM, quis ac quantus ille, à quibus & quanta passus fuerit, qui vos sitis & quantula sustineatis. Expendite primum *eum*, *qui* patienter *sustinuit* cuncta, quod non nudus homo, sed ipse Filius DEI sit, idemque sanctissimus, & innocentissimus, qui nil mali unquam fecit & promeruit, ac præire quoque nobis voluit; turpe autem foret, ducem non sequi, ad gloriam ducentem & nos tutantem. Deinde repræsentate animis vestris, & vel ex historia Dominicæ Passionis reputate, *tantam* tamque multiplicem sustinuisse Salvatorem *adversus se ipsum contradictionem*, & quidem *à peccatoribus* maximis, quam nec cogitatione aliquis assequi, nec verbis satis exprimere valeat. Neque enim verbis tantum contumeliosis ei contradicebant, & sanctissima ejus verba Scribæ, Pharisæi, Pontifices & Principes populi blasphemabant, sed factis quoque sese opponebant; ut aperte palamque innotuerit, eum insignum contradictionis positum plerisque esse, qui omnibus signum salutis esse volebat. Hæc si cum vestris afflictionibus conferitis, non adeo multas & magnas illas esse deprehendetis. Habet vero etiam hæc consideratio fructum insignem, & solatium vobis efficax suggeret in calamitatibus perferendis, ac eam ob causam vos respicere volo ad JESUM, *ne defatigemini*, ita ut à cœpto cursu desistatis, *animis* vestris *deficientes*. Millies sane mori præstat, quam in viam pristinam relabi, aut ex acie se subducere, cum adsit Salvator, qui fessis robur, qui mentibus refocillationem sufficiat.

Vers. IV. Nihil proinde est, quod existimetis, vos satis multa & acerba sustinuisse, nec posse aut debere vos ulteriora perferre. Nam *nondum ad sanguinem usque restitistis*, quod sane, si Ducem CHRISTUM sequi velitis, prout par est, facere debetis. Quæ hactenus sustinuistis, leviora sint, ac DEUS imbecillitatem vestram mitius tractavit. Graviora restant, adversus quæ animum vos confirmare oportet, ut ad mortem usque

usque resistatis, *contra peccatum* inhabitans & ad defectionem sollicitans, tanquam adversarium maximum perpetuo *pugnantes*. Id cum nondum à vobis factum sit, supereſt certamen, utile vobis & glorioſum, adhuc decertandum, in quo JESUS & Pater cœleſtis vobis aderit. *Hebr.* XII.

Vers. V. Numquid enim *obliti estis adhortationis* & consolationis insignis *illius*, quæ in Proverbiis Salomonis (III. 11.) extat, *quaque* æterna Patris Sapientia *vos tanquam filios* blande adhuc *alloquitur*: *Fili mi*, quisquis es, nullo excepto, qui me sequeris Ducem, Doctorem & Salvatorem, *ne parvi facias* institutionem castigationemve *Domini* DEI tui, *neque deficias* animo, aut tædio afficiaris, *quando ab eo redargueris*, sive verbis, sive factis, quum non ex indignatione sed commiseratione & dilectione id faciat. *consideratо ordine & auxilio Patris cœl. sub cruce*

Vers. VI. *Quemcunque enim diligit Dominus*, eum *castigat*, & quidem ut Pater Filium castigare solet, nec verbis tantum aut admonitionibus, sed verberibus quoque, ubi opus est, & filio salutare. *Verberat autem* Dominus non exosum, sed *omnem filium*, *quem* benevole *suscipit*, pro suo agnoscit, inque eo delectatur, cum castigationem ejusmodi, tanquam salutarem medicinam adhibeat, ne cum mundo perdito pereat. *universali.*

Vers. VII. Tantum igitur abest, ut castigationem à DEO immissam pro iræ signo habere debeatis, ut potius amoris argumentum inde colligatis. Vestrum igitur est, correptionem Domini admittere, promte suscipere & in magni beneficii loco habere. Sane, *si castigationem* ita suscipitis, & cum patientia toleratis ac *sustinetis DEUS* non hostis instar irruit in vos, ad vestrum perditionem, sed *accedit* & appropinquat *ad vos* animo paterno prorsus, & vos benigne tractat, ut filios. *Quis enim filius est, quem non castiget* aliquando *pater*, si vere sapiens sit & de salute filii sollicitus? Ita quoque nullus est DEI filius, quem non castiget pater cœleſtis. Hoc igitur

Hebr. XII. solatio vobis cedat, quod certi ex castigatione esse possitis, vos esse DEI filios.

Vers. VIII. Terrorem autem incutere merito vobis potest, quando immunes à castigatione paterna estis. Quare haud absre ex Proverbiis Salomonis, unde argumentatus hactenus sum, efficio, & à contrario ita arguo: Quicunque sine castigatione est, ille certum habet indicium, quod nothus sit, non filius. Hinc si subsumere & verba sacri scriptoris ad vos accommodare velim, recte ita pronunciavero: *Quod si vero castigationis expertes estis, cujus omnes* Filii DEI *participes facti sunt, utique spurii estis, & non filii* Patri similes, sed degeneres.

Vers. IX. *Deinde* (ἔπειτα) etiam ex hoc ipso dicto & loco Salomonis monemur nostri officii, quo animo, obsequio & patientia castigationem cœlestis Patris accipere debeamus. Nam *si Patres nostros carnales*, à quibus homines & secundum carnem tantum progeniti sumus, *castigatores* & institutores, *habuimus, &* non tantum patienter tulimus, sed etiam *reveriti sumus*, dum vel verbis vel verberibus nos erudirent ad utilitatem communis vitæ, eosque propterea non deseruimus, aut pro parentibus nostris agnoscere noluimus, quin potius sic interpretati sumus, quod bono animo facerent, quocunque modo nos tractarent: *nonne multo magis subjiciemus nos* obsequiose & permittemus totos *patri spirituum*, qui nos regeneravit ad spem vivam (1. Pet. I. 3.) ad vitam spiritualem & æternam, *ut vivamus*, & in ordine ad salutem utitur castigatione, tanquam salutari & necessaria nobis medicina?

Vers. X. Recte me ita colligere, non inficias ibitis, sed ultro affirmabitis & approbabitis, si, ut par est, ponderaveritis. Nam, ut hoc vobis dilucidius nonnihil exponam, *illi quidem*, patres nostri carnales, *ad paucos* duntaxat *dies* fugitivi hujus seculi & caducæ brevisque vitæ, *juxta id quod ipsis videbatur*, *instituebant* nos in rebus fluxis & temporalibus, quæ adrem familiarem

miliarem parandam augendamve spectant, non tamen semper consecuti sunt, quod intenderunt : *hic vero*, spiritualis pater, castigat nos & instruit *ad id*, *quod* vere & semper *conducit*, nimirum bonum spirituale & æternum, *ut participes reddamur sanctitatis ejus*, peccato per crucem magis magisque mortificato in sanctitate vitæ ambulemus, & perficiamus sanctitatem in timore DEI, (2. Cor. VII. 1.) cumque aliquando videamus, & sanctissimis bonis æternum fruamur, ad quæ nemo non sanctus sive profanus admittitur. *Hebr.* XII.

Vers. XI. Quapropter non præsens duntaxat tempus, sed & futurum seculum, prout fidei ratio postulat, respicere debetis. Id si feceritis, facile ipsi obviam ire poteritis suggestioni carnis & tacitæ objectioni, quasi ex castigationibus nihil gaudii commodive provenire queat. *Equidem omnis castigatio* divina *ad præsens* tempus, quo in carne sentitur, dolorem infert, & *non videtur res esse gaudii*, *sed tristitiæ* potius : *tandem vero* ipso eventu, secundum promissionem divinam infallibilem, quæ in calamitatibus memori præsentique mente tenenda est, ista castigatio *fructum pacificum* & salutarem *justitiæ* & sanctitatis *reddit iis* omnibus, *qui per eam* in Gymnasiis calamitatum *exercitati* sunt, instar peritorum athletarum, vel militum. Ita experiuntur demum, DEUM Patrem esse, & cum cædit, & cum blanditur, seque pacem habuisse cum DEO in Mediis afflictionibus, in quibus adeo lætari potius quam tristari debuissent. (Vid. Rom. V. 2. seqq. Jac. I. 2. ss.) *Futura igitur bona respicienda.*

Vers. XII. *Propterea* nolite dubitare de gratia & benevolentia DEI, quando ipsi placet vos castigare vestro bono, vel animis cadere, & desperare; sed contra potius, si quos conspexeritis in certamine & stadio Christianismi remissiores, eos vos, qui firmiores estis, & per gratiam DEI statis & strenue pugnatis, excitate, *remissas manus* in pugna fidei & ad defectionem inclinantes, ac *soluta* propter lassitudinem *genua* & jam- *Infirmi confirmandi.*

Hebr. XII. jam labantia, *dirigite* & in rectum ordinem cogite, memores moniti Jesajani XXXV. 3. ut imbecilles erigantur, in acie stent, ac bonum certamen decertent, cursum perficiant, fidemque servent, quo coronam justitiæ à Domino accipiant.

lapsi erigendi & ducendi.

Vers. XIII. Vos ipsi quoque omnia offendicula removete, & à recta via non recedite, sed *rectas* expeditasque *facite orbitas pedibus vestris*, (Prov. IV. 26.) præeundo aliis, cum salutari institutione ac commonstratione viæ ad cœlum, tum exemplo, *ne, claudum quod est* & vacillans inter vos, sive in fide, sive in moribus, & subducens se à cœtibus sacris, atque in viam erroneam inclinans, impedimentis è via non sublatis, divellatur, dilaceretur & *luxetur* amplius, *sed potius sanetur* & statim restituatur.

Pax & sanctimonia sectanda.

Vers. XIV. Præterea, ut specialia quoque monita addam, hoc tempore cumprimis observatu vobis necessaria, *pacem persequimini* & sectamini omni studio, *cum omnibus* hominibus (Ps. XXXIII. 15. Rom. XII. 18.) non vestris tantum fratribus, sed infidelibus quoque: nolite vexatoribus vestris occasionem dare convitiis, vel aliis quibuscunque rebus, ut contra vos irritentur & exacerbentur, hostilemque in modum vos impugnent; nec calumniis & persecutionibus eorum vos exacerbari sinatis, quin potius mansuetudine & patientia superate illorum in vos odia & machinationes, ut desinant vos innocentes persequi. Neque propter Judaicos ritus, in quibus multi peculiarem sanctitatem collocant, quibusque assueti addictique adhuc nimium estis, ita à prima ætate instituti, pacem rumpite cum gentilibus conversis, qui eos negligunt, & Christiana utuntur libertate, cum Christus rupta ceremoniarum macerie, pacem fecerit inter utrosque, (Ephes. II. 14. ff.) veram autem *illam sanctificationem* persequimini, *sine qua nemo videre Dominum*, DEUM trinunum & inprimis JESUM CHRISTUM, *poterit* in futura illa beata vita. Qualem autem intelligam sancti-

sanctificationem, haud obscurum vobis erit, si, quæ tradidi, pia secretaque mentis æstimatione pensitetis, nimirum eam, quâ vera fide per Spiritum S. sanctificati in novitate & sanctitate vitæ ambuletis, ac membra vestra sistatis serva justitiæ εἰς ἁγιασμὸν, (Rom. VI. 19. 22.) ac perficere studeatis sanctitatem in timore DEI, 2. Cor. VII. 1. *Hebr.* XII.

Vers. XV. Id vero sic per Spiritus Sancti gratiam perficietis, si omnes atque singuli, præsertim autem illi, quibus ἐπισκοπὴ sive cura aliorum commissa est, diligenter attendatis atque *prospiciatis*, *ne quis* eorum, qui sacris Christianorum cœtibus se associavêre, *gratiam* salutarem, vocantem justificantem in Christo, sanctificantem insuper, de qua modo dixi, *negligat*, frustra accipat, (2. Cor. VI. 1.) vel rursus ab ea recedat, & ita sua culpa per apostasiam pereat. Eam ob causam vigilare, castigare, emendare, corrigere, & quacunque fieri possit ratione, tepidos accendere, labentes & claudicantes erigere atque servare, & in id laborare, id præcavere oportet, *ne qua radix amarulentiæ*, felle & absinthio pravæ doctrinæ aut impiæ vitæ plena, in ullo vestrûm, *sursum pullulans* ac fruticans, *turbas suscitet*, *& per eam multi polluantur*, ac, veluti contagio latius serpente, coinquinentur, quemadmodum jam olim Moses Deut. XXIX. 18. populum Israëliticum graviter in hanc sententiam admonuit, cujus admonitionem ad animum vobis revocare hîc volui, ut tanto studiosius malam radicem concupiscentiarum eradicetis, econtra vero fidem radicatam habeatis, quæ sursum pullulat & fructus sanctos producit, unde alii utilitatem percipiunt insignem. *Gratia non negligenda.*

Vers. XVI. Et quia fornicationes profanitatesque cum sanctificatione, ad cujus studium vos sum cohortatus, tanto magis pugnant & periculosiores sunt, quanto minus vulgo attenduntur atque cavenrur, nominatim prospicere vos volo, *ne quis* sit inter vos, vestroque cœtu, qui non nisi sanctorum esse *Scortatio & profanitas fugienda.*

Hebr. XII. debet, vel *scortator*, vagis libidinibus extra legitimum conjugium indulgens, (1. Cor. V. 9. 10. 11. VI. 9. 11. 15. ff.) cum non tantum in decalogo prohibita ista impuritas, sed repetita quoque prohibitio sit in consilio Hierosolymitano, (Actor. XV. 29.) econtra vero hæc DEI voluntas seria, ut sanctitati studeatis, abstinentes vos ab omni scortatione, scientesque quique vestrûm suum vas cum sanctimonia & honestate possidere, non cum cupiditatis libidine, ut gentes DEUM ignorantes: (1. Thess. IV. 3. ff.) *vel profanus*, carnalis & mundanus, Numinis Religionisque contemtor, & cui venter DEUS est (Phil. III. 19.) *sicut Esavus* fuit, *qui*, ut nostis, *pro uno cibo*, eoque vili & obvio, (Genes. XXV.) *addixit*, permutavit atque vendidit *jura*, *quæ tanquam primogenitus habebat*, primatum sc. in familia, sive regnum atque sacerdotium, ac duplicem portionem, sicque, quod omnium est maximum, benedictionem promissionemque de CHRISTO, cujus typus erat primogenitura, & alteram, eamque præstantissimam portionem בעולם הבא in futura vita, quam itidem designabat duplex portio, irreligiose sprevit & malitiose repudiavit. Vos Hebræi, ad Christum conversi, possidetis jam illud primogenituræ jus, & benedictionem spiritualem in cœlestibus bonis (Eph. I. 3.) cavete vobis, ne vilipendatis tanta beneficia, cum voluptatibus seculi vilissimis commutetis, fame aut alia quapiam re pressi, cedatis, profanam mentem induatis, ac eadem majoravе mala vobis accersatis, ac Esavus sibi attraxit.

quæ in N. T. gravius punitur quam in V. T.

Vers. XVII. *Scitis enim*, & meminisse debetis, quò vobis sit exemplo, *quod etiam postea*, *cum vellet jure hæreditario consequi benedictionem* jurium primogenituræ, ac eo nomine, intellecta Patris voluntate, rus peteret ad venandum ferinam, eandemque præpararet, (Genes. XXVII.) *reprobatus* & repudiatus *fuerit* à Patre, qui divina providentia & profana hujus filii impietate factum deinceps cognoverat, ut Jacobus illius loco

loco benedictionem & prærogativam auferret. *Nam pœnitentiæ locum non reperit* apud Patrem, cum is in animum sibi revocasset vaticinum de gemellis, nondum in lucem editis, acceptum, *tametsi eam* & benedictionem & immutationem paternæ voluntatis, *cum lachrymis requisiverit.* Pari ratione si vos neglexeritis & reprobaveritis tantam salutem, quæ oblata & collata vobis est in Christo JESU, & Spiritui S. restiteritis, à Patre cœlesti merito reprobabimini, nec pœnitentiæ locus amplius erit vobis apud ipsum, quando pœnam justè repetet gratiæ malitiosè contemtæ, etiamsi cum lachrymis clamaveritis: Domine, Domine, miserere nostrûm. Hebr. XII.

Vers. XVIII. Quanto enim majus est beneficium Novi Testamenti, quam veteris, tanto majus & justius quoque erit supplicium, quod manet istius contemtores, qui eò minus quoque sunt excusabiles, quo facilior aditus iis ad ineffabilia & cœlestia bona patet. *Non enim accessistis*, quando Christo nomen dedistis, & admissi estis in ejus communionem sive regnum, quemadmodum olim majores vestri, *ad* Sinai, *montem* illum terrenum *s. palpabilem*, i. e. tactu magis quam visu adeundum, propter caliginem, quâ obductus erat, *& ardentem ignem, & caliginem, & tenebras & procellam*, flammeos atrosque vortices eructantem, ut terrifica ubique species esset. *quia majora hic quam ibi beneficia facilior que hic aditus, quàm ibi.*

Vers. XIX. *Tubæque sonitum*, non minus terribilem, *& vocem verborum*, quibus in aëre formatis Deus legem elocutus est, *quam qui audiverunt*, cum excusatione infirmitatis & terroris petierunt & *deprecati sunt*, *ne sibi* plura *verba* à Deo *adderentur.*

Vers. XX. *Non enim ferebant*, nec ferre absque terrore poterant, cum ea, quæ retulimus, tum quoque inprimis *illud*, *quod* prius à DEO per Mosen publice ac severe *præcipiebatur*;

Hebr. XII. *batur : etiam bestia, si montem tetigerit*, id non impune ferret, sed *lapidetur, aut jaculo configatur.*

Vers. XXI. *Et* (*adeo terribile fuit* totum *illud spectaculum*) *ipse Moses*, de omnibus licet præmonitus & Dei favore singulari satis tutus, horrore speciei terrificæ expauefactus *dixit*, post iteratos quadraginta dies, quibus apud Deum fuit, & tabulas legis aliasque ordinationes accepit, Deut. IX. 19. *perterrefactus sum & tremebundus.* Hæc omnia graviſſimas pœnas indicabant, quæ manerent contemtores & transgressores legis. Si quid flamma penetrantius, si quid tenebris horribilius, si quid procella vehementius, si quid tonitrubus & fulguribus terribilius, id omne exspectandum erat illis, qui ad montem Sinai accesserunt.

Vers. XXII. Ad hujusmodi sensibile & tremendum spectaculum in monte Sinai non accessistis, quando in fœdus gratiæ, hoc Novi Test. tempore, admissi estis ; *sed accessistis* per fidem divinitus vobis concessam, *ad* spiritualem *montem Sion*, spiritu contrectabilem, non manibus, illustrem & conspicuum, non tectum opertumve, *ad civitatem Dei viventis, Hierosolymam supracœlestem*, quæ de cœlo descendit, supracœlestia bona habet, gratiam, vitam, pacem, lætitiam, justitiam &c. *& myriades Angelorum*, qui vestri sunt conservi, cives ejusdem civitatis, & ministri Dei, ad salutem vestram missi, (Hebr. I. ℣. ult.)

Vers. XXIII. *Ad conventum* universalem, undique confluentem & collectum ex omnibus gentibus & nationibus, secundum prædictiones vatum (Jes. II. 2. 3.) celebrem ac lætum, non terribilem, qualis erat panegyris illa Sinaitica, *& ad Ecclesiam primogenitorum, in cœlis descriptorum*, ut nulla in parte inferiores sitis Israëlitis quondam à DEO in peculium assumtis, quos suos primogenitos appellavit (Exod. IV. 22.) sibique sanctificavit, (Ex. XIII. 13.) & in album suum retulit,

(Num.

(Num. I. 16. 18. III. 40. 47.) imo etiam illis superiores, quia progenuit vos Pater luminum verbo veritatis Evangelicæ, ut essetis quædam quasi primitiæ suarum creaturarum (Jac. I. 18.) & JESUS CHRISTUS fecit vos Reges & Sacerdotes coram DEO & Patre suo, (Apoc. I. 7. V. 10. 1. Pet. II. 9.) Spiritus S. denique vos sanctificavit, illuminavit, renovavit & obsignavit, ut certi sitis, vos esse filios DEI charissimos, & pertinere ad Ecclesiam Apostolicam, Martyres aliosque, qui primi crediderunt, nuncque cum Christo regnant & triumphant in cœlis, ubi jam olim conscripti erant, horum estis συμπολῖται & DEI familiares, (Eph. II. 19.) adeoque lætari potestis, quod in album DEI relati ac cives sitis Reipubl. cœlestis (Luc. X. 20. Phil. IV. 3. Apoc. XIII. 8. XVII. 8.) unde maxima bona & privilegia habetis, & ampliora accipietis (Phil. III. 20.) à Christo brabevta, & Patre vestro: nam accessistis *ad judicem omnium, DEUM*, non metuendum vobis, quia placatus & reconciliatus est, & reddet affligentibus vos afflictionem, vobis autem, qui affligimini, requiem, (2. Thess. I. 6. 7.) *& ad spiritus justorum perfectorum*, qui in sinu Abrahæ sunt, gloria & aspectu DEI fruuntur, sive, uti vos vulgo loqui soletis, תחת כסא הכבוד sub throno gloriæ in horto Eden s. paradiso degunt; cum his beatis animabus communionem habetis, in spiritu, spiritus primitias possidentes, & spe jam estis beati (Rom. XIII. 23. 24.) lætique exspectare potestis liberationem corporis, vestri, certi interea, ea, quæ hoc tempore patienda sunt, nequaquam esse paria gloriæ aliquando manifestandæ, (ibid. ℣. 18.) Hebr. XII.

Vers. XXIV. *Et ad Novi Testamenti Mediatorem, JESUM*, qui non terretur, nec terret, sicut de Veteris Test. Mediatore, Mose, paulo ante dixi, sed potius territas conscientias erigit, Spiritu consolationis & lætitiæ suffulcit; per quem fide aditum habemus liberum ad gratiam istam maximam, in qua stamus, & gloriamur sub spe divinæ gloriæ, etiam in calamitatibus &c.

Hebr. XII. (Rom. V. 2. 3.) *& ad sanguinem* ejus, *aspersionis*, s. quo aspersi mundantur à peccatis, non terrentur commemoratione delictorum, ceu in veteri fœdere fiebat, cum non sit hircorum vitulorumque sanguis, nec hominis tantum alicujus justi, qualis fuit omnium primi illius martyris, *quique* proinde etiam multo longeque *meliora loquitur*, *quam Abelis* sanguis, nimirum non ultionem & mortem, sed misericordiam, peccatorum remissionem, vitam & salutem.

Vers. XXV. *Videte* igitur etiam atque etiam, quanta sit præstantia Novi Testamenti ejusque bonorum, quibus frui vobis contigit, ac tanto magis cavete, *ne repudietis* ex contemtu, negligentia, aut malitia, *eum*, *qui* nunc in N. T. locutus est & adhuc *loquitur* ad vos, per ministerium & spiritum suum (Heb. I. 1. II. 1. ff.) *Nam si illi*, Patres & Majores vestri, qui ad montem Sinai accesserunt, non effugerunt pœnas, sed severe multisque modis puniti sunt. *quando recusarunt* cum contemtu *loquentem* per oraculum divinitus acceptum, Mosen, *super terra*, de rebus terrenis, ceremonialibus & forensibus, atque justificationibus carnis, ac sæpissime contra eum rebellarunt, quemadmodum in Numeris enumeratur (Cap. XI. XII. XIV. XVI.) *multo magis nos* non effugiemus pœnas, sed graviores etiam dabimus, *si ei*, *qui de cœlis*, unde originem trahit, Joh. III. 31. à Patre cœlesti ab æterno genitus, & Dominus de cœlo est, (1. Cor. XV. 47.) propria autoritate cœlestia *oracula* nobis *edit*, *adversati fuerimus*, Deut. 18, 18.

Vers. XXVI. Cujus (Salvatoris nostri & Domini, J.C.) *vox terram commovit tunc*, cum legem inter tonitrua, faces, tubarumque sonitus ipse ederet & proloqueretur, ut terra inde concussa atque commota fuerit; (Exod. XIX. 18. XX. Psal. LXVIII. 8. ff. Ephes. IV. 8. ff.) *nunc vero*, idem Redemptor noster in præsens, Novi Test. tempore, longe majus quid apud Prophetam Haggæum II. 8. *denunciavit*, *dicens*, (ut summatim

tim verba ejus repetam & ad institutum accommodem) *adhuc* Hebr. XII.
una vice, vel *semel ego commoveo non solum terram*, ut antea feci, *sed etiam cælum*, ita ut transeant, & cum ipsis regna mundi Antichristiani destruantur atque pereant.

Vers. XXVII. *Illud vero*, quod Dominus in allegato Prophetæ loco dicit, *adhuc semel*, *declarat* ac manifeste infert *eorum*, *quæ commovenda sunt*, instabilitatem, transpositionem, s. *transmutationem*, *utpote talium*, *quæ* facta ab ipso sunt, & destrui quoque iterum ab eodem possunt, ac durationem illorum, quæ his opponuntur, sive *ut maneant* stabilia perpetuo, *quæ non commoventur* & concutiuntur, nimirum regnum CHRISTI, novum cœlum, novaque terra. Apoc. XXI. 1. ff.

Vers. XXVIII. *Quapropter cum* jam in N. T. habeamus bona immensa in regno CHRISTI, & hoc ipsum *regnum* cum beneficiis omnibus immobile & inconcussum s. æternum *accipiamus* magis magisque, perventuri mox ad plenam perceptionem, *gratiam agamus* habeamusque DEO & Domino supremo, CHRISTO, Redemptori & Benefactori nostro, non verbalem tantum sed realem quoque, telem nimirum, *per quam serviamus DEO* soli, eumque colamus, non ut nobis videtur, sed ita *ut ei placitum fuerit*, ex ipsius voluntate & præscripto (Rom. XII. 1. 2.) vera, operosa constantique fide, *cum pudore*, veneratione, reverentiaque, quâ fas est tantum Dominum prosequi, & *religione*, agnoscentes hinc ejus majestatem & bonitatem, illinc ejus potentiam & severitatem, qua utitur in rebelles.

Vers. XXIX. *Namque DEus noster* & Dominus, JESUS CHRISTUS, in quem credimus, quemque colimus, non est tantum gratia plenus & clementissimus, sed etiam simul justus & vindex severus gratiæ neglectæ, ideoque non minus in V. T. dicitur *ignis consumens* Deut. IV. 24. ac talem se probabit Christianis, ejus iram provocantibus, qualem minatus est, se præbiturum Israëlitis, imo etiam severiorem, quo majora sunt be-

Hebr. XIII. neficia in N. Testam. collata hominibus, quam fuerunt in Vet. Testamento.

CAP. XIII. *Fidelis hominis officia* 1. *erga proximum & fratres,* 1. φιλαδελφία.

CAP. XIII. *Vers.* I. Quali fide, constantia & observantia CHRISTO adhærere debeatis, hactenus vobis nonnihil prolixius tradidi; nunc strictius breviusque monebo, quomodo erga homines, qui vel fratres, vel Duces vestri sunt, gerere vos debeatis. Post Fidem maxime commendanda Charitas est, per quam fides sese exserit erga DEUM pariter ac proximum. Merito igitur inprimis charitatem, nec communem illam tantum, quâ complecti omnes homines fas est, sed Christianam, in mentem memoriamque vobis revoco. Fratres in Christo omnes facti sunt, qui in Christum credunt, sive Judæi fuerint, sive Gentiles. Spirituale hoc vinculum nequaquam rum pendum sed sartum tectumque conservandum est, inter afflictiones & persecutiones gravissimas. Hanc igitur generalem regulam omnibus præscribo: *Fraterna charitas* non sit tantum ad tempus aliquod inter vos, sed *maneat* duretque perpetuo, quâ vos invicem sustentetis & sublevetis.

2. *Hospitalitas.*

Vers. II. Nec amore fraterno eos solum complectimini, qui assidue vobiscum vivunt, sed illos quoque, qui aliunde ad vos veniunt, sedibus suis ejecti, fortunisque spoliati. Unde porro sic moneo atque mando: *hospitalitatem oblivioni ne mandate*, sed eam potius quacunque occasione erga quoscunque exercete, sive diaconi sitis, quibus præcipue hæc cura est demandata, sive non. Ad quam movere vos vel hoc præcipue debet, quod nisi hospitales sitis, ingens incommodum incurrere potestis, negando hospitium justis viris, quibus sine culpa negari nequit: sicut contra si hospitales fueritis, hoc inde emolumentum haurire potestis, ut viris sanctis & justis prositis; quod nunquam sine magna remuneratione erit, quemadmodum exemplis è Sacra Scriptura depromptis probatur. *Per hanc enim* hospitalitatem *nonnulli insciì Angelos hospitio exceperunt*, ut

ut Abrahamus & Lothus, Geneſ. XVIII. & XIX. & magno beneficio affecti fuerunt, ab iis benedictionem & liberationem acceperunt. Non minus autem hoſpitalis ac liberalis hodie adhuc beneficium divinum attrahit ignarus, quando Chriſtus ſibi ipſi acceptum refert, quod minimo ex fratribus tribuitur, Matth. XXV. 30. *Hebr.* XIII.

Verſ. III. Si qui vero in vincula conjecti adire vos & hoſpitio excipi nequeant, non tamen propterea eos negligere debetis: *memores* potius *eſtote vinctorum*, non tantum in precibus veſtris, aut affectu, ſed ipſo quoque effectu ſeu opere, proſpicientes illis de cibo, potu aliisque neceſſariis rebus, *quaſi ſimul vincti*, cum ſitis membra ejusdem corporis, eademque ſors vos maneat, & voluntate adverſariorum communium jam pro vinctis habeamini; illorum igitur captivorum rationem ita habeatis, ac veſtri ipſius: neque talium duntaxat recordari fas eſt, ſed generatim etiam *afflictorum* ac male habentium omnium & laborantium quocunque mali genere, qui & *ipſi in corpore ſitis* mortali, Rom. 8, 11. terreſtri, iisdem obnoxio malis. 3. *Compaſſio.*

Verſ. IV. Ad charitatem, hoſpitalitatem & συμπάθειαν exercendam, inſtitutum quoque à DEO eſt conjugium, cujus vinculum indiſſolubile eſſe, ac propterea fidelis ac infideli, non quacunque de cauſa ſeparare ſe debet & turpe divortium committere, (Matth. XIX. 3. ſſ. 1. Cor. VII. 12. ſſ.) neque deſerenda conjux propter pericula & perſecutiones, aut alia incommoda, modo fides ab utraque parte ſancte ſervetur. Eam ob rem præceptum Domini hoc habetote & obſervatote: *Honorabile*, pretioſum ac bona æſtimatione dignum ſit & habeatur *conjugium*, ſecundum inſtitutionem & jus divinum atque humanum, *in omnibus*, cujuscunque ſint ſtatus, conditionis, ſexus & ordinis in Eccleſia: *& torus* conjugalis uſusque conjugii *impollutus* ſit, nec ullo modo contaminetur, aut 4. *Fidelitas & caſtitas in matrim.*

Hebr. XIII. impurus & carnalis habeatur (1. Tim. IV. 3.) ullivo interdicatur ; *scortatores vero & adulteros* quoscunque, & quocunque modo polluentes se, *judicabit DEUS*, & graviſſimis pœnis afficiet. Quare ſcortationem & adulterium omnibus interdico, conjugio autem nemini.

5. αὐτάρκεια *Verſ.* V. Ac ne egeſtatem inopiamve prætexatis, quando benefaciendum proximo & charitas exercenda eſt, eum in modum, quo dixi hactenus fieri debere, cum revera avaritiæ radix amara in corde reſideat, etiam atque etiam monitos vos velim, ut fugiatis amorem auri argentique, & omnium rerum, quæ pecunia æſtimari poſſint. Sint *mores* veſtri *alieni ab avaritia, ita ut contenti ſitis præſentibus*, quæ DEUS ſubminiſtravit, non reſpicientes ſive ad præterita, quæ amiſeritis, ſive ad futura, quia incertum eſt, an aſſequi ea, &, ſi aſſequamini, an uti iis poſſitis. Sufficiat DEUM habere omni ſufficientem, & niti ejus promiſſione benigna. Ipſe *enim* quod olim Joſuæ, capiti Iſraëlitarum & univerſo adeo populo *dixit*, (Joſ. I. 5.) *plane non*, ac nullo prorſus modo, *te deſeruero, nec te dereliquero*, id dicit hodienum omnibus atque ſingulis, in cœleſtem patriam contendentibus, ac multa mala, in itinere viaque ſtricta & variis afflictionibus obſeſſa (θλῖψις Matth. VII. 14.) ſuſtinentibus Chriſtianis.

6. Confidentia. *Verſ.* VI. *Adeo ut nos*, iſta promiſſione ſubnixi, *confidenti* in omnibus neceſſitatibus, cum præſentibus, tum futuris, *animo* eſſe & *dicere* quique cum Meſſia, pro ſe & pro corpore ſuo loquente, (Pſal. CXVIII. 6.) queamus: *Dominus mihi eſt auxiliator* perpetuò, & in omnibus, adeoque & vitæ neceſſitatibus; *ac* propterea *nihil* eſt, quod *metuam: quid mihi facturus eſt homo* imbecillis & impotens, ſi DEUM habuero omnipotentem?

7. Conſtantia in do- *Verſ.* VII. Talibus promiſſis ſubinde obviis, cum freti eſſe poſſitis, inprimis vos cohortor, ut fidem ſemel traditam firmi-

firmiter constanterque teneatis, proque ea certetis (Ep. Jud. v. 3.) Eam in rem *memores estote Ducum* & antecessorum *vestrorum*, non tantum eorum, qui sub Vet. Testamento vixerunt, & quorum satis prolixum catalogum paulo ante (Cap. XI.) recensui, sed cumprimis quoque horum, qui in Novo Test. rectores & primarii duces inter fratres fuerunt, (Act. XV. 22.) adeoque instructi potestate docendi, hortandi, &c. quales Apostolos & Evangelistas haud dubie agnoscitis, (Hebr. II. 3.) *qui locuti sunt vobis verbum DEI*, non minus ac Prophetæ in V. Test. sive Evangelium JESU Christi: *quorum* attenta consideratione semel iterumque, imò nunquam non, *intuentes exitum conversationis*, quanta cum constantia fidei perseveraverint usque ad vitæ finem, eandemque conversatione sancta ornaverint, *imitamini fidem*, & in ea usque ad mortem permanete, ut similiter beatum ex hac vita exitum habeatis, per Salvatorem unicum, JES. C. cujus gratia salvati sunt Patres in V. Test. æque ac nos in N. Test. (Act. XV. 11.) *Hebr. XIII. Etrina à fidelibus Doctoribus tradita.*

Vers. VIII. Non enim in alio quoquam salus est, neque aliud nomen sub cœlo datum, in quo nos oporteat salvari, præter JESUM Christum (Act. IV. 12.) Aliud fundamentum salutis nemo ponere potest, aut debet præter illud, quod positum est à DEO ipso, idque est & manet semper JESUS Christus (2. Cor. III. 11.) Huc igitur vos revoco, & ut immoto huic fundamento petræque salutis immutabili vestram superædificetis fidem, prout fecêre antecessores & Duces vestri in Veteri pariter ac N. T. vos monere non desino atque dico: *Jesus Christus* idem fuit *heri*, sub Veteri Testamento ac præteritis seculis, in quem Patres sperarunt, & in quo salvati sunt, & est idem *hodie* sub Novo Test. nihil prorsus mutatus ab eo, qui fuit in V. Test. nec alius prædicatus ab Evangelistis & Apostolis, nisi quod in assumpta carne apparuerit, & Redemtionis opus, tantopere à veteribus desideratum, *Ejus ratio.*

Hebr. XIII. tum, impleverit, (Gal. IV. 4.) eritque idem *in* futura secula & *æternitates*. Quæ omnia nomen יהוה Jehovah declarat, atque immutabilitatem, æternitatem aliaque divina attributa infert. Hoc cum JESU CHRISTO competat, facile intelligitis, eum verum DEUM esse, redimere atque salvare vos & debuisse, secundum Prophetarum oracula, & potuisse, & præstitisse, adeoque esse mediatorem unicum, Salvatorem, Prophetam & Regem, cui merito fideli obsequio constanter adhærere fas sit.

Vitandæ variæ & peregrinæ Doctrinæ Judaizantiū; quia earum observatio 1. inutilis,

Vers. IX. Quare cum doctrina Christiana neque nova sit, neque diversa ab antiquissima Patriarcharum & Prophetarum, eam invariatam & immutabilem retinere, *doctrinis autem variis*, non solidis, nec fundamento JESU CHRISTO, aut vatum & Apostolorum verbo superstructis, (Ephes. II. 20.) & *peregrinis*, quæ Scripturæ sunt incognitæ, forinsecus advectæ, sive ex Judaismo degenere, sive Ethnicismo, quantumvis sapientiæ speciem habeant, *non circumferri debetis*, instar navium à ventis variis agitarum, (Ephes. IV. 14) ut pro corpore umbram captetis. *Bonum enim* quam maxime & necesse est, *gratia* & veritate per Christum facta, eaque per fidem, quæ hypostasis est, apprehensa, (Joh. I. 17.) *stabiliri cor*, atque ita firmari, ne fluctuet & ad inanes traditiones aut inutiles ritus dilabatur, *non cibis*, sacrificiis, & aliis id genus infirmis egenisque elementis (Gal. IV. 9.) *ex quibus*, in se consideratis, *nihil commodi perceperunt* illis inhærentes atque unice quasi eis viventes & in eisdem per totam vitam *ambulantes*, sub V. T. ceu prolixe hactenus demonstravi. Multo minus nunc in N. T. aliquid utilitatis inde hauriri aut animus constabiliri vel tranquillari potest, quando sepeliri cum honore Synagoga Judaica & vigere Ecclesia Christiana debet, quæ melioribus & æternis bonis gaudet.

2. pernitiosa,

Vers. X. Neque inutilis tantum nunc observatio legis ritualis est, sed etiam etiam pernicioſa, cum detrahatur gratiæ, quicquid

quicquid legi tribuitur, & sacrificia, ciborum discrimina, alia- *Hebr.* XIII.
que ceremonialia, non possint cum doctrina Christiana consistere. *Habemus altare* in N. T. lautioribus sacrificiis & cibis instructum, quam in V. T. habuerunt majores nostri, ad quod accedere omnibus Christianis, tanquam spiritualibus Sacerdotibus, licet; *ex quo* tamen *comedendi potestatem non habent, qui tabernaculo* adhuc *serviunt*, & tribus veteribus hærent, & cultum ceremonialem observatum volunt: hi enim negant Christum advenisse & gratiam attulisse, adeoque gratia beneficiisque à Christo partis excidunt. Gal. V. 4.

Vers. XI. Atque hoc ipsum sub veteri quoque Testam. præfiguratum fuit, cultum ceremonialem sc. esse abolendum, idque eo sacrificiorum genere, quod præcipuum habebatur, & extra castra *ac* tabernaculum concremabatur. *Quorum enim animalium sanguis infertur in Sancta* Sanctorum *per Principem Sacerdotem*, ut in solenni festo expiationis, ex divino præcepto, fieri debebat, Lev. XVI. 27. *eorum corpora comburuntur extra castra*, neque licuit illa vel intra tabernaculum cremare, vel comedere Sacerdotibus, aut ulli ex populo. Hoc ritu, ut alia taceam, quæ dici poterant, haud obscure significabatur, cultum ceremonialem, qui tabernaculo & deinceps Templo alioquin affixus erat, cessare aliquando debere, & abolenda esse, relictis Hierosolymis, ubi ignem focumque sacrificiis destinatum habebat per multa secula DEUS, Deut. XII. 6.-14. postquam sanguis Christi in Sanctum Sanctorum illatus fuerit. Omnes igitur victimæ, quarum corpora extra castra & Hierosolyma cremabantur, fuerunt typi sacrificii Christi, reliquis præstantiores, cum non solum mortem ejus sed etiam mortis locum & cultum alium instituendum, qui nulli loco affixus esset, præfigurarent. *3. per Christum abrogata & impleta,*

Vers. XII. *Quapropter etiam JESUS, ut sanctificaret* & emundaret à peccatis *populum* non tantum Israëliticum, sed

Hebr. XIII. omnes omnino gentes nationesque, & in DEI servitium consecraret, *per proprium sanguinem* suum, & se ipsum (Heb. I. 3.) *extra portam* & urbem Hierosolymam, quæ, ut nostis, respondebat castris in deserto, *passus est*, & in ara crucis totum se DEO divinæque iræ, ceu flammæ ardenti, cremandum obtulit, ut frui beneficiis ipsius omnes possent, secus ac in V. T. res se habebat cum animalibus extra castra crematis, ceu ex paulo ante dictis liquet. Quæ igitur in umbra & typo veluti dispersa erant, ea in ipso corpore & antitypo in unum collecta & consummata sunt simul & semel, (Hebr. IX. 7. ff. X. 1. ff.) à Christo, Pontifice nostro extra Hierosolymam, ut nec ejus sacrificium expiatorium nec cultus ceremonialis repeti amplius debeat.

quam sequi per opprobria quoque par est.

Vers. XIII. Quandoquidem igitur Christus eum in finem, quem indicavimus, passus est extra portam, *ideo exeamus ad illum extra castra*, tabernaculum, templum & cultum Mosaicum, tum contemplatione fidei, gratiam & veritatem typis significatam apprehendentes, & incredulis Judæis aliisque, qui salutem & sanctitatem in externis atque ritibus ponunt, umbras relinquentes, tum imitatione exempli valde illustris, quod reliquit nobis, (1. Pet. II. 21.) *opprobrium ejus*, quod tanquam maledictus in cruce suspensus sit, ac quicquid improperii, blasphemiæ & calamitatis propter ipsum nobis infertur, patienter *ferentes*, ut conformes ei fiamus, in passione juxta ac glorificatione, (Rom. VIII. 17. 29.)

Vers. XIV. *Non enim habemus*, nec habere aut agnoscere debemus, qui Christum sectamur, *hic* in terris certam, stabilem & *manentem urbem*, sive illa sit Hierosolyma, ut Judaizantes sibi imaginantur, sive alia aliqua, Roma, vel Babel ad, quam alligati simus, *sed futuram*, spiritualem, cœlestem, terrena civitate Hierosolyma adumbratam, *quærimus* omni studio & desiderio, tanquam eam, quæ sola firma, constans & æterna est

est. Neque hoc peregrinum vobis videri debet, cum de Patriarchis idem suo superius loco (Cap. XI. 13. ff.) demonstraverim. Quare eo libentius deseramus Judaicam, & aliam quamvis Politiam, in qua externus duntaxat cultus absque spiritu & veritate viget, Christus autem non est, eaque, quæ sursum sunt, unice quæramus, (Col. III. 1. 2.) è nobis ipsis & mundo exeuntes. *Hebr.* XIII.

Vers. XV. Tametsi vero Judaicam civitatem & cultum deseramus, habemus tamen, quod agamus & offeramus, nimirum spirituale sacrificium, quod per CHRISTUM JESUM, ad quem exivimus, jugiter immolamus. *Per eum itaque* mente sursum elevata veraque fide offerimus & *offerre debemus DEO* super altari, quod habemus (vers. X.) sacra nostra victimasque non brutas, sed quæ his quoque significabantur, spirituales (1. Pet. II. 5.) ac nominatim *sacrificium laudis*, & gratiarum actionis (תודה) pro gratia inprimis per Christum nobis exhibita, non statis duntaxat temporibus, sed semper, per omnes vitæ nostræ dies, imo in æternum continuandum & decantandum Hallelujah, quod juge illud sacrificium in V. T. significavit, & aboleri, secundum Danielis prædictionem, debuit in N. T. (Dan. XII. 11.) *hoc est*, ut Hoseæ verbis, quibus hoc ipsum jamdudum declaravit, exprimam (Cap. XIV. 3.) vitulos, s. *fructum labiorum*, quem fides cordis producit per labia, confessionem sc. gratiarum actionem, & quicquid exspectari potest ab iis omnibus, *qui* profitentur & *celebrant nomen ejus*, pro tot tantisque muneribus à Patre cœlesti ex plenitudine Christi collatis. (Vid. Psal. LI. 18. ff. LXIX. 31. 32. CXVI. 10. 2. Cor. IV. 13. Rom. X. 9. 10.) *per quem offerimus spirituales hostias* 1. *laudis.*

Vers. XVI. Ita vero vacandum est sacrificiis evcharistiis, quæ DEO offeruntur, ut alia interim non prætermittantur, quibus juvatur proximus. Hinc moneo similiter, ut oblationes charitatis cum illis conjungatis. *Beneficentiæ autem* in 2. *beneficentiæ.*

Hebr. XIII. universum, ac speciatim *communicationis* cum pauperibus fratribus, de facultatibus vestris (Actor. II. 42. 44. 45. Rom. XII. 13.) *nolite oblivisci*, quasi sufficiat sacrificium laudis solum, hocque charitatis minime sit necessarium. Utrumque fides vera & viva ex se gignit, & DEUS requirit. *Talibus enim hostiis delectatur DEUS*, tanquam bonis & gratis fidei fructibus, non sacrificiis illis Leviticis, (Hos. VI. 6.)

3. obedientiæ erga doctores, *Vers.* XVII. Cumque etiam obsequium præstet sacrificio, (1. Sam. XI. 22.) ne hoc quidem negligi debet. Quare *obedite*, cedite, honoremque exhibere *& obsequimini Doctoribus* & Doctoribus *vestris*, qui sive docendo, sive gubernando, sive alia ratione antecedunt, in omnibus, quæ ex verbo DEI & in nomine Domini dicunt atque faciunt. *Ipsi enim*, bonorum instar pastorum, aut vigilum in speculis constitutorum, dies noctesque solliciti sunt vestri causa, & *vigilant* non pro corporibus tantum, & facultatibus, sed, quod amplius est, *pro animabus vestris*, curando, ne quid earum saluti desit, aut noceat, *tanquam rationem reddituri* DEO, de se pariter atque vobis; (Ezech. III. 17. ff.) quorum onus gravissimum aliqua ex parte levabitis, si morigeros vos & obtemperantes præbueritis, *ut illud*, quod faciunt, & facere pro muneris ratione debent, *cum gaudio* & alacritate potius *faciant*, si fideant, labores & vigilias suas pro vobis non sine fructu esse; omnibus autem modis cavete, *ne gementes* atque dolentes officii partibus fungi cogantur, si dictis monitisque ipsorum audientes non fueritis; nam hoc non *inutile* tantum *vobis* futurum esset, sed etiam noxium & damnosum. DEUS quippe eorum gemitus exaudiet, & vos gravissime puniet.

ejus ratio.

4. precum *Vers.* XVIII. Quapropter ut pœnas temporales & æternas effugiatis, & obtemperate Rectoribus vestris, & precibus eos juvate. Quod ego quoque pro me & aliis, qui salutem vestram curant, à vobis expeto. *Orate pro nobis*, & nostros labores,

bores, curas, vigiliasque DEO precibus ardentibus & assiduis commendate; siquidem videmur & nos annumerandi inter eos, qui bene præsunt. *Confidimus enim* certe, ego & Timotheus, & si qui præterea sunt, qui invigilant vestræ saluti, *quod bene nobis conscii sumus, in omnibus* rationibus & negotiis, atque inter omnes homines *bene*, candide & sincere *conversari* & gerere nos *cupientes* serio (2. Cor. I. 11. 12.) atque adeo de exauditione nostrarum precum non dubitamus; *Hebr.* XIII.

Vers. XIX. *Ex abundanti tamen* quasi vos hortor atque *rogo, ut id faciatis*, & vestras quoque preces nostris addatis, *quò celerius vobis restituar* atque reddar.

Vers. XX. Cæterum ego etiam vicissim interea precabor indefesso studio pro vobis, & precibus hîc finiam, ut *DEUS pacis*, per Messiam, Pacis Principem, instauratorem & Mediatorem, reconciliatus (Jes. IX. 6. Coloss. I. 19. 20.) & qui fideles pacis, omniumque, quæ sub pacis nomine continentur, bonorum participes reddere & perficere magis magisque vult, (Rom. V. 1. ss.) ac eo nomine *reduxit* sursumque evocavit *è mortuis Pastorem illum ovium maximum* & Oecumenicum, *per sanguinem Testamenti æterni*, *Dominum nostrum JESUM*, quemadmodum hactenus copiose & solide demonstravi, qui æterna redemtione inventa, redivivus cœlum ingressus est & interpellat pro nobis, facitque ut omnes promissiones & præces in ipso sint ναὶ καὶ ἀμήν. *Votum Apostoli pro confirmatione Hebræorum.*

Vers. XXI. Ut, inquam, ille DEUS clemens & omnipotentes magis magisque *vos* subinde *perficiat*, in unum velut corpus coaptet, in concinnum ordinem concordiamque redigat, ut unum sitis, dicatis, credaris & faciatis, ne quis deserat Christianam religionem ac deficiat, sed consistat in hypostasi fidei, & sanctam professionem studio bonorum operum ornet: ipse vos *in omni opere bono*, quod ad officium Christianismi pertinet, aptos & idoneos reddat, *ut* non tantum sciatis sed etiam *& perfectione*

Hebr. XIII. *faciatis ejus voluntatem*, in verbo revelatam atque præscriptam, imo ipse *efficiat in vobis* [Phil. I. 11. II. 13.] *quod acceptum sit coram se per JESUM CHRISTUM.* Idque perfecturum Patrem coelestem, adeo certus securusque sum, ut in antecessum ei una cum Filio gratias agam: *Cui sit gloria in secula seculorum, Amen!* Nihil nobis arrogamus, ipsius donum est, quicquid boni facimus.

Captatio benevolentiæ. *Vers.* XXII. Ad extremum *vero rogo* hortorque *vos, fratres* in CHRISTO JESU charissimi, boni consulite & *sufferte hunc sermonem exhortationis*, præsenti epistola expressum, etiamsi alicubi se verior videatur, ubi apostasiam, tarditatem & negligentiam quorundam castigo, & ad perseverentiam fidei studiumque pietatis vos excito. Tanto autem facilius & libentius eum sustinebitis, opinor, quanto certius est, sermonem DEI esse, mihi mandatum & inspiratum, ut vos DEI nomine exhorter; DEUM autem humiliter & observanter sustinere debetis, & me propter DEUM sustinebitis, qui scio alioqui, genti vestræ maxime invisum esse meum nomen quod propterea quoque lubens prudensque omisi. Spero etiam fore, ut citius admittatis & legatis Epistolam, quia per humanitatem meam brevitati studui. *Etenim brevibus* verbis, pro argumenti dignitate atque nonnullorum perversitate, scripsi & *misi vobis.*

Liberatio Timothei. *Vers.* XXIII. *Scitote fratrem*, & meum, & vestrum, adeoque nostrum, *Timotheum*, solutum liberatumque è vinculis esse, *cum quo, si satis cito venerit*, ac DEUS dederit, *videbo vos*, & de tam charo comite mihi gratulabor.

Salutatio. *Vers.* XXIV. *Salutate* meis verbis totam Ecclesiam, & *omnes Ductores* Doctoresve *vestros*, *& omnes sanctos* atque fideles JESU CHRISTI confessores. *Salutant vos* sancti, *qui ex Italia sunt.*

Gratiæ apprecatio. *Vers.* XXV. Finio nunc & gratiæ Divinæ, quo nomine omnia

omnia fausta & salutaria, quæ CHRISTUS promeruit, com- 1. *Tim.* I.
plector, etiam atque etiam vos commendo. *Gratia* itaque *illa* ineffabilis *adsit vobis omnibus* atque singulis, Amen!

XXXII.

Posthæc *Paulus* è vinculis, quibus Romæ satis diu deten- *Ex Italia in*
tus constrictusque fuerat, liberatus ea lege, ut cum hucus- *Græciam, &*
que nulli in ipsum Romam missi accusatores essent, in Asia co- *Judæam in-*
ram accusatoribus suis sisteretur, aut Romæ rursus, aliquam- *deq; in Cre-*
diu adhuc in *Italia* commoratus est, indeque, promiserat, ad *tam & E-*
Philippenses primum, Phil. II. 24. ac deinde ad *Philemonem*, *phesum re-*
Ephes. ad Phil. v. 22. & tandem octava vice *Hierosolymam* venit, *diit.*
Heb. XIII. 23. Hierosolyma regressus in *Cretam*, Titum ibi-
dem reliquit, ut constitueret presbyteros per oppida singula,
Tit. I. 5. Hinc *Ephesum* profectus, *Timotheum* quoque simili-
ter hic commorari voluit, ut ordinaret, quæ deerant, hoc in
loco nobili, in quo Episcopi munere ipsum functum esse, multi
volunt, quod non nisi in hoc tempus incidit & quadrat, quo
Paulus liberatus Roma in Asiam venit, non vero in aliud prius,
ceu pleriq; volunt Interpretes, quia parum verisimile est, Timo-
theum ante huic loco datum Episcopum, eum statim deseruisse,
cum Paulo peregrinatum iviſſe, & Apostolum Romam usque
invisisse. (Vid *Sandhag.* p. m. 181. & *Pearsonius* in Annalibus
Paul.) Paulus itaq; relicto Ephesi Timotheo in *Macedoniam* mi- *Timotheum*
grat, unde paulo post primam ad Timotheum Epistolam scribit, *Ephesi re-*
(1. Tim. I. 3.) qua ipsum instituit, quomodo gerere se debeat in *linquit, &*
Ecclesia DEI, ut qui sit fidus ejus Oeconomus, columna & fir- *paulo post*
mamentum veritatis (1. Tim. III. 14. 15.) Hoc nomine *ad eum de-*
CAP. I. Post inscriptionem & salutionem, qua signifi- *dit priorem*
cat, se ex DEI mandato & instinctu veram salutaremque doctri- *Epistolam.*
nam tradidisse, *Timotheum filium suum genuinum in fide* monet, *Ejus Ana-*
lysis.
ut

1. Tim. I. ut & ipse retineret puram Evangelii doctrinam, & severe *mandaret quibusdam*, à se coram indicatis, *ne diversam* traderent, aliud aliterque *docerent*, ac ipse docuerit: *neve attenderent* incumberentve *fabulis*, sive Judaicis, sive Græcis, (Cap. IV. 7.) *aut genealogiis* vel XII. tribuum jam dispersarum, & confusarum, vel Deorum, ut Græcis solenne erat, *terminum nullum habentibus*, *& quæstiones* disputationesque inanes *potius quam ædificationem in DEO* fundatam inque fide vera & simplici, gignentibus; sed *summam* & scopum *denunciationis* servarent sollicite, quæ consistat *in charitate*, *ex puro purgatoque* per Christi sanguinem, fide apprehensum, (Act. XV. 9 Heb. IX. 14.) *corde* profecta, *& conscientia bona*, pacificata ex certitudine donatæ propter Christum pacis, (Rom. V. 1.) *& fide non ficta*, quæ per charitatem est ἐνεργουμένη & serenat mentem, ℣. 1..6. Idque tanto magis observari sedulo voluit Apostolus, quia jam tum ab isto *scopo aberrantes ad vanam doctrinam deflexerant* magni quidam, sua opinione, *Doctores legis*, cum tamen non intelligant, quæ dicunt & confidenter asseverant, Legemq; cum Evangelio confundant. ℣. 6. 7. Omnes quidem fideles scire ac confiteri, *quod lex* Mosaica in se *bona* sit, si quis modo ea legitime utatur, ac in eum cum primis finem, in quem data est. Hoc certum exploratumque esse debere, quod jam per fidem *justificato lex non* sit *posita*, ita ut ei incumbat molestaque sit maledictione sua, (Matth. III. 10. κεῖται) cum ab ea per Christum fide apprehensum liberatus sit; sed contra feriat quosvis legem transgredientes & sanæ salutarique Evangelii doctrinæ adversantes, in qua omnibus, etiam gravissimis peccatoribus, remissio peccatorum annuncietur, si vera pœnitentia & fide ad Christum se recipiant, qui legis finis est, (Rom. X. 4.) ℣. 8. 9. 10. idque suo exemplo probat, quando grata mente deprædicat semel iterumque (℣. 12. 17.) summam DEI & superabundantem sibi, maximo peccatori, exhibitam gratiam cum fide & charitate,

charitate, quam CHRISTUS JESUS acquisiverit, & per Ev- 1. Tim. I.
angelium sibi concreditum annunciari voluerit omnibus peccatoribus, in se illustre documentum habentibus, & certis, quod eandem misericordiam adepturi sint, si fide exauditu verbi Evangelici concepta eam accipiant. ℣. 11 — 18. Hoc mysterium salutis, hancque annunciationem demandatam a Christo, Paulus Timotheo commendat, eumque graviter & paterne monet, ut secundum *progressus* de se *prophetias*, matri vel aviæ, aut aliis factas, *bonam illam* & sacram *militiam*, cui divinitus destinatus & præfectus esset, præclare perficiat, *retinendo* cumprimis *fidem*, eamque veram & vivam, non simulatam, (℣. 5.) vel mortuam, ceu scutum in παναπλίᾳ spirituali, Eph. VI. 16. & *bonam conscientiam*, sancte vivendo, & nihil vel admittendo, vel agendo, quod excutiat fidem; cum mysterium fidei in pura conscientia servetur, (1. Tim. III. 9.) & amittatur ab impuris, quemadmodum exempla recentia *Hymenæi & Alexandri* ostendant, 2. Tim. II. 17. 18. IV. 14. qui conscientiam voluptatibus seculi commaculaverint, imo repulerint, adeoque *naufragium circa fidem fecerint*, eamque amiserint; quos propterea *Satanæ tradiderit*, in terrorem aliis, atque *ut* illi *castigati discerent non blasphemare*, aut blasphemiis exponere veritatem Evangelicam, sed convenienter secundum eam vivere, memores scopi & finis annunciationis & vocationis. Preces autem pro iis fieri voluit, ut resipiscant, quod per excommunicationem intenditur. v. 18. 20.

CAP. II. Cum maxima militiæ Christianæ vis in preci- CAP. II.
bus consistat, Apostolus eas *ante omnia fieri vult*, prout necessitas & status conditiove postulat, publice pariter ac privatim, vel *deprecationes* pro malis avertendis, vel *adprecationes* & vota effusa pro obtinendis bonis, vel *intercessiones* pro aliis, vel *gratiarum actiones* pro oxiis ablatis, & bonis datis, nobis aut aliis. Communes enim preces præcipit, fundendas non so-

1. Tim. II. lum pro fratribus fidelibus, sed etiam *pro omnibus* omnino *hominibus* universe & generatim, præcipue vero ac nominatim quoque *pro Regibus & cunctis in eminenti dignitate constitutis*, non quidem ut in vitiis, libidinibus atque persecutionibus perseverent & feliciter agant, sed ut convertantur, vel saltem mitigentur erga Christianos, quo *hi securam & tranquillam vitam transigere* sub eorum tutela possint, immunes ab externis hostibus & publicæ pacis turbatoribus, *in omni pietate*, cum in dogmatibus fruentes exercitio religionis libero, tum in vitæ actione *honestatem* morumque *gravitatem* tenentes. ℣. 1. 2. Ad hoc precum officium pro omnibus atque singulis ut alacriores reddat credentes, triplici utitur argumento, 1. a decoro & honesto, 2. a salutari, 3. ab universali & seria voluntate DEI salutis omnium hominum, qui, ut ad *cognitionem* salvificæ *veritatis omnes venire* per fidem possent, omnibus catholica & efficacia media ordinaverit, & *unum Mediatorem* miserit, *Filium suum* unigenam, (Joh. III. 16.) hominem factum salutis omnium causa; quique se ipsum etiam *redemtionis pretium pro omnibus dederit*, ac pro impiis mortuus sit, Rom. V. 8. & beneficia salutis parta, per Evangelii prædicationem, constitutis in Novo Testam. temporibus orbi obtulerit, Judæis & Gentibus, quorum præconem & Apostolum se quoque verum & fidelem esse asseverat. v. 3 — 8. atque propterea ex autoritate Apostolica viris pariter ac fœminis præcipit, ut orent pro omnibus, & ubi quomodoque *orare* debeant, indicat. Ac *viros* quidem vult supplicare in omni loco, publico & privato, *tollentes sanctas* nulloque scelere contaminatas *manus*, Es. I. 16. sine ira, hæsitatione & disceptatione, sed potius pura mente & plena fide. v. 8. Similem in modum *mulieres* in precibus se gerere jubet, ac, præter communia hæc præcepta, specialia addit, superbo per se sexui observanda, nempe, (1.) ut depositio habitu pretioso, verecundia & pudicitia extrinsecus & intrinsecus ornatæ

1. Pet.

(1. Petr. III. 3. 4.) in precibus ad DEUM accedant, tanquam fœminæ pietatem professæ, ℣. 9. 10. (2) ut in publico loco à docendo abstineant, sed cum omni subjectione viro debita discant, argumento desumto ex ordine creationis & periculo seductionis, cum maritus ab uxore seductus eique subjectus fuerit, Gen. III. Interim mulieribus non omnem salutis spem adimit, sed salvari eas docet, in muliebri statu duro licet, in quo post lapsum positæ à Deo subjectæque viris sint, ut in aliis, sic quoque in liberorum generatione, modo permanserint in fide, ac fidei fructus ostenderint in charitate, sanctitate & sobrietate mentis ac corporis, ut convenit fœminis Christianis. v. 9. 15. 1 Tim. III.

CAP. III. Cum Timotheo incubuerit, prospicere Ecclesiis de idoneis & fidelibus Ministris, eorum requisita præcipua diligenter enarrat Paulus, &, quia præviderat spiritu negligentiam & impuritatem Pastorum (Actor. XX. 29.) sequioribus temporibus, significantibus verbis attentionem sibi parat v. 1. dicens, fidelem esse sermonem suum & probe observandum, ob officii sacri dignitatem & utilitatem. Pulchram quidem & honorificam esse talem functionem, sed ad eam requiri non tantum communes omnibus vere Christianis virtutes, sed & quædam excellentiora. Unde si quis ex interna vocatione eo adspiret cum etiam externis notis conspicuum esse debere, quas notas exprimit, ac (1) in *Episcopo* requirit, ut sit ἀνεπίλημπτος καὶ ἀνέγκλητος (Tit. I. 6.) ut nullum ei crimen juste objici queat, vel ob doctrinam, vel ob vitam; ne cuiquam sit offendiculo, Ecclesiæ probro, sibique ipsi æterno exitio, sed potius illustris fidelium typus, bene docendo & bene videndo, 1. Tim. IV. 12. Tit. II. 7. 1. Pet. V. 3. (2.) *unius uxoris maritus*, non ἄγαμος vel πολύγαμος, vel qui concubinas habeat: (3.) *vigilans*, qui & sui & gregis curam habeat sedulam, & quoquo versus vigiles oculos circumagendo hostes observet, ne periclitetur grex, (Act. XX. 28.) quod inter Episcopi & Superintendentis CAP. III.

1 Tim. III. dentis partes haud postremum est. Unde (4) σώφρων *sobrius*, corpore & animo prudens, moderatus in affectibus sit, (5) κόσμιος, bene compositus habitu, gestu, ornatu, conversatione, in dictis & factis suavis & gravis, qui in omnibus τὸ πρέπον observet (6) φιλόξενος, hospitalis & aliunde advenientes Christianos, exules & pauperes, domi suæ libenter excipiat, & ad hospitalitatem suo exemplo facilius alios attrahat: (7) non tantum doctus, sed etiam aptus ad alios docendos perspicue & ordine quodam certo pulchroque, qui recte secet verbum veritatis & ad captum rudis plebeculæ se dimittat: (8) ut vero eo efficacius doceat, *non* sit *vinosus*, vel vino aliive potui inebrianti assidens ad perpotandum & pergræcandum: *nec* (9) πλήκτης *percussor*, id est, promtus ad linguæ, ut Chrysostomus & Hieronymus volunt, vel, quod Gerhardo L. de Minist. Eccles. §. 280. placet, manus verbera: nec (10) turpi lucro deditus (vid. 1. Petr. V. 3.) ejusve cupidus, sed eo tantum cutas cogitationesque omnes intendat, ut multos Christo lucrifaciat, (11) & *æquus*, mitis, & lenis sit, in condonandis injuriis sibi illatis, & cedendo de jure suo potius, quam ut rigorem urgeat, non vero in convendis vitiis: (12) *alienus à contentionibus*, in docendo & redarguendo, sive publice sive privatim, ex affectibus carnalibus, 2. Tim. II. 23. 24. (13) *non amans pecuniæ*, aut sua quærens, Phil. II. 21. sed αὐταρκὴς DEOque confidens. (14) *Bene præsit propriæ Domui*, ut eam regat in timore Domini, non ut sub prætextu vulgato sed vano rem familiarem probe curet & divitias corradat *liberis* suis, verum ut eos educet in institutione & admonitione Domini, Ephes. VI. 4. *qui demonstrent* subjectionem *cum omni modestiâ*, in vita & tota conversatione; non enim tuto & bene committi illi curam Ecclesiæ, qui domui suæ præesse nesciat. (15) Unde necesse est, ut Episcopus in omnibus exercitatus & longo usu edoctus sit; nequaquam autem adhiben-

dus

dus νεόφυτος, novitius, sive qui noviter imbutus Ecclesiæ sacra- 1 Tim. III.
mentis est, ne inflatus nova dignitate ex ambitione res moliatur novas, aut infirmos in fide ex imperitia offendat, & perdat, ficque in idem judicium condemnationis incidat, in quod Diabolus ex superbia incidit. (16) Denique *bonum habeat testimonium ab iis, qui extra* Ecclesiam *sunt*, i.e. infidelibus, quod honeste se gesserit, & sine nota publica apud eos vixerit; ne, si id desit, mala fama ei exprobretur, aut Diabolus eum rursus illaqueet, ut in priorem iniquitatem incidat, cum suo & Ecclesiæ damno, ỳ. 2—8.

Ab Episcopis ad *Diaconos* progreditur, eosque similiter iisdem notis insignes esse, vult, etiamsi non præcise ad verbi Sacramentorumque administrationem vocentur, speciatim 1. requirit, ut sint *graves*, honesti & reverendi, σεμνοι, 2. non *bilingues*, simulatores, dolosi & versuti, *nec* 3. *vino multo* aut ebrietati *addicti* (ỳ. 3.) *nec* 4. *turpi lucro dediti*, quia talibus bona Ecclesiæ non bene crederentur, qui ea male administrarent: 5. *ut teneant ministerium fidei in pura conscientia*, (vid. Cap. I. 19.) ut, si vel Episcopis in docendi munere surrogentur, vel occasionem prædicandi Evangelium habeant, sincera mente illud exponere queant: 6. *ut prius explorentur* aliquamdiu, & *deinde*, si probi, idonei & *irreprehensibiles* reperiantur, in ordinem Diaconorum recipiantur, & munus *administrent*. 7. Uxores quoque habeant, si quas habent, *graves* habitu & moribus, *non calumniatrices* aliorum hominum, *sobrias* & vigilantes, *fideles in omnibus*, quæ ipsis committuntur. 8. *Unius* tamen tantum *uxoris mariti* sint, æque ac Episcopi, *& liberis* etiam *domesticisque bene præsint* (conf. ỳ. 2.4.) ỳ. 8—13. Hos ut Apostolus excitet ad partes muneris rite fideliterque obeundas, subdit, eos *gradum sibi* ad altiora in Ecclesia *acquirere*, multamque de fidei mysterio loquendi confidentiam apud fideles æque ac exteros, nihil habentes, quod iis objiciant, ỳ. 13.

1. Tim. III. Hinc ostendit, quem in finem hæc atque talia Timotheo scripserit, nimirum, ut incompendio habeat, si forte coram non ita cito de omnibus ipsum instruere posset, ut equidem speret, isque sciat, quomodo versari se oporteat *in domo DEI*, *quæ Ecclesia DEI vivi sit*, (in ἀντιθέσει ad Templum Eleusinium, vel Ephesinum; quod inter mundi miracula censebatur, mortuis fictisque Numinibus erectum,) tanquam columna & firmamentum veritatis, ac præcipuus aliquis Doctor, à quo multa pendeant, (vid. Gal. II. 9. Apoc. III. 12.) v. 14. 15. Tandem causam addit, cur Timotheus & omnes Ecclesiæ ministri tenacissimi esse debeant mysterii Evangelici, in eo docendo, & contradicentes refutando (conf. Tit. I. 9.) v. 16. *nam*, inquit, *omnium confessione magnum*, imo maximum, *est pietatis mysterium*, in oppositione ad mysteria Eleusina, Ephesina, & alia Gentilium impia & fœda, ἀνομίας καὶ ἀσεβείας. Mox veritatem, magnitudinem & majestatem Mysterii sex argumentis, τεκμηρίοις καὶ ἀποδείξεσι enarrat & firmat. (1.) ait, DEUM ipsum, sive Filium DEI vere manifestatum esse in carne, inque ea assumta sibique æterno fœdere unita habitasse aliquandiu & obambulasse inter homines, (conf. Joh. I. 1. 14.) non eo modo, quo fingebant Gentiles Deos suos genitos esse & apparuisse. (2.) Eundem verum DEUM juste, legitime, plene planeque demonstratum & declaratum divinitatisque fidem meritum esse, non fallacibus signis, falsis relationibus, aut suppositiis vestigiis, quibus Deos suos apparuisse Gentiles jactitabant, sed rebus ipsis ὁμολογουμένοις *in spiritu*, doctrina divina & efficaci, miraculis & operibus, ab ipso, & Apostolis in nomine ejus editis, Matth. VII. 28. seq. XXII. 16. Luc. IV. 22. Joh. III. 2. Actor. II. 22. III. 6. 12. 16. IV. 10. Ebr. II. 4. resurrectione ex mortuis victorioſa, Rom. I. 4. ut ex Prophetarum oraculis, eventu comprobatis & Historia Evangelica liquido constat: quæ omnia iis inprimis, qui in spiritu sunt ac spirituales, perspecta habent,

1. Cor.

1. Cor. III. 9. 10. ff. 1. Pet. I. 11. (3.) Hunc διάνθρωπον demonstrat liquido cognitum, & visum præsenti intuitu Angelis, tum natum, tum à morte excitatum, tum cœlo acceptum, eosque adeo pleniorem hujus mysterii cognitionem cum maxima admiratione indeptos, testes omni exceptione majores esse, cum λόγος caro factus sit iis nunciantibus, natus cantantibus, tentatus ministrantibus, passus consolantibus, suscitatus apparentibus, assumtus comitantibus. (4.) Magnitudo mysterii porro inde probatur, quod prædicatum fuerit inter gentes, ubique terrarum, alienas à DEO & ξένας, (Ephes. II. 12. ff. III. 2. 5. 6.) Rom. XVI. 25. 26. Colos. I. 26. ff. Gentiles autem mysteria sua, ac nominatim Eleusinia, non omnibus prædicabant, aut manifestabant, sed solis amicis, qui ejusdem erant symboli, non ξένοις promiscue, imo ea prodere nefas & capitale erat. (5.) Divinitatem ejus manifeste arguit, quod *creditum sit in mundo* toto, ab omnis sexus, conditionis, status hominibus, promiscue, non ut mysteria Eleusinia à solis viris, aut Thesmophoria à mulieribus; nec tantum fide, quæ ex persuasoriis humanæ sapientiæ sermonibus proveniebat, sed vera & salvifica, quæ per demonstrationem Spiritus & potentiæ excitabatur, 1. Cor. II, 1-5. (6.) Tandem clausula & colophon mysterii hujus est, quod Christus post resurrectionem suam ad gloriam intraverit, receptus in cœlum ad dextram Patris consederit, gloriose regnet, donec inde reversurus sit in eadem gloria ad judicium, Marc. XVI. Actor. I. 2. 11. 12. non scalis mendacii in cœlum ascenderit, ut Romulus, aut quemadmodum fingunt Gentiles de Diis suis, post ἐπιφάνειαν disparentibus cœloque receptis. Conf. *Jac. Gothofred.* Exerc. Sacr. ad h. l. 1. Tim. III.

CAP. IV. Post mysterium pietatis de CHRISTO, ex quo fluit verum pietatis exercitium, Paulus *mysterium* impietatis & *Antichristi*, in Ecclesia Christi posterioribus temporibus revelandi, pandit, ejusque notas insigniores breviter ponit, CAP. IV.

ut

1. Tim. IV. ut caveri possit. (1.) *apostasiam* publicam, insignem & fere oecumenicam, à fide & veritate Evangelica, ut hac deserta attendant multi spiritibus impostoribus, apparitionibus Angelorum, *doctrinis Dæmoniorum*, & doctoribus seductoribus, 2. Thes. II. 3. 10. (2.) *hypocrisin* & artem histrionicam, qua falsiloqui sub sanctitatis specie simplices decepturi sint; cum tamen cauteriatam habeant conscientiam per impietatem & facinora: ex qua hypocrisi (3.) prohibituri Clericis *nubere*, & (4.) præcepturi sint *abstinere à cibis* certis, quasi eorum esus pollueret. Hos similesque errores refellit Apostolus, asserens fidelium, veram Evangelii cognitionem habentium, libertatem & damnans ista dogmata dæmoniaca Antichristi, initio facto à posteriori, & regrediendo ad priora. Urget enim 1. DEUM cibos aliasque res creasse in hominum commodum, & Christianis liberum esse earum usum: 2. omnia à DEO condita bona, nihilque rejiciendum, tanquam malum, modo cum gratiarum actione & sine scandalo sumatur: 3. ac licet post lapsum maledictio creaturis incumbat, omnia tamen *sanctificari per verbum DEI & preces*, in nomine CHRISTI, seminis benedicti susas, ut ita purificatis per fidem omnia pura & licita sint, (Tit. I. 15.) v. 1. 6. Eorum igitur prohibitionem contra DEUM, ejusque ordinationem & voluntatem, contra verbum DEI, contra fidem, contra libertatem Christianam esse, adeo apostasiam & hypocrisin, colligi potest. Quare, cum hæc non sint levia, Paulus à *Timotheo*, aliisque bonis JESU CHRISTI ministris, postulat, ut fratribus sedulo proponant, & de iis commonefaciant, v. 6. 7. ut salutarem doctrinam illibatam servent, omnes autem *profanas & aniles fabulas aversentur*, ac *seipsos exerceant* ad veram *pietatem*, quæ potissimum in fide, vere Christum complectente & interiori spirituali cultu, exserente se per seria exercitia sanctitatis, consistit; quia *corporalis illa exercitatio*, puta abstinentia à conjugio, cibis melioribus &c. *ad pauca* admodum utilis

utilis sit, *pietas autem ad omnia*, cum promissiones habeat amplissimas *vitæ præsentis & futuræ*. Quæ admonitio ut animis instilletur facilius, vocat *sermonem* πιστὸν καὶ *fidelem* indubitatumque, & dignum adeo, quem omnes omnibus modis acceptent, approbent & faciant, v. 8. 9. Propter quam doctrinam Apostoli aliique fideles testes vehementer laborent, & assiduas afflictiones tolerent, quod spem fixam habeant non in externis mundi elementis & traditiunculis, sed *in DEO vivo*, qui *Servator omnium hominum* est, velletque libenter omnes ad cognitionem veritatis pervenire, sed *maxime fidelium*, qui sibi applicant beneficia oblata, & in pietate se exercent. Hæc necessaria & salutaria sedulo inculcanda, rejectis nugis, denuo præcipit, idque, ut eo efficacius vel fructuosius fieri queat à Timotheo, vult eum muneris niti autoritate, nec comittere quidquam aut pati, ut quisquam ejus juventutem despiciat, ac sub hoc prætextu doctrinam fidelem rejiciat; quam in rem vult eum esse *typum fidelium in sermone*, *in conversatione*, *in charitate*, *in Spiritus* zelo, *in castitate*, & *assiduum in lectione* Scripturæ S. publica & privata, *in exhortatione*, *in doctrina*, *in excitando* dono oracula prophetica explicandi, ei per impositionem manus à presbyterio collato, & sollicito studio proficiendi, ita ut omnibus innotescant profectus illius, & tota vitæ ratio inculpata; quo seipsum & auditores suos hoc fideli; ministerio servet. v. 10 —— 16. 1. Tim. IV.

CAP. V. Quia boni pastoris est, non tantum publice recte docere & pie vivere, sed etiam singula auditorum genera, & singulas oves curare, Apostolus Timotheum de hoc negotio nunc instruit, ac (I.) docet, quomodo *seniores* & *juniores* utriusque sexus corripiendi sint, illos non severius objurgandos sed reverenter, tanquam patres & matres, hos velut fratres & sorores cum omni castitate sermonis & actionum, moneri vult, v. 1. 2. (II.) Canones præscribit de *viduarum* cura, ac CAP. V.

1. Tim. V. *vere tales*, i. e. destitutas liberis, vel nepotibus, qui eas juvare queant, honorandas, ad diaconatum admittendas, sicque de Ecclesiæ largitionibus alendas præcipit; at si non orbæ omnibus sint, illarum *liberos* vel *nepotes edocendos* esse *prius*, quam Ecclesiam onerent suis viduis, *ut propriam* suam *domum* s. domesticos debita *pietate tractent*, & gratam *vicem rependant* majoribus, à quibus prognati sunt, eos alendo. Rationem ex IV. præcepto subjungit, quia *hoc bonum*, conveniens & *acceptum* si coram *DEO*, id jubente & volente. ℣. 3. 4. Viduam autem *revera* talem & *solitariam relictam* his qualitatibus præditam, hisve notis dignoscendam, ponit, ℣. 5. *si omnem spem* suam *in DEUM collocaverit*, & *assidua in precibus* fuerit, ut Hanna, Luc. II. 36. s. cui ℣. 6. opponit *lascivientem*, quam *vivam* ait esse *mortuam*, corpore, anima & conscientia, adeoque non DEO sed ventri & Veneri servientem. Hæc viduis earumque cognatis crebro & severe inculcari vult, ut hac quoque in parte *irreprehensibiles* sint, & utrique suum discant faciantque officium, ℣. 7. &, quæ v. 4. mutua officia præstare jusserat, à contrario confirmat, quod, si quis *suorum &* maxime *domesticorum*, quos cuique DEUS peculiariter tum verbo, tum naturæ lege commendavit, *curam non habuerit*, in spiritualibus ac corporalibus, *abnegaverit fidem*, quæ per charitatem quoque erga suos & opera misericordiæ conspicua esse debet, *imo infideli*, qui ἀντιπελάργησιν præstet, deterior ac proin gravius puniendus sit, ℣. 8. Si vero fuerit vidua omnibus destituta suorum subsidiis, non tamen statim Ecclesiæ sumtibus alendam aut ad διακονίαν pauperum ægrotorumque deligendam permittit, sed 1. ratione ætatis *non minorem* annis sexaginta, 2. ratione vitæ probatam, si (α) *unius viri uxor* fuerit, non pellex, non adultera &c. (β) *si bonum testimonium habeat* à fidelibus pariter ac extraneis, (γ) *si liberos educaverit* pie, (δ) *si hospitalis* in excipiendis Christianis exulibus fuerit, vel iisdem inservierit, v. g. *lavando pedes*

pedes ; i. *si afflictis suppeditaverit*, quid quantumve potuit, 1 Tim. V. ζ. *si in omni* reliquo *bono opere* assidua ejusque occasiones *secta ta fuerit*, ℣. 10. *Juniores* autem viduas arceri vult ab eleemosyna & διακονίᾳ, 1. quia Ecclesiæ sumtu victitantes, bene pastæ *lasciviant* & ferociant *in contumeliam Christi*, quærantque tale matrimonium, in quo lasciviam suam expleant, atque ita tandem *fidem*, quam *primum* in Baptismo professæ sunt, & Ecclesiæ dein addixerunt, se eleemosynis & ministerio non abusuras, excutiant, *irritamque faciant*, & æternam *damnationem* attrahant, (infr. v. 15.) 2. *quod otio* indeque emergentibus vitiis, garrulitati, curiositati &c. *indulgeant*, alios etiam *discursitando per domos* in peccata pertrahant, & toti Ecclesiæ dedecori sint, v. 11—14. Tales, ut prædicta peccata & scandala devitent, vult honeste *nubere*, *liberos procreare*, *domum* pie *regere* (v. 4.) cum *nonnullæ* hoc remedium conjugii non adhibentes, in turpitudines inciderint, sicque *desciverint* à Christo & *Satanam secutæ* sint, v. 14. Interea donec matrimonium iterum nanciscantur, quemque suis viduis prospicere debere, ne illarum sustentatione Ecclesia oneretur, & ut sufficiat publica stipes vere desertis viduis, supra descriptis, v. 15. (III.) De *Presbyteris* Ecclesiæ Canones præscribit, ac generatim (α) omnes, *qui bene* Ecclesiæ *præsunt*, sive regendo, sive docendo, *duplici honore dignos habendos* afficiendosque esse, cum ob officium quod præstant, tum ob fidelitatem, mandat, *maxime* vero eos, *qui in verbo doctrinaque* cœlesti *laborant*, ac in dies & noctes occupati sunt in lectione, meditatione, prædicatione & instillatione ejus. Talibus igitur (β) necessaria & honesta stipendia præbenda, cum id lex Deut. XXV. 4. intendat, conf. 1. Cor. IX. 9. 10. & operarius dignus sit mercede sua, v. 17. 18. (γ) contra tales non facile admittendas accusationes, & non citra duos vel tres testes; quia Diabolus & impii inprimis infensi illis sunt, & in ipsum officium & Ecclesiam facile devolvunt ca-

1. Tim. VI. lumnias, v. 19. propterea tamen non prorsus immunes dimittendos reos & convictos, sed publice redarguendos, ut alii severioris castigationis exemplo à peccatis absterreantur, v. 20. Atque hæc omnia, ac speciatim judicium Ecclesiasticum, Paulus servare vult Timotheum *sine præjudicio*, prosopolepsia & *præcipitatione* mentis, unde ob rei gravitatem eum obtestatur & sacro juramento obstringit conspectu DEI & Domini J. C. tanquam supremi Judicis, & electorum Angelorum, tanquam testium, ut omnia rite observet, & nominatim quoque in ordinandis Ecclesiæ ministris, ut *nemini cito manus imponat*, peccatis onerato eoque indigno, cui sacrum munus committatur, ne communicet de illius delictis, *sed* probe exploret ante, 1. Tim. III. 10. ut castitati, puritati & abstinentiæ studeat, ita tamen ut valetudinem curet, eoque *paululo vino utatur*, v. 22—24. (IV.) ut in officio elenchtico rite procedat minister verbi, subdit; *quorundam peccata* esse notoria, & præcedere ad judicium, illudque exspectare, aliorum vero occulta, in judicio divino tandem manifestanda publice, quæ certo quoque subsequatur damnatio. Similiter *bona opera* quorundam vere talia *manifesta* esse, suaque habitura præmia, at aliter se habentia, & hypocritica, tandem saltem in judicio divino occultari non posse, & justam pœnam consequi, v. 24. 25.

CAP. VI. CAP. VI. A ministerio Ecclesiæ progreditur Apostolus ad ministeria & servitia hominum, ac inculcare sedulo jubet Timotheum *officia servorum*, cum qui *infidelibus* serviunt; quos monitos vult, ut heros suos, licet, duriores & gentiles sint, omni reverentiæ & obedientiæ honore dignos existiment & afficiant; ne nomen DEI & *doctrina* Evangelica *blasphemetur* inter gentes, quasi aboleret politias, conf. 1. Pet. II. 18. ff. tum *qui fideles habent dominos*, quos contemni sub hoc prætextu non permittit, *quod* in Christo *fratres* adeoque pares sint, sed multo magis & promtius iis serviendi obstrictos pronunciat, *quod fideles*

fideles & dilecti DEI *sint*, utpote *participes facti beneficentiæ* atque gratiæ ejusdem in Christo, ℣. 1. 2. Secundum hunc Canonem fidei & vitæ, hactenus præscriptum, incedere Doctores, ac eum negligentes cane pejus & angue fugere vult Apostolus, tanquam seductores, quos propterea describit à doctrina, moribus, studiis & vita: à *doctrina*, quæ diversa sit & recedat *à sermonibus sanis* (active & passive, 1. Tim. I. 10. 2. Tim. I. 13.) nihilque habeat, quod faciat ad veram pietatem sincerumque DEI cultum: à moribus & studiis, quod typho superbiæ abrepti & inflati simplicem veritatis doctrinam despiciant, & sibi tantum mirifice placeant in commentis suis, *cum* tamen *nihil* vere *sciant* earum rerum, quæ ad cognitionem veritatis secundum pietatem spectant, vel theoretice, vel practice, conf. 1. Cor. VIII. 2. sed *insaniant* & delirent circa vanas & spinosas quæstiones, & *pugnas de vocabulis* & formulis, quæ tamen sunt excogitata ab *ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ*, (1. Cor. II. 4. 13.) *è quibus nascuntur* varia mala, Ecclesiam turbantia, *invidia* cordis, *contentio* & *blasphemia* oris, vel saltem *suspiciones* & opiniones *pravæ*, *supervacaneæ* & inutiles *disputationes hominum mente corruptorum & veritate destitutorum, existimantium* & opere ipso declarantium, *pietatem* religionemve Christianam *quæstui* suo servire debere. *Hos* omnes, horumque similes, omni studio *devitari* jubet, non disputare cum illis, (quis enim eos, qui religionem quæstui habent, pervincere potuit, inquit *Theophylactus* h. l.) cum ipsa *pietas* vera per se *cum animo sua sorte contento* & in DEO donisque gratiæ acquiescente, satis *magnus quæstus* sit, 1. Tim. IV. 8. ut non opus sit turpi quæstu mundi, quem falsi Doctores quærunt, à quibus alienos esse veros Doctores & cogitare vult, quod opes terrenæ in terra maneant & cœlo inferri nequeant, quod victus & amictus sufficiant necessarius, divitiarum servitus & studium noxium & valde damnosum, & avaritia radix omnium malorum sit, impellatque ad omnis generis fraudes, perjuria & maleficia; adeo ut nonnulli 1 Tim. VI.

1. Tim. VI. etiam φιλάργυροι *à fide aberraverint*, & *seipsos undiquaque tormentis fixerint* variis doloribus & cruciatibus, quasi spinis, (Luc. VIII. 14.) v. 3—11. Hæc atque talia ut Timotheus fugiat & longe etiam à collimitiis eorum absit, denuo hortatur Paulus, eumque ideo honorifico titulo *hominis* s. viri *DEI* compellat, ut animum illius à terrenis magis magisque elevet, & avatis, diaboli hominibus, opponat, sicque excitat, ut officii memor, unice cœlestia & mansura bona studiosissime sectetur, regnum Christi, & in eo præcipue *justitiam*, (Matth. VI. 19. 33. Rom. XIV. 17. Col. III. 1. 2. Tim. II. 22.) *pietatem*, *fidem*, *charitatem*, *patientiam*, *mansuetudinem*; cumque hæc omnia non sine acri certamine obtinere queant, ad illud decertandum, validis argumentis ipsum impellit, vocans 1. *bonum certamen fidei* & præclarum, in re optima, pro fide Christi, in & ex fide firma, quæ victoria est, 1. Joh. V. 3. sustinendum: 2. præmium propositum subjicit, *vitam æternam*, quam *apprehendi* magis magisque, secundum ordinem & media divinitus data & eo destinata, & teneri vult: 3. argumentum petit à vocatione, 4. à confessione & stipulatione coram multis testibus facta, sive in baptismo, sive in ordinatione ad munus sacrum: 5. eum obtestatur gravissime coram DEO omnipotente & præsente, CHRISTOque JESU, suo certamine & confessione constanti ad mortem usque crucis exemplum nobis relinquente imitandi, *ut* præcepta hucusque inculcata & *se* ipsum *servet irreprehensibilem* & *immaculatum*, *usque ad apparitionem Domini nostri JESU CHRISTI*, quam suis temporibus certo & glorioſe futuram, religiosa cum veneratione concelebrat, v. 11—17. His monitis defunctus Paulus, redit ad divitias, quorum mentionem fecerat, & discipulum suum instruit, quomodo cum *divitibus hujus seculi* agere debeat, iisque præcipiendum præscribit 1. ne elato sint animo pauperioresve contemnant, nec spem ponant in opibus fluxis, sed 2. in DEO vivente, omnia affatim subministrante ad fruendum, & auferre iterum divitias valentem, si non recte

recte usurpentur : 3. ut aliis benefaciant divitesque sint in bonis operibus, libenter & opulenter communicando pauperibus de suis facultatibus ; atque ita fidem per charitatem operosam testando, *pro thesauro sibi recondant fundamentum bonum* & stabile *in posterum*, nempe *vitam æternam*, per Christum partam & credentibus inque fide viva perseverantibus conferendam. v. 11. —20. Tandem Apostolus finiturus Epistolam, denuo repetit summatimque colligit capita fidelis Ecclesiæ ministri, de custodienda probe salutari doctrina, tanquam depositio cœlesti, à Christo sancte commendato, & devitandis profanis vocum inanitatibus, clamoribus & novitatibus, oppositionibusque falso nominatæ scientiæ, quam dum nonnulli & verbis & gestibus vitæque ratione profiteantur & præ se ferant, circa fidem aberraverint, v. 20. 21. Tit. I.

XXXIII.

Eodem quoque tempore, nimirum anno Christi LXV. ut *Pearsonius* rectius censet, quam *Baronius*, referens ad A. C. LIV. quo primam ad Thimotheum Epistolam Paulus scripserat, ad *Titum*, Cretensium non tam Episcopum (hæc enim vox, ut & res ipsa, ignota tunc erat) quam Presbyterum, aut Evangelistam, Epistolam dedit, quando liber serviebat Evangelio, & dicere poterat, se Nicopoli hyematurum, eoque illum postea evocaverat, Cap. III. 12. Idem hujus Epistolæ argumentum est, ac illius, adeoque ejus compendium exhibet. Apostolus summam Evangelicam doctrinæ in Creta sparsæ tradit, ac Titum instruit, quomodo Ecclesia ibi instituta per omnes status rite instruatur & conservetur, quibus certos præscribit Canones. *Epistola ad Titum.*

In Capite I. post inscriptionem, qua muneris sui dignitatem & partes exprimit, quod tradat totam doctrinam salutarem, quæ sit vera fides s. *cognitio* certa & fiducialis *veritatis* cœlestis, Col. I. 5. *ad pietatem* tendens (1. Tim. VI. 3.) & in praxi se CAP. I.

Tit. I. se ostendens, *sub spe* viva *vitæ æternæ*, quæ non fallat, utpote à DEO veritatis promissa olim, definito tempore 1. Tim. II. 6. realiter manifestata, prædicata, sibique credita à DEO Salvatore, ℣. 1—4. Tito genuino filio suo ad ejus propagationem & conservationem DEI gratiam precatur, eundemque hortatur, ut, quæ ipse ibi inchoaverit, sed aliorsum vocatus perficere non potuerit, suppleat, ac speciatim 1. constituat per singula Insulæ oppida, quorum centum erant, unde Creta ἑκατόμβολις olim dicta, Presbyteros, qui & in verbo laborent, & disciplinam Ecclesiasticam observent, iis notis & qualitatibus præditos, quas plerasque omnes fere 1. Tim. III. præscripserat, nisi quod hic ℣. 7. rationem exprimat, cur in culpatum esse oporteat episcopum, quia sit *Oeconomus* & dispensator mysteriorum *DEI* procurator & observator aliorum, & ℣. 9. post enumerata hactenus moralia requisita, ponat doctrinalia, ut sit *tenax sermonis illius fidelis*, & πάσης ἀντοχῆς ἄξιος, qui est *secundum doctrinam istam*, quæ in cognitione veritatis & praxi pietatis consistit (v. 1.) quam tanquam normam infallibilem sequatur semper, ut *potens sit* 1. *& adhortari* auditores *in doctrina illa salutari*, ad recte utendum percepta institutione, & 2. *convincere contradicentes*, erroresque eorum noxios refellere, v. 10. idque necesse esse inde probat; *quia* sint fere semper in Ecclesia 1.) *inobedientes*, qui se non subjiciant sed opponant veritati, 2.) ματαιολόγοι, locutuleji & blaterones, qui vana & non πίστα loquantur, (vid. 1. Tim. I. 6. Tit. III. 9.) ut fabulas, traditiones &c. 3.) *mentium deceptores* & seductores speciosis sermonibus fascinantes simplices, Rom. XVI. 18. Gal. III. 1. Eph. V. 6. *maxime è Judæis: quibus os obturandum* & refrenandum sit; per elenchum ex verbo DEI πίστῳ; cum tales plurimum damni inferant, nec paucos & singulos, sed *integras domus* sive familias, imo urbes & regiones, 2. Tim. II. 16. 18. *subvertant*, *docentes ea, quæ minime* sunt *necessaria*, sed vel superflua, vel antiquata, vel noxia,

noxia, *turpis* tantum *lucri causa*, v. 11. quo nomine indulgent ea, quæ vitiis favent & carnalibus hominibus grata sunt. In Insula Creta vero eo magis elencho gravi opus esse Tito ostendit, quod jamdudum Epimenides, ipse Cretensis, & pro vate habitus, civium suorum ingenia & vitia nativa ita descripserit, quod *Cretenses semper* sint *mendaces* sive fallaces, (unde *creticare* pro mentiri dictum) *malæ* noxiæque *bestiæ*, quæ venenum suum incautis passim affient, & latenter noceant, *pigri* denique *ventres*, qui ventri magis quam DEO servire & in otio luxuque vivere, quam abnegare κοσμικὰς ἐπιθυμίας, & pro tuendo Evangelio malis affligi malint, auribus prurientes, *Judaicis fabulis attendentes*, & *præceptionibus* sive constituti unculis *hominum* de neomeniis, ciborum delectu &c. *qui veritatem* Evangelicam *aversentur* & alios ab ea avertant, licet profiteri velint Evangelium: quum umbræ istæ jam cessaverint, & Christianis, fide per sanguinem Christi *purgatis*, *omnia pura* sint; *impuris autem & infidelibus nil purum*, *sed*, cum diffidant ei, qui legem implevit finemque ei imposuit, JESU CHRISTO, (Rom. XI. 3. Gal. IV. 4.) & propriam justitiam puritatemque stabilire velint, *polluta* esse eorum *mentem & conscientiam*, adeoque omnes actiones & opera inde provenientia, etiam circares medias, Rom. XIV. 23. Ebr. XI. 6. ac totum cultum, quem peragant, Es. I. 11. ff. Impudenter igitur & impie tales jactare, quod DEUM quoque sciant & profiteantur Christum, vereque colant, cum illum turpiter *factis abnegent*, sive directe, sive indirecte, *ac abominabiles* sint & execrandi, qui sibi sanctissimi videntur, propter inquinatam mentem & conscientiam, & *inobedientes* propter incredulitatem, *atque* adeo *ad omne opus bonum reiectanei*, cum se solos omnis justitiæ regulam tenere, videri velint, (2. Tim. III. 8.) v. 12—16. Tit. I.

CAP. II. A talibus Titum longe abesse & contra ea docere & loqui vult, publice ac privatim, apud omnes ordines & CAP. II.

Tit, II. ætates, *quæ sanam illam doctrinam*, quam inculcaverat, decent, Cap. I. 1. 9. nos puris affectibus & moribus DEO commendant, non quæ hominibus placent, ℣. 1. Incipit autem merito *à senibus*, qui junioribus exemplo præire debent, quos monendos præcipit, ut 1. sint *sobrii* & *vigilantes*, (utrumque significat Græca vox) lata quondam lex fuit in Cretensium Republica, quæ sobrietatem imperabat, & vinolentiam graviter prohibebat; sed quia prolapsa sensim legis observatio erat, Apostolus divina autoritate fideles senes in Creta ad sobrietatem revocandos censet, quos præ aliis ei studere decet; 2. *graves* in moribus atque sermonibus, ut tota vita sint venerandi, 3. *prudentes* & moderati in consiliis & actionibus, scientes, quid quovis tempore dicendum & faciendum sit: 4. *sani in fide* erga DEUM, non infecti erroribus aut pravis & antiquis consuetudinibus, *in charitate* erga proximum, non foventes odia vetera aut denegantes officia debita, sed tanto magis ferventes studio, quanto magis ætas senilis friget: *in patientia*, ut tolerent juniores, eosque admonere pergant, ut perferant injurias & adversa ingravescenti ætati frequentius obvenientia & molestiora. v. 2. *Similiter* quoque *anus* sobrias, honestas &c. esse vult, inprimis etiam pro sexu suo hoc habentes proprium, ut 1. *habitu* toto corporis, vestitu, vultu, gestu tales sint, quales oportet esse uxores sanctas & sanctorum: 2. ut *non* sint *obtrectatrices*, garrulæ, curiosæ, *non* 3. *multo vino servientes*, etiamsi ætati concedatur usus vini moderatus: 4. sed *bona* quæque & honesta domi *docentes*, non lenocinium, & ita instruentes virgines & mulierculas juvenculas, ut ad sanam & sobriam mentem eas reducant: ut 5. *maritorum* & *liberorum amantes* sint, illis unice adhærendo & opitulando fide & obsequio; hos in timore DEI educando: 6. *prudentes*, ad exemplum strenuæ illius mulieris Prov. XXXI. 7. *castæ* mente & corpore, omnibusque membris: 8. *domi manentes* & rem familiarem probe soliciteque curantes:

curantes : 9. *benignæ* & placidæ erga domesticos, 10. *viris propriis subjectæ*, 1. Tim. II. 12. Quæ omnia ideo à Christianis fœminis requiruntur, *ne*, si secus se habeant, *nomen DEI*, cujus religionem profitentur, infametur & blasphemetur, ℣. 3—6. Adolescentes & *juvenes similiter* moneri vult, ut *sobriæ* inprimis *sint mentis* ac moderatis affectibus, ne calor ætatis illos præcipites agat; sed ut sint continentes animo, corpore & opere, v. 6. Atque ut hæc efficacius persuadeat Titus, ei mandat, *ut seipsum præbeat typum* & exemplar ad imitandum *in omnibus bonis operibus*, 1. Tim. IV. 12. inprimis *in doctrina* exibens integritatem & *incorruptibilitatem*, ac in moribus *gravitatem*, in verbis & conversatione *sermonem sanum*, *qui* jure *accusari* & damnari *non possit*, *ut* ille etiam, *qui adversæ partis est*, dicta & facta omnia studiose observat, *rubore suffundatur* & confundatur, utpote *nihil habens* aut inveniens, *quod* doctoribus & auditoribus inter Christianos objicere & *dicere malum* merito queat, v. 7. 8. Servis denique utriusque sexus officia inculcanda hæc scribit: 1. *ut propriis dominis se subjiciant*, non sub prætextu libertatis Evangelicæ subducant; sed 2. iis *in omnibus placere studeant*, quæ sine peccato fieri possunt: 3. *non contradicant* aut obloquantur: 4. *nihil surripientes* aut furtim aliquid decerpentes, cum totum auferre nequeant; sed 5. contra *omnem* inque omnibus *fidem* bonam ostendentes; ne, secus si fiat, professione religionis facti videantur incommodiores, & Evangelio imputetur, quod hominum vitio peccatur: quin potius id dent operam sedulo, cum aliis omnibus, qui nomen CHRISTO dederunt, *ut doctrinam Salvatoris nostri ornent in omnibus*, juxta Canones singulis ordinibus præscriptos; quo plures alliciantur ad eam amplectendam, si viderint, hanc professos ad omnia vitæ officia & commercia reddi commodiores, magisque amabiles. v. 9. 10. Rationem fortissime impellentem ad ea, à fine professionis sumptam, Apostolus uberius illu-

Tit. II.

Tit. II. strat amplificatque (I.) *à gratia illa DEI Salvatoris salutifera, quæ illuxerit* & manifestata ubique sit, *omnibus hominibus*, iisdemque salutem obtulerit, attulerit & contulerit, si recipiatur fide, quam simul operatur, quæ etiam placide & gratiose omnes in omnibus statibus & ætatibus, instruat, regat, *castiget*, & intus admoneat de officiis erga DEUM, nos ipsos, & proximum, cum quoad *fugienda, ut abnegent*, ubique & semper 1. omnem *impietatem* erga DEUM, contra I. tabulam Decalogi, 2. *mundanas cupiditates* quascunque, contra II. tabulam, quæ à mundi Principe, mundo & carne suggeruntur, 1. Joh. II. 15. s. tum quoad *facienda*, ut 1. *vivant sobrie* & sapienter erga se ipsos, mente, corpore & omnibus affectibus, Ephes. V. 15. 17. ut nullis cupiditatibus serviant, ne sibi aut proximo damnum inferant, sed 2. erga hunc *juste* se gerant, ei omnia charitatis officia exhibeant, ac demum 3. *pie* religioseque agant in cultu divino, juxta tabulæ I. præscriptum, in spiritu & veritate adorando, & reliqua, quæ DEUS postulat, sancte præstent. Quod si vero multa interea pietatis justitiæque causa ob impiis sustinenda sint Christianis, ea patienter ferenda esse indicat, ac certos reddit illos, quod *exspectare* possint *beatam spem* beatitudinemque speratam, & *apparitionem gloriæ magni illius DEI & Salvatoris nostri J. C.* (in oppositione ad Jovem, quem Cretenses summum DEUM habebant & Servatorem O. M. vocabant, vid. Steph. le Moyne p. 278. var. Sac.) qui novissimo die introducturus sit fideles suos cultores in suam gloriam, ut videant, quid intersit inter eos, qui DEO serviunt, & qui id non faciunt, Mal. III. 18. conf. 2. Thess. I. 7. ss. Qua occasione (II.) rationem sobrie, juste & pie vivendi deducit ex redemtionis per Christum fine, ℣. 14. quod *se ipsum tradiderit in mortem pro nobis*, ut (α) *redimeret* nos pretio sanginis sui, *ab omni peccato*, & (β) *purificaret sibi ipsi*, ad suam gloriam, non tantum in justificatione, per fidem, Ebr. IX. 14. X. 27. sed etiam in sanctificatione s. renovatione,

novatione, per media eo ordinata, verbum & Sacramenta, Eph. V. 26. 1. Cor. VI. 11. *populum* proprium & *peculiarem*, ex omnibus gentibus & nationibus, non tantum Judaicum, ut in V. T. Exod. XIX. 5. *æmulatorem* & sectatorem fervidissimum *bonorum operum* quorumlibet, per totam vitam, Luc. I. 74. 75. 2. Cor. V. 15. Quæ omnia atque singula tradi à Tito vult, tum *docendo* ignaros, tum *hortando* segnes, tum *redarguendo* refractarios & adversarios, ἀντιλέγοντας, *cum omni imperio* & autoritate, tanquam legato & ministro DEI, quem *non despicere* licet, v. 11——15. Tit. III.

CAP. III. Posthæc in universum omnes Christianos monendos præcipit, ut, licet sub Ethnicis *Magistratibus* vivant, eis nihilominus *subditi sint*, obtemperentque in iis, quæ secundum leges civitatis observanda & agenda sunt, quietam & tranquillam vitam agant in omni pietate & gravitate, adeoque nil innovent in statu Reipubl. cum Evangelium non aboleat politias, nec solutos pronunciet Christianos à publicis legibus & autoritate principum ac magistratuum; imo tanto magis conveniat illis, dicto superiorum audientes *& ad omne opus bonum* paratos ac promtos *esse, nemini maledicere*, à pugnis & contentionibus desistere, nec malo resistere, illudve retorquere, sed *æquitatem* (Phil. IV. 5.) *omnemque mansuetudinem demonstrare erga homines*, non probos saltem, aut fidei consortes, verum etiam infideles, adversarios, & impios, ut & hi resipiscant, & invitentur ad gratiam DEI salutarem quærendam, quæ illis æque ac nobis obtingere queat, v. 12. Eam ob rem in memoriam revocari cupit pristinum statum in Gentilismo & Judaismo miserrimum, ubi amentia, & stulta ignorantia, inobedientia, errores, servitus concupiscentiarum & voluptatum, malitia, invidia & odium, ac propter hæc ira DEI & damnatio regnabant, v. 3. à quibus omnibus liberati sint Christiani, *quando* illis efficacissime *illuxit bonitas & humanitas DEI*, *qua* eos *ex* gratuita *sua misericordia salvos fecit per lavacrum regenerationis* CAP. III.

Tit. IV. *& renovationis Spiritus Sancti, effusi copiose per J. C. Salvatorem*, & ex priore illo fœdo & infelici statu, in justum, sanctum, DEO acceptum & prorsus beatum statum transtulit & transplantavit, non ut otiosi sint, sed tanquam vere credentes summo studio *curent, bonis operibus præesse*, præire & eminere; cum *hæc* ipsa sint *illa*, quæ per se *bona*, honesta *& utilia* aliis hominibus sunt, ad pertrahendum alios ad Christum. Hos sermones fideles inculcare assidue jubet Titum, magna cum asseveratione, ut omnes intelligant, ipsi persuasissimum esse, quod aliis tradat; *aversari* autem & rejicere *stultas* & indoctas *quæstiones*, & perplexas *genealogias*, *contentiones & pugnas legales*; *quod inutiles* prorsus *& vanæ* sint, ad pietatem nihil facientes: cosque, qui mysterio pietatis relicto ad tam noxias παραδιατριβὰς delabuntur, & quæstum ex quæstionaria Theologia faciunt, monendos semel iterumque, & restituendos, at, si meliora & saniora recipere nolint, *devitandos* esse, tanquam *hæreticos homines*, & deploratos penitusque subversos, utpote non ex ignorantia sed pertinacia peccantes; nec adlaborandum, ut tales contemnentur, (Erasm. in Paraph.) cum suopte judicio condemnati sint, ℣. 4 — 12. Hunc in modum Apostolus Titum instruxit, & amplius eum coram instruere cupiens ad se Nicopolin vocat, sed non ante venire vult, quam vel *Artemam*, vel *Tychicum* ejus vices expleturum præmiserit. *Zenam* quoque & *Apollinem*, si isthinc discedere volent, deduci omni studio & necessariis ad iter subsidiis instrui à Cretensibus vult, quum Christianorum sit, bonis operibus præesse (℣. 8.) & aliis, quæ usus poscit, subministrare, ℣. 12. 13, 14. Salutatione mutua & voto concludit. ℣. 15.

XXXIV.

Paulus denuo Romam redit indeque

Accepta hac Epistola Titus procul dubio cuncta secundum Pauli præscriptum ordinavit, rebusque rite constitutis *Nicopolim* profectus est, cum Paulus in ejus locum submisisset

Artemam,

Arteman, vel *Tychicum*, Tit. III. 12. Hyeme autem *Nicopoli* exacta, *Troada* profectus est, ubi penulam reliquit, 2. Tim. IV. 13. hincque *Corinthum* & *Miletum*, ibid. v. 20. Sed venientibus interea Romam Judæis Hierosolyma eo redire coactus fuit, anno (ut *Spanhemio* videtur,) sequente, ubi conjectus in vincula desertusque in prima defensione à suis, tandem trucidatus est, ut ipsemet prædixerat, 2. Tim. II. 9. IV. 6. 17. Nec tamen in vinculis omisit monere, docere & confirmare suos, ubi opus esse noverat. Scripsit enim primo ad *Ephesios*, Ephes. III. 1. VI. 20. cum *Tychicum*, Epheso oriundum, secum haberet, Eph. VI. 21. quem cum Epistola ad eos misit, ibid. v. 22. 2. Tim. IV. 12. & hac ratione singularem suam solicitudinem pro Ephesiis cumprimis testatam facere voluit, ut Ecclesiam, quam tanta jam antea cura, fide solertiaque per triennium integrum (Act. XX. 29.) plantavit, irrigavit, excoluit, & præmonuit, ad perseverantiam in vera fidei & pietatis doctrina, adeoque in vita vocationi congruente, quin & ad progressus in utraque illa parte faciendos, animaret; ne vel persecutionis metu, vel mundi amore præpostero, vel pudore vinculorum & afflictionum, quas Evangelii causa sustinebat, vel denique luporum rapacium vulpiumve fallacium, quos in ipsorum gregem qua irrepturos, qua irrupturos præviderat prædixeratque, astu & fraudibus, à veritate Evangelica & pristina fidei puritate abduci se paterentur. Eam ob rem Apostolus non tantum beneficia maxima, quibus affecti à DEO sint Ephesii, cum generatim tum speciatim exponit, & felicissimum statum in quem collati sint, in memoriam iis revocat, sed etiam totius doctrinæ summam & præcipua capita reperit, & *Oeconomiam gratiæ inter gentes* pandit celebratque lucu'enter, quod, illæ tamen non minus ac hi eorundem beneficiorum & privilegiorum participes factæ sint, sub uno capite Christo unum corpus constituant, adeoque digne vocationi segerant, unitati Spiritus studendo, veterem hominem

Ephes. I. *& vinculis scribit ad Ephesios.*

Ejus argumentum & Scopus.

Ephes. I. nem abjiciendo & novum induendo, DEUM imitando, opera tenebrarum fugiendo, officiaque singulis demandata faciendo, DEO vires & robur gratiose suppeditante.

Analysis & summa CAP. I.

CAP. I. Post *epigraphem*, qua Paulus autoritatem sibi conciliat, (Gal. I. 1.) & *salutationem*, qua animum declarat erga Ephesios benevolum, v. 2. eos ad autorem omnis benedictionis cœlestis in Christo deducit, v. 3. & complementum promissarum benedictionum omnium V. T. per semen benedictum (Gen. XII. XXII.) omnibus gentibus factarum respicit, & ad gratiarum actionem suo exemplo incitat fideles ex Judæis & Gentilibus, Gal. III. 8. 14. In enumeratione autem beneficiorum divinorum orditur ab *Electione*, cujus omnes causas admirando & vix explicabili artificio pertractat, & voce καθώς (v. 4.) ostendit decreti electionis ejusdemque exsecutionis conformitatem essentialem, quod DEUS non alio modo in tempore nobis benedixerit, nosque justificaverit, quam quo ab æterno elegerit, nempe in Christo, per ac propter eum, ex fide prævisa (v. 12.) ordinando media efficacia, per quæ ad fidem & adoptionem perveniremus (Joh. I. 12. Rom. VIII. 29. f. 2. Thess. II. 13. f.) non ex aliquo nostro merito, sed *juxta beneplacitum voluntatis* suæ gratiosæ, ut adeo omnis gloria tribui debeat soli ejus gratiæ, per quam ultro & proprio misericordiæ motu *nos charos* seu gratiosos *sibi reddiderit in* Filio *suo* unigenito & *dilecto*, fide apprehenso, Ebr. XI. 6. cujus præcognitum meritum ipsi unice placuerit, quemque miserit in tempore (Gal. IV. 4.) ut in eo haberemus *redemtionem per* divinum *ipsius sanguinem* (Actor. XX. 28. 1. Pet. I. 18. f.) indeque fluentem *remissionem peccatorum* omnium, & ex hac vitam, salutem, aliaque bona innumera, juxta abundantes divitias gratiæ suæ inexhaustæ, quam *uberrime* effuderit sive *redundare fecerit in nos*, per Spiritum S. *in omni sapientia & prudentia*, (1. Cor. II. 6. 10. 12.) spirituali, (Col. I. 9. ff.) *dum manifestaverit mysterium illud* decreti sive *voluntatis*

voluntatis ſuæ de ſalute hominum univerſali, per prædicatio- Epheſ. I.
nem Evangelii (Joh. VI. 39. 40. Rom. XVI. 25. ſ. Eph. III. 4. 5. 9.)
ex qua fides oritur, (Rom. X. 17) *ſecundum beneplacitum ſu-*
um, *quod propoſuerat apud ſe* in Chriſto, *ad diſpenſationem in*
plenitudine temporum (Gal. IV. 4.) exſequendam, eo ſpectan-
tem, *ut omnia* iterum *ſub unum caput revocarentur*, & collige-
rentur *in Chriſto* & per ipſum, *& quæ in cælis & quæ in terra ſunt*,
(Col. I. 19. ff. conf. Oeconom. V. T. Cap. I. §. 1.) Angeli &
homines, Judæi & Gentiles; hoc quidem ordine, ut illis (Ju-
dæis) prior in hæreditate cœleſti ſors obtigerit per Chriſtum,
quotquot in illum prius *ſperarunt*, & ſecundum præſtitutum ſa-
lutis ordinem inceſſerunt, ut eſſent in laudem gloriæ ejus, ejus-
que gratiæ omnia accepta ferrent, v. 4—13. deinde vero etiam
Gentilibus, ac ſpeciatim Epheſiis, conſimili ratione, dum *ver-*
bum veritatis & ſalutis Evangelicæ prædicatum *audiverunt*, &
fide acceperunt benedictum ſemen, ità *ut in eo ſint* quaſi *ſigillo*
obſignati Spiritu S. ipſo, qui *Spiritus eſt promiſſionis*, *& arrhabo*
hæreditatis cœleſtis, quo confirmentur *ad redemtionem* plena-
riam *acquirendam*, Rom. VIII. 16. ſ. 2. Cor. I. 21. ſ. Eph. IV. 30.
in laudem gloriæ ejus perpetuam, v. 13. 14. Pro tot tantisque be-
neficiis Epheſiis collatis, & cumprimis fide vera in C. J. qua illa
acceperunt, & charitate in omnes ſanctos, Apoſtolus DEO
gratias agit, & ſimul precatur à DEO Patre, eosque ad idem fa-
ciendum ſuo exemplo tacite adhortatur, ut *Spiritu ſapientiæ &*
revelationis donati & aucti, proficiant in agnitione Chriſti &
ſui, *quo* ita *illuminatis mentis oculis ſcire* experirique poſſint, 1.
quæ, qualis, quanta & quam certa, læta & conſolatione plena
ſit *ſpes illa vocationis*, & bona ſperanda, (1. Pet. I. 3. 4.) ad quæ
vocati ſint, (Coloſſ. I. 5.) *ac* 2. *quæ* quantæve ſint *divitiæ glorio-*
ſæ hæreditatis illius (2. Cor. IV. 17. Rom. VIII. 17. ff.) *in ſanctis*,
fidelibus & electis, cumque iis aliquando percipiendæ plene, ut
nunc fide præguſtent: *quæ* denique 3. ſit *ſuper excellens magni-*

Ephes. II. *tudo potentiæ ejus in credentes* quosvis, (sive Judæos, sive Gentiles,) ut possit abunde implere promissam illam spem, & inestabilem gloriam hæreditatis conferre, inque eam per afflictiones hujus mundi introducere, *secundum efficaciam roboris validissimi, quam* inprimis manifestam fecit & *exeruit in Christo, quando eum è mortuis excitavit, & collocavit in dextra sua, in ipsis supracælestibus*, in quibus regnat omnipotenter & omnipræsenter, non tantum in terra, sed etiam in cœlis & supra omnes cœlites, nempe supra omnes Angelos, eorumque omnes ordines & gradus, *supra omnem* adeo *principatum & potestatem, virtutem & dominationem*, (Coloss. I. 15. 16.) imo etiam *supra omne nomen* aliud celsissimum, *quod* cum gloria *nominari* solet, aut *potest, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro*, quod expectatur in regno gloriæ, Phil. II. 9. seqq. Neque nudum nomen, vel titulum sine re, honoris amorisque causa, ut in hoc mundo fieri aliquando solet, ei tribuit Pater, sed *omnia etiam subjecit* ei, quæ in cœlo & terra sunt, Psal. VIII. Heb. II. 8. subdiditque *pedibus ipsius*, ad humilimam obedientiam, ut eis dominetur pro arbitrio suo, plena divinaque potestate; inprimis autem *constituit eum caput*, quod *super omnia* imperet *Ecclesiæ, quæ est corpus ejus*, quod sibi unit, fovet, nutrit, implet spiritu gratiæ, roboris, solatii, Eph. III. 19. IV. 13. V. 29. 30. Conf. Coloss. II. 10.)

CAP. II. CAP. II. Efficacem illam vocationem in sortem & communionem sanctorum, tam Judæis, quam Ephesiis applicari supra cœptam, excellentemque illam efficacis DEI potentiæ magnitudinem, quam in ipsorum quidem fide & conversione aliqua ex parte cœpit exerere, sed longe plenius ac luculentus in Christi resurrectione, exaltatione & gloria cœlesti demonstravit, nunc uberius & distinctius applicare pergit Apostolus, & beneficium *vivificationis spiritualis*, cujus nomine cum justificationem & salvationem, tum regenerationem & renovationem

nem, eamque tam in hac vita inchoatam, quam in futura glo- Epheſ. II.
rificatione conſummatam, complectitur, ut ex ipſa tractatione patet, pulchre amplificat & illuſtrat à contrario, una cum cauſis ſuis, ita ut (1.) *mortem ſpiritualem* vivis quaſi coloribus depingat, cui non tantum Epheſii & reliqui Gentiles, ſed Judæi quoque *obnoxii* fuerint, *ob lapſus & peccata* varii generis, v. 1. quorum omnium & ſingulorum ſtipendium mors, Rom. VI. 23. ſive originale, ſive actualia ſint, *in quibus* ante converſionem ſecure *ambulaverint*, totamque vitam traduxerint, *ſecundum ſeculum*, mores & conſuetudinem *mundi hujus* corruptiſſimi & perverſiſſimi: idque non tantum propter ingenitam naturæ pravitatem, ſed & ob *Sathanæ* tyrannidem & faſcinationem, qui mortales, accepta ob peccata in eos poteſtate, ita excœcat ſeducit & impellit, ut ei vivant & ſerviant, tanquam *Principi* & DEO hujus mundi; Joh. XII. 31. XIV. 30. XVI. 11. 2. Cor. IV. 4. & niſi potentior JESUS eum viciſſet, æternis tenebris & ærumnis omnes illaqueatos detineret; *quique* etiam *adhuc* ſuæ tyrannidis efficaciam exerat *operetur que in* illis, qui contumaces *increduli* & rebelles Evangelio permanſerunt. Ac ne Epheſii putarent, Paulum ſibi præ aliis peculiarem quandam miſeriam aut malitiam tribuere, Judæos etiam (℣. 3.) *omnes*, & ſeipſum, ante acceptam per Chriſtum lucem, gratiam & vitam, ſimili conditione fuiſſe naturali declarat, utpote *in concupiſcentiis carnis* corruptæ oberrantes *& converſantes, & facientes* cum voluptate *deſideria carnis & cogitationum* vanarum ac mundanarum: & ſic æque *per naturam*, ut poſt lapſum depravata eſt, & naſcendo propagatur accipiturque (Gal. II. 15. IV. 8. ſ.) *filios iræ* & maledictioni æterni obnoxios, ac cæteras omnes gentes nationesque profanas. (2.) Vivificationis cauſam efficientem principalem, & impulſivam proximam memorat, v. 4. miſericordiam DEI inexhauſtam & opulentam, dilectionemque æternam, qua nos in Chriſto proſecutus eſt, (Exod. XXXIV. 7.

Ephes. II. Sir. II. 23. Joh. III. 16. Rom. V. 8. Conf. Ephes. I. 3. 4. 6. (3.) Post repetitum subjectum è v. 1. sed applicatum ad Judæos quoque, *causam meritoriam* & *actum* ipsum *vivificationis* exprimit v. 5. & beneficiorum inde fluentium, quod ea omnia ex CHRISTO ejusque & gratia & merito, ac in eo nobis contingant, v. 6. (4) *finem* indicat, *ut demonstraret* ad oculum & re ipsa temporibus succedentibus, לעתיד לבוא vel בעולם הבא supereminentem *illam* & omnia *transcendentem opulentiam gratiæ suæ, pro benignitate erga nos in CHRISTO JESU*, v. 7. quam in salutis nostræ negotio se exseruisse probat, & prius asserta de translatione è statu iræ in statum gratiæ, uno verbo σώζεσθαι inclusa, repetit & confirmat amplius, ut harmonia decreti electionis ejusdemque executionis, Cap. I. 3. ff. quoque monstratæ liquido constaret, ac nil nobis nostrisve viribus aut operibus, sed omnia puræ putæ gratiæ & gloriæ divinæ adscriberentur, Rom. III. 27. 1. Cor. I. 31. cum toti, quicquid sumus aut valemus, *opus DEI simus*, de novo *creati in CHRISTO JESU*, & per eum, in regeneratione, *ad bona opera, ad quæ nos* ipse solus *præparavit* in causis suis, ante nos, donando nobis Christum ejusque spiritum, *ut in iis ambulemus*, per totam vitam, quo DEI nomen glorificetur, Ecclesia ejus ædificetur & adjuvetur, nosque ipsi in vitæ æternæ possessionem, tanquam viæ hujus metam ac terminum perducamur. v. 7 — 11. Tantorum beneficiorum inprimis ac semper memores Ephesios esse vult Apostolus, juxta cum pristini status recordatione, ut ex utriusque collatione tum ad gratias DEO & CHRISTO propterea dicendas, eo vehementius incitentur, tum denique ad salutis stadium decurrendum eo magis inflammentur. Quo nomine in Ephesiorum persona gentes omnes cum Judæis compones, v. 11. 12. earum (1.) miserrimam & ignominiosissimam conditionem, ante vocationem gratiosam & conversionem, graphice describit, quod 1. fuerint *sine Christo*, in cujus unius nomine tantum salus, (Act. IV. 12.) 2. *abalienati* à politia

politia Israëlis, 3. excluſi à fœdere gratiæ & ſpe vitæ æternæ, imo athei, ſive veri DEI, cultus & viæ in cœlum cognitione deſtituti, conf. 1. Cor. XII. 2. (2.) ſtatum gratiæ, in quem translati & omnium beneficiorum ſpiritualium & æternorum una cum Judæis participes facti ſint, memorat, quando ex longe remotis ſpiritu, corde, cognitione, fide, amore, per & propter Chriſtum, ejusque ſanguinem & meritum, advocati, admiſſi, propinqui facti & cooptati in Eccleſiæ ſocietatem ſanctam & glorioſam fuerint, utpote qui Mediator interceſſerit, inter DEUM & nos, inter Gentiles & Judæos, & pacem ac ex utrisque unum corpus fecerit, ſublato pariete intergerino, *in carne* aſſumta, per corporis ſui proprii ſacrificium, ſicque abo-leverit & occiderit *inimicitias* earumque cauſas, *ex lege præceptorum, quæ in ritibus* poſita erat, ortas, & Ethnicos à Judæis ſeparantes, *ut ex duobus illis* populis *crearet in ſemetipſo*, tanquam capite & communi vinculo, *unum novum hominem*, myſticum & ſpiritualem, *eosque* inter ſemet charitatis & *pacis* fraternæ *vinculo devinciret, ac DEO* ſimul *reconciliaret in uno* eodemque ſuo *corpore*, pro utriusque in ſacrificium oblato & crucifixo, (Col. I. 20—23.) v. 13—17. (3) Modum declarat, v. 17. quo parta beneficia utrisque actu communicata & applicata ſint, nempe per prædicationem Evangelii, à Chriſto ipſo, magno illo Propheta, partim immediate, in propria perſona, partim mediate per Apoſtolos, factam, Heb. I. 1. II. 3. 2. Cor. V. 19. 20. non Judæis tantum, ſed & Gentilibus quibusvis, (Rom. I. 16.) eum in finem & effectum, *ut utrique haberent per* unum *iſtum* Salvatorem & Pontificem Max. J. C. *aditum* liberum *ad Patrem* cœleſtem placatum, cum per fidem in regno gratiæ, tum per translationem in regnum gloriæ, poſt beatam illam corporum reſurrectionem, Rom. V. 1. ff Hebr. XII. 8. ff. *in uno ſpiritu*, Rom. VIII. 16. 1. Cor. XII. 5. Gal. IV. 6. Epheſ. IV. 3. 4. omnes fideles inhabitante, regente, vivificante, mo- Epheſ. II.

Ephes. II. vente, fidem, spem, sensum affectumque eundem, ac denique eadem omnia in omnibus operante, tanquam unius novi illius hominis membris, eadem vita spirituali donatis, eademque velut anima, sub eodem capite, animatis, ℣. 18. Conf. *Rob. Bodii* Trochoregii Prælection. h. l. pag. 313. col. 1. (4.) Denique ex hactenus assertis & explicatis valide infert, Ephesios *non* amplius esse *peregrinos aut inquilinos*, (גרים ut v. 12. eos vocaverant Judæi) sed *concives sanctorum*, ac fœderibus, promissis sive privilegiis gaudere civium sanctæ civitatis, Philip. III. 20. *domesticos DEI*, quibus accessus pateat ad interiora, ut olim Sacerdotibus in Templo, qui videant omnia, fruentur mensa Domini &c. imo domum DEI, utpote *superædificatos* à DEO ipso, tanquam autore & architecto supremo, *super* unico *fundamento Prophetarum & Apostolorum*, quod omnes veri Doctores Verbi omni tempore docuerint & posuerint, ac jacere debuerint, (1. Cor. III. 11.) *ita ut sit lapis angularis* ipse ac idem JESUS CHRISTUS, qui & fundamentum est, Es. XXVIII. 16. jungens & uniens, inque unum comprimens diversitatem lapidum & parietum domus, Judæos & Gentiles, à summo ad imum, & ab imo ad summum usque, *in quo totum ædificium* apte *coagmentetur* & coaptetur in unius sensus harmoniam, vinculo fidei & charitatis, & *crescat* magis magisque, extensive & intensive, *in Templum sanctum* (quia Ecclesia proprie est congregatio sanctorum) *in Domino* J. C. & per illum, à quo omnis vita, sanctitas &c. per imputationem & Spiritus S. donationem, v. 19. 20. 21. Hanc Templi s. Ecclesiæ veræ descriptionem ad Ephesios speciatim accomodat, dicens v. 22. *eos etiam in* Christo lapide illo fundamentali simul & angulari, una cum Judæis conversis, ædificatos esse, per idem verbum, eundem spiritum, eandemque fidem, *ut sint habitaculum DEI per Spiritum S.* qui proinde ipsos quoque conversaturus, renovaturus ac sanctificaturus sit, si modo ejus ductui, motibus & opera-

operationibus locum relinquere & perseverare in afflictionibus constanter patienterque voluerint. Ephes. II.

CAP. III. Ostendit, se ejus rei gratia, scilicet, ut Ephesii aliæque Gentes in eodem illo ædificio spirituali magis magisque fundentur ac firmentur, inque gratia accepta semper crescant & proficiant, donec ea tandem in iis consummetur, preces indesinenter concipere & fundere ad Patrem gratiæ, pro munere suo Apostolico inter Gentes præcipue sibi concredito; quod ut debita fide impleat, omnia libenter & faciat & patiatur, & honori sibi ducat, quod *vinctus ille* sive captivus insignis, eorumque pene omnium, qui pro Christi nomine & Evangelii causa opprobria & afflictiones varii generis, tam à Judæis, quam à Gentilibus perferebat, antesignanus forte dici queat, quum certus sit, ea magis cedere ad Gentium conversarum bonum, profectum in Evangelio, & ædificationem, (Phil. I. 12. 25. Col. I. 24. s.) Hac occasione Apostolus, priusquam periodum inchoatam de precibus absolvat, digreditur non nihil prolixius ad muneris & ministerii sui Apostolici dignitatem usumque declarandum & commendandum, à ℣. 2. usque ad 14. quem totum contextum duodecim commatibus comprehensum, una continua parenthesi ideo, ac rectequidem, meo judicio, includendum censet *Trochoregius*, paulo ante citatus, prælect. h. l. p. 343. Col. 1. & Dn. Prof. *Franckius* Introduct. in hanc Epist. Orditur autem (1.) à conversione & vocatione sua singulari, quam Ephesiis tanquam notam satis supponit, eoque velut ad ipsorum scientiam & conscientiam provocat, ℣. 2. *siquidem audiverint* utique Oeconomiam s. *dispensationem illam gratiæ, sibi* ex gratia (Rom. I. 5. 1. Tim. I. 12. Col. I. 25.) *datæ erga gentes*, ut eas, prius aliens & extraneas, (Cap. II. 12.) ad DEI fœdus & familiam passim & undique evocaret, ipsis portam regni cœlorum per Evangelium reseraret, inque domum DEI sive regnum Gratiæ introductas alimonia spirituali pasceret CAP. III.

Ephes. III, pasceret & roboraret, donec in regnum gloriæ tandem transferrentur. (II.) Summam mysterii, cujus oeconomia sibi commissa sit per immediatam revelationem, (Gal. I. 1.) explicat illustratque, ac id ex duobus prioribus capitibus intelligi, quantum satis est, posse, affirmat, si diligenter & devote expendere scripta velint, ubi salutis tota ratio ex suis fontibus indicata, per omnes causas & media deducta, à contrariis suis illustrata, & fidelibus, ex Judæis Gentibusque in unius Ecclesiæ corpus collectis atque compactis, applicata perspicue sit, v. 3. 4. Versu tamen 5. ejus plenariam patefactionem Novo Test. reservatam scribit, ut alibi quoque fecit, (Rom. XVI. 25. & Coloss. I. 26. 27.) & v. 6. id speciatim exprimit, tribus verbis unionem & communionem Gentium cum Judæis ad Christum conversis, & ἀνακεφαλαίωσιν innuens, & ex antecedentibus repetendam significans, cujus fundamentum denuo inculcat, (*in Christo*,) & medium, (*per Evangelium*,) hujusque (III.) Evangelii ministrum & dispensatorem peculiari præ aliis omnibus Apostolis gratia & efficacia divina, factum se cum humilitate deprædicat, & hoc donum ac ministerium amplificat comendatq; ex objecto, quod *inter Gentes opes illas inperveſtigabiles Christi* (Coloss. II. 3.) Ephes. I. 3. ff. *prædicet* publice & *proferat in lucem omnibus*, *quæ* quantaque sit *illa communio mysterii in DEO* à seculis, imo ab æterno, *abscondit*, *qui*, ut *omnia* in tempore *per Christum creavit*, ita per eundem quoque tandem in carne manifestatum omnia instaurare, omnes, tam Judæos quam gentes illuminare, (Joh. I. 9. Luc. II. 31. 32. Actor. XXVI. 18. 2. Cor. IV. 6.) & salvare serio velit, v. 7. 8. 9. (IV.) Finem effectumque quendam specialem indicat, in manifestatione hujus mysterii, v. 10. nempe, *ut* non tantum hominibus sed etiam ipsis *Angelicis principatibus ac potestatibus*, quæ *in cœlis* sunt, *innotesceret* magis magisque *per Ecclesiam*, & ea, quæ DEUS in Ecclesia, ut omnia ita noviſſimo cum primis tempore facit,

multi-

multiformis & multifaria *illa ſapientia DEI*, quam demiſſe introſpicere deſiderant, 1. Pet. I. 12. eaque ex tam ſalutari oeconomia & gubernatione Eccleſiæ, variis ætatibus & periodis, perſpecta, DEUM propterea celebrant. Et ſane ſatis habent, quod hîc una nobiscum admirentur & collaudent, cum inde in clara luce poni videant *propoſitum* illud DEI *æternum*, in DEO abſconditum, (℣. 9.) quod fecit *in CHRISTO JESU*, conf. Cap. I. 9. 10. 11. & ſecundum quod omnia in tempore tam varie & ſapienter adminiſtrat, uno ſemper eodemque manente, tum DEI conſilio immutabili, tum ſalutis humanæ fundamento, inter tot viciſſitudines, periodos, vultus formasque Eccleſiæ diverſas, inter tot perſecutiones, Satanæ & Antichriſti machinationes &c. ℣. 11. Cumque hæc ſapientiæ DEI in myſterio profunditas ſatis perveſtigari vel exprimi nequeat, *utilitatem*, quam ex ea, Chriſti beneficio, homines habeant, paucis commendat, cum præcedenti capite fuſius omnia expoſuerit, nimirum 1. *fiduciam* & libertatem gloriandi de παῤῥησία illa absque metu, à Spiritu adoptionis productam: 2. *acceſſum liberum in perſuaſione* cordis firma de DEI in CHRISTO dilectione (Rom. VIII. 38.) ad Patrem reconciliatum, Cap. II. 18. *per fidem*, quæ *in ipſum* fertur, tanquam Mediatorem & Pacificatorem, & manus inſtar ſibi applicat ejus juſtitiam, pacem, omnemque benedictionem ſpiritualem, v. 12. (V) Quæ utilitas cum ex miniſterio Pauli ad Epheſios redundaverit, inde paræneſin deducit, qua ab ipſis petit, *ne propter ſuas afflictiones* turbentur, animumve deſpondeant, aut ſuccumbant in profeſſione fidei Chriſtianæ, vel lapſi ſubſidant & ſubſiſtant in ſtadio illo ſemel incepto, antequam ad metam pervenerint. (Apoc. II. 5.) Non enim defuerunt inter Epheſios, è Judæis præſertim, qui in Apoſtolum Romæ vinctum tanquam maleficum & ſeditioſum hominem inſurgerent, mox apoſtaſiæ ſuæ à lege Moſis pœnas dignas daturum, atque ſic religionem Chriſtianam protinus ruiturum, Epheſ. III.

Ephes. III. turam, sublata hac ipsius columna. Atque ut infirmiores adversus metum & scandalum præmonendo fortius præmuniat, tantum abesse debere ostendit, ut vel probrosum vel damnosum Ecclesiæ ducant, habere Doctorem omnium persecutionum generi expositum, ut contra hinc ipsis constantiæ argumentum exsurgat, quod *pro ipsis*, inque ipsorum bonum & salutem, tot ac tanta, tam promto alacrique animo, perferat, nec sub tanto onere & opere, ne in vinculis quidem & martyrio, fatiscat: imo *in gloriam cedat* ipsis multiplicem, v. 13. Post hanc digressionem, per parenthesin satis prolixam, insertam, redit Apostolus ad preces & supplicationes humilimas devotissimasque pro Ephesiis, è medis vinculis conceptas directasque ad verum DEUM, *Patrem Domini nostri J. C. ex quo* Patre *omnis paternitas* & familia, ex Judæis Gentilibusque collecta, sive ea jam *in cœlis* triumphet, sive adhuc *in terra* existat, & à Domino peregrinetur, *denominatur*, & domus vel Templum DEI sanctum dicitur, v. 14. 15. Petit autem, ut Pater cœlestis *secundum divitias* bonitatis *suæ* inexhaustæ & *gloriosæ*, (1.) *det* eis robur spirituale, ut divina *potentia corroborentur per Spiritum* æternum & omnipotentem, *ad interiorem hominem*, ratione animæ, quoad intellectus illuminationem majorem, Eph. I. 17. 18. quoad voluntatem, quo enixior sit promtiorque in bono, Jes. XXVI. 3. (Vid. *Coccej.* h. l.) quoad corpus & omnes vires, ut ita non tantum persistere valeant in illo novæ vitæ curriculo, quod semel ingressi fuerant, sed & hostibus omnibus, diabolo, mundo & carni resistere fortiter, & adversa omnia superare, v. 16. (2) *inhabitationem* constantem & perpetuam *Christi* ipsius, non quoad virtutem tantum, sed etiam præsentiam substantialem, vi promissionis Matth. XXVIII. 20. Joh. XIV. 23. & totius, secundum utramque naturam, *in cordibus* ipsorum, tanquam domiciliis & templis propriis, ut inde animam totam cum omnibus facultatibus, imo & corpus ejusque motus,

motus, actiones & opera præsentissime & gratiosissime regat & moderetur, 1. Cor. III. 16. VI. 19. 2. Cor. VI. 16. Quod *per fidem* ex parte Christianorum fieri, constat, quæ Christum non absentem, sed præsentem apprehendit, accipit & retinet, ut perpetuo maneat, licet nec videamus, nec intelligamus satis, quomodo in nobis sit. v. 17. Conf. *Chemnit.* de duab. natur. in Christo Cap. 30. (3.) *radicationem* & *fundationem* solidam *in charitate DEI* Patris, qua in Christo fideles prosequitur, quam ℣. 16. divitias gloriæ appellavit Apostolus, quæque effunditur in cordibus credentium per Spiritum S. Rom. V. 5. & non tantum immota in se est, verum etiam vires suppeditat, quibus DEO & CHRISTO ἀπεριισπάστως adhæreant, nec ab eo ulla vi vel arte avellantur, Rom. VIII. 35. ff. quod nulla suo trunco radix, nullum suo ædificio fundamentum præstare potest. Quæ omnia eum in finem Ephesiis optat Paulus, ut *assequi* magis magisque *valeant cum omnibus sanctis* sive fidelibus, *quæ*, quanta, & quam ex omnibus partibus, secundum omnes suas dimensiones, infinita & incomprehensibilis sit charitas DEI, in qua ipsos radicari & fundari cupit; quod *latitudo* ejus sese extendat super universum mundum, Joh. III. 16. *longitudo* in æternum, *profunditas* sit imperscrutabilis, instar abyssi & maris, *altitudo* super omnem captum humanum & angelicum, ℣. 18. Inprimis comprecatur Apostolus, ut *cognoscant charitatem illam Christi*, qua miseros dilexit, & se non tantum pro iis in redemtionis pretium tradidit, (Rom. V. 8.) sed etiam æterno fœdere se unit cum fidelibus, eosque inhabitat, oxornat, firmat &c. quod tanta sit, ut *omnem cognitionem transcendat*, & omnibus rebus præstet, Phil. III. 8. *ut* tandem ita *impleantur ad omnem usque plenitudinem illam DEI*, in omnibus ditati per Christum, omni cognitione, 1. Cor. I. 5. & gustu, Phil. I. 9. adeo ut nullo charismate destituantur, ibid. v. 7. sed perveniant ad consummatam unionem, Joh. XVII. 23. Ephes. IV. 13. Tandem Eph. III.

Ephes. IV. magnifica & ampliſſima doxologia preces ſuas finit, ad beneficiorum, pro quibus DEO ſupplicaverat, Apoſtolus, certam ſpem atque fiduciam in animis Epheſiorum producendam. Gratias enim agit DEO, velut jam voti compos, nixus ejus gratia & *potentia ſuperabundante* & *operante* efficaciter in fidelibus, quam ipſimet experiantur ſecum credentes ubique *in Eccleſia* per totum terrarum orbem diſperſa, *in* & à *JESU CHRISTO* vocata, fundata & confirmata, cui propterea etiam gratias ſempiternas reddere debeant, ℣. 20. 21.

CAP. IV. CAP. IV. Parti dogmaticæ Paulus nunc ſubjicit, pro more, convenienter paræneticam, ac ex priore infert obligationem, hortaturque pariter & obſecrat Epheſios, præmittens ſive amoris ſive autoritatis incitamentum, *vincti in Domino* titulum, primo generatim, ut, ceu *dignum* eſt vocatione tam gratioſa, tam excellenti & ſalutari, quæ ex ſuperioribus beneficiis intelligitur amplius, *ambulent*, ac totam vitam ita inſtituant, prout decet Chriſtianos, ſobrie ſc. juſte & pie, (Tit. II. 12. ſ. 1. Pet. I. 15.) v. 1. Deinde ad *unitatem*, *pacem* & *concordiam* inter Judæos & Gentiles ſtudioſe ſervandam cohortatur, veram & ſinceram, cujus autor Spiritus veritatis, pacis & dilectionis, per medium eo ſpectans, nempe *humilitatem mentis*, ortam ex conſideratione ἀδενείας noſtræ intima & divinæ majeſtatis gratiæque collatæ multitudine atque dignitate, & exſerentem ſe *manſuetudine*, *longanimitate* erga quosvis, inprimis autem erga fratres & domeſticos fidei, & *tolerantia mutua*, *in charitate*, (Coloſſ. III. 12. 13.) v. 2. 3. Ad quam unitatem ſpiritualem ſectandam & retinendam, multis argumentis utitur. (1.) Urget unitatem *corporis*, h. e. Eccleſiæ Chriſti, quia omnes fideles in Chriſto coagmentati ſint in *unum corpus* myſticum, in quo nulla diſcordia ſed harmonia potius & ſuavis conſenſio eſſe debeat. Conf. 1. Cor. XII. 12. 20. 25. (2.) unitatem *Spiritus*, quo totum corpus Eccleſiæ vivificatur, movetur, ac regitur, ut

omnes

omnes & singuli fideles idem sentiant, & agant, Actor. II. 46. Ephes. IV. IV. 32. Phil. II. 2. (3.) *unitatem spei* & vocationis ad hæreditatem vitæ æternæ, (Eph. I. 18 II. 18. v. 4.) (4.) unitatem *Domini* J. C. redemtoris catholici, Capitis & Sponsi. (5.) unitatem *fidei*, non tantum ratione objecti, sed etiam naturæ & officii, qua Christo inseruntur, & à qua, tanquam à radice, cum spes vocationis nostræ, tum communio cum sanctis, tum denique tota illa spiritualis vita consurgit. 2. Pet. I. 1. (6.) unitatem *Baptismi*, ℣. 5. quo Christo complantati, unum in ipso corpus evadunt, 1. Cor. XII. 13. (7.) unitatem *DEI ac Patris omnium* fidelium, per gratiam regenerationis & adoptionis (Eph. I. 3. s. 1. Pet. I. 3.) *qui super omnes, & per omnes & in omnibus* sit credentibus; ℣. 6. ut adeo in ipso uno omnes copulentur, Joh. XIV. 23. XVII. 21. Ne vero quis præter hæc communia Ecclesiæ toti & omnibus ejus membris dona, alia quoque multa singulis propria, unitati forte opponat, Apostolus hoc ipsum retorquet, & (8.) argumentum potius inde petit, ostendens, *cuilibet* quidem fideli *datam esse* donorum *gratiam, secundum mensuram donationis Christi*, qui, docente dicenteque Scriptura Ps. LXVIII. 19. posteaquam *ascendit in sublime, & captivam duxit captivitatem, dona* acceperit, & ex sua plenitudine immensa (Joh. I. 16. III. 34.) *dederit*, ceu per κυκλόσεξιν pulchre & valide probat, *hominibus*, quum ideo exaltatus sit supra omnes cœlos idem ille, qui inde in inferiores partes terræ descenderat, *ut omnia impleret* majestatice, cum præsentia, tum donis suis, quæ libere & liberaliter in Ecclesia distribuit, ac propterea constituerit quoque diversi generis doctores & ministros variis charismatibus instructos, sed non alium in finem, quam ad unitatem illam Spiritus promovendam & obtinendam, sive *ad coagmentationem Sanctorum, ad opus ministerii* rite perficiendum, *ad ædificationem corporis Christi*, Eph. II. 21. ss. *donec omnes perveniant ad unitatem fidei & cognitionis* salutaris *filii DEI, ad*

Ephes. IV. *hominem perfectum* & constantem, *in mensuram* ætatis vel *staturæ ejus*, quod *completur à Christo*, (Coccej. h. l.) Eph. I. 23. vel, (ut Seb. *Schm.* h. l. exponit,) quo Christus in hac vita provehit suos fideles; *ne* sint *amplius* sicut *pueri*, facile mobiles, aut ut naviculæ leves *fluctuent & circumferantur quocunque doctrinæ* falsæ *vento*, *per versutiam hominum* seductorum, & *astutiam* Pseudo-prophetarum, ad circumventionem vel methodum quandam artificiosam s. diabolicam circumveniendi & in errorem ducendi; sed potius *veritati* sincere & firmiter *adhærentes* per fidem, *in* vel una *cum charitate*, tanquam fidei prole, 1. Tim. I. 5. atque sic *crescant* & adolescant totaliter & perpetuo *secundum* & per *omnia*, quæ ad staturam & οἰκοδομὴν illam spiritualem spectant, ad fastigium usque, *in eum* ipsum evadant, *qui est caput* corporis mystici, nempe *Christus*, donec plene formetur in iis, iique quodammodo in ipsum transformentur, Gal. IV. 19. facti ejus substantia, & os ex ossibus ejus, caro ex carne ejus, Ephes. V. 30. *ex quo* & in quo, tanquam capite, corde & fonte in exhausto *universum corpus coagmentatum & compactum est*, *per omnes commissuras*, & tantum vitæ, nutrimenti & roboris *suppeditatur* & instillatur, quantum ad membri cujusque incrementum, *pro ejus efficaciæ mensura*, quam admetiri ei placuit, requiritur, *ad sui ipsius ædificationem in charitate*, ut tantum censeatur corpus totum crevisse in statura CHRISTI, quantum inter ejus membra unitatis & charitatis vinculum viget, per quam nemo alteri dona invidet, sed πρὸς τὸ συμφέρον sive ad commune Ecclesiæ bonum confert, v. 7.—17. Ex his infert Apostolus paræneſin, quam inchoaverat in Capitis principio, cum obtestatione gravissima, quod, qui in corporis mystici communionem beatam & sanctam adsciti sunt, ut vera & viva ejus membra fiant, tam cum Christo capite, quam cum toto corpore compacta, quibusque omnia divinæ potentiæ donata sint, quæ ad vitam spiritualem & pietatem requiruntur, debeant

debeant totum reliquæ vitæ curriculum convenienter vocatio- Ephes. IV.
ni & dignitati suæ transigere, adeoque penitus relinquere prioris status sub Gentilismo vitia & peccata varia & horrenda, (quæ velut hypotyposi quadam accurata ipsorum oculis objicit,) ex ignorantia & cœcitate cum nativa, tum affectata, perpetrata, v. 17 — 20. Conf. Cap. II. 1. 2. 3. Rationem adfert ab antithesi, quod *Christum non eo modo*, nec eum in finem *didicerint*, per Evangelii prædicationem, & vocationem ad ejus fidem & communionem, quod gentilium more vivere liceat, v. 20. cui correctionem quandam exegeticam subjungit v. 21. *si modo* vere & sincere *eum audiverint*, per verbum & Spiritum, exterius & interius docentem, atque in ipso edocti ac θεοδίδακτοι sint, Joh. VI. 1. Joh. II. 27. *quemadmodum est veritas* omnis & sola *in JESU* solo, omni ratione & respectu, (1.) personæ, quia ipsa veritas est, & אלהי אמת DEUS veritatis, sive ἀληθινὸς θεὸς Jer. X. 10. 1. Joh. V. 20. (2.) *doctrinæ*, Joh. I. 14. 17. VIII. 46. 2. Cor. I. 20. (3.) *vitæ*, Joh. XIV. 6. (4.) bonorum verorum, quorum participes reddit fideles. Quicunque igitur ipsum ita didicerunt, prout in ipso est veritas, illi à vana Gentilium doctrina & vita quam longissime absunt, & abesse debent; edocti nimirum (α) *deponere*, vestis instar sordidæ, *secundum pristinam conversationem*, Ephes. II. 2. 3. *veterem illum* peccati *hominem*, omnibus à natura insitum, originem ex mortalium primo trahentem, qui pro cæcitate & vanitate sua in omnibus actionibus etiam vitæ suæ *se ipsum* magis magisque *corrumpit*, & corrupte se gerit, peccatis actualibus, juxta & *per concupiscentias deceptrices* & fallaces, quæ, dum intus titillant incitantque voluptatem ad peccatum, per falsam spem utilitatis, gaudii, honoris, gloriæ, aut alterius boni apparentis, quo si vetus homo semel fruatur & potiatur, vel se felicem fore sibi spondet, vel animo pacato fruiturum, nihil minus reapse præstant, quam prima fronte promiserant, sed

longe

Ephes. IV. longe miseriorem, corruptiorem, desperatiorem, & ab omni vere bono, animi ἀυταρκείᾳ & beatitate remotiorem destituunt φιλήδονον. (β) Contra *vero renovari* magis *spiritu mentis*, interius & totaliter, sive in superioribus facultatibus, & eo, quod κυριώτατον & præstantissimum censuerunt sapientissimi quique, & quo tanquam dote quadam eximia maxime gloriantur atque superbiunt, eoque spiritum sive mentem tanquam reginam reliquis animæ viribus, in quibus ἀταξίαν aliquam agnoscere vel in viti cogebantur, præfecerunt, (vid. *Bodius* p. 562.) 1. Thess. V. 23. Mox clarius exponit, quomodo renovationem instituere debeant fideles, nempe *induendo* magis magisque & quotidie, 2. Cor. IV. *novum illum hominem*, *qui* olim, cum crearet opifex summus Protoplastos, *secundum DEUM* s. in imagine & juxta similitudinem, Gen. I. 26. 27. Col. III. 10. ejus *conditus* est, nempe *in* habituali *justitia & sanctitate illius veritatis*, quæ in JESU est, (v. 21. v. 22 — 25. Quæ vero potissimum deponenda, quæ resumenda sint, post generale præceptum εἰδικῶς ostendit Paulus, (1.) orsus haud immerito à *mendacio*; quia veteri homini fraudem & errorem, novo autem veritatem tribuit: ac diabolus mendax & pater mendacii, hocque ceu ejus effigies, naturæ nostræ per peccatum impressa, DEUS autem ipsa veritas, & hæc ejus imago est. Omne igitur *mendacium deponere*, contra vero *veritatem* in CHRISTO JESU amplecti vult Christianos, eamque in omni conversatione mutua exercere, dictis & factis, erga omnes, præsertim fidei socios, quia invicem membra sint ejusdem corporis Christi, in olubili vinculo compacta & colligata, v. 25. Conf. Ps. XV. 2. Zach. VIII. 16. 17. (2.) *Iræ* moderationem præcipit, iram non penitus prohibet, cum sæpe justa ejus causa, & necessaria sit; verum cavere sedulo jubet, ne renati modum excedant, aut justo diutius iram teneant, inprimis erga deprecantes culpam, sed cum occidente Sole extinguant; ne, si ei noctu indormiant, diabolo

bolo locum occasionemque opportunam dent, se inflammandi, Ephes. IV.
tentandi, & in peccata gravia seducendi, ℣. 26. 27. Conf. Ps. IV. 5. Matth. V. 21. 22. (3.) *Furtum* quodcunque in gentilismo olim à quopiam, & ex segnicie commissum, abesse vult à Christianismo, cum in eo non tantum injustitia sed & fallacia deprehendatur, illi bonæ fidei, veritati & sinceritati contraria, quæ inter membra ejusdem corporis esse debet. Cui malo remedium præscribit *laborem* utilem, honestum & necessarium, cum assiduitate ac sudore licet conjunctum, (Gen. III. 19.) ut non discat tantum homo, sed exerceat quoque & *operetur manibus* suis propriis id, quod *bonum* est, non quod voluptatibus aut superbiæ &c. inservit, & in damnum aliis cedit; sed quo sibi in certa vocatione acquirat, benedicente DEO, unde & honeste vivat, & *egenis* fratribus, tanquam membris, quorum unum pro alio laborare debet, *impertiri* quoque possit, ℣. 28. (4.) A manibus ad os progreditur, & non tantum à turpibus factis, sed & dictis, Christianos alienos esse, κατ' ἄρσιν καὶ θέσιν mandat. Os animi index, & sermo putridus, spurcus, futilis & grave olens, testatur de cordis pravitate, Matth. XV. 18. seq. Ex renati ergo ore *non prodiatur*, nec audiatur *ullum verbum putridum* & fœdum, sed, si surgat, statim suffocetur, ne extra dentium labiorumque septa prorumpat, DEUM hominesque fœtore suo offendat: contra vero prodeat è spiritualis hominis ore *sermo* non tantum in se *bonus*, sed etiam utilis & accommodatus *ad ædificationem*, (Col. IV. 6) in fide & vita, 1. Cor. XIV. 3. *ut gratiam det*, vel eam augeat confirmetve, *audientibus*, per divinam gratiam & efficaciam. Gravissimam autem rationem subjicit, cur abstinendum ab omni sermone futili, inani & obscœno sit, quod non tantum eo ædificatio, omnibus Christianis injuncta, (1. Thess. V. 11.) impediatur, verum etiam *Spiritus* ipse *sanctus DEI*, in fidelibus habitans & operans, manereque & operari bona semper in illis & per illos vo-

Ephes. V. lens, utpote *in quo obsignati sint*, Eph. I. 13. 14. *usque ad diem liberationis* perfectæ, Rom. VIII. 23. offendatur, *tristitia afficiatur*, & prorsus etiam expellatur, ℣. 29. 30. (5.) Eandem ob causam tolli prorsus & exesse jubet omnes vehementiores affectus & effectus iracundiæ, (1.) *amarulentiam*, s. acerbitatem internam, & radicem felleam, ex qua reliqua, quæ sequuntur, pullulant, (2.) *excandescentiam*, s. inflammationem, quæ se prodit vultu, oculis, verbis &c. (3.) *iram* injustam, ultionis appetitu flagrantem, (4.) *clamorem* ingentem, inordinatum, ad contentiones, rixas & jurgia vergentem, (5.) *blasphemiam*, s. maledicentiam, Psal. LXIV. 4. CXL. 4. (6.) *omnem malitiam* & nocendi studium, quocunque nomine veniat, & colore tegatur, ℣. 31. Contraria autem superioribus vitiis virtutes præcipit, tanquam novi hominis fructus effectusve, 1. *benignitatem*, 2. misericordiam, 3. injuriarum offensarumve condonationem, ad exemplum Patris cœlestis, ℣. 32. (Conf. Matth. VI. 44. ff. Luc. VI. 36. Coloss. III. 12. ff.) quem ut imitentur, cum in offensarum condonatione, tum aliis in virtutibus, monet.

CAP. V. CAP. V. ℣. 1. Cum summa religionis sit imitati, eum, quem colis, & filii Patrem referre debeant, hinc totum vitæ Christianæ cursum *in charitate* vera, sincera & reali transigendum hortatur, v. 2. proposito ad imitandum exemplo *Christi*, qui una cum Patre nos *dilexerit* ab æterno & hucusque constanter, & intensissime, adeo ut etiam *seipsum tradiderit pro nobis in mortem*, Joh. XIII. 34. XV. 12. s. Rom. V. 8. s. *oblationem* (קרבן Korban, quod generale vocabulum omnia sacrificiorum genera ambitu suo complectitur,) & *victimam* piacularem *DEO*, ita volenti & ordinanti (Ps. XL. 6. Es. LIII. Heb. IX. X.) *in odorem bonæ fragrantiæ*, quo fœtorem peccatorum nostrorum dissipavit, & Patrem placavit, ejusque æstuantem & inflammatam iram ita suavi gratoque suo sacrificio pacavit, ut in eo acquie-

acquiescceret, quemadmodum in typis V. Test. præfiguratum erat, Gen. VIII. 28. Exod. XXIX Lev. I. 9. II. 2. Tantæ dilectionis cognitio viva & efficax apprehensio, quæ fide fit, accendere utique omnes Christianos potest debetque, ut in charitate incedant, 1. Joh. III. 16. IV. 11. Eadem quoque consideratio credentes incitat, ut totos se Christo consecrent, & sacrificent, impuritates quascunque fugiant & sanctitatem sectentur, Rom. XII. 1. Quam ob causam Apostolus etiam digreditur hac occasione ad nonnulla peccata speciatim, quæ Gentiles pro talibus non habebant, & conversi quoque non semper prorsus deponebant, 1. *scortationem*, 2. aliam *quamcunque impuritatem* carnis, Rom. I. 24. 26. s. 1. Cor. VI. 9. atque 3. *avaritiam*, (conf. Cap. IV. 19.) ita exulare vult ab iis, qui sanctitatem profitentur, & Templa DEI purificata per fidem sunt, Act. XV. 9. ut *ne* quidem inter eos audiantur, aut *nominentur*, ne vel ex auditu eorum aliquis de Christianis secius quid suspicetur, & à Christianismi professione deterreatur: item 4. in verbis *obscœnitatem*, Coloss. III. 8. porro 5. *stultiloquium*, sermonemve omnem insulsum, nihilque ad ædificationem facientem, 6. *scurrilitatem*, in facetiis & jocis consistentem, & sub urbanitatis larva se tegentem, quam Aristoteles inter virtutes numerat. (Vid. *Dieteric.* in Illustr. N. T. *Victorin. Strigel.* & *Trochoregius* in h. l.) His omnibus vitiis, utpote *sanctis minime convenientibus*, licet mundani homines meliorum inopia, inscitia, aut fastidio se iis oblectent, & tempus fallant, unam in sermone virtutem opponit, & velut speciminis loco proponit, nempe *gratiarum actionem*, cujus tanta tamque diffusa est materia, ut nemo unquam totam eam exhauriat, cum novis semper beneficiis à DEO nostro cumulemur; tantus usus, ut inde DEI amor & in eum fiducia augeantur, sanctorum mutua communio fraternaque charitas intendatur & confirmetur; tanta denique necessitas & dignitas, ut non alium finem Scriptura nobis proponat, Ephes. V.

Ephes. V. ponat, quam ut perpetua εὐχαριστία DEUM celebremus. (1. Cor. X. 31. Coloss. III. 17. 1. Thess. V. 18.) v. 3. 4. Conf. infra v. 20. Quia vero noverat, carnem non facile à velli à voluptatibus & non defuturos seductores, qui vanis sermonibus persuadere aliis conentur, hæc vel prorsus non esse peccata, vel certe non talia, ut hominem cœlesti regno excludant, iram DEI & exclusionem à regno Christi eos manere certo asseverat, qui in illorum consortium veniunt, cum contumacibus & rebellibus, gentilibus ac apostatis, v. 5. 6. 7. Conf. 1. Cor. VI. 9. 10. Gal. V. 19. ff. Quod igitur nil commune cum talibus habere debeant, probat ex novo statu & genere vitæ, ac ab effectu pœnitentiæ, regenerationis & renovationis, semel susceptæ, cum eos, qui ex tenebris Gentilismi emerserint in lucem Christianismi & *lux in Domino* (Joh. I. 9. VIII. 12. XII. 35.) facti sint, ambulare oporteat tanquam filios lucis, & *fructibus Spiritus* ostendere *in omni* omnisque generis *bonitate*, (Rom. XV. 14.) & beneficentia, (Gal. V. 22.) & omni *justitia*, DEO & proximo suum tribuendo, *ac veritate*, sine omni simulatione & fictione, in dictis & factis; (prout Apostolus superioribus capitibus hæc omnia prolixius tradidit) *probantes* semper probeque in luce DEI explorantes, ad lucem verbi, *quid Domino complacitum sit*, Rom. XII. 2. Phil. II. 10. s. *ac nunquam commercium habentes cum infrugiferis illis* & damnosis *operibus tenebrarum*, quæ Spiritus tenebrarum operatur in filiis incredulitatis, (Eph. 2.) quæque in tenebras illas extimas, Diabolo & angelis ejus præparatas, operarios iniquitatis præcipitant; *sed potius* ea *redarguentes* verbis pariter ac vita & exemplo, ut alios iis deditos in viam rectam ac ad lucem revocent; multa enim *ab illis secreto commissa* adeo *turpia* sunt, ut *ne* quidem nominare (v. 3.) vel *dicere* aut exprimere ac enumerare liceat; interim ea generali mentione evolvere & perstringere necesse, nec inutile esse, Apostolus indicat, cum *omnia* tandem opera tenebrarum, quamvis

vis occulte fiant, & opaca nocte tegantur ab hominum conſpectu, *dum à luce arguantur*, *manifeſta* futura ſint illorum conſcientiis, qui ea perpetrarunt, ut perſpecta fœditate vitiorum, ſe ipſos judicare, damnare, & DEUM publica ingenuaque turpitudinis ſuæ confeſſione glorificare incipiant, 1. Cor. XIV. 24. quia *lux*, ut naturalis, ſic ſpiritualis, *eſt illud, quod omnia manifeſtat* & conſpicua reddit: hoc proprium ejus officium, hicque effectus ejus eſt nativus, ỳ. 8—14. Atque hæc mox ỳ. 14. ex Scriptura probat, & his verbis, è Jeſ. LX. 1. quoad ſenſum & ſcopum præſentem, depromtis: *expergiſcere, qui dormis, & ſurge ex mortuis, & illuceſcet tibi Chriſtus.* Unde conſtat, ſalutarem gratiam in N. T. & Verbi lucem tam efficacem eſſe, ut det, quod exigit, ſpiritualiter cœcos dormientesve illuminet, & mortuos excitet, lucisque filios faciat, ac majus clariusque ſubinde lumen affundat iis, qui ſurgunt, inque luce ambulant. 2. Pet. I. 19. Conf. Epheſ. I. 17. ſeq. Phil. II. 15. Unde jam infert claris propriisque verbis, quod hactenus ſub metaphora lucis, & tenebrarum præceperat, monetque Epheſios, ut, quum lux in Domino facti ſint; & aliis prælucere debeant, *videant* ac probe diſpiciant, *quomodo accurate ambulent* & circumſpecte, *non tanquam inſipientes* & ſtulti, temere & inconſulto, cœco quodam impetu, ſine ratione omnia agentes, *ſed tanquam ſapientes*, omnium actionum principia, cauſas, fines, media, modum, & circumſtantias perpendentes, beneque agendi occaſionem non oblatam tantum arripientes, ſed etiam *opportunitatem* rerum quarumvis chariſſimarum jactura *redimentes*, mercatorum inſtar, qui quasvis quæſtus faciendi occaſiones obſervant & occupant, quiete, voluptate & vitæ ipſius periculo poſthabitis, per mare, per terras currunt; (conf. Coloſſ. IV. 5.) rationem adjecit hanc, *quoniam dies* hîc transigendi in Chriſtianiſmo *mali* valde & periculoſi *ſint*, propter diaboli hominumque malitiam, tot obices objicientium tantaque ſæpe Epheſ. V.

Ephes. V. specie fallentium, ut nisi sancta solertia & prudentia in tempore redimendo adhibeatur, nulla ejus pars libera & vacua relinquatur, quæ DEO consecretur, inque nostram & aliorum salutem procurandam aut promovendam impendatur, ℣. 15. 16. Has diaboli, mundi carnisque subdolas artes qui non advertit, imprudens & insipiens est, ideoque denuo monet Apostolus Ephesios, *ne sint* fiantve *imprudentes*, *sed* contra *intelligentes*, *quæ* sit *voluntas Domini* revelata, tum ad fidei lumen, tum ad vitæ normam, tum ad conscientiæ pacem & aliorum ædificationem. In eo enim consistit prudentia Christiana, ut recte sciamus, quæ ad vocationem & felicitatem nostram spectant, & mature accurateque salutem operemur, Phil. II. 12. Conf. Hebr. IV. 1. Cum vero opportunitati bene agendi nihil magis obstet, quam ebrietas, & ἀσωτία, eam cane pejus & angue fugiendam, ac nil magis spiritualem sapientiam promoveat, quam Spiritus plenitudo, cum Spiritus S. sit Spiritus sapientiæ, intelligentiæ, scientiæ &c. Jes. XI. 2. hanc sectandam præcipit, quam per hymnos & Psalmos, odas spirituales, DEI laudes & gratiarum actiones se exserere, indicat, ℣. 17—21. Conf. Col. III. 16. seq.

Post hæc Paulus ad specialia præcepta progreditur, quæ spectant vel ad superiores vel inferiores distincte, per paræneſin quandam generalem, omnes ordines ex æquo concernentem, *subjecti*, inquit, vel subordinati *alii aliis estote*, pro cujusque loco, sexu, dignitate & vocatione, mutuas operas præstando, & inserviendo, idque *in timore DEI*, quam & causam impulsivam, & regulam, & finem mutui officii esse vult, ℣. 21. Auspicatur autem à primo ordine, mulieribusque I. præcipit, ut *propriis viris subditæ sint*, *tanquam Domino* & propter Dominum, sic mandantem, Gen. III. 16. vere, sincere, & spontanee, in omnibus, quæ Domino non sunt adversa. Vid. Colos. III. 18. 1. Pet. III. 1. causas addit has: 1. quia *maritus* ex divina ordinatione

tione *caput* sit *uxoris*, *quemadmodum etiam Christus caput est Ecclesiæ, idemque & corporis sui Salvator*, 2. sic etiam vir sua autoritate, charitate & prudentia servet, tueatur, nutriat & regat uxorem, v. 22. 23. 24. Deinde II. Virorum officium uno *dilectionis* vocabulo exprimit, v. 25. eoque intelligit non communem dilectionem, sed specialem & singularem, quam vinculi conjugalis ratio requirit, consistentem vel exserentem se in ἐυνοίᾳ, συνεσίᾳ, provida cura, honore, patientia &c. 1. Cor. VII. 3. Col. III. 19. 1. Pet. III. 17. Causam & modum hujus dilectionis indicat illustratque exemplo Christi, & hac occasione transit ad immensam illam dilectionem, qua Christus Ecclesiam dilexit, describendo eam ex effectu longe maximo, quod *seipsum tradiderit pro ea* in mortem, Joh. XV. 13. ut sanguine suo sponsam sibi, Actor. XX. 28.) acquireret, *eandemque sanctificaret* remissione peccatorum, regeneratione & renovatione, *purgando per lavacrum aquæ in verbo*, sive per Verbum & Sacramenta, quibus fides ut correlativum correspondet, ac tandem in regno gloriæ *eam sibi sisteret gloriosam*, (Ps. XLV. 14.) *quæ non habeat maculam, aut rugam, aut quicquam eorum*, quod peccaminosum, aut vitiosum, aut imperfectum sit, sed ut plene *sancta, & immaculata* sit, non tantum in se, sed talis quoque appareat omnium judicio. Hanc admirandam Christi charitatem accommodat ad rem, quod pari ratione viri uxores suas diligere ac studere debeant, ut eas quoque sanctas sistant DEO, ac aliam rationem addit, quod sicut *sua ipsorum corpora* eas diligere, fovere & nutrire par sit, quod iterum probat collatione mysticæ conjunctionis Ecclesiæ ac Christi eam implentis & instaurantis: denuo rediens ad doctrinam istam, affirmat, fideles esse *membra corporis, de carne & ossibus ejus*, mystico plane modo, per regenerationis gratiam, 1. Cor. XV. 45. 48. & huc quoque applicat verba Genes. II. 24. & diserte explicat de unionis spiritualis mysterio inter Christum & Ecclesiam, v. 26 — 32. tandemque (v. 33.) Ephes. V.

Ephes. VI. (v. 33.) redit ad officium maritorum & uxorum, ac id summatim concludit, ut utrique Christum imitentur, illi Christi amorem erga Ecclesiam, hi ad timorem reverentialem Ecclesiæ erga Christum.

CAP. VI. CAP. VI. A Conjugibus Apostolus ad liberos descendit, & parentes, ac mutua utriusque officia præscribit, è quarto Decalogi præcepto deducta: illis quidem, *in Domino* injungit *obedientiam* inprimis, quæ subjectionem importat, ex interna cordis reverentia profectam, cumque sincero mandata parentum exequendi studio conjunctam, ut ita facile omnes reliquas officii debiti partes complectatur; quo magis autem ad præstanda observanter officia liberos, & quotquot hoc nomine intelliguntur, impellat moveatque, subjungit promissionem singularem & insignem: his autem, *ne* per nimiam austeritatem & severitatem *liberos ad iram provocent*, aut irritent, ut animum despondeant, Coloss. III. 21. & parentes disciplinamque omnem odisse incipiant; *sed* ut *eos enutriant*, iis necessaria vitæ subsidia præbeant, & cum primis etiam prospiciant de *institutione* pia ac disciplina Christiana, & *admonitione* assidua, à Domino injuncta, Deut. VI. 7. Domino grata & ad Dominum ejusque timorem ducente, v. 1—5. A liberis & parentibus progreditur ad *servos* & dominos, & *illis* itidem *obedientiam* erga dominos suos *secundum carnem*, (non spiritum,) injungit, æque ac liberis erga parentes, sed convenientem illorum statui, *cum timore & tremore*, (1. Pet. II. 18.) *in simplicitate cordis*, se positis fraudibus, dolis & simulationibus, non coacte, sed μετ' εὐνοίας *tanquam Christo* ministerium exhibendo, qui corda intuetur, & sinceritatem inprimis requirit, cui ὀφθαλμοδουλεία καὶ ἀνθρωπαρεσκεία improbatur & damnatur, contra vero fidele servitium gratum, nec sine larga compensatione est, v. 5—9. (conf. Coloss. III. 2. ff.) *his* præcipit, ut *eadem* (τὰ αὐτὰ) etiam servis præstent, quæ herili vocationi & conditioni congruunt, ac

ac nominatim *remittant* & relaxent *comminationes* atroces, ri- Ephes. VI.
gorem, sævitiam & inclementiam omnem; contra vero erga eos se exhibeant justos, benignos, moderatos, æquanimes, eademin DEUM pietate & reverentia, eademque animi simplicitate eos prosequantur, reputantes secum atque *scientes* probe, quod Dominum in cœlis habeant, cui reddere rationem debeant, quique sine ullo personarum respectu judicet, ℣. 9. Coloss. IV. 1.

Tandem Epistolæ finem impositurus Apostolus, omnia in summam colligit, & præceptum generale valde convenienter substernit ad militiam attinens Christianam, ac proinde ad omnium superiorum paræneſium praxin summe necessarium. Monet autem excitatque (1.) fratres omnes ad fortitudinem & alacritatem in certamine subeundo: (2.) unde robur & arma petere queant, eos instruit, nempe à *Domino* ipso, qui nos roborare & invincibiles reddere possit & velit, si fide firma apprehendatur & induatur, utpote in quo & à quo παντοπλίαν habeamus, ut non tantum quoad omnes partes tuti rectique simus, sed propellere etiam hostes, consistere tanquam victores adversus omnes insidias, machinationes, artes sophisticas & stratagemata diaboli ejusque angelorum (Apoc. XII. 12.) valeamus, ℣. 10. 11. (3.) Necessitatem indicat talis roboris domini, *quia lucta* fidelibus sit *non* tantum *cum* infirmis *hominibus*, sed etiam *cum* diabolicis *principatibus*, infernalibus *potestatibus*, *dominis mundi*, (2. Cor. IV. 4.) *tenebricosi* & in malo positi; (1. Joh. V. 19.) *& hujus seculi*, *spiritualibus malitiæ in supracælestia* sese insinuantibus, adeoque ipsum spiritum & animam nostram subtilissime tentantibus & impugnantibus; unde ipsimet colligere possint, omnino opus esse, ut *universam istam* spiritualem *armaturam DEI assumamus* & induamus, *quo* tot tantisque malis & hostibus *valeamus* fortiter *resistere* fide, (1. Pet. V. 9.) *in die malo*, sive toto præsentis hujus vitæ curriculo & periculo nunquam

Ephes. VI. non objecto & structo, *& omnibus confectis*, superatis & victis, post victoriam *perstare*, quamdiu tempus adversum durat, v. 12. 13. (4.) Quomodo autem fideles stare debeant semper, & quæ armaturæ sacræ partes, quomodo sigillatim induendæ ac adaptandæ sint, graphica ostendit descriptione, ac 1. vult eos *stare* bene, & stationem servare, *cinctos lumbis*, quasi balteo, quoad interiorem hominem, *veritate* in CHRISTO JESU (IV. 21.) pura, & perfecta, omni errori, hæresi, hypocrisi, fraudi mendacioque contraria, quam inprimis Diabolus, mendacii Pater, impugnat, corrumpere & evertere studet: 2. *indutos lorica justitiæ* Christi, Jes. LIX. 16. 17. qua pectus & cor optime communitur, in se habens Christum habitantem: 3. *calceatos* & ocreatos *pedibus* atque cruribus, *in præparatione Evangelii pacis*, quod non tantum basis est & fundamentum, quo pedes tuto consistant, sed etiam præparat & armat sua δυνάμει divina (Rom. I. 16.) sinceros & constantes ejus confessores, ut promte alacriterque quævis agant & patiantur, ad cursum & certamen perficiendum, ut pacem DEI ὑπερέχουσαν retineant, & coronam vitæ gloriæque promissam obtineant, ac in æternam requiem intrent. 4. ante omnia autem & cum omnibus istis apprehendi jubet *scutum fidei*, in certaminis depugnandi usum, cum sine eo nullum cæterorum armorum prosit sufficiatque; fides enim apprehendit θυρεὸν, qui scutum est fidelibus, Gen. XV. 1. & petra &c. Ps. XVIII. 3. XCI. 1. ff. imo omnia; adeo ut hoc scuto armati *omnia* omnino *tela* venenata & *ignita*, i. e. peccata & tentationes varii generis, *pessimi illius* tentatoris diaboli, feliciter *extinguere* possint. 5. Porro & caput tegi vult *galea salutis*, quæ est spes certa, fidei conjunctissima, & ex ea proxime nascens, 1. Thess. V. 8. in cœlum suspiciens, & per densissimas periculorum procellas ac turbines, auxilium liberationemque certam constanter exspectans. 6. Manus demum armat *spiritus gladio*, id est, Verbo DEO vivo, efficaci &c. Hebr. IV. 12.

quo

quo utrinque, ad dextram & sinistram, insultus hostium de- Ephes. VI.
pelli valide possunt, si recte quis eo utatur, ℣. 14—18. Post-
hæc medium commendat, arma prædicta à DEO impetrandi
& salutariter usurpandi; cum tanta sit nostra infirmitas, ut nisi
Dominus perpetuo nobis adsit, nos roboret, fundet & firmet,
nihil simus, aut possimus. Id vero, ut fiat, precibus opus esse
docet, quarum partes aut species, (διὰ πάσης προσευχῆς καὶ δεήσεως)
adjuncta conditione, (*omni tempore in spiritu* Luc. XVIII. 1. ſſ.
Joh. IV. 23.) præsidia, comites & adjumenta, (*vigilantiam &
perseverantiam*) objectum, (*pro omnibus sanctis & me*) aliaque
ad naturam, vim & usum orationis facientia, breviter & ner-
vose indicat, ℣. 18. 19. 20. Conf. Coloss. IV. 2. 3. 4. Postremo,
cum sciret Paulus, Ephesios de suis quoque rebus cupere eru-
diri, de iis Tychicum coram relaturum, utpote eam ob causam,
& ut corda ipsorum moneat ac consoletur, si intelligerent, mor-
tem sibi imminere, missum subjicit, ac voto consueto Epistolam
finit, ℣. 21—24.

XXXV.

Talia cum ad Ephesios scripsisset Paulus, ad *Timotheum* II. *Epistolæ*
etiam, tum Ephesi adhuc agentem, quemadmodum, juxta *ad Timoth.*
Flacium, ex eo colligi potest, quod Priscam & Aquilam ibi ha- *occasio, sco-*
bitantes, & Onesiphorum, Ephesium, salutare jubetur, & sub- *pus & sum-*
scriptio quoque probare videtur, tametsi haud ignorem, sub- *ma.*
scriptiones plerumque parum esse convenientes, hanc Episto-
lam dedit, posteaquam nullam ex vinculis, quibus constringe-
batur, spem liberationis concipere amplius poterat, (Cap. IV.
6. seqq.) & vel ex revelatione Spiritus S. beatam suam ἀνάλυσιν
instare, cognitum habuerat. Paterna igitur Apostolicaque
solicitudine motus, præsenti Epistola, velut *testamento*, ut
Chrysostomus recte censet, omnes suas priores Epistolas, & uni-
versam doctrinam, torque Ecclesiarum præclarissimas consti-
tutiones informationesque, quas tam longa ardentissimaque

2. Tim. I. prædicatione erexerat, confirmare, & Timotheum, ac sub ejus nomine omnes Doctores & auditores, admonere voluit, ut acceptam à se doctrinæ salutaris formam in fide & charitate constanter servarent, & contra impostores, novissimis temporibus exorituros, tuerentur, persecutionesque patienter sustinerent. Cap. I. 13. 14. III. 1. seqq. Eam ob causam quoque Timotheum ad se vocavit, ut eum de his omnibus plenius instrueret. IV. 9. 21.

CAP. I. CAP. I. Post epigraphem & piam salutationem, ℣. 1. 2. convenientem fere per omnia cum ea, qua usus est in priore Epistola, amorem suum paternum erga Timotheum declarat 1. in eo, quod *perpetuo in precibus* suis *illius mentionem faciat*, illumque *videre* vehementer *desideret*, ut ex ejus conspectu gaudium capiat. 2. quod *DEO* (*cui servire* se dicit *in pura conscientia à majoribus*, Patriarchis & Prophetis, in Christianismo, cum & illi Christum agnoverint & coluerint, Actor. XV. 9. 11. 1. Tim. I. 5.) *gratias agat pro sincera* discipuli *fide*, quæ prius etiam in avia & matre ipsius habitaverit, ℣. 3. 4. 5. Quo ipso Timotheum simul excitare voluit, ut tantam gratiam DEI grato animo agnoscat, & propterea eum mox monuit, ℣. 6. ut *dona DEI* gratiosa & gratuita, partim sua institutione, partim ordinatione collata, magis magisque *suscitet*, jugi verbi meditatione, precatione, studio, & exercitio, ne, si horum quid omittatur, igniculi illi, à Spiritu S. in corde accensi, extinguantur (1. Thess. V. 19.) sed ut potius adolescant, aliosque inflamment ad fidem, charitatem, ac similes virtutes Christianas, etiam inter calamitates, pericula & gravissimas persecutiones. Cujus monitionem hanc profert, ℣. 7. quod DEUS non dederit fidelibus *spiritum timiditatis*, quem diabolus potius afflat, vel caro ratione nostra suggerit, ut ad quosvis strepitus, vel tentationes territi animum despondeamus, aut remittamus, sed spiritum 1. *potentiæ*; adeoque satis validum ad sufferenda omnia pericula & vincendos adversarios: *charitatis*, qui ardentissimi

mi amoris ignem in fidelium cordibus accendit, Rom. V. 5. exar- 2 Tim. I.
descentem in DEUM & proximum, qui timorem expellit 1. Joh. IV. 18. contra vero fortitudinem suggerit; 3. *sobrietatis*, qui non tantum in malis perferendis castigat pusillanimitatem, sed etiam justam omnium actionum moderationem suppeditat, & animum solide tranquillat, quod diligentibus DEUM omnia in bonum cedant, Rom. VIII. 28. Unde infert ỳ. 8. Timotheum *non* debere *erubescere* 1. *testimonium* sive Evangelium *Domini nostri* J. C. de ejus cruce & morte, quod ignaris & incredulis stultitia & ignominia videtur quidem, sed Oeconomiæ salutaris rationem cognoscentibus & credentibus DEI potentia & sapientia est, 1. Cor. I. 18. 23. 24. ac plenissima gloriæ, (ut *Chrysost.* h. l. uberius docet,) 2. *neque se, ejus* causa *vinctum*, Eph. III. 1. 13. Rom. I. 16. quin potius 3. promtum paratumque esse una quoque cum Evangelio ejusque confessoribus & præconibus portionem adversitatum patienter sustinendi. Quia vero hoc durum videbatur & infirmitati humanæ impar, addit animum & solatium, dicens: *secundum* vel per *potentiam DEI*, vires sufficientes largientem; hujusque virtutis argumenta subjungit, petita ex *salvatione & vocatione*, facta nobis nullo nostrorum operum merito, *sed secundum propositum proprium* benevolum, *& gratiam datam nobis in CHRISTO JESU ante tempora secularia*, (Eph. I. 4. seqq.) *manifestatam per* illustrem *apparitionem Salvatoris, qui aboleverit mortem, vitam vero & incorruptibilitatem in* apertam *lucem produxerit per Evangelium*, quo promulgata ubique ista ἐυδοκία & gratia singularis fuerit, indeque innotuerit, quale propositum Pater cœlestis ab æterno habuerit, cui executio dilucide respondet, illudque satis explicat, ỳ. 9. ff. Hinc colligi dabatur Timotheo & nobis omnibus dabatur, quod, quæ *Chrysostomi* est illatio, si DEUS & potens est vocando, & bonus idque per gratiam non ex debito faciendo, nihil metuere oportet. Qui enim cum immici essemus, salvos

2. Tim. I. per gratiam fecit : multo magis cum strenue operantes & mala propter Evangelium patientes viderit, auxilio & robore suo (συμπράξει) illis aderit, ℣. 9. 10. Quæ suæ spei exemplo confirmat, ut discipulum fortius alliciat, affirmans, *se* à DEO *constitutum* Evangelii *præconem*, *Apostolum & doctorem gentium*, libenter *illa* omnia *pati*, *ac minime erubescere*, *quum* certo *sciat*, *cui crediderit*, nempe Domino veraci, & *persuasum habeat*, quod omnipotens & clementissius DEUS possit velitque *depositum* cœleste (infra IV. 18.) *in illum* adventus novissimi *diem* custodire, ℣. 11. 12. Non vero solum ad exemplum suum revocat discipulum, sed etiam ad doctrinam puram & sanam salvificamque, à se traditam, cujus *ideam*, *archetypum*, exemplar & expressam delineationem ipsum sequi & servare constanter vult, *in fide & charitate Jesu Christi*, ℣. 13. quæ summa, finis & scopus sunt sanæ doctrinæ, 1. Tim. I. 5. à quo qui deviant, falluntur & fallunt, 1. Tim. VI. 3. ss. Atque hoc pretiosissimum depositum, ipsi propositum & commendatum, quomodo *custodire* possit & debeat, statim ostendit, nempe *per Spiritum S.* qui in fidelibus habitat, in omnem veritatem ducit, illuminat, roborat, excitat, custodit, obsignat, & solus sufficit in omnibus tentationibus & afflictionibus, etiamsi nemo hominum adsit, aut adjuvet. Quod iterum suo exemplo ostendit, quando, quemadmodum haud latebat Timotheum, *omnes Asiaticos* Doctores, qui vel tum Romæ fuerant, vel de arctioribus suis vinculis in Asia audiverant, indeque mortem præsagierant, se deseruisse periculi metu, interque eos præcipuos *Phygellum* & *Hermogenem*, DEI autem præsidio & robore nixum se conservatum, memorat; (vid. infr. IV. 16. 17.) excipit tamen *Onesiphorum*, cujus studium in se & beneficentiam impense laudat, eique & domui ipsius largissimam à DEO retributionem precatur, ℣. 14 — 18.

CAP. II. CAP. II. Ex superioribus & exemplo suo cumprimis infert (1.) admonitionem validam & affectu paterno plenam, ad

ad ſtrenuam militiam, oſtendens ſimul, unde vires ſufficientes conſequi poſſit. *Corroborator*, inquit, *in gratia, quæ eſt in CHRISTO JESU*, per eum parta & propter eum data militibus ſpiritualibus, petentibus, fideque ac charitate verbo excitanda, ℣. 1. (Cap. I. 8. 9. 12. 13. Conf. Epheſ. VI. 10. ſſ.) Et cum Timotheus non gregarius miles ſed dux in ſacra militia ſit, jubet eum (2.) alios inſtruere, ac *depoſitum* egregium *à ſe acceptum inter multos teſtes deponere*, commendare ac tradere rurſus *fidelibus hominibus, qui idonei ſint, ut alios etiam doceant*, ſicque forma iſta ſanæ doctrinæ in fide & charitate ad ſeros usque poſteros ubivis propagetur. Quibus verbis volebat, ceu *Flacius* in Gloſſa h. l. vult, ut Timotheus *ſcholam publicam Theologiæ* inſtituat, ubi informet ac educet ſtudioſos, adhibito magno delectu ingeniorum, morum atque donorum, ad tantum opus neceſſariorum & accommodorum. ℣. 2. (3.) Denique omnes partes militis ſtrenui JESU CHRISTI eum præſtare ac eo nomine labores adverſitatesque quasvis ſuſtinere fortiter, præcipit, cum maxima dignitas ſit ſub ducis Chriſti militare vexillis, ℣. 3. Quod tribus elegantibus ſimilitudinibus illuſtrat, quarum *prima* deſumta eſt à caſtrenſi militia, cui qui ſe dederit, id unum agat, ut, abdicatis omnibus negotiis ſecularibus, placeat Imperatori ſuo, ℣. 4. *altera* ab athletis, qui non coronentur, niſi per omnia certaminis legem ſervaverint, (*Chryſoſt.* h. l.) ut ſobrius, gravis conſtansque ſit, & ad finem usque perſeveraverit, (Matth. X. 22.) ℣. 5. *tertia* denique ab agricolis, qui non niſi poſt exantlatos duros multiplicesque labores fructus capiant, ℣. 6. Quatum ſimilitudinum ſcopum diligenter attendere & applicare jubet, ſimulque à Domino precatur *intelligentiam in omnibus* rebus ad miniſterii militiæve munia rite obeunda, ℣. 7. Hinc exemplum Chriſti in memoriam diſcipulo revocat, qui paſſione ſua mortem proſtraverit, & ex mortuis reſuſcitatus in gloriam intraverit, ſecundum Evangelium à ſe prædicatum, & in- 2. Tim. II.

dubitatis

2. Tim. II. dubitatis testimoniis comprobatum, 1. Cor. XV. in quo ipse laboret usque ad vincula, tanquam malefícus, & tamen vinctus non vincatur, sed libere currat: & propter quod patienter toleret, in electorum gratiam, ut & hi salutem consequantur in CHRISTO JESU, quemadmodum eos fide consecuturos ab æterno præviderat DEUS, *cum gloria æterna* futura, ℣. 9. 10. quam impetraturos omnes Christo (Rom. VI. 4. ff.) commorientes & perseverantes in fide, asseverat, & ad ipsa verba Christi respicit, quibus Matth. X. 32. 33. promisit, se suos Confessores confessurũ apud Patrem cœlestem, minatusque est, se abnegantes se abnegaturum, & pro suis non agniturum, v. 11. 12. *qui* semper *verax* sit & maneat fidelis, seque ipsum abnegare nequeat, v. 13. Hæc sedulo & frequenter inculcari Christianis à Timotheo vult, quæ de doctrina & moribus, sive militia sacra legitime exercenda, proposuit, obtestando per Dominum JESUM, tanquam autorem & testem monitorum præsentem & omnipotentem, non verbis inanibus contendendo, quippe quod non tantum *nihil* ad ædificationem *prosit*, verum etiam *ad eversionem audientium* faciat, (1. Tim. VI. 4. f.) sed *studendo* potius, *ut seipsum exhibeat* sistatque *probatum DEO* militem, & *operarium non erubescendum*, rite tractantem & *recte secantem verbum veritatis*, tribuendo cuique partes debitas & accommodatas, (ut fieri olim in sacrificiis Leviticis solebat,) ex lege & Evangelio, convenienti ordine, tempore, loco &c. v. 14. 15. Cur hæc accurate observare, profanas autem inanesque vocum disceptationes & clamores aversari, fugere & cohibere debeat, hanc adfert rationem, quod supervacaneæ istiusmodi disputationes, licet per se non videantur extreme impiæ, semper tamen ad majorem proficiant impietatem, in reprobum sensum inducant, faciantque, ut invalescentibus humanis dogmatibus ac logomachiis obruatur, obscuretur & obsolescat vigor Evangelicæ doctrinæ, (Eras. Paraphr. h. l.) siquidem

dem *sermo istorum*, qui nugis & inanitatibus dediti sunt, si semel aures animosque simplicium occupaverit, *tanquam cancer* in corpore animantis latius *serpat* depascatque, donec omnia inficiat & corrumpat, quales fuerint *Hymenæus* ac *Philetus*, qui indulgentes sibi suisque speculationibus & novitates vanas confingentes, à veritatis Evangelicæ scopo aberraverint, *dicentes*, resurrectionem jam factam, neque aliam exspectandam esse, sicque *quorundam fidem* quæ spe resurrectionis inprimis etiam nititur, (1. Cor. XV. 12. ff.) jam *subverterint*, & Sadducæismo ac Epicureismo frena laxaverint, ℣. 14--19. tales autem, qui se tam cito dimoveri à fide passi sunt, stabiles satis non fuisse, innuit Apostolus, &, ne statim pii periculum timeant, ac si quorundam perversitas Evangelicam veritatem prorsus evertat, consolationem adhortationemque subjicit; illam, quod *fundamentum* fidei salutisque nostræ, *à DEO* positum & fundatum, Dominoque nostro J. C. è mortuis resuscitato, & suos resuscitaturo nixum, firmum, solidum & stabile sit, nullis hæreticorum fraudibus oppugnationibusve labefactandum, utpote hoc sigillum, annullo veritateque DEI obsignatum & confirmatum, vi fœderis gratiæ, habens: *novit Dominus*, pro sua omni scientia, *qui sint ipsius*, & cum ipso, ipsum unice respicientes & fide constanter ipsi adhærentes, eosque amat, curat, defendit & firmat; (Joh. X. 14. f.) sed una quoque à fœderatis suis postulat, *ut discedat ab* omni *iniquitate*, *qui nominat nomen CHRISTI*, illud recte novit, profitetur & invocat. Quicunque igitur pacto fideliter steterit, ab omni injustitia ambitiosaque curiositate recesserit, non habet, quod terreatur, & ad dubitationem desperationemve commoveatur; quia fideli & satis potenti gaudet Domino, ℣. 19. Nec esse monet, cur quis miretur, quod in Ecclesia quoque mali sint; cum ita fere cum ea comparatum sit, ac *cum ampla* divitis *domo*, ubi *non tantum aurea & argentea*, *sed etiam lignea fictiliaque vasa sint*, *alia quidem in* 2. Tim. II.

2. Tim. III. *honorem*, *alia vero in ignominiam*; nisi quod in mundo, quæ natura argillacea vel lignea vasa sunt, aurea argenteave fieri nequeant, (vid. *Chrysost.* h. l.) in domo DEI autem, sive in Ecclesia, fieri possit, *ut*, *si quis seipsum*, opitulante Domino, & efficacia media suppeditante, *emundaverit ab istis* impuris personis & rebus, *sieri* vel declarari *queat vas in honorem* DEI, *sanctificatum & utile Domino*, *ad omne opus bonum præparatum*, ℣. 20. 21. (Conf. Rom. IX. 23.) Hinc infert paræneſim & ad cœptum redit, ac monstrat, à quibus sordibus seipsum Timotheus expurgare & quas virtutes sectari debeat; *fugere* eum vult *juveniles concupiscentias*, quæ facile ad impuritatem, ambitionem, logomachias, contentiones, *stultas indoctasque quæstiones* pertrahunt, *persequi* contra omni nisu *justitiam*, *fidem*, *charitatem*, *pacem*, (1. Tim. VI. 11.) *cum omnibus qui invocant Dominum puro corde*: addita causa, quod *servum Domini non deceat esse pugnacem*, *sed placidum* & mitem *erga omnes*, *idoneum ad docendum* res salutares, *malos tolerantem*, *cum manſuetudine instituentem eos*, *qui se opponunt* veritati & puritati Evangelicæ, cum fieri possit, ut per modestam correptionem, ex charitate profectam, *DEUS ipsis pœnitudinem* erroris & iniquitatis det, adducatque illos *ad cognitionem veritatis* cœlestis: sicque miseri tandem ab ignorantia velut profundo veterno *expergiscentes* excutiant sese *à laqueo diaboli*, cujus captivi & *capti* ante *ad ejus voluntatem* circumagebantur, ℣. 22—26. bestiarum instar, ve mancipiorum.

CAP. III. CAP. III. Arrepta hac occasione de malis in Ecclesia, altius assurgit Apostolus, & spiritu Prophetico miseriam novissimorum temporum prædicit, sub Antichristo, quemadmodum & in priore Epistola Cap. IV. 1. & 2. Thess. II. 3. ſſ. fecerat; *cognoscere* autem probe Timotheum, & nos omnes, maxime vero ministros, voluit *tempora* illa *difficillima* & gravissima, quæ, degenerante Christianismo, aliquando instabant, ut sciremus, quomodo

quomodo in tantis difficultatibus nos gerere & pericula effu- 2. Tim. III.
gere possimus. Causam malorum malos homines facit, quos vivis coloribus depingit, ut tanto melius caveri queant: (1.) nominat *sui amantes*, ubi radicem & fontem omnium malorum facit φιλαυτίαν, (*Chrysost.* h. l. Conf. *August.* Tr. 123. in Joh.) φίλαυτοι enim sua tantum quærunt, non quæ Christi vel proximi sunt, contra quam facere vult Christianos, & cumprimis Doctores, Paulus, (1. Cor. X. 24 Phil. II. 21.) Unde non mirum, quod (2.) sint φιλάργυροι, pecuniæ & thesauris corradendis unice ac toti dediti, eoque cultum splendidum referant & ex pietate quæstum faciant. Vid. 1. Tim. VI. 5. 9. 10. Ubi opes, ibi plerumque ἀλαζονεία τοῦ βίου, 1. Joh. II. 16. ergo in regno Antichristi (3.) sunt ἀλαζόνες, Auffschneider / Praler, qui plura jactitant & pollicentur, quam præstare possunt, vaniloqui ostentatores: hinc que (4.) ὑπερήφανοι *superbi*, qui Pharisaico fastu turgidi, omnes alios, qui non sunt ex ordine & genere Sacerdotali, alto supercilio contemnentes, die allein hochangesehen, Han im Korb und dem Himmel am nechsten seyn wollen; sunt tamen re ipsa (5.) *blasphemi* in DEUM, ejusque verbum, Apoc. XIII. 5. 6. XVII. 3. (6.) *Parentibus immorigeri*, qui non patiuntur sibi persuaderi, ut debitam illis obedientiam præstent, sed sub religionis voto & prætextu irritum faciunt mandatum DEI propter traditionem humanam, Matth. XV. 5. & Clericos non tantum sed etiam subditos ab obsequio Magistratui debito impie solvunt. (7.) ἀχάριστοι, *ingrati* adeo erga eos, à quibus maxima post DEUM beneficia acceperunt; (8.) ἀνόσιοι *profani*, impii, ac minime sancti, etiamsi tales vel maxime videri velint: (9.) ἄστοργοι, carentes affectu & naturali amore, quo prosequi par erat vel propinqua necessitudine conjunctos, imo liberos, quos ex concubinis susceptos immaniter trucidant. (10.) ἄσπονδοι, qui pacta fidemque non servant, nec servari debere dicunt hæreticis, & qui semel offensi non possunt placari. Unde ortum vulgare

2. Tim. III. proverbium : non posse cum sacrificis lites melius finiri, quam eorum cæde. Vid. *Flac.* Gloss. h. l. (11.) *calumnitatores*, & criminatores, qui confictis criminibus aliorum innocentiam premunt, & sanctas scilicet inquisitiones contra illos instituunt. (12) *incontinentes*, qui in quodcunque genus carnalium voluptatum sese effundunt, (Estius h. l.) licet continentiam spondeant & foveant. (13) ἀνήμεροι, *immites*, ut in beluinam feritatem, crudelitatem & rabiem degenerent. (14.) *bonorum osores* & persecutores : (15.) *proditores*. (Testantur historici passim, proditiones plerasque per sacrificos, monachos & prælatos esse factas. Ob quam causam etiam tam diligenter secreta in confessionibus expiscantur. Flac. l. c.) (16.) προπετεῖς, *temerarii*, inconsiderati, *protervi*, nihil habentes fixum aut solidum, (Chrysost.) ut sunt traditiones non scriptæ, quæ tamen pari pietatis affectu cũ Scriptura S. recipiendas dictitant, ut & dogma de dubitatione, an quis gratiã habeat &c. (17.) *turgidi* & inflati, 1. Tim. VI. 4 (18.) *voluptatum magis amatores quam Dei*, imo ventri duntaxat servientes, Phil. III. 17. DEUM autem salutiferamque ejus gratiam, quæ abnegationem omnis impietatis & mundanarum cupiditatum requirit, repudiantes Tit. I. 16. & tamen tales videri nolunt, cum titulo, cultu, cæremoniis & hypocrisi præ se ferant *formam*, speciem aut imaginem *pietatis*, interim vero *ejus vim*, veram efficaciam, ac quasi cor vitamque quæ potissimum in vera fide in Christum consistit, penitus *abnegant*, hoc pestilentiores, quod sub personа religionis & vita sint contaminatissima, & sinceritatem Evangelicæ doctrinæ fabulis & inventiunculis humanis vitient (Eras. in Paraph. h. l.) Quos omnes Apostolus jubet *aversari* Timotheum, & nos præcipue postremis hisce temporibus : eamque ob causam porro describit illorum fraudes, quod antiqui seductoris artem armaque adhibeant, quibus adversus Adamum usus est, (Chrysost.) sese insinuent ficta sanctitate & impudenter quoque *ingerant*

gerant penetrentve *in* alienas *domos* ac familias, ventris turpisque lucri causa, Tit. I. 11. & ibi *mulierculas* primum *peccatis onustas variisque concupiscentis circumactas* invadant, easque facile capiant & tanquam captivas *ducant*, illis vel timorem incutiendo purgatorii igne, vel spem faciendo, quod per indulgentias suorumque operum supererogationis bullariam communicationem servari possint: atque sic miserellas in ignorantia detinent, ut *semper discant* hæreantque in ejusmodi doctoribus, vel potius seductoribus, & tamen *nunquam ad cognitionem* solidam atque salutarem *veritatis* Evangelicæ *pervenire queant*, sed magis excœcatæ & induratæ pereant; quia isti homines *veritati* sub falsa imagine pietatis resistant, corruptamente præditi & circa fidem reprobi, similesque sint *Janni & Jambri*, Magis vel Sacerdotibus Ægyptiacis, *qui Mosi restiterint*. Addit tamen solatium pro piis, & Evangelio firmiter credentibus, quod illi non semper perfecturi sint male destinata, sed tandem eorum *amentia* & fraus per sinceros doctores & testes veritatis fideles manifesta futura sit, quemadmodum etiam Magorum Ægyptiacorum præstigiæ detectæ fuerint, ℣. 1—10. Quare ad constantiam hortatur Christianos, & in Timotheo omnes pios doctores auditoresque revocat ad suam doctrinam, totamque vitæ rationem, probatam in persecutionibus & afflictionibus variis, quas omnes eos subire quoque ac sustinere oporteat, qui *pie vivere in Christo JESU* ac veros Christianos se præstare velint, quibusque suo exemplo spem facit liberationis ab omni malo per Dominum; impostoribus autem, utpote incorrigibilibus, suam in malis prosperitatem & felicitatem in temporalibus, quam pro nota Ecclesiæ habent, cessuram innuit in cumulum damnationis, duplici nomine pœnas daturis, cum quod ipsi erraverint, tum quod alios erroribus involverint, ℣. 10—14. Hos igitur cane pejus & angue fugiendos, contra hos fortiter pugnandum, standum, & permanen- 2. Tim. III.

2. Tim. IV. dum esse præcipit in doctrina Apostolica & Prophetica, ab se tradita, Timotheo & toti Ecclesiæ Christianæ concredita, (Act. XXVI. 22.) cum ea sola possit homines *erudire ad salutem per fidem in Christo JESU*, utpote *omnis* & tota *divinitus inspirata*, eoque efficax, perfecta, sufficiens & *utilis ad doctrinam* veram & salvificam perdiscendam, & ad *confutationem* errorum omnium, item *ad correctionem* abusuum morumque malorum, ac *institutionem* & eruditionem solidam & plenam, pietatis, non quæ est in Judaismo, aut Philosophia humana, sed in justitia vera, quæ immutabilis DEI voluntas in lege expressa & perspicue declarata fuit. *Ut* adeo Scriptura θεόπνευς & perfectissima & unica regula sit & norma irreformabilis doctrinæ & vitæ Christianæ, & ex ea *homo DEI*, sive minister Ecclesiæ (1. Tim. VI. 11.) & quilibet veri DEI cultor *perfectus fieri*, & *ad omne opus bonum* perfecte instrui possit, v. 10—17.

CAP. IV. CAP. IV. Monstrata hunc in modum sufficienti utilitate & perfectione Scripturæ S. Apostolus jubet eam omnibus tradere, & omnes partes Christianismi sedulo inculcare, idque ut faciant Doctores, in Timothei persona omnes serio obtestatur coram DEO & Domino nostro JESU CHRISTO, (1. Tim. V. 21. VI. 13.) judicaturo vivos & mortuos, in futura illa illustri apparitione, & regno glorioso, v. 1. Neque id semel tantum fieri vult, sed semper aperte palamque & intrepide *prædicari verbum* Evangelicum, eoque *instari* assidue, *opportune & importune*, in pace & persecutionibus, *convinci* adversarios, *objurgari* & corrigi peccatores, moneri & obsecrari, qui bene cœperunt, (2. Tim. III. 16.) cum, vel *in omni lenitate & doctrina*, ne quidquam ex affectu & zelo nimis fervido, vel nimis præcipitanter factum esse videri queat, v. 2. Causam hujus obtestationis gravissimæ ex superioribus Cap. III. 1. ff. repetit & amplificat, quod posthac homines *non toleraturi doctrinam sanam* & salubrem Christi, mundi cupiditates & falsitates castigantem, sed

sed *cumulaturi sibi* sint *pro affectibus* carnalibus *& auribus pruri-* 2. Tim. IV.
entibus, *magistros* quamplurimos, non qui doceant cognitionem veritatis secundum pietatem, sed qui fabulis & inutilibus commentis, Legendis minime legendis vel audiendis, molles auriculas demulceant, quibus adhærebunt & delectabuntur à veritate alieni, v. 3. 4. Adversus hæc mala, Ecclesiam affligentia, alacrem & fortem reddere studet Paulus, & summatim munia strenui militis sive Ducis denuo inculcat, jubens eum 1. *vigilare* in omnibus officii partibus, 2. *mala tolerare* (supra II. 3.) 3. *opus Evangelistæ facere* impigre, imperterrite & alacriter, (v. 2.) 4. *ministerium suum implere*, magna cum fiducia, plenamque fidem ac certitudinem adferre omnibus in rebus. Nec cunctanter omnia ista fieri vult, aut partem laborum in se devolvere, quum non sit diu superstes futurus, sed ceu victima Christo destinata, jamjam immolari incipiat, ac beatæ ἀναλύσεως tempus instet. Excitat quoque suo exemplo discipulum & omnes, qui in militante Ecclesia versantur, ad sacri certaminis imitationem, plurimis argumentis, 1. dum vocat *præclarum* & egregium *illud certamen*, quod à DEO omnibus bonis propositum & depugnandum est, (Hebr. XI. 1.) 2. *cursum* decurrendum, (1. Cor. IX. 24.) 3. per fidem constantem perficiendum: 4. dum certo repositam asserit coronam justitiæ, dandam à juste gratioso & gratiose justo judice, omnibus illustrem apparitionem Domini amantibus & desiderantibus, v. 4—9. Posthæc Timotheum citat, quem volebat ante obitum sibi præsentem esse, cum ut coram eum de sacra militia plenius instrueret, tum quia desertus & ab omnibus pene destitutus erat, solumque Lucam, Evangelistam, secum habebat. Mandavit quoque ei simul, ut adferret secum *Marcum*, ad opus ministerii utilem, & φελόνην, arculam sive thecam, in qua libri sacri Codicis, saltem Hebraici, condebantur, atque membranas, quibus tunc cum migraturus esset ad Dominum, maxime egebat, ut fidelibus

sacra

2. Tim. IV. sacra volumina commendaret, pro sua doctrina orali habenda, (Chrysost.) ℣. 9—14. Hinc 1. queritur de *Alexandro*, fabro ærario, quod multa mala sibi intulerit & sermonibus suis restiterit, cui non tam imprecatur, quam vaticinatur, quod Dominus gratiam pro operibus relaturus sit, quemque observari & caveri vult; 2. de fratribus, qui metu territi se in dicenda causa pro tribunali Cæsaris deseruerint, quod tamen ipsis non cupit imputari. 3. Dominum vero adfuisse sibi & vires sufficientes suppeditasse celebrat, ut Evangelii præconium ad plenum persuaderetur, atque ereptum se esse ex leonis faucibus. 4. Testatur spem vivam in DEUM, quod se porro quoque liberaturus ab omni malo & servaturus sit servum & militem fidelem in regnum cœleste, cui propterea 5. gratias agit devotas & sempiternas, ℣. 14—19. Quibus argumentis simul animat erigitque Timotheum, & alios omnes Doctores ac Christianos, ut fortiter militiam sacram sustineant, præsenti & efficaci Domini ope freti. Tandem salutatione, iterata adventus admonitione & voto Epistolam claudit, ℣. 19-22.

XXXVI.

Sumtum de Paulo supplicium.

Nullum dubium est, quin Timotheus, acceptis literis hisque affectu paterno & spiritu plenissimis, protinus Romam contenderit, fideli suo Doctori & in Christo Patri in vinculis observanter ministraverit, & ab eo de omnibus, quæ strictim breviterque per Epistolam accipit, plenius instituturus fuerit, de conservanda & propaganda Ecclesia, deque ejus futuro statu, & aliis ad salutem pertinentibus rebus, quarum omnium tamen hypotyposin sufficientem jam ante Paulus ei dederat, & cui sacras literas commendaverat, ex quibus perfectus reddi & ad omne opus ministerii plene perfecteque instrui poterat. Quam ob causam vero Paulus Romæ in vincula conjectus & deinceps trucidatus à Nerone sit, nihil opus est prolixe commemorare, cum,

cum, tacente Scriptura, nihil certi possit adferri, licet Ecclesiastici scriptores admodum hic sint verbosi, ex quibus, suo more, *Baronius* ad A. C. 69. operose probare contendit, occasione lapsus Simonis Magi, facti mense Octobri, cum Icareum volatum tentasset, per Petrum & Paulum precibus à DEO impetrati, hos Apostolos in carcerem fuisse detrusos, eosque martyrium vigesima nona Junii consummasse. Aliam tamen etiam causam é *Chrysostomo* & *Ambrosio* allegavit, cur Nero Paulum è medio sustulerit, (de Petro enim alibi dicendi locus erit) nimirum, quod Imperatoris pellicem & pincernam ad Christianam religionem convertisset. Utcunque vero se hoc habeat, ex Phil. IV. 22. constat, ex Cæsaris domo plures fuisse ad Christum conversos. Gladii supplicio affectum Paulum, quod civis Romanus esset, vulgus historicorum prodidit: nec nos contra torrentem authorum nitemur. Quod vero interea, dum extra portam Trigeminam, quæ Ostiensis dicitur, ad supplicium ducitur, tres milites ex his, qui ex apparitura erant, ad fidem Christianam converterit, & ex truncati Pauli corpore non tam sanguinis fluenta é sectis venis, quam lactis, largiter fluxerint, ut rursus *Baronius* asserit, *Ambrosii Chrysostomique* testimonio fretus, fatemur, nos non credere, licet illud haud inviti largiamur, *Pauli Epistolas*, ut *Ambrosius* ait, *tanquam ubera Ecclesiarum populus enutrire ad salutem.*

XXXVII.

An Paulus in Hispania Evangelium propagaverit?

Ne quid in præteritis relinquam de rebus gestis Pauli, illa quoque tangenda definiendaque paucis quæstio est, an & quando in Hispaniam profectus fuerit, ibique Evangelium prædicaverit? Id animo agitasse Apostolum, ipse prodidit Rom. XV. 24. Destinatum consilium etiam exsecutum illum esse, multi Patres, *Hippolytus*, *Athanasius*, *Cyrillus* Hieros. aliique, quos *Basnagius* in exercit. Anti-Bar. p. 512. adducit, diserte scribunt. Tanti vero hæc testimonia ponderis haud esse, ut omni excep-

ptione majora sint, idem *Basnagius* ostendit, & otia nobis hic fecit, observans, Paulum iter quidem in Hispaniam meditatum, sed impeditum retractumque statim in Asiam fuisse, postea quam é libera custodia dimissus Roma esset, propter *Hymenæum* & *Alexandrum*, naufragium fidei facientes, & teterrima ha reseon lolia seminantes, *Hymnæum* item & *Philetum*, resurrectionem mortuorum negantes, quemadmodum ex priori ad Timotheum Epistola manifestum est. Romam vero Apostolum rediisse, ibique martyrio coronatum, ex posteriori ejus ad Timoth. Epistola liquet, nec ulla sunt disseminatæ à Paulo apud Hispanos fidei vestigia. Addit insuper Cl. Vir, sibi nunquam persuaderi potuisse, Hispaniam fidei luce ante Gallias fuisse illustratam: Gallias autem serius DEI religionem suscepisse post extinctum Paulum. At eadem ratione penetrare in Hispaniam etiam ante paulum potuit Evangelium, qua Romam penetravit, antequam Apostolus eo vel scripsit, vel commigravit. Rom. I. 8. Vid. Col. I. 23. Nec tamen per *Jacobum* id factum esse, certum est, licet, *Baronio* teste ad A. C. 44. n. 1. Hispaniarum Ecclesiæ omnes ex æquo profiteantur.

XXXVIII.

Jacobus quis fuerit, qui Epistolam & quando scripserit?

Petrum postremam suam Epistolam dudum post Paulinas scripsisse, morti proximum, *Spanhemius* contendit, H. E. Sec. I. p. 544. Quapropter postremam Pauli non statim excipiet altera Petri, sed *Jacobi* forte interponenda erit Epistola. Licet enim præcise definire integrum haud sit, quo tempore & hæc scripta fuerit; quia tamen scriptores Ecclesiastici in hoc fere conveniunt, Jacobum Anno Christi Æræ vulgaris LXII. vel LXIII. Neronis VII. vel IIX. Petrum autem A. C. LXVI. & Neronis XII. diem supremum obiisse, præponenda illius & mors & Epistola hujus erit. Qualis Jacobus intelligi debeat, sub cujus nomine Epistola catholica extat, vulgo disquirunt,

runt, & quidam etiam tres Jacobos faciunt, ut Baronius & Estius. Qua de controversia diximus in Ex. Histor. Crit. N. T. P. *Rich. Simonii* Cap. XVII. p. 207. seqq. Evicerunt satis *Spanhemius* Dissert. de Apost. §. 14. & *Basnagius* Exercit. Anti-Bar. p. 506. ss. Lucam in Historia Apostolica *duorum* tantum *Jacoborum* mentionem agitasse, & Jacobum minorem, Jacobum fratrem Domini, & Jacobum Alphæi, unum eundemque fuisse hominem, & vere Apostolum, unum ex XII. Propter summum sapientiæ & pietatis studium, quod in vita assidue excoluerat, ab omnibus justissimus credebatur, & à Judæis pariter ejus temporis ac Christianis colebatur. Unde *Josephus*, cujus testimonium *Origenes* L. I. contra Celsum citat, causam Hierosolymitani excidii & deleti templi ejus necem statuit : *Ligtfootus* in Chron. Temp. N. T. p. 111. & seq. putat, Apostolum, quum *residentiarius Hebræorum in Judæa* fuerit, vidisse ante fata sua prædicta à Domino excidii signa, nempe falsos Prophetas, iniquitatis abundantiam, charitatis defectum, mutuam proditionem & vastationem, & hinc concludisse, judicem & judicium appropinquare, idque non uno loco subinnuisse in Epistola sua, Cap. V. 8. 9. Sic argumentum Epistolæ esset, ceu *D. Sebast. Schmidius* vult, reprehensiorum vitiorum & errorum crescentis ætatis Ecclesiæ Christianæ, quibus Spiritui S. per hoc Apostoli scriptum occurrere visum est. Animadverterat enim plurimos abuti doctrina salutari de fide justificante, à Paulo in Epistola ad Romanos & alibi tradita, &, ut *Augustini* verbis Lib. de Fid. & Op. Cap. 14. & Lib. de diversis Quæst. 83. Quæst. 76. utar, *mala securitate salutem suam perdere, putantes, cum semel in Christum credidissent, etiamsi male operarentur, & facinorose flagitioseque viverent, salvos se esse posse per fidem.* Perniciosissimæ huic opinioni se mascule opposuit, æque ac alii Apostoli, post ipsum scribentes, Petrus, Judas & Johannes, & mentem Pauli uberius exposuit, docuitque ex instituto, quæ

Ejus argumentum.

Jac. I. & qualis sit, ac esse debeat vera fides, nempe δόκιμος, DEO probata, quæ foras prodat, seexserat atque demonstret, in tolerantia crucis, vitæ sanctitate & charitate. Quæ per totam Epistolam urget Jacobus, ut omnes, qui fidem Christianam profitentur, discant δοκιμασίαν fidei instituere, & cavere sedulo, ne vel in tentationibus succumbant, fidemque amittant, aut inanis fidei persuasione se ipsos decipiant. Vere hæc dici, ex Epistolæ Analysi patebit.

Summa & Analysis. CAP. I. Post inscriptionem v. 1. qua se profitetur *DEI & Domini* JESU CHRISTI *servum*, retinens studiose notum in V. T. de Prophetis titulum עבד אלהים quia ad Judæos quotquot eorum ad Christum conversi erant ex *duodecim tribubus in dispersione* scribebat, ne, Apostoli nomen usurpans, ut posset videretur novam proponere doctrinam, & gaudium in Domino perpetuum (Phil. IV. 4) illis precatur, inprimis etiam in tribulationibus, (Rom. V. 3.) cujus voti rationem mox exprimit v. 2. & in memoriam iis revocat verba Domini, Matth. V. 12. quod *summum gaudium ducere* debeant, *quando* & quotiescunque *in varias incidant tentationes*, & iisdem quasi obruantur, (Conf. 1. Pet. I. 6. IV. 13.) *scientes* illas ex DEI providentia immitti & permitti ipsorum bono, præsertim ad *fidei* veræ *exploprationem* & probationem, & fidem exploratam atque probatam *operari perseverantiam* ac tolerantiam omnium afflictionum, (2. Cor. IV. 17. 18.) *perseverantiam* autem & patientiam illam *opus perfectum habere* debere, quod itidem fides producat, quæ ex fructibus ita demonstret indolem suam & ὑγιείαν; quorum utrumque requiritur à veris Christianis, *ut* sint *perfecti*, sinceri, non hypocritæ, DEO Christoque exosi, sed *integri*, spiritu, anima & corpore, 1. Thess. V. 23. *nulla re* nullaque ex parte *diminuti* aut defectuosi, ℣. 3. 4. Cumque probe sciret Apostolus, multa deesse fidelibus, nec eos suis viribus præstare posse præstanda, ostendit, unde defectum supplere, nempe ex plenitudine

tudine sapientiæ & gratiæ Christi, (Joh. I. 16. 1. Cor. I. 5. 7. 30. Jac. I. Ephes. III. 19.) & quomodo impetrare queant à DEO, liberaliter, gratis, *simpliciter* & certo omnibus petentibus vera, firma nihilque dubitante fide, dante omnia necessaria & salutaria, ℣. 5. 6. Si qui vero tanta munera non consequantur, causam esse eorum dubitationem, fluctuationem, duplicitatem cordis, & inconstantiam in omnibus viis actionibusve suis, quod non soli DEO adhæreant & serviant, sed mundo simul, inducti vel carnis, vel diaboli, vel seductorum astutia & fraude, (Ephes. IV. 14.) ℣. 7. 8. Quia vero præ aliis tentari facile poterant *humiles* sive pauperes & *divites*, ut illi DEO diffiderent & ὀλιγόψυχοι fierent, hi divitiis adhærerent, DEUMque desererent, utroque hortatur, ut simplicem fidelemque animum servarent; hinc illos noluit tristitia affici, aut angi ob rerum inopiam, & divitias appetere, sed potius voluit contentos sua sorte esse, in DEO acquiescere, & non tantum lætari (ut *Grotius* explicat,) sed etiam *gloriari ista sua sublimitate*, & opulentia, quam in Christo, Domino & fratre suo habent: hos vero monet, ne, si fratres sive Christiani esse viderique velint, divitiis se efferant, sed potius glorientur sive gloriam quærant *in humilitate sua*, quam à Christo didicerint, Matth. XI. 29. & in qua si permanserint, exaltandi sint in æternum. Cui admonitioni gravem addit rationem à caducitate hujus mundi & rerum mundanarum desumtam, quam eleganti comparatione cum herbis & floribus vestit, ℣. 7—12. Caducitati autem & perditioni opponit felicissimum statum eorum, qui tentationes afflictionesque hujus vitæ perseveranti fide sustinent, non cedunt, nec deficiunt, Heb. X. 32. XII. 2. 3. Jac. V. 11. ut probati reperiantur. Quisquis enim (ἀνὴρ, Rom. IV. 8.) talem se probaverit, sive mas sit, sive fœmina, *beatus* est revera, & in hac vita, & in altera certo *accipiet coronam vitæ* æternæ, *quam* ex gratia daturum se *promisit Dominus* JESUS CHRISTUS *omnibus* iis, qui con-

Jac. I. stanti fide amoreque ipsi adhærent, ℣. 12. Conf. 2. Tim. IV. 8. Apoc. II. 10. Ne vero quis, si succumbat tentationibus, & deficiat in exploratione fidei, vanas excusationes quærat, & vel imbecillitatem suam prætexat, vel DEO culpam lapsus tribuat sive tacite in corde, sive etiam ore & dictis impudicis, Jacobus his erroribus damnabilibus, quos *Simonianorum* fuisse putant, obviam it, & multis rationibus probat, non DEO, sed ipsis hominibus tribui debere, si ἀδόκιμοι reperiantur, & à tentationibus malis vincantur. 1. Redarguit impietatem, si quis cogitare vel dicere præsumat, se à DEO tentari ad malum: 2. contradicit absolute, & affirmat, DEUM neminem prorsus ulla ratione inducere ad peccatum vel minimum leviſſimumque: 3. causam subjicit, quod sit ἀπείρας Θ, *intentabilis malorum* in se suaque natura, utpote summe bonus & sanctus, ac proinde etiam *neminem* ad malum tentare aut velit, aut possit. 4. Veram causam tentationis sive peccati indicat, eamque proximam & internam, non externam, quæ Satanas est, nempe *propriam cujusque concupiscentiam* pravam, post primam aversionem Protoplastorum, per carnalem generationem in omnes propagatam, quæ, quia cum origine nostra incipit, peccatum originale dicitur, vereque peccatum est, cum suo effectu, motibus & operibus melior esse nequeat, & nunquam otiosum sed semper actuosum sit, quia à vero tramite *abstrahit* hominem & *inescat* grata quadam suavitate, ut consentiens lubensque admittat & quasi *concipiat* peccatum, conceptumque infelici partu edat & *perficiat*; perfectum autem *mortem propignat*, etiam in renatis, si non resistant mortificentque veterem hominem auxiliis gratiæ, quæ DEUS suppeditat benevole & copiose, ℣. 13—16. Quapropter monet fraterne fratres, ne hic errent & injurii in DEUM sint, ℣. 16. ac à contrario probat, non esse nec posse esse malum à DEO, cum *omnis datio* & largitio *bona & omne donum perfectum superne* & cœlitus *sit*, *descendens à Patre luminum*, autore effecto-

effectoreque quarumvis rerum sanctarum & salutarium, earumque solarum, ita ut non tantum in largiendo & operando, sed etiam in dono & opere ipso bonus, purus & sanctus, nunquam autem aut nuspiam, neque actione neque opere ullo, malus sit, aut fieri possit, quia *apud eum non est* vel inest (ἔνι pro ἔνεστι) *mutatio* ulla aut *conversionis umbra*, ut in Sole, qui nunc apparet, nunc disparet, nunc clarius fulget, nunc nubibus, vaporibus vel eclipsi, obscuratur; sed est purissima, æterna & immutabilis lux, lucens in tenebris, easque dispellere cupiens, & dissipans, si homines non magis ament tenebras, quam lucem, Joh. III. 19. nec malitiose resistant: quod ex regenerationis opere & beneficio demonstrat declaratve, quod ex mera benignitate & propensa voluntate nos aptos & dignos fecerit εἰς τὴν μερίδα τοῦ κλήρου τῶν ἁγίων ἐν τῷ φωτὶ, & liberaverit è potestate tenebrarum, transtuleritque in regnum filii sui dilecti, Coloss. I. 12. 13. ac eo nomine *nos progenuerit* & regeneraverit *per verbum veritatis*, seu Evangelium, publice prædicatum, Eph. I. 13. *ut sieremus primitiæ creaturarum ejus*, ei sanctificatæ, consecratæ & acceptæ, quo respiciebat lex de frugum fructuumque primitiis DEO offerendis, ℣. 17. Hinc monitum infert, ut *quilibet* illud ipsum *verbum* veritatis cito *audiat*, indeque discat, quid sentire de causa mali & origine boni debeat, *tardus sit ad loquendum* aliquid contra DEI sanctitatem, *& tardus ad iram* ex impatientia pugnæ adversus tentationem carnis ad malum oriunda, quum *ira nunquam, quod justum coram DEO est, operetur*, sed causa sit, cur plurima in justissime contra voluntatem Divinam admittamus: ideoque hoc optimum medium & remedium esse, *ut depositis* omnibus *sordibus & excrementis malitiæ* veteris hominis, (Eph. IV. 22. ff.) *cum mansuetudine*, iram impatientiamque carnis resistentis supprimente, *suscipiamus* & retineamus *verbum illud* per regenerationem jam *insitum* & implantatum, utpote *quod* ex insita indita que sua efficacia *animas salvare possit*, Jac. I.

Rom.

Jac. II. Rom. I. 16. si *non tantum auditores sed & factores* ejus simus; illos enim seipsos decipere & similes esse iis, qui faciem suam nativam fœdatam in speculo conspiciunt, sed obliti mox turpitudinis eam non abstergunt: hos autem *beatos fore in praxi sua*, atque ostendere, se cum fructu regenerationis, justificationis & sanctificationis doctrinam cœlestem audivisse, (Luc. VIII. 15. XI. 28.) ℣. 19—26. Eam ob causam ex fructibus describit *falsam religiositatem*, aut pietatem à lingua, ad omnia maledicta laxata, etiam adversus DEUM, de corde impuro malo testante, *& puram*, veram DEOque placentem, à beneficentia erga personas cumprimis miserabiles, & abstinentia ab omni impuritate & in justitia, in hoc pravo mundo usitata vigenteque, ℣. 26. 27. Conf. Tit. II, 11. 12.

CAP. II. CAP. II. Posthæc arguit Apostolus severe graviterque προσωπολημψίαν & hypocrisin, in dictis & factis, quarum neutra consistere queat cum fide in Dominum J. C. glorioſissimum, ℣. 1. quæ opus perfectum sinceri cordis habere debeat, (Cap. I. 4.) ac, ut brevius clariusque hunc errorem refellat, exemplum de casu προσωπολημψίας proponit, si ingrediatur in conventum sacrum dives cum splendida & pauper cum sordida veste, ac illi honoratior, huic despectior locus assignetur, v. 2. 3. & ostendit (1.) pessime ita fieri & judicari ex pravis affectibus & cogitationibus, non secundum DEUM ejusque voluntatem, qui elegerit in Christo ad vitam æternam pauperes hujus mundi, qui in fide divites sint per Christum: (2.) divites plerumque esse hostes, persecutores & oppressores piorum, blasphemare & occasionem præbere, ut blasphemetur nomen Christi optimum & sanctissimum, à quo denominentur, vel quod in baptismo invocatum super iis sit, v. 4. 8. (3.) esse transgressionem præcepti divini legisque regiæ culpabilem & damnabilem: nec juvare exceptionem, quod in cœteris legem aliquis servet, peccatum enim unum non statim per se mortem damnationemve inferre; siquidem

siquidem lex & fides sit una copulativa, ideoque *unius præcepti*, Jac. II.
vel interdicti, *violatorem pro transgressore omnium* haberi, ac unum esse Legislatorem cunctorum, qui ἀπροσωπολήπτως judicaturus per *legem libertatis*, sive Evangelium, Rom. VIII. 2. quod nullam peccandi libertatem, sed majorem etiam diligendi fratres obligationem adferat, & immisericors judicium laturus misericors sit super eum, qui misericordiam in Christo consecutus nullam erga proximum, ut debebat, misericordiam exercuerit: ut contra *misericordia* DEI secundum ἐπιείκειαν Evangelicam, fide accepta, servata, & exercita, *glorietur* & prævaleat *adversus judicium* & justitiam Legis rigorosam, damnationem & infernum ipsum, v. 8 — 14. quia Evangelium, ut *Augustinus* ait, tegens, remittens & non imputans peccata credentium, & contra imputans eis justitiam Christi, præjudicat legi, eamque quasi judex superior corrigit: estque hic admirandum temperamentum misericordiæ & justitiæ in articulo de Justificatione, ubi damnatus in foro justitiæ appellat sive provocat ad forum gratiæ; sed gratia ita utitur, ut gratus DEO sit, & officiosus erga proximum, mfidemque declaret operibus; (Conf. Luc. VI. 36. seqq. Rom. VIII. 31. ff.) quemadmodum Apostolus à v. 14. usque ad fin. Cap. contra securos & semiepicuræos Christianos & Evangelicos, quos in præcedente Capite auditores & non factores verbi vocavit, solide demonstrat. Ubi 1. inanem esse pronunciat jactationem de fide, operibus cassa, quæ nomen fidei non mereatur, nec salvare queat. 2. assertionem hanc suam similitudine probat illustratque (a) à dilectione desumta, quæ vana & inutilis sit, si verbis tantum, licet bonis & splendidis, ostentetur, & egeno nil detur: ita quoque *fidem*, quæ per charitatem efficax esse debet, Gal. V. 6. *si opera non habeat*, *mortuam in se* & per se, nullaque virtute aut utilitate præditam esse, sive ad justificandum, sive ad salvandum hominem, v. 15. 16. 17. Vera enim fides intra non est, nisi luceat extra: & ubi non est charitatis

Jac. II. ſtudium, ibi non eſt fidei vel veritas, vel vita, inquit *B. Menzerus* in Analyſi h. l. Diſp. Gieſſ. T. V. Diſp. XI. p. 149. (β) à neceſſaria fidei demonſtratione per opera, cum alii fidem veram vivamque cognoſcere non poſſint, niſi ex operibus, ut, ex fructibus cognoſcitur arbor, ℣. 18. (γ) à diſcrimine fidei ſalvificæ & diabolicæ. Dæmones enim credunt eſſe DEUM, ſed voluntatem ejus non faciunt; quibus ſimiles, imo pejores ſunt hypocritæ, vel Chriſtiani nominales, qui DEUM factis abnegant malis, & bona opera nulla edunt; diaboli contremiſcunt propter DEI majeſtatem & juſtitiam, quia mala opera tantum habent, ſed impii DEUM agnitum contemnunt & ſecure otioſeque vivunt, ℣. 19. (δ) Hinc, ut validius confundat vanos & *vacuos* homines, inanem (den leeren) fidem fruſtra jactitantes, exempla adducit juſtificatorum per fidem, quæ opera habuit, (1.) *Abrahami*, quem omnes communem Patrem ſecundum ſpiritum & promiſſionem agnoſcunt, cujus facta teſtentur lucuienter de fide viva: inprimis illud, quod de oblatione filii ſui unici proditum memoriæ eſt; unde nemo non colligere poſſit, fidem ejus admodum operoſam, ſive *operibus cooperatam*, (tanquam cauſam efficientem) aut bonorum operum genitricem, & *ex eis*, tanquam effectu cauſam ſuam demonſtrante, quod fides opus perfectum habeat, ut oportet (Cap I. 4.) *perfectam*, ipſumque ita ex operibus juſtum agnitum habitumque ab omnibus, ac *Scripturam* denuo *impletam* eſſe, *quæ dicit: credidit Abraham DEO, & imputatum* hoc *ei ad juſtitiam*, Gen. XV. 6. ſicque coram DEO juſtificatus, & *amicus DEI*, vi pacti ſ. fœderis gratiæ *dictus* & declaratus *eſt*, utpote qui conſtanter fidem & ſervaſſet, & ſingularis obedientiæ ſpecimine demonſtraſſet, (Conf. Jeſ. XLI. 8. 2. Par. XX. 7. Joh. XV. 14.) Ex quo exemplo pateat manifeſte, *hominem ex operibus*, ceu effectu fidei, *juſtificari* & juſtum declarari palam, in foro ſoli, quemadmodum fidei ſola, ſed non ſolitaria, juſtificatur in foro poli, ℣. 20. 25.

(2.) *Racha-*

(2.) *Rachabæ*, quæ *similiter exoperibus*, quibus fidem egregiam & vivam testabatur in receptione & dimissione exploratorum Israëliticorum, pro *justificata* merito habita *fuit*, v. 25. Conclusionis ex adductis exemplis fluentis veritatem tandem probat & illustrat similitudine petita à corpore humano, quod, ut *sine spiritu* & habitu *mortuum* est: *ita* quoque *fides sine operibus mortua*, v. 26. Jac. III.

CAP. III. Ostendit Apostolus fidem veram etiam per verba vivam esse seque probatam reddere debere, quemadmodum Cap. I. 19. monuerat Christianos, ut tardi sint ad loquendum, & v. 26. dixerat, inanem esse cultum ejus, qui linguam suam non frænet. Hic autem rem periculi plenam esse indicat, loqui ad alios, vel de aliis, inprimis Doctores, ideoque vetat affectare munus docendi, vel temeritatem carpendi alios ambitiose, cum graviorem pœnam sibi accersant, si hic peccent, & facilis frequensque lapsus sit in verbis, vel ex ignorantia, vel incogitantia, vel infirmitate; pauciissimi insuper, imo fere nulli, ita perfecti reperiantur, ut ne ullo quidem verbo labantur, & totum corpus quasi freno quodam moderari queant, linguamque refrænare didicerint, ut nec contra DEUM, nec contra proximum peccent. Hanc in rem triplici similitudine declarat commodum, si lingua frenetur, & damnum, si negligatur, tanquam res parva parvique momenti, cum tamen maxima efficiat vel mala, vel bona, ℣. 1. — 5. & exponit, quomodo linguæ vitium totum hominem inficiat, & judicio condemnationis subjiciat, ℣. 6. quia ignis infernalis & mundus quidam injustitiæ sit: ideoque mox tacite monet, ut quilibet Christianus omnem operam adhibeat ad hoc malum extinguendum, licet res sit admodum difficilis, imo homini irregenito impossibilis, & tamen fieri debeat, nisi quis mortifero ejus veneno æternum perire aliosque perdere velit, ℣. 7. 8. Ut ergo fortissime moveat & impellat ad vitium linguæ maledicæ deponendum, docet, non CAP. III.

Jac. III. posse gratum acceptumque DEO cultum præstari, vel pax, concordia & charitas in Ecclesia vigere, nisi illud eliminetur. Molliſſime vero abusum hunc & illis temporibus primis jam serpentem, & futuris nostrisque in flammam fere inextinguibilem erupturum, indicat & refutat. Figura communicationis utitur in proponendo facto exitiali, (licet ipse aliique Doctores sinceri nihil commune habeant habereq; cupiant cum tanto malo) dicens: *per eam* (linguam) *benedicimus DEO & Patri* J. C. & nostro in eo, *perque eam maledicimus hominibus, ad imaginem DEI* olim *factis*, & ad eam reformandis: *ex eodem ore procedit benedictio & exsecratio*; unde haud absurde suspicari ac dicere de Christianis possunt Gentiles & Judæi, eos duplicem habere linguam & esse ἀνθρώπους. Facti indignitatem triplici ratione ostendit, (1.) ab *indecenti*: *non oportet hæc ita fieri*, indigna esse innuens DEO Patre, qui nos regenerat verbo veritatis: Christo, in quo omnes gentes & familiæ benedicendæ: vocatione Christiana, (1. Pet. III. 19.) &c. (2.) ab *impossibili*, quod probat similitudinibus, ex ipsa rerum creatarum natura petitis, in qua DEUS aliquod vestigium quoque spiritualium deposuit, quod non possint ea fieri: α. à fonte, qui non simul dulcem amaramque aquam ex eodem foramine emittere: β. à ficu, & γ. à vite, quarum illa non oleas nec hæc ficus gignere queat, ℣. 9 — 13. (3.) *à negatione veræ sapientiæ*, & scientiæ, quæ maledicis & loquentibus בלב ולב tribui nequeat, cum hæc se demonstret per verba & facta bona in tota conversatione, *cum mansuetudine*, nec apud eos sit, *qui zelum amarum & contentionem in corde habeant*, ac quavis arrepta occasione in exserationes & condemnationes fratrum prorumpant, & tanquam hæreticos anathematis fulmine percutiant, (vid. *Schmid.* in Paraphr. & *Coccej.* h. l.) quos nil juvet, quod de veritate s. orthodoxia & pietate ejusque defensione contra alios glorientur, quasi illis sint doctiores & puriores, cum mentiantur contra veritatem Evangelicam, Ephes. IV. 21. 25.

IV. 21. 25. ejusque virtutem abnegent ipsa praxi, & *hæc non* sit Jac. III.
sapientia illa vera *è supernis descendens* à DEO & Patre luminum, Jac. I. 5. 16. 17. *sed* 1. *terrena*, mundana, mundo consueta, carnalis, 1. Joh. II. 16. Phil. III. 19. rerum, quæ in terra sunt, & valent inter homines terrenos: 2. *animalis*, rationalis, ex naturalibus viribus & ingenii acumine fabricata, vel hausta ex philosophicis hypothesibus & rationibus, (1. Cor. II. 14.) 3. *dæmoniaca*, ob superbiam, qua ambiunt præ cœteris excellere, & contentionis studium, & quando ea obtruduntur, pari pietatis affectu recipienda, quæ doctrinæ sunt dæmoniorum, 1. Tim. IV. 1. Hæc ne durius dicta videri queant, probat Apostolus 1. ab effectibus æmulationis & contentionis, qui sunt *inconstantia* in bono, indeque orta perturbatio, tumultuatio, exagitatio, & *omne opus* negotiumque *pravum*: 2. ab antithesi veræ & cœlestis sapientiæ, quæ non tantum in nuda scientia consistit, quæ inflat, sed in exercitio etiam Christianarum virtutum bonorumque operum, ac primo quidem *casta* est à terrestribus illis studiis, ut *Grotius* h. l. explicat, mentemque & voluntatem cum affectibus purgans ab omni impuritate carnis & spiritus, impollutamque custodiens, Jac. I. 27. deinde *pacifica*, procul ab amaro zelo, invidia, κενοδοξία, λογομαχία &c. 1. Tim. VI. 4. nec disjungens sed in unum nectens animos, omniaque, quantum fieri potest, in meliorem partem interpretans, & pacem cum omnibus colens: 3. *æqua*, in ratione agendi & judicio de aliorum actionibus, & sermonibus, non persequens strictum jus, sed pacis concordiæque causa aliquid remittens, memor quantum DEUS de suo remittat jure, Matth. V. 7. XVIII. 28. Phil. IV. 5. 4. *tractabilis*, & meliora dicentibus aut suadentibus obsecundans, se aliis attemperans, 1. Cor. IX. 19. ff. 5. *plena misericordiæ & fructuum bonorum* omnis generis, Gal. V. 22. lapsis condolens, eisque parcens & benigne quibusvis succurrens: 6. sine disceptatione in fidei πληροφορία loqui & agere facit, vel, ut alii volunt,

Jac. IV. lunt, non discernit inter homines secundum carnem, ex prosopolepsia. Vid. supra II. 4. 7. *hypocriseos* omnis *expers*, in fide pariter, 1. Tim. I. 5. ac charitate, 2. Cor. VI. 6. & in tota conversatione: denique 8. à præmio hanc cœlestem sapientiam laudat & commendat, quod amplissimi & uberrimi fructus *in pace seminentur facientibus* & sectantibus *pacem* & pacificam sapientiam, donec plena messe metant apud DEUM in adventu glorioso JESU CHRISTI, in omnem æternitatem. Ps. XCVII. 11. Prov. XXII. 10. Matth. V. 9. (Gal. VI. 8. f.) ℣. 13. — 18.

CAP. IV.] CAP. IV. Apostolus pergit in cœpto argumento, &, ut de rixis ac contentionibus in præcedenti capite egerat, ita nunc altius ducit originem istorum malorum, ostenditque studium rixandi & criminandi, conflictus, concertationes, bella intestina inter Christianos, aliaque mala, oriri ex voluptatibus, pravis affectibus, & concupiscentiis carnalibus, quas dominari sinunt in membris suis φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι, contenti externa religionis specie (2. Tim. III. 4. f.) iisque, non, ut par est, gratia divinitus adjuti, resistunt, ℣. 1. Ut vero Christianos excitet ad pugnandum contra voluptates, depingit veluti per hypotyposin fœdas & tristes tumultuationes, inde orientes, earumque effecta perniciosa ac damna: nimirum, quod vehementer quidem concupiscant ex amore voluptatum in membris suis, aliis invideant, quæ habent à DEO, bella iis indicant, & tamen nihil habeant, nec assequantur, aut assequi possint, quod à datore omnis boni non petant largitiones bonas & perfecta dona, nec, si petant vel temporalia, bene petant, sed male, eum sc. in finem, ut voluptatibus suis impendant, & ventri vel mammonæ serviant, ℣. 2. 3. Unde eos vocat *adulteros*, cujusque sexus ac conditiones sint, ut qui deserto summo bono, regnoque DEI, quod ante omnia & unice desiderandum & quærendum erat, mundum, & quæ in mundo sunt, ament, iisque toto amore adhæreant, ac proinde DEUM amare nequeant,

ant, 1. Joh. II. 15. 16. *& nescire velint, quod amicitia mundi sit inimicitia DEI*, Rom. VIII. 7. putentque frustra & inaniter Scripturam dicere, (Gal. V. 17.) quod *adversus invidiam* (& reliqua pravæ concupiscentiæ opera, quæ fere ex invidia & æmulatione oriuntur) *concupiscat Spiritus S. qui in* fidelibus *habitet*, pugnet, eamque damnet; *humilibus autem*, corde, Matth. XI. 29. erga DEUM & homines, & miseriam suam corruptionemque agnoscentibus, & opem cœlitus petentibus, *majorem* longe *dei gratiam*, tanquam Spiritus gratiæ & deprecationum, Zach. XII. 10. quam homo apud mundum possit acquirere per ambitum illius amicitiæ & amoris impuri, vel per contentiones & pugnas, atque ideo per Apostolum Petrum 1. Ep. V. 5. dicat: *DEUS superbis resistit, humilibus vero dat gratiam*, cum variis donis & effectibus præclaris, & non solum eorum spiritum concupiscere facit adversus quaslibet pravas cordis cupiditates, sed etiam efficit, ut ad imaginem DEI reformentur, & interior homo de die in diem renovetur, (2. Cor. IV. 16.) v. 4—7. Ad hanc gratiam igitur ambiendam & impetrandam serio hortatur Apostolus Christianos eisq; severe præcipit, ut 1. *se* totos *subjiciant* submisse, *DEO* tanquam Domino summo, Patri optimo, omnipotenti &c. fide, obsequio, timore & amore, Eph. V. 21. 22. secundum ordinem in verbo præscriptum, 2. ut *resistant* animose, virtute Spiritus inhabitantis, per fidem, (1. Pet. V. 9.) *diabolo*, calumniatori, mendacii, superbiæ, rixarum & bellorum patri. Huic monito, si admittatur & pareatur, promissionem addidit, de victoria contra diaboli tentationes & insultus certo obtinenda *& fugiet, à vobis*, pudefactus & à DEO increpitus, Zach. III. 2. Qui DEO se totum subjicit, & diabolum in fugam agit, *ad DEUM* tanquam optimum doctorem, ductorem & protectorem, *appropinquare* magis magisque ac eidem adhærere debet, ad quod Jacobus Christianos excitat, & vicissim *DEUM appropinquaturum* majori uberiorique gratia, pol- Jac. IV.

licetur,

Jac. IV. licetur, & modum ostendit, quo non tantum fideles & jam conversi, sed etiam *peccatores* insignes & graves, ut voluptuosi, rixosi, adulteri, quos antea nominaverat, item hypocritæ, sive ἀνψυχοι ad eum accedere queant, nempe veram pœnitentiam agendo, quam à posteriori & priori describit, valde significantibus verbis, quibus indicat, eam interiorem & totalem esse debere, ut ipsa corda conterantur, doleant, purgentur, mutentur & sanctificentur, per mediorum eo destinatorum usurpationem, perpetuam renovationem, quemadmodum in V. T. subinde totam pœnitentiæ rationem describi, non ignotum esse poterat Judæis, vid. Jes. I. 16. s. Joël. II. 12. ff. ac inpr. hymnos Davidis pœnitentiales, unde satis constat, totum hominem alium fieri & aliter vivere debere *coram DEO* ambulando & se *humiliando*, nec temere judicando, aut damnando, quod esset ipsi legi ejusque justitiæ & sanctitati detrahere, eamque judicare, non observare, imo involare in *unius* summi *legislatoris*, DEI, officium judiciarium, qui solus in sua potestate habet, *salvare & perdere*, (Jes. XXXIII. 22. Matth. X. 28.) ℣. 8—13. Cumque humilitati inanis præsumtio & fiducia sui ipsius cumprimis adversetur, & divinæ providentiæ deroget, ac causa sit avaritiæ, arrogantiæ, jactantiæ, securitatis, hoc quoque peccati vulgaris genus per hypotyposin vel mimesin exprimit, ℣. 13. redarguit, quibusdam argumentis refellit, & corrigit, ℣. 14. 15. 16. & tandem concludit totam præcedentem tractationem, (Flac. in Gloss. h. l.) ostendens non modo non prodesse, sed etiam obesse professionem & notitiam Christianismi jactationemque sapientiæ & scientiæ fideique, si illa omnia in otiosa speculatione & impura vita, veluti captiva detineantur. Regula brevis hæc est cujus praxis perpetua esse debet: *qui noverit bonum* quodcunque *facere*, juxta DEI voluntatem, in Lege & Evangelio revelatam & tamen illud *non facit*, *ei peccatum est* longe gravissimum, Joh. XV. 22. Luc. XII. 47.

CAP. V.

CAP. V. Quia vero *divites* & noverant & poterant præ aliis facere bona, non tamen faciebant, nec se humiliabant, ut Cap. I. 9. & III. 7. seqq. serio monuerat Jacobus, eis primo loco pœnas denunciat, & fore tempus prædicit, quo *ploraturi* & *ululaturi* sint, instar luporum famelicorum, super & *propter miserias* varias & maximas, certo ipsis *eventuras*, ℣. 1. quia noluerant ταλαιπωρῆσαι & lugere propter peccata, nec per veram pœnitentiam appropinquare DEO, (Cap. IV. 8. 9.) Ubi culpam prima inde exaggerat, quod divitias suas potius putrefieri, vestes à tineis exedi, aurum & argentum corrumpi & vitiari ærugine maluerint, quam pauperibus de iisdem quidquam erogare, (vid. *Calov.* & *Coccej.* h.l.) adeo ut etiam *ærugo contra eos* apertum sit *testimonium* tenacitatis & avaritiæ insatiabilis immisericordiæque erga proximum egenum: deinde pœnam subjungit ex lege talionis, indicans, ipsam illam æruginem vel avaritiam carnes eorum devoraturam, *instar ignis*, hîc, **der Geitzige frißt sich das Hertz ab**, flagratque insatiabili cupidine habendi, velut ardendi febre, & in inferno, cum divite epulone. Culpa amplificatur à conditione temporis, quod *thesauros congesserint in ultimis diebus*; quibus verbis respicit, *Coccejo* judice, secula Antichristi, opes mundi corradentis, regnum vero Christi, in quo veri thesauri gratiæ sunt, negligentis & persequentis, ℣. 2. 3. Altera ratio judicii imminentis sumitur ab injustitia summa, qua per defraudationem mercenariorum opes pepererunt, quorum clamor in cœlum penetret, DEumque ad vindictam provocet, ℣. 4. Tertia à luxu & delitiis, quibus diffluebant, tanquam in die mactationis, **es war alle Tage bey ihnen Schlacht-Tag**, ut apud epulonem, Luc. XVI. Conf. Apoc. XVIII. 7. Quarta à persecutione & cæde justorum, quæ nota est Antichristi, v. 5. 6. Adversus hæc mala munit & consolatur pios Jacobus, jubetque eos patientes & longanimes fortique animo esse, usque ad adventum Domini, 2. Thess. II. 1. Jac. IV. CAP. V.

Jac. V. Luc. XVIII. 8. & imitari agricolas, patienter exspectantes pretiosum terræ fructum, non suspirare adversus alios & vindictam optare, sed DEO judici supremo omnia committere, qui ante fores stet, ℣. 7.8.9. venturus de improviso, Luc. XXI. 27. seqq. Apoc. VI. 17. XI. 18. & respicere exempla Prophetarum omnium, cumprimisque Jobi, & exitum felicem patientiæ, ℣. 10.11. Conf. Matth. V. 10.11. Jac. I. 2.12. Et quia ex impatientia facile homines in exsecrationes prorumpunt, vetat graviter Apostolus maledictis certare & juramento quocunque se ad vindictam obstringere, ne, qui ita leves sunt, in judicium condemnatorium (alii legunt pro κρίσιν ὑπόκρισιν, sed *Coccejus* priorem lectionem tuetur, eamque *Syrus* & *Arabs* cum *Lat.* habet) incidant, ℣. 12. Conf. Eph. IV. 25 Col. III. 9. In afflictionibus potius orandum ardenter ad DEUM pro nostri in patientia sustentatione, in lætis vero rebus psallendum, præcipit, ℣. 13. Neque in morbis sustinendis impatientes esse vult Christianos, sed istum errorem corrigit, propositisque salutaribus præceptis instruit, quomodo se gerere debeant, ut Ecclesiæ presbyteros accersant, qui pro ægrotis orent, eosque in nomine Domini ungant, pro concesso tum temporis dono sanandi, (Marc. VI. 13. à qua unctione Christiani ἀλείπται s. unctores dicebantur) ut per preces fideles sanentur & erigantur corpore & anima, impetrata remissione peccatorum, post editam confessionem & veram pœnitentiam; quarum precum magnam vim & efficaciam esse, exemplo Eliæ, Prophetæ quidem insignis, sed iisdem quibus nos, affectibus obnoxii, confirmat, ℣. 14.—19. Denique μακροθυμίαν in conversione aliorum præcipue ostendi vult, ut omni labore & patientia studeamus errantes revocare in viam; quam admonitionem tacite innuit & præsupponit, quando commendat hoc studium ab ingenti utilitate, quod ita animæ salventur & liberentur ab æterna morte, & multitudo peccatorum damnantium tegatur per remissionem in CHRISTO JESU in illis, qui

qui convertuntur. Hoc convertentibus tribuit, quod solius Christi proprium est, ut ad hoc salutare Conversionis opus alacriores nos reddat, v. 19. 20. 2. Pet. I.

XXXIX.

Jacobum excipit *Petrus*, qui ad eosdem scripsit, ad quos Jacobus suam misit Epistolam, ac ipse priorem, nempe ad Judæos per Pontum, Galatiam, Cappadociam, Asiam & Bythiniam dispersos, sed ad Christum conversos, non exclusis Gentilibus, quos solos *Flacius* intelligit, sed *Gerhardus* melius illos principaliter, ut ex Cap. III. 1. colligi potest. *Tempus* scriptionis non adeo certum est, aut definiri potest, nisi quod ex Cap. I. v. 14. effici queat, Apostolum paulo ante mortem eam exaravisse. *Locus* pariter in obscuro est, nec, etiamsi detur, Petrum Romæ fuisse, ibique martyrio vitam finiisse, quod plurimi historici magno consensu tradunt, quemadmodum nuper Cl. *Basnagius* in Exercit. Anti-Baron. ad A. C. XLIV. n. XXV. p. 548. ff. contra *Spanhemium* multis argumentis ostendit, hinc valide satis efficitur, ibidem etiam hanc Epistolam scriptam fuisse: ideoque multi putant, multo probabilius statui, Babylone eam missam, æque ac priorem. Utcunque vero id se habeat, parum refert: hoc forte gravius utiliusque est, ut scribendi *occasionem* inquiramus, ex ipsa Epistola. Eam hanc fuisse comperimus, quod inter conversos non pauci in studio pietatis remissiores fuerint, quos proinde ex instinctu divino excitare & monere visum fuit, ut depositum sacrum custodirent, fidem vivam per totam vitam exprimere exercitio bonorum operum perpetuo studerent, nec à Pseudo-Doctoribus, ultimis temporibus frequentes exorituros, seduci se sinerent. Unde totius Epistolæ argumentum & scopum duobus verbis indicare possumus, ex Cap. I. 12. 13. 15. & III. 1. quod sit ὑπόμνησις s. refricatio priorum, & διέγερσις s. excitatio ad constantiam in fide & studium pietatis,

Secunda Petri Epistola. Tempus, locus, occasio scriptionis. Argumentum.

2. Pet. I. pietatis, contra seductores. Vid. *Athanas.* in Synopsi & *Oecumen.* Lutherus in præfat. ad Vers. German. per tria Capita summam egregie indicat. In I. scribit ostendere Apostolum Ecclesiæ, temporibus Apostolorum vicinæ, statum pure adhuc sincereque prædicati Evangelii : in II. statum dominantis Papatus, & regnantibus doctrinis humanis, in III. statum post revelatum Antichristum, quomodo homines in Epicureismum prolapsi, & Legem & Evangelium despicatui sint habituri, ac nihil quidquam crediturí ; qualis futurus sub finem mundi, & hodie sit. Conf. *Flac.* Verum, pro more, singula percurremus Capita.

CAP. I. CAP. I. Ad fideles se scribere Apostolus in principio indicat, & primis statim verbis eos ad constantiam in fide ejusque demonstrationem excitat, quando dicit, illos *æque pretiosam fidem* (Actor. XI. 17. XV. 9.) ex gratia à Patre luminum, & per eam præstantissima dona *accepisse*, cum Apostolis, *in justitia DEI & Salvatoris nostri JESU CHRISTI* ; quæ deposita custodienda sint, quorumque munerum augmentum & complementum iisdem precatur, in viva & practica cognitione, v. 1. 2. Deinde beneficia divina commemorat, quæ fideles acceperint, eaq; exaggerat, 1. à donantis potentia, 2. à donorum cumulo, (*omnia, quæ ad vitam* spiritualem & æternam, *ac pietatem* spectant) 3. à donationis medio, quod est gratiosæ vocationis cognitio sive apprehenso fiducialis, (Jes. LIII. 11. Joh. XVII. 3.) 4. à causa & fine, *per* & *ad gloriam ac virtutem*, s. gloriosam virtutem, quia per vocationem istam DEI maxime elucet ejus gloria & virtus, eoque omnia tendunt, Ephes. I. 6. 7. 17. ff. II. 7. 2. Tim. I. 9. 1. Pet. V. 10. Per quam gloriam & virtutem *maxima & pretiosissima promissa*, in V. T. Patribus facta, per Prophetas toties repetita, & per Christum parta bona, DEI φιλανθρωπίαν nobis largitam esse, docet, ut *per ea divina naturæ*, id est, Luthero explicante, æternæ veritatis, justitiæ, sapientiæ, vitæ

vitæ &c. *participes fiamus*, & vi gratiosæ unionis Christus, imo tota SS. Trinitas per fidem in cordibus nostris habitet, nosque omni plenitudine divina repleat. (Joh. XIV. 23. Ephes. III. 17. 19.) v. 3. 4. Hinc deducit paræneſin, ut tantorum beneficiorum memores fideles (1.) *fugiant* proculque absint *ab illa corruptione*, quæ est in & *à concupiscentia* prava omnium vitiorum, Gal. V. 17. 19. ff. *in mundo* hoc perverso, 1. Joh. V. 19. utpote cum qua corruptione activa, ut sic dicam, (Ephes. IV. 22.) non possit consistere κοινωνία illa cum DEO, 1. Joh. I. 6. 7. II. 15. 16. (2.) faciant ex donatis viribus, (v. 3. Conf. 1. Pet. IV. 11.) quæ facienda sunt, *eoque omne studium* per totam vitam *conferant*, ut *suppeditent*, instar arboris fertilis (vide infra. v. 8.) *in* viva *fide*, tanquam genitrice, fonte & radice omnis boni, *virtutem* quamcunque, Phil. IV. 8. *& in virtute*, sive exercitio bonorum operum, circumspectionem, *cognitionem* sive prudentiam, omnia in loco, tempore &c. dicendo & faciendo, nec in excessu nec in defectu peccando, 1. Cor. VIII. 1. ſ. 2. Cor. VI. 6. 1. Pet. III. 7. *in hac vero cognitione continentiam* sive moderationem animi & corporis, ne libertate, quam in Christo habent Christiani, abutantur in tota conversatione externa, in verbis, gestibus & factis, ut Simoniani, Gnostici & Nicolaitæ fecerant: *in continentia patientiam* & perseverantiam in afflictionibus & tentationibus plurimis & maximis; *in patientia pietatem* veram, cultumque sincerum DEO præstando, & servando, nec à vitæ sanctitate quidquam remittendo, sive per commoda, sive per adversa tententur, cum sciant sine persecutionibus esse non posse, qui pie vivere in J. C. volunt, 2. Tim. III. 12. Jac. I. 2. ff. *in pietate fraternam charitatem*, cum pietatis professio sine amore fratrum, qui Christum profitentur, intimo nihil sit nisi jactantia & inanis crocitatio, (*Coc.* h. l.) 1. Joh. IV. 20. ſ. denique *in dilectione fratrum charitatem* communem erga omnes homines, etiam hostes, Matth. V. 44. ff. quia charitas est vinculum 2. Pet. I.

2. Pet. I. perfectionis, & non excidit, sed in vitam æternam permanet, (1. Cor. XIII. 8.) ℣. 5. 6. 7. Huic enumerationi virtutum scalari, ad quarum studium profectumque perpetuum hortatus est Apostolus, adhortationis argumenta subjicit suadentia, (1.) *à fine & effectu* vocationis ad regnum Christi, qui est fructificatio in bonis multiplex; quia hæ virtutes, *si abundanter adsint*, ut omnia DEUM donare ostenderat, quæ ad vitam & pietatem pertinent, (℣. 3.) *non constituant nos otiosos aut infrugiferos in Domini nostri J. C. cognitionem*, sed contra potius operosos & fructuosos plenosque fructibus justitiæ efficiant, Phil. I. 11. ostendantque, esse in nobis veram fidem, per charitatem & alia bona opera ἐπιχορηγούμενα, ℣. 8. (2.) *ab antithesi*, ut inertia (das faule/ todte Wesen und Leben,) sive contraria vitia demonstrent, eos, qui se Christianos & fideles profiteantur, vera cognitione, vita, luce & pietate destitutos, talpa *cæciores* esse, non spectare futura & procul, sed præsentia tantum & terrena, ut animalia, quæ natura prona & ventri obedientia finxit, & reipsa *oblitos purificationis* priorum sive *veterum suorum peccatorum*, ejusque finis, turpissime negligere, ac εἰς κενὸν accepisse gratiam regenerationis, justificationis &c. ℣. 9. Ex qua socordia & neglectu non potest non homo recidere in statum miserrimum peccatorum ac damnationis æternæ. Qui vero efficaci gratia & virtute DEI donata recte utitur, maximum inde commodum percipit, quod (3.) est argumentum exhortationis Petrinæ, *ab utili* desumtum, & ex superioribus fluens, sive illatum, quia qui omni nisu atque contentione student purificationi quotidianæ & in exercitio pietatis perpetuo versantur, digne Evangelio ambulant, *non ruent* in peccata contra conscientiam, nec gratia excident, sed *vocationem & electionem suam firmam* certamq; *facient* ex sua parte, ac, præter testimonium Spiritus S. internum, promissa infallibilia &c. ex fignis istis idoneis colligent, se non tantum in vocatorum sed etiam electorum numero esse, (Rom. VIII. 16.

VIII. 16. 30.) & *ſic abundanter ipſis ſubminiſtrabitur* ex potentia & gratia DEI, *in æternum Domini & Salvatoris noſtri* J. C. *regnum ingreſſus*, nihil remorantibus afflictionibus, diabolo, hominibus & ipſa morte, (ibid. ℣. 38. 1. Pet. I. 5.) v. 10. 11. Hunc in finem (4.) Apoſtolus ſubjicit ſuam quoque commonefactionem perpetuam, additis cauſis prægnantibus, (α) à conditione eorum, ad quos ſcribebat, quod etiam *ſcientes & confirmati in veritate* Evangelica præſenti, non promiſſa, ut in V. T. 1. Pet. I. 10. ad ſtudium bonorum operum ſint excitandi, cum Satanæ, mundi & carnis inſidiis adhuc ſint obnoxii, 1. Pet. V. 8. ſſ. (β) *ab officio ſuo* Apoſtolico, quod juſtum & æquum ſit, & coram per omnem vitam *excitare* Chriſtianos, ipſisque *in memoriam revocare*, cum beneficia per Chriſtum accepta, tum officiorum partes jugiter obſervandas, quod eo ſtudioſius facere allaboret, quo propior ſit morti; & ſcripto relinquere μνημόσυνον & ſuſcitabulum, v. 12.—16. (γ) *à certitudine doctrinæ* ab ſe traditæ, & teſtificatæ, cum ab Apoſtolis, quod non figmenta humana, mira arte compoſita, ſed divina oracula propoſuerit, ac inprimis inculcaverit *Domini* J. C. *potentiam* divinam *& præſentiam*, manifeſtationemque in carne, non humilem tantum, ſed magnificam quoque in ipſo exinanitionis ſtatu, cujus ſpectator & auditor intimior fuerit, una cum aliis in monte ſacro, ubi Salvator honorem & gloriam vere infinitam à Patre acceperit, & toti orbi commendatus fuerit, Matth. XVII. 1. ſſ. tum à Prophetis, quorum omnium *ſermo* de Chriſto *firmior* ſit (Actor. X. 43. 1. Pet. I. 10.—13.) Hebræis, & minus exceptionibus & dubitationibus obnoxius, quam illa transfiguratio CHRISTI, ad quem eos remittit, tanquam tutiſſimam regulam fidei & pietatis, ſive ſanctæ vitæ magiſtram, quemque commendat & magnifice deprædicat ab effectu ſalutari, quod clarus non tantum in ſe & perſpicuus ſit, ſed etiam, ſi debita ratione in timore Domini legatur, & ad illum attendatur, caligi-

2. Pet. I.

2. Pet. II. ginem ignorantiæ, nobiscum natæ, errorumque omnium discutere, & facere possit, *ut dies illucescat* cognitionis salvificæ & vivæ de Christo, *&* major subinde lux sive *lucifer oriatur in cordibus nostris.* Diligenter autem & *inprimis*, ac ante omnia, observari vult à lectoribus Scripturarum Propheticarum, quod *ea non* sint *propriæ explicationis*, ne patiantur se seduci ab illis, qui privatum suum sensum Vatum Oraculis inferunt, quum *non humana voluntate* arbitriove excogitata & *allata aliquando* ulla vera *prophetia*, Canonicis voluminibus comprehensa, *sed sancti DEI homines* (2. Sam. II. 27. IX. 6. 1. Reg. XVII. 18.) *à Spiritu* S. qui Christi Spiritus est, 1. Pet. I. 11. *acti* & impulsi, immediate edocti illuminatique infallibiliter *locuti sint*, & literarum monumentis consignarint oracula & mysteria, πρὸς ἀσφάλειαν nostram, Luc. I. 4.

CAP. II. CAP. II. Cur omnes Christiani attendere probe debeant sermoni Apostolici & Prophetico, memorat Petrus, & prædicit exorituros *inter ipsos falsos Doctores*, quemadmodum & in Vet. Test. falsi Prophetæ extiterint, Matth. XXIV. 11. 24. Actor. XX. 29. f. 2. Thess. II. 3. quos omnes summo studio cavendos, tacite innuit, quando & pericula ab iis imminentia, & pœnas, illos pariter ad seductos manentes, recenset. Periculum tanto magis metuendum declarat, quanto subtilius *introducturi* sint *hæreses exitiales* & dogmata damnabilia, quæ *ad abnegationem Domini* & DEI Salvatoris omnium unici, divino suo sanguine *eos acquirentis* & redimentis, (Actor. XX. 28. Gal. III. 13. Jud. v. 4.) sive directe sive indirecte tendant: & quanto certius *citiusque exitium* spirituale ac æternum, *sibi ipsis*, & aliis eos sequentibus, *accersant*, v. 1. Ne vero improvide istos seductores sequentium multitudo quenquam trahat in errorum societatem, *plurimos* fore nunciat, qui vestigia eorum legentes *in* omnis generis *perditiones ruant*, ex justo DEI judio, 2. Thess. II. 10. ff. & causam præbeant una cum deceptoribus, ut per ac *propter*

pter eos via veritatis Evangelice, quæ ſecundum pietatem eſt, 2. Pet. II.
blasphemetur, ac ſi det licentiam peccandi iis, qui ſola fide juſtificari ſe ſtatuunt, v. 2. traditiones autem hominum mirum in modum extollantur & majore etiam pietatis affectu quam verbum ſcriptum recipiantur. Quemadmodum igitur character Antichriſtianorum Doctorum eſt blasphemia, Apoc. XIII. 1. 2. XVII. 3. ita quoque ſummam & inſatiabilem *avaritiam* in iis notat Apoſtolus, qua impulſi fraudibus variis utantur, *fictisque ſermonibus* ineſcent incautos, *& negotientur eos* ac nundinentur, emungendo opus διὰ χρισολογίας καὶ ἐυλογίας (Rom. XVI. 18.) per miſſas, indulgentias &c. Hinc repetit exitium pœnasque ſeductoribus & ſeductis divinitus, certo & non ſegniter, infligendas, quod confirmat exemplis tribus, quorum primum eſt *Angelorum malorum*, quibus DEUS non pepercerit, ſed damnationis ſententiam in illos pronunciaverit ſeveram, inque carcerem infernalem trucidandos præcipitaverit, ac majus judicium ſuppliciumque illis reſervaverit: ſecundum *priſci mundi* impii, univerſali diluvio puniti, tertium Sodomitarum & Gomorrhæorum, quorum urbes igne cœlitus immiſſo perierint. Quæ exempla eum in finem conſignata ſignificat, ut impii inde perſpicerent iram pœnamque divinam certiſſime paratam omnibus nefariis & irreligioſis, v. 3. —7. Inſerit tamen ἀντιθετικῶς exempla gratiæ divinæ in *Noacho, præcone juſtitiæ*, quem DEUS una cum familia mirabiliter in arca cuſtodiverit, ℣. 5. & *juſto Lotho*, quem nefariorum hominum libidinoſa converſatione, quam videre & audire quotidie cogebatur, divexatum & fatigatum, liberaverit, ℣. 7. 8. Quam doctrinam de impiorum exitio & piorum conſervatione pulcherrimo epiphonemate concludit, ℣. 9. & è diverticulo quaſi redit ad falſorum doctorum deſcriptionem, &, ut *Flacius* ac *Coccejus* volunt, de certa quadam eorum ſpecie agere incipit, nempe de Antichriſto ejusque curtiſanis, & pſeudo ſpiritualibus, vel, ſi de iisdem, ut in prioribus, eorumve ſi-

2.Pet.II. milibus agit, plures & luculentiores notas recenſet, ut ſi una alterave non ſatis innoteſcat omnibus, ex pluribus indicium fieri queat. 1. eſt ſumma libidinoſiſſimæ vitæ impuritas, Romæ & alibi conſpicua: 2. contemtus extremus *dominationis* ſupremi Domini JESU CHRISTI, (℣. 1. conf. *Calov.* h.l.) vel dominationum & poteſtatum ab eo ordinatarum, (Rom. XIII. 1. quorum utrumque quadrat in eos, qui ſervi ſervorum quidem dici volunt, ſed Dominos Dominorum ſed demonſtrant: 3. hinc *audaciam* prorumpunt irrefrenabilem, ut nihil non audeant, divina & humana jura ſubvertant, προπετεῖς ideo Paulo dicti, (2. Tim. III. 4.) 4. ſunt αὐθάδεις, *ſibi placentes* in prudentia carnali, præfracti & pervicaces, infallibilitatem ſibi arrogantes in placitis ſuis & traditionibus; unde 5. *glorias* DEI & Domini noſtri glorioſi, *non metuunt blasphemare*, ejusque merito & gratiæ detrahere, dum ſuis operibus & meritis ordinum hominum peccatorum, interceſſionibus ſanctorum &c. tribuunt, quæ iis non poſſunt ſine blasphemia tribui, ℣. 10. Hoc ſcelus amplificat (β) per collationem ſeductorum cum *Angelis* bonis, *qui licet robore atque potentia* longe *majores ſint* quibuscunque Doctoribus falſis, etiam eminentiſſimis, ac diabolis, *non ferant* tamen, nec auſint pronunciare *adverſus* αὐτῶν (eas, ſc. glorias, ſive Chriſtum ſ. Magiſtratum intellexeris, ℣. 11. vel, ut alii volunt, αὐτῶν eſſe pro καθ' ἑαυτῶν, *adverſus ſe ipſos*, aut mutuo,) *judicium maledicum coram Domino*, ℣. 11. (β) cum brutis irrationalibus, quorum more vivant, & naturalibus tantum motibus ac concupiſcentiis ducantur, omni rerum divinarum cognitione & ſpiritu carentes, & tamen τὰ τῆ πνεύματος blasphemantes; quos proinde *in ſua corruptione*, quam ſibi ipſis accerſunt, æternum *perituros*, cum in proprium exiſtium ruant, ſicut feræ in laqueos & retia vili eſca allectæ, & ita dignam mercedem pro injuſtitia ſua reportaturos dicit, ℣. 12. Quam ἀδικίαν τῶν ἀνόμων mox amplius exprimit, quod ſummam felicitatem *in quotidianis deliciis* & luxu

& luxu ponant, adeoque *labes & macula* sint Christianismi, qui 2. Pet. II.
ejus lumina & ornamenta esse volunt : quodque sine omni pudore *oblectent se* iis, quæ per multiplices fraudes & *deceptiones* conquisiverunt & coacervarunt, vel in usum pauperum & verorum DEI ministrorum collata sunt, & *coepulentur*, institutis eo nomine etiam publicis conviviis, (Conf. Jud. v. 12.) Et quia plenus venter in libidines despumat, hac quoque spurcitie eos imbutos esse, & *oculos adulterii plenos* habere dicit, qui libidinositatem prodant, licet castitatis votum præferant & mentiantur. Atque in his similibusque *peccatis* tantopere immersos illos esse, ut, moniti licet sæpissime gravissimeque à testibus veritatis cordatis, ab iis *non desistant*, sed ἐργαζόμενοι τὴν ἀνομίαν semper sint & maneant, utpote inescati, excœcati à diabolo inque reprobrum sensum dati, & *inescantes* atque capientes *animas* in fide & pietate *nondum* satis *firmatas*, sed fluctuantes, (Eph. IV. 14.) ut sua ex illis commoda parent augeantque, cum *cor habeant exercitatum* probe *avaritiis*, s. lucrosis quæstibus, & semper iis pendeat hamus, non piscandi animas sed numos aureos, fortunas & regiones, sub specie religionis. Eos propterea perditionis & *exsecrationis filios* vocat, (Joh. XVII. 12. Actor. VIII. 20. 2. Thess. II. 3.) omni maledictione dignissimos, (Psal. CIX. 17.) qui innocentes & veritatem cœlestem sectantes, anathematum fulminibus & diris execrationibus percutiunt, & relicta via recta cum Simone Mago & *Bileamo* conduci se mercede iniquitatis patiuntur à diabolo, ut populo DEI maledicant. (Num. XXII. XXIII. XXIV.) v. 13—17. Non subsistit hic Petrus in descriptione falsorum Doctorum aliquando exoriturorum, sed amplius procedit, & sive nova eorum genera, ut *Coccejus* vult, vel nova vitia, ceu nostrates vulgo statuunt, perstringit duabus similitudinibus, *fontis* sine aqua, *& nubis* inanis, à vento dissipatæ, ut pluviam non reddat; quibus indicat, eos vacuos esse spiritu donisque gratiæ, & externa specie fallere,

2. Pet. III. nil soliditatis, veritatis aut solatii habere dareve posse sitienti (Prov. XXV. 14. Jer. II. 13.) animæ justitiam & salutem, sed eam in securitatem adducere, prætumida sua & fastuosa vaniloquentia, qua *inescent in carnis concupiscentiis & lasciviis eos, qui vere* (al. legunt ὀλίγον *paululum*, sicque *Syr. Arabs. Hieron. August.* & *Vulg.* reddunt, H. Grot. ad *breve tempus*) *effugerunt* illos, *qui in errore* Antichristiano *versantur*, & Evangelicæ veritatis confessionem amplexi sunt, sed cupiditatibus suis & carni nuntium non miserunt, ut tamen salutifera Evangelii gratia postulat, Tit. II. 11. seq. **die sich nennen Evangelisch, und sind doch Eigenwillisch, oder Reformirt, und sind doch** deformirt. Tales utique merentur, ut ipsis dentur ex justo DEI judicio Placentini, imo ipsi hujusmodi eligunt pastores & doctores, pro lubitu, (2. Tim. IV. 3.) *qui libertatem promittant*, prædicent & applicent carnalibus adhuc & ventri mundoque servientibus, 1. Pet. II. 16. cum tamen *ipsi* quoque sint *servi* & mancipia *corruptionis* in concupiscentia, victi à diabolo & peccatis, Joh. VIII. 34. Rom. VI. 16. Horum autem hunc in modum seipsos & alios decipientium & deceptorum, sive relapsorum, conditionem miserrimam & longe deteriorem esse, quam ante conversionem erat, (Luc. XI. 26.) ac melius illis futurum, *non cognovisse viam justitiæ* Evangelicæ & fidei, *quam post agnitionem retrorsum converti ab eo, quod ipsis traditum est, sancto mandato*, 1. Pet. I. 15. seqq. Luc. XII. 47. Ut igitur tanto magis exaggeret cum peccatum, tum periculum turpissimorum horum apostatarum, citat duo proverbia vetera, apte in eos quadrantia, quorum prius ex Prov. XXVI. 11. desumtum est.

CAP. III. CAP. III. Denuo indicat scriptæ secundæ hujus & prioris Epistolæ scopum, ut vere fideles, *sincera mente præditos*, quique effugerunt in errore versantes, & non inescati à licentiosis libertatis professoribus, aut implicati rursus sunt inquinamentis mundi, excitet ad perseverantiam in doctrina Prophetica

tica & Apostolica, quoad fidem & pietatem, cujus proinde memoriam diligentissime inculcat, &, quæ *Flacii* verba sunt, *vult esse memoriam vivam, seu efficacem & practicam, cum vero usu seriaque cordis pietate conjunctam, non otiosam tantum & speculativam*, ℣. 1. 2. Præmonitionis necessitatem gravissimam hanc subjicit, v. 3. quod post falsos illos doctores, & apostasiam quorundam ab agnita veritate & sancto præcepto, *venturi* sint *in postremo dierum*, sive ultima periodo novissimorum temporum, ἐμπαῖκται, id est, *illusores* & irrisores, inter Christianos, eorumque cœtus, qui puriores aliis habentur, quales, observante *Luthero*, sunt *nostri Epicuræi & Sadducæi, qui nec hoc, nec illud credunt, vitam pro lubitu suo instituunt, juxta suas concupiscentias ambulant*: quibus addere licet *Atheos*, &, quæ *Dieterici* verba sunt in Illustram N. T. *hodiernos Sardanapalistas, cum Cynica & suilla fide* (mit ihrem Sau-Glauben) *quorum symbolon: ede, bibe, Veneri indulge, cætera omnia prorsus nihil.* Capita vero præcipua irreligiositatis empectarum enarrat Apostolus v. 4. eorumque verba & argumentum μιμητικῶς recitat, quorum summa est negatio promissi adventus Dominici ad spem liberationemque fidelium, & impiorum judicium, aliorumque dogmatum, ut resurrectionis mortuorum & consummationis seculi hujus, licet luculenter talia Dominus ipse prædixerit, Matth. XXIV. 29. seqq. Luc. XXI. 25. ff. Rom. VIII. 19. seqq. imo omnes Prophetæ & Apostoli uno ore edixerint, Spiritus Sancti instinctu. Mox refellit hunc errorem à diluvio, in quo tota naturæ immutatio facta sit, & priscus mundus, verbo DEI creatus & consistens, propter hominum impietatem perierit, immisso judicio à justo vindice, DEO; ut adeo falsissimum sit, quod empectæ, ex ignorantia affectata, objiciebant, omnia manere in statu suo primævo, nec mutationi obnoxia esse, v. 5. 6. Hinc infert, *mundum præsentem* majori quoque mutationi obnoxium eumque reservatum esse *ad diem judicii & perdi-* 2. Pet. III.

2. Pet. III. *perditionis hominum impiorum*, v. 7. Conf. Matth. XIII. 40. ff. XXV. 31. seqq. Post quæ ad fideles se convertit Apostolus, missis empæctis, & ostendit, eos debere missos facere illusores & recogitare semper prædicta à Vatibus sanctis & Apostolis, (v. 2.) nec ob moram diuturnam adventus promissi languescere, sed inter alia hoc ex Psalmo XC. 4. diligenter expendere, *quod unus dies apud DEUM sint ut mille anni, & mille anni, ut unus dies*: quodque *non tardet DEUS* promissum ejusque complementum, ultra quam oporteat, sed *longanimitate utatur* erga homines, cum *non velit* ullos, vel *aliquos*, *perire*, *sed omnes ad pœnitentiam tendere*, eamque oblatam (Actor. XVII. 30. f.) *arripere*, ac eam in rem & media sufficientia omnibus atque singulis indulgeat, Rom. II. 4. 1. Tim. II. 4. Ne tamen, ut plerumque fit, DEI longanimitate homines abutantur ad carnalem securitatem, dicit illam *diem judicii* stato quidem sed incognito tempore, subito, ac nil tale metuentibus mortalibus, *venturam*, *ut furem* nocturnum, (Matth. XXIV. 37. ff. Luc. XII. 39. f. 1. Thes. V. 2. Apoc. III. 3. XVI. 15.) Deinde, quod v. 7. dixerat, cœlos & terram igni reservari, uberius explicat, & *celerrime transitura*, flammaque ardente *concremanda* significat; cujus interitus præludium conflagratio Sodomorum & vicinarum urbium præbuit, v. 11. Hinc monitum infert ad præparationem dignam, vigilantiam & exspectationem diei illius, piis læti & felicis, utpote qui spem habeant videndi & possidendi cœlum novum terramque novam, ubi justitia habitet, ex promisso Domini, Jes. LXV. 17. LXVI. 22. Cum vero nonnisi justis, purgatis, sanctis & pacificis, (Matth. V. 9.) aditus pateat ad tantam beatitudinem, denuo iterumque adhortatur fideles ad studium pietatis, & patientiæ, ac idem de eodem argumento Paulum subinde in suis Epistolis loquutum innuit, quod tamen indocti & non satis in sacris literis versati depravent, inque alienum sensum detorqueant, à quibus alienissimos esse

esse vult fratres, & tanto majorem operam dare, ne hominum nefariorum, quos hactenus vivis coloribus depinxit, fraudibus erroribusque abducti à Prophetica Apostolicaque doctrina, excidant â propria firmitate & immoto fidei fundamento, (Eph. II. 20.) sed potius magis magisque *crescant in gratia & cognitione Domini nostri & Salvatoris JESU CHRISTI*, ita, ut non tantum inquinamenta mundi effugiant, sed etiam, quemadmodum in principio Epistolæ prolixe monuerat, suppeditent in fide illa omnia, quæ viva cognitio requirit, & quæ de introitu in æternum glorioſumque regnum Christi, certos ipsos reddere possunt, ℣. 12.—18. Ep. Judæ.

§. XL.

Judas Petro posterior scribit Epistolam ad eosdem ejusdemque argumenti.

Petrum ejusque posteriorem Epistolam excipit *Judas*, Apostolus, Apostoli Jacobi frater, Thaddæus & Lebbæus, veteribusque aliquando Zelotes dictus, quemadmodum vel ex eo colligi potest, quod in Epistola sua catholica, v. 17. 18. respiciat remittatve lectores ad dicta & scripta Apostolorum, se præcedentium, ac nominatim ad Pauli Petrique Epistolas postremas, de illusoribus Evangelicæ veritatis, novissimis temporibus exorituris monentes. Immo etiam ex v. 4. nonnulli concludunt, *Judam* verbo παρεισδυσαν haud obscure indicare, quod ejusmodi homines impii, quos Petrus subintroducturos hæreses exitiales prædixerit, (2. Ep. II. 1.) eo tempore, quo scripsit, jam præsentes habuisse, & stylum quoque in eos strinxisse, vel scribendi occasionem inde cepisse. Longe profecto verisimilior est hæc sententia, quam illorum, qui putant, Petrum plurimas sententias pene verbotenus é Judæ epistola in novissimam suam transcripsisse, atque adeo Juda posteriorem fuisse. Alii contrarium factum contendunt, &, vel exscriptorem, vel epitomatorem Petri Judam faciunt. Nobis ut neutrum placet, quod unus Apostolus ab altero sua hauserit vel compilaverit,

quum

Ep. Judæ. quum uterque ex divina inspiratione scripserit, & idem Spiritus S. vel eadem, vel valde similia utrique suggerere potuerit, quemadmodum de quibusdam Prophetis & Evangelistarum sancta quadriga constat: ita placet hoc, quod *Spanhemius* H. E. Sec. I. p. 546. scribit, *Judam vero admodum scripsisse Epistolam, post Petri & Pauli novissimas, adeoque post excidium urbis, & Annum LXX. postque natas turpissimas hæreses, ut Simonis, Menandri, Ebionis* &c.

Quod ad *occasionem* & *argumentum* Epistolæ attinet, minime necesse esse putamus, de iis prolixam instituere narrationem, quum ea sufficere hic possint, quæ ad Petri ultimam observata sunt, & negari nequeat, in plurimis utramque convenire; adhæc ex brevi brevis Epistolæ explicatione & analysi ea facile perspiciantur. In *Exordio* 1. nomen suum, cum proprium, tum officii & genus familiamve exprimit, quando se vocat *Judam JESU CHRISTI servum, fratremque Jacobi:* quo satis indicat, se à proditore *Juda* distinctum, veri nominis Apostolum, & constantem testem, servum & confessorem (quod *Judas* Hebraice declarat, & *Taddæus*, Marc. III. 18. ut nonnullis placet) Domini sui esse, nec minoris habendum, quam Jacobum, Paulum & Petrum, Jac. I. 1. Rom. I. 1. 2. Pet. I. 1. adeoque brevem hanc epistolam pari pietatis affectu cum aliis sanctorum DEI virorum scriptis recipiendam esse. 2. Indicat eos, ad quos scribit, sed generatim, neque enim vel à genere, vel à patria, vel ab habitatione eos describit, sed à beneficiis communibus, quæ DEUS in illos omnes contulerat, qui Christi nomen profitebantur. Atque illa forte ratio est, cur *Epistolæ Catholicæ* nomen obtinuerit, nec unquam disputatum sit, num ad solos Judæos, an ad solos Gentiles, eosque vel hujus vel illius regionis, an denique ad utrosque mixtim scripta sit. Quanquam haud forte abs re censeant Interpretes, ad eosdem scriptam esse, ad quos Jacobus & Petrus suas dederunt Epistolas, quorum

quorum maxima pars ex Judaismo ad Christum conversa esset: Ep. Judæ.
sic *Estius* ℣. v. 17. colligit; sed non satis hoc argumentum stringit, cum etiam Paulus de illusoribus novissimorum temporum prædixerit, etsi ad Gentiles scripserit. Quicquid vero hujus sit, tribus verbis Judas sat perspicue indicat, ad quos vel quibus scribat: τοῖς ἡγιασμένοις, τετηρημένοις κλητοῖς, quorum verborum ordinem *Estius*, *Lyranum* secutus, hunc esse recte observat: *vocatis* (quod non tam participii quam nominis vim habere, & reddi posse *vocatitiis*, Erasmus aliique dudum adnotarunt) *nempe iis, qui in DEO Patre sanctificati sunt, & JESU CHRISTO servati.* Quæ sane ad omnes Christianos pertinent, quibusque non tantum maxima & pretiosissima beneficia, quibus affecti à DEO T. O. M. sint, in memoriam revocat Judas, una cum tacita admonitione custodiæ fidelis tanti depositi, verum etiam promittit, DEUM eos servaturum, ne à deceptoribus seducti pereant, (Joh. X. 28. 29. 1. Pet. I. 5.) ac eo nomine precatur ipsis v. 2. *augmentum* & complementum *misericordiæ* & gratiæ, à DEO Patre, (2. Cor. I. 3.) *Pacis*, à Pacis Principe & datore, J. C. & *dilectionis*, à Spiritu S. (Rom. V. 5.) Cur talium munerum incrementum fidelibus ex animo apprecetur, mox innuit, quando testatur v. 3. affectum & sollicitudinem suam singularem erga fratres dilectos, quibus, juxta divinum mandatum atque instinctum, necesse habuerit ad eos scribere de re gravissima, nempe de *communi* totius Ecclesiæ *salute*, eosque serio *adhortari*, ne, assurgentibus quotidie novis impostoribus, seduci se ab iis patiantur, sed in acie starent, παναπλίᾳ & fortitudine divina instructi, contra Veritatis Evangelicæ hostes strenue decertarent, *pro fide* vera, certo, plene & sufficienter satisque clare *semel tradita sanctis*, s. Ecclesiæ, quæ est congregatio sanctorum, à DEO, & revelata Prophetis & Apostolis Domini JESU CHRISTI, ut ei nihil addere aut detrahere sine jactura salutis liceat. Quo vero melius diligentiusque caverent hæreticos,

Ep. Judæ. partim jamjam tum furtive subingressos, partim novissimis temporibus plenis agminibus introituros, eos describit 1. tanquam prænotatos *olim*, & *præscriptos* ad *judicium* illud insigne, cujus exempla & typos in sequentibus adducit, quorum & impostura & supplicia jam *dudum* prænunciata sint à sanctis DEI viris, (2. Pet. II. 1. 3.) 2. ut *impios*, cognitione veritatis, quæ secundum pietatem est, destitutos, imo contra DEUM vel dictis vel factis proterve insurgentes, & 3. *gratiam DEI* salutiferam, in Evangelio propositam, nobisque in Christo factam, Joh. I. 17. & castigantem nos, ut abnegantes ἀσέβειαν & mundanas concupiscentias, sobrie, juste & pie vivamus in hoc seculo, Tit. II. 11. 12. *transferentes* (sive didactice, sive practice) *in lasciviam*, vel licentiam indulgendi cupiditatibus carnalibus pro lubitu, & libertatem impunitatemve promittentes ita licentiose viventibus: 4. ut *abnegantes* veram Christi Deitatem, sive quod *sit solus Herus* (δεσπότης) imperium habens in omnia, *DEUS & Dominus noster*, jure creationis & redemtionis, seque ei servire debere in sanctitate & justitia per omnes vitæ dies, Luc. I. 74. 75. Ab hujusmodi impiorum & nefariorum hominum consortio, ut Judas abstrahat pios, varia adducit exempla illorum, qui rebellarunt contra Dominum, & supplicia subierunt dira, qualia subituros etiam præsentis & futurorum temporum omnium impios, tacite significat. Tametsi autem non ignota essent Judæis conversis exempla, quæ profert, ea tamen iis in memoriam revocat, ut vel in iis speculum temporum judiciorumque sibi semper similium, haberent, in quo infelicitatem impiorum intuerentur, ac aliorum damno cauti esse discerent. *Primum* exemplum Israëlitarum adducit, v. 6. quod, cum idem Dominus & DEUS noster, JESUS CHRISTUS, eos multis beneficii affecisset & quod inter maxima ponendum, ex terra Ægypti, domo servitutis, miraculose eductos, à Pharaonis tyrannide salvasset, ac illustrem typum futuræ redemtionis è potestate principis

principis tenebrarum ipsis ita dedisset, illi autem turpissime obliti tantorum munerum, murmurassent sæpius, rebellassent, certissimis sanctissimisque promissionibus non credidissent, & obstinate reverti in Ægyptum voluissent, diversis vicibus perdiderit, & in deserto prostraverit, ut hæreditatem promissam adire nequiverint. Conf. 1. Cor. X. 5. ff. Hebr. III. & IV. Secundum exemplum est *Angelorum malorum*, quos, cum non servassent originem dignitatemque, in quam per creationem collocati ab eo erant, per quem omnia facta sunt, sed sponte & superbe deseruissent assignatum sibi glorioſum domicilium & statum, & altiora affectassent, idem ille Dominus & DEUS, Filiusque DEI, è cœlo præcipitatos in infernum detrusit &c. Vid. 2. Pet. II. 4. Tertium exemplum est à *Sodomæ, Gomorrhæ finitimarumque urbium* exitio desumtum, quod toties fere Prophetæ repetunt, quoties memorabile aliquod vel tremendum DEI judicium notare volunt, ideoque haud abs re eo terrorem omnibus seculis incutit Judas, ℣. 7. Quæ omnia applicat mox Apostolus ad seductores, quos descripserat, sive præsentes, sive futuros, quoad peccata & supplicia, quod. 1. sopiti in peccatis carnem polluant nefandis libidinibus, ut Sodomitæ, 2. quod dominationem illius unius Heri, DEI ac Domini JESU CHRISTI, contemnant, ut Israëlitæ increduli in deserto fecerunt: 3. quod glorias Divinæ majestatis, cum Deitati Christi proprias, tum humanitati ejus communicatas, (1. Pet. I. 11. 2. Pet. I. 17.) blasphemiis proscindant, exemplo Angelorum malorum, ℣. 8. Quanta hæc sit præsumtio & audacia impiorum, à contrario ostendit, exemplo modestiæ non tantum Angelorum bonorum, ut Petrus, sed ipsius etiam *Angelorum Principis* & Domini, J. C. qui *Diabolo*, maledictionem dudum promerito, & in dies magis promerenti, secum disceptanti de corpore Mosis: & ad idololatriam gentem Judaicam eo sollicitanti, *noluit maledicti notam impingere*, aut judicium ferre in causa tantæ blasphemiæ, Ep. Judæ.

Ep. Judæ. sed id tum Patri reliquit, dicens: *increpet te Dominus*, (Zach. III. 2.) Istos autem impostores subirreptitios dicit blasphemare ea, *quæ non noverunt*, quæ ipsorum, ut carnalium & animalium, captum superant, nimirum spiritualia, & τὰς δόξας τῦ θεῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ιησῦ Χριστῦ, imo brutis similes ac deteriores pronunciat, dum, *in iis*, *quæ naturaliter sciunt* & ex ratione cognoscunt, quæ honesta, quæ turpia, quis modus in cibo, potu, usu Veneris, *corrumpantur* penitus per noxium abusum, ℣. 9. 10. Ejusmodi hominum, vel potius bestiarum, miserrimum statum deplorat demonstratque Judas, dum similes eos ait bipedum, qui unquam vixêre inter mortales, nequissimis, eoque gravissime punitis, *Caino*, patriarchæ & antesignano atheorum, hypocritarum, operariorum, & persecutorum veritatis, cujus vestigia premant & vitæ diabolicæ rationem imitentur: *Balaamo*, in consiliis populum DEI seducendi & perdendi per illecebras libidinum callido & effuso in avaritiam, suaque duntaxat quærenti commoda, & in iis submerso: 3. *Koracho*, contradicenti proterve divinæ constitutioni, & rebellionem defectionemque à DEO & veris DEI ministris concitanti, qui vero subito periit, ℣. 11. Ne vero tales in Ecclesia vera non reperiri, securosque adeo & tutos à seductione se satis putarent Christiani, ostendit Apostolus, domesticos esse illos seductores, eodem verbo iisdemque sacris utentes, & hanc ob causam vivis coloribus illos depingit per elegantes aliquot metaphoras. Primo eos vocat *maculas*, ut vulgo reddunt σπιλάδες, vel, ut alii volunt, *scopulos in agapis* sive conviviis charitativis, eo se ingerentes impudenter, pascentes semetipsos, & convivantes abjecto DEI timore, absque omni verecundia. 2. *nubes sine aquis*, (2. Pet. II. 17.) 3. *arbores*, non tantum *emarcidas* & fructum bonum non proferentes, sed etiam prorsus *infrugiferas* in bono, *bis emortuas*, (quia relabuntur iterum in peccata & mortem, quæ semel effugerant) *& eradicatas*, vel *eradicandas*. 4. *Undas maris feras, despuman-*

despumantes sua ipsorum dedecora, (Es. XLVII. 19. Phil. III. 19.) Ep. Judæ.
5. *astra planetaria*, in se obscura & mutuatitio Solis lumine extrinsecus fruentia, *quibus caligo tenebrarum in æternum servatur*; quia falsi Prophetæ interiori luce destituti & mente excœcati, fallaci lumine assumto in errores seduxerunt pernicioso's, in tenebras exteriores projicientur, (Matth. XXII. 13.) ℣. 12. 13. Certitudinem judicii contra hos aliosque omnes impios demonstrat & confirmat ex Prophetia *Enochi*, vel conservata in populo DEI, vel divinitus Judæ revelata, quæ judicii universalitatem, scopum & rationem luculenter exprimit, ℣. 14. 15. Mox pluribus iterum verbis notat impiorum classes, agmina, vel vitia, quod sint *murmuratores* contra DEum, **denen es GOtt nicht recht macht**, qui non contenti DEI ordinationibus, vel tanquam nimis laxis, vel nimis rigidis, humanas addunt constitutiunculas, aut rationalem religionem comminiscuntur, ut Athei & Naturalistæ, *querulatores*, expostulatores & contentiosi, incusantes alios de hæresi, ob pravas suspiciones, quas de iis concipiunt & fovent, insanientes circa quæstiones & logomachias, (1. Tim. V. 4.) Pharisæis similes, nunquam non de Christo & discipulis ejus querimonias instituentes: (Vid. Marc. VII. 2.) *secundum concupiscentias suas ambulantes*, omnia libidinum genera sectantes, carni ejusque desideriis obsequentes, vid. ℣. 4. 8. 10. *quorum os loquitur prætumida*, Ps. XII. 4. LXXIII. 9. & magnifica jactant mysteria, quæ sesquipedalibus & horrisonis verbis efferunt, ut Valentiniani & Scholastici faciunt; *admirantes personas* divitum & potentum, eos fictis laudibus extollentes, utilitatis gratia, ut ab iis ita delinitis munera aliqua & beneficia impetrent, (2. Pet. I. 14.) ℣. 16. Vetustissimæ Enochi prophetiæ subjungit monita Apostolorum, quæ & ipsa prophetica erant, ut exinde majori facilitate ac claritate Satanæ imposturam in seductoribus deprehenderent, si forte plurimi vaticinium Patriarchæ ignorarent. Hos passim dixisse & præmo-

Ep. Judæ. nuisse sæpius indicat, *irrisores ultimis temporibus* extituros, qui omnem religionem & pietatem ludibrio habeant, & spreta Christi vita, *secundum suas concupiscentias impietatum* omnium perpetuo *incessuri sint*, ℣. 17. 18. quorum notas nonnullas adhuc adponit, ut tanto melius cognosci & evitari queant: primo eos vocat ἀποδιορίζοντας, *qui segregant* & separant alios (ἑαυτοὺς, nunc in vulgaribus Græcis Codicibus legitur, in vetustoribus tamen non extabat, nec Syrus habet, neque etiam impii seipsos separant, sed potius ingerunt in cœtum sanctorum, ac soli Ecclesia catholica & congregatio sanctorum esse volunt) qui ipsorum impietates redarguunt, & cognitionem veritatis, quæ secundum pietatem est, separari nolunt, sed utrumque gnaviter urgent. 2. dicit eos esse ψυχικοὺς, *animales*, carnales, mundanos, irregenitos, 1. Cor. II. 14. brutis similes & pejores, qui rationem corruptam & sensibus obsequentem non tantum sequuntur, sed etiam in iis, quæ naturaliter cognoscunt, corrumpuntur, ut v. 10. de iis dixerat. Addit denique *spiritum non habentes*, nempe sanctum, & veritatis, (Joh. XIV. 17.) quem tamen procul dubio jactitarunt, ut Enthusiastæ & fanatici facere solent. Ita omnium temporum hæreticos, Epicuræos & Pseudo-Christianos vivis coloribus depinxit, v. 19. Ad extremum autem blande ac benevole instruit fideles, quomodo se gerere debeant in tanta tentatione & periculosis difficillimisque temporibus, primo erga DEUM & seipsos, ut tanquam vivi lapides, 1. Pet. II. 5. (a) *se ipses superstruant sanctissimæ suæ fidei*, semel, plene planeque traditæ, quæ DEO agglutinat, corda purgat, Actor. XV. 9. & non sinit impuritatibus & concupiscentiis indulgere, sed impellit nos ei vivere & servire in sanctitate & justitia omnibus vitæ diebus, qui nos redemit & tanta gratia affecit. Subdit etiam mox, quo pacto ita fundari & stabiliri possint in fide, nempe si *in Spiritu sancto* assidue *precentur*, qui, ceu spiritus gratiæ & precum opituletur fidelium infir-

infirmitatibus, Rom. VIII. 26. & omnia suppeditet ex plenitudine Christi, quæ ad vitam & pietatem, ac perseverantiam in fide necessaria sunt. (β) *Ut seipsos servent in amore DEI*, observantes conservationis media, & caventes sedulo, ne eo excidant per amorem mundi & rerum mundanarum, Joh. II. 15. 16. prout irreptitii Doctores & Pseudo-Christiani, Demam secuti, facere solent: (γ) sic constanter perseverantes in fide per charitatem erga DEUM & proximum operosa, spe firma exspectare posse ac debere *misericordiam Domini nostri JESU CHRISTI*, qui adest suis fidelibus præsenti efficacique ope, eos corroborat & servat, ac largissime introitum suppeditat ad regnum suum, sive *vitam æternam*, v. 20. 21. Deinde, quomodo de errantium salute solliciti esse, eamque, quantum possunt, procurare & juvare debeant, prudenter monet. Quia enim magnum discrimen est inter seductos & seductores, interque eos, qui ex infirmitate, & qui ex contumacia peccant errantque, omnium quidem curam habendam præcipit, sed adhibito isto discrimine & *habita delectu* (quod vult verbum διακρινόμενοι, vid. *Joh. Verryn* Comment. h. l. p. 111. s.) ut *aliorum* quidem *misereantur*, cum iis non inhumaniter sed molliter agant, quos vident vel cœco zelo abreptos, vel speciosis verbis Pseudoprophetarum circumventos, vel alia ratione inductos, non satis cautos, in errores esse, quos suavissima invitatione ac miserationum Christi pollicitatione alliciendos & recipiendos innuit, (conf. Gal. IV. 1.) v. 22. *alios autem*, præfractos & securos, *terrore* ac metu supplicii divinorum e somno securitatis excitent, & *servare* ac *e flamma* infernali (Matth. III. 10. 12. Jud. v. 7.) *eripere* studeant. Interim vult Christianos odio habere non solum omnia turpia facta carnis, verum etiam *vestem a carne contaminatam*, sive quicquid ullo modo inquinare potest, quemadmodum olim Israëlitæ ex legis præscripto vestes quoque ipsas ab impuris hominibus pollutas vitabant. Lev. XIII. XIV. XV. Conf. 1. Thess. V. 22. Ep. Judæ.

1. Joh. I. V. 22. 2. Thess. III. 14. Tandem claudit Apostolus Epistolam voto δοξολογικῷ, quo suam fiduciam in DEUM declarat, DEique manum ac robur deprædicat, ac Christianos ad eum periculosis temporibus erectos animos habere cupit, certosque illos reddit, Dominum, DEUM & Salvatorem nostrum, posse & velle *custodire* à lapsu immunes, stabilire & firmare, 1. Pet. V. 10. *ac sistere* pro tribunali *in conspectu gloriæ* ac majestatis *suæ inculpatos, cum exultatione* æterna in futuro seculo: cui propterea in ἀντιθέσει ad abnegatores (v. 4.) Deitatem veram, & omni jure convenientem *gloriam & magnitudinem, robur & potestatem* tribuit, & tribuendam inculcat in omnia secula. Amen. ℣. 24. 25.

§. XLI.

Johannes Apostolorum postremus, quibus & quid scripserit? Prima Epistola.

Postremo loco ad *Johannem* Apostolum descendimus, inter scriptores sacros quidem ordine postremum, sed suo merito inter primos numerandum; unde & *Theologi* & *Presbyteri* nomen accepit, quod ætatis juxta ac honoris fuit. Quibus in locis Evangelium propagaverit, non satis compertum est. Illud tamen in confesso est apud omnes scriptores Ecclesiasticos, quod in Asia cumprimis prædicaverit. Unde *Hieronymus* de Scriptoribus Eccles. in Joh. dicit, *totas Ecclesias Asiæ ab eo fundatas esse*; quod tamen *Baronius* ad A. C. 97. n. 2. minime probat, cum constet, *minoris Asiæ* Ecclesias magna ex parte à Paulo & Petro fuisse erectas; ille enim *Ephesi* triennium docuit, & complures Asiæ partes Evangelium prædicando peragravit. Magis ergo assentitur *Epiphanio* hæres. 51. dicenti, Johannem post necem Petri & Pauli, à quibus Asianæ Ecclesiæ fundatæ & ad pietatem optime institutæ fuerint, post ætatem senectam, jussum à Spiritu S. prædicare & reflectere errantes in via. Ubi vero antea vixerit fueritve, & salutarem Christi doctrinam disseminaverit, nil certi traditum comperimus ab authoribus, nisi quod ad *Parthos* quoque eum ascendisse, idem *Baronius* ad A. C. 44. n. 30.

44. n. 30. ex eo colligi posse putat, quoniam primam ejus Epi- 1. Joh. I.
stolam Parthis inscriptam fuisse testetur *Augustinus* L. II. Quæst. Evang. Cap. 39. Idem, sed forte ex eodem Augustino, statuerunt *Higynius* Papa, *Possidius* in Ind. Opp. August. & *Johannes II.* Papa. Hinc *Estius* confidenter pronunciat, *Johannem ad Parthos scripsisse, quod in ea regione locisque circumvicinis plurimi essent Judæi ex antiqua captivitate & dispersione decem tribuum.* Verum, quia hoc argumentum solum, vel conjectura potius, non sufficit, nolumus rei incertæ immorari. Satis nobis est, quod antiqui omnes ore atque mente consentiant, Apostolum nostrum Evangeliis & scriptis Canonicis colophonem imposuisse, ubicunque tandem & ad quoscunque scripserit. Neque id in dubium vocari potest, quod Johannes cum in Evangelio, tum in Epistolis, ac præcipue in prima, tam doctrinæ Evangelicæ puritatem contra hæreses tum vel exortas, vel deinceps exorituras, masculè defenderit, quam vitæ Christianæ sanctitatem diligenter inculcaverit. Vid. *Luther.* in Præfat. I. Epistol. Alii quoque Interpretes dudum observarunt, propositum esse Johanni in Epistola prima, quæ compendium exhibet Evangelii, cum secundum *Estium* ea versetur potissimum in adstruenda vera Oeconomia Domini CHRISTI, fideles confirmare tum in fide Christiana, tum in studio pietatis, ac nominatim dilectione proximi. Vid. Piscator & Belgæ in Bibl. Τὸ πρωτεῖον tamen obtinere hîc doctrinam de Christo ejusque beneficiis, ut, qui in Christum credunt, de salute æterna certi reddantur, quem fere etiam εὐαγγελιογραφίας suæ scopum fecit Apostolus XX. 31. *Calovius* in prolegom. ad hanc Epist. bene monuit, ac addidit, ideo adduci *charitatem, ceu fidei in Christum consequens & indicium*, ac τεκμήριον, ut *à posteriori* nos certos reddat de gratia DEI in CHRISTO, communione cum DEO, regeneratione, δικαιοσύνῃ & vita æterna, quemadmodum de salute certiores nos reddere voluerit *à priori*, à testimonio

1. Joh. I. trium testium in cœlo, & in terra. Propterea eum non tam præcipere, quam commendare charitatem, argumentis maxime efficacibus & corda fidelium valde accendentibus: neque more Paulino distincte de fide & charitate agere, sed immiscere doctrinæ statim officia charitatis, adeoque ex ista περιεμματικῶς quasi deducere cum insigni δεινότητι, & magis informare, quam præcipere de charitatis debito, ejusque necessariam cum fide connexionem &c. Quæ, quia faciunt quodammodo ad ipsius Epistolæ explicationem, præmittere visum fuit. Nunc ad brevem resolutionem & exegesin ipsius Epistolæ progredior.

CAP. I. CAP. I. Apostolus instructurus, ceu diximus, credentes in Christum, quomodo Christianismum suum, tam in constantia fidei, quam in sanctis moribus usque ad finem traducere debeant, Exordii loco repetit brevem summam fidei & doctrinæ, in Evangelio suo prodixius expositæ, de *Verbo vitæ*, sive Filio DEI, cujus & veram Deitatem & humanitatem, incarnationem, ac officium, indeque parta & redundantia in genus humanum beneficia, emphaticis verbis probat & exprimit, sibique & collegis suis certissime comperta esse, constantissime scribit & annunciat; sicque in principio omnibus tum gliscentibus & postea oborientibus hæreticis os impurum obstruxit, ℣. 1. Mox causam & finem scriptionis & testificationis Evangelicæ tam insignis indicat, nimirum, ut Christiani per eam in vitam æternam credant, ipsorum bono manifestatam, & vitam æternam habeant, v. 2. Conf. Joh. XX. 31. sicque per fidem in communionem veniant cum DEO Patre, cum JESU CHRISTO, non excluso Spiritu S. cum Apostolis & Apostolica Ecclesia, v. 3. Conf. 1. Cor. III. 16. VI. 19 20. 2. Cor. VI. 16. ex qua communione omnia bona consequuntur, & amplissimam lætandi copiam fideles ita accipiunt. Unde eum quoque in finem scribere se illis Johannes significat, *ut gaudium* ipsorum in DEO sit plenum, *perfectum*, stabile atque perdurans,

rans, ita ut nemo illud auferre possit, nullaque ægritudo interturbare, Joh. XV. 11. XVI. 20. 22. Conf. *Flac.* Gloss. h. l. Ex beata ista communione cum DEO & lætitia spirituali occasionem arripit Apostolus monstrandi, quomodo comparati esse, quid respicere & facere debeant, qui tantis beneficiis fruuntur, iisque perpetuo frui cupiunt. Primo *promissionem* insignem producit, à vera luce (Joh. I. 9.) acceptam & commendatam ac ubique annunciandam, *quod DEUS* in ea communione, quam in Filio ejus cum ipso habemus, nobis *lux sit*, & Pater luminum, Jac. I. 17. ut nos sua luce illuminet, & sibi similes sive filios lucis faciat, eamque ob causam Filium suum, Lumen de Lumine, miserit, ut omnes illuminet, Joh. I. 9. VIII. 12. XII. 35. seqq. Eph. I. 17. 18. V. 8. 2. Cor. IX. 6. In eo igitur nullæ sunt tenebræ, & ubi credentes illuminat, in iis tenebras dispellit, eos purgat, sanctificat ab omni inquinamento carnis & spiritus, 2. Cor. VII. 1. 1. Thess. V. 23. Deinde ex hac promissione infert officium illuminatorum & fidelium, ut in luce ambulent; quo autem fortius stringat Apostolus, argumentatur à negatione effectus ad negationem causæ, & contra, h. s. ubi non est effectus communionis cum DEO, ambulatio in luce, ibi non est communio cum DEO, etiamsi aliqua jactetur, & contra: ubi est effectus communionis cum DEO, ibi est vera cum DEO communio, v. 6. 7. Conf. D. *Seb. Schmid.* Comment. h. l. p. 80. Post hæc speciatim quoque ad communionem cum Christo descendit, cujus ℣. 3. mentionem fecerat, quæque inprimis etiam cum fructibus suis explicanda erat, (nam γάρ, ut nonnemo observat, h. l. idem declarat ac *præsertim*) ut inde non minus perspicerent fideles, quid sui muneris officiique esset. Ubi iterum spectatur 1. promissio, ex qua 2. deducitur nostra obligatio. Illa satis ampla & ineffabilis est. Singula quippe vocabula singula pondera sunt. *Ille sanguis*, non V. T. typicus, sed N. T. antitypicus *JESU CHRISTI*, Salvatoris & Redemtoris unici, dudum pro- 1. Joh. I.

1. Joh. I. missi, *qui* non homo tantum, sed DEUS, *DEique filius* unigenitus, æternus, (qui jam erat, non esse cœperat in principio omnium rerum, ℣. 1.) verbum vitæ & ipsa vita est, (℣. 2.) missus in plenitudine temporis, Gal. IV. 4. manifestatus & visus in carne, 1. Tim. III. 16. passus, & divino sanguine sibi acquisivit Ecclesiam, Actor. XX. 28. eamque sanctificat, purgat, & gloriosam aliquando immaculatamq; sistere vult, Eph. V. 25. 26. 27. *emundat nos*, non tantam merito, quod pridem factum, sed etiam apprehensione expiationis meritoriæ, in articulo justificationis, & creatione novi cordis & suppeditatione virium spiritualium, Ephes. II. 10. ut nos purgare possimus ab omni inquinamento carnis & spiritus, 2. Cor. VII. 1. (Vid. *Calov.* & *Schmid.* h.l.) Quod qui intermittunt, turpissime abutuntur merito & efficacia sanguinis pretiosissimi, JESU CHRISTI, cœci sunt, obliviscunturque purgationis priorum suorum peccatorum, 2. Pet. I. 10. ac nescire volunt, quod continuata purgatione per sanguinem CHRISTI opus sit: quos juste redarguit Apostolus ℣. 8. *si dixerimus*, aut cogitaverimus, *quod* (ὅτι est hic, ut sæpissime, particula asseverandi) *peccatum non habeamas*, nec purgatione indigeamus quotidiana, *decipimus nos ipsos*, dum nosmetipsos ignoramus, quod peccatum in nobis adhuc habitet, & in motibus saltem concupiscentiæ negotiosum valde sit, (Rom. VII.) quodque mortificari semper debeat, (Gal. V. 24.) *veritasque* renovationis *in nobis*, & corde nostro *non est*, v. 8. Conf. Ephes. IV. 21. seqq. & *Schmid.* p. 96. Subjicit autem mox generale remedium, ostenditque quomodo contingat fidelibus purgatio, qua opus habent, primo *affirmative*, v. 9. *si confiteamur* humiliter, vere, ac sincere, *peccata nostra*, omnia atque singula, DOMINO nostro JESU CHRISTO, *qui justus est*, JEHOVA justitia nostra, & de plenitudine sua nobis communicare & potest & vult gratiam pro gratia, ac justitiam &c. 1. Cor. I. 30. *& fidelis* ac misericors, Hebr. II. 17. *ut* actu nobis, secundum salutis

lutis ordinem incedentibus, vi fœderis gratiæ, *remittat peccata* 1. Joh. II.
& debita nostra, quod omnes sancti petere debent, quemadmodum Christus ipse in oratione Dominica indicavit, & *emundat* quoque *nos ab omni injustitia*, inhærente adhuc renatis, purgatque adeo conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum DEO vivo, Ebr. IX. 14. in sanctitate & justitia, Luc. I. 75. utque aboleatur & inefficax reddatur corpus peccati, nec peccato amplius serviamus, Rom. VI. 6. 14. deinde *negative* ℣. 10. si non confessi fuerimus, sed potius ex deceptrice opinione illa, quasi peccatum non habeamus, dixerimus temere, *quod non peccaverimus*, ipso opere *mendacem eum facimus*, ac justum & fidelem negamus, *& verbum ejus non est in nobis*, quod omnes peccatores esse, & indigere quotidiana remissione & renovatione, dicit; sicque facimus, ut Christus nobis peccata non remittat, nec ab iniquitate mundet.

CAP. II. Ostendit Apostolus duobus primis commatibus, quæ male avulsa sunt à Capite primo, quorsum superiora scripserit, & inprimis ea, quæ purgationem peccatorum concernunt, nempe, ne in alterutram partem inpingant fideles, & vel in securitatem incidant, dicentes: fidelis & justus est, purgat nos, (Augustin. h.l.) faciamus, quod volumus; vel in desperationem, si lapsi fuerint, ac si non amplius contingere iis queat remissio peccatorum. Monet igitur ex paterno affectu filios suos charissimos, 1. ut eo omni studio annitantur, *ne peccent*, & abutantur turpiter sanguinis Christi purgantis merito & efficacia, libere peccatis indulgendo, aut in iis perseverando, (Rom. VI. 1. ff.) quod qui faciunt, communionem cum DEO rumpunt, (Es. LIX. 2.) Deinde, quia peccare humanum est, in peccato autem perseverare diabolicum, & veniam negare peccatoribus, novum, Scripturæ adversum, & Novatianum est, ostendit, quomodo veniam iterum consequi possint peccatores & seducti, eosque ad pœnitentiam revocat, & ad Chri- CAP. II.

1. Joh. II. stum remittit, quem *habere* dicit fideles *Advocatum*, promtum semper & paratum causam nostram suscipiendi & agendi, *apud Patrem* cœlestem, quem ipse nobis Patronum dedit constituitque, & libenter audit, *JESUM CHRISTUM*, Filium suum & Salvatorem ac Mediatorem nostrum, secundum utramque naturam, *justum* non tantum pro se, sed etiam pro nobis, & justitiam nostram, qui nos justos facere possit, *cum ipse sit* non tantum propitiator, sed & *propitiatio pro peccatis* fidelium, sive sacrificium propitiatorium, quo Patrem nobis placavit, & propitium reddidit, cum semetipsum dederit ἀντίλυτρον pro omnibus, 1. Tim. II. 6. *pro peccatis non tantum* electorum & *fidelium*, quibuscunque, sive levioribus, sive gravioribus, *sed etiam totius mundi*, in malo positi, 1. Joh. V. 19. Quia vero fide apprehenduntur beneficia Christi, & vero plurimi seipsos decipiunt falsâ fidei persuasione, ac putant, sufficere ad eam qualemcunque de Christo notitiam, Apostolus commodum nunc exponit fidei veræ naturam & signa, ex quibus certi esse queamus de nostra cum DEO communione, pace & amicitia, docetque, ℣. 3. *in hoc* & ex hoc *cognoscere nos* certo posse per experientiam, quam ipsa fides salvifica in nobis gignit, & à posteriori per opus, quod prodit, *quod eum*, Salvatorem nostrum J.C. vere *cognoscamus* (Joh. XVII. 3.) & ab eo fide accipiamus remissionem peccatorum, lucem, vitam &c. *si præcepta ejus servemus*, quæ in ordine salutis & Christianismi per eum data ac sæpe inculcata ab ipso Domino sunt, Joh. X. 18. XII. 49. 50. XIII. 34. XIV. 34. XV. 10. 20. Conf. 1. Joh. III. 23. Ex ista thesi firmissima concludit Apostolus: 1. *eum, qui dicit, se cognoscere Christum*, seu vera fide ad eum conversum esse, ita ut in ipso sit, inque ejus communione, *nec* tamen *illius præcepta servat, mendacem esse*, & loqui falsum ad decipiendam Ecclesiam, vel ex falsa opinione se ipsum decipere, dum putat, se Christum satis bene novisse, cum revera eum non recte didicerit, aut noverit,

quomodo

quomodo in eo veritas sit, Ephes. IV. 20.21. adeoque *in* tali *veritas* solida *non est* verbi divini, Joh. XVII. 17. nec Christus, qui per fidem veram habitat in cordibus, Eph. III. 17. Contra vero 2. si quis verbum Christi de fide & vita pia erga DEUM & homines constanter servaverit, tum vere inferri posse, quod *revera in eo charitas DEI*, qua fideles prosequitur, perfecta seu *consummata*, scopum assecuta & fructuosa sit, Rom. V. 5. 1. Joh. IV. 12. 16. 17. *Per hoc* quippe certo & liquido *cognosci*, *quod* aliquis *in Christo* non tantum aliquando fuerit, sed adhuc *sit*, (Rom. VIII. 1.) per cognitionem sive fidem veram. 3. *Si quis* non tantum jactaverit se nosse Christum, sed etiam dixerit, se constanter *in eo mansurum*, ut Christus non semel indicavit, Joh. VI. 56. XV. 4. 5. 6. 7. *illum oportere* ita *ambulare* & vivere per omne reliquum vitæ tempus, sicut ipse Christus in diebus carnis suæ ambulaverit, & ὑπογραμμὸν reliquerit Christianis, (1. Pet. II. 21.) v. 4. 5. 6. Ne vero nonnulli vel apud se cogitare, vel obtendere potuissent, Johannem mentionem præceptorum Christi ejusque imitatione novum quoddam onus imponere fidelibus, minime necessarium portatu, vel observatu, occupat ejusmodi objectionem, affirmatque, se *non novum præceptum* per hoc præscribere, de ordine salutis, quod aliud sit à veteri, *sed* tradere illud ipsum *vetus*, *quod ab initio habuerint & audiverint*, cum à Christo, Matth. XXVIII. 20. Marc. XVI. 20. tum ab Apostolis, v. 7. *novum* tamen etiam se inculcare, v. 8. præceptum, per hoc quod scripserit, præcepta Christi servanda esse, quod ex veteri consequatur, & post illud docendum urgendumque sedulo sit, apud justificatos, Joh. XIII. 34 1. Joh. III. 23. *quod verum* sit, & fundamentum veritatis suæ habeat tam *in* ipso *Christo*, quam in fidelibus; cujus hæc sit summa, quod *tenebræ* ignorantiæ & malitiæ, cum omnibus suis fructibus pessimis, sive peccatum originale cum omnibus peccatis actualibus, in quibus illi servitur in vetustate vitæ, in regenitis

1. Joh. II.

ab

1. Joh. II. ab initio regenerationis & renovationis, ac deinceps magis magisque *transeant* (1. Cor. VII. 31.) & minuantur, dum in ipsis lux illa vera, JESUS CHRISTUS, jam luceat, ac suo lumine vias illorum illuminet, in quibus ambulare debent, Joh. I. 9. III. 19. Unde vero aliquis cognoscere queat, an in luce sit, nec ne, exemplo quodam demonstrat luculento, ab odio & amore fratrum desumto, quorum illud arguat, hominem adhuc in tenebris peccatorum dominantium versari, nullamque cum Christo lucis communionem habere, nec verum esse Christianum; hoc autem vere fidelem & Christi imitatorem, qui *in luce maneat*, & *in quo scandalum* peccati *non sit*, quo DEUS juste offendatur, eidemque irascatur, Ps. CXIX. 165. sed omne peccatum ipsius à Christo, in quo manet, remittitur, & in eo dilectio DEI consummata est. Quod vero inter Christianos sint, qui odio inexpiabili flagrent, & in tenebris sint ambulentque, causam esse in ipsis, cum tenebris suis & pravis affectibus tantum indulgeant, ut excœcati nesciant, quo vadant quidve agant, Joh. XII. 35. 2. Cor. IV. 4. Quia vero amor mundi inprimis impedit observationem præceptorum Domini, ab eo nunc Apostolus dehortatur omnes, cujuscunque ætatis, status & conditionis sint, ac primo quidem v. 12. compellat *pueros*, sive ætate, sive spiritu, sive utroque modo tales, ac ideo ad eos se *scribere* dicit, *quoniam illis* quoque *remissa sint peccata*, jam in baptismo, & quotidie adhuc remittantur *per nomen* DOMINI nostri JESU CHRISTI, ejusque cognitionem veram, Es. LIII. 11. Luc. I. 77. XXIV. 47. Quod maximum beneficium utique eos impellere poterat ac debebat ad observationem mandatorum divinorum, & odium mundi, Tit. II. 11. A pueris ad *patres* ascendit v. 13. quos hoc argumento ad officii partes rite obeundas commovere studet, *quod cognoverint eum*, uberius sane, ceu par est, quam pueri, *qui ab initio* erat, 1. Joh. I. 1. 2. adeoque omni amore & obsequio ei adhærere & inservire debeant.

Tandem

Tandem *juvenes*, inter utramque ætatem medios, & robore cumprimis valentes, alloquitur, eosque dicit *superasse malum illum*, Satanam, fortitudine in Domino & à Domino suppeditata, Eph. VI. 10. eoque eniti etiam in posterum debere, ut strenue pugnent, omnibus confectis stent, & mundum, cum amore suo & illecebris, per fidem vincant. Hæc monita ad singulos directa repetit Johannes v. 15. ostendens, se in iis causam constituere, cur, quæ mox subjicit, facere promte alacriterque debeant, nempe *non diligere mundum*, vanitati obnoxium, corruptum, inque malo jacentem, 1. Joh. V. 19. *neque ea, quæ in mundo sunt*, terrena quævis, sed unice DEUM, regnum DEI, & τὰ ἄνω, Matth. VI. 24. 33. Col. III. 1. 2. Causam adfert hanc; quia consistere simul nequeat amor DEI & mundi, & *in eo, qui mundum diligit, non sit*, nec esse possit *dilectio Patris* cœlestis, etiamsi millies dicat, se DEUM amare, cum amor DEI totum cor requirat: nec DEUS talem amet, Jac. IV. 4. Quod vero in eo, qui mundum diligit, non sit dilectio Patris, hoc probat argumento v. 16. *quia omne, quod in mundo est*, & à mundanis æstimatur & exercetur, ut *concupiscentia carnis*, (Jac. I. 14. 15.) qua homo voluptatibus indulget & inservit, luxui & lasciviæ deditus: *concupiscentia oculorum*, quando delectantur mortales vanitatibus mundi, opibus, spectaculis, Prov. XXVII. 20. Eccles. IV. 8. 9. 10. *superbia* vel fastus *vitæ*, **da man einen grossen Staat führet und pralet, und alles dahin richtet**, (vid. *Erasm. Schmid.* annot. h. l.) honores, opes, bona animi, corporis, & fortunæ, spiritualia & corporalia, neglectis omnibus legum divinarum humanarumque terminis; hæc, inquam, ad quæ facile revocari cœtera omnia peccata & studia filiorum hujus seculi possunt, *non sunt ex Patre* luminum, à quo omne bonum perfectumque donum desuper descendit, Jac. I. 17. sed *ex mundo* depravato. Unde plane consequitur, quod, qui hunc in modum mundum & mundana diligit, non sit ex DEO, nec in eo charitas 1. Joh. II.

1. Joh. II. ritas DEI locum habeat, active & passive. Quam misera vero sit conditio mundanorum hominum, & quam felix amatorum DEI, Apostolus v. 17. monstrat; *mundus*, inquit, *transit* cito, ejusque schema speciosum, 1. Cor. VII. 31. peritque in dies, donec tandem intereat, Luc. XXI. 33. atque adeo etiam transibunt peribuntque omnes, qui mundum ejusque concupiscentias diligunt; *qui autem* DEUM vere sincereque diligit, & *voluntatem ejus* non tantum scit, sed etiam *facit*, recte credendo & in fide ambulando, Joh. VI. 39. 40. 1. Joh. III. 23. constanter ad finem usque, Heb. III. 14. ille *manet* & nunc in hac vita, dum manet in fide & in Christo, & semper magis magisque crescit in renovatione spiritus, *& in æternum* manebit, cum iis quæ in Domino fecerit, Joh. III. 21. 2. Cor. IX. 9. Apoc. XIV. 13. At cum in regno Antichristi cum primis ambitiosus honos, & opes, & fœda voluptas grassatura sint, quæ tempora longe adhuc abesse Christiani putare, indeque in securitatem facile incidere poterant, istam securitatis objectionem occupat Johannes prudenter, & demonstrat, *jam esse noviſſimam horam*, *& quemadmodum* legerint non tantum in scriptis Prophetarum, sed etiam *audiverint* à Christo, Matth. XXIV. 5. 24. ejusque Apostolis, 2. Thess. II. 3. 1. Tim. IV. 1. 2. Tim. III. 2. 2. Pet. II. 1. quod *Antichriſtus* ille insignis venturus & ampliſſimum regnum habiturus sit, ita *multos jam Antichriſtos factos* & maximi illius præcursores adesse, Christo adversantes sive doctrina, sive vita, quales erant *Simoniani*, *Cerinthiani*, *Nicolaitæ*, *Gnostici* &c. Unde cognosci queat, quod *ultima hora* adsit. Et quia vel ipsi falsi Doctores, vel eorum fautores excipere poterant, istos homines non adeo malos esse, ut Antichristi dici mereantur, cum ab Apostolis ipsi egressi, eorumque Collegæ aut discipuli saltem fuerint, nec probabile videri, quod vel tantæ pestes in domo DEI exoriri possint, vel ii, qui semel Christum vere agnoverint, tantopere deficere queant, occupat Johannes

hannes hanc exceptionem, & ad eam respondet, illos quidem *egressos* esse ex Apostolis Apostolicisve viris, adeoque etiam de cœtu populoque Christi, sed revera ex sancto collegio non fuisse, nec Apostolicam sed apostaticam doctrinam prædicasse; quod ita probat: *si ex nobis* nostrisque *fuissent*, ut jactitarunt, *nobiscum* utique *mansissent*, & doctrinam Apostolicam retinuissent eandemque propagassent fideliter; at exiverunt sua sponte, non missu consensuve nostro, *ut* ita *manifestarentur*, *quod non omnes*, qui ex nobis egrediuntur, etiam *ex nobis sint*. Quare non recipiendi sed explorandi probe tales sunt, an ex DEO & nostro ordine sint, ℣. 19. 1. Joh. II.

Posse autem Christianos facile explorare falsos istiusmodi doctores, declarat ℣. 20. ex *unctione* sive donis Spiritus sancti sufficientibus, quem acceperint *à Sancto illo* Israëlis, sive Messia, Dan. IX. 24. Ps. XLV. 8. Joh. I. 17. III. 34. Gal. III. 2. Tit. III. 5. 6. ac omnia sciant per Spiritum revelationis, 1. Cor. II. 10. 12. Eph. I. 17. 18. quæ πρὸς ζωὴν καὶ εὐσέβειαν pertinent, 2. Pet. I. 3. Hinc ad eorum scientiam & conscientiam provocat, ac testatur, se talia non scripsisse ideo, ac si ipsi veritatem Evangelicam Apostolicamque ignorarent, imo confidere se, cum eam probe sciant, judicare eos posse de falsa doctrina apostatarum, quodque *nullum mendacium* sive dogma falsum *ex veritate sit*, aut proveniat, cum ex vero nonnisi verum bona consequentia sequatur. Instinctu igitur diaboli, qui mendaciorum Pater est, apostatas deserere veritatem, eique contradicere, ac proinde mendaces esse & recte Antichristos vocari, cum negent JESUM Nazarenum esse unctum illum Domini, in V. T. promissum, verum Messiam & Redemtorem, θεάνθρωπον Actor. X. 38. 43. & vel personam ejus, vel officium, vel beneficia infringant; imo sic simul negent Patrem & Filium, ac totam adeo religionem Christianam evertant, sive directe sive indirecte id faciant. Unde quam infelices sint Anchristiani isti seductores & ab iis seducti, ℣. 23. breviter exprimit, di-

1. Joh. II. cens, *omnes qui Filium abnegant, etiam non habere Patrem* propitium, cum is Filium miserit, agnosci & recipi velit ab omnibus, eumque proposuerit ἱλαστήριον, & ἱλασμὸν pro peccatis, 1. Joh. II. 1. & in Filio videatur & honoretur, Joh. V. 23. XIV. 13. ut qui non æque Filium glorificat ac Patrem, utrumque ignominia afficiat, Joh. VIII. 49. ff. Cum igitur omnis salus nostra in eo sita sit, ut salutarem doctrinam puram integramque servemus, & ab ea nec ad dextram, nec ad sinistram deflectamus, monet Apostolus ℣. 24. Christianos, ut, quod ab initio prædicationis Evangelicæ ab Apostolis veris & vere Apostolicis viris audiverunt, & receperunt, retineant in bono corde, Luc. VIII. 15. Joh. XV. 7. ac pollicetur eis amplissimum fructum istius constantiæ in vera agnitaque doctrina, quod permansuri sint non tantum in Patris & Filii favore & gratia constanti, sed etiam in eorum communione, & tandem vitam æternam gaudiumque consummatum accepturi sint, ℣. 25. Vid. Cap. I. 2. V. 20. ab ipso Filio promissum sæpius, Joh. III. 35. 36. V. 26. XVII. 3. 21. Hanc admonitionem fidelem de fugiendis Antichristis concludit, inculcando denuo unctionem gratiosam, à Christo acceptam, quæ in ipsis mansura & omnia necessaria suppeditatura, veritatemque cœlestem ex Evangelio haustam obsignatura sit, ut alio doctore aut doctrina opus non habeant; & promittendo, quod CHRISTUS etiam in iis mansurus sit, cum Patre, si modo ipsi fideles sedulo observaverint, quod facere par est, ac eo omne studium contulerint, ut in Filio maneant; quo denuo iterumque eos paterne cohortatur ℣. 28. addita ratione finali, valde efficaci, *ut, si ipse apparuerit* in adventu glorioso, Coloss. III. 4. 1. Pet. V. 4. 1. Joh. III. 2. *fiduciam habeant*, utpote de veritate & rectitudine fidei suæ & sinceritate cordis certi, nec pudore opprobriove æterno suffundantur (Dan. XII. 2.) coram judice justissimo, CHRISTO JESU, damnationis sententiam apostatis & impiis pronunciante.

CAP. III.

CAP. III. Cum Apostolus in præcedentibus Christianos, quod satis est, monuisset ad retinendam Apostolicæ doctrinæ puritatem, eosque instruxisset, quod quomodoque cavere Antichristianos doctores, JESUM abnegantes, debeant & possint, nunc ad sanctitatem vitæ eos impellit: cumque jam primis illis temporibus, ex altera parte irrepserint seductores, qui fidelibus persuadere conabantur, quasi per Christum ea vivendi licentia indulta esset, ut libere peccare & carnis desideria perficere liceret, quibus Christus non offenderetur, (quæ *Gnosticorum*, *Carpocratianorum*, aliorumque ejus furfuris hæreticorum sententia fuit,) Johannes his etiam obviam ire, fideles præmunire & justitiæ sanctitatique vitæ in Christo studendum esse, severe graviterque inculcare voluit, & exorsus est hanc tractationem à Capitis II. commate ultimo, quod male à Capite III. avulsum, Estius, Cajetanus, & ex nostratibus Schmidius atque Spenerus haud absre judicarunt, quo colligit necessarium esse Christianis justitiæ & pietatis studium, h. s. *si scitis*, ut omnino scitis, & certum exploratumque habetis, *quod* ille noster Dominus & Redemtor, J.C. *justus sit*, non tantum qua DEUS, sed etiam qua homo, ut per suam justitiam mediatoriam, *justos* nos homines faceret, & ex se generaret, seque typum omnis justitiæ & sanctitatis sisteret, *cognoscite etiam* & colligite porro ex hoc ipso, *quod omnis* ille, *qui facit justitiam*, sive cum professione veræ & in verbo DEI fundatæ fidei, vera legique divinæ conformia opera, *ex ipso natus* & in ipso creatus sit ad bona opera, (Ephes. II. 10.) adeoque in illis ambulare, non autem libere peccare debeat. Conf. 2. Petr. I. 4. ss. Hinc rationes subjicit, quibus fideles moveantur ad præstandum officium pietatis: quorum primam Cap. III. ℣. 1. petit à summo amoris divini beneficio, quòd Pater cœlestis ex Filio suo & se fideles mystice nasci, & filios suos adoptivos esse vocarique fecerit; quod beneficium omnino à nobis flagitat, ut gratos nos ei, conformes & justos exhibeamus, cum tantum illud sit, ut mundus illud nec capiat, nec re- 1. Joh. III CAP. III

1. Joh. III. natos cognoscat, propterea quod nec DEUM Patrem cognoverit; ideoque fideles minime offendi debere, quod incogniti mundo contemtique in ejus oculis sint; quin potius inde colligendum, quod ex mundo electi DEOque dilecti sint, quemadmodum Salvator ipse non semel docuit, Joh. XV. 18. ff. XVI. 3. adeoque rursus mundum non cognoscere nec ei se conformare in operibus injustitiæ, Rom. XII. 1. 2. sed DEO conformes fieri, eumque imitari in sanctitate & justitia debeant. 1. Pet. I. 14. seqq. Hunc in finem II. eis in memoriam revocat & certitudinem filiationis in statu præsenti gratiæ, (*nunc filii DEI sumus*) & in futuro gloriæ statu, in quo DEO perfecte similes futuri eumque visuri, in eo gavisuri gaudio sempiterno & fruituri sint bonis ἀπορρήτοις ineffabilibus, licet jam nondum plene apparuerit dignitas & libertas glorioſa filiorum DEI, Rom. VIII. 18. 21. sed sub cruce tecta lateat, Coloss. III. 3. 4. & capi ab infirmitate nostra, nedum à cœcitate mundi, nequeat, 1. Cor. II. 9. 2. Cor. IV. 18. Qui vero in altera vita in similitudine DEI perficientur; illi etiam in hac vita incipere debent DEO & Christo fieri similes. Hoc Apostolus ℣. 3. disertis verbis indicat. *Quicunque*, inquit, *hanc spem* certissimam *habet*, *super ipso* DEO fundatam, ejus promissionibus nixam, & arrhabone Spiritu sancto obsignatam, *ille se purificat* per vires in regeneratione concessas supernaturaliter, & Spiritus sancti gratia, purum, castum justumque se servare studet, 2. Cor. VII. 1. Ephes. IV. 21. seqq. respicitque semper exemplum DEI Patris, cujus puritatem & sanctitatem æmulatur, *sicut & ipse purus est*; ut re ipsa declaret, se vere filium DEI esse, & nullam esse communionem justitiæ & illegalitati, 2. Cor. VI. 14. cum certum sit, ℣. 4. *quod omnis qui peccatum* quodcunque lubens prudensque *facit*, ac persuasum habet vel ex propriæ suæ carnis, vel carnalium hominum seductione, Christianos non obligari ad legem moralem, nec peccare, si contra eam aliquid commiserit (conf. *Seb. Schmid.*

Schmid. h. l. p. 266 seqq.) *etiam faciat* ἀνομίαν *illegalitatem*, sive transgressionem Legis, adeoque peccet non tantum materialiter, sed etiam formaliter; quod ex definitione peccati demonstrat Johannes, *peccatum est illegalitas.* Utrumque æque latet, nec hic distinctio facienda, sub qua carnales effugia quærant. Unde non solum Apostolus illam falsam persuasionem refellit, sed etiam porro argumentum novum exhortationis *à fine incarnationis* Filii DEI, & mysterii pietatis omnium confessione magni, desumit, v. 5. quod ille idem venerit & apparuerit in carne, *ut peccata nostra* susciperet, & *tolleret*, Es. LIII. 5. 6. nos regeneraret, sanctificaret, & imaginem divinam in nobis instauraret, non vero ut contra legem peccandi licentiam daret. Nam *peccatum* & illegalitas *in eo non est*, sed etiam plane ipsi contrariatur, & pugnat cum peccato tanquam hoste infenso, ut id aboleat etiam in hominibus: tantum abest, ut id licitum factum sit per eum in fidelibus, sed ubi ille per fidem in cordibus habitat, ibi peccata destruit. Itaque hinc sequitur, v. 6. quod *omnis, qui in Christo manet*, ei insertus per fidem, tanquam palmes in vite, Joh. XV. ac vivum ejus membrum est, *non peccet* volens & prudens, aut concupiscentiis indulgeat & frena laxet, sed iis resistat, & mortificet veterem Adamum, justitiæque vivat, 1. Pet. II. 24. *Quicunque* vero sciens volensque *peccatum* ullum *faciat*, Christum *non viderit, neque cognoverit*, ut oportet, oculis mentis illuminatis, (Ephes. I 18.) & fidei, (Joh. XIV. 17.) v. 6. Conf. C. II. 4. Ex his per modum conclusionis infert, cavere sedulo debere fideles, *ne quis eos seducat*, quasi Christianis libere peccare liceat, tanquam ab omni lege solutis, sed contrarium potius certum firmumque teneant, *eum, qui exercet justitiam, justum esse, sicut ipse* Christus *justus est*; ac viciſſim, quod *qui peccatum facit, ex diabolo sit*, ejusque suggestione & imitatione agat mala, Joh. VIII. 44. *cum diabolus ab initio* defectionis suæ *peccaverit*, ex propriis, & peccati primorum 1. Joh. III.

1. Joh. III. rum parentum initium fecerit tentando, persuadendo & decipiendo, & adhuc *peccet* opereturque in filiis incredulitatis, Eph. II. 2. *Filius DEI autem ideo manifestatus* sit, *ut opera diaboli* omnia, adeoque peccatum vel maxime, *solveret* & destrueret, non tantum extra sed & intra homines, v. 8. ideoque *omnem ex DEO vere natum* (non participaliter, sed nominaliter, ut γεγεννημένος idem sit ac γεννητὸς) *peccatum non perficere*, (Rom. VII. 17. 18. 19. 20.) *quia semen ejus* incorruptibile, (1. Pet. I. 23. Jac. I. 18.) vivum & efficax (Hebr. IV. 12. Rom. I. 16.) *in eo manet*, (1. Joh. II. 24. Luc. VIII. 15.) imo vero *non posse* hoc in statu & quamdiu in eo est & manet, *peccare* ex deliberato animi proposito consilioque, *quia ex DEO natus est*, divinæque naturæ particeps factus indolem divinam habet, conformem DEO, ut omne peccatum oderit, nec sciens volensque committat. Nam cum natura regenerationis, tam ex parte DEI regenerantis, quam hominis regenerati pugnat, ullum peccatum voluntarie & cum consensu facere. Hinc occasionem arripit Apostolus de discrimine Filiorum DEI & diaboli luculenter concludendi & uberius agendi, v. 11. ut qui Christiani esse volunt, se ipsos probe examinent, an ex DEO vel diabolo sint, ac sciant, cum quibus Ecclesiasticam unionem & communionem habere debeant. Duas autem notas ponit præcipuas, ex quibus dignoscere utrique possint semetipsos, & alios, easque *negativas*, (ex quibus tamen affirmativæ colliguntur,) α. generalem, *non facere justitiam*, & β. specialem, *non diligere fratrem*; quia vero prior nota ex præcedentibus satis intelligitur, in posteriore explicanda inprimis occupatur. (1.) Provocat ad annunciationis Evangelicæ initium, v. 11. quo inculcatum Christianis sit, *ut se invicem diligant*, Joh. XIII. 34. 35. XV. 12. deinde (2.) à contrario exemplo illustrat, *Kaini*, cui similes esse non debeant fideles, utpote quem omnes largiantur *ex malo illo* (Matth. V. 37. Eph. VI. 16. 1. Joh. II. 13.) sive diabolo & diaboli primogenitum fuisse, & pro-

& propterea *mactasse fratrem suum*, Abelem, nullam ob causam aliam, quam quod ipse operibus malis assuetus iis indulgeret libere, & Diabolo viveret, fratris autem opera bona & ex fide profecta, eoque DEO grata & accepta essent. (3.) Notam filiorum DEI facit, si *mundus ipsos odio prosequatur*, & ad mortem usque persequatur, quemadmodum justus Abel expertus est ab impio fratre, v. 13. Conf. Joh. XV. 18. 19. Gen. III. 15. (4.) Filii DEI hoc privilegio gaudent, quod certi sint, se *transcendisse è morte* ac damnatione *in vitam* spiritualem, per Christum, Ephes. II. 5. 6. 8. Coloss. I. 12. ff. & communionem cum DEO, ac per Spiritum adoptionis & dilectionis intus testantem & foris per φιλαδελφίαν; cum è contrario *in morte maneat quicunque fratrem*, ex DEO natum, *odio habeat*, tanquam *homicida*, in judicio divino, & frater Caini, qui *non habeat vitam æternam in se manentem*, ℣. 14. 15. Ne vero quisquam sub hypocritica dilectionis specie & jactatione se occultaret, diligenter explicat, quomodo comparata esse debeat vera dilectio fraterna, proponitque exemplo Christi Salvatoris, idq; ab effectu amplificat, quod tantopere nos indignissimos peccatores dilexerit, ut etiam vitam suam pro nobis profuderit, Joh. X. 15. 17. 18. XV. 13. Rom. V. 18. ex quo infert, nos quoque debere adeo diligere fratres, ut, si res postulaverit, vel mori pro iis parati simus, ℣. 16. A maximo dilectionis gradu ad minorem facilis est collectio, quam Johannes ℣. 17. innuit & supponit, indeque recte concludit, quod *si quis habuerit* media, quæ *ad vitam*, victum usumque *hujus mundi*, vel seculi, pertinent, (Luc. VIII. 43. XV. 30. ☉) *& viderit fratrem suum opus* iis *habere*, *clauseritque commiserationis affectum* & effectum *ab eo*, *in eo charitas DEI* DEOque conformis *non* sit, nec *maneat*, etiamsi multa de ea jactet. Quare monet Christianos, ut, si genuini Filii DEI esse eorumque notam habere & ipso opere, ut par est, declarare velint, *non* verbo, sine re, *neque lingua* jactante aut bona quæ- 1 Joh. III

1. Joh. III. que precante, Jac. II. 15. 16. *sed* ipso *opere & veritate*, sine fuco & hypocrisi, non ex ostentatione &c. *diligant*, v. 18. Hinc fructum indicat ex vera charitate ad fideles redundantem, v. 19. quod ex fide sic operosa *cognoscere possint*, *se esse ex veritate*, per verbum veritatis genitos, (Jac. I. 18.) & filios DEI, Joh. VIII. 47. XVIII. 17. XIX. 37. adeo certo, ut in *conspectu ejus* cordibus suis *persuadere* eaque secura reddere *queant*, nullam in se esse condemnationem, cum in CHRISTO JESU sint, Rom. VIII. 1. Si vero contigerit, ceu fit in tentationibus, ut cor s. conscientia accuset & damnet fideles, quasi non habeant veram fidem, adeoque nec filii DEI, sed diaboli ac coram DEO condemnandi sint, ostendit Johannes, v. 20. quomodo conscientias tranquillare possimus, ut nos accusare & damnare desinant, nimirum per hoc, quod scimus & credimus, *DEUM esse majorem corde nostro, & cognoscere omnia* optime, quod ipsum & fratres nostros diligamus opere & veritate, adeoque & veram vivamque fidem habeamus, etiamsi eam non sentiamus, ut proinde condemnationem metuere non debeamus, sed certo remissionem & salutem exspectare queamus. Ex hac cordis persuasione & tranquillatione hunc fructum capere fideles declarat, v. 21. ut *fiduciam habeant erga DEVM*, & aditum accessumque liberum ad eum, petendique quicquid necessarium & salutare est, Rom. V. 2. Ephes. III. 12. Hebr. IV. 16. X. 19. Impetraturos etiam illos, quicquid petierint, v. 22. pollicetur, Conf. Joh. XV. 7. XVI. 23. & confirmat ex hac ratione, *quod præcepta* Christi de divina ordinatione ad salutem *servent*, *&*, *quæ placita sunt coram eo faciant*: ac ne hæc ita accipiantur ab errantibus, quasi dilectio fraterna in se & sine fide spectetur, mox subjicit explicationem, dicitque, se per præcepta intelligere hoc imprimis, 1. *ut credamus nomini Filii DEI J. C.* & confidamus merito, satisfactioni omnibusque promissionibus Christi & de Christo, inq; his justificationem & vitam æternam quæramus, (Joh. XX. 31.)

& 2. *diligamus nos invicem*, ex fide vera & viva, sine qua nihil ipsi placet, & quicquid non provenit ex ea, peccatum est; *sicut* hoc etiam *præceptum* de charitate *dedit nobis*, præter istud de fide, Joh. XIII. & XV. Ex his summatim colligit ỳ. 24. nervumque consequentiæ ostendit, quod, *qui præcepta* CHRISTI, hucusque exposita, de fide & dilectione *servaverit*, *in ipso DEUS maneat, & ipse in DEO*, atque adeo filius DEI sit, Joh. XIV. 23. XV. 7. Cujus rei immotam certitudinem ponit in Spiritus Sancti inhabitatione, donis & operationibus, qui etiam speciatim fidem & charitatem in nobis accendit, auget & obsignat. Conf. 1. Joh. II. 20. 27. Rom. VIII. 14. 2. Cor. I. 22. Eph. I. 13. 1. Joh. IV.

CAP. IIII. Cum meminisset Apostolus ultimo præcedentis Capitis versu Spiritus Sancti, qui fidelibus datus est; inde occasionem capit aliquid de spiritibus eorumque discretione & probatione agendi, ut fideles Spiritum DEI à seductoribus spiritibus distinguere & fugere discerent. Cujus explorationis (1.) necessitatem indicat universalem, quia *multi*, non unus tantum alterque, *falsi prophetæ*, Spiritum DEI jactitantes, *exiverint in mundum*, quos nosse & vacare, omnium atque singulorum Christianorum interest, ỳ. 1. (2) Dilucide ostendit, quomodo ad Lydium Scripturæ S. lapidem δοκιμασία instituenda, & quibus notis dignoscendi spiritus sint. *Verum doctorem*, qui ex DEO sit, & spiritum DEI habeat, ex eo loquentem, per hoc, post institutam ex Verbo DEI probationem, cognosci dicit, *si confiteatur* ore credatque corde, Rom. X. 9. 10. 1. Cor. XII. 3. 2. Cor. IV. 13.) *JESVM CHRISTVM*, sive Messiam verum, Patribus promissum, (vid. supra Cap. II. 22. & IV. 15.) Filium DEI, *qui in carne venit*, tanquam θεάνθρωπον, Mediator, Redemtor, & fundamentum fidei salutisque unicum est, 1. Cor. III. 11. 1. Pet. II. 6. 7. ac ei superstruit seipsum & alios, Ephes. II. 20. *Falsum* autem, si non confiteatur JESUM dicta ratione, vere plene integreque; sed negaverit aliquid, quod vel ejus personam, CAP. IIII.

1. Joh. IV. vel officium, indeque ad salutem nostram redundantia beneficia, infringat, & fundamentum fidei evertat; hunc igitur *non ex DEO* DEIque Spiritu inspiratum, sed *spiritum Antichristi* esse significanter addit, ut cane pejus & angue fugiatur, quem propterea venturū prædixerint atroque carbone notaverint Christus ipse, Matth. XXIV. 5. 24. ejusque Apostoli, 2 Thess. II. 3. ff. 1. Tim. IV. 1. ff. 2. Pet. II. 1. ff. & qui spiritus *jam adsit* & operetur mysterium iniquitatis per varios hæreticos subinde surgentes, ℣. 2. 3. quem tamen vicerint & vincere possint filii DEI, per fidem, quæ contra mundum, (vid. infra V. 4.) semper victoriam obtinet, cum *major* sit & fortior, qui in fidelibus habitet Christus, (Eph. III. 17.) cum Spiritu suo, quem dedit, *quam qui in mundo* & in omnibus filiis infidelitatis, (Eph. II. 2.) ℣. 4. Ne vero fideles offendantur, si videant falsos spiritus & doctores potius ab impio mundo audiri, quam veros doctores, & feliciores his esse, hanc objectionem tacitam, satis periculosam, occupat, & monstrat v. 5. & 6. aliter fieri non posse, quin, quum *è mundo* perverso & à diabolo seducto *sint*, nil nisi carnalia & mundana sentiant, ac non percipiant τὰ τῦ πνεύματ@ τῦ Θεῦ, 1. Cor. II. 14. adeoque non mirum, si ea *loquantur è mundo*, & profiteantur, quæ corruptus carnis humanæ sensus suggerit, probat, judicat, vere spiritualia autem ex suis falsis principiis & opinionibus detorqueant ac pervertant, (quæ nota est maxime notanda falsorum doctorum, non enim omnia, quæ loquuntur, è mundo loquuntur, sed quæ in iis falsa sunt, vera autem corrumpunt ex captu judicioque carnali. Vid. Seb. *Schmid.* Comment. h. l. p. 382. s.) *mundus quoque* & mundo dediti, quales plerique sunt, eos libenter *audiant*. Quod vero pauci veros doctores audiant, inde fieri, quia pauci spiritualia spiritualiter dijudicent & Evangelicæ veritati se submittant, quæ obsequium fidei & abnegationem omnis impietatis & mundanarum concupiscentiarum requirit. Eos igitur tantum, qui DEUM cognoscere inci-

piunt

piunt, non ex ratione sed revelatione, & cœlesti veritati prædicatæ inque se efficaci ad fidem locum relinquunt, ut operetur in ipsis fidem, intellectum illuminet, donec tandem ad plenam agnitionem DEI rerumque divinarum perveniant, *audire* libenter Verbum DEI, ab Apostolis Apostolisque doctoribus annunciatum, Joh. VIII. 47. X. 27. Unde Johannes objectionem retorquet in ipsos objicientes, declarans, tantum abesse, ut ex eo, quod multo plures sectentur Pseudodoctores, veros autem pauci sequantur, colligi debeat, istos veros hos autem falsos esse doctores; ut potius inde contrarium concludatur, hincque facile cognoscatur *spiritus veritatis*, qui ex DEO, *& spiritus erroris*, qui ex diabolo sit. Joh. VIII. 44. XIV. 17. XV. 26. Quæ de veris falsisque doctoribus hucusque monuit Apostolus, spectabant cumprimis ad fidem doctrinamque puram sancte servandam, falsam autem figiendam. Post hæc redit ad alterum præceptum de dilectioni proximi, vel mutua, quia hæc est testimonium & effectus, quemadmodum veræ fidei, quæ per charitatem efficax est, ita etiam dilectionis DEI (vid. infra ℣. 20.) Rationes moventes has profert: (1.) a dignitate & origine nobilissima, quia omnis *charitas* creaturarum rationalium, Angelorum & hominum, *ex DEO est*, & imago DEI, & post lapsum ex regeneratione; unde *quicunque* fratrem *diligit*, is *ex DEO natus* est, & vere *cognoscit DEUM*, gustatque ejus dilectionem in corde suo effusam per Spiritus S. quicunque vero à dilectione Christiana alienus est, DEUM nec cognovit, nec ex eo natus est, *quia DEUS est* ipsa *charitas* in se, & formalis, in nobis autem causalis, idque omni genere causæ (vid. *Cornel. à Lapide* h. l.) ℣. 7. 8. (2.) ab exemplo DEI Patris, (non exclusis cœteris personis) cujus *amor* immensus & mere gratuitus *erga nos*, Christianos inprimis in N. T. immetentes & indignos, *manifestatus est per hoc, quod Filium suum unigenitum miserit* in mundum, Joh. III. 16. in carne assumta manifestatum, 1. Tim. 1. Joh. IV.

1. Joh. IV. III. 16. *ut per eum*, dantem se pretium redemtionis pro omnibus, nosque redimentem ex inferno & morte, ac propitiantem, *viveremus* beate, in hac & futura vita. Hunc amorem indebitum & ineffabilem DEI nos ad debitum amorem mutuum testandum ex vero sinceroque corde profectum & ipso opere declarandum impellere debere ac posse, Apostolus valide colligit, ℣. 9. 10. 11. (3.) à fructu mutuæ dilectionis; ex ea enim certi reddimur DEUM invisibilem in nobis esse & manere, *ejusque dilectionem in nobis consummatam*, perfectam factam finemque assecutam esse, ℣. 12. cum sic certi reddamur de fide nostra, quod vera sit, & nos DEUS in CHRISTO ita diligat, ut ab ejus amore nihil nos separare queat, Rom. VIII. 38. ff. *Spiritu S. quem DEVS* in corda nostra *dedit*, Gal. IV. 6. spiritui nostro testimonium perhibente, Rom. VIII. 15. 16. qui Spiritus *Filii* Spiritus est, cum ex eo procedat, eumque acquisiverit & miserit ad certitudinem salutis nostræ, tanquam *Salvator* noster, de quo infallibile testimonium extet Apostolorum, & ipse, si eum vere sincereque confiteamur, habitet & *maneat in nobis*, *nosque in eo*, ut & in Patre, mittente eam ob causam Filium, & suam dilectionem erga nos tam luculento documento demonstrante, ℣. 13. — 17. conf. ℣. 9. 10. Unde ex hac SS. Trinitatis consummata erga se dilectione *fiduciam* capiunt & *habent* fideles *in die judicii*, cum tales *sint*, *qualis ipse* DEUS triunus *est*, nempe diligentes fratres sincere, quia certitudo de tanta DEI in nos dilectione *timorem expellat* iræ & pœnæ, ℣. 17. 18. (4.) à nexu dilectionis proximi cum dilectione DEI; summa argumenti hæc est: quicunque nobis necessario & ex summo debito diligendus est, cum eo simul diligendus est ille, cujus dilectio cum dilectione ejus connexa est. Jam vero DEUS nobis necessario diligendus est, quia prior nos dilexit & gratuito. Ergo & frater; hunc enim qui non diligit, sed odit, ne ipsum quidem DEUM à se diligi veraciter dicere potest, sed mendax est & hypocrita,

pocrita, qui facto negat, quod profitetur verbo, quoniam DEUS eum propter se & loco sui diligendum sistit præsentem & videndum. Ad hunc nexum necessarium & indissolubilem probandum provocat Apostolus ad *præceptum* ipsius *Domini*, quod vel ex Matth. XXII. 38. 39. liquet, ubi Salvator legem utriusque tabulæ decalogi & ejus summam de dilectione DEI & proximi repetit, connectit, inculcat, & dilucide indicat, *ut, qui DEUM diligit*, quod omnes faciendum esse fatebuntur, *ille quoque fratrem suum propter DEUM diligat.* 1. Joh. V.

CAP. V. Continuat Johannes argumentationem, superiore Capite cœptam & probationem inprimis de nexu indissolubili dilectionis DEI & proximi, novumque argumentum nunc subjungit, v. 1. à nexu DEI Patris spiritualis, & fratrum, filiorum Patris spiritualium, desumtum; sicque ad originem & fundamentum ascendit, & ex regeneratione necessitatem cohærentiæ dilectionis DEI & proximi deducit. Nam ex regeneratione est fides, fides autem per charitatem erga DEUM & fratrem est efficax. Unde certissime & manifestissime colligitur, non solum 1. quod *omnis qui* vere *credit JESUM esse CHRISTUM*, eumque cum beneficiis recipit, ac nulla ratione abnegat, (vid. supra II. 24. IV. 2. 3.) *ex DEO natus* divinæque naturæ particeps factus *sit*; sed & 2. quod *omnis*, *qui* vere *diligit* ex fideli corde *eum* benedictum DEUM & Patrem Domini nostri JESU CHRISTI, *qui* pro multa sua misericordia *genuit* & regenuit nos ad spem vivam, (1. Pet. I. 3.) *diligat etiam id* omne *quod ex eodem natum est* (τὸ γεγεννημένον) sive fratres suos spirituales, tam arcto vinculo, quod naturali longe majus est, sibi devinctos, & similes, v. 2. Hinc claudit disputationem vel potius adhortationem ejusque rationes de dilectione DEI & proximi, indicando breviter ac summatim, quo omnia tendant, nimirum, ut inde discamus & cognoscamus, nos filios DEI seu fratres diligere, quando DEUM diligimus: DEUM vero diligere, CAP. V.

1. Joh. V. gere nos, *si præcepta ejus servemus*, cum *charitas erga DEUM* vera à nobis requirat, ut ex fide in Christum, per quem reconciliatus nobis est Pater cœlestis, & diligamus eum, & opere ipso etiam id demonstemus per observationem præceptorum ejus. Ne vero obtendere Christiani possent, impossibilia requiri, occupat Johannes tacitam objectionem v. 3. dicendo, *præcepta* Domini renatis data, ac præcipue illa de fide & dilectione, Cap. III. 23. *gravia non esse*, in oppositione ad legem Mosaicam, Actor. XV. 10. Quod hinc probat v. 4. quia *quicquid ex DEO natum est*, & ex hac regeneratione accepit omnia divinæ potentiæ, quæ ad vitam & pietatem, sive observationem mandatorum DEI requiruntur, collata & donata, (2. Pet. I. 3.) *vincit* in virtute Christi Joh. XVI. 33. Eph. VI. 10. per sanguinem ejus, & verbum testimonii fidelis, (Apoc. XII. 11.) extra & intra se *mundum*, Rom. VIII. 37. Quod omne facit *fides*: quæ jam olim in omnibus credentibus & renatis *mundum vicit*, per victoriam Christi apprehensam, & nunc quoque adhuc, ac semper, vincit. Hinc omnino sequitur, quod non nisi is, qui veram fidem habet, seu *qui credit*, *quod JESUS sit Filius DEI* (supra IV. 15. V. 1.) promissus mundi Salvator, & victor Diaboli atque mundi, *mundum vincat*, per JESUM, v. 5. Ne autem de eo quisquam dubitare queat, pluribus validissimisque testimoniis divinis in sequentibus probat, JESUM esse θεάνθρωπον & verum Messiam, cui tuto inniti & ex cujus plenitudine omnes fideles gratiam pro gratia, robur & victoriam accipere possint. Primo inde, quod sit ὁ ἐρχόμενος & *venerit* ad nos & adhuc veniat (α) *per aquam* Baptismi, quæ præfigurata in V. T. fuit per aquam lustralem, Lev. XIV. 5. ff. Num. XIX. 9. Hebr. IX. 12. 13. 19. & prædicta Ezech. XXXVI. 15. Zach. XIII. 1. qui propterea quoque non tantum ipse baptizari voluit, ut omnem justitiam impleret & aquam ad nostram purificationem consecraret, Matth. III. 15. sed etiam baptismum instituit lavacrum regenera-

generationis & renovationis, Matth. XXVIII. 19. Tit. III. 5. in quo filii DEI simus, Christum ejusque robur induimus, Gal. III. 26. 27. ad superandum mundum cum ejus principe. (β) *per sanguinem*; qualem adventum rursus præfigurarunt omnes V. T. victimæ s. sacrificia, & prædixerunt Vates, (Gen. III. 15. Zach. IX. 11. Hebr. IX. X.) quem effudit pro nobis, & cum quo in S. Cœna etiam ad nos venit, ut purget conscientias nostras ac operibus mortuis, Hebr. IX. 12. nos sanet, 1. Pet. II. 24. & corroboret, ut vincamus Satanam, Apoc. XXII. 11. Hujusque adventus per aquam & sanguinem, sive Baptismum & S. Cœnam, documentum quoque est aqua & sanguis, ex perfosso ejus latere fluens, Joh. XIX. 34. quibus duo Sacramenta, quæ in vita instituit, etiam in morte figurare & obsignare voluit, atque his ipsis Sacramentis divina virtute regenerandi, renovandi & salvandi demonstrat se JESUS Filium DEI in potentia, Rom. I. 4. Quo accedit (γ) testimonium *spiritus*, sive verbum Christi, aut Evangelium, quod est virtus DEI ad salutem omni credenti, Rom. I. 16. spiritus & vita, Joh. VI. 63. 68. Hebr. IV. 12. gladius spiritualis, Eph. VI. 17. hoc enim verbum efficax & salutare, quod propterea *spiritus* dicitur, in ἀντιθέσει ad legem, 2. Cor. III. 6. *testatur* passim per Vetus & N. T. (Act. X. 43.) quod JESUS sit Filius DEI ἀληθινὸς, Salvator, &c. inq; ipso sit ἀλήθεια, Joh. I. 17. Ephes. IV. 21. & *quia spiritus*, sive hoc ipsum verbum Evangelii, *veritas est*, ei merito credi debet, idque fidem accendit, si admittatur & custodiatur in corde bono, & fructus fert multiplices. Hoc testimonium aquæ, sanguinis & spiritus, per quæ JESUS ad nos venit, esse irrefragabile, hinc probat, quoniam in eo non tantum tres testes in terra testentur, sed etiam *tres* summi *in cælo*, de cœlo, & in fidelibus semper, proprie dicti & distincti *testes*, *Pater*, *Verbum & Spiritus S. & hi tres unum sunt*, natura ac essentia, & consequenter etiam voluntate & consensu: quorum testimonium cum tribus illis in 1. Joh. V.

1 Joh. V. terra est conjunctissimum, per illa efficax & operosum, invisibili modo, intus in corde hominum, ea pulsando, convincendo, aperiendo, regenerando & renovando, atque confirmando. Licet igitur tres quoque sint, *qui testantur in terra*, visibili quodam modo, nempe, ut jam dictum, *verbum, aqua, & sanguis, & hi tres in unum illud* (quod ℣. 7. præcessit, τὸ ἓν) *sint* & tendant; non tamen sunt pro se ipsis & per se ipsos singuli integri testes; sed sunt media & instrumenta, per quæ tres testes cœlestes testificantur & operantur; ut adeo unum quoddam cum illo summo testimonium apud homines constituant, v. 7. 8. Vid *Seb. Schmid.* h. l. Hoc testimonium, omni exceptione majus, merito ac reverenter accipi debere fide, si mundum vincere velimus, Apostolus v. 9. præcipit, & argumento à minori ad majus persuadet. Quo tendat testimonium DEI, indicat & toties inculcat, ut ad illud recipiendum omnes inducat. Et quo minus spernatur, dicit esse *testimonium DEI* Patris, cujus divinitatem & veracitatem nemo in dubium vocare possit, vel ausit, *de Filio suo*, de quo etiam nemo melius testari potest, quam Pater, Matth. XI. 27. XVI. 17. Joh. X. 15. & quod fideles *in se ipsis habeant* verissimumque esse sentiant per fidem, & aperte palamque profiteantur, ad salutem suam, & per illud mundum vincant; quod facere nequeant, qui tantum testimonium non admittant, & gravissime peccent in DEUM summum, *quem*, quantum in ipsis est, *mendacem faciant*, & salute æterna excidant; quum victoriam & vitam æternam nonnisi in Filio DEUS promiserit, obtulerit dederitque, & dare velit credentibus, (Joh XVII. 3.) v. 9. 10. Ne vero se, ut fit, multi fallant, quasi recipiant testimonium DEI de Filio, & vitam se habere putent, quando auribus externis audiunt Evangelium, ostendit hoc minime sufficere, eamque ob causam hanc notam ponit v. 12. *Qui habet Filium*, eumque ita apprehendit fide, ut in corde habitet (Eph. III. 17.) & per eum mundum vincat, ejus vestigiis insistat,

insistat, præcepta observet, *ille habet vitam* spiritualem & æter- 1. Joh. V.
nam: & contra, *qui non habet* dictum in modum *Filium DEI*, *non habet vitam*. Unde ℣. 13. credentes monet, ut hactenus scripta de fide in Christum, recte sibi applicent, se ipsos probe explorent, an in fide sint & JESUS CHRISTUS in ipsis, 2. Cor. XIII. 5. & ut in vera fide perseverent, caveantque ne eam per apostasiam deperdant, vel per peccata contra conscientiam amittant. Mox usum & fructum, quem fideles ex dictis observatisque habeant, breviter ostendit, nempe *fiduciam* erga DEUM certam, *petendi* omnia, quæ juxta voluntatem DEI sunt, eademque impetrandi, Joh. XIV. 13. seqq. XVI. 23. seqq. pro nobis & fratribus, si non peccaverint *peccatum ad mortem*, scientes & volentes, quale non committunt ex DEO nati, (supra III. 9.) sed ex infirmitate carnis proveniens, quod propterea renatis non adscribitur, neque ad mortem seu condemnationem imputatur, quia fide vicerunt & vincunt mundum in carne sua residuum, & præcepta DEI illis non sunt gravia: pro talibus, licet nævos & lapsus ex ignorantia & imbecillitate commissos nondum sentiant ipsi, nec orent, aliorum preces fructuosas esse innuit Apostolus, & fiere ab aliis debere, ut DEUS propter fidem eorum præsentem in Christum, necdum excussam, ipsis remittat, nec illos eo devenire sinat, ut fidem etiam gravius peccando excutiant. Pro iis autem, qui peccant ad mortem, non ita orandum esse, sed aliter, nempe ut DEUS eos ad pœnitentiam reducat, fidem excussam restituat, & ex morte liberet. Vid. D. *Seb. Schmid.* h. l. Hinc ℣. 17. per occupationem occurrit objectione, quæ à sanctulis formari poterat, quod non mereantur dici peccata, quæ à renatis fiant, aut quod nullum sit peccatum, quod non sit ad mortem; respondet autem, *omnem* quidem *injustitiam peccatum* esse, & in se mortem mereri, (vid. supra III. 4.) interim tamen dari peccatum non ad mortem, illud nempe, quod à renatis committatur, quemad-

1. Joh. V. modum in antecedentibus probatum dedit Apostolus, III. 9. quod non peccent peccatum ad mortem, licet peccatum adhuc habeant, & peccent, I. 8. 10. renatos enim *seipsos observare* diligenter & ea vere, ne in peccata contra conscientiam incidant, & studere, ut immaculatos se à mundo retineant, Jac. I. 27. & juvari à Spiritu S. in generatione ipsis dato, ut *malus ille* hostis & seductor, diabolus, eos *tangere* ac vulnerare, inque iis operari *nequeat*, prout solet & potest facere in filiis incredulitatis, sed ipsi potius eum vincant, Ephes. VI. 10. seqq. *Sciunt* enim fideles certo, *se ex DEO* & in DEO *esse*, nec totos in malo seu diabolo jacere, ut *mundus totius in eo jacet*, cujus pro in omne peccatum est ad mortem, sed ex ejus potestate ereptos DEI virtute custodiri ad vitam æternam, ac *Filium DEI indidisse* sibi *mentem* illuminatam & purgatam, ut vere & salutariter cognoscant *verum illum*, DEUM, (Joh. XVII. 3.) sintque *in vero illo, in Filio ejus J. C.* per fidem ei corporique ejus mystico inserti, *qui est verus ille* & æternus *DEUS & vita æterna*. Vid. supra I. 2. V. 11. 12. Huic unico DEO & Salvatori constanti, vera vivaque fide adhærendum serviendumque, omnia autem idola & idololatriam, sive crassam, sive subtilem, fugiendam esse, ad extremum monet Johannes.

§. XLII.

Secunda Ep. Johannis. *Secunda D. Johannis Epistola*, & styli & materiæ ratione cum prima fere per omnia convenit: hincque *Baronius* ad A. C. XCIX. n. 9. haud abs re collegit, ab uno eodemque Autore illas esse profectas, quemadmodum ex collatione cuilibet facile parebit, & nos mox breviter demonstrabimus. Quod enim *Presbyteri* & non Apostoli nomen præfert Epistola, non alium arguit Johannem, quam Apostolum. Sive enim dignitatis sive ætatis significationem exprimat Presbyteri vox, Apostolo Johanni utraque satis convenit, cum & præ aliis Apostolis provectiorem

ctiorem ætatem assecutus & veluti Christianorum Senior habi- 2. Ep. Joh.
tus sit. Unde *Athanasius* in Synopsi ait : *hanc* (Epistolam) *Senior factus Dominæ scribit.* Quid ? quod Presbyter & Episcopus illo ævo pro eodem usurpari consueverint , & haud male *Oecumenius* dixerit : *Johannes Episcopum se esse nomine Presbyteri declarat.* *Si Hammondi* nota in præmonitione ad duas posteriores Epistolas Johannis satis certa est , quod *Senior* in N. T. non modo sit vocabulum honoris & dignitatis , sed significet summum cujusvis Ecclesiæ Rectorem , designabit Apostolum præsidentem Ecclesiæ cuipiam , apud quam habitabat , & nominatim Ephesi fuisse. Qui etiam hoc addit , : *solum Johannem sui mentionem non facere , nisi adhibita circumloquutione*, quod cum in Evangelio , tum in prima Epistola animadvertere liceat. An hæc & tertia Epistolæ *Catholicæ* dici debeant aut recte queant , illa dubitandi causa est , quod neutra ad omnes Judæos , ut Jacobi & Petri , sed secunda ad fœminam , tertia ad virum aliquem singularem scripta sit. Verum ad hoc quoque dubium respondent multi cum generatim , quod καθολικὴ sit Epistola , quæ omnium Ecclesiarum consensu recepta & eo etiam consilio scripta fuerit , ut ad alios quoque mitteretur , velut ἐγκύκλιος. Quidam quoque in ea sunt sententia , ἐκλεκτὴν Κυρίαν , cui inscripta secunda Epistola , non unam personam indicare , sed ad Ecclesiam referri , ut συνεκλεκτὴ , quod *Serarius* octo conjecturis probare contendit. *Calovius* certe scribit , se non videre , cur hic improbari mereantur *Oecumenius* & *Serarius* , quod crediderint , *Ecclesiam Asianam* , in qua degebat Gajus , cui tertia Epistola inscripta est , designari. Adhæc observat , Ecclesiam dici potuisse Κυρίαν , *sive ob loci nobilitatem , sive ob virtutis præstantiam , sive ob fidem dominatricem.* Pluribus rationibus hanc sententiam tuetur *Hammondus* in adnotat. ad h. l. & Hieronymi testimonium addit ex Epist. XI. ad Ageruchiam , ubi prolatis verbis ex Cantico Canticorum : *una est columba mea*

2. Ep. Joh. &c. subjicit : *ad quam scribit Johannes Epistolam* : *Senior electæ Dominæ & filiis ejus.* Imo animadvertit , κυρία apud Athenienses , & *Curia* apud Romanos idem significasse ac ἐκκλησίαν, seu concionem.

Analysis & Exegesis.

Verum missa disputatione ad brevem analysin & exegesin Epistolæ progredimur. In exordio Johannes , ℣. 1. 2. exprimit affectum erga *electam Dominam ejusque filios* singularem, eosque dicit *amare se in veritate* & sinceritate cordis, imo *non se solum*, sed *& omnes* Christianos , *qui veritatem* Evangelicam *cognitum* perspectamque *habent* & vera fide amplexi sunt , ac constanter retinent , *propter illam* ipsam *veritatem* , per quam Dominus JESUS CHRISTUS maxima præstantissimaque bona cœlestia offert & confert omnibus salutem suam in consilio habentibus, quamque in se & veris illius professoribus esse, & permanere constanter significat vel optat , eamque ob causam ℣. 3. in salutatione idem electæ Dominæ ejusque liberis precatur , quemadmodum alii etiam Apostoli , Petrus nominatim & Judas facere consueverunt. Johannes tamen declarat simul adversus hæreses tum grassari incipientes , Christi Domini divinitatem & æqualitatem cum Patre , ut alibi in suis scriptis facit , indicatque non minus à Filio quam à Patre dona illa divina esse exspectanda , & , ut *Coccejus* h. l. observat , addicit fidelibus *gratiam, misericordiam & pacem* , cum non dicat ἔσω, sed ἔσται μεθ' ὑμῶν, & communio tantorum munerum non detur nisi in fide veritatis & in charitate mutua. Veritas mentem illuminat , charitas voluntatem inflammat. Unde ἐν etiam *per* hic valere potest , q. d. per cognitionem veritatis & dilectionem ; *quia per hæc*, ut *H. Grot.* h. l. commentatur, *in nos DEI beneficia provocamus, conservamus , augemus* , vel , ut cum Petro melius loquamur , per cognitionem DEI & JESU Domini nostri practicam , quam Paulus Tit. I. 1. vocat cognitionem veritatis secundum pietatem, ea , aliaque pretiosa promissa donantur , 2. Pet. II. 2. 3. 4.

His

His præmiſſis veluti ſub ſpecie exordii collaudat ỳ. 4. electam, & gaudium ſuum magnum teſtatur, quod *invenerit ejus filios in veritate* & fide ſemel tradita *ambulantes*; vere credendo ac ſentiendo de DEO ejusque verbo, & ſancte vivendo fratresque cumprimis diligendo, ſecundum præceptum à Patre per Chriſtum acceptum, quod prolixius in prima Epiſtola expoſuit, III. 23. ſſ. Hinc eam hortatur & rogat ỳ. 5. 6. ut pergat in iſto charitatis mutuæ curſu demonſtrare fidem vivam & operoſam, oſtendens ſe non novum inculcare præceptum, ſed illud ipſum, quod ab initio prædicationis acceperint à Domino, quodq; non tantū memori mente ſervandum, ſed & vita exprimendū, Joh. XIII. 34. 1. Joh. II. 7. ſ. Mox ỳ. 7. cauſam reddit, cur in prima illa ſinceriſſimáq; doctrina conſtantiſſime perſeverandum ſit, quia *multi ſeductores*, à Satana excitati & ablegati, *introiverint in mundum*, ad ſeducendos homines, ſicut ſuperiore Epiſtola C. II. 18 ſſ. & IV. 1. ſſ. teſtatus eſt. Magnā igitur circumſpectionem & diligentem cuſtodiam adhibere vult fideles, ac ſeipſos & alios fratres *obſervare*, ne operam laboremque in eos ab Apoſtolis impenſum deperdant, & cum illorum ſalutis gratia nihil non facientes & patientes, tum ſe quoque ipſos fructibus privent; ſed in id cumprimis ſedulo enitantur, ut plenam mercedem ex gratia & liberalitate divina accipiant. Conf. Gal. III. 4. Ebr. X. 35. Eam in rem rationem ab utili & damno ſubjungit, dicens, neminem, qui *transgrediatur Doctrinam Chriſti*, & non permaneat in eadem, habere aut DEUM, aut ſperare poſſe ab eo præmium, ſed potius iram pœnamque ejus graviſſimam in ſe concitaturum; contra vero eum, qui perſtiterit in veritate CHRISTI, & Patrem & Filium habiturum propitium, ỳ. 8. 9. Conf. 1. Joh. II. 24. Doctrinam itaque Apoſtolicam normæ & regulæ loco haberi, nec illos, qui aliam adferant doctrinam, recipiendos admittendosque in domum ſuam cum periculo & ſcandalo, (nam privati eo tempore domos ſuas præbuêre conventibus fi- 2. Ep. Joh.

delium

3. Ep. Joh. delium & φιλοξενίᾳ) vel etiam ad intimiorem conversationem, aut salutatione fraterna dignos habendos, sed cane pejus & angue fugiendos & probandos prius esse, an sint ex DEO, (1. Joh. IV. 1.) ne cum malis ipsorum operibus communicent fideles, ut taciti approbatores, vel adjutores. Abrumpit tandem hîc Apostolus Epistolam, negatque se velle agere pluribus per chartam & atramentum, & significat, se satis multa & sufficientia ad salutem scripsisse, cum in Evangelio, tum in prima Epistola; quo interea tacite remittat electam Dominam ejusque filios, & spem facit adventus sui, ubi coram loqui expeditius, &, quæ scripserit, uberius explicare & applicare possit atque velit; ut *plenius gaudium* ex conspectu colloquioque mutuo, quam ex commercio literarum hauriant. Vid. Rom. I. 12. 2. Tim. I. 4. Claudit Epistolam salutatione, non civili, sed Christiana, & salutem renunciat electæ sive Dominæ, sive Ecclesiæ, à sorore electa ejusque filiis, id est, Ecclesiæ cujusdam vicinæ fidelibus.

§. XLIII.

Tertia Epistola Johannis.

Tertia Epistola Johannis succedit, ad *Gajum*, vel Cajum (idem enim vocabulum, & Romanum esse, quidam contendunt.) Quis vero ille Gajus fuerit, idemne, qui à Paulo conversus, Rom. XVI. 23. cujusque mentio fit 1. Cor. I. 14. aut Actor. XIX. 29. XX. 4. non satis convenit inter interpretes. Nihil tamen obstare graves autores existimant, quo minus Pauli discipulus & hospes intelligi debeat. Vid. *Calovius* h. l. Id certe ex hac ipsa quoque Epistola liquet, virum honoratum, divitem & hospitalem fuisse, qui fratres laborantes pro Evangelio libenter exceperit & juverit, ℣. 5. ff. Unde *Flacius* in Glossa bene observavit, *videri* Gajum *non tantum valde pium ac Apostoli Johannis perquam studiosum hominem fuisse, sed etiam aliquanto potentiorem, ditioremque, vel certe in ministerio existentem. Si enim tali quadam ad benefaciendum aliis potentia instructus*

instructus non fuisset, non commendasset certe ei Apostolus alios, 3. Ep. Joh.
ut eos exciperet, juvaret ac foveret. Atque hinc etiam Epistolæ argumentum & summa facile colligitur, quod brevissime complexus est *Athanasius* his verbis: *primum quidem laudat eum* (Johannes) *propter testimonium hospitalitatis, quod habebat ab omnibus, hortaturque eum, ut in proposito persistat, ac fratres recipiat ac deducat. Accusat autem Diotrephem, quod is non solum nihil præbebat pauperibus, sed etiam aliis prohibebat, ac multa nugabatur. Tales alienos esse dicit à veritate, neque cognoscere DEUM: Demetrium vero laudat, optimum illi testimonium impertiens.* His facile acquiescere possemus. Dabimus tamen, ut hactenus facimus, brevem Epistolæ analysin & exegesin. Epigraphe v. 1. similis est fere præcedentis Epistolæ inscriptioni, in qua blanda voce *dilecti* eum compellat, qua Christiani inter se utebatur, eumque se vere ac sincere amare declarat. In voto & salutatione v. 2. est gratulatio, quod *anima* Gaji *bene se habeat*, utque in cœteris omnibus bene habeat, ac inprimis in sanitate corporis prosperetur, ex animo precatur. Hinc gaudium suum maximum testatur de prædicata sibi privatim & publice à fratribus pietate ejus eximia, quod *in veritate ambulet* & charitate, quam erga fratres & hospites exerceat indefesse, v. 3—6. Hortatur autem statim eum, ut in hoc laudabili studii genere pergat, & porro *prosequatur digne DEO* adventantes Christianos & exules, cosque inprimis, qui aliis instituendis operam navarunt gratuitam, & deinceps navabunt, qui relictis rebus omnibus nihil acceperunt à gentibus, exeuntes ad prædicandum Evangelium, & pro DEI nomine ac gloria quibusvis periculis se exponentes; quales omni humanitate & charitate recipere debeant Christiani, ut fiant *cooperarii veritatis*, eamque omnibus modis promoveant, excipiendo

3. Ep. Joh. piendo & deducendo fidos Evangelii præcones, & neceſſaria vitæ ſubſidia illis ſubminiſtrando, ℣. 6. — 9. Cur talia ad Gajum Johannes ſcripſerit, & non ad Eccleſiam, indicat; quanquam etiam ad eam ſcripſerit ſive primam & ſecundam, ſive hanc ipſam quoque Epiſtolam, quæ per Gajum communicari fidelibus, & ſingulis, & cunctis, potuit; verebatur enim, ne ſua hæc Epiſtola ad Eccleſiam directa, aut directe miſſa, minus haberet efficaciæ propter *Diotrephem*, ut qui ſit homo ambitioſus, primatum effectet, neque Apoſtolos recipiat, neque alios Chriſtianos, nec ab aliis eos recipi ſinat, ſed id facere volentes prohibeat, & ex Eccleſia ejiciat, malitioſis & calumnatoriis verbis traducat veritatis Doctores, cujus alia quamplurima facinora peſſima coram uberius exponere, eumque aperte ac palam in conſpectu Eccleſiæ, ſecundum Domini proceſſum, Matth. XVIII. 15. ſſ. ſevere objurgare & ſolide confutare velit, ℣. 9. 10. Ejusmodi Papam, hypocritam & perſecutorem bonorum nequaquam imitari, ſed deteſtari & fugere vult Gajum, aliosque, ac contra bonos, & bona quæque, ſequi, addita hac ratione, quia *benefacientes ex DEO ſint*, divinæque indolis, *male autem facientes DEUM non viderint*, nec vere agnoverint, (1. Joh. III. 6. IV. 7.) v. 11. E bonorum numero eſſe *Demetrium* affirmat, eumque commendat, ut *qui teſtimonium habeat ab* omnibus, qui eum norunt, & *ab ipſa veritate* notoriaque experientia: cui ipſe quoque atteſtatur, nec dubitat, quin teſtimonium ſuum fidele eſſe, Gajus & omnes fideles perſpectum habeant. v. 12. Ad extremum excuſat Epiſtolæ brevitarem, partim quod non ſit neceſſe ſcribere per calamum & atramentum, partim quod ſperet ſe venturum ad Gajum propediem. Claudit voto pacis & ſalutatione ab amicis, ac viciſſim mandat, ut ſuo nomine amicis ſalutem nunciet. v. 13. 14. 15.

CAP. XIII.

CAPVT XIII.

DE

FATIS ECCLESIAE PER OMNIA TEMPORA VSQVE AD CONSVMMATIONEM SECVLI.

§. I.

QUomodo Ecclesia Christiana inter Judæos pariter ac Gentes propagata sit, prolixe ex monumentis Apostolicis expositum hactenus est. Sequitur ergo, ut de ejus conservatione & fatis nunc quoque distinctius explicatiusque agamus, præeunte ipsa sacrarum literarum luce. Cum enim Salvator ad Petrum dixerit promiseritque (Matth. XVI. 18.) se ædificaturum Ecclesiam super seipso & confessione sui, ut inferorum portæ non sint adversus eam prævalituræ, & omnibus adfuturum se fidelibus usque ad consummationem seculi, (Matth. XXVIII. 20.) haud obscure indicavit varia Ecclesiam suam habituram & experturam fata, atque ea etiam Matth. XXIV. & XXV. clarius & plenius quodammodo exposuit, quæ Apostoli deinceps etiam subinde attigerunt. Necessaria tamen videbatur nobis horum fatorum distinctior tractatio, ut per omnia secula sufficientem aliquam de Oeconomia & Gubernatione Domini nostri JESU CHRISTI in Ecclesia cognitionem haberemus; qualem in ultimo S. Codicis libro, qui *Revelationis* nomen propterea accepit, clementer dare nobis voluit. Hunc itaque librum diligenter legendum & pie scrutandum esse, nemo non intelligit, qui veritatem amat & confitetur, memor verborum Cap. I. 3. *beatus qui legit, & qui audiunt verba hujus Prophetiæ, & ser-*

Apocalypseos autoritas & summa.

& servant, quæ in ea scripta sunt. Unde diaboli astu factum haud abs re censeri debet, quod vel in dubium vocata à quibusdam Divina & Canonica hujus libri authoritas, vel obscurior habitus fuerit, quam ut intelligi possit. Prior quidem difficultas & dubitatio sublata deinceps est, quando ex certis criteriis innotuit & autor divinus & authoritas infallibilis, quemadmodum in omnibus pene Systematibus controversia hæc disceptatur, & commentatores passim demonstrarunt. Nos ipsi etiam in Examine Historiæ Criticæ *P. Richardi Simonis* prolixius nonnihil in hoc argumento desudavimus, Cap. XIX. *Apostolum* certe produnt auctorem *Libri inscriptio*, exordium, argumentum, Ecclesiæ, ad quas diriguntur Epistolæ, Vaticinia, & prima omnis antiquitas, inde ab Irenæo, Justino, Tertulliano, Origene, Eusebio, Athanasio, Basilio, Epiphanio, Ambrosio, Hieronymo & Augustino, aliisque Patribus. Taceo λέξεως Johanneæ & styli in hoc Libro cum aliis Apostoli scriptis conformitatem, ex collatione diligenti innotescentem; demto enim Prophetico dicendi genere, quod ab historico discrepare est necesse, formulæ loquendi prorsus Johanneæ sunt. Quod ad obscuritatem attinet Libro huic objectam, ea dissipatur vel ipsa voce ἀποκαλύψεως, quæ *revelationem* declarat & detectionem rerum abstrusarum & antea incognitarum, quam tantam in hoc Libro deprehendimus, ut vere egregieque *Epiphanius* L. II. Tom. I. Hæres. LI. pag. 454. scripserit, *omnia, quæ in Lege ac Prophetis obscura vel ænigmatum involucris obducta sunt, ea Dominum servo suo Johanni singulari quadam providentia detegere voluisse* (οἰκονόμησε) *per Spiritum* S. *ad salutem nostram; ut, quæ tenebrosa illic erant, hic spiritualem ac clariorem in modum proposita declararet.* Unde merito alii hunc ipsum Librum *omnium Prophetiarum V.T.* quæ de fatis Ecclesiæ obscurius agunt, signaculum & clavem appellarunt. Rogandus autem nobis ante omnia est Pater luminum, ut Spiritum sapientiæ & revelationis

nis clavemque cognitionis donare nobis cœlitus velit, ad reseranda hæc mysteria, quia nonnisi eo Spiritu intelligi possunt prophetiæ, quam quo scriptæ sunt, cum propriæ interpretationis vel resolutionis eas haud esse, Petrus aperte dixerit, 2. Ep. I. 20. Quare etiam præjudicatæ opiniones seponendæ & glossæ aliorum examinandæ & ad simplicitatem reducendæ sunt, si versari hîc cum aliquo fructu velimus. Quanquam nemo polliceri sibi possit, aut debeat, se omnia assecuturum, ita ut in nullo erret impingatque puncto. Est enim manetque verissimum illud Pauli effatum: ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν, 1. Cor. XIII. 9. & Jacobus Cap. III. 2. πολλὰ πταίομεν ἅπαντες. εἴτις ἐν λόγῳ οὐ πταίει, οὗτος τέλειος ἀνὴρ. Omnia agamus in timore Domini, & si quæ dona explicandi nobis largitus est Spiritus, ea in humilitate usurpemus, ac reputemus, Spiritus Prophetarum Prophetis aliis, (si modo veri Prophetæ, illuminati & spirituales sint,) subjiciendos esse πρὸς ἀνάκρισιν, 1. Cor. II. 15. XIV. 32.

§. II.

Quando scripta Apocalypsis.

Antequam vero ad ipsam Apocalypsin progrediar, non inutile videtur, paucis indicare, quando ea à Johanne exarata sit. Faciet enim hoc eo, ut de vaticiniorum complemento vel jam facto, vel adhuc futuro, dijudicare romtius queamus. Qui cum *Grotio*, *Ligtfooto*, *Hammondo*, *Peganio*, aliisque, forte tamen non adeo multis, contendunt, scriptam à Johanne Apocalypsin esse ante Hierosolymæ destructionem, primariam explicationis illius partem in παυολεθρίαν dictæ urbis & Judææ deducunt. Hanc qui fovent & tuentur sententiam, sub *Claudio Cæsare* Apostolum prophetias accepisse & scripsisse, *Epiphanium* testem habent Hæres. LI. de Alogis. Alii vero antiquiores secuti scriptores, *Justinum Martyrem*, *Irenæum*, *ac Tertullianum*, & post hos *Eusebium* atque *Hieronymum*, ad ultima *Domitiani* tempora & A.C. XCVI. Visiones Apocalypticas referunt, in-

deque colligunt, nihil ad excidium Hierosolymitanum spectare, quum illud jam præcesserit, propheticæ autem visiones futuras, non præteritas res respiciant. Non jam vacat, nec instituti nostri ratio fert, hanc quæstionem Chronologicam discutere operose; fatemur tamen, libentius nos adstipulari antiquioribus autoribus, quam recentioribus, non, quod hominum autoritatibus magnopere moveamur, (quanquam in materia historica non parvi momenti sit, testes citare rebus gestis propiores) sed quod eorum opinio magis conveniat cum argumento Johannis prophetico: nec opus fuerit tanto tamque prolixo verborum apparatu unius urbis & gentis exitium exponere, quod abunde satis á Prophetis & Christo expositum fuerat. Quid enim solatii inde ad omnium temporum Christianos futurus redundare poterat, quod à Judæorum divexationibus sint quamprimum liberandi per horum excidium? An non plures majoresque iis imminebant persecutiones, ab Ethnicis & ab Antichristo inferendæ? An non necesse erat, ea fata, quæ Christus ac Apostoli in N.T. strictim breviterque, addo & obscurius, attigerunt, uberius ac copiosius revelare Ecclesiæ Christianæ? Hoc omnino nobis persuadet divina bonitas & providentia singularis erga suos. Quin imo ex ipsa Apocalypsi evidentissimas adduxit rationes Clar. *Vitringa* in Anacr. Apocal. p. 9. quibus evincatur, hunc librum non utique sub Claudio, sed omnino post Claudii & Neronis tempora, & sub Domitiano demum in lucem editum esse. Nos argumenta, ubi occurrent, indicabimus breviter. Quanquam vero exacte definiri annus nequeat, quo Johannes Visiones divinas acceperit; valde tamen probabile est, post Epistolas scriptas id factum esse, quum Canonem Scripturæ S. Apocalypsi clauserit, quemadmodum ex ultimis ejus verbis Cap. XXII. 18. planum esse cordati quique interpretes fatentur. Verum, missis ambagibus, ingrediamur tractationem succinctam, & verba vestigiaque Johannis premamus, ac videamus,

videamus, quantum nobis datum est, quæ fata Ecclesiæ præ- Apocal. I.
dixerit Ecclesiæ Christianæ, per totum terrarum orbem dispersæ, ad consummationem usque seculi. Ex his enim longe facilius & clarius omnia cerni posse putamus, quam ex vastis plurimorum Interpretum commentariis.

CAP. I. v. 1. Johannes in Titulo Libri I. verbis initia- CAP. I.
libus Ἀποκαλύψεως Ἰησοῦ Χριστοῦ *dignitatem excellentissimam* illius significare & animos legentium ad piam venerationem devotamque meditationem haud dubie excitare voluit. Tametsi enim omnes revelationes Vatibus in Veteri & Novo Testamento factæ sua gaudeant excellentia; illæ tamen non ipsius Christi fuerunt, licet Prophetæ Spiritum Christi habuerint, 1. Pet. I. 11. ejusque instinctu locuti sint, & scripserint, 2. Pet. I. 21. Hæc vero *Apocalypsis JESU CHRISTI est*, summi illius Prophetæ, quem Pater dudum promiserat, Deut. XVIII. 18 & unxerat præ consortibus, Ps. XLV. 8. non ad mensuram, sed immensa inexhaustaque plenitudine, Joh. III. 34. quem audiendum, etiam in exinanitionis statu adhuc constitutum, omnibus voce cœlitus delata commendaverat, Matth. XVII. 5. Hanc Apocalypsin ei *dedit DEUS Pater*, & monstravit (δείκνυσιν) ab æterno, Joh. V. 20. ac in tempore secundum humanam naturam per indicatam modo unctionem, in statu exaltationis, sedenti ad dextram suam in throno gloriosæ Majestatis, omnipotenter & omnipræsenter gubernanti Ecclesiam. Hæc Apocalypsis in eo etiam superat omnes omnium Prophetarum revelationes, quod simul & semel, uno die (infra v. 10. quod contra *Grot.* & Hammond. observ.) Johanni facta à Christo totam fatorum Ecclesiæ seriem contineat; cum sancti DEI viri diversis temporibus, nec integrum fatorum ordinem, sed particulam aliquam duntaxat, nec ita distincte & clare, acceperint. II. *Finem* datæ revelationis indicat, δεῖξαι, ut indicaret, ostenderet & demonstraret *servis suis*, i. e. fidelibus, piis, DEUM timentibus mysteria,

Ps. XXV.

Apoc. I. Pſ. XXV. 14. Impiis autem & infidelibus manebit clauſus liber, Dan. XII. 10. Quicunque igitur dicunt, hunc librum Revelationum nec legi, nec intelligi poſſe, ſenſu ſuo genuino, adhibitis mediis neceſſariis, ii, *Calovio* judice h. l. repugnant *tum ſcopo* revelationis, tum *verbo δείξαι*, Conf. Cap. XXII 16. tum *mandato* S. Johanni dato XXII. 10. tum *promiſſo*, Cap. I. 3. XXII. 7. ac profani & jurata Antichriſti mancipia ſunt, juxta *Brigtmannum* h. l. III. *Objectum*, quod ſunt *ea quæ fieri oportet cito*, ſive futura celeriter; apocalypſis enim proprie non eſt præteritorum, ſed futurorum. Præſentia quidem etiam, ſive quæ jam tum erant, Johannes quoque ſcribere debebat, ut eſt infra v. 19. ſed ſpectabantur ea, ut typi rerum futurarum, quemadmodum ſuo loco demonſtrabimus. Quando autem dicuntur fieri debere *cito*, id pro more & ſtylo Prophetarum capi debet qui reſpectu habito ad æternitatem omne præſentis ævi tempus breve & cito tranſiturum faciunt, vid. Hag. II. 6. coll. cum Hebr. XII. 26. 27. Mal. III. 1. 2. Chriſtus Johanni in ſine Apocalypſeos ſemel iterumque dixit, *ſe venire cito*, XXII. 7. 12. 20. & tamen lapſa ſunt inde usq; ad noſtra tempora ſedecim ſecula, necdum venit Dominus. Nihil ergo præſidii habent *H. Grotius* & *Hammondus* in hac formula pro ſua opinione, ac ſi viſa Johanni oblata breviſſimo tempore implementum ſuum conſecutura eſſent. Alii reſpondent, *cito* eventura dici Johanni revelata, quia illius tempore *fieri* inceperint, & continuata temporum ſerie inde ad finem decurrant. Poſſet etiam *Erasmi Schmidii* explicatio hic locum habere, quando ait, *fieri cito* non eſſe notationem circumſtantiæ temporis, ſed modi, quo iſta fient, licet ultimis mundi temporibus, **wenns geſchehen wird, wirds geſchwind zugehn.** Ita ſane Eſ. LX. 22. diſerte dicit Jehova: *in tempore ſuo accelerobo illud.* IV. *Modus*, ἰσήμασιν, i. e. ut volunt multi, ſignificavit per σημεῖα, typos & emblemata, ad quæ quidem *Pareus* non vult reſtringi, ſed præter illam

illam repræsentationem per signa putat Angelum addidisse ali. Apocal. I.
am patefactionem manifestam, non consignatam hoc in libro. Verum D. *Calovius* hoc ei non dat, & Johannem fideliter omnia, quæ acceperit, scripsisse, rectius judicat. De variis revelationum modis & visionibus Propheticis hic non est dicendi locus. Id sufficit, & ex paulo ante dictis constat, Apocalypsin Propheticam singularem, & excellentissimam hic esse, non eamquæ in somno contigit, sed quæ vigilanti oblata est. *Visiones* autem nuncuparunt sancti DEI viri suas Prophetias, ut earum certitudinem innuerent; visus enim omnium sensuum & acerrimus & certissimus est, ac omnium maxime visio prophetica, in qua mens Prophetæ ita elevatur, ut quasi ex altorem futuram videat velut lumen in lumine DEI, Ps. XXXVI. 10. Quod, ni fallor, est in *Spiritu esse*, ut infra v. 10. Johannes de se affirmat. Unde bene *Biermannus* in præf. Clav. Apocal. lumen Propheticum nihil aliud esse dicit, quam *ipsam DEI illustrationem, sive locutionem internam, qua mentem Prophetæ illustrat, & coruscationis, vel fulguris spiritualis instar perstringit, ita ut* aperte cognoscat & firmisse credat, DEUM esse revelationis autorem, *& vere discat, se nec humanis somniis, nec callidorum spirituum fraude, nec vana aliqua persuasione, de rebus incognitis pronunciare.* Ex quibus, ut iterum vir doctus colligit, quilibet videre potest, *Prophetiam* ipsam, *quæ eminus prospicit superna, absentia & futura, atque regnorum ortus & occasus, rerum omnium vicissitudines, temporum gyros & circumvolutiones, cunctosque seculorum turbines, flexus & reflexus, contemplatur*, sese satis commendare, & suam dignitatem asserere ipsam. Hinc Prophetæ olim *videntes* appellati sunt 1. Sam. IX. 9. DEUS autem revelavit se olim partim *immediate*, partim *Angelorum* adhibuit ministerium; posterius etiam hic dicitur, quod miserit JESUS Angelum suum ad Johannem, qui illi futura indicaret. Quia vero subinde etiam Christus ipse cum Johanne loquens induci-

Apocal. I. tur, nonnulli putarunt, Angelum Christi personam sustinuisse. Sed *Flacius* perspiciens hanc sententiam non satis tutam esse, addit, *forte* (ego vero non dubito, sed confidenter affero, quia res ipsa & textus probat,) *hoc ita intelligendum esse, quod licet Christus etiam Angelum miserit, qui excitaret Johannem ad audiendum, tamen & ipsummet Dominum cum Ministerio Angelorum adfuisse, ut aliqua Christus egerit per Angelum, aliqua etiam in propria persona sit locutus: quæ etiam persona potissimum respiciendasit in omnibus sequentibus visionibus & locutionibus.* Docte itaque *Brigtmannum* observasse existimo, *Christum Angeli ministerio usum, non quod dedignetur ipse nobiscum loqui* (nam in sua persona se visendum exhibet hoc ipso capite) *sed quia tum nostra imbecillitas tantæ majestatis intuitum ferre non possit*, ut mox infra in Johanne liquet, qui mortuus ad ejus conspectum concidit, ℣. 17. *tum ut ostendat, se Angelis aliisque rebus omnibus imperare.* Ex quibus constat, non simpliciter & universaliter intelligi debere, quod dicitur de missa expositaque Johanni per Angelum Prophetia, sed de maxima parte. Angelum autem peculiarem fuisse, cui δεῖξις & σημασία tribuitur, quique cum Johanne collocutus est, non modo hunc, modo illum missum, ut *Grotius* vult, patet ex Cap. XXII. 6. 8. Factam V. apocalypsin Johanni esse, dubio apud plerosque vacat, qui describitur hic tum *ab officio Apostolica*, quia *servus JESU CHRISTI* appellatur, quam Apostoli esse periphrasin, alibi indicavimus; tum ab opera, jam ante Ecclesiæ præstita, ℣. 2. quod *testificatus sit*, fidelissime nimirum & constantissime, *verbum DEI, & testimonium JESU CHRISTI*, sermone & scripto in Evangelio & Epistolis, *& quæcunque vidit*, res gestas & miracula Christi, quibus interfuit. Conf. Joh. I. 14. 1. Joh. I. 1. 3. Malumus enim ad præterita referre omnia, cum verba in præterito sint accepta, ἐμαρτύρησε καὶ εἶδε, quam cum *Vitringa* p. 13. dicere, geminam ea involvere significationem, præteriti & præsentis. Audacter

Brigt-

Brigtmannus, nec male, opinor, *neque res visæ, quæ memorantur hic, sunt visiones hujus libri, quæ sequuntur, sed res gestæ miraculaque Christi, quibus dum fierent, Johannes jam olim præsens interfuit. Secus quo modo fidem scriptori facere potuerunt, quod unum horum mentio spectat hoc in loco, quæ neutiquam adhuc innotuerunt Ecclesiæ.* VI. *Commendatio libri* ℣. 3. subjicitur, & adhortatio ad lectionem, auscultationem & observationem omnium verborum prophetiæ excellentissimæ, eum in finem consignatæ; continet enim comminationes & promissiones, illas qui effugit, & has accipit fide, & retinet constanter in persecutionibus, beatus est. Valet hic quoque, quod de universæ Scripturæ utilitate Paulus Rom. XV. 4. dixit, ac pertinet ad omnes lectores & auditores pios, omnibus temporibus. Rationem petit Johannes à periculo propinquo, quod tum ingruebat, & decurrebat per omnia secula. Quam ob rem in clausulis epistolarum, in medio visionum, & in fine libri adhortationes adjectæ ubique sunt, ut promissæ beatitudinis memores fideles, vincant alacriter calamitates obventuras. Apocal. I.

Post Titulum Inscriptio sequitur, 4.—9. facta *septem Ecclesiis in Asia* Lydiana, sive Proconsulari, ut deinceps dictam observavit *Usserius.* Fuêre quidem haud dubie plures in Asia Ecclesiæ, à Paulo ante fundatæ, & tum curæ Johannis commissæ, quam hæ septem; sed ad septem tantum scripsit, quia, ut *Andreas Cæsar.* Com. in Apoc. ad h.l. scribit, *numero hoc septenario* τὸ μυστικὸν τῶν ἁπανταχῇ ἐκκλησιῶν σημαίνων *omnium ubivis locorum existentium Ecclesiarum mysterium significavit,* καὶ τῷ παρόντι βίῳ σύστοιχον, ἐν ᾧ ἡ ἑβδομαδικὴ τῶν ἡμερῶν περίοδος γίνεται. Quæ *Gregorius* Homil. 25. forte ex eo desumsit, quando, citante *D. Höe*, nec improbante, dixit: *sicut septem diebus omne tempus absolvitur; ita per septem Ecclesias omnes totius orbis Christiani Ecclesiæ comprehenduntur.* Rationes, quas docti viri pro hac sententia adferunt, satis ponderosæ sunt, & vel hæc una sufficit, *Inscriptio 7. Ecclesiis in Asia.*

Apocal. I. quia dici absque temeritate nequit, talia contigisse in VII. illis Ecclesiis particularibus, qualia Epistolæ ad illos datæ significant, quemadmodum suis locis strictim ostendemus. Quare ad *salutationem* progredimur, quam etiam *Coccejus* contendit, non pertinere tantum ad eos, ad quos nominatim scriptæ sint Epistolæ, sed ad eos, quibus tota revelatio destinata est. Precatur Apostolus in salutatione gratiam & pacem, sed prolixioribus & ponderosis verbis, à tota SS. Trinitate, 1. *à Patre*, quem his verbis, nomen יהוה *Jehovah* circumscribentibus, designat: ἀπὸ τοῦ (λεγομένου vel ὄντος) ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος, id est, à DEO verissimo & constantissimo in omnibus promissis suis, qui severe Jehovam, sive esse & existere probaverit olim (Exod. III. 14. VI. 2.) sub Oeconomia vetere; eadem nunc præstet, misso in mundum Filio, in quo omnes promissiones sint ναὶ καὶ ἀμήν, 2. Cor. I. 20. & quæ restant implenda, certa fide exhibiturus sit suo tempore. 2. *à Spiritu S.* qui septiformis munere est, (Es. XI. 1. 2.) ex DEO ejusque throno, (Apoc. XXII. 1.) & coram illo, & ut in fidelibus operatur omnia multiplicia & distincta charismata unus idemque spiritus, (1. Cor. XII. 11.) sic in VII. Ecclesiis, sive tota Ecclesia per universum mundum in septem formis, se demonstrabit (Apoc. V. 6.) opitulatorem & paracletum largissimum. 3. *à JESU CHRISTO*, (qui tertio loco hic ponitur, cum tamen II. ordinis ratione persona sit, quia de illo continuanda erat oratio,) cujus unius merito participes omnium bonorum spiritualium & cœlestium reddimur. Eum à triplici officio describit, (α) respectu habito ad munus *Propheticum*, vocat *illum testem fidelem* (Es. LV. 4. Joh. III. 11. XVIII. 37. 1. Joh. V. 7 8.) qui sanguine suo testimonium suum obsignavit, 1. Tim. VI. 13. (β) *Regii officii* intuitu dicitur *primogenitus ille ex mortuis*, ὡσαυτῶς & ἐνεργητικῶς, ac πρωτεύων, primas tenens, Colos. I. 18. ut primogenitus in V. T. Genes. XLIX. 3. unde additur, & *princeps Regum terræ*, qui omnia & omnes, etiam potentissi-

tentissimos in orbe Dominos sibi subjectos in que potestate sua habeat & dominetur in medio inimicorum, tueatur suos potentissime, & tandem resuscitet ad gloriam. (γ) *Sacerdotale* munus respiciunt verba: *qui dilexit nos*, & ex summo in nos amore se tradidit in mortem, tanquam victimam piacularem, Joh. XV. 13. nosque ita redemit, *& lavit suo sanguine à peccatis*, & *fecit Reges ac Sacerdotes coram DEO & Patre suo*, induens nos potentia, ut vincere mundum, omnibus confectis & perpessis stare & coronam vitæ reportare, cum eo regnare, V. 10. XX. 6. ac interea pressi cum fiducia accedere ad thronum gratiæ & gratiam invenire queamus ad tempestivum & opportunum auxilium, Heb. IV. 16. Pro quibus beneficiis ut gratias in secula seculorum ei agant fideles, ejusque robur infractum (Eph. VI. 10.) cujus participes fiunt, semper respiciant, ne in afflictionibus deficiant, monet & solatur; hostibus autem Ecclesiæ omnibus, Salvatorem repudiantibus, & terrena sapientibus, terrorem incutit adventu Domini ad judicium majestate pleno, ipsisque formidabili & summopere plangendo, verbis é Zach. XII. 11. 12. prolatis, piis contra læto & exoptabili, qui proinde ex Hebræis ex Græcis, sive omnibus gentibus, illum desiderabunt, & dicent ναὶ, καὶ ἀμὴν, conf. XXII. 20. Horum desideriis & votis quoque Dominus JESUS respondebit, quem propterea Johannes quasi ἀπὸ μηχανῆς præsentem sistit in consolationem piorum & hostium pavorem, cœlitus clamantem, vel in cordibus ipsorum dicentem: *ego sum* Α & Ω, &c. Quibus verbis veram Deitatem, & quæcunque sunt attributa operaque vere divina, æqualiter cum Patre (ỳ. 4.) sibi asserit, à quo & ad quem omnia, quique, ceu justus judex, unicuique secundum opera redditurus sit, Rom. II. 6. ss. Apocal. I.

§. III.

PRIMA VISIO.

Ad ipsas Revelationes progressurus Johannes, indicat primum

Apocal. I. mum ỳ. 9. circumstantias, quæ ad earum certitudinem faciunt. I. Seipsum describit, (α) à *regeneratione & fide*, dum se *fratrem* vocat, propter ἰσότιμον πίστιν, & ut omnem superbiam, quæ Antichristi character est, declinaret: (β) à *communione triplici* cum sanctis, *in afflictione*, *in regno* spirituali, Rom. XIV. 17. & suo tempore in cœlesti, Apoc. XXII. 5. quemadmodum dixerat, Christum nos fecisse Reges: & *in patientia* (sive exspectatione, ut *Flacius* in Glossa h. l. non minus commode verti posse censet, vel, ut *Vitringa* reddidit, *patiente exspectatione*,) *JESU CHRISTI*, Rom. VIII. 17. 2. Tim. II. 12. II. *Locum* exprimit, Insulam *Patmum*, quo à *Domitiano* relegatus fuerat, cujus tamen relegationis non diserte meminit, modeste ferens calamitatem, non exaggerans inflatius ad jactantiam, ut Brigtmannus loquitur. *Hieronymus* annum XIX. Domitiani scriptioni Apocalypseos assignat. Conf. *Sulpit. Sever.* L. II. Histor. & *Baron.* ad A. C. XCII. n. 4. ubi *Epiphanium*, Johannis exilium ad *Claudii* tempus referentem, prolixe refellit, eique scriptores Ecclesiasticos, Græcos & Latinos, quamplurimos opponit. III. *Modum visionis* indicat, quod *fuerit in Spiritu.* Quo ecstasin, vel evectionem ad aliquam visionem à Spiritu S. factam, & sanctum illum ἐνθουσιασμὸν, quo correpti Vates, innui plerique putant. Alii raptum hic cogitant extra corpus, ut Paulo accidit 2. Cor. XII. 2. nisi quod de Johanne dici haud posse videatur, quod ἄρρητα ῥήματα audiverit, & ὁπτασίας viderit, quæ describi nequiverint. Jussus enim erat, quæ viderat audiveratque, scribere septem Ecclesiis & omnibus viventibus. Tandem V. dies notatur Visionis, nempe κυριακὴ *Dominica*, τιμωθεῖσα διὰ τὴν ἀνάστασιν, ut Andreas Cæsar. loquitur. Existimant omnes fere Interpretes, *hebdomadariam* resurrectionis diem intelligi, qua jam tum conventus sacros celebraverint Christiani, ex ipsorum Apostolorum ordinatione. Verum hoc non adeo certum est, ut nulla dubitandi ratio supersit. Potest etiam *Sabbatum* dici

dies

dies Dominica. Sed demus, diem resurrectionis Domini designari, quia hoc nomine olim insigniebatur; an non potius *anniversaria* quam hebdomadaria resurrectionis dies significabitur? Illud sane negari nequit, peculiari hac notione distinctū Pascha, quo Dominus superata morte resurrexit, ab omnibus aliis diebus festis fuisse, & vix ullus locus ex Patribus proferri poterit, ubi κυριακὴ ἡμέρα pro feria prima cujusque hebdomadæ reperiatur. Testimonia, quæ ex illis *Leo Allatius* in Dissert. de Dominicis & hebdomadibus recentiorum Græcorum, eumq; secutus *Suicerus* in Thes. Eccles. adduxit, rem non conficiunt, sed accuratius examen requirunt. Urgeo nunc solum articulum ἐν τῇ ἡμέρᾳ, quem emphaticum & respicere arbitror triumphalem resurrectionis Dominicæ diem anniversariam. Nec absque providentia Domini factum, quod dies resurrectionis ad revelationem hanc impertiendam electa sit. Eam enim cogitantes fideles victoriam Christi & suam in Christo contra hostes colligere seque erigere spe viva, ad quam regeniti sunt per resurrectionem JESU CHRISTI ex mortuis, efficaciter poterant. Neque hoc forte prætermittendum, quod, ut supra p. 599. innuimus, inferri hinc posse videatur, non distinctis intervallis visiones Johanni oblatas esse, ut apud reliquos Prophetas fit, sed omnes eodem die exhibitas, ac ita perpetua serie fluxisse, ut nulla fuerit intermissio, postquam videndi copia semel data fuit. Vid. *Brigtmann.* h. l. Apocal. I.

Hæc de circumstantiis. Ad revelationem ipsam quod attinet, eam factam testatur Johannes 1. per *vocem magnam tanquam tubæ, quam audiverit à tergo*, ℣. 10. adeoque humana majorem, mox seipsam manifestantem, ℣. 11. quod Christi sit æterni DEI Filii, (vid. ℣. 8. & Conf. Es. XLI. 4. XLIV. 6.) & jubentem scribere visa ac mittere ad septem Asiæ Ecclesias, nominatim expressas. 2. per *visum candelabrorum aureorum septem*, ℣. 12. *in quorum medio ambulaverit similis Filio hominis*, qui Filium *Revelatio ipsa.*

Apocal. I. lium DEI antea se declaraverat, ut totam personam referret, prout in Ezech. I. 27. IX. 2. & Daniele VII. 9. 10. & X. 5. seqq. olim apparuit, nunc autem in proprio corpore, sed majestate conspicuo, præsentiam gratiosam ostendens in Ecclesia, ejusque conservationem & gubernationem, juxta datam promissionem, Matth. XVIII. 20. XXVIII. 20. habitu (α) Sacerdotali, *talari veste* (Exod. XXVIII. 38.) *indutus*, (β) Regio, *aurea Zona circa mammillas cinctus*, Es. XI. 5. XXII. 21. 1. Maccab. X. 89. omniprudentia, omniscientia, omniprovidentia, firmitate immobili, præditus, quæ per *albos capillos*, *oculos flammantes & chalcolibanum*, sive æs purgatissimum & candens (vid. *Bochart.* Hieroz. L. VI. c. 16.) indicantur: (γ) Prophetico, quia *vox* ejus per prædicationem Evangelii magnum in mundo murmur edidit (das Evangelium rumort, ut D. Lutherus dicere solebat) & diffusa est penetravitque *instar aquarum* validarum; *tenuitque dextra VII. stellas*, dans & defendens Doctores Ecclesiæ, & efficaciam indens verbo, ut *gladii ancipitis instar* convincat & convertat homines, vel eos trucidet, si ei obtemperare nolint, ut Antichristum ejusque sectatores, 2. Thess. II. 8. Denique *facies* illius *erat tanquam Solis, quando splendet maxime*, tempore meridiano. Quo significatur, Solem justitiæ per verbum Evangelium clarissime lucentem, nullis hæresium & impietatum tenebris obscuratum iri, ac piis lumen gratiæ sufficientissimum præbere posse ac velle, ut resistere filiis tenebrarum ultimis temporibus possint. ℣. 11—18. Conf. Mal. III. 19 20. Quam prophetiam hic respici, ac præsenti Visioni, inprimis quoad postrema hæc verba, lucem fœnerari, quisque per se ipse facile videbit, si animum attenderit, ut par est, devotum ac docilem. Præstantiores Interpretes omnes fatentur, magna in hac Christi descriptione latere mysteria, & characteres ei hic tributos distincte notanterque repeti deinceps in Epistolis ad Ecclesias scriptis. Eos, qui cupit, videat legatque. Breviter rem complexus

plexus est *Brigtmannus* h. l. qui observat, universum typum hanc summam habere: *Primam* septem Ecclesiarum insignem esse justitia Christi, fide, sanctitate populi, miraque perspicacia Doctorum, quorum igneis oculis caligines errorum propulsentur: *medias* ardere magna afflictione, tamen veritatem non penitus obrui, sed alte perstrepere, tanquam Catadupam Nili, licet plurimis instare esset inanis unearum conflictus: *postremas* fartos tectos habere Doctores, potentem veritatem ad subigendos hostes, magnamque totius religionis puritatem. Verum hæc ex sequentibus vel clariora fient, vel examen merebuntur. Apocal. I.

Veniamus tandem ad *Visionis adjuncta*, quæ constant (sequor hic prudens *Vitringam* p. 31.) tam gestis erga Johannem, quam Verbis ad eum factis. Eo refert, quod v. 17. ipse commemorat, se *procidisse ad pedes* JESU *veluti mortuum*, (idem, ergo, *Andrea Cæsar.* interprete, passus, quod Josue, filius Nave, & Propheta Daniel, VIII. 18. X. 8. 9. addo, & alii, qui divinam Domini Majestatem sustinere non poterant.) In eo tamen non assentior *Vitringæ*, quod putat, hæc gesta esse non vere, sed in emblemate ac per ecstasin. Vere potius affirmo Christum adfuisse & verba, quæ v. 17. 18 19. 20. sequuntur, ad eum dixisse. Hypothesi suæ servire videtur, ut & in ipso Viso, ubi ad v. 12. & seqq. p. 30. s. dixit *neutiquam cogitandum hic esse, de natura Christi humana, ad quam hic prorsus non respiciatur.* Sed quia hic non disputo, & jamdudum Nostrates, interque hos obvius *Caso vius* contrarium ostendit, ipsa Christi Johannem coram alloquentis verba spectemus, quibus primo Apostolum erigit & consolatur, de statu Ecclesiæ omniumque rerum eventu solicitum, argumentis efficacissimis, quod sit *primus & ultimus ille*, qui se talem esse declaraverit Jes. XLI. 4. XLIV. 6. XLVIII. 12. vivus, æternus & immutabilis DEUS, qui in assumta humanitate mortem quidem ultro subierit, sed revixerit, & *vivat in secula seculorum* gloriose, habeatque *claves inferni* *Ejus adjuncta.*

Apocal. I. *& mortis*, summamque potestatem, ac eripere adeo fideles ex omnibus angustiis & afflictionibus, contra vero cohibere, vincere & vincire possit Satanam ejusque instrumenta. Vid. infra III. 7. XX. 1. 2. Deinde mandatum scribendi (v. 11.) repetit fusiusque explicat, nempe, quod scribere debeat & *quæ jam viderit*, in Viso primo, *& quæ sunt* figurata per præsentes septem Ecclesias, & quæ *posthac futura* & aperienda sint in sequentibus Visionibus, in Ecclesia, usque ad consummationem seculi. Prius ostendit Christus mox v. 20. & ex uno exemplo colligere nos vult reliqua. Quando enim *Mysterium* latere dicit in VII. stellis & VII. candelabris aureis, hæcque VII. Ecclesias, illas autem septem Angelos sive Doctores designare pronunciat, satis dilucide indicat, in utrisque plura involuta esse arcana, quæ in Epistolis ad Ecclesias scriptis quodammodo aperit. Hinc igitur nullo, ut mihi quidem videtur, negotio quæstio illa inter eruditos prolixe & vario animorum motu agitata decidi potest: An dictæ Epistolæ ad septem Asianas Ecclesias datæ, historice, an vero mystice sint intelligendæ? Tres enim in universum doctorum sunt sententiæ; quarum prima eas tantum historice interpretatur, ac literæ ullum involutum mysterium, negat; licet concedat, posse illas, ut totam Scripturam S. ab omnibus Ecclesiis & fidelibus in communem usum converti. Quod operose & copiose asserere conatus est. *Her. Witsius* in Diatriba de VII. Epist. Apoc. sensu, L. III. Miscell. Alii contra *mysterium*, quod ipse Christus monstravit, perspiciunt & fatentur; qui tamen iterum non idem prorsus sentiunt: pars enim *in genere Ecclesias Asiæ* considerari volunt *tanquam typos & emblemata Ecclesiæ catholicæ* omnium locorum & temporum: alii autem *ad universalem* quidem Ecclesiam Filium DEI has Epistolas scribi voluisse, similiter contendunt, sed cum respectu ad septem Ecclesiæ status, quibus successive conspiceretur, usque ad consummationem seculi. Sunt denique tertio qui *historicum & mysticum*

ſticum ſenſum hic inter ſe *conjungunt*, & exiſtimant Spiritum S. ſub emblemate & typo ſeptem harum Eccleſiarum prophetice ac myſtice depingere voluiſſe variantes Eccleſiæ Chriſtianæ ſtatus, phraſibus deſumtis à nominibus, conditione & attributis ipſarum illarum Eccleſiarum Aſiæ nobiliorum, quas ad hunc uſum & ſcopum ſapienter adhibuerit; ſic tamen, ut illæ ipſæ Aſianæ Eccleſiæ ſimul in hoc ſpeculo ſeipſas videre, ſuasque tam virtutes quam vitia ex Epiſtolis cognoſcere, & admonitiones in iis comprehenſas, quaſi ad ſe directas, ſpectare & applicare poſſent. Quam poſtremam ſententiam multis rationibus erudite admodum adſtruxit Cl. *Vitringa* p. 44—79. quarum ſummam in Studioſorum gratiam referre placet. 1. argumentum petit *ex communi denominatione Apocalypſeos*, quam Johannes variis in locis *Prophetiæ* nomine inſignit, Cap. I. 3. XXII. 7. 18. 19. ſignificatione propria & genuina, non latiore, aut ſtrictiore, cum reſpectu ad præcipuum illius argumentum, quod fere decurrat in revelatione rerum futuro tempore eventurarum. 2. *Ex circumſtantiis tum illius rei, de qua hîc agitur, tum Orationis Chriſti, in qua myſterium Aſianarum Eccleſiarum explicat.* Ubi inprimis urget rationem deſumptam ex emblemate VII. candelabrorum aureorum, quæ dicuntur VII. Eccleſiæ cum reſpectu ad VII. Aſianas. Negari autem non poſſe, quin reſpiciatur Candelabrum ſive Tabernaculi Moſaici, Exod. XXV. 31. ſeqq. ſive myſtici illius, ad eundem typum efformati, quod Zachariæ exhibitum eſt, Cap. IV. 2. ubi utrobique ſeptem lampades reſpiciant haud dubie Eccleſiam Catholicam, à verbo & Spiritu DEI illuminandam per omnia illius tempora & ſtatus. Item *ex Epilogis Epiſtolarum*, quibus omnes Eccleſias exhortatur ad attentam illorum meditationem, quæ ad VII. Aſianas ſcribit, quando ait: *qui aurem habet, audiat, quid Spiritus* (ſpiritualiter loquens, & ſpiritualiter ac myſtice intelligendus, *dicat Eccleſiis.* Idem quoque in hoc ipſo libro, ubi de *beſtia ſepticipite* Apocal. I.

Apocal. I. *mystica* Cap. XIII. 9. sermo, indicari, quod sub litera mysterium lateat: & XVII. 9. *hic est mens habens sapientiam*, q. d. hic usu venit exercere mentem spirituali sapientia instructam. 3. *a numero septenario Ecclesiarum*, quem speciatim quoque ad varios, & præcise quidem septem status Ecclesiæ Catholicæ variantes successive, ad finem usque rerum omnium, referri debere, ita demonstrat, quod tum in Asia plures quam septem urbes ad Christum conversæ sint, Act. XIX. 9. ut *Hierapolis* Col. IV. 13. *Tralles*, *Magnesia* &c. nec hæ VII. præ cæteris eximiæ fuerint s. metropolitanæ. Liquidiorem ergo rationem numeri septenarii Epistolarum peti à mysterio, cum septenarius numerus in verbo DEI, & vel maxime in Apocalypsi, sit μυστηριώδης, quemadmodum ex exemplis quamplurimis liquet, Lev. XXIII. 6. s. 36. Jos. VI. 3. ss. 1. Reg. VI. 38. Prov. IX. 1. Jes. XXX. 36. Zach. III. 9. cujus rei ratio peti *non* debeat *ex perfectione hujus numeri*, absolute & per se considerari, *sed unice ex χίνει illius ad rem aliquam illustrem*, quæ res non sit opus primæ creationis septiduo absolutum, quippe quod ipsum typicum sit & alio respiciat, sed maximum & consummatissimum opus *Oeconomiæ Gratiæ*, fundatæ in morte & obedientia Christi, quod per septem temporum intervalla decurrat, ut ex libro septem sigillorum patebat, præter alia. 4. *Ex materia Epistolarum*, tam quoad partem earum moralem, quam historicam. 5. Si interior Ecclesiæ status his Apostolis non depingatur, nullibi id fieri in Apocalypsi; quod tamen à ratione abludi existimat, quia contemplatio Ecclesiæ quoad statum suum internum, qui Ecclesiæ veluti essentiam & formam faciat, censeri debeat maximi esse momenti. His adde, quæ supra pag. 603. s. attigimus. Fateor enim ingenue, me hactenus non aliam sententiam carneré veriorem posse, quam hanc ipsam, ut clarius ex specialiore Epistolarum expositione patebit. *Objectiones*, quæ adversus propheticam & mysticam interpretationem vulgo proferuntur, diligenter discussit laudatus modo *Vitringa*, l. c.

§. IIII.

§. IIII. Apocal. II.

EPISTOLA PRIMA AD ECCLESIÆ EPHESINÆ ANGELUM.

CAP. II. 1. — 8. CAP. II.

QUemadmodum Ephesus Asiæ lumen & metropolis olim fuit, ac tunc inprimis, quum lumine Evangelii, ministerio Pauli, Timothei & Johannis colluſtrata, clarior esse cœpit: ita quoque primam Epistolam ad Ephesinam Ecclesiam dare Johannes voluit, & ex mandato divino debuit. Tametsi enim inscripta sit ejus Angelo, sive Præfecto; nequaquam tamen existimari debet, ad eum solum, & non simul vel ad totum ordinem Pastorum (Act. XX. 17. 28.) vel ad totum Ecclesiæ corpus, illam pertinere: aliud enim ex argumento & epilogo tam hujus quam aliarum Epistolarum clarissime patet. Ideo autem Presbyteris inscriptæ sunt, quia ad eos præcipue pertinet superattendere gregi, ut Paulus loco jamjam citato præceperat, (conf. Mal. II. 7.) & illi Ecclesiis sibi demandatis inculcare sedulo debeant voluntatem Domini & officii Christiani partes omnes. Præmisit autem Johannes, quasi prologi galeati loco, autorem vel dictatorem Epistolæ, quem describit per duo elogia sive attributa, ex superiori visione petita, apta cumprimis statui & conditioni Ecclesiæ Ephesinæ, cum respectu ad statum Ecclesiæ Catholicæ ei respondentem: (α) quod *teneat septem stellas dextra sua*, & (β) *ambulet in medio septem candelabrorum aureorum.* Quibus declaratur potentia & gratia Christi, dantis & tuentis in Ecclesia, per totum terrarum orbem sparsa, doctores ministrosque verbi, contra insultus diaboli & hostium truculentiam, ut fecit in Ecclesia Ephesina, cui *Paulum*, *Apollinem*, *Tychicum*, *Timotheum*, *Johannem*, aliosque illuminatos doctores dedit, eosque protexit mirabiliter, & in loco tam illu-

Apocal. II. stri, ubi tam multi adversarii erant, 1. Cor. XVI. 9. dius satis conservavit, ac alibi quoque per totum tempus primæ Ecclesiæ. Manet quoque omnium suorum verorum ministrorum, & Ecclesiarum, Inspector Tutorque supremus & vigilantissimus, talemque se cognosci vult; ut & Ecclesiæ præfectos ab ea sibi vindicanda autoritate potestateque, quæ solius Christi est, absterreat, & Ecclesiæ in ejus conspectu & luce ambulare se debere semper, intelligant.

In Epistola ipsa ℣. 2. 3. & 6. laudat & probat, (hoc enim est τὰ ἔργα) *bona opera*, ab Angelo Ephesinæ Ecclesiæ præstita, in demandati muneris partibus rite obitis, speciatim (1.) *laborem* indefessum in prædicatione & propagatione Verbi, 1. Thess. V. 12. 1. Tim. V. 17. (2.) *patientiam* & perseverantiam in sustinendis afflictionibus à diabolo ejusque instrumentis, quibus tunc sub tyranno Domitiano vel inprimis pii omnes premebantur, & procul dubio præ aliis Doctores & antistites, ℣. 2. quam amplificat ℣. 3. significantibus vocabulis, triplici gradu, ut pulchre notavit *Brigtmannus* h. l. quod *onus portaverit, sub onere laboraverit, neque tamen defatigatus sit.* 3. *impatientiam*, & odium malorum falsorumque doctorum, nomen & schema verorum Apostolorum mentientium, ac eorum doctrinam jactantium, sed qui post explorationem debitam mendaces inventi sunt, quales nominatim refert *Nicolaitas*, libertatem Christianam transferentus ad licentiam vagarum vetitarumque libidinum, nomen forte sumentes à Nicolao Diacono, cujus in Actis mentio fit, & abutentes ejus dicto, quo monuerat κεχρῆσθαι τῇ σαρκί, (*abuti carne*) & voluptatum cupidinem, maxime Veneream, reprimi voluit. Hoc impuri homines in contrariam prorsus sententiam rapuerunt interpretatique sunt, qui nomine ejus sectam suam insignire gestiebant. Vid. *Euseb.* H. E. L. III. Cap. 26. Conf. *Selden.* de J. N. & G. p. 9. & *Haymon* H. E. L. III. Cap. 21. Ad Nicolaitas, *Gnostici*, *Carpocratiani*, & similes

miles spectant, quos jam ante notaverat Paulus Actor. XX. 29. Apocal. II. 30. Cum ergo Ephesinæ Ecclesiæ Doctores, eorumque in primitiva Ecclesia successores, tot ac tanta fecerint sustinuerintque propter nomen Domini, merito laudantur. Est tamen quod in iis vituperat Dominus, unicum quidem, sed grave admodum, nempe *remissionem primæ suæ charitatis*, ℣. 4. quod progressu temporis factum, quando Episcopi nec sibi nec gregi, ut par erat, & D. Paulus severe graviterque monuerat, attendebant, suaque negligentia efficiebant, ut pristinus doctrinæ salutaris fervor refrixerit, & charitas erga DEUM, Christum, proximum & pauperes, elanguerit. Hinc notant quidam Interpretes allusionem in voce *Ephesus* duplicem, 1. ad ἵεσθαι, ut exprimat fervidum amorem & desiderium Ecclesiæ primitivæ, à diebus Apostolorum erga Christum & veritatem cœlestem: 2. ad ἄφεσιν, quod vel *omissionem* sonat, unde languescentem illam dixeris, cum Brigtmanno, vel ἀφετηρία, carceres, unde incipit omnium septem Ecclesiarum successionis curriculum. Vid. *Biermann.* h. l. p. 10. His malis medicam manum adhiberi vult Dominus, eamque ob causam Ecclesiam monet, v. 5. ut 1. *meminerit* probe & tacita mente secum expendat, *unde exciderit*, quomodo é statu beato & felici in tristem, turpem & infelicem collapsa sit: 2. è lapsu gravi surgat per veram pœnitentiam, internam & externam mutationem, quam ipso opere demonstret. Hinc requirit 3. reditum ad prius studium ardentissimum & exercitium assiduum bonorum operum. Exhortationi addit comminationem, qua denunciat Christus, se, ni excitari repidi se sinant ad zelum priorem & emendationem, *cito* & de improviso *venturum*, tanquam vindicem justum, pœnasque debitas ab ejusmodi contemtoribus gratiæ Evangelicæ, & pœnitere nesciis, repetiturum, ac propterea *moturum candelabrum de loco suo*, & ex hominum ingratorum conspectu sublaturum sacrum Verbi sui lucidissimi depositum, quod prima Ecclesia à

se suis-

Apocal. II se suisque Apostolis acceperit, & alio translaturum, (Matth. VIII. 14.) Brevem Epistolam concludit epiphonemate omnibus Epistolis communi: *qui habet aurem audiat, quod Spiritus Ecclesiis dicat*, ac singularem promissionem subnectit: *vincenti dabo edere ex arbore vitæ, quæ est in medio Paradisi DEI.* Agnotheta supremus, JESUS, legitime certantibus, & ad finem usque perseverantibus in confessione & exercitio Christianæ religionis, vincentibusque fide varias mundi & Satanæ tentationes & persecutiones, præmium longe maximam dabit, ac seipsum illis cum omnibus cœlestibus bonis fruendum communicabit, in statu consummatæ lætitiæ & voluptatis, cujus symbolum fuit Paradisus ille terrestris, Gen. II. Pro esca voluptatum carnalium (2. Pet. II. 13.) quam Nicolaitæ commendabant, pollicetur voluptates spirituales & cœlestes. Ita primus Ecclesiæ status Novi Testam. similis erat primæ felicitati Adami in Paradiso, imo illo longe felicior, & futurus est in altera via melior. Qui pleniorem hujus argumenti tractationem expositionemque desiderat, consulat *Vitringam* & *Biermannum*.

§. V.

EPISTOLA II. AD SMYRNENSIS ECCLESIÆ ANGELUM.

CAP. II. 8—12.

QUanquam *Smyrnensis Ecclesiæ* nulla neque in Actis neque in Epistolis Apostolicis mentio fiat: tamen cum ex hoc loco, tum ex *Ignatii* Epistola ad *Smyrnæos* data, constat, Ecclesiam ibidem brevi post tempore fundatam esse, quum Asia Verbum Gratiæ recepit, & singulari DEI providentia superstat adhuc ibi Ecclesia, numerosa satis, dum reliquarum urbium Ecclesiæ interciderunt, non tantum ex Græcis, sed aliis quoque Christianis omnium nationum, sectarum & linguarum, ceu testatur

ſtatur *Georg. Wheler* in Itinerat. Aſiæ minor L. III. p. 235. ſeqq. Apocal. II
Verſ. Gall. edit. Amſtelodam. A. 1687. in 12. Angelus vel Præfectus Eccleſiæ Smyrn. eo tempore fuit *Polycarpus*, cujus extat Epiſtola ad Philippenſes, quique, *ut non ſine magna veri ſpecie creditur*, (verba ſunt *Stephani le Moyne* Proleg. ad varia Sacra) *ab Apoſtolo Johanne Epiſcopus Smirnenſis, impoſitione manuum ordinatus & conſignatus fuit.* Non tamen ad eum ſolum pertinuiſſe Epiſtolam præſentem, intelligi ex illis poteſt, quæ ad ſuperiorem Epiſtolam commentati ſumus. Titulum ſibi hic ſumit JESUS ex Cap. I. 17. 18. convenientem argumento & ſcopo Epiſtolæ. Quando enim ſe *primum* & *noviſſimum* vocat, opus in Eccleſia inchoatum, per quascunque tribulationes promoturum & perfecturum, ac è morte ad gloriam conſtantes confeſſores, ſive martyres, ſe revocaturum, tanquam Sponſorem, Teſtatorem & Victorem omnipotentem, indicat atque promittit. Sic & futuras perſecutiones, & earum latum glorioſumque exitum prædicit tacite. Verſatur enim totum Epiſtolæ argumentum in genere conſolatorio, conſtatque duabus patribus, quarum priore deſcribitur ℣. 9. ſtatus Eccleſiæ, quoad externam ſpeciem calamiroſus, ſed, quoad internam, felix: poſteriore ℣. 10. munit fideles adverſus præſentia & futura mala; quanquam in priore parte etiam conſolaria argumenta ſint immixta, ut, quando ait Dominus, ſe noſſe ejus opera, ac ſpeciatim α. τὴν θλῖψιν, quo nomine perſecutionem qualemcunq; confeſſoribus ſuis ſubeundam ſuſtinendamque declarat, Matth. X. 16. ſeqq. Joh. XVI. 33. β. *paupertatem*, ortam ex perſecutione. Nam ex *Domitiani* edicto, Chriſtianorum facultates in publicum proferebantur, ipſique opibus ex condemnatione exuti, vel morte vel exilio multabantur. Conf. Hebr. X. 34. Infelici huic, ut videri poterat, ſtatui, ſolatium miſcet, dicens Angelo: *dives autem es*, ſcilicet in DEO, Luc. XII. 21. Jac. II. 5. in ſpiritu, in regno DEI, gratia & donis ſpiritualibus, 1. Cor. I. 5. 7.

Apocal. II. 2. Cor. VI. 10. 7. *blasphemiam à Judæis*, sive proprie sive mystice sic dictis, illatam, qui Christum se profiteri dicunt & in ore ferunt, sed reipsa Christum abnegant & Antichristi, neque DEI sed *Satanæ Synagoga* sunt, quia eum imitantur, tum calumniando bonos, tum eorum vitæ insidiando. Adversus futuras istas calamitates instruit animatque Ecclesiam fidelissimus JESUS, ut Matth. X. 28. & alibi fecerat, &, quæ eventura fidelibus mala sint, 1. generatim exprimit, indicatque non fortuito talia accidere aut immitti à diabolo, pro lubitu, sed permitti à DEO, ipsorum bono, ut tententur, explorentur & probentur, Jac. I. 2. 1. Pet. I. 7. IV. 12. f. 2. non perpetuam fore, sed finem habituram persecutionem, prædicit: *habebitis*, inquit, *afflictionem dierum decem*, quod in genere & absolute putant significare tempus longum satis, sed tamen definitum. Alii referunt ad persecutiones decem Imperatorum, à Nerone usque ad Diocletianum, quæ, quia tam cito sibi invicem succederent, continuata quasi persecutio fuerint. Vid. *Biermannus* in Clav. Apoc. p. 55. ubi observat, eleganter *decem persecutionum tempora dies X. appellari*, quia in iisdem Sol ille decem persecutorum exurens, exoriretur, & conferri vult Apoc. XII. 5. 15. & *Augustinum* L. XVIII. de Civ. DEI Cap. 52. fatetur etiam, duas persecutiones jam præteriisse; nihilominus tamen Spiritui S. placuisse filum historiarum pertexere & concatenare, & de decem futuris simul loqui. Sunt denique, qui diem pro anno accipiunt, cum usitatus Johannis in Apocalypsi stylus id postulet, & figillatim respicere putant Salvatorem ad *decennalem persecutionem Diocletianeam*, quæ inceperit anno Seculi quarti tertio, & decimo tertio terminata sit, ut ex *Lactantii* libro de mortibus persecutorum nunc constet. Quæ sententia se mihi probat, quia simplicissima est, & communi quoque opinioni de decem insignioribus persecutionibus non repugnat, sed cum ea conciliari commode hunc in modum, ut mihi videtur, potest, si dicamus,

Christum

Christum ℣. 9. persecutiones gravissimas generatim indicasse, Apocal. II.
℣. autem 10. illius mentionem facere voluisse, quæ omnium aliarum afflictionum maxima futura erat, sub *Diocletiano*, & amarissima, ad quam *Smyrnæ* nomen etiam alludere quidam arbitrantur, quod *myrrham* liquet significare, & symbolice figurare graviores Ecclesiæ afflictiones, amaras quidem & ingratas carni, sed ex quibus fructus proveniant vere salutares, ut fideles à corruptione præserventur, & fragrantiam edant egregiarum virtutum Christianarum, Cantic. Cant. III, 7. Unde *Brightmannus* inscriptionem fecit *suave olentis Smyrnæ*. Vid. *Vitringa* in Anacr. p. 111. seq. 3. Non tantum excitat ad fortitudinem & constantiam, sed etiam præmium pollicetur constantibus veritatis confessoribus, qui ipsam quoque mortem subire propter eam non detrectaverint, *coronam vitæ*, in cœlo cum summa gloria obtinendam, quam coronam martyrii vulgo vocant, & haud dubie alluditur hac phrasi ad Græcorum Romanorumque mores, qui victores in certaminibus publicis, coronis donabant, & triumphantibus etiam imponebant. Hinc additur: *qui vicerit, nequaquam lædetur à morte secunda*, nec experietur æternum exitium, vel statum illum sume miserum, in quo impii erunt post cursum hujus vitæ peractum, quem veteres Hebræi *gehennam* & מיתא תנינא *mortem secundam* appellare consueverunt, ut ex *Targum* aliisque scriptoribus videre est. Conf. etiam Matth. X. 28. Apoc. XX. 14. XXI. 8.

§. VI.

EPISTOLA TERTIA
Ad
PERGAMENSIS ECCLESIÆ ANGELVM.

CAP. II. 12. — 18.

PErgimus cum Domino ad *Angelum* & statum *Pergamensis Ecclesiæ*,

Apocal. II. *clesiæ*, ubi *urbs* & *arx* olim *Trojæ* excelsa & superba, natus *Galenus*, cultus *Æsculapius*, cujusque incolæ supra alias Asiæ urbes idolorum cultui dediti fuerunt, ut propterea quoque *thronus Satanæ* ibi esse dicatur ℣. 13. Smyrnæ est ad Boream, & satis longo intervallo ab ea disjuncta, nunc Turcis subjecta, paucissimis illic Christianorum familiis (XII. vel XV. ut *Wheler* narrat p. 261.) ibi relictis in statu miserrimo. An *Carpus* Episcopus tum fuerit, cum mitteretur eo Epistola, ut nonnullis placet, non satis certum est, nec scire magnopere refert. Sistit se dictans Epistolam, JESUS, sub specie illa hieroglyphica, qua comparuit Cap. I. 16. *romphæam ancipitem acutamque ore tenens.* Quod apte quadrat ad *Pergamenos*, virtute bellica claros, eoque ostendit Dominus Exercituum, se quoque ad bella gerenda paratum defendere suos & trucidare hostes posse ac velle. Vid. Jes. XI. 4. XLIX. 2. Apoc. XIX. 5. Alludit forte ad Num. XXII. 23. & ritus Gentilium principum, qui accepto diademate solebant dicere: *oris nostri sermo, de cætero glaudius noster erit.* Vid. *Bierman.* p. 94. Ad argumentum Epistolæ quod attinet, satis patet ex verbis ipsis, 1. Pergamenos laudari a constantia singulari in professione veritatis, quæ vel amplificatur, vel illustratur ℣. inde, quod licet ibi habitet, ubi *thronus Satanæ* sit, tamen *nomen fidemque* Christi *non abnegaverit.* Per *thronum Satanæ* autem non tantum intelligitur urbs, ubi Satanas regnabat per Ethnicismum tum dominantem, fuit enim Pergamus κατεἰδωλ☉ ὑπὲρ τὴν Ἀσίαν πᾶσαν, *idolorum cultui superstitiose dedita supra omnes alias Asiæ urbes*, ut *Arethas* apud *Grot.* & *Hammond.* scripsit, sed etiam per *Nicolaitarum* aliorumque hæresin. Huc quoque facit, quod, quemadmodum docte observasse *Flacium* in glossa arbitror, Proconsul Romanus jam ibi habitaverit, & tyranno *Domitiano* gratificaturus vehementius hoc in loco, quam alibi Christianos persecutus sit. Sed non apud solos Gentiles quærendus est thronus Satanæ, verum etiam inter-

inter hæreticos ut, dictum; unde non sine causa videtur bis hic poni, *ubi est thronus Satanæ*, & *ubi habitat Satans*. Conf. Apoc. XIII. 2. *Si ex alumnis & inferioribus civitatibus*, (addo, & similibus, licet non alumnæ sint) *quæ propius accedunt ad principis hujus urbis ingenium, quia regiam diabolo instructiorem ea præbeant, eodem nomine insigniuntur*, inquit Brigtmannus h.l. Deinde β. constantia quoque fidelium Pergamensium inde laudatur, quod *etiam* (καὶ h.l. ita reddi debere, & amplificativum esse, ut sic dixerim, fatenter interpretes) *illis diebus, quibus Antipas, testis fidelis*, extitit, propter testimonium Veritati divinæ redditum, *necatus sit*, perstiterint in fide & professione Christianismi sincera. Nec hoc dimittendum, quod ad laudem facere videtur Pergamensium, quando idem bis affirmative simul & negative inculcatur, eos *tenuisse nomen* Christi firmiter, & *non abnegasse fidem* in illum. *Antipam* Pergami Episcopum fuisse, Menologia Græca testantur, & *Baronius* ad A.C. cccxxx. ex *Cedreno* notat, qui anno X. imperii Domitiani, cum per nomen Christi Dæmones expelleret, ab urbis præfecto in bovem æneum multo igne candentem conjectus fuerit. Sed *Grotio* hoc non arridet; *Calovius* tamen existimat, cum non habuisse sufficientem causam discedendi à veterum de martyrio Antipæ sententia. Sane *Andreas Cæsar.* Comm. h.l. p. m. 11. edit. Commelin. diserte & confidenter ita scribit: Ἀντίπας δὲ (τις) τοῦτο μάρτυς ἐν Περγάμῳ γέγονεν ἀνδρειότατος, οὗπερ ἀκηκοέναι τὸ μαρτύριον. *Antipas aliquis nomine, fortissimus Christi Martyr exstitit Pergami, cujus ego martyrium olim legi.* Nolim igitur *Antipam* dicere nomen tantum fictum aut mysticum, cum *Biermanno* & *Vitringa*, sed omnino verum esse contendo, licet ea, quæ Baronius aliique de genere mortis hujus martyris protulerunt, incerta putem. Quemadmodum vero non in exiguæ laudis parte merito ponitur, quod Pergameni utrinque pressi, & à Gentilibus & ab hæreticis, fidem servarunt; ita econtra Apocal. II.

Apocal. II. non exiguum certe erat vitium, quod in communione sua homines pestilentissimos, qui Bileami & Nicolaitarum dogmata fœda sectabantur, toleraret: tametsi dicat Dominus, se habere ὀλίγα *pauca* adversus Episcopum, & consequenter Ecclesiam orthodoxam Pergami; videtur enim hoc ex mente Episcopi dictum, qui parvi rem esse momenti duxerat, tolerare & quasi in sinu fovere ejusmodi homines, qui tam turpia sanctæ religioni immiscent, sub nomine fidelium, τῶν πιστῶν ὠνομασμένων, ut hic *Andreas* habet. Duobus igitur, ut idem Episcopus scribit, *videtur hæc civitas malis, iisque minime vulgaribus, obstricta teneri; quod & multi in ea pagani, & inter eos, qui Christiano nomine censebantur, per multi turpia patrantes Nicolaitæ essent*, Ephesini tales jam exploraverant, & sua communione exterminaverant, ac eo nomine laudem consecuti à Domino sunt; at Pergameni talem diligentiam hactenus nondum adhibuerant, sed foverant & toleraverant suo damno, quos propterea hic clarius describit, & *Bileami* tenere doctrinam ostendit, qui, cum Israëlitas perdere iisve maledicere non potuisset, licet à Balako ad id conductus esset; callidum consilium ei suggessit, ut illos ad libidinem & idololatriam invitaret, & hoc modo in exitium præcipitaret, &, quod nomen infert, *populum* DEI quasi *devoraret*; בלעם *Bileam* enim potest æque significare eum, qui *absorbet populum*, ut componatur ex בלע & עם ac *Baal-am* δεσπότην τοῦ λαοῦ, i. e. *herum imperiosum populi*, ceu *Cocceius* & *Vitringa* volunt, ac demonstrare satagunt Νικόλαον esse confictum à Spiritu S. ad imitationem nominis *Balaam*; quod dare haud possumus, & nimis infirmum argumentum peti putamus ex derivatione pro arbitrio facta, vel ingeniose conficta. Quæ nostra sit de *Nicolao* & *Nicolaitis* sententia, supra p. 614. strictim breviterque indicavimus. Hoc nunc tantum monere libet, & forte operæ pretium est, quod Nicolaitarum hæresin & late serpsisse & diu durasse, dilucide ex Domini JESU verbis, quibus

quibus in Epistola ad Ephesios, & hic meminit impurorum ho- Apocal. II.
minum, colligi queat. Unde *Eusebio* dicenti, *eos dicto citius fuisse extinctos*, fides habenda haud erit. Qui vero indigitentur per tenentes doctrinam Bileami & Nicolaitarum, in diversas abeunt opiniones viri docti. *Brigtmannus*, quemadmodum antitypum Pergamensis Ecclesiæ facit regnum tenebrarum, sive *Romam*, ubi vere thronus Satanæ sit, & XXIV. *Pontifices diabolicis artibus dediti* solium Papale occupaverint, ac *nonnulli se totos pacto Satanæ mancipaverint*, Pontificatus potiundi gratia: ita *Balaamo* conferri judicat *Papam Romanum*, *occultum hypocritam*, *ad quidvis paratum lucri gratia*, vera quædam oracula fundentem, sed tanquam *sortilegum* & *hominem Ethnicæ superstitionis*, *suadentem Constantino & Irenæ Augustis imaginum adorationem*. Idem sentit *Biermannus*, & probavit in *Mose & Christo*, & ex *Brigtmanno* verba fere repetiit in Cl. Apocal. p. 89. *Vitringa* tamen, non ita late extendit periodum, ut *Brigtmannus*, ab anno quadringentesimo usque ad trecentesimum supra millesimum, sed notari vult illam periodum, qua Christus pugnaverit cum adversariis veræ fidei, Arianis præcipue, gladio oris sui, quum religio Christiana ab oppressione gentili vindicata esset per Constantinum, quæ decurrit ab anno Domini CCCXX. usque ad inclinatum Seculum septimum. *Pergamum* quoque typum facit *Alexandria*, quæ originem dederit disputationibus de vera Christa divinitate. Per *Antipam* vero non *Antipapam* vel *Antipapistas*, ut superiores scriptores, sed confessores veritatis *homousianos* intelligit, inter quos excelluerit *Athanasius*, mystice, imo vero etiam historice interfectos, sub Constantio, Valente & à Vandalis. D. *Petersen* in Harmon. Vis. Apocal. ejusque uxor cum in manuductione ad verum sensum Apocal. tum in explicata Apocal. (verklärte Offenb. superrime A. 1706. ed.) idem prorsus cum *Vitringa* statuere videntur, & utrique adeo inter se collati majorem forte lucem sibi fœnerabuntur.

Apocal. II. rabuntur. Id tamen *Petersenius* observat præ aliis, quod *Bileamus* falsum Prophetam & animal bicorne, *Balak* autem bestiam decem cornibus præditam figuraverit, Apoc. XIII. & XIX. sed legat ipse, qui velit, & eligat, quæ probabiliora videt Lector. Non pugna est inter autores magni adeo momenti, quia in termino à quo periodi hujus temporis conveniunt, licet in termino ad quem discrepent. Facile igitur conciliari possunt, vel deseri, si melior succurrat expositio.

Sed ad remedium malorum properamus, quod ℣. 16. uno verbo μετανόησον indicavit Dominus, de quo ad ℣. 5. satis dictum est. Tantam emendationis & resipiscentiæ necessitatem inculcat, ut, si ea omittatur, *duplicem pœnam* minetur, *unam* in ipsam Ecclesiam, *contra quam se cito venturum* dicit, ad castigandam negligentiam, per bella, vel alias hujusmodi calamitates; male enim adventum hunc ad judicium extremum quasi imminens, nonnullos referre, D. *Calovius* observat, & particulare judicium adversus Episcopum, eumque sequentes, intelligit: *alteram* in Nicolaitas, *adversus quos* ait *se pugnaturum gladio oris sui*. Verba manifesto respiciunt ad historiam Bileami, in qua legimus, Angelum Domini stricto ense se Bileamo, maledictionem populo DEI meditanti, in via oppositisse, &, si in proposito perseveraret, exitium ipsi minatum esse; ac deinde Bileamum & Israëlitas ejus consilium secutos, justa DEI gladio periisse, Num. XXV. 5. XXXI. 8. Vid. *H. Grot.* & *Vitr.* Quemadmodum autem pœnis retrahere à negligentia & impietate studet Salvator: ita etiam præmiis allicit magnaque beneficia statuit constantibus confessoribus, Antipæ similibus: (1.) Promittit esum *Mannæ reconditi*. Respici Manna illud Israëlitis in deserto datum, jussuque divino in urna reconditum & repositum juxta arcam fœderis, Exod. XVI. 3. ff. Num. XI. 6. ff. certum est. Nec illud in dubium vocari potest, quod Christus eo denotetur, cum ipse de se explicet, Joh. VI. 32—48. Est enim

enim JESUS fidelibus omne, quod expetunt, & abunde sup- Apocal. II
plet defectum omnium rerum. Qui enim Christum pro nobis tradidit, quomodo non omnia cum eo nobis donaret? Igitur hic quoque generatim intelligi possent omnia beneficia, quæ in & cum Christo fideles habent: sicque quæ dissidentes videntur sententiæ autorum, quorum nonnulli exponunt de solatio Evangelico, alii de vita æterna, alii aliter, facile conciliantur. Mihi tamen e contextu & comparatione sequentium beneficiorum hoc videtur optimum, quod B. *Arndius* habet de V. C. L. I. Cap. 36. de *dulcedine cœlestis solatii & gaudii spiritualis, ex Verbo DEI hausti*, addo, & ex præsentia inhabitantis Christi & resocillantis fideles, qui sub cruce & persecutione sunt, ut dulce etiam ipsis sit, mortem pro Christo oppetere, cum gustent & videant, quam Christus sit χρηστὸς, Ps. XXXIV. 9. 1. Pet. II. 3. & donum supracœleste, δυνάμεις τε μέλλοντος αἰῶνος, Hebr. VI. 4. 5. Hoc Manna occultato & abscondito, quod nec habent, nec gustant infideles & impii, aluntur, confortantur, exhilarantur & sustentantur fideles. Et certe nisi Christus occultis modis consuleret suis, temporibus corruptissimis, actum esset de illis. Quare maximum & inexplicabile beneficium latet in Manna abscondito, quod Christus se daturum vincentibus pollicetur. In certaminibus atrocibus & calamitatum densis caliginibus vix quidem cernitur, sentitur & gustatur illud Manna, Hebr. XII. 11. sed tamen quia reconditum est in scrinio pectoris pii, alit, roborat & servat occulte, tandemque exhilarat, facitque ut glorientur in afflictionibus, Rom. V. 3. ff. (2) *Calculum album.* Ex sortitionibus, & usitatis circa eas ritibus, explicandam esse phrasin, omnes fatentur Interpretes, non una tamen eademque ratione rem expediunt, sed pro diversis sortitionis modis diversas habent explicationes, ut difficile fere sit alicui earum calculum addere. Non tamen opus esse existimo hic desudare in recensendis exponendisque veterum ritibus circa sortes, aut

Apocal. II. earum generibus, cum id & ab instituto alienum & ab aliis præstitum sit. Nominabo nunc solum amicitiæ causa *Martini Mauritii*, in Patria mea Verbi Divini Ministri, Tractatum *de Sortitione Veterum*, *Hebræorum inprimis*, A. 1692. edit. Basileæ, (cujus quatuor libros MSS. de *re vestiaria Hebræorum*, universum hoc argumentum ex ipsis Hebraicæ antiquitatis fontibus, S. Codice, Targumim, Talmunde & Commentatoribus Biblicis, aliisque scriptoribus idoneis, veteribus & recentioribus pertractantes, à Filio ejus, meo quondam discipulo, & nunc Pastore prope Basileam, accepi, & in manibus habeo, prælo dignos & paratos,) ubi Cap. XI. §. 6. ff. ad hunc ipsum locum Apocalypseos, postquam diversorum autorum diversas interpretationes retulit, suam tandem subjicit, quæ huc tendit, quod Romanorum consuetudo indigitetur, qua calculum album dabant in urnam, ad testandam benevolentiam erga eos, quorum res agebatur, inque signum vel absolutionis, vel electionis ad novi muneris dignitatem. B. *Lutherus* in sua Versione sensum ita expressit: **ich will ihm geben ein gut Zeugnüß.** Quod *Arndius* explicat de interno testimonio Spiritus S. qui certos reddit fideles, quod sint filii DEI, & nulla in iis condemnatio, Rom. VIII. 1. 16. ff. *D. Osiander* autem hunc sensum improbat, & ad tempus judicii extremi tantum refert. B. *Henricus Varenius* tamen in *Vindiciis Arndianis* p. 365. seqq. prolixe demonstrat multis rationibus, aptum satis convenientemque sensum, etiam alludendo ad ritum veterem, gignere *Arndii* expositionem, *Osiandri* vero sententiam multis dubiis obnoxiam esse, & ipsi veritati repugnare, cum ex ea inferri possit, neminem certum esse posse de gratia DEI & absolutione à pœna peccatorum, ante publicum illud testimonium in die judicii universalis promulgatum. Ac ne ligitare velle videatur *Varenius*, non se negare ait, quin Christus in die pantocritico absoluturus sit fideles & in vitam æternam introducturus, sed hoc dare non posse, quod Osiander solum

lum ad diem judicii respexisse Christum existimet. Ego, ut ferram contentionis non libenter reciproco, sed sententias Theologorum libentius conciliare studeo, fateor tamen, me non videre, quomodo commode locum hic habeat Osiandri expositio. Sed major difficultas in hoc esse videtur, quod Christus (3) pollicetur hic, se daturum *super calculo nomen novum scriptum, quod nemo legere possit, nisi is, qui id acceperit.* Nam nullibi legitur in omni antiquitate, albis calculis nomina inscripta esse; unde non adeo obvium est, quid istis verbis declaretur. Sed hoc mirum non est iis, qui secum reputant, nec oculum vidisse, nec aurem audivisse, nec in cor hominis veniisse, quæ DEUS diligentibus se præparaverit. Insolita ergo inscriptio nominis candidati cœlestis in calculo nota erit insoliti incognitique honoris, quem habiturus est Christus constantibus confessoribus. Vid. Jes. LXII. 2. LXV. 15. Nomen hoc Nomen *Filii DEI* esse putant, quod Interpretes vel ad regenerationem, ubi novus homo fit, & novum nomen datur, vel ad nomen Christianorum, vel ad futuram gloriam referunt. Duæ tamen priores sententiæ non possunt locum habere; propterea quod confessores, de quibus hic sermo, jam & regenerati & Christiani fuerunt. Tertia vero eatenus admitti potest, quatenus immissionem plenam in hæreditatem cœlestem infert, 1. Joh. III. 1. 2. Quid vero si de nomine *Regis* & *Sacerdotis* intelligatur? Sane in Apocalypsi hæc dignitas excellentissima fidelibus promittitur non semel, I. 6. V. 10. Sive autem hoc, sive illud prius nomen indigitetur, nemo ejus vim novit, nisi qui experitur in se, & qui id habet, gaudet in sinu suo, fruiturque regno DEI, quod est justitia, pax & gaudium in Spiritu S. Rom. XIV. 17. 18. Apocal. II.

Apocal. II.

§. VII.

EPISTOLA QUARTA.

Ad

THYATIRENÆ ECCLESIÆ ANGELUM

CAP. II. 18.—29.

AD *Thyatirenſem* Eccleſiam nunc progredimur, ducente Chriſto. Ubi primo omnium firmis rationibus probandum eſſet, extitiſſe Thyatiris Eccleſiam Chriſtianam tum, cum Johannes ſcriberet, contra *Alogos*, id negantes, hoc quoque argumento Apocalypſeos divinitatem & Canonicam autoritatem infringere conantes; niſi alii hoc præſtitiſſent, & nos ipſi quoque in *Examine Hiſt. Crit. N. T. P. Rich. Simon.* Cap. XIX. pag. 245. ſeqq. examen aliquod hujus opinionis erroneæ inſtituiſſemus. Ad ipſam igitur Epiſtolam quod attinet, in ea primum attentionem parat dictantis dignitas, qui *Filius DEI* eſt, ſolus audiendus & adorandus, cui ſoli regnum & ſacerdotium ſine ullo ſocio vel vicario competit, in cujus conſpectu ambulandum, cum *oculos habeat tanquam flammam ignis*, & *ſcrutetur corda ac renes*, paratus *unicuique reddere ſecundum opera ſua*, quando ira ejus exardeſcet &c. Hæc enim deſcriptio ex Cap. I. 14. 15. commodum repetita, ſuggerere videtur, ſi cum argumento Epiſtolæ comparentur. In ea enim recenſet & collaudat pro ſtylo modoque hactenus uſitato, I. virtutes Thyatirenſium: α. *charitatem* erga DEUM & homines veram & ſinceram. β. *miniſterium*, ſive in verbo ejusque prædicatione apud aliquos ſaltem veritatis teſtes cordatos, ſive in officio, quod Chriſti cauſa ſanctis exhibetur: γ. *fidem*, ejusque profeſſionem conſtantem, ac fiduciam in Chriſtum & illius meritum, non

in

in Sanctos & humana opera. 3. *patientiam* in perferendis adversis: 4. & *postrema prioribus uberiora*, quando in calamitatibus crevit & repleta fuit fructibus justitiæ Ecclesia. II. Vitia, inter quæ hoc præcipue commemorat, & reprehendit, quod *sinat Jesabelem* spiritualem meretricem, quæ se *Prophetissam dicebat, docere & seducere servos DEI, ut scortentur & idolothyta edant.* Per *Jesabelem* non intelligitur potens quædam, illustris, venefica & luxuriosa fœmina apud Thyatirenos, similis illius priscæ *Jesabeli*, *Achabi* Regis conjugi, ut *Brigtmannus* aliique putant, quia nihil in historia uspiam hac de re comparet; sed ænigmaticæ significat *partim systema Pseudoprophetarum*, qui populum fœdam & abominandam superstitionem & idololatriam docebant, adorationem scilicet & cultum sanctorum, *partim illorum* omnium *caput*, *Antichristum*, ut *Biermann.* p. 145. loquitur & prolixius probat. *Quid enim est aliud*, inquit porro, *fornicari, quam præter Christum Papam sibi assumere caput & dominum? Quid aliud quoque est manducare de idolothytis, quam participem fieri ejusdem altaris & mensæ, & sacrificii missæ & adorare idola cultu religioso?* Tam horrendam idololatriam Thyatirenus Angelus cum cœtu Patrum & Doctorum sequiorum non viderunt, aut si viderunt, ut omnino cernere ad Scripturæ lucem potuerunt, non restiterunt, quemadmodum debuerunt. Hac sive somnolentia, sive negligentia, sive timiditate est factum, ut meretrix Babylonica ipsum DEI thronum sacrilege occupaverit, & eo potentiæ devenerit, ut deinceps nihil proficere amplius potuerint excitati subinde veritatis testes. Satis longum *tempus ei dedit* Filius DEI, ℣. 21. *ut resipisceret à scortatione sua*, sed frustra fuit, ad meliorem mentem non rediit; quin potius indurata & excœcata perseveravit pertinaciter, atque adeo sibi ipsi coacervavit iram ad diem iræ & revelationis justi DEI judicii. Quam ob causam ℣. 22. & 23. pœnam denuntiat cum ipsi meretrici, tum filiis ejus. *Ecce*, Apocal. II.

Apocal. II. inquit, *ego conjicio* & detrudo *illam*, (certitudinis gratia præsens ponitur pro futuro, more prophetico) *in lectum* languoris, 2. Sam. XIII. 5. 6. 1. Reg. XXI. 4. Pſ. XLI. 4. ac ægritudine variisque calamitatibus afficiam, ſicque commutabo lectum, quem voluptatis & meretricii quæſtus cauſa conſcenderat diu multumque, cum lecto dolorum, Jeſ. L. 11. ut paulatim conſumatur & ſpectaculo ſit per multa ſecula, ac fugere eam diſcant mortales, ne eodem morbo inficiantur inſanabili & damnabili. Unde & eos, *qui cum ea mœchantur*, quicunque tandem ſint, ſive Reges & Principes, ſive plebeji homines, (Apoc. XVII. 2. XVIII. 9.) conjecturum ſe minatur *in magnam angustiam* afflictionemque, *niſi reſipiſcant ab operibus ſuis* : *filios* autem *ejus*, ſive adulterinam ſobolem, γεννήματα ἐχιδνῶν, (Matth. III. 7.) domeſticos, vel diſcipulos, *occiſurum morte*, Apoc. V. 8. XVIII. 7. 8. quali DEUS animadvertit olim in Prophetas & Sacerdotes Baalis, ſub Achabo & Jezabele. Cujus judicii ſeveri fructus indicantur verbis ℣. 23. *& cognoſcent* experienturque *omnes Eccleſiæ*, non tantum illæ, quæ in Lydia, Myſia locisque vicinis ſunt, ad quas Biermannus h. l. verba reſtringit, ſed ubique terrarum, JESUM eſſe *ſcrutatorem renum & cordium*, qui hypocriſin, ſuperſtitionem & ſcortationem ſpiritualem abominandam meretricis Babylonicæ in lucem producat, totum myſterium iniquitatis detegat, ac puniat vindice oculo & manu omnipotenti, ſicque cuique *ſecundum opera ſua rependat*, Rom. II. 6. ſeqq. V. Contra ℣. 24. pollicetur iis, qui dæmoniorum *doctrinam non ſuſceperunt*, ſed turpia omnia dogmata & facta odio habuerunt, aut ex ſimplicitate quadam errarunt, *nec cognoverunt profunda* myſteria, quæ jactitarunt Gnoſtici & ſubtiliſſimi ſcilicet Doctores in regno Antichriſti, cum revera ſint profunda *Satanæ* & myſteria iniquitatis, quod *a. non aliud onus imponere velit*, quam à ſe impoſitum ſuſceperint, (Matth. XI. 29. 30.) hortaturque illos, ℣. 25. *ut tantum retineant* firmiter fideliterque quæ

quæ acceperunt ab Apostolis, id est, semel traditam fidem (Ep. Judæ ℣. 3.) *donec ipse veniat* ad reformationem mundi & judicium adversus Babelem. β. quod *vincenti* illam ἀσέβειαν & dogmata *operaque sua ad finem usque servanti, potestatem in gentes concessurus sit*, ut hostes Ecclesiæ *virga ferrea regere & conterere* eos *possit*, *quemadmodum à Patre suo acceperit*, Psal. II. 9. Cui dominationis symbolo *stellam adjungit matutinam*, ut Imperium familiaribus apud Ægyptios & Orientales symbolis melius repræsentaretur. Illis enim, ut docte observavit *Steph. le Moyne* in not. ad Polycarp. Epist p. 389. sceptrum & oculus regiam majestatem designabat. 2. Sam. XXIII. 4. 5. Conf. Num. XXIV. ubi virga & stella non alia de causa conjunguntur. Nihil ergo aliud his symbolis declaratur, quam quod fideles cum Christo sint regnaturi. Epilogus subjicitur tandem usitatus ℣. 29. quem tamen *Brightmannus ratione diversæ suæ collocationis* observari vult, cum in *tribus primis Epistolis* præmium semper subjungatur Epilogo, *hic* autem *& in sequentibus* Epistolis Epilogus ultimum locum semper obtineat. Quo Spiritum innuere putat, certum esse discrimen inter 3. primas & quatuor postremas Ecclesias: illas pergere in deterius, has convalescere ex morbo & meliuscule se habere. 2. præmia in tribus primis non subito persolvi, sed longo temporis spatio, ideoque consequi epiphonemata quasi post admonitionem, & tempus dare deliberandi; in quatuor postremis autem epiphonema antecedere, nec data semel admonitione capiendi consilii locum relinquere, sed rem illico præter omnem exspectationem exitum sortituram. Apocal. II.

Ex dictis colligere promtum est, cujus Ecclesiæ typus sit Ecclesia Thyatirena, ut nihil attineat, id prolixe demonstrare. Qui plura desiderat, *Biermannum* adeat, complementum propheticum ex singulis versibus operose ostendentem, p. 154-173. & *Vitringam*, qui non tantum, quod quilibet facile per se ipse intelligit,

Apocal. III. intelligit, monet, repræsentari hic *statum Ecclesiæ corruptæ per Papas Romanos, sive carnales, sive superstitiosos homines*; sed etiam periodum definit, *ab inclinato seculo septimo*, & vel maxime, à temporibus *Caroli M. usque inclinatum Seculum à nato Christo XII.* sive usque ad ortos *Waldenses*, quando Christiani puriores se ab Ecclesia Romana separare inceperunt, & Ecclesia illa sensim evasit corpus hominum, vita carens, quomodo sub typo *Ecclesiæ Sardensis* in sequente epistola & periodo describitur.

§. VIII.

EPISTOLA QUINTA

Ad

SARDENSIS ECCLESIÆ ANGELUM.

CAP. III. 1—6.

Sardes, cujus Angelo inscripta est præsens Epistola, amoenissima & celeberrima olim Lydiæ urbs, opibus & omni genere apparatu cœteris Asiæ urbibus longe præcellens, Crœsi, ditissimi sedes fuit, & postea, cum pareret Romanis, ibi Præsides conventum judicialem exercuerunt; hodie vero ita prostrata & diruta jacet, ut vix rudera supersint superbiæ & magnificentiæ priscinæ. Ecclesia etiam, quæ florentissima ibi quondam extitit, ut ex Epistola præsente apparet, sic redacta ad inopiam est, ut, teste *Whelero* l. c. p. 264. pauci Christiani nunc ibidem reperiantur, Turcarum mancipia, & Ecclesiam quidem habeant, sed sine Pastoribus. Unde nomen acceperit, an à gemma *sardio*, vel potius gemma ab urbe, incertum forte utrumque est: ut nec illud certius, quando nonnulli vel ex Hebr. שר *Sar*, Princeps, vel שרד *Særed*, ordinatio, quod Crœsus eam egregia forma ordinaverit, vel denique, ut *Cocceius* & *Vitringa* vult, à שרר

שרד *Sarad*, quod *reſiduum* notat, rationem nominis arceſſunt, Apocal. III.
& varias hinc alluſiones formant, aut neſcio ad quæ myſteria trahunt. Ad argumentum potius reſpiciamus Epiſtolæ & primum quoque ad Chriſtum, quibus hic circumſcribatur verbis. *Is qui habet ſeptem illos ſpiritus DEI & ſeptem illas ſtellas*, (vid. ſupra I. 4. 16. II. 1. & infra V. 6. His ſane axiomatibus indicat, ſe accurate inſpicere ſtatum Sardenſis Eccleſiæ, bonos & malos noſſe, ſibi tanquam capiti commiſſam eſſe diſpenſationem donorum & gratiarum, & competere poteſtatem judicandi ſummam de Eccleſiæ miniſtris eorundemque actionibus. (1.) Reprehendit *deteriorem Sardianæ Eccleſiæ partem*, quæ, ut communis fama fert paſſimque celebrat, *vivat*, vera & Catholica Eccleſia ſit, cum plurimum de veritate diſputet ſubtiliter, Ariſtotelice ſcilicet & Scholaſtice, non Prophetice & Apoſtolice, revera tamen *mortua* ſit, abalienata à vita DEI, hypocriſi & zelo Phariſaico prædita. Cumque ἀρχηγὸς τῆς ζωῆς, JESUS, non velit mortem peccatoris, ſed ut convertatur & vivat, (2.) monet Doctores & miniſtros Eccleſiæ, ut *evigilent* è lethargo, ſeipſos probe excutiant, & ſibi pariter ac gregi attendant, ne pereant, ſed excitent *& confirment reliqua*, in quibus adhuc ſpes eſt reconvaleſcendi. Vid. Ezech. XXXIV. 4. Cauſam addit hujus rei gravem, dicens: *non enim inveni opera tua plena coram DEO*, qui non ea intuetur, quæ in oculos incurrunt, ſed interiora & intimos cordis receſſus: nec contentus eſt, ſi quædam in ſpeciem bona apparent, ſed omnia ex ſpiritu & veritate, ex fide viva proficiſci & fieri vult. Quare denuo iterumque eos hortatur, ut in memoriam ſibi revocent, quæ & *quomodo acceperint*, ſimplici dictionis genere abſque fuco aut pigmentis Rhetorum vel Philoſophorum, à Chriſto & Apoſtolis tradita, 2. Pet. I. 16. Coloſſ. II. 6. 7. 8. *ea* reaſſumta *ſervent*, ac ipſa praxi demonſtrent, Matth. VII. 21. & ante omnia veram ſeriamq; *pœnitentiam agant*, quod à vera vita & ſpiritu receſſerint & communio-

Apocal. III. nem tam diu habuerint cum operibus mortuis. Matth. III. 8. 9. (3.) Monitis, si susque deque habeantur a doctoribus, gravem comminationem subjicit & in somnolentos intorquet, quod *superventurus sit iis tanquam fur*, Matth. XXIV. 43. 1. Thess. V. 2. omnibus bonis, quæ hactenus secure possederant, quibusque tanquam divitiis & operibus egregiis, superbierunt, eos spoliaturus. *Vitringa* p. 158. putat Dominum alludere ad mortem excubias in Templo Hierosolymitano agentium, quos præfectus Templi nocte intempesta pro placito perlustrare & observare diligenter solitus sit, num vigilarent vere.

Deinde *ad meliorem purioremque partem Ecclesiæ Sard.* se confert Dominus, quæ supererat, cum ex Doctoribus, tum ex reliquorum fidelium grege. Hanc describit 1. *à paucitate*, quanquam enim catalogus testium veritatis, si junctim sumatur, satis magnus sit, exiguus tamen piorum numerus est, si cum innumerabili impiorum multitudine comparetur. *Pauca nomina*, pauci homines sunt, qui suis nominibus distinctis dignoscuntur, & appellantur, Act. I. 15. Apoc. XI. 13. Formulam loquendi desumtam esse volunt ex hominum more, quo vel ad senatum, vel ad militiam, vel ad hæreditatem delecti, ex libro & catalogo nominatim recenseri solebant. Vid. *D. Hoë* Comm. h. l. & *Biermann.* p. 217. JESUS itaque ostendit, se & habere & nosse suos, Joh. X. 3. 14. & libro vitæ inscripsisse. 2. *à puritate*, his verbis: *qui non inquinarunt vestimenta sua.* Vestem ipsum Christum esse, commune omnium fidelium indumentum, & quo tegimus nuditatem turpitudinemq; nostram, vel ex Gal. III. 27. liquet. Maculant autem hanc vestem, qui, quum in Christum baptizati & Christum induisse visi sunt, ea docent & faciunt, quæ non conveniunt cum nomine seu gloria Christi, non retinent mysterium fidei in conscientia pura. Puram autem servant, qui puritati studeant veræ in doctrina & vita, Christo unice adhærent, fidem, qua purificantur corda, Actor. XV. 9.

& per

& per quam Christus habitat in cordibus nostris, Eph. III. 17. & dilectionem servant, & ab omni inquinamento carnis & spiritus se purgant, 2. Cor. VII. 1. Alludit Dominus ad vestem albam, quam recens baptizati certo ritu & formula accipiebant, quaque monebantur eam conservare, ut illibatam Christo ad judicium venienti proferre queant. Alii existimant, vestes hominis Christiani vere notare ejus professionem & mores, ex quibus aliis innotescit, & alii de illius dignitate judicare solent. Quam metaphoram hoc sensu in Scriptura S. receptissimam esse, Vitringa adductis aliquot locis ostendit, Zach. III. 3. Ephes. IV. 22. s. VI. 13. ut sensus sit, *paucos ex Ecclesia Sardiana, Christo de meliori nota commendatos, dignitatem suam, qua Christiani erant, tuitos esse*, & integritati professionis suæ castos & Domino probatos mores junxisse. Quibus proinde V. Christus insignem pollicetur prærogativam, *incedendi secum in albis* vestibus. Albus color apud Romanos & Athenienses emblema erat victoriæ, pacis & lætitiæ. Nobiles etiam honorumque petitores alba veste induti & propterea *candidati* dicti fuerunt, & *Reges*. Ad quemcunque hic Christus respexerit ritum, perinde erit, & apte satis quadrabit. Addi tantum velim, quod *Sacerdotes* quoque apud Judæos albis vestibus ornati ad ministerii functiones admissi fuerint. Nam in Codice *Middoth* Cap. VI. §. III. legitur, more receptum fuisse, ut Synedrium magnum judicium de iis ferens, qui digni vel indigni ad Sacerdotium essent, illos albis, hos atris vestibus amictos statuerit. Quo alusum cumprimis putat *Vitringa* p. 161. Quando vero additur ratio: *quia digni sunt*, hoc non referri debet ad meritum aliquod operum propriorum, sed ad gratiosam DEI æstimationem, & cogruentiam inter statum, Oeconomiam & regnum gratiæ, quo fuerunt in his terris, & gloriæ, quam Dominus ipsis decreverat. Vid. Rom. IV. 1. seqq. VIII. 18. Bene *Brigtmannus* ineptis defensoribus meriti de condigno opponit: *meminerint* Apocal. III.

Apocal. III. *rint hoc meritum tribui vesti, non corpori, id est, imputationi justitiæ Christi, qua tanquam veste induimur, non nostræ inhærenti sanctitati.* Quid multis opus est ambagibus? ex ipso Johanne optimam habemus explicationem, Apoc. VIII. quando ipsi videnti numerum ineffabilem ex omnibus gentibus & linguis stantium coram throno DEI & agni, albisque indutorum, & quinam illi essent, sollicito, respondit unus é presbyteris: *illi sunt, qui ex magna afflictione veniunt, suasque stolas lavarunt & dealbarunt in sanguine agni,* ℣. 9—16. Ex quo loco etiam lucem accipit versus 5. quo JEsus præmium ingens promittit generatim omnibus, *qui* servaverint, quæ acceperint, vigilaverint, non inquinaverint vestes suas, sed vera pœnitentia se abluerint (Es. I. 18.) & fide mundum *vicerint*; dicit enim (1) se illos ornaturum *vestibus albis*, id est, justificaturum & glorificaturum, Rom. VIII. 30. (2.) *non expuncturum* eorum *nomina ex* albo cœlesti & *libro vitæ*, licet à bullatis doctoribus eorumque promotore Papa in catalogum hæreticorum referantur & damnentur; sed potius (3) aperte palamque olim *eos coram Patre suo & Angelis confessurum*, pro suis habiturum, inque regnum paratum à se introducturum, Matth. X. 32. XXV. 34. Quod qualeve tempus respiciat hæc Epistola Prophetica, haud obscurum esse potest ex iis, quæ passim inseruimus; quanquam non audeam exacte definire illud, cum videam in eo Interpretes non convenire, ac sæpe falli & fallere. *Hofmannus* nostrâs in *Chronotaxi Apocalyptica* Cap. VI. & XII. *quintam* ætatem seu *periodum* incipit ab A.C. 1405. & finiri putat A. 1447. adeoque vaticinia in hanc periodum complemento suo incidentia, nos proxime attingere, & *res præsentes, nostra Patrumque nostrorum memoria gestas, nobis ob oculos sistere.* Nec *Brigtmannus* multum abest ab hac sententia, qui p. m. 44. ff. *Antipum Sardensis Ecclesiæ* facit primam reformatam Ecclesiam, inchoatam divinitus per Martinum Lutherum Wittenbergæ A. 1517. Eum sequitur, ut fere solet,

solet, *Biermannus* in Cl. pag. 333. seqq. Alii tamen, & nominatim *D. Petersin* ac *Vitringa*, non ita late extendunt periodum, nec tam alte ascendunt, sed intermedium tempus designari putant, quo *Scholastica Theologia* per *Petrum Lombardum* introducta fuit, & multa Ecclesiæ mala intulit, quando Aristoteles regnum fere in Ecclesia obtinuit, de quo Lutherus sæpe multumque est conquestus. *Vitringa* pag. 165. seqq. definite tradit statum Ecclesiæ Christianæ in Sardinia adumbratum, ab ortu Waldensium, sive ab inclinato Seculo XII. usque ad initium Seculi XVI. quo DEUS præstantissimos suscitavit viros, qui Ecclesiæ melius instaurandæ maximam admoverunt operam. Ostendere hoc conatur cum à nomine, tum ex re ipsa, s. historia. Prius argumentum debile esse, supra indicavimus. Posterius majorem veri speciem habet, cum negari nequeat, tempore, quod *Reformationem* Ecclesiæ proxime præcessit, doctrinam cultumque carnalem, idololatricum & hypocriticum à Clero Romano per Septentrionales mundi plagas dissem inatum, DEI verbum oblivioni traditum per rixosam Theologiam, ac omnem disciplinam collapsam ita esse, ut pauca illa nomina, quæ supererant, Testes puro Veritatis, clamaverint, Ecclesiam indigere Reformatione in Capite & membris, quoad doctrinam & vitam. Hæc, quia nota satis sunt, nihil attinet operose demonstrare. Apocal. II

§. VIII.

EPISTOLA SEXTA.

Ad

PHILADELPHIENSIS ECCLESIÆ ANGELUM.

CAP. III. 7.—14.

EX hypocritica & contaminata Ecclesia Sardensi ad puriorem Philadelphiensem transimus, vel pulchro nomine nos

Apocal. III. ad se invitantem. Quid enim fraterna charitate dulcius, quid verius & sincerius? Unde Paulus & Petrus, imo Christus ipse, omnesque ejus Apostoli nihil æque, nihilque sæpius commendarunt Christianis, quam mutuum & fraternum amorem, Joh. XIII. 34. 35. XV. 12. Rom. XII. 10. 1. Pet. I. 22. 1. Joh. III. 10. 11. IV. 7. seqq. Hodienum à Turcis, licet crebris terræ motibus concussa, & non adeo frequenter quam reliquæ Asiæ urbes, habita fuerit, *Alah Shahr*, pulchra urbs dicitur, ob situm opportunum. Vere autem pulchra & civitas DEI fuit, quando Evangelii & charitatis sedes extitit; quod fieri cœpit, cum per totam Asiam salutaris doctrinæ lux per Paulum spargebatur. Quanquam vero à pristina pulchritudine defecerit, & Turcis hodie subjecta sit, quamplurimi tamen adhuc Christiani ibidem degunt, ac meliori longe conditione sunt, quam aliis in Ecclesiis, ut *Thomas Smithus* & *Whelerus* referunt: nec id forte sine omine est ad antitypum; amplissimas enim huic Ecclesiæ promissiones præ aliis dedit JESUS, & eam ob causam singularibus titulis se insignivit, maxime accommodatis ad ipsum Epistolæ argumentum *α*. se appellat τὸν ἅγιον, *Sanctum illum*, à Prophetis sæpissime sic appellatum, Jes. VI. 3. XXIX. 23. XL. 25. XLV. 11. Hos. XI. 9. Hab. III. 3. secundum divinam & humanam naturam, Luc. I. 35. qui nobis à DEO factus est sanctitas, Jes. VIII. 14. 1. Cor. I. 30. & solus cum Patre & Spiritu S. sancto religioseque colendus ac invocandus. Talisque nobis conveniebat & necessarius erat Pontifex ὅσιος, ἄκακος, ἀμίαντος &c. Hebr. VII. 26. cujus sanctitati derogat, qui se Sanctissimum vocat, huncque titulum sibi arrogat, cum sit ἄνομος καὶ ἄδικος, homo peccati & filius perditionis, 2. Thess II. 3. ff. Vindicaturum igitur sibi in Ecclesia Philadelphiensi hoc *sanctitatis* vocabulo gloriam suam sacrilege à Papa ablatam innuit. Bene Biermannus h. l. *omnibus modis* JESUS *est sanctus, & ipsa Sanctitas. — Imo Sanctus est, quia hoc tempore ipsius divina virtus in sanctificando Ecclesiam*

ſiam, eamque ad omne opus bonum per Spiritum S. ſuum idoneam Apocal. III.
& alacrem reddendo, inprimis eluceret. β. *Verum illum*, ſive veracem, inſerviendis promiſſis, ac iis ſpeciatim, quæ de conſervatione, purgatione & reformatione Eccleſiæ dedit. *Coccejus* & ex *Biermannus* obſervavit h. l. hæc opponi fictitio capiti & mendaci. Alii plura addunt, quod Dominus ſit αὐτοουσιώδης ἀλήθεια, ut *Andreas Cæſar.* ὁ ἀληθινὸς θεὸς, & Pontifex, in ſerinio pectoris habens *Urim* & *Thummim*, ſanctificans nos in veritate ſua infallibili &c. Quæ ſane omnia junctim hic intelligi poſſunt. γ. dicitur *habere claves* domus *Davidis*, reſpiciendo ad Jeſ. XXII. 22. ubi *Eljakim* typus Chriſti fuit, de quo in Oeconom. Temp. V. T. p. 291. Facile conſtat, ut recte *Andr. Cæſar.* ſcribit, *Davidicæ clavis* appellatione ejusdem *regnum* deſignare, (ſed ſpirituale, quo ſenſu Meſſias dicitur ſedere in throno Davidis, Jeſ. IX. 6. Luc. I. 32. ſeq.) quandoquidem *clavis* ἐξουσίας σύμβολον eſt. *Clavis iterum libri Pſalmorum omnisque adeo Prophetiæ Spiritus S. eſt; per quem omnes theſauri cognitionis aperiuntur. Et quidem priorem clavem accepit* κατὰ τὸ ἀνθρώπινον, *ſecundum humanam naturam*, ut *Peltanus* interpretatus eſt; *poſteriorem autem habet* κατὰ τὸ ἄναρχον τῆς θεότητος, ut *ſempiternus DEUS, naturaliter*, eum idem ſenſum, non verba, expreſſit. Ipſe Chriſtus & Scriptura optime ſe explicant. Ille cum claves regni cœlorum Petro aliisque Apoſtolis dederit, Matth XVI. 19. XVIII. 18. Joh. XX. 22. ſ. eas ſe habere prodit & accepiſſe omnem poſtatem in cœlo ac in terra, Matth. XXVIII. 18. Eſt vero Chriſtus non ſervus, ſed Dominus domus DEI, ſive Eccleſiæ, Hebr. III. 6. adeoque claves habet δεσποτικῶς, quia ita *aperit* regnum cœlorum, pœnitentibus & credentibus omnibus, *ut nemo* eos arcere vel *excludere* poſſit; & contra, ita *claudat*, ut *nemo aperire queat.* Quibus verbis tacite refelli Papam Romanum, ſibi, tanquam ſucceſſori Petri, & vicario Chriſti, claves datas & pro arbitrio diſpenſandi poteſtatem collatam, arroganti,

Apocal. III ganti, haud absre notant hic viri docti. Quam accommodatum sit hoc exordium ad Epistolam, patebit ex ejus argumento, ad quod nunc progredimur.

Primo depingit Dominus statum Ecclesiæ Philadelphiensis, eumque in genere laudat & approbat verbis: *novi opera tua*, τετέχνη ἀποδέχομαι, i. e. *grata acceptaque habeo*, bene observante *Andrea Cæsar.* nisi malis referre ad cognitionem Domini intimam, ut in aliis epistolarum argumentis occurrit. Commendat autem Christus statum (1.) gratiæ, quæ illi obtigerat *in ostii apertione*, id est, in occasione data ad docendum prædicandumque Evangelium, libere, & non absque successu felici, unde additur, *& nemo illud claudere poterit*, Vid. 1. Cor. XVI. 9. 2. Cor. II. 12. Coloss. IV. 3. Hoc ut in prima Evangelii prædicatione apparuit, ita quoque in Reformatione, per B. *Lutherum* divinitus suscepta, eluxit, quemadmodum ex ejus historia nemini non constat, qui apertos habet oculos & aures, ut videat & recipiat veritatem; quamquam cœci etiam adversarii aliquando ingenue fassi sint, DEI manum subesse, nec impediri humanis consiliis & viribus sive Pontificis sive Imperatoris Romani posse. Ad futura tempora respexisse Dominum, Interpretes dudum observarunt, & præteritum δέδωκα *dedi* per δώσω *dabo*, propter certitudinem, stylo Prophetis familiari, exponi voluerunt, ac antitypum inprimis respici. Hæc gratia & potentia Domini amplificatur (α) verbis *coram te*, quorum emphasin pulchre animadvertit *Vitringa* p. 180. hanc esse: *ego, qui claves habeo regni cœlorum, mea curavi providentia, ut ostium Evangelii libere prædicandi apud Philadelphenos vestros, coram veluti vobis, & in vestro conspectu, pateat, frustra in contrarium nitentibus, qui in vos male affecti sunt.* (β) à viribus Angeli exiguis & *modica virtute*, tot tantisque hostibus veritatis se opponentibus, & progressum cursumque ejus omni modo impedire nitentibus. Unde ὅτι per *quamvis* commode hic exponitur, sicque

ficque DEI virtus in infirmitate noſtra magis commendatur, Apocal. III.
conſpicitur & perficitur, 2. Cor. XII. 9. Hæcque laus DEI ſumma eſt, quod ad magna opera expedienda non multos ſapientes aut potentes, ſed infirmos & abjectos eligat, 1. Cor. I. 26. ſ. (γ) *à conſtantia*, in profeſſione veritatis cœleſtis, quod *ſervaverit* Angelus *ſermonem ſuum & non negaverit nomen ſuum*, ſed confeſſus ſit intrepide, proque eo certaverit contra Antichriſtum, in variis tentationibus & perſecutionibus. Vid ſupra Cap. II. 13. & Joh. I. 20.

Deinde *conſolationem* ſubjicit *confeſſioni*, *ejusque mercedem*, ut *Andreas Cæſar.* loquitur, 1. *Judæorum converſionem & pœnitentiam*, de qua ſic Dominus: *eccedo* &c. ubi præſens pro futuro poſitum vulgo putant; malim tamen retinere præſens, & *Brigtmannus*, licet futurum bonum prædici exiſtimaverit, negare haud potuit, locum etiam habere præſens commode poſſe. *Niſi forſam*, inquit, *hoc præſens verbum δίδωμι præſens tempus reſpiciat, quo Judæorum aliquot ſe ſubmittebant huic Eccleſiæ, tanquam in ſpeciem & pignus plenæ deinceps ſubjectionis.* Judæos in Apocalypſi eſſe Chriſtianos, confeſſores nominis & doctrinæ Chriſti, *Vitringa* p. 181. contendit, & miratur, hoc à quibusdam hujus libri Interpretibus vel non videri, vel negari, quũ ſi aliunde non pateret, vel ex hoc ipſo loco clariſſime liqueat, quo *facturum ſe Dominus* dicat, *ut veniant & coram pedibus conſtantium Philadelphenorum adorent & fateantur, Dominum illos dilexiſſe*; h. e. vera tandem agnita in Chriſtum fide, cum humili confeſſione culpæ & erroris ſui veniam petant ab Eccleſia, & ſingularem illam curam providentiamque, qua Chriſtus eos proſecutus fuerat, reverenter venerentur. Quod à pertinacis & obfirmati animi Judæis exſpectari minus poſſit, quam à Chriſtianis per imprudentiam in errorem lapſis. Verum an hæc dubitandi ratio valida ſatis ſit, ego dubito, quanquam nolim pugnare, ſed utramque potius explicationem conjungere.

Apocal. III. Unde supra ad Cap. II. ℣. 9. p. 618. de Judæis, sive proprie sive mystice sic dictis, capi per me posse, modeste significavi. Huc facit *Biermanni* expositio p. 443. *Judæus in genere is dicitur, qui est confessor DEI aut CHRISTI, verus aut mendax.* Et post pauca *; in antitypo Judæi sunt, quotquot erroribus implicati, sibi unice veritatem, fidem, salutem, promissiones DEI arrogant, nil nisi Templum, Templum, Templum crepantes, quales sunt hodie Pontificii, gloriantes nihilo minus cathedra Petri, quam olim Judæi suo Templo. Hi soli volunt esse Catholici Apostolici, vera Ecclesia & unica sponsa Christi. Sed fallant seipsos quam volunt speciosis verbis ; vero nomine sunt mentiti Judæi, specie tenus Christiani, qui cogunt cœtus in honorem diaboli, & potius dici merentur Synagoga Satanæ, quam Sanctorum congregatio.* 2. *Servationem eorum* qui *servarunt sermonem patientiæ* Domini, i. e. Evangelii, *exhoratentationis*, sive afflictionis aut persecutionis gravissimæ, *totum orbem* Romanum, ceu plerique exponunt, *pervasuræ*, sub Antichristo, quando ingens erit apostasia, dominante & sæviente bestia, ut est Apoc. XIII. 7. ne succumbat. Egregie *Andreas Cæsar.* h. l. *tentationis horam aut sævam impiorum tyrannorum qui Romæ tum regnabant, adversus Christianos persecutionem appellat ; ea enim jam tum præsoribus urgebat : aut eam certe tempestatem, quam Antichristus sub finem seculi* (ἐπὶ συντελείᾳ τοῦ αἰῶνος) *contra fideles per universum mundum excitabit.* Idem senserunt *Primasius*, *Lyranus* & forte alii. *Eras. Schmidius* in annotat. h. l. non dubitat hæc referre ad tempus Augustanæ Confess. ubi DEI gratia Saxoniæ Elector Johannes in Comitiis Augustanis, per exhibitam Confessionem ostium aperuerit, quod DEI custodia nullus adhuc furor Papalis claudere potuerit. Veteres igitur & recentiores autores viderunt hic typum & antitypum. Quanquam nondum completam esse putem hanc tentationem, ut *Er. Schmidio* videtur, sed atrociorem adhuc instare cum aliis credam, nulla quidem doctorum autoritate sed Scripturæ claritate subnixus.

Tertio,

Tertio, hisce consolationibus subjicitur consilium vel monitum, ℣. 11. de perseverantia in professione & praxi veri Christianismi, petito argumento ex adventu Domini ad judicium novissimi diei, qui indicatur per verba: *ecce venio cito*, quibus hoc in libro non semel ultimus adventus significatur, Cap. XXII. 7. 12. 20. quo unicuique reddet Dominus secundum opera sua. Ideoque fideles debent firmiter *tenere, quod habent*, nempe *fidei thesaurum inviolatum*, ut *Andreas Cæsar.* explicat, vel, ut sequitur in Johanne mox, *coronam*, de qua supra Cap. II. 10. hanc enim auferre omnibus modis annititur Satanas. Verius ergo per coronam hic gloria & dignitas, quam fideles ex subjugatis hostibus, ℣. 9. recipient, quam vita æterna intelligitur, quæ electis auferri nequit. Vid. *Biermann.* p. 446. Apocal. III.

Quarto *præmia* victoribus præmissa ℣. 12. breviter recensentur; quorum primum est, quod Christus eos facturus sit *columnas in domo DEI sui*, sive Ecclesia, cujus architectus DEUS Pater, fundamentum Christus est. Columnæ proprie sunt fulcra ædium, & simul iis singulare adferunt ornamentum: suntque imagines Doctorum insignium in Ecclesia, ac hoc nomine subinde insigniuntur. Sic *Jacobus*, *Cephas* & *Johannes* existimabantur esse *columnæ* primitivæ Ecclesiæ, Gal. II. 9. & Paulus *Timotheo* ostendit, quomodo versari in domo DEI debeat tanquam *columna & firmamentum veritatis*; sic enim reddi debere verba, nec ad Ecclesiam, ut vulgus Interpretum facit, sed ad Timotheum referenda esse, docuimus ad locum 1. Tim. III. 15. Alludi quidam volunt ad duas illas in Templo Salomonæo columnas, *Jacin & Boas*, a stabilitate & robore sic vocatas, quæ significaverint præstantissimos veritatis Doctores & Confessores, qui domui DEI sub vetere & nova Oeconomia decori & ornamento fuerint, in duas veluti divisos classes, sub Principibus duplicis ordinis, *Prophetis*, quorum Symbolum expresserit ℣ Jacin *confirmabit* DEUS promissa Patribus facta, *& Apostolis*,

Apocal. III. *lis*, quorum fuerit demonstrare בועז in ipso, sc. Christo esse robur, hoc est, justitiam, qua ad salutem indigebat homo miser; secundum dictum Jesaiæ XLV. 24. Sic ingeniose *Vitringa* p. 186. conjicit. Nos vero in Oeconom. Vet. T. de Christo utramque columnam exposuimus, nec videmus rationem ullam adhuc, quæ nos ab illa sententia discedere cogat. Alii hic cogitant de columnis, trophæorum gratia erectis, quibus insculpebantur gestæ res & victoriæ Imperatorum, eoque respicere putant verba promissionis sequentia: *& scribam super eum nomen DEI mei* &c. sed veteres Græci columnas inscriptionibus inservientes potius στήλας quam στύλους vocarunt. Quapropter malumus simplicem sensum sectari ac retinere, quod polliceatur Dominus, se eos, qui vera fide vicerint mundum, nec defecerint in Antichristi persecutionibus ultimis, sed perstiterint perseveraverintque usque ad finem, in firmum ac stabilem statum positurum, ut non dimoveantur & deturbentur cum Antichristo è sedibus suis, sed honore & gloria coronentur. Quam expositionem firmant verba mox sequentia: *sed foras non egredietur* (victor quilibet) *amplius*, id est, ejicietur, quo sensu alibi *exire* usurpatur, ut *Glassius* Gram. S. L. III. Tr. III. Can. XXIII. observavit. Quidam Codices habent: faciam illum columnam ἐν λαῷ *in populo* non ἐν ναῷ *in templo*, sensu, ut *Biermannus* ait p. 447. non inelegante, & hanc promissionem valde confirmante, ac differentiam veteris & novæ Oeconomiæ clare ostentante: ibi omnes Judæi carnales dicebantur populus DEI, sed non manebant tales, neque retinebant nomen filiorum regni, neque Templum, neque Hierosolymam, sed ejecti sunt filii regni, exceptis illis, qui cum gentibus Filium osculati sunt, Ps. II. 12. hic qui ad regnum Messiæ pertinent, verique ejus cives sunt, non exibunt, aut ejicientur. Verum quia antiquissima in Græcis Codd. lectio est ἐν ναῷ, eamque sequuntur & retinent *Syrus*, *Arabs* & *Æthiops*, merito & nos eam retinemus.

retinemus. 2. Alterum promissum est de nominis DEI Patris, novæ Hierosolymæ, & Christi inscriptione. Quo relativum ἐπ' αὐτὸν pertineat, ad columnamne, quod volunt, aut vincentem, dubium quibusdam videtur, nec turbatur sensus, quomodocunque accipiatur; simplicius tamen videtur, orationem Domini expendenti, relativum referre ad fidelem, ut observavit *Vitringa*. Inscriptione ipsa vero alludi putant vel ad usum civilem antiquum, quo possessores suis bonis, vel rebus pretiosis, in quibus maxime gloriabantur, sua inscribebant nomina, ut ab aliis distinguerent, & eo modo ab injuria tutarentur: vel ad morem, quo trophæa columnis insculpebantur, ut indicavimus. Inscriptionis ratio quæ sit, non satis clarum esse videtur. *Andreas Cæsar.* ad internam scriptionem, quæ in corde fit, retulit, h. f. *in corde*, inquit, *ejusmodi columnæ divini nominis supernæque Hierosolymæ notitiam inscribam, quo pulchritudinem, quæ in ea existit, spiritualibus oculis considereret.* Nec abludit Scriptura S. alibi. Vid. Jer. XXXI. 33. Hebr. VIII. 10. Sed quia de iis hic sermo est, qui viva notitia per Spiritum jam imbuti erant, & fide vicerant, ad aliud aliquid referendam puto mirandam hanc scriptionem, quo se prodat & quasi in oculos incurrat, & efficacia sua se demonstret. Quare illi omnino mihi probantur, qui existimant significari, vim potestatemque horum nominum in credentibus demonstrandam esse, & DEum Christi omnia promissa, Patribus declarata, certo esse præstiturum, & fidem suam, quam nomine symbolico & sacramentali *Jehovah* obstrinxerat, (Exod. VI. 3.) liberaturum. Observat quoque hic *Vitringa* docte p. 187. *in servis olim inscripta nomina Dominorum*, & ad idem exemplum in civibus nomina civitatum, ad quas pertinebant, uti uberius monet ad Apoc. XIV. 1. ac apud Romanos in more fuisse, ut *Liberti* assumerent prænomen & nomen eorum, à quibus libertatem acceperant. Quibus igitur inscribendum sit nomen DEI Patris, *Jehovah*, eos Apocal. III.

Apocal. III. hoc veluti fidei symbolo profiteri, se ei debere præstationem promissorum Gratiæ; & qui præ se nomen novæ Hierosolymæ præferant, declaraturos, se cives esse novæ illius Hierosolymæ: denique qui Christi nomen in se inscriptum habeant, testaturos de libertate & regia sua dignitate, quam per eum adepti sint.

Hæc ad præsentem Epistolam breviter, cujus uberior expositio ex Reformationis tempore & historia, ad quam respexisse Dominum opinor, repetenda est.

§. IX.

EPISTOLA SEPTIMA.

Ad

LAODICENÆ ECCLESIÆ ANGELVM.

CAP. III. 14.—22.

FAta tandem Laodicenæ Ecclesiæ videbimus, inque iis ultimorum temporum. Urbs olim fuit maxima & opulentissima, ut pridem viris eruditis ex *Tacito*, *Strabone* aliisque est observatum, sita ad Lycum amnem, & vicina Philadelphiæ, Sardibus, Magnesiæ & Colossis. Ecclesiam ibi fuisse & floruisse primis Christianismi temporibus, vel ex Pauli ad Colossenses Epistola liquet, in qua aliquoties illius mentionem fecit, Cap. II. 1, IV. 13. 15. 16. Testatur *Whelerus* p. 266. rudera monstrare, quod *sex vel septem montibus superædificata fuerit*, quodque nunc *ejus desolatio terribilior appareat, quam omnium aliarum civitatum*, hactenus commemoratarum; siquidem *prorsus destructa & desolata à nemine inhabitetur, & lustrum sit luporum & vulpium, ac caverna draconum atque viperarum.* Unde manifestissime eluceat, *DEUM judicium contra* eam exercuisse severum, *puniendo ejus tepiditatem & arrogantiam: ac terrorem*

toti

toti mundo incutere voluisse, qui inde perspiciat horrendam ipsius Apocal. III.
iram contra omnes impœnitentes & peccatores monita divina spernentes. Omne enim *crimen, quod Dominus in* Laodicensibus *hic reprehendat, non aliud esse, quam quod eo superbiæ & præsumtionis delapsi sint, ut existimaverint, se optimo in statu constitutos.* Ad judicium Divinum ipsum vocabulum Λαοδικεία alludit; nam, ut *Coccejus* h. l. scribit, *si ejus potestatem sequimur, intelligetur Ecclesia illius temporis, quo DEUS judicium aget inter populos. De quo judicio est* infra Cap. XI. 18. XIX. 2. XX. 12. *Brigtmannus* ab Antiocho in gratiam uxoris Laodices, *Laodiceam* appellatam dicit, quasi *principem populorum*, quibus jura diceret legesque ferret. Unde *gloriosam* illam vocavit, *tum nomine, tum opinione sua magnam, quæ se divitem jactat, & nullius indigentem.* Hæc de vocabulo cum finem, ut occurrebant, prolixius forte, quam par est, recensere volui, quia aliquid lucis inde ad Epistolæ argumentum accedere posse, arbitratus sum. Si tamen judicium penes lectorem.

Ad autorem Epistolæ & Dictatorem accedimus, qui ℣. 14. significantia prorsus nomina sibi tribuit, maximam partem ex Cap. I. 5. 8. & 18. translata. 1. se vocat eum, qui est *Amen*, quod vocabulum hic tanquam proprium nomen usurpatur, & prorsus singulare est, existimatque *Vitringa* p. 203. & prolixius de hoc egit observationum Lib. III. Cap. I. §. IV. & V. *Amen* notare h. l. *testem juratum*, sive *adjuratum*, & respici formulam illam, qua Dominus sæpissime usus, ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, cui adjuranti & stipulanti ab homine obedientiam, fidem, glorificationem nominis sui, & omnem benedictionem, respondendum sit *Amen*. Sed idem fere 2. declarant verba, *testis ille fidelis & verax*, videnturque nominis Amen ἑρμηνευτικὰ: *Brigtmannus* tamen non male ita distinxisse videtur, ut duas proprietates ad duplicem veritatem respicere putet. Unam *promittendi*, alteram *docendi*; *respectu illius*, inquit, vocatur ὁ ἀμὴν, *secundum illud Apo-*

stoli:

Apocal. III. *stoli* : in ipso omnes promissiones DEI sunt etiam & amen, 2. Cor. I. 20. *respectu hujus*, testis fidelis & verax. 3. Dicit se *principium creaturæ* vel creationis *DEI*, id est, explicante Cæsarienſi Episc. προκαταρκτικὴν ἀιτίαν, καὶ ἄκτισον. Conf. Prov. VIII. 22. ſſ. Coloſſ. I. 15. 16. Voluit ergo Dominus, ut ex hoc prologo intelligant Laodicenſes, ſe vera de iis teſtari & docere, ſalutaria conſulere, & promiſſa implere, minasque exequi poſſe, tanquam qui ſit principium, auctor, princeps & Dominus totius naturæ rerum, & finis, Apoc. I. 8. Actor. III. 19. 21.

Statum Eccleſiæ Laod. Chriſtus depingit 1. tepidum, & exaggerat mirum in modum, α. dicit ℣. 15. *novi operatua*, quantacunque hypocriſi ea tegas, ut apud maximam hominum partem bona videantur. Grotius non male hic putat deſcribi *illud hominum genus*, qui cœtus Chriſtianorum adeunt, & eis ſe aggregant, ſed vitam non inſtituunt ad normam Evangelii, Matth. VII. 22. 2. Tim. III. 5. 7. Ebr. X. 29. Dicit, *quod non ſit frigidus, neque fervidus.* Frigidus ille hic dicitur, qui nihil novit de DEO & rebus divinis, DEUM non colit, qualis aliquam propter ignorantiam, in qua verſatur, peccatorum ſuorum habet excuſationem. Vid. *Calov.* h. l. Fervidus contra, qui in vera religione zelo & ſpiritu ardet, Rom XII. 11. *Tepidus* itaque erit aliquid ex utroque mixtum, ac illi hoc nomine intelligentur, qui profitentur veritatem & pietatem ore, ſed abnegant ejus vim, & myſterium, *Chriſtus in nobis*, (Coloſſ I. 27.) damnant, aut ſusque deque habent, Chriſtumque abnegant, Jud. ℣. 4. 2. Tim. III. 5. Tit. I. 16. opere operato ſubnixi & contenti. De hoc tepore querelam juſtam h. l. inſtituit Chriſtus, & optat ἀνθρωποπαθῶς, per modum queruli voti, non quidem abſolute, quia non vult frigiditatem in religione, & ἀψυχίαν etiam quam maxime deteſtatur, ſed comparate, ut vel *frigidus vel fervidus* eſſet Angelus Laodicenſis cum cœtu ſuo, id eſt, vel ethnicus, & ab alienatus à vita DEI, Epheſ. IV. 18. fatereturque frigiditatem, cœcitatem,

cœcitatem, miseriam & inopiam suam, ut ita citius ad veram pœnitentiam duceretur; qui enim aperte malus est, facilius convinci potest, quam hypocrita, Matth. XXI. 31. Gravius etiam damnatur ejusmodi tepidus, quam nunquam conversus, Luc. XII. 47. 2. Pet. II. 21. quia scandala ab illo data majora sunt, quam ab Ethnico. Vid. Glass. Rhet. S. p. 265. ubi metaphoram pulchre explicat, ac sensum tandem hunc facit: *in extremis gradibus oportebat te positum, ut dijudicari posses.* In eandem sententiam *Andr. Cæsar.* ex mente *Gregorii Theologi* scribit, cujus verba non possum non referre, quia præsens argumentum non parum illustrant. *Oportet vel insigniter fervere, vel insigniter* (ἀκριβῶς) *frigere. Siquidem qui omnino adhuc friget, h. e. ferventis fidei exsors est, spem sæpe facit fore, ut eam aliquando consequatur, adeoque ex frigido fervidus evadat. Qui vero per Baptismum fervidus Spiritu semel exstitit, & postea per ignaviam intepuit, ille salutis spem sibi quodammodo amputavit; fide nimirum, quam ante complexus videbatur, repudiata. In operibus quidem externis, quod medium servat, non est semper respuendum, quasi cum vitio sit conjunctum. Ad vero infide quod medium vel tepidum est, jure ab omnibus reprobatur.* (ἀδόκιμον) Subjicitur (2.) comminatio & judicii denunciatio, ℣. 14. formula jurandi ὅτως severitatem indicat, q. d. ita mihi fiat hoc vel illud &c. vel per *itaque* ratiocinative reddi debet, ut quidam Interpretes fecerunt. Pro priori tamen expositione pugnat prolixius *Brigtmannus* p. 63. Minatur autem Dominus, quod tepidos *evomere exore suo* velit. Videtur alludere ad Mosaicam locutionem, qua interminatus est Dominus Israëlitis, quod evomitura terra sit eos propter impietates, sicut Cananæa habitatores suos ob scelera evomuerit, Lev. XVIII. 25. 28. XX. 22. Quemadmodum enim tepida sunt ἐμετικὰ, & nauseam movent: ita quoque Christus ferre nequit malos & hypocritas, sed eos nauseat (Jer. XIV. 19.) & abjicit, Matth. XIII. 41. 42. XXIV. 51. Apocal. III.

Apocal. III. ut fiant abominatio, parabola, exsecratio & nausea omni carni, Deuter. XXVIII. 37. Magna longanimitate Dominus temperat iram, nec una vice effundit illam, sed tardo gradu progreditur in immittendis pœnis. Quo etiam nonnulli trahunt verba textus : μέλλω σε ἐμέσαι, non præcise ait, evomui, aut evomam, sed cunctabundus quasi, in eo sum, ut evomam, nisi scilicet pœnitentiam egeris, quam ℣. 19. imperat, & gravissimis rationibus urget atque flagitat. Ne vero, quod hypocritæ solent, Angelus Laodicenus conqueri possit, sine causa Dominum adeo durum in se esse, Christus justam se puniendi rationem habere ostendit, ℣. 17. & originem simul teporis in mentem memoriamque ei revocat, α. *persuasionem* divitiarum spiritualium, quam per elegantem figuram, quæ κλίμαξ dicitur, fistit, quando sic loquentem s. jactantem inducit : *dives sum*, gratia, fide & virtutibus ; *locupletatus* ita sum, ut etiam aliis erogare possim, *nulla* plane *re indigeo*, non merito aut satisfactione Christi ad perseverantiam & salutem consequendam. β. Vanam hanc jactantiam Angelo ejusque sequacibus exprobrat, & accusat cœcitatem & ignorantiam, quod *non velint scire*, *se esse ærumnosos*, multisque defectibus & vitiis laborare, quæ instar ulcerum eos deformabant ; *miserabiles*, commiseratione dignos & gratiæ indigentissimos ; *pauperes*, justitia, sanctitate vera aliisque bonis spiritualibus necessariis coram DEO destitutos, licet intelligentia mysteriorum fidei, eruditione & eloquentia externa excellerent ; *cæcos*, manu palpantes, purificationisque priorum peccatorum oblitos, 2. Pet. I. 9. & tamen persuasos, se esse duces cœcorum, Rom. II. 19. *nudos*, justitia Christi & sanctimonia vera, quæ fidelium vestes sunt, carentes, Gal. III. 27. Apoc. XIX. 8.

(3.) Suppeditat Dominus miseris consilia salubria, & remedia extremis illorum ac pene deploratis defectibus indicat, & unde petenda, quomodo & in quem finem adhibenda sint, docet.

docet. Consilium & remedium suggerit ille, qui est יעץ consiliarius optimus, Jehova medicus, gratiose gratis omnia offert, & mavult suadere, quam imperare, ut fraternum affectum ostendat, & spontaneum consensum ab infirmis & laborantibus eliciat. Modum acquirendi facilem innuit verbo *emendi*, nempe sine argento & auro, Es. LV. 1. s. Quid enim habent mortales, quod non explenitudine Christi accipiant? ac utitur Dominus voce *emendi* seu comparandi, ut indicet & dignitatem remedii, quovis pretio carioris, & excitet tepidos torpidosque ad omnia deserenda, & studium omne eo conferendum, ut æterna bona quærant & oblata fide pœnitentiaque accipiant. Conf. *Bierm.* p. 571. qui h. l. bene observavit, *medicamentum triplex* ostendi, *respondens triplici morbo*, vel defectui. (α) *Aurum* optimum, igni exploratum, id est, veram solidamque fidem, thesaurum pretiosissimum, qui per Evangelium spiritu pauperibus liberalissime in Christo offertur, ad se trahentem & firmiter retinentem, in afflictionibus Ecclesiæ hoc statu imminentibus, 1. Cor. I. 5. 7. 1. Pet. I. 7. seqq. Qui Christum per fidem possidet, dives in DEO est, in hoc & futuro seculo. Huc respiciunt verba: ἵνα πλουτήσῃς. (β) *Vestes candidas*, quibus turpis nuditas peccatorum tegitur, ut olim in Paradiso protoplasti tunicas DEI manu factas accipiebant, Gen. III. 7. 21. Eæ sunt vera justitia & sanctitas Christi, aliæque εὐλογίαι πνευματικαὶ, ἐν ἐπουρανίοις, nobis paratæ & oblatæ, Es. LX. 10. (γ) contra cæcitatem & prudentiam carnalem commendat *collyrium* spirituale, id est, Spiritus Sancti gratiam illuminantem, 1. Cor. II. 9. 12. Ephes. I. 18. Hæc remedia licet necessaria sint, tamen multis non videntur talia, aut duriora etiam, quam ut Christianis obvenire debeant. Antichristus & hypocritæ fascinati & indurati ea nil curant, & pios etiam consilium Christi sequentes persequuntur. Ne ergo hi deficiant, vel offendantur, monentur & erudiuntur, ut ordinem divinum respiciant, ei se sub- Apocal. III.

Apocal. III. ſubmittant, Chriſti veſtigiis inſiſtant, & crucem patienter ferant, hincque notam capiant filiorum DEI, cum is, *quocunque amat, arguat*, convincat de defectibus adhuc adhærentibus, tempore, &c. *& caſtiget*, Prov. III. 11. 12. ut zelus magis magisque accendatur, & reſipiſcentia ſive vera mutatio & metamorphoſis vera & conſtans ſit.

(4) Ut ad fervorem conſtantiamque excitet credentes, ampliſſima promiſſa Dominus iis dat, ℣. 20. 21. ac primum fiduciam ingerit ea petendi, quæ deerant, cum ipſe veniat, larga manu offerat. Singula verba ſingula pondera ſunt. *Ecce*, inquit, ipſe adſum, *ſto ad oſtium*, cordis, adferens & offerens cuncta ſalutaria; *pulſo*, cum foris verbo efficaci, malleo & gladio ſimili, Jer. XXIII. 29. Hebr. IV. 12. caſtigationibus item & afflictionibus, tum intus per Spiritum S. *Si quis audiverit* attente admiſeritque *vocem* ac verbum meum vitæ & ſalutis, ac removerit impedimenta è corde, per pœnitentiam, mihique uni *aperuerit* & locum reliquerit, Cant. V. 1 ſſ. ad *eum intrabo*, in eo habitabo, *cum ipſo cœnabo*, *& ille mecum*, id eſt, cum ſatiabo bonis in regno gratiæ & gloriæ, Apoc. XIX. 7. 8. 9. Deinde pollicetur *vincentibus* Chriſtus, ſe eos facturum conſortes regni ſui, & communicaturum cum iis eandem regnandi dijudicandique dignitatem, quam Pater cum ipſo communicaverat, Luc. XXII. 29. Alluſum putant ad thronos Regum Orientalium amplos & latos valde; adeo ut alii quoque, quos honore afficere cuperent Reges, in eodem throno ſedes habere potuerint. *Steph. le Moyne* refert ad *Cabirorum Sacra*, in Græcia & tota Aſia minori notiſſima, quibus qui initiabantur, ſolebant in throno collocari, caput oliva coronari & purpurea zona cingi. Chriſtum vero in oppoſitione ad thronum Cabirorum, proprium ſuum thronum polliceri. Aliam quoque vir doctus adfert conjecturam, ſi forte adducta non placet ſententia, alludique poſſe cenſet ad homines, qui DEO σύνθρονοι & σύν-

θρονοι

θρόνοι dicebantur, & fiebant, Latine *Dii Consentes*, quasi Apocal. III.
Considentes, vel *Consentientes* & *Novemsides*. Quam opinionem ab Hebræis ortam existimat, Dan. IV. 14. Vid. ejus notæ ad Polyc. Epistol. p. 381. seqq.

Quæ tempora, & qualis cujusque Ecclesiæ status designentur, quod ad institutum satis est, subinde indicavimus, nec opus est plura dictis addere, cum ipsa experientia, optimus vaticiniorum interpres, testetur proh dolor! tam de tepore in cultu exercitioque purioris religionis, quæ D. Lutheri ministerio reddita nobis est, per omnes ordines hierarchicos, quam de judiciis Divinis, hinc inde ingruentibus, quibus tamen adhuc magis miseriam & nostram penuriam, suamque gratiam & opulentiam nobis ostendit & offert, quam bona aufert, & castigat ad emendationem, non ad perditionem; venient autem tandem, & forte citius, quam putamus, illa insignia & postrema judicia, de quibus hic & per cœtera Apocalypseos capita sermo est prolixus & explicatus, ubi venientes ex magnis tribulationibus, quas Antichristus iis inferet, recreabuntur epulis gaudiisque cœlestibus, & cum Christo regnebunt; at impii & tepidi, saturi & opulenti, contra DEum se efferentes, & consilia salutis superbe aspernantes, prorsus evomentur ex ore Domini, repudiabuntur & condemnabuntur.

§. X.

Ex septem his Epistolis septem Periodos, per quas Ecclesia Christi decurrit, cognoscere licet, quemadmodum fusius non nihil ostendere visum est, & tamen universæ duntaxat; ad specialiora enim si descendere voluissemus, omnis historia Ecclesiastica evolvenda, conferenda, & applicanda typis figurisque propositis fuisset, quod consilium *Megalander* in præfatione ad Apocalypsin suppeditat. Imo ne hæc quidem ratio, quantumvis laboriosa satis & difficilis, sufficit, cum prius de vero vati-

Apocal. III. cinii sensu constare debeat, quam applicatio fieri queat, & bonum hocce consilium non tam viam monstret interpreti salebras feliciter superandi, quam lectori de interpretationis veritate judicandi; quia, recte dicente *Hofmanno* in Chronotaxi Ap. Cap. VI. *certum est, eam interpretationem esse rejiciendam, quæ historiam Ecclesiasticam astipulatricem non habet.* At vero cum hic nec commentarium, nec historiam Ecclesiasticam scribere animus sit, ac tale opus ultra vires meas sit, filum abrumpere cogor. Et quanquam summam duntaxat omnium capitum, ut aliis in Epistolis scriptisque Apostolorum feci, indicare constituerim, video tamen id nullo cum fructu fieri posse, nisi adjecta simul aliqua explicatione. Hanc autem addere nunc prohibet festinatio, & dicendorum, quæ restant, multitudo. Interim, quod in præteritis jam relinquere cogor, supplebit *Oeconomia Judiciorum divinorum omnium*, inde à lapsu hominis usque ad consummationem seculi, quam, si dederit DEUS, cum Lectore benevolo aliquando communicabo: ubi quidem de judiciis DEI jam exercitis facilis tractatio est, at de futuris adhuc & novissimis, quæ Johannes in septem sigillis, tubiciniis & phialis aperuit, difficilior. Neutra vero habenda insuper, sed vel ideo conjungenda erit, ut & tempora in judiciis etiam semper similia videamus, & novissimorum inprimis judiciorum, ab omnibus Prophetis, ipso etiam Christo Matth. XXIV. tactorum, & obscurius insinuatorum, ratio explicatioque Johanni revelata, & ab eo luculenter nobis tradita, constet. Ego hic finio, & debitas laudes, quantum Spiritus Sancti gratia possum, persolvo, Patri luminum, qui mihi lucem viresque ad hoc qualecunque opus hucusque perficiendum, clementissime concessit. Dignus quoque est Agnus mactatus accipere potentiam, & divitias & sapientiam & robur, & honorem, & gloriam, & laudem, in secula seculorum,

Amen! Hallelujah!

* *
*

INDEX

INDEX

Vocum & Rerum.

A

Abelis sanguis quomodo vindicandus? p. 93. ejus fidei exemplum. 411.

Abnegatio sui ipsius necessaria. 81.

Abrahamus Pater omnium credentium. 165. Idem veræ justitiæ exemplum. 240. Ejus fides. 530. in oblatione Isaaci. 417.

Acta Pilati de Christo. 171.

Adiaphora omnia sunt licita, sed certis circumstantiis illicita & noxia. 218.

Aditus liber ad Patrem cœlestem per Christum paratus. 485. 489. vid. Christus

Adventus Christi ejusque signum. 96.

Adultera absolvitur. 70.

Æthiopiæ Evangelista Eunuchus. 168.

Agabus vates. 174.

Agaparum ἀταξία. 220.

Agnus Paschalis præparatur. 105.

Albus color, vid. candidus, & vestiment.

Ambitio Apostolorum carpitur. 64.

Ananias & uxor ejus subito enecantur. 160.

Ananias discipulus, Paulum solatur & baptizat. 170.

Ἀνακεφαλαίωσις omnium sub uno capite Christo. 488.

Andreas fratrem Simonem Christo adducit. 20.

Angelica Respublica, 155.

Angelus movet aquam ad sanitatem. 33.

† Alius

Alius cœlitus missus corroborat JESUM 111.
Angeli ascendenti Christo in cœlum adstant. 150.
Angelus Domini é carcere liberat Apostolos. 162.
Anna vates, ætate & pietate insignis. 11.
Antediluvianorum hominum fata quando & quibus reditura? 97.
Ἀντιρώτησιν adhibet Christus. 89. 92.
Antichristi Tyrannis ultra 600. annos grassata est, 97. AntiChristus est filius perditionis 202. ejus notæ genuinæ. ibid.
Antichristi sunt multi. 570. Pontifex Rom. 638. seq.

Ἀντίλυτρον pro omnibus Christus est. 128.
Antipas, Pergam. Episcopus, 622.
Antonia Turris. 136.
Apocalypseos autoritas & summa, 595. quando scripta, 597. omnibus legenda, 596. 603. quomodo JEsu Christo data? 599.
Appollo in scriptura potens, 205. 478.
Apostatæ puniuntur 344. Apostasiæ pœna. 347.
Apostolos quando Christus elegerit? 27. Quot? 34 eos demmittit & instruit. 49.
Aquilas Ponticus duplex. 186.
Aratus Astronomus. 185.
Arbor qualis sit, ex fructibus dignoscitur. 40.
Aristoteles scurrilitatem virtutem dicit. 499.
Arteman. 478.
Asia Lydiana, vel Proconsularis, ubi septem Ecclesiæ in Apocalypsi, 603. ff. quæ historice & mystice spectantur, 610.
Athenis Paulus Christum prædicat. 184.
Audientium verbum DEI IV. genera 53.
Αὐτάρκεια commendata. 446.
Azothi Philippus Evangelium annuntiat. p. 168.

B

Balaam & Bileam, ejus nomen unde & doctrina quæ? 622.

Baptismus. de Baptismo Johannis Pharisæos interrogat Christus 39. Baptismus Johannis novus & diversus erat à Baptismo Proselytorum. 14. Christus baptizat per discipulos. 23. Baptismus à Christo instituitur, p. 148. duplex, fluminis & flaminis 205. Baptizati per Johanne à Paulo rebaptizati? 205. In Vet. Test. baptismi multi ceremoniales erant. 362. Baptismus Nov. Test. est φωτισμὸς. 363.

Bartimæus cœcus sanatur. 86.

Beati quinam? & quomodo fieri debeant tales? 35.

Bethaniæ JEsus inungitur. 87.

Bethsaida increpatur à Christo 50.

Blasphemiæ crimen lapidibus punitur. 73.

Bona futura sunt respicienda. 435.

C

Calculus albus quid notet? p. 25. f.

Candidus color, candidati, 635.

Capernaum urbs, in qua Christus sibi matrique domicilium conducit 21. Quando & cur se illuc contulerit? 27. Graviter hæc urbs increpatur. 58.

Carpocratiani. 573.

Castra in V. T. notant, quod Christus extra ea passus sit? 450.

Catastrophe læta promittitur. 108.

Cerinthus Ecclesiæ turbator. 182.

Cernua mulier curatur. 80.

Centurionis servus absens à Christo verbo sanatur 41.

Cibus spiritualis à Christo docetur. 56.

Cæci duo sanantur 48. alius sanatur & ubi? 85. Tres alii sanantur. 86. alius visum recipit 61. Cœco à nativitate visus restituitur & in fide confirmatur. 73.

Chebron urbs. 6.

Christus honorem fugit ægrotosque sanat. 55. f. ægrotos

tos multos denuo sanat. 59 Cum Judæis disputat & eorum insidias evitat. 67. s. Hierosolymam intrat. 88. mortis imminentis cogitationibus perturbatur. 101. Sensit in anima insultus Diaboli & vim peccatorum. ibid. Christi unctio ad mortem. 102. Est Patri ὁμούσιος. 104. Secundum hum. Nat. potestatem habet peccata remittendi. 469. Cum ejus nativitate ortum est novum seculum s. N. Test. p. 2. Morte sua omnia complevit, pag. 3. Vet. Test. abrogavit. ibid. Novum autem suo sanguine obsignavit. ibid. Ejus conceptio est miraculosissima. pag. 5. Fugit in Egyptum. pag. 12. Plenario omniscientiæ usu se abdicavit. 13. hinc sapientia crevit. ibid. Baptizatur. 16. voce cœlitus delatâ in officio confirmatur, ibid. A Satana tentatur, 17. Se non colludere cum Diabolo valide demonstrat 52. Illusus à proceribus & Judæis. 127. Ab Ethnicis p. 128. Sitit. 131. Patri spiritum commendat & expirat. ibid. Sed tamen sponte deponit vitam. 131. Resurgit 136. Mariæ apparet 138. per fores clausas penetrat. p. 143. Ascendit in cœlum 149. Secundum hum. Nat. Patri se subjicit. 224. In solenni Legis promulgatione Mediator fuit. 282. Est Gigas geminæ substantiæ 314. DEUS per ipsum omnia fecit, sed non tanquam perinstrumentum. 315. est imago Patris ibid. Ratione Personæ est character Patris. 316. est evehendus supra Abrahamum, Mosen & Angelos. 318. quæ sententia Hebræorum de Messia. ibid. Etiam qua homo Angelis est eminentior. 318. Est Rex æternus, justus. 329. unctus fuit donis immensis

& infinitis. 321. Propter missionem ipso Patre non est inferior 324. Eidem orbis futurus subjectus. p. 328. etiam secund. hum. Nat. ibid. In futuro seculo eidem omnia subjicientur. pag. 330. Passio ejus & mors fuit via ad gloriam. 330. nobis autem salutaris, 331. est frater noster 332. Reconciliavit nos Patri irato. 336. sibique similes nos fecit. 336. Exaltatus est sec. hum. Nat. 338. Comparatur cum Mose. 339. est παρθενογένης 353. Est thronus gratiæ 354. Pontif. Maximi Officium. 355. Melioris Test. Mediator. 382. Christi oblatio semel facta, nec reiteranda. 394. 397. s. Sedet ad dextram DEI, sed non otiosus. 398. Cur ei constanter adhærendum? 399. Unus Christus in Vet. & N. Test. 447. In eo solo & omnis & sola veritas, 1. Personæ. 2. Doctrinæ. 3. Vitæ 4. Bonorum verorum 495. est A. & Ω. 607. primus & ultimus. 609.

Christianismi dies, cur mali & periculosi? p. 501. Christianismi elementa. 361. Nomen Christiani Antiochiæ primo inditum. 174.

Chorazim increpatur. 50.

Claudus à Petro sanatur per virtutem Christi: 156.

Clavis symbolũ potentiæ, 636

Cleophas. 141.

Cœna magna proponitur. 81. s. Cœna instituitur. 105. Synechdochice indigitatur. 154. indigne ea utentium pœna 221.

Colossensium Epist. per quem missa: 300.

Collyrium è sputo. 73. unguentum. 651.

Compassio commendatur, 445.

Concilium integrum Paulus non veretur. 209.

Concionis Montanæ Christi effectus 41.

Confessio Petri. 61.

Congregationes non deserendæ. 402.

Conjugium suadet Paulus 214. Iteratum licitum 214. Conjugum mutua officia. 214.
Consuetudo est altera natura. 220.
Corde puri quinam?
Corinthum Paulus venit. 186. prioris Epist, Scriptio, Summa & analysis. 207. posterior quando scripra? 226.
Cornelius centurio conversus & baptizatus per Petrum. 173.
Correptio fraterna quomodo instituenda? 66.
Credentibns vera libertas promittitur. 72. s.
Cretensium vitia notoria. 473.
Crucem portat JESUS, implet-que Typum Isaaci 125. Cur Christus in Crucem actus? 126 Cur nudus? ibid. Crux universalis 433. Auxilium Patris cœlestis in Cruce 433.
Cyrenensium collegium 165.

D

Dæmoniacus sanatur 49. alius. 51. Dæmonem ejicit Christus, adulantique silentium imponit. 28. Cur Christus ejus testimonium accipere noluerit? 29. Dæmonum fides 530.
Davidis clavis vid. Clavis.
Depositum pretiosissimum custodiendum. 510.
Deo non Mammonæ fidendum. 39.
Deus promissiones juramento confirmat. 368. In se suaque natura est intentabilis malorum. 526
Desertum quod petit Christus. 55.
Diabolus resistendo fugatur. 535.
Diaconorum officia. 461. Diaconi 7. constituti. 163.
Διδραχμα à Christo solvitur. 64.
Dilemmate quo Christus utitur. 112.
Dionysius Arcopagita. 185.
Discipulos 72. ante se mittit Christus 67. Emissi revertuntur. 75. sunt salter-

Terræ & Lux mundi. 36.
Dies dominica hebdomadaria & anniversaria. 608. f.
Diocletianea persecutio decennalis. 618.
Divitiarum usus & abusus. 82. Divites difficulter salvantur, 84. Divites hujus seculi. 470. sunt plerumque hostes piorum. 528.
Divortium an licitum? 83. quo pacto licitum sit. 214.
Doctrinæ sanæ Archetypus. 510.
Dona Spiritus S. sunt excitanda. 588.
Duodecimus numerus non caret mysterio. 551.

E.

Ἐ *αυτοκρισία* instituenda sedulo 40.
Ecclesiæ N. Test. definitio p. 1. unde ejus initium sit ducendum, variant sententiæ p. 2. Conciliantur ibid. Judicium probationis incipit ab Ecclesia 193. Ejus Status in his terris quinam & qualis? p. 33. Christianæ Ecclesiæ felix auspicium. 154. Est Corpus Mysticum, cujus caput Christus 308. 400. Qui eandem fundat & conservat. 322. Quod jam in Vet. Test. ejus officium fuit, 340. Ecclesia est templum sanctum. 486. In ea etiam mali sunt. 518. Ecclesia Primogenitorum. 440.
Ecclesiæ septem Asianæ mysticæ. Vid. *Asia.*
Ecclipsis solis tempore passionis Christi fuit prodigiosa. 130.
Eleemosynæ quomodo dandæ, 38.
Electio firma facienda. 542.
Eleusinum s. Ephesinum templum. 462.
Elias & Elisa exteris exhibuere potius miracula. 26. Elias an venerit? 36. apparet Christo in monte. ibid. Anne in Cruce Christus ipsum vocaverit. 130.
Emaus 141.

Enochi

Enochi prophetia. 557.
Epaphroditus Epistolam Pauli ad Philippenses detulit. 291.
Ephesina Ecclesia, ejus laus & vituperium, typus & antitypus, 613. seqq.
Epimenides Cretensis. 473.
Epulo dives & Lazarus. 82.
Esavus cur à Patre reprobatus? p. 438.
Esra Synagoga magna 120. complectebatur Viros. 151.
Essenorum exemplum. 155.
Esurientes & sitientes justitiam. 35.
Evangelium intrepide prædicandum. 78. per totum orbem. 144. Ejus summa. 258. Sua δύναμει roborat & armat. 560.
Eunuchus conversus. 168.
Exhortatio mutua vigeat. 345.

F

Fermentum Pharisaicum cavendum. 78.
Ficui maledicit Christus, 89.
Fidei veræ definitio. 409. ejus efficacia 82. 426. Patriarcharum fides in morte conspicua. 416. apprehendit Christum non absentem sed præsentem. 491. Fides Cynica & Suilla. 549. Fidelis hominis officia
Fœderati V. T. tantum Israelitæ, sed N. T. omnes Gentes. p. 2.
Furtum fugiendum. 497.

G

Gadareni s. Gergeseni. 46.
Galatæ à Gallis nomen habent. 278. Epistola ad eos scripta. 278.
Galileæ gentium nova Lux promissa est orta. 27. Eam Christus visitat. 49. Galilæorum cædes Christo nuntiatur. 82.
Gajus & Cajus ad quem Johannes Epistolam dedit 592.
Gamalielis Consilio Apostoli servati. 126. s.
Gaudii genuini genuina causa. 76.
Gentiles in N. T. sunt cives regni DEI. 486. Eorundem conversionem Christus prænuntiat. 41.

Gerizim mons an in eo adorandum? 24.
Gethsemane prædium. 110.
Gloria DEI summa dicendorum. 219.
Glorificatio Christi cœlitus denuntiatur. 101.
Gnostici. 573.
Golgatha s. Calvariæ locus. 126.
Gratiæ tempus rite collocandum. 86. p. 437.
Græci Christum videre cupientes ab eodem instituuntur. 100.
Grex unus ante noviſſimum diem. 96.

H

Hallel Christus cecinit. 109.
Herodes Magnus Gratia Cæsaris Rex fuit. p. 4. an ejus tempore scriptum à Juda ablatum? 4. Occidit infantes & ea propter variis morbis excruciatur pag. 12. *Herodes* Antipas cur cum Pilato reconciliatus. pag. 119. Johannem decollat. 55. *Herodes* Agrippa Jacobum occidit. 175. à vermibus eroditur. 176.
Helleniſtæ quales? 164.
Hermogenes. 510.
Hieroſolymæ excidium, ideo plorat Christus. p. 88. ejus excidii cauſſa à Joſepho adducitur. 523.
Hiſpania. 521 Q. an Paulus ibi Evangelium prædicaverit? 521.
Hominem quæ polluant, Chriſtus docet. 58.
Hoſpitalitas commendata. 444.
Hoſtiæ ſpirituales N. T. 451.
Humilitas commendatur. 65.
Hydropicus ſanatur. 80.
Hymenæus. 513.
Hypocriſis Phariſæorum culpatur. 38.
Hypocritæ mixti ſunt veris fidelibus. 98.

I.

Jacobi fons. 24.
Jacobus quis fuerit, qui Epiſtolam & quando ſcripſerit. 522. ejus ſumma & analyſis ibid. Tres Jacobus

bus faciunt Baronius & Estius. 523.
Jairi filia suscitatur. 47.
Jannes & Jambres Magi vel sacerdotes Ægyptiaci 517.
Jehova, quomodo circumscribatur in Apocal. 604.
Jesabel in Apocalypsi quæ? 629.
Jesus, hoc nomen in circumcisione accipit. 9. Tota Oeconomiam salutis in hoc nomine latet. pag. 9. Jesus discipulos colligit pag. 19. Jesus ad modum Patris sui incessanter operatur. p. 33. se Patri æqualem esse (1) generatim (2) speciatim probat. ibid.

Johannes Baptista, ab ejus prædicatione N. T. incipit p. 3. Est Christi præcursor. ibid. Quid doceat diversa ejusd. vitæ ratio? ibid. Conceptionis illius tempus notabile pag. 4. Conceptio ipsa miraculosa. ibid. Incepit officit suum rebus Judæorum tum in statu Ecclesiastico tum Politico afflictis. pag. 14. Testatur de Christo. p. 17. quem tamen non noverat. p. 19. Tanta inter Christum & Johannem differentia, quanta inter Sponsum & Paranymphum. 24. Cur Joh. Carceri includatur. 24. Exinde mittit ad Christum. p. 50. Decollatur. pag. 55. Johannis commendatio. p. 24. Johann. Legatio ad Christum. 42. *Johannes Evangelista* & Apost. postremus scripsit 560. anne immortalis. 147. quomodo seipsum describat in Apoc. 608.
Imitationis Regulam Christus præscribit. 62. Imitatio ipsa describitur. 81.
Incarnatio Christi est maximum mysterium. 463.
Incredulis pœna denunciatur. 52.
Incrementum novi hominis, promoventia media. 189.
Infirmi sunt confirmandi. 435.
Inhabitatio Christi constans & perpetua. 490.
Inimicis benefaciendum. 37.

Jona

Jona Propheta Christus major. 520.
Josephus sepelit Jesum. 134.
Josuæ fides celebratur. 424.
Judæi Christum decernunt interficere. 87. *Judæa*, in ea Christus docet, & signa facit. 83. Judæorum conversio prædicta. 96. Conversio hæc certo futura. 261. Judæi rejecti sed non absolute. 256. Causa reprobationis. 256.
Judas, Epistolæ ejus argumentum. 551.
Judas Iscarioth animum proditorium retinet. 103. ejus pœnitentia sera. p. 115.
Judicia temeraria fugienda. 40.
Judicii extremi processus. 96. Christi de extremo judicio responsum. 99.
Judex erit filius hominis. p. 99.
Justificationis fructus. 241.

K

Κοινόβιον. p. 155.
Κῶμος. DEUS lasciviæ & temulentiæ. p. 265.
Korban omnia sacrificiorum genera in se complectitur. 498.

L

Laborantes invitantur. 50.
Lapsi sunt erigendi. 436.
Latrones duo una cum Christo crucifixi. 126. alter convertitur. 129.
Latus Christi cur hauriatur? 133.
Lazarus 82. suscitatur. 86.
Lectus voluptatis & languoris 630.
Legatio Johannis ad Christum, hujusque responsio realis. 42.
Leprosum sanat Christus. p. 30. 41.
Leviticus Cultus per Christum abrogatus. 449.
Lex talionis. 37. Legem Christus vindicat 36. Legisperitus instruitur quis sit proximus. 26. Lex cum suis Præceptis quomodo Paulo mors facta? 246.
Legi omnis possibilitas ademta. 247.
Legis jugum ἀβάστακτον. 208.
Lex Christi quæ? qualis? 289. Lex Mosaica bona, sed justo non κεῖται. 456.

Liberorum officia erga Parentes. 504.
Libertas vera quibus contingat. 72.
Libertas Christianorum circa res adiaphoras. 214. Libertatis symbolum apertum caput, 219. Libertatem Christianorum vindicat Paulus. 286. Ejusd. abusum præcavet. 287.
Libertinorum Collegium. 165.
Linguæ ignitæ & flammantes quale symbolum? 152.
Lites sectari Christianis cur indignum. 212.
Liturgia Christi & N. T. collata cum V. T. p. 385. est nobilior. 388.
Lucas, ejus εὐαγγελιογραφίας occasio, causa, modus, finis. 4.
Lunaticus liberatur à Diabolo. 63.
Lutherus veritatis testis. 202.
Lux Mundi Discipuli Christi. 36. Christus quoque. 70.

M

Magi, quæsiverunt, invenerunt & adorarunt Jesum p. 10. Quinam fuerint? p. 10. Quare DEus eis revelaverit Messiam recens natum? 10.
Magistratui debetur subjectio universalis. p. 263.
Manna Typus veri panis 56. absconditum, 624. s.
Manu captum hominem Christus restituit. p. 34. Alium in sabbato, ubi se contra Pharisæos defendit. 51.
Mare, in eo Christus ambulat. 56.
Mariæ Magdalenæ adparet Christus post resurrect. p. 14.
Maritorum officia. 191.
Matrem Johanni & hunc illi Christus commendat. 129.
Matrimonii fidelitas & castitas commendata. 445.
Matthæus vocatur. 47.
Melchisedeckus Typus Christi 357. ratione nominis. 370.
Melite Insula. 277.
Methodus συζητητικὴ à Christo adhibita. 61.
Milites custodes sepulchri Christi corrupti à Pharis. & cur? 46. *Mi-*

Militiæ Christianæ vis maxima in precibus consistit. 457.
Miraculum Cstristi primum. 20. Miracula mortem Christi in secuta. 131.
Ministerium Evangelicum superat legale. 227. Ministerii Evangelici scopus 228. erga ministros verbi beneficientia commendatur. 459.
Ministri Ecclesiæ requisita. 459.
Mites & mansueti. 35.
Moses apparet Christo in monte. 63.
Mosis fides ejusque constantia 421. ss.
Mors spiritualis 433. secunda.
Mulier imago & gloria viri. 220.
Mulier hæmorhousa sanatur. 48.
Mundus ab ornatu nomen habet. 411.

N

Nain, ibi Christus viduæ filium suscitat. 42.
Nathanaelis confessio à Christo probatur. 20.
Nazaretæ (in Patria) Christus docet. 26. ejicitur. ibid. Redit illuc, sed denuo contemnitur 49. denuò spernitur. 53.
Necessarium unum. 76.
Nicolaitæ, unde dicti, quæque eorum hæresis impura, 614. 622.
Ninivitæ laudantur. 52.
Nuptiæ filio à Rege paratæ. p. 90.

O

Obsessum Christus liberat. 28.
Obsessus liberatur. 77.
Oeconomi fidi & prudentis munus. 80.
Oeconomia Vet. & N. T. diversa. p. 3.
Οἰκονομία ἔνδοξος quid? p. 5.
Onesimus profugus ab herop. 298.
Onesiphorus Ephesius. 507.
Oratio quomodo fieri debeat, p. 38.
Oratio Dominica. 38. Orationis necessitas & utilitas. 83.

Oratio Christi, pro sui glorificatione p. 108. pro Apostolis. ibid. & omnibus credentibus ibid.

P

Pacifici s. Pacificatores. p. 36.
Panibus 5. & Piscibus 2. Christus 5000. homines cibat. 55. It. 7. Panibus 4. Virorum millia cibat. 60.
Παννυχία Christianorum. 505.
Papa Rom. est ἀντίμετρον 203.
Paphum urbs Veneris templo nobilis. 176.
Parabola de Patre familias. p. 97. de agro quadruplici 44. hanc ipse Christus explicat. p. 44. de satore & aliæ pag. 45. Parabolas 7. e navi Christus proponit & exponit. 53. de sagena quid notet. 54. Parabolæ 7. proponuntur 81. s. de Operariis in vinea. pag. 84.
Paralyticum Christus sanat. 30. 38. annos ægrotans à Christo sanatur. pag. 33. alius Capernaumi sanatur. 46.
Parvulis benedicit JEsus. 84.
Passionem suam Christus nuntiat 64.
Pastor Oecumenicus Christus est. p. 74.
Pastorum Ecclesiæ officia & Præmia. 195.
Paschatis festo dimittebatur captivus indultu Cæsaris, quare? 120.
Paulus lapidatus 178. Carceris custodem convertit. 182. Sumtum de eo supplicium. 520. 21. Laus Epistolarum Ejusd. 521.
Pax per Spiritu. 35.
Pax ineunda. 436.
Peccatum in spiritum S. p. 403. trahit post se terribile judicium. ibid. Peccato resistendum ad sanguinem usque 432. Peccato esse mortuum quid notet. 242. Peccatum non regnet. 243. Ejus seductio cavenda, 345. Peccatrix mulier pœnitens à Christo absolvitur & defenditur. 43. Peccatum in Spiritum S. nunquam remittitur. 52.
Pente costes festum. 151.

Per-

Perseverantia necessaria 345. Spiritus S. eam remuneratur. 346.

Pharisæorum & scribarum vitia redarguit Christus. 92. s. se discipulosque contra eosdem defendit 32.

φιλόθηκα arcula s. theca, in qua libri s. Codicis Hebraici recondebantur. 519.

φιλαδελφία commendatur p. 444.

Philavti magnificentius de se sentiunt. 182.

Philemon Epist. ad ipsum. 298.

Philippus etiam alios ad Christum adduxit. 20.

Philetus 513.

Phygellus 510.

Pergamus, urbs & arx Troje olim, Ecclesiæ ibidem status, 620. seqq.

Persecutio Eccles. multiplex, 618.

Petrus, ejus audacia 106. Ejus confessio 61. 57. Satanas à Christo vocatur. 62. ei apparet Christus. 241. Ejus socrum Christus sanat. 28. ambulat in mari, mergitur, pag. 56. Ei stupiditas exprobatur. 59. Collegii senior & primarius circumcisionis Magister. 151. Concio ejus efficax. 153. Tabitham suscitat. 172. Carcere liberatur per Angelum Domini. 175. Ejusd. Ep. st. prior quando scripta? 187. Epist. post tempus, locus, occasio, scriptionis argumentum. 539. Petri abnegatio. 109.

Philadelphensis Ecclesia quæ? 637. seqq.

Pilatus mittit JEsum ad Herodem pag. 120.

Piscaturam amplam Petrus verbo Christi concludit. p. 30.

Pœnitentia requiritur 80. & nihil aliud est, quam baptismus aut ejus exercitium. 14.

Pontifex noster summus Christus, benedixit discipulis. 150.

Procerum de capiendo Christo JEsu consultatio. 102.

πρόσκαιροι & vertumni 44.

πρωτοκλισία redarguitur. 81.

Propheta in Patria ἄτιμος. 25.
Prophetæ olim videntes dicti. 601.
Prudentia omnibus necessaria 79.
Puritas mentis genuina. 78.

Q

Querela Christi in Cruce.

R

Rachabi fides. 425.
Reconciliatio suadetur. pag. 82.
Regnum Christi spirituale. 82.
Regina Austri laudatur. 52.
Regeneratio unica in cœlum via. p. 22. in quonam ea consistat, docetur. 22. s. Regeneratus etiam in luce ambulare debet. pag. 23.
Reguli filium Christus sanat. 25. s.
Renovatio ad pœnitentiam, quibus impossibilis. 364.
Requies vera datur in Evangelio. 348.
Resurgunt multi cum Christo. 132. Pii & Fideles vi meriti Christi resurgent. 199.
Resurrectio Christi mulieribus patefacta. 136. ejus testes, angeli & homines 137. Resurrectionis tempora curiose indaganda non sunt. 200.
Romani, Epistola ad eos quando & è quo loco scripta. 235. hujus Epist. Post-scriptum. 169.

S

Sabbatum Christus non violavit, hinc se contra Phariss. defendit. pag. 33. Sabbato sanatus defenditur. 88. Sabatismus perfectus quinam? 359. perpetuus. 353
Sacrificia Vet. Test. non poterant auferre peccata 395. Sacrificia Evchariſtica. N. Test. 451.
Sacerdotium spirituale 189. Sacerdotii Christi sublimitas 373. Effectus, utilitas, consummatio. 374. Ejus æternitas & præstantia. 378.
Sal Terræ Apostoli. 36.

Salome-

Salomone Christus major. 33.
Samaria, per hanc in Galilæam abiit JESUS. p. 24. Samaritana uxor à Christo convertitur. 24. Cives Samariæ in Christum credunt. p. 25. sunt primitiæ Messis Spiritualis. 25. Samatitani Christo transitum negant. 66. Samaritani convertuntur per Philippum. 168.
Sanctimonia vitæ quomodo excolenda sit. 99.
Sapientia vera è supernis descendens. 535.
Sapientibus spiritualiter quid observandum. 501. Sapientia mundi stultitia apud Deum. 209.
Sardes, unde nomen? 632.
Satanæ Synagoga, 618. thronus 620. profunda, 630.
Sauli conversio, in Arabia & Damasco Evangelium prædicat. 169.
Scandalum non dandum. p. 65. 82.
Schola Theologiæ publica à Timotheo erat instituenda. 511.
Scortatio fugienda. 437.
Scriptura Θεόπνευστος. 518.
Scurrilitas urbanitatis nomine ab Aristotele recta inter virtutes relata. 449.
Seneca Achaiæ Proconsul. 186. s.
Septenarius numerus mysticus, 612.
Sepulchrorum apertio 132. Sepulchrum Christi obsignatum & custoditum. 135. quæ res fidem nostram resurr. confirmat. 136.
Sequentes se Christus corripit & instruit. 45. repetit idem alia occasione 67.
Servi fideles & infideles s. securi. 97. Servorum officium. 191.
Sichar urbs. 24.
Signum petentibus negatur. 52. remittuntur ad Johannem. 60. signa diem novissimum novissime antecedentia. 201.
Simeon admiranda de Christo dicit. 10.
Simon cognominatus Petrus. 20.

Simonis

Simonis magi simulata fides. 168.
Sinai Mons. 439.
Smyrna, Ecclesiæ ibidem status, 616. ff. nomen unde, & cujus periodi typs 619.
Socrus Petri febricitans verbo sanatur. 41. f.
Spectrum videre se putant discipuli. 56.
Spicas vellicantes Sabbato Discipulos Christus defendit. 51.
Spiritus sapientiæ & revelationis 481. spiritus qualis fidelibus sit datus, 508. non timiditatis sed potentiæ, charitatis &c. 508. de Donis Spiritus S. differit Christus. 69. Promittitur defensor, Ductor, Doctor. 108. Spiritus S. effunditur in Discipulos. 151.
Stephanus, ejus Apologia 165. lapidatio. 166. Precibus suis impetrat Pauli conversionem.
Subscriptiones Epistolarum plerumque parum sunt convenientes. 507.
Synedrium plenum constabat CXX. viris. p. 151.
Synagoga Satanæ. 618.

T.

Talentum, Parabola de X. talentis. 86. Talenta demandata sunt recte administranda. 99.
Tempestatem in mari Christus sedat. 45.
Temporum novissimorum miseria. 514.
Templum Christus purgavit flagellis cædendo mercenarios 21. denuo purgat 88. f. Templi Hierosolym. excidium. 95.
Tentatio triplex, quâ Satanas Christum tentavit. 17. eadem methodo aggressus est, quâ olim Evam. 17. Christus tentationes nostras sanctificavit. p. 17.
Terrenorum cura fugienda. 79.
Terræ motus insolitus in passione Christi. 132.
Testamentum Nov. promissum. 383.

Teſtamentum vetus non ſine ſanguine 392. Vet. & Nov. convenientia & differentia in quo conſiſtat p. 1. ſ. In Nov. T. Majora beneficia quam in Vet. 439. Vet. T. morte Chriſti abrogatum, N. autem ejus ſanguine obſignatum. p. 3. Harmonia Vet. & N. Teſt. p. 3. Teſtamenti Nov. Mediator gratioſus. 441. In N. Teſt. melior purificatio. p. 392.

Teſtes tres omni exceptione majores. 252.

Teſtimonium Joh. de Chriſto. p. 17. aliud coram Synedrii legatione Chriſto exhibitum 19. aliud coram populo & diſcipulis. 19. Chriſtus ad Johan. Patris operumque ſuorum teſtimonium provocat. 33.

Theſſalonicenſes, Paulus ad eos ſcribit p. 196. Epiſt. ejus ſumma ibid.

Thomæ confeſſio de fide in Chriſtum. 145.

Thyatyrenæ Eccleſiæ ſtatus, quam Eccleſiæ periodum deſignet? 628. ſſ.

Tiberiadis ad lacum diſcipulis apparet Chriſtus.

Tiberius halcyonia facit Eccleſiæ. 171.

Timotheus Epheſi relinquitur. 455.

Epiſt. Pauli poſterior ad ipſum quando ſcripta, ejus Analyſis. 507.

Titus Cretenſium Presbyter. 471. Epiſtola ad ipſum ſcripta. 472.

Transfiguratio Chriſti in monte. 62.

Tunica Chriſti inconſutilis. p. 127.

V.

Velamen Moſis. 227.

Verbum Dei audientium IV. genera. 53. eſt intus efficax. 352.

Veſtimenta Jeſu detracta. 126. ſ. candida fidelibus danda. 635.

Via devia, & ſeductores vitandi. 40. Via ad cœlum vera.

vera. 80. Viam veram ad Patrem Christus docet. 104.
Viduæ collatam stipem Christus omnibus præfert. 94.
Vigilantia opus est. 97.
Vinea elocata auferenda 90.
Vinum acescens myrrha mistum non vult bibere Christus & cur? 126.
Visiones Propheticæ, 601. earum modi varii. 608.
Virgo, Parabola de 10. virginibus quid indicet? 98.
Virginitas anne conjugio præferenda? 215.
Vivificationis causa efficiens. 483.
Vocatio efficax 482. omnium hominum miserrima conditio ante vocationem gratiosam. 484.
Unitas corporis (s. Ecclesiæ) spiritus, spei Domini, fideiBaptismi,DEI ac Patris omnium 492. 493.
Unctio ægrotis collata, qualis. 538.
Uxorum officia. p. 141.

Z

Zachariæ apparet Angelus. 4. Obmutescit ob incredulitatem. 4.
Zachariæ Barachiæ filii sanguis effusus Judæis imputatur. 83.
Zachæus convertitur. 85.
Zebedæi filii primatum ambiunt. p. 58.

INDEX DICTORUM S. SCRIPTURÆ.

GENESIS.		
Cap.	Vers.	pag.
I.	3.	411
	26.27.	496
II.	24.	502
III.	15.	5.334.111.16 503
	19.	497
IV.	5.	411
V.	24.	412
VI.	9.	414
VIII.	28.	499
XII.	3.	2
XIV.	18.	370
XV.	1.	506
	5.	416
	6.	530
	7.	240
XVII.	4.5.	240
	7.	2.260
XVIII.	10.	253
XXI.	12.	252
XXII.	16.	367
	18.	314
XXV.	23.	253
XXXII.	4.	417
	28.	252
	33.	419
	37.	ibid.
XXXIV.	7.	483
XXXV.	2.	14
XXXVII.	21.	357
XLVII.	9.	416

GENESIS.		
	31.	420
XLVIII.	16.	420
XLIX.	8.	420
	10.	4.8
	16.	326

EXODUS.		
II.	2.	421
III.	15.	338
IV.	22.	440
V.	14.	428
IX.	4.	388
XIII.	13.	440
XIV.	10.	343
	21.	ibid.
XVI.	18.	231
XIX.	5.	477
	6.	190
	10.	392
	18.	442
XX.	18.	299
XXIV.	8.	392
XXV.	8.	385
	22.	386
	40.	382
XXIX.	4.	16
XXX.	7.8.	387
XXXIII.	14.15.	316
	18.	16
XXXIX.	30.	379
XL.	12.ff.	40

LEVITICUS.

I.	9.	499
II.	2.	499
IV.	3.	355
	5.	356
VIII.	2.	356
X.	9.	388
XIV.	5.	584
XV	8.	388
XVI.	27.	449
	28.	392
	5.	380
	6.	356
	12.	386
XVII.	11.	392
XVIII.	5.	257
XX.	10.	70
XXIII.	15.	151
XXIV.	4.	287
	8.	57
	9.	16
	16.	73
XXVI.	12.	230

NUMER.

V	17.	70
	23.	16
VI.	3.4.	388
	22.	150
VIII.	7.	388
XII.	7.	339
XIV.	23.	344. 347
	29.	344
XV.	18.	260
	35.	403
XIX.	9.	584
XX.	25.	356
XXI.	30.	265
XXVIII.	3.	480

DEUTERON.

I.	14.	344
	35.	ibid.
IV.	7.	237
	24.	443
VI.	2.	326
IX.	4.	92
	7.	504
X.	19.	410
	12.	92
XII	5—14.	449
XIII.	5.	403
XV.	17.	396
XVII.	2.	403
	7.	167
XVIII.	15.	16
	18.	ib.
	19.	ib.
XXII.	4.	151
	23.	7
	24.	ibid.
XXVII.	26.	282
XXVIII.	76.	304
XXIX.	18.	437
XXXII.	5.	154
	8.	185
	11. 12.	257
	15.	158
	21.	259
	35.	405

JOSUA.

I.	5.	446
II.	9. ff.	425

1. SAMUEL.

I.	5.	306
VII.	8.	416
IX.	32.	306
XI.	22.	452

1. SAMUEL.

XII.	7.	426
	6.	338. 340

2. SAMUEL.

II.	27.	544
VII.	14.	319
IX.	6.	541
XXII.	3.	333

1. REGUM.

XVII.	3.	429
	18.	544
	27.	428
XVIII.	13.	429
XIX.	10.	429
	15.	259
XXI.	6.	51
XXII.	24.	428

2. REGUM.

II.	8.	428
	23.	428
IV.	37.	428

2. PARALIP.

XX	7.	530
XXIV.	21.	429
XXIX.	4.	94

NEHEM.

VIII.	10.	327

JOBUS.

II.	9.	428
V.	13.	210
VI.	39. 40.	570

PSALMI.

II.	7.	177. 318.
IV.	5.	497
VIII.	3.	88
IX.	15.	396
XV.	2.	496
XVI.	1.	333
	10.	177
	11	322
XVIII.	3.	240. 333. 506
	50.	332
XIX.	10.	268
XXII.	8.	128
	9.	127
XXXI.	6.	131
XXXII.	1. 2.	240
XXXIII.	15.	436
XXXIV.	13.	192
XXXIX.	14.	417
XL.	6.	498
	7.	357
XLI.	10.	105
XLIII.	11.	334
XLV.	3.	15
	7.	320
	14.	503
LI.	6.	238
	18.	451
LXIV.	4.	498
LXVIII.	8.	442
	19.	153. 493
LXIX.	11.	21
	22.	131
	23.	259
	26.	151
	31. 32.	451
LXXII.	8.	46
LXXVII.	17.	46
	20.	ibid.
LXXIX.	10.	246
LXXXIV.	12.	240
LXXXIX.	10.	45
	27. 28.	319

PSALMI.

XC.	4.	357
XCI.	1.	506
XCIV.	11.	210
XCVII.	11.	534
CII.	26.	322
CIV.	5.	320
CIX.	8.	151
	17	547
CX.	1.	92. 153. 323
CXVI.	10.	451
	11.	238
CXVIII.	6.	446
	22.	90. 109. 158
CXIX.	143.	246
	166.	326
	174.	246
CXL.	4.	498
CXLV.	18.	237
CXLIX.	7.	212

PROVERBIA.

III.	11.	433
IV.	26.	436
XII.	10.	534
XXVII.	20.	569
XXXI.	7.	474

JESAIAS.

I.	6.	458
	9.	256
	11.	473
	16.	536
II.	2. 3.	168. 440
V.	1. ff.	90
VI.	9.	102. 259
VII.	14.	8
VIII.	6.	33
	14.	190
	17.	333
IX.	1.	20. 27
	6.	314. 458
	22.	256
XI.	1.	5. 16
	2.	18
XII.	3.	33. 69
XIII.	9. ff.	96
XXIV.	23.	96
XXVI.	3.	490
XXVIII.	16.	189. 486
XXIX.	10.	259
XXXIII.	22	536
XXXIV.	4.	96. 323
XXXV.	3.	436
	5. 6.	42
XXXVIII.	16.	258. 304
XL.	3.	14
XLI.	8.	530
	14.	334
XLII.	7.	70
	10.	16
	11.	51
XLIV.	6.	609
	24.	317
XLVIII.	12.	609
XLIX.	1.	352
	6.	25
	8.	230
	10.	177
LII.	7.	258
	11.	230
LIII.	1.	102. 258
	4.	29. 248
	6.	19. 248
	10.	248
	11.	295. 540
	12.	394
LV.	1.	69
LVIII.	11.	69
LIX.	16. 17.	506

INDEX DICTORUM S. SCRIPTURÆ.

JESAIAS.

LIX. 20. 261
LIX. 1. 501
LX. 1. 42
LXI. 2. 502
LXIII. 9. 316
LXV. 1. 259
15. 174
17. 323. 328
LXVI. 22. 35. 323. 328
23. 351

JEREMIAS.

IX. 23. 288
X. 10. 495
XXII. 4. 216
XXXI. 1. ff. 230
31. 383
33. 261

EZECH.

III. 17. 452
XXXVI. 26. 27. 152
XXXVII. 26. 230

DANIEL.

III. 17. 427
IX. 24. 571
27. 95
XII. 11. 451

HOSEA.

I. 10. 256
II. 23. 256
III. 4. 261
VI. 6. 452
XI. 1. 12
XII. 3. 252

JOEL.

II. 12 536
30. ff 96
III. 1. 2
5. 258

MICHA.

V. 1. 8.

NAHUM.

I. 4. 46
10. 258

HABACUC.

II. 4. 307

HAGGAI.

II. 7. 132
8. 21

ZACHARIAS

III. 2. 535
VIII. 16. 17. 496
9. 88
10. 46
IX. 10. 134. 535
XII. 1. 584
XIII. 7. 109

MALACH.

III. 1. ff. 3. 14. 21
6. 282
18. 476

SAPIENT.

VII. 25. 315
XIV. 22. 387

SIRAC.

II. 23. 484
XXIII. 3. 387
XXIX. 9. 287

INDEX DICTORUM S. SCRIPTURÆ.

1. MACCAB.

I. 34. 428
46. 429
52. ibid
56. ibid.

2. MACCAB.

V. 24. 429
27. ib.
IX. 6. 429

MATTÆUS.

I. 18. 8
21. 9
II. 1.ff. 10
III. 15. 321
IV. 13.ff. 27
V. 1.ff. 35
7. 533
9. 534
10. 192. 538
11. 12. 163
21. 479
28. 245
44. 192
VI. 19. 470
24 78
33. 470
43. 289
44. 498
VII. 28. 462
VIII. 27. 61
X. 9. 49
14. 183
22. 511
28. 56
31. 101
32. 512
33. ibid.
XI. 12. 4
28. 306. 351
29. 525. 535

XII 6. 163
19. 163
24. 77
39. 154
40. 212
XIII. 4. 154
14. 102
35. f. 109
39. 224
XIV. 3.ff. 24
XV. 5. 515
9. 307
18. 497
24. 269
XVI. 5. 325
18. 340
25. 101
XVII. 22. 138
XVIII. 18. 61
28. 533
XIX. 3. 445
6. 212
28. 212
XX. 18. 117
19. ibid.
XXII. 16. 462
21. 117
26. 135
38. 583
XXIII. 35. 412
XXIV. 3. 99
5. 580
14. 261
30. 308
XXV. 1. 98
10. 348
11. ibi
14. 98. 99
31. 308
41. 246

MAT-

INDEX DICTORUM S. SCRIPTURÆ.

MATTHÆUS.

XXVI. 1. 117
17. 106
30. 109
32. 138
XXVII. 32. 126
XXVIII. 8. f. 140
10. 332
18. 314
19. 2. 164
20. 490. 567

MARCUS.

I. 1. 3
2. ibid.
14. ff. 27
III. 31. 53
VI. 1. f. 55
13. 538
17. 24
20. 24
XIV 28. 138
XV. 21. 126
27. 128
28. ibid.
XVI. 12. 13
15. 2
19. 150
20. 154. 567

LUCAS.

I. 1. ff. 3
24. 189
44. 229
74. 75. 200. 213. 477
II. 11. 314
25. 38
31. 488
35. 129
III 19. 20. 24
IV. 16. 55
22. 462

LUCAS.

IV. 31. 27
VI. 12. 35
20. ibid.
36. 498. 529
37. 192
VIII. 13. 98
14. 470
15. 528
19. 53
43. 547
IX. 18. 61
X 16. 199
XI. 22. 306
28. 528
XII. 47. 536
XIII. 24. 98
XV. 13. ff. 148
30. 577
XVIII. 1. 507
8. 538
XIX. 11. ff. 99
XX. 35. 328
XXI. 15. 165
24. 261
27. 100. 538
28. 199. 100
33. 570
34. 196
36. 196
XXII. 29. 143
37. 128
39. 109
41. 358
44. ibid.
XXIII. 32. 33. 143
49. 358
XXIV. 12. 140
30. 147
56. 144
43. 147

LU-

INDEX DICTORUM S. SCRIPTURÆ.

LUCAS.

XXIV. 49. 149
50. 51. 150
59. 144

JOHANNES.

I. 3. ff. 315. 327
9. 70. 488. 500
12. 480
14. 248. 495
16. 322. 493. 525
17. 448
32. 16
33. 14. 18
35. 19
II. 12. 21
23. 25
III. 1. 135
2. 134. 462
3. 31. 442
14. 101. 117
16. 363. 484. 491. 458
29. 47
31. 442
34. 493
IV. 1. f. 24
10. 363
23. 507
34. 26
V. 23. 572
26. 252
36. 341
39. 341
VI. 15. 117
39. f. 481
VII. 50. f. 134
VIII. 12. 102
32. 286
X. 11. ff. 294
14. 513
15. 577

JOHANNES.

X. 17. f. 131
24. 71
28. f. 553
XII. 1. 102
27. 102
31. 483
32. 117
48. 358
XIII. 34. 289. 498
XIV. 2 229. 369
21. 217
23. 490. 493. 541
27. 143
XV. 7. 348. 572
11. 563
12. 289. 498
13. 503. 577
18. f. 577
22. 536
XVI. 11. 483
15. 314
33. 584
XVII. 3. 540
6. 383
11. 333
12. 547
21. 493
23. f. 224. 491
XVIII. 1. 109
13. f. 111
28. 117
31. 134
XIX. 17. f. 126
20. f. 127
34. 585
XX. 2. ff. 149
17. 332
23. 61
29. 61
31 148

Acta

INDEX DICTORUM S. SCRIPTURÆ.

ACTA.

I. 3. 146. 332
4. 149
9. 150
22. 224
II. 9. 187
16. ff. 2
22. 462
24. 136
36. 314. 338
46. 493
III. 6. 462
12. 462
16. ibid.
21. 328
IV. 9. 162
12. 2. 9. 84. 484
32. 304. 493
33. 156
VI. 5. 168
VII. 22. 421
25. 422
53. 226. 286
VIII. 32. 286
38. 489
IX. 12. 169
31. 172
X. 9. f. 153
13. 306
36. f. 9
41. 224. 327
43. 2. 84. 543
XI. 17. 540
XIII. 32. f. 314
51. 186
XIV. 17. 184
XV. 9. 401. 456. 499. 509
540
10. 286. 584
11. 2. 84
29. 488

ACTA.

XVI. 6 278
8. 226
12. 226
XVII. 11. 223
XVIII. 2. 135
3. 233
18. f. 204
23. 278
XX. 1. 226
2. 235
28. 1. 195. 213. 317
480. 503
29. 459. 544
31. 297
XXI. 8. f. 169
XXII. 6. 169
17. f. 170
XXVI. 13. 169
16. f. 170
22. 518

EPIST. AD ROMAN.

I. 1. 170
4. 301. 462
5. 170. 487
16. 197. 238. 258. 509
528
17. 361
II. 28. 291. 300
III. 19. 283
25 18
27. 484
IV. 3. 2
8. 525
11. 414
16. 291
17. 411
25. 199
V. 1. f. 363. 485
2. 401. 456. 442

ROMAN.

V. 3. 304. 524
5. 509
8. 484. 458. 491
VI. 3. 193
4. 189. 245. 295. 306. 351. 512
5. 193. 346
7. 535
18. 215
19. 437
23. 483
VII. 17. 249
24. 296
VIII. 2. 529
3. 245. 307
16. f. 188. 481. 485
17. 101. 193
23. 498
24. 25. 410
28. 509
35. 335
IX. 6. ff. 291
23. 514
X. 3. f. 361
4. 456
9. f. 451
10. 61
17. 481
36. 217
XI. 3. 473
6. 286
15. 302
XII. 1. 443
2. 193. 500. 399
9. 246
10. 192
13. 452
15. 192
18. 36. 436

ROMAN.

XIII. 11. 200
XIV. 10. f. 294
17. 321. f. 470
23. 473
5. f. 192
9. 332
14. 500
24. 261
XV. 1. 204. 235
18. 545
25. f. 2. 481. 488

1. CORINTH.

I. 1. 187
5. 491. 525
10. 192. 235
18. 190. 509
23. 509
30. 525
31. 484
II. 4. 469
5. 305
6. 480
7. 304. 305
12. 295
13. f. 361. 369
14. 533
15. 248
III. 6. f. 205. 307
11. 486
16. 189. 491
IV. 9. 291
12. 186
VI. 1. 437
9. f. 500
19. 491
VII. 3. 503

1. CORINTH.

VII.	12.	445
VIII.	3.	246
IX.	4.	186
X.	9.	533
	9.	343
	11.	347
	16.	154
	24.	515
	31.	266
XI.	23.	291
	24.	154
	31. f.	193
XII.	2.	485
	5.	485
	7.	99
	12.	492
	13.	493
	20.	492
	25.	ibid.
XIII.	8.	542
	12.	36
XIV.	3.	497
	24.	501
XV.	5.	141
	7.	149
	12.	513
	20.	199
	24.	333
	45. f.	503
	47.	442
	50. f.	229
XVI.	2.	231
	5.	207
	8.	ibid.
	19.	186

2. CORINTH.

I.	12.	289. 453
	16.	481
	20. f.	282. 401. 416
II.	17.	195
III.	18.	213. 316
IV.	4.	483
	6.	248. 488. 563
	7	291
	13.	451
	16.	491. 535
	17.	481. 524
	18.	410
V.	2.	265. 355
	9. f.	438
	15.	200. 266. 477
	17.	291
	18.	392
	19. f.	36. 485
VI.	9. f.	438
	11.	477
VII.	1.	36. 390. 435. 437 563
	5. f.	226
VIII.	1. f.	159. 226
IX.	1.	226
XI.	2.	98
	23.	291
	32.	171
XIII.	13.	154

GALAT.

I.	1.	480
	12.	171
	17.	170
	18. f.	171. 205
II	1. f.	205
	9.	462
	11 f.	205
	15.	483

GALAT.

III. 2. 245
14. 480
18. ibid
21. 248
24. 257
27 346
IV. 4. 1.9.248.473.480.f.
6. 485
8. 483
9. 448
19. 495
V. 4. 448
6. 215.304.529
17. 246.535
19. 503
22. 500
24. 265.296
VI. 12. 296
15. 215
16. 244

EPHES.

I. 1.f. 253
3.ff. 35.188.253.308
337.409.438
484.488
6.ff. 540
8. 2
13.f. 98.498.528
17.f. 295.304.490.501
20.f. 318.324
21. 319
23. 54
II. 1. 193
4. 35.258
5.f. 260.306.351
7. 546
9. 220
10. 290
11.f. 302
12. 269
14. 436
15. 306
17. 173
20. 340
III. 2.ff. 2.256
13. 294.482.509
17. 98.482.541
19. 482.541
IV. 3.f. 485
4.f. 160
5. 501
8. 442
14. 448.525
13.f. 189.285.491
15. 307
21. 338
22. 265.345.527
30. 481
32. 192
V. 3. 212
6. 291
8.f. 200
15. 476
26. 340.477
27. 302
30. 213
4. 460
10. 511.584
12. 200
22. 196

PHILIPP.

I. 9. 491
10. 192.500
11. 454

PHILIPP.

I. 12. 487
13. 278
19. 307
25. 487
II. 1. 92
3. 195
5. f. 248. 268
7. 396
9. f. 315. 318. 361
482
12. 98. 161. 230
13. 454
15. 501
21. 195
24. 455
III. 8. 491
10. 243
12. 502
19. 213. 438 533
20. 441
21. 225. 229
IV. 2. 278
3. 441
4. 524. 533.
5. 477. 533

COLOSS.

I. 5. 471
12. f. 527
15. f. 527
15. f. 316. 482
16. 160. 315. 320
19. f. 453
20. f. 241. 335. 485
24. 295. 487
25. 487
26. f. 488
II. 3. 488
II 6. 10. f. 480
10. 482
III. 1. f. 245
2. 504
3. 229
4. 199
8. 499
12. f. 192. 492. 498
16. 156. 502.
17. 500
18. 502
21. 504
IV. 1. 505
2. f. 407

1. THESSAL.

I. 3. 100. 366
5. 325
6. 302
10. 24
III. 6. 136
IV. 3. 193
9. 192
V. 8. 506
11. 497
18. 500
19. 508
21. 361
23. 524

2. THESSAL.

I. 1. 476
6. f. 441
7. 476
II. 3. 464. 514
8. 199
10. 464

2. THESSAL.

II. 10 464
13. 480
III. 10. f. 199

1. TIMOTH.

I. 5. 494. 510. 534
10. 469
12. 487
II. 12. 475
III. 3. 196
IV. 1. 533
4. f. 267. 306
8. 469
12. 195. 475
17. 218
V. 21. 518
VI. 3. 471. 510
4. 512. 516
5. 515
9. 515
11. 514. 518
13. 518
20. 300

2. TIMOTH.

I. 9. 337. 540
13. 469
II. 11. 101
13. 460
22. 470
III. 8. 473
16. 518
IV. 10. 278
18. 526

EP. AD TITUM.

I 5. 455
I 7. 195
9. 462
11. 195. 517
15. 464
16. 516
II. 11. f. 361. 528
III. 5. 337

HEBR.

I. 1. 485
3. 450
II. 3. 3. 485
4. 462
III. 6. 98. 366
12. 353
14. 98. 294. 365
16. 18
IV. 1. f. 98. 306. 502
12. 506
V. 8. 294
VII. 18. 2
VIII. 6. f. 9
7. f. 2
IX. 7. 450
14. 476
X 1. f. 2. 450
20. 131
27. 476
32. 525
38. 431
XI 1. 145. 165. 304
5. f. 229
6. 378. 373
9. f. 2
13. 165
14. 456
XII. 1. 247. 296. 304
2. f. 525

INDEX DICTORUM S. SCRIPTURÆ.

HEBR.

XII. 8. 485
14. 36
15. f. 1
XIII. 7. 125
12. 125

JACOB.

I. 1. f. 187. 435
3. 241
5. 533
14. 345
17. 563
18. 72. 441
21. 189. 316. 348
27. 533
V. 7. 364
10. 304
11. 525

1. PET.

I. 1. 187
3. 493. 434
5. 451
6. 524
12. 341. 489
14. 387
15. 230. 492
18. 19. 213. 480
22. f. 192. 193
23. 72
II. 3. 295
11. 229
18. 504
24. 229
III. 1. 215. 502
17. 503
IV. 20. f. 99

1. PET.

IV. 13. 524
V. 3. 460
4. 308
10. 404
12. 187. 188

2. PET.

I. 2. f. 286
3. f. 249
10. 188
16. 63
19. 501
II. 20. 98. 368
III. 13. 35. 323

1. JOHANN.

I. 1. 322. 389
3. 109. 154
7. 389
II. 6. 289
15. 476. 535
17. 216
27. 495
III. 2. 36
7. 322
9. 246
16. f. 499. 533
IV. 11. 499
18. 509
V. 3. 470
6. 133
8. 133
19. 505
20. 248. 344. 495

EP. JUDÆ.

20. 209

APO-

INDEX DICTORUM S. SCRIPTURÆ.

APOCAL.		APOCAL.	
I. 5.	301	VI. 12.	96
16.	352	XII. 11.	584
17.	441	12.	505
II. 5.	489	XIII. 1. f.	545
7.	364	5. f.	515
10.	526	8.	441
26.	212	XIV. 13.	199
III. 12.	462	XVII. 2.	202
17.	98	3.	515. 545
21.	212	XVIII. 7.	202
V. 10.	441	XXII. 1.	323. 443
VI. 4.	95	4.	35
5. f.	95	14.	151
9.	95	23. f.	351

150 L: 9

VD18

Franckesche Stiftungen zu Halle